

Előadások M. Comenius
Szentkereszt Királyi

Haáz Rezső Múzeum

Tudományos Könyvtára

Szekelyudvarhely, említi a
munkáiban

DMK 7. 1087

3767

727 III

~~Liber~~

Haáz Rezső Múzeum

Tudományos Könyvtára

Székelyudvarhely

Köpeczi, János

1890.

Ms. B. 4 L 28

Ms. B. 1. Lib. 214

*SPES CONFUSA DEO
SUA QVAM CONFUSA RECEDIT*

*Ladislavs Comes Székely de Boros Jeno
et Samohykepi, Sacratissima Caesareo Re
gia et Apostolica Majest. Domine Ponae
MARIE THERESIAE Festivo Augu
stissima Dormus Austriacae IOSEPHI
nimirum Corona PRINCIPIS in Regem
Romanorum Majestatis Regia ipso Co
ronationis die Resolutus Camerarius
Actualis. Año D. 1764. aetat. vero 48.*

Kertidolgoknak le-írása.

Négy könyvekben rendezsen be-foglaltatott;

Mellyek között az első

KERTEKNEK

Gondvifelését, ékefitését, és fok

rend-béli titkait mutattya meg: a' második az ól-

tásnak mesterségét adgya előnkben; az harmadik kerti

holmiknek orvos háznait rendre írja; a' negyedik

a' kerti holmiknek parajoknak, gyökereknek, gyü-

mölcsöknek, szőlőknek, bornak és hufnak gyönyörűséges

állapotban meg-tartásoknak módgyát fejtegeti.

Mind ezek gyönyörűséggel és ki-mondhatatlan has-onnal rak-

vak: fok kivált képpen való dolgokkal most először meg-

írteztettek és világosítottak.

Deákul MIZALD ANTAL, Monluciai Orvos D. ktor

által.

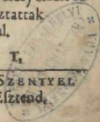
Magyarrá pedig fordítottak és fok helyeken to-

vábbra is értelmesebben magyaráztattak

NADANYI JANOS által.

COLOSVARAI

Nyomtatott VERES-EGYHAZI SZENTYEL
MIHALY által 1669 Esztendő.

Haáz Rezső Múzeum

Tudományos Könyvtára

422

Székelyudvarhely

0 0 0 0 0 0 0 0

Művelődési és Közművelődési Bizottság
Székelyudvarhelyi Könyvtár

A Méltóságos Erdélyi Fejedelem Afszonnak
BORNEMISZA ANNANAK
Erdély Országának Fejedelem Afszonyának,
Magyar Ország részeinek Afszonyának &c.

*Nekem természet szerint való Kegyelmes Afszonymnak
kegyelmet, es bekefséget az Urtól.*

KEgyelmes Afszonym harmadik esz-
tendeje immár hogy az Nagyságod kegyel-
mes parancsolattyából e könyvnek fordítá-
sáhos kezdettem volt, s az egész munkát
négy holnapok alatt el is végeztem vala Fo-
garasban a Nagyságtok kegyelmes szárnya alatt, noha ides-
tova vonattatásim voltak. Ugy vagyom hogy eddig
régen ki is kellett volna jóni, mivel hogy az előtti könyv-
nyomtatónak keze alatt, majd két esztendeig állott, de ugy
látom hogy a mivel el haladott, azzal el nem múlt, adgya
Isten hogy ily közönséges jora való könyvnek valóságos
hasznát is a mi Országunkban tapasztalhattuk. Noha
ugyan vadnak itt nem kevés dolgok, a mellyek magam-
nak is nem igen teczenek, mint afféle Pápistai babonához
szokot

P R Æ F A T I O.

szokot ember irt, sok helyeken afféle dolgokat, mellyek nem természeti dolgok lévén minden okosság kívül lenni láczanak, mint az harminczharmadik paginán lévő szokis, nem egyebek babonaságnál: mindazáltal tetfzet énnekem azt az részit-is éppen ki-irnom, hogy az könyvem valami modon csonkául ki-bocsáttatnak lenni ne lássék, a' mi afféle hejában valóságát néhol illeti, meg-haladgya azt, az ő ezer szerte való sok helyeken több haszna, s' josága kiváltképpen ha mind az meg-probáltatott dolgokat benne meg-nézzük. Afféle bábonának hit légyen ő bátor, minékünk könnyű el-hadnunk, és az széllyel edgyütt s' másut lévő sok jeles hosznokra elménket forditanunk. **Nota** ugyan én afféle kert-i dolgokra, s' fűveknek vizsgálására Németh Országban-is nem igen adhattam magamat, úgy hogy expériálhattam légyen az miket irt, nem az lévén oda fel való lakásomnak első czéllya: úgy hogy akarmi Theologus könyvet-is, két ennyit-is fél annyi munkával véghez vihettem volna. Mindazonáltal az minémű Auctorokat citál, s' a' kikkel széllyel ez könyvben bizonyit: merem akar mely tudos ember eleiben terjesztetni, hogy az orvos Doctoroknál igen hitelre méltó, s' meg-probáltatott Auctorok. Melyre nézve az orvosságok-is el-hitem, s' egyéb irásit-is hogy igazak: mely ha úgy vagyon én-is merem mondani külső (ki-vefzem a' lelki dolgokat) kert ékessé-géres hol mi betegeskedések ellen való job könyvet ennél

P R Æ F A T I O.

Magyar Országban nem nyomtathattak volna ki: Mivel az mi Országunkban Orvos Doctörök s' patikák nem igen vadnak: irtpenig bárel-hadgyván ez kertnek meg-becsülhetetlen első könyvben való szépségét, oly közönséges orvosságok vadnak, hogy mindenütt kerteinkben, s' mezeinkben könnyű fel-találni őket, s' ugyan szükséges-is volt **erre nézve ily könyvet valaha Magyar nyelven írni**, ha ez nem let volna-is. Az-is nem idegenitheti embert e könyvnek olvasásátul hogy néha szemérmes dolgokat hoz **elő**, **mellyeket én inkább akartam-is tisztességes szóval kifejezni**, mind sem az ő Medicusok között igen szokásban ment vastag beszédével: ugyan-is Isten bennünket ezeknek alávetet, és Adámban el-éfvén ha meg-érdemlettük hogy Isten ez nyavalyákkal bennünket sújtollyon, mit szégyenlyük az Istennek azt az kegyelmét beszélnünk, s' tudakoznunk, mellyel meg-mutatta, hogy ha ostoroz-is ő Felsége az nyavalyákkal: mindazáltal az természetben, mind egy, s' mind más nyavalyának orvosságát-is mutatta Mennyi munkával eshetet penig ez könyvnek fordítása, ebben az Országban igen kevés ember itilheti-meg egyéb, hanem a' ki meg-gondollya, az igen köz-beszédben ritkán forgo itlévő, s' dictionáriomban-is fel nem található szoknak fokaságát, és az ki vagy egy, vagy két középe táján való levelét, s' néhol néhány rhytmusokkal-is a' mint itt vagy másut fordítani kezd. Ha ki penig vagy edgyet, vagy mást

gyaláz

P R A E F A T I O.

gyaláz benne, én annak azt mondom, hadgyon békét addig az más ember le-irása gyalázásának, még ő jobbakat nem ir, mert könnyű gyalázni valamely irást, vagy annak Auētorát; de jobban valamit hogy afféle ember irjon erejében nincsen. Hogy pedig ez kicsiny munka eleiben mertem tenni az Nagyságod Méltóságos nevét, voltanak okai; mivel az miulta Tekintetes Nemzetes, nékem mindenkor becsületre nézve emletendő jó Uram GILANYI GERGELY Uramez könyvet, s' annak hasznát jelentette Nagyságodnak, s' Nagyságod ha magyarrá fordítának ki-nyomtatását kegyelmessen igirte; hol edgyet, s' hol mást kérvén ő kegyelme meg-fordítására, végre közlött velem is ő kegyelme. Melyre nézve tudván Nagságtokhoz való mind mostani, s' mind'akkori kötelességemet órómett cselekedtem, s' ennek utánna-is valamig lsten éltet, nagy órómómnek azt tartom, ha Nagyságodnak valamiben szolgálhatok.

Az hol igen nehézszok voltak benne, vagy egy szó-nak fokképpen való magyarázattya, ott az Deák szót-is belé irtam, hogy annál inkább tudos emkerektől végire mehessünk, micsoda fűnek, vagy holminek nemét kellef-sék érteni, és így ha az Magyar szoban fogyatkozás volna-is, mellyet nem remélek, könnyen mire czélozot légyen eszünkben vehessük. Erre nézve ha attul nem tartottam volna, hogy igen nagyra térjed az könyv, Com-

P R E F A T I O.

mentáriust-is reá írni nem szántam volna; de így-is az Magyaroknak könyv maga világával-is világoskodhatik; s' nincsen szüksége hogy mástul fok világot vegyen. Vegye azért Nagyságod kegyelmes szemmel, és mint ily méfize ki-terjedő hafznu könyvet méltoztatsék néha olvasni, vagy olvastatni, úgy gondolom hafzon nélkül nem léfzen és engemet Nagyságodnak leg-kiffőbb szolgáját s' ez könyvet, minden irigy, törő emberek ellen kegyelmesfen oltalmazni. Az Ur Istennek mindenkori kegyelmes gondvifélése legyen Nagyságodon, s' tartsa meg ő Felsége Nagyságodat minden követhető váratlan veszedelmektől, s' nyavalyáktul, az én természet szerint való kegyelmes Urammal edgyütt fok esztendőkig jó egéségben hogy az Nagyságtok kegyelmes szárnya alatt ez haza továbbra-is meg-tarthassék, s' gyarapodhassék, és országostul csendességben való megmaradást remélhessünk.

Enyeden 1669 Die 29. Januarii.

Istennek ajánlván maradok Nagyságodnak legkiffőbb szolgája.

N A D A N Y I J A N O S.

Haáz Rezső Múzeum

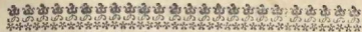

Tudományos Könyvtára

**Nem minden olvasó, s' halgatonak te czem,
Nem minden olvasó, s' halló te czik nékem.**

Székelyudvarhely

Summája azoknak a' mik mindenik részeiben ezeknek az könyveknek meg-magyaráztattak: az első szám a' foliust hányadik legyen, második a' résztjedzi.

Az első könyvben ezek vadnak.

- A kertnek meg-készítése, és annak régi időkben való haszna, fol. 1. R. 1.*
- Általános hasznos várhatni a' kertből, ismét kicsodahaszna legyen annak művelésének.*
- Elő és erős fővénynék építésének modgya, a' mely a' kertnek bátorságos és meg-maradandó erősege legyen.*
- A kertnek illendő helyéről, földéről, és vizéről.*
- A kertben való dolgoknak gantiokrul, és gantiózásokrul.*
- A kertben való dolgoknak vetésekrul, és magvokrul,*
- A kerti magoknak titkai, és segítő eszközi, a' vetésnek mind elein mind utoljyan, hogy valami vagy belső vagy külső okoktól meg ne vesztegeződjék.*
- A kerti veteményeknek gyomlálásokrul, el-baronálásokrul öntözésekrul: ismét mindenik magnak vagy bőv vagy vékony terméséről való eleve ellátás.*
- Segítő tiskos eszközök a' kerti seregnek, balbák, fákat bé-hálózó hernyók káposzta hernyók, és simahernyók vagy papmacskák ellen, mellyek mind a' veteményparajokat, mind a' gyümölcsöt nagy élő fát meg-vesztegetik.*
- Segítő eszközök és tiskok a' kerti vakundokok, hangyák, szunyogok és legyen ellen; mellyek mind a' veteményt, mind a' gyümölcsöt meg-sértik, és el-pusztíttyák; ismét a' békáknek nehéz szollások ellen.*
- Segítő eszközök és tiskok a' kerti kígyók, csuszo mászo állatok ellen; mellyek mind az embereket, élőfákat, s' mind a' gyümölcsöt meg-mérgesítik.*

Jelen való tirkos és fok nagy hiedelemre való emberektől meg-probáltatott orvosságok, a' kígyoknak mérgesmarások ellen, ám bator a' meg-marratott személy távolylégyen.

Szító eszközök és tirkok a' scorpiok, békák, kertiegercek, menyétek, és egynéhány öregebb vad állatok ellen, mellyek mind az veteményt, mind a' gyümölcsöt meg-vesztegetik, és el fogyattják.

Szító eszközök és tirkok a' kőeső, meny-üsd kő, és szélvész ellen, mellyek mind a' veteményt, szőlőt, és azoknak virágját és gyümölcsöt el-vesztegetik.

A Ragyará, zuzmarásrul, aprókőesőkrül, és más égi ártalmokrul: mellyek az élő fák, gabonák, és szőlők virágját, hasznáival edgyütt el-romblyák.

A' második könyvben ezek vadnak.

Kerti vetemények.

A' Salátával való bánás, annak szító eszközei, haszna és fok tirkái.

A' káposztával való bánás, annak szító eszközei s' a' többi.

A' Bichfűvel vagy petrefelyemmel való bánás, és annak szító eszközei.

A' czeklával, vad salátával, és endiviával való bánás ezeknek tirkos természetekkel, és hasznokkal edgyütt.

A' spárgával való bánás.

A' Rutával való bánás.

A' Sorkával és macska tövissel való bánás azoknak hasznok és tirkos dolgok.

Meg-enni való gyökerek.

A' Pár bagymával való bánás, és abban való tirkos dolgok.

A' Fok-bagymával való bánás, és ahoz tartozó dolgok s' a' többi.

A' Veres bagymával való bánás, és ahoz való dolgok s' a' többi.

S U M M A J A.

A' Retekkel való bánás, &c.

A' Fűveknek enni való gyümölcsök.

A' Tökkel való bánás, és aboz tartozó dolgok.

Az Ulgorkával való bánás, és azt előmozdító dolgok.

Az Dinnyével, Görög és sárga dinnyével való bánás s' a' többi.

A' kerti árticsokával való bánás, annak haszna, és benne valóitokos

Hely. Rezső Múzeum

Kerti szagos virágok, és plánták.

A' Rozával való bánás, és azt előbb mozdító dolgok.

A' Liliommal való bánás, és annak segítő eszközei.

A' Violával való bánás, és annak segítő eszközei.

A' Basilicom fűvel, és borsosny virággal való bánás s' a' többi.

A' Sályával, rosmarinnal, nőszőfűvel, Tjoppal, köményvel való bánás.

A' Lavendulával mentával thymus méh-fűvel, és napra forgó fűvel való

bánás, és azoknak segítő eszközei.

A' Koronás székfűvel és majorannával való bánás s' a' többi.

A' Nadályfűvel, lang színű violával s' kékliliommal való bánás s' a'

többi.

Az ürömmel, Isten fájával való bánás s' a' többi.

Az Eperjél, szedériel, tengeri szálóval való bánás és a' többi.

Az harmadik könyvben ezek magyaráztatnak.

A' kerti fákról való parancsolatok közönségesen.

Az élő fáknak, és kerti öltövényeknek nyavalyái, foggyaskozási és azok körül való nehézségek.

A' kerti élő fáknak egy néhány orvosiágok, és közönséges benne el-rejtett sűkók.

S U M M A J A

- Az Alma fával, és almával való bánás s' a' többi.*
A Körtevel fával, és körtevellyel való bánás s' a' többi.
A Birs alma fával, és birs almával való bánás s' a' többi.
A Cseresznye fával, és annak gyümölcsével való bánás s' a' többi.
A Fajiszederj és annak gyümölcsével való bánás s' a' többi.
A Barack fával s' annak gyümölcsével való bánás s' a' többi.
A Nászpolyával, berekenyével, és azok gyümölcsével való bánás s' a' többi.
A Dio fával és annak gyümölcsével való bánás s' a' többi.
A Mondolával és annak gyümölcsével való bánás s' a' többi.
A Pomagránáttal való bánás s' a' többi.
A Citrom, narancs, és Lemonia fakkal s' azoknak gyümölcsökkel való bánás s' a' többi.
A Fige fával és annak gyümölcsével való bánás s' a' többi.
Az Olaj fával, és annak diójával való bánás s' a' többi.

Catalogusok vagy rendek a Plántáknak, vagy élő fáknak a' mellyeknek nevezetek ebben a' könyvben vadnak,

Isten fája	Birs alma	Nászpolya	Sálya
űröm	Ugorka	Szederj fa	Nőfőfü.
Fokhagyma	Tök	Dio fa	Napra fogófa
Articsoka	Fige	Olaj fa	Berekenye
Barlony vitág	Kömény	Soska	Espnácz
Mondola fa	Fperj	Görögdinnye	Thymúsfü
Mébfü	Szederj	Barackfa	Szekfü
Spárga	Tengeri szőlő	Petreselyem	Viola
Narancs fa	Kék liliom	Vad-saláta	Kerti viola
Nadályfü	Saláta	Párhagyma	

S U M M A J A

Czékla	Lavendula	Szilva fa
Izetlen paréj	Liliom	Pomagránát fa
Kápolzta	Majoránna	Retek
Veres hagyma	Alma fa	Rosmarin
Ceresnyefa	Dinnye	Ruta
Citrom fa	Méntha	Brazilicom fű.

A ki több plántát, és élő fát kíván nézze-meg a mi orvos kertünket.

A kerti élő-fáknak óltásáról valo könyvben ezek foglaltak bé.

Az óltás mely léfzen az báj alatt, vagy a Tökében a Florentinus kerti munkákrul irtt könyvéből.

Az óltás mely inoculatio vagy szemléles által léfzen a Didymus földel valo bánásról irott könyveiből.

Kivált képpen valo óltásról valo dolgok Diophánes mezei dologról görögül iro auctorból.

Az élő fák csemetéllésokrul és óltásokrul Virgilius földi munkáru irott második könyvéből.

Az óltásról Junius Collumellából.

Az Óltásról Pliniusból.

Az Óltásról Palladiusból, kivált képpen mely tartozik azokra a fákra melyeket a mi kertünknek harmadik könyvében le-irtunk.

Az Óltásról Crescentius Péterből.

Az Óltásról Jovianus Pontánusból.

Hogy az óltás fegedelmével, és mesterségével sok csudálkozásra valo dolgok léfzenek.

A Gyökér fundámentomul, vagy lábul van az élő fának.

A Törke annak közép teste, ágai olyak mint karjai.

Againak apró csemetéji mint egy kezei, héja mint egy bőri.

Az héja alatt és széllel lévő nedvesísegek mint egy vére.

Az héj alatt vagyon a' test mint a' bőr alatt.

Ebben lévő ereka' csemetéken mászkálnak, az a' belső fejtér, héja oly mint egy kővérség.

Inai azonképpen vadnak a' fának husában: ikrás tor-ka-is néha szokott lenni.

Ö nékiek a' velejek kellő közepen vadnak, és magánof-lan, vagy tulajdon melegséggel birnak.

Honnétjőjjön az élő fának életek.

Honnan van annyi csömötözés az ágnak fejen.

Honnan vadnak annyi héjában való ki-ágazott veszfűzők az élő fa gyökerének szárán.

Az Isten bölcseségi a' fa teremtésben meg-láczik.

Csudálkozásra méltó nagyságok, és gyűmölcsözésének némely élő fának.

Szép bölcs beszédek a' diorul és cserfárul.

Az Isten tart mindeneket

Az Ember rendessen formáltat' as'ában ezek vadnak.

Az Ember testerendes eszköz, és minden mértékkeltökéletes.

Az ö arczáinak három fele mértéke vagyon.

Az ember magasságának kilencz részei vadnak.

Ennek minden részének mértéke hosszúságára, szélességére, és magas-ságára nézve.

V E G E.

adat-

A dattanaka kerti dolgok le-irásokhoz.

A Mizáld Antal munkája az élő fáknek részekre vagdalásokrul.

Az embernek ezzel való hasonlatossága arul ugyan azon emberé. Caristiai Diocles Orvos Doctör Antigonus Királyhoz írott levele, a nyarvályák előljárok okokrul es azoknak jelen való kerti eszközök által való gyógyításáru.

Villánovai Arnoldnak tanácsa a kerti eszközökkel való élésfrül mellyet irt az Arragoniai Királynak.

Mizáld Antal beszélgetése arrul ha a sajt egészséges-e. Ugyan azon Auctor irása a Sena fürül.

Haáz Rezső Múzeum

Tudományos Könyvtára

Székelyudvarhely

MIZALD ANTAL
MONLVIAI ORVOS DOCTOR,

A' Kertekkel valo bánásrol, ahöz

Haáz Rartozokrol, és annak titkai.

rol irott

E L S Ő K Ö N Y V E.

Tudományos Könyvtára

A' Kerteknek fundálások, és azoknak
régi hasznok.

Székelyudvarhely

I. R E S Z.

Picurus amaz munkátal meg-szü-
nésnec Mestere (a' mint írja Plinius)
Emondatic, leg első kert fundáló hogy
Athenásban lett légyen: ugyan is nem
volt szokás ő előtte, hogy a' városok-
ban mezőc legyene. Es nyilván a' ré-
gi Romaiaknál a' kert nem egyéb volt,
hanem szeginy ember mezőcskéje, és paraszt ember nec
némünémű jövedelme, leg ártatlanabb és mértékletes-
sebb az élet nec nemej között, és mely nec asztala a' mint
hogy minden mesterség nélkül könnyű, ugy hogy tovább ne
kellestec menni s' mindgyárt kész, ugy kicsiny forgolo-
dása után mások felett leg vigabb. Ezért is tetizic vala

*Epicurus
első kert
fundáló.*

*Régi hasz-
na a' kert-
nek.*

A

más

27
ACIZALD ANTAL KERTI
más élér nemei felett lenni, mivel tűz nélkül nem szűkölködött, mélszár székre küldéstől megmentett, ismét mind fűből, élő fábol városonként eladni való hol mit teremtet. Mellyet Virgilius is az *Ő Szederj bokrában*, tudossan és szépen (mint egyebeket is) ki mondott emez Simulus nevű kicsiny kertel báno kertész felől, ki egyszer mind igen dolgos ember volt.

Tűz mellet ő néki nem volt fűgve husa

Sötét kemény háta, dísznonak, s' darabja:

Vala kunnyosához egy kis kert ragasztva

Mellyet kevés vesztő, s' náderősít vala,

Kis helye de tellyes fok féle fűvekkel

Szegény ember sorsánálhoz, érte ezzel,

Néha fok bősége fok gazdag emberrel

Kertek hol mit, mellyet nem szerzett volt pénzrel.

Tartá őt munkjának igaz regnlája

Néha kunyo nélkül első fokasága.

Néha a fényes nap, ha eke munkája,

Szűnik vala: kertnek ez lön vigasága.

Annak utánna alája veti.

De ez nem volt Vrakhanem csak köz népek

Íbvedelmé, s' ugyan fősvényebb senkinék,

Keze nem lehetett mint ez embereknek,

Mivel Vrak vonsznak s' szegények epednek.

Bizonyos napokon parajok kötését

Városban el-bé vitt, s' hozott tellyes erszénnyel,

Leg kevessebb gondgya volt hogy mélszár székét

Keressen, s' örüls hogy nyaka tötte terhét.

Ehségét el úzte néki vereshagyma,

Vagy fok darabokra metezetett párhagyma,

Es melytől embernek bé-vonodik orra,

Amaz melegítő reszeltetett torma.

Eddig

Haáz Rezső Múzeum

Tudomány

Székelyudvarhely

Régijsz
vedelme
a kertek-
nek szegé-
nyeké volt
nak

Eddig Virgilius (szavai vadnac a' kérteknek régi és paraszt hasznokrol; mely időkben még városokban nem szoktak volt lenni, még az emberi gyönyörűség, mértékletlenség, és egyéb hasznac bálványi Epicurus vezérlése után a' mezőkről oda a' hová mondam, vitte volna a' kerteteket. Mivel az emberi gyönyörűség magában is olyan, hogy minden Orpheus lantya avagy Amphion ramburája nélkül (a' mint a' mi orvos kertünknek előjáró beszédiben meg mondtuk) az élőfákat, gyümölcsöket, paraszokat, virágokat, és egyéb paraszti dolgoc vigasztalásit, a' kő-falakon, akar mely megszűnnét való mezőkről, erdőkről, vagy hegyekről belől vitte. Cselekedte is egyfesz-s' mind hogy rosz gazda szeszonynak hívatatnék az, a' kinec, házánál el-hagyatott kerti lett volna. De el-hagyván előjáró beszédünknek hozszozra terjesztésér, ide is van hogy a' mi célunkra ajrót nyissunc, és a' kertetnek építélékhez, azokkal való bánáshoz, oda tartozó egygyetmásokhoz ritkokhoz boldogul fogjunc, és kinec kinec rövideden ezeket meg-magyarázzuc.

Miképpen
jötték a'
kertek a'
városba.

Mitsoda hasznos várhatni a' Kertből: és mitsoda hasznac vége, vagy czélja vagyon a' véle való bánásnak.

II. R E S Z.

A Ki a' Kertel tud s' akar bánni egyszer-s'-mind bannatik is annac lehet gyönyörűséges és hasznos Kertti; mert sem az akarat költségnélkül, sem a' költség tudomány nélkül nem használ: mivel minden dolgokban ez legfőveb dolog, tudni mit kellefsée cselekedni; a' mint Varronianus Tremelliusbol helyesen írja Columella. A' ki ez hárommal bír, és Kertet akar magá-

Mindemk
gondvisel
ési légyon
a' kertre.

4 *MIZALD ANTAL KERTI*
 nac építeni, még is akarom hogy ez kettőre vigyázzon:
 a' haszonra tudni illic, és gyönyörűségre; a' haszonnac
 követője a' gyümölcs; a' gyönyörűségnek a' gyönyör-
 ködtetés; és a' mint írja Varro, az elmének ékeisége. Kel-
 letic azért Kertet építeni elsőben, az életre szükséges
 dolgokért, az után az egészségért, mind test, elme erejének
 a' betegségtől oltalmazván meg-újításokra; a' mint meg-
 írta Palladius, és egy néhány száz esztendővel ő előtte
 Florentinus, földben termő dolgoknak görög nyelven
 derék meg-iroja. Vtolizor, oly gyönyörködtetésé van
 a' Kertnek, mely vagy csak nézésből áll, vagy ugyan sza-
 goskodásból is; minden ec felett pedig hogy mind az V-
 raknac, s' mind a' **szőlői vagy jóbágy** renden valoknac
 a' sztalár pénzen nem vött drágáétkeckel ékecsitse. Mel-
 lyéket Virgilius egy néhány száz esztendővel Varro után,
 Columellanc pedig és Palladiusnac előtte, igen szépen ez
 verfeckelle irt. *A' Kert egésztéges étket ad a' testnek.*

Gyönyör-
 rúsége és
 haszna a'
 Kertnek;

Aditoda
 véga.

Kertek di-
 csevecek és
 hasznok.

Sok szép ékecséget mutat a' kertésznek
 A' paraj sű kedves mind elmének szemnek,
 Villogásán gyakran nép örvend szőlőnek.
 Ehez tegyük fáknak sok szép esemetéjét,
 Atellyek inditják sziv gyönyörködtetését,
 Vigaszt és öröm követi ezeket,
 Sok fénlő virágok elménkben hogy le-tess.
 A' földék mint gyöngyel széllyel meg-festetnek,
 Sötétes árnyékat élő fák jelentnek,
 Nap sugárit tiltják hogy ne égessenek,
 Madarak hangjai közösi ezeknek.
 Gyönyörködtet a' kert el-vonszon és táplál,
 Elmét ujjítt ha lesz tellyes tikkatsággal,
 Ember részeinek itt nem kell az balál,
 Midőn szőm magának tetző dolgot talál.

Mam-

*Munkásfáradságot szépet kegyelelemmel,
Meg vizsgálta téríti ha erődben ment el,
Zöld, veres, fehér szín hogy láttatik szálllyel,
Sok munkás fáradság helyett nagy öröm kell.*

Ezek a' mellyeket irt Marro a' kert ékecségéről és hasznáról; mellyec között a' közelvalóságot azért szerettyük mert az Vrárol gyakrabban félvén a' kertész, anyival jobban bánic hol mivel; ugyan is nem hejában mondgyác, hog' az Vrnac homloka többet használ, mint feje hátullya.

*Miért kell
köz-el lenni
a' kert-
nek.*

*Modgya az elő s' erős fővénynek meg. csinálásának;
mely a' Kertnek bátorságos mind éltig való őrző
kerítése.*

Tudományos Könyvtára

Mivel nem iriltetic semmi nagyobb bolondságnac lenni, mint Kertet tartani mely minden rézében el-készült; jól bé-vevettetett, és szorgalmatosan g'akoroltatott, azonban penig éjjeli nappali mind emberek gonofságának, mind latroknac, és vesztegető négy lábú állatoknac a' madaraknac gonofs szándékoknac végezésekre alkalmas; azért annac meg-erősítésére, és fővényvel kertezésére szükség ezeket meg-irnom. A' kik nec jo renden van szénájoc, a' kertet kőv. kerítéssel keritic; másoc sárbul és kőből gypű palánkokat csinálnac; leg többen kic aláb valo, s' izegényeb emberec, pelyvával és sárral, vagy kőveket rendre fel rakván készitic. Vadnac ollyanoc kic árkoockal és töltéceckel, bé. keritic; mely dolgot el kell kerülni, mivel a' kert nec nedveségi igen el-vonatnatnac, hanem ha a' hely töös lészén. A' paraszt köz nép erdőken vágattatott tövis fáckal, szőlő veszfűzőckel, vagy nádaekkel szokta azt el-végezni: mellyet Virgiliusbol ez előtt fel-jedzettűnc volt.

*A' kertec
jól bé. kell
csinálni
körös köny-
nyű.*

*Sokféle
kerítés a'
kertenek.*

*Vala kunyójához egy kis kert ragasztva
Mellyet kevés vaszsző s' nád erőssít vala.*

*Virgilius
az ő fái
Scederjé-
ról írván.*

De efféle fővény s'oc munkával majd minden eszten-
dőben meg ujittatik, támaszokkal gyakorta meg-erősít-
tetic, és kötöztetik. Hogy ha penig élő erős gyöké-
sekről tartatnék, a' paraszt munkáit s'oc unadalomtul, fi-
zetéstől, és munkátul meg-mentené. Mivel azon kívül
hogy el nem dőlhet, vagy ki nem vetterhetic, hanem ha
gyökereitől ki-álattatic; sem menyűtő kövel, vízzel, vas-
szal, széllel, szélvélvél, (a' mellyec az oda fellyeb neve-
zett kerteléleknecc ártanac) s'oc még tűzzel is el nem ron-
tathatic. Ennec okát s' építésit Democritus az ő pa-
raszti munkáitól irt Görög könyveiben s'oc idővel Colu-
mella s' Palladius előtt könnyen és mesterségesen meg-
mutatta. Alkalmatos időben ugymond, szedd meg az
igen nagy tövis bokornac mellyet Eynosbatnak is hiv-
nác, és a' medve rapu s'incec jól meg-ért magvát, iismét
az tulajdon hegyes tövisnec gyümölcsét, és a' vad lencse
lisztivel, iismét más hivelykes veteménnyel vízben ász-
tasd meg, annyira hogy légyen oly vastag mint a' méz;
Ezeket így meg-elegyítvén, a' kuton vagy hajon valo kö-
teleket, vagy akár minéművet is csac hogy régifég miatt
el-kopottac legyenéc, és már csac nem meg-rothattac,
keny-meg véle, oly képpen hogy a' kötelecc apro szálu ro-
styai között meg-álhassanac, s' tartassanac a' magoc mind
tavasznac kezdeteig; mely tavasz el-jővén és immár magát
mutatván; az hol a' fővény léfzē két barazdát két vagy há-
rom lábaira egymástul, mint egy másfél láb főnec magaf-
sánira vess; és a' meg-nevezett kötelecc magockal egyben
kevés földel ugyan ott takard-bé, és ha szükséges léfzen
gyakran öntözd; így lesz az hogy egy holnap alatt a' gyen-
ge fő-

*Az új és
elő fővény
nek baso-*

ma az

*Az élő fő-
vény el-
szécsinék
medgya.*

*A medve
szalmán fű-
belyet, se-
jir tövis
maggal is
élbetz.*

*Kert ker-
tésinék
mestersé-
ges magya.*

ge fővény ki nőjön, és nevekedyéc: az után; ezt segítők
 ezközöckel segíteni kell, mellyekkel a' ki-nőtt fővissce
 egymással öszve kötöztesse. Ez léfzen mind kertnec,
 s' szánto földnec erős keritéte. Columella azt hadgya
 hogy vészsző vagy fa fővényt csinálni kellestéc a' két ba-
 rázda között; melyre fel-fullanac mind a' két barazdán
 lévő fővissce; hogy azon meg-nyugodgyanac minac elő-
 te meg-erősödhetnec. Másoc mint Diophanes a' Gő-
 rögök között hires földi munkás, és ő velle csac nem
 mind a' többi az élő s' tanno fővényt így csináljá: a'
 csipke bokornac vastagab vészszzeit részekre vagdallyác,
 és egy tenyéni mély vermetek áfván, ugyan azok ban el-
 temetic: ezt minden nap a' mig bimbója ki nő a' földből,
 és virágozni latzic, szüntelen kapálással öntözéssel tápl-
 álljá. Es így erős meg-maradando fővényt csinálnac.

Más élő
 fővény el-
 készítésé-
 nek mod-
 gyá

Szokalmasság hely
 A' Kerteknek alkalmas helyekről, vizökről, és
 földökről.

III. R E S Z.

A' Kertec az udvartul, istállotul, vagy széna tarto
 helytől ha lehet távol legyenec; mert a' pelyvánac
 porát nehezen szenvedic; sőt még a' pelyvát-is, mivel
 ez-is a' veteményt bántya, a' mint írja Gőrg Florentinus
 az ő kertel valo bánásról irt könyveiben: ugyan-is ezec,
 a' véteményen hevervén, azoknac leveleket meg-lyu-
 kasztjá; mellyek meg-lyukadván hamar kiégetődne
 a' naptól. Hasznos mindazáltal a' gyökereknek szinte
 ugy mint a' ganéj az egy ágakon és leveleken kívül; a'
 mint hogy a' fa csemetéknek-is mellyec nem fásoc; min-
 denec felett penig a' szöillőnec, és a' fásoc között a' mon-
 dolánac, a' mint másut meg-írjuc. A' Kertnec leg al-
 kalma-

A' pelyva
 s' pelyva
 por kert-
 nek ellen-
 sége.

Mindemlé helyen leg job a' kert. kalmatossab helye lészzen az: az hol egy kevéssé a' sic föld hajlo, s' bizonyos köz földeken folyo vize vágyon: mely végre ha nem lészzen kut ső, kutat kell ásni, vagy ha

A száraz kertekhez valo titok.

az nem lehet felső részén csatornát, s' az alatt áfáft, mely a' nyári hévségben a' vizet bé-fogadgya. Hogy ha mind eze meg nem lehetnénc, a' kertet három vagy négy láb nyomnival fellyeb vedd, mint egy kapa formára a' mint szol Palladius; ugyan-is, így a' szárazság nem annyira árt. Mely dologban ezt-is meg-tartsad, hogy a' mely földet a' természetü nedvelség nem feget azt részekre oszítad, és réiben a' dálre valo nyátban, északra valo részén munká-lodgyál. A' mi a' kertnec földét illeti; mind a' sós mind a' keserü földet távoztatni kell, hogy ha Virgiliust aka-rod követni.

A sós és keserü földes el-kerésni.

*Mert a' sós föld melyet keserünek mondnak,
Gabonával szükös akar menyü szántsák,
Nem szelidül, a' bor, s' alma változtatgyák
Itt nemeket, mint szint egyéb virágotskák.*

Mindemlé föld leg job.

Azért az itilcétic leg job kertnec valo földnec; a' mely nyárban el-nem szárad, nem agyagos, fővenyes, és kemény, vagy nyári hévségekben nyilallásokat szenvedő, a' mint Didymus írja. Mivel a' mely nyárban el-szárad, az a' veteményeket-is el-vesztje vagy azokat gyengén hozza, az agyagos föld igen fősvény: a' fővenyes, darabos és kemény föld ezzel ellenkező természetü; azért nem-is szokott rendessen táplálni, vagy vizet bé venni. Azért kertnek leg alkalmatossab helye lészzen az, melybül ha a' viz meg-mossa fok sár leizen; ebben penig ha a' vizeléség a' sárnál töb lefz, a' földet főványnac, ha kézzel vagy ujjal meg-tapasztalván, mint egy viasz enyvesnek találod, haszontalannak mondgyad. Mindenek felett penig a' ker-

A' kertti föld meg-probálásá.

ret köztül meg kell tisztítani, a' mint írja Plinius: ne is legyen hasadozott, hogy a' nap, a' veteményec gyökérét ki ne ęgeße. Azért leg job vetni valo földet kell keresni, hogy a' dajka, vagy az anya az ő gyermekéhez engedelmesebnecc találtaße. Ezt is el nem kell hadni, hogy a' kerti föld mely folyo vizeccel, vagy más fele maradando vizzel környül vétetett, nem mindenkor disziretes: mert némely veteményec vagy palántac a' viztől hamar meg-veghednecc, s' gyümölcsöt leg inkább igen nedvest, és izetlent teremtenecc. Azett az a' föld lesz mértékleteseen szép vetemény termő, és könnyű munkáju, mely sem igen nedves, sem igen szomju; ismét a' mellyet uj áfaskor az égi madarac igen keresnecc, kiváltképpen a' varjac követvén az ásonac nyomdokait. Hogy ha nem szintén jo lesz a' föld, ugy mondgyac nemelylecc hogy meg-jobbitani, hogy ha a' soványra kövér föld, a' szárazra nedves vitettetie: de ez bolondság, ugyan is mijór várhat az a' ki ily földet él; azért a' ganéjnál semmi nem jobb, melyről most szollanunc kellettie.

Mellyik földet kell disziretes mel:ónak mondani.

A' Kerti hol miknecc Ganéjokrol, és Ganéjozásokrol.

V. R E S Z.

Voltac a' régice közzül ollyac, kie kiváltképpen a' közel valo kertec ganéjozását nem javallottac; mint ha az, nem csac a' levegő eget meg-vefztegerené, hanem egyszer s' mind a' kertben lévő hol miket kedvetlenebecké, és veszni valobbackátenné. Ebben az itületben mondgyac hogy lett légyen Hesiodus, ki az ő paraszti munkájban szántsándéccal a' ganéjozásokrol nem szollott; és inanét a' helynecc egésésécs voltára nézett inkább,

A' ganéjozást né-melylecc nem javallottac.

A' mező ganéjozások régi modgya.

B

hogy

hogy nem a' mezőnec sirofűságra: elégnecc gondolta len-
 ni, ha a' babnac borfőnac, széges borfőnac és egyebek-
 nec idején el- szántatott levelétől, hüvelykétől vagy tor-
 sájátul sirofűdic: s' nem szűkség hogy bűdős. és dögős
 hol mivel meg- töltés, a' mellyec a' veteményeknek mel-
 lyeckel élűnc, természeteké válnac meg- orvofolhatat-
 lan kárral. Ennek vélekedését mivel sem a' régi, sem a'
 mostani szánto vetőc nem követte, azért a' Ganéjozát-
 nac természetiről valamit rendeltem hog' írjac: Előben-
 is, a' jo földnec loc ganéjnem kell, a' soványnac állapot-
 tyá más: a' mint írja Virgilius, az esac sovány föld, ne szé-
 gyenlye a' ganéjt: a' közep szerű föld peniglen, közép sze-
 rént való ganéjozás nélkül is szűk ölkedic. Hozzá adom
 hogy valamint a' jo ganéj, jobba s' vigabbá tészti a' jo föld-
 det, a' soványt pedig igen segéti, és jobbitya, ugy a' roz-
 ganéj ellenben aláb valót tészti. Ezen kívül a' meg nem
 ganéjoztatott föld, hamar meg fagy, a' ganéjoztatott
 mint egy égettetic, mincc okáért job ezt sokszor csele-
 kedni mint Columella írja, hogy nem felettéb. A' kertész
 penig ne mindgyárt vessé a' gyökér körül a' ganéjt, ha-
 nem előben keves földet, az után ganéjje, mellyet ismét
 földelföldgyen; mert így a' palánta ki nem ég a' melegség
 miá, mindgyárt ki sem párallic. A' mi a' ganéjok külömb-
 ségét illeti, mind Görög, Deac szánto vetőc másoc felett
 a' galambakét dicsiric, mivel igen meleg, ritkán. is kell
 hinteni, mint a' magot, hogy a' földet ináb meg posszít-
 hassa, ezt penig nem jo rakásokban hánni mint egyéb ga-
 néjokat, a' mint írja Márkus Varro. A' madarac ganéja is
 igen dicsirtetic az ő savanyusága miatt, a' toókban való
 uszo állatokén kívül, mellyeknek igen nedves szokott
 lenni ganéjoc, noha ezek is ha másocul meg- elegyitet-
 nec

Haáz Rezső Múzeum

Tudományok és Képzés

A' ganéj-
jozásnak
modja.

Székesfehérvár

Mint kell
a' ganéjt
akar mi
rövidez
vetni.

Ganéja job-
egyebek fe-
lett a' ga-
lambak-
nak

A' re-
pesz álla-
tok ganéja

nec dicsirtethetne, a' mint a' Quintiliusoc paraszti munkául iratott Görög könyvekből bizonyitya Varro. Másodíc mindgyárt a' galamb ganéja után, a' szamáré, mely természet szerint síros, és leg kevesb kőz fűvet terem, ezzel edgyütt minden féle palántának igen használ, s' a' kerti veteményeket kedvesecké és édeslecké teszi. Hatmadic rendben vagyon a' kecskeje mely savanyu; kővetkezie a' juhé, mely emennél kővéreb; az után az ököré; ezt kövezi a' disznójé, mely mind e' meg jelentetveknél különb volna, hogy ha az ő nagy melegsége miá a' veteményt el nem égetné. Mindeneknél a' Görögök alá valonac tarttyác a' lovakét és őszvérekét, hogy ha **csak magánosan vetezbé; kecské természetű ganéjoc** köziben penig hasznósan elegyitheted. Mindazaltal, mind a' kertészeknek, mind egyéb paraszt munkásoknac meg-kell ezt tartani, hogy ha leher esztendősz ganéjival ne éllyenec; mert azon kívül-is hogy semmi deréc haszná nincsen, apro állatokat sokat nemz. A' három esztendősz igen dicsirtetic; mert foc időre mind ki-párállic valami bűdös és rosz volt benne, és hami kemény van benne az idő meg-lágyította. Akar mint legyenec ezec, minden ganéj felett a' kerti fűveknek leg-hasznóssabnac tiltetic az igen vékony hamu: mivel a' kerti balhakat, férgeket, hernyokat, csimazokat, és egyéb fűveknek ártalmas élő állatokat vagy meg ői, vagy el-űz. Ha ezec jelen nem leszec pedig az elsőekkel élherni, mellyeket kapával gyakran forgassana' kertész. Az igen vizes hely tőb ganéjt, a' száraz keveslebet kíván. Hogy ha semmi ganéj-nac neme nem lesz az homokos helyre crétát tölteni alkalmas, a' crétás helyre penig homokat. Es így a' kerti holmic nem csak vidámoc, hanem egyszer-s mind

A Szamárganéj

A kecskejuh, ökördisznógané, ök.

Lo ganéj

Uj ganéj a' kerteknek hasznóssabban.

A hamu magános-ganéjok felett legj-bb.

Ganésikk volnakor mit esztendő kezde.

Mit kel-
lyen meg-
tartani a
kerti gant-
jorájában

szépec lésznec, a' mint meg-irta Columella, a' Romal kerteknec tudos es szorgalmatos gond viselője. Légyen utolsó eza' Plinius szava: Valamikor vagy a' kertet, vagy a' mezőt meg-akarod gantjózni, reá kell vigyázni, hogy nap nyugot s' dél között fujjon a' szél, a' hold pedig fogytán es száraz légyen. Mert ilyen vigyázással a' föld kövérsége igen eléb mozdul, a' mint a' Görögül iróc után a' Deákok is fel-jedzettéc.

Haaz **A' Kerti holmikkac vetésekrül, és magvokrul.**

V I. R E S Z.

A' jó dít
hasznos a'
kertsnek

M Inec előtte a' kerti holmikkac vetésekrül irnéc, il-
lendő meg jelenteni hogy igen hasznos légyen az út
a' vető vagy plántáló Kertésznc; mellyen az Vra örö-
mest járjon, és lába nyomja ganéj gyanánt legyen, a' mint
a' mezői dolgoknac régi s' tudos le-iroja Marcus Cato ezt
meg-irja. Tudom, némelylec parancsollyac hogy a' ker-
tet nem jó bé-vetni, a' mikor az elsőről meg nem öntet-
tetett; mellyet, ha az első alkalmas időben esic, javalloc.
Hogy ha pedig a' mint néha meg esic, későn esic az első,
akár minémű száraz földet, Columella ként bé-vethetni:
mivel az ilyen vetemény, mintha házban tőtted volna,
el nem romol; és midőn a' sebcs első reá es, kevés nap
alatt anny jó ki benne, a' menyi más képpen loc időc a-
latt jön. Mindazáltal a' madaraktul és hangyáktul néha
veszedelme vagyon: ha a' vetés előtt azockal az orvosá-
gokkal nem élűnc, a' mellyekrül a' következő részben
irunc. Ez valamint s' valahogy léssen, azon kell lenni
hogy a' kertet vagy a' mezőt, mellyet tavaszszal bé-kell
vetni, ősz végén a' dér előtt meg-kapálljad; és a' mellyet
őszszel veteménnyel, vagy élő fával fel-ruhász, nyár eleinn
azt meg-

Mikor kel-
bé-vetni
a' kertet.

Kerti fűép
Philosofia.

azt meg forgasd, hog' a' rélihidegtől, vag' n'ári melegtől el-
 o'lszollyon a' göröngy, a' mint Virgilius írja: *A' fekvő görön-*
gyót poros nyár meg-főzze. Ezt más okért is kell cselekedni,
 hogy tudni-illie a' roz's fűveknek gyökerec ki-száradjanac.
 Mikor el jő penig a' vetésnek ideje, a' kertet meg-kell győ-
 lálni; az után a' miként meg-mondottuc ganejzoni. Eze
 így meg-lévén ágyacká kell o'sztani, Columella ként, ugy
 hog' az ember keze félig könnyen el-érhesse, hogy a' mig
 a' héjában valo fűveket ki irtjac, addig a' jokat el ne tapod-
 gyac. Ismét kell azonn-is lenni, hogy a' vetés után szép
 tiszta idő következze. Mert a' jó s'lágy meleg időben a'
 nap s'énlése után, a' magok hamar ki-jőne. Azért a' mint
 Varro írja, meg-kell látni hogy az mag régi, el-fonnyatt,
 őszve elegyített, ránczos, vagy fattyu ne légyen; hanem
 eleven teli, új és kővér. Mikor ezeket veted, a' szélvész
 időt rávoztasd; mert ezily időben a' föld mint egy ret-
 tenetes, és bé-dugodott lévén, a' magot alig véstí bé, a'
 lágy meleg és szép tiszta időben, ellenkező képpen van
 a' dolog. Mellyet Virgilius így irt-le.

*Senki-is ne légyen oly bölcs ki hiteffen,
 Hogy földed meg-indicsd nagy erős szélvészben,
 Mert a' tél fagyával meződet bé-zárja,
 S' hogy földhez ragadgyon magodat nem hadgya.*

Hogy ha pedig attól félisz hogy a' hidegtől, zuzmaráz-
 tul el-romol a' mag, pelyvával bé-kell fedni, melyre ál-
 tal vesz(zőket rakj, a' vesz(zőkre venyikét, vagy nádat;
 hogy a' zélűt el ne ragattasséc vagy a' madarac meg ne
 egyéc, a' mint Columella ezt meg-írta. Vadnac a' Gő-
 rögőc között a' kie a' vetésű dicsitie hold' újságnac el-
 ső negyedénn tőléig, a' mig az hold a' föld alatt va-
 gyon.. Mafok bátorságosabb uton járván az igen

*Vetés előtt
 mit csele-
 kedgyék.*

*Az idő
 g'enge vol-
 ta hasznos
 a' vetésnek*

*Hideg idő-
 ben se ne
 száncs se
 ne vesd.*

*A' vesz-
 zőknak
 meg oltakj
 mezésén*

A vetés
néha nem
egyszeri
időre ha-
lazd.

Az oda
fel való
dolgoznak
rövid elő
szóval.

elő vetést nem szeretik, azért két, három, s' négy idő-
re osztják, következő időknec bizonytalan voltak-
tul félvén, és Columellának emez paraszit pelda beszé-
dét követik; *A vetésről semmit ne gondolkodjál:* ismét
Virgilius szavát, *Még is a vetésről ember kételkedék;* mely
dolgot inkább szabnec a gabonáknac, hogy nem a' kerti
hol miknec vetésekre. A' ki azért valósággal hozzá fog
a' vetéshez és plántáláshoz, meg-nézze haa' mag jó-é,
föld alkalmas, ganéj illendő, és a' víz jelen való: mert
a' magról ha mit terem, a' maghoz hasonló léfzen. Az
alkalmas föld, ha mit belé vetnec jól meg tartya; ezt
a' ganéj sirosabbá teszi, és tágasabbá, hogy a' vizet inkább
bé vegye; a' víz pedig mint egy emelőből mindeneket
fog éltetni, és táplálni.

*Segítő eszkezek és titkok a' kerti magokért, a' ve-
tésük mindenin mind utolján, hogy valami belső
vagy külső okból kár ne legyen bennük.*

V I L. R E S Z.

Szép tit-
kok, a'
magnak
minden
ártalom
nélkül
földben
való meg-
tartásuk-
ról.

Hog' a'
vetemény
éjpen ma-
radgyon.

HEjában munkálodik a' kertész hogy ha a' vetés, vagy
apro vad állatoktól sértődik, vagy az égi madaraktól
pusztritatic, akar kívül jőjön ez az ártalom akar benne le-
gyen a' kertben: mely hogy el-rávoztassék, ez követke-
ző segítő eszkezekre kell vigyázni. Ha az el-vetendő
mag fül fű vízben meg-áztatodic, a' madaraktól, férgek-
től, hangyáktól, mezei egerektől, és egyéb kerti prédáló-
któl nem csak meg marad, hanem egyszer' mind a' ki nő,
vendő hol mic jobbac léfz nec. Melynec igatságát a' szem-
mel látott dolog meg-probálta, mindazáltal mivel ez a'
fű nem mindenütt bőves, a' kémény korommal ugyan a-
zont el-érheted, ha egy nappal a' vetés előtt a' maghoz
elgyi.

elegyítted: vagy a' kormot vízben elegyíted, s' azzala' magot meg öntözöd hogy egész éjel nedvességét szija, a' mint ezt meg írta Columella. Vgyan ezen veteményec minden kártul meg-tartatnac, a' mint a' Görög auctoroc urán Plinius és Palladius-is meg-irtác, hogy ha a' meg-forgott őszvérnec vagy kancza lonac feje koponyáját a' kertben hel'hezteted, vagy rudra fel-figgezted. Hozzá adgya ezekhez Plinius a' mezei fokhagmár, mellyet ő alum-nachiv; ezt ha meg-főzöd (hogy ki ne nőhesse) s' el-veted, a' madarac ellen hoznos lehet. Mert a' mely madarac meg-éztie, tőle meg-bolondulnac úgy hogy ke-zeddel-is meg-foghaíd. Africanus erre a' végre egy ke-vés buzár, vagy árpát borban meg-főz, s' fejirhunyorhoz elegyít, ezt olstán a' kert kerítésé mellett el-hánnya szél-lyel, s' a' madaraktul ecképpen őrzia' kertet, de egyszer-s' mind ez ilyen képpen meg-őletett, vagy részegítettett madarakat hadgya hogy láboknál fogva nádra fel-fig-geszték. Irja azt-is, hogy a' mely vízben meg-főzted a' vizi rákokat, ha azzal (csudálatos dolog) meg-hinted a' magot vagy veteményt soha a' madár nem fogja bántani, sőt minden apro esuszó mázso állatoc ellen meg-tartatic; mellyet én ezerszer meg probáltam, de csak bizonyos hold járásán. Némelylec a' cyprus fa leveleit meg-töric, a' maghoz elegyític s' úgy vetic-el; mely modon minden rágástul a' földből ki-jövő hol mit meg oltalmazzac. Másoc, a' szarvasnac vagy elephántnac száraz és el-vag-dáltatott vagy el-faragtatott szarvát a' maghoz elegyítik, vagy a' mely vízben ezeket meg-áztattác, azzala' magot öntöztic. Virgilius azt hadgya hogy saletromos vízzel öntözzüc, vagy fa-olaj főpreléckel felsüc:

Látam or vofolyák hogy sokan a' magot,

A' kerti
rettenetes
bol mikel-
len segítő
éskész.

Oly titek
mely a'
madarak-
tul nem
engedi
meg-étti-
ni a' vetei-
ményt.

Csudála-
tos dolog a'
rák fizet-
lékről.

Az bol
mik el-rá-
gása ellen
való segítő
éskész.

Hűvelykben léllyenek hogy nagyobb gyümölcsös,
Olaj seprős öntvén rá és salétromot.

A magok orvoslásáért Virgíliusból.

A Görög és Democritus szavára vetők magra való szép tiskok.

A Csipke béka nagy tiskok.

Columella mag megtartására való orvossági.

Democritus természetiszi szemel látott

Apulejus Görög auctor borral öntözi, s' így gondollya hogy eleveneb léfzen a' gyümölcs; melyre haiznós léfzen a' fa-olaj seprős viz-is. Vadnac a' Görög Doctóroc közöt némelleyek, kiket Columella, Plinius, és Palladius dicsegtet, a' kic az erdei ugorkánac gyökerét egy nap s' egy éjel áztatnyác vizben, és azt gyakran a' veteményre hintic, s' más nap palástal béboritván a' magot úgy veticel, gondolnyác innét hogy jobbac léfzenc, és mindē gonosztul megtartatnac. Vgyan azon Apulejus kevés lencsét mond hogy köziben kell vetni, a' mely a' szelenc termézetis szerént elicacallnac. Azt is írja hogy a' veteményec épségejért a' kapállás előtt a' rubétát vagy csipke békát, éjjel a' kert vagy mező körül kell hordozni; az után föld edényben a' kertec vagy mezőnc közepin eltemerni, s' eljövén a' vetélnec ideje kiásni, és meszszec elhagyitan arra a' végre hogy a' nevededő veteményec keferűvec ne legyenec. De szép dolog léfzen itt leírni a' Columella szép verseit, mellyekkel a' veteményec orvosságát leírja.

Olaj seprőléssel jó volt magot hintni,
Vagy kéményben ragatt korommal festeni,
Vagy keferű vizét plántára önteni,
Sárkelepnek, s' ezzel veteményt segitni.

Az Egyiptombélic, és Görögöc Scholája azt is tartya, hog' az apro vad állatoktul megmaradhatnac azoc a' magoc, mellyec feilig tele létin az holdnac vettétnec-el. Csac nem elhagyám a' mit Democritus a' természetből megtapasztalt volt, és Neapolisi Palladius-is feljedzet: a' tengeri vagy folyovizirakokat, tiznél nem aláb, valami vizzel telj edénybe tévén, föld-bé, és a' napra tedd ki tiz napig,

tiz napig; az után a' mely magot akarsz hogy meg-marad-
gyon, azzal a' vízzel öncsd-meg nyolczad napig; nyol-
czad nap mulva, a' mint írja Palladius ismét öncsd meg,
mind addig míg a' mag meg-öregbedic; ezt meg tapaszt-
ralván magad fogt rajta csudálkozni: mert a' mic ezek-
bül a' magokból nőnek, nem csak az öreg barmokat, ha-
nem az apro vad állatokat is el úzic; mellyekről ennek
utánna is együt is másut is irni fogunc.

*dolga, hog'
a' barom
meg ne
sértse a'
veteményt*

A Kerti holmiknek gyomlálások, öntözések, és bőv,
vagy vékony termések felől jövendő mondás.

VIII. R E S Z.

A Vetést is modon el-vegezvén, a' gyomlálás másod-
gond lészén; melyről, a' kerti dolgokról írók, nem
mind egyet értene: Mert némellyec azt ártalmasnac
mondgáic, azért hogy a' veteményec gyökerét ki-mu-
tattya, és gyakran ki-gyomlállya, s' hogyha meg-marat-
tak is, az hideg s' fagy könnyen őket ki száraztattya. Leg-
többeknek mindazáltal a' gyomlálás tetizic, de nem e-
gyenalóképpen, nem is mind egy időben, a' mint a' né-
peknek szokásoc, földnek természetit, es égnek állapot-
tattya magával hozza. Közönségesen az hol a' gyomlálás
meg-kivántatic, ahoz hozzá fogni nem kell, minc előt-
te a' vetemény, ágyát bé nem burította, és kicsinyé min-
denic az ő neme szerint nőni kezdett. Ezt követi a' ge-
reblyével való tisztítás, mely gyengén légyen, hogy a'
gyenge virágot meg ne sértsüc, vagy a' mi jobb minc u-
tánna a' vetemény virágit el-hullottac. Jövöc az öntö-
zést, mely nyári napban, kiváltképpen a' kis kutya csil-
lag fel-tetvéte tájban igen hasznos, reggeli és estvéli órá-
kban, a' mint írja Plinius, kivel az okolság is egyyet ért.

*A gyom-
lálástól a'
annak
modgyaról
és idejéről
való ellen-
kerés a'
szánto ve-
rők közöt.*

*A' gyom-
lálásban
mire vi-
gyázzunk*

*Éntözés-
nek alkal-
matos ide-
je, vize.*

azért tudniillie, hogy a' nap hevőségétől meg ne forrallyeé a' viz, és a' vetemény gyökerét el ne égesse; de akkor is felettéb való ne légyen az öntözés, mivel az igen meg áztatott gyökereknek árt. Melynek öntözésére egyszer s' mind igen mély kutból nem jó meríteni a' vizet, hogy a' felettéb való nyereség, és hideg, a' gyökereket meg ne bántsa. Hogy ha egyébféle viz nem lészen, egy néhány órával az öntözés előtt kell meríteni, és a' napra ki-tenni, hogy meg-lágyamegülyön. Itt mindazáltal el-kell rávoztatni a' foós vizet egyebekben, a' retken, ezéklán, rután, ba ha fűvön kívül, mellyeknek a' foós viz ugyan orvosságoc, a' mint írja Plinius az ő foós vizeiben. A' hasznos foralán vizec között is némelyec inkább hasznossac másoc felett. Haszontalanabbac a' tó vizec, és a' mellyeket csorgokan szoktac bé-venni. Kivált képpen penig a' sűrű első riplállya a' palántor, abban termő férgeket megölven. A' tővec öntözésck nec modgyát az idő mérfekli meg: mert az ujjalántac nem annyira szomjuhoznac, a' kie penig hozzá szoktac azokat igen kell öntözni: azt is azért gyengén apro lyuku eszkez által kell cselekedni, hogy egy aránt igyák-béa' vizet a' gyökerec, és el-ne mérüllyenec; mert igy a' földnec sírját mely másképpen ki párálnéc, meg-tartyaé. Azért nem egy aránt kell öntözni a' palántrát, hanem ahoz képest a' mint szomjuhoznac; ezt is mint egy emlőbűlcsepegetvén, és árvizzel el nem buritván. De ezekrűl mellyeket a' gyermekec, és szűz leányok is tudnac, eleget szollotunc: immár a' mi illeti ezek nec jóvendő bővségekrűl, vagy ritkaságokral való jóvendőlét, ilyen képpen cselekedgyél a' Zoroaster, és régi Ægyptiusoc szemmel látott dolgokból. Husz vagy harmincz nappal a' kis kutya fel jóvefc előtt, (mely itt Francia-

Az öntözésnek módja.

Tudom foralán vizec között is némelyec

Szék

A' veteménybőségéről, vagy sűrű jóvendő mondás.

Francia-

Franciában Szent Jakab havánac tizenhetedik napja táján történi,) valamely jól meg-áfátott, vagy szántatott helyben, mindenig igaz, és újmagbul próbálásnac okáért, külön külön, és meg-jegyzet helyeken kevesset veszel, és ha a' napnac hévsége igen uralkodic, alkalmas időben öntözd-meg; hogy a' száraz földben vettett mag illendőb képpen nőjön-ki; és ennek a' csilagnac *cosmicus*, vagy a' nappal edgyüt való fel-jövése előtt magát ki-mutassa. Ezt meg-cselekedvén reá vigyázz, a' Procyon, kutyátska mellet lévő csilagnac fel-tetzésere; mert a' mely mag ki-nőrt akkor éppen, és szerelem nélkül, s' tart-is egyzert s' mind; azt soe gyümölcs hozónac mondgyad: a' ki akkor ki nem jött, azt mint egy fonyat-tat, el-ízárattat, híjában valonac mondgyad. Mert bizonyos, hogy az az iszonyu hevítő kis kutya csillag, azaz az ő nagy égetésével, a' veteményec között némellyeket meg-érett, némellyeket peniglen nem bánt. A' honnan vagy meg-bántatott, vagy nem illetett veteményről jövendőt mondhatni. A' kerti hol miknec szövénységokat, s' nyavalyájokat, a' Második Könyvnc harmadic része ki-fogja jelenteni.

A' kis kutya csillag csudálatos ereje a' veteményeken.

A' kis kutya csillag terméshatásait szíráta.

Segítő eszkezek és titek, a' kerti férgek, balhák, hernyok, csimazok, papíros molyok ellen; mellyek mind a' veteményt, élő fát, mind gyümölcsöt meg vesztegetik.

I X. R E S Z.

Minden ember lártya, hanemha vakundok látásával bir, hogy a' kerti egyetmásokot, soe apro állatoc mind a' földön, mind a' föld alatt háborgattyác, mellyec ellen hanemha segited a' veteményt alkalmas időben,

A' kerti vetemény sok háborúgatások alá vesztetett.

A kerti
apro vad
állatok ne-
béc ki-
léjek
Segít
ezek az
kerti cu-
szo más-
állatok el-
len.

lassan lassan el-fogyatkozik: mert ezec néha oly ellene
álhatatlan képpen utalkodnac, hogy semmi eszközökkel
a'kertből, vagy mezőtől ki nem űzhetni. Azért a'ker-
tészekkel kedves dolgot itilem hogy fogoc cselekedni,
ha valami orvosságokat jelentec, mellyeket mind ma-
gam, barátim, s' régi írók-is meg-tapasztaltanac. Af-
fricanus Görögök között fő szántó vető ember írja,
hogy a' kerti hol mic a' hernyoktul, s' ártalmas férgék-
től meg-tisztulnac, hogyha azoknac rejtec helyec, fész-
kec, jó szélben, meg-égett ökör ganéival meg-fűlőltet-
nec: Plinius csupa csac fa-olaj seprőléket minden so-
nélkül vét eleikben. Mely ha a' ganéj rozszasága mi-
att, a' palántac gyökeréhez ragad, szorgalmatosan ō-
ket meg-gyomlálya. A' balhác a' veteményt nem fog-
jác bántani, hogyha az eruca, vagy hernyo nevű fűvet,
vagy penig rutát gyakot helyen köziben elegyited. Mely

A kerti
balhác el-
len való
orvosságok

a' káposztánac elsőben-is használ, mellyet a' reteckel
edgyüt a' balhác igen állanac. Anatolius az ō paratzi
munkául írott könyveiben valami kis vad lenecét részec
a' mag köziben: a' mely hogy a' reteknec, s' répanac
használlyon, a' régi szemmel látott dolog bizonyíttya.
Az erőseczet is használ, ha nadragulyánac vízével meg-
öntözöd, és a' vad állatotskákra hinted. Ismét a' mint írja

Az oda
fel meg-
vottak
közül való
sikkai a'
magvok-
nak

Pamphilus Görög auctor, olyan viz, melyben a' fekete
mác, avagy gith meg-áztatott. Mindazáltal ha más vad ál-
latotskákat is nem akarod hogy a' veteményt báncsác, a'
verés előtt, a' mint oda fellyeb meg-irtam, fűlfűnec a' vi-
zében kend-meg a' magot; mellyet másképpen-is meg-
nem fognac rágni, hogyha tudni illic, tekenős béka te-
kenőjében veted-el, a' mint ugyan azon Anatolius írja.
El nem hagyom emez Palladius szavát, olyan apro fér-
gcket

geket soha a' vetemények nem teremtenec, hogyha azon béka tekenőben a' vetni való magot meg-száraztad, vagy mentát, kiváltképpen ha káposzta lesz, közzé vetendesz. A' mi a' hernyokat illeti, némellyec ezec ellen figefa hamvat hintenec. Vadnac ollyac, kic a' kertben tengeri kigyó hagymát ágyakankint vetnec, vagy fel-figgesztnecc; hogyha pedig ezec nem találánac használni, ézzel a' mesterséggel ély ellenec: Az ökör vizelletet megannyi nyomoni fa-olaj seprővel, tedd a' tűzhez míg fel-forr, és mikor meg-hidegűl, ézzel mint egy elsővel hincsd-meg a' veteményt, vagy oltoványt: ezt Anatólius szemével látta. Plinius ez ilyen hernyos bol-mit véres veszfűvel írja hogy meg-kell ütni. Palladius foc-hagymával meg törstől veszfűökét az egész kertben széllyel éget; ismét pereputy ganéját hogy abból nehéz szag jöjjön. Ezen kívül írja Plinius; ha a' bagoly borso több magockal edgyütt el-vettetic, vagy rákoc a' féc ágain fel-figgesztetnec, hogy az-is használna. A' Görögök meg-tapasztaltac ezt-is, hogyha egy néhány hernyot a' szomszéd kertből ki-viszesz, s' ezeket vízzel, s' eb kaporral meg-főzöd, az után hogy meg-hidegedic, a' fűvet, vagy élő fát, mellyen van a' hernyó, velle meg-öntözöd azokat nem csak el-űzi, hanem mindjárt ugyan meg-öli. De igen gondot kell viselni hog' az a' viz, az ember kezét, vagy orcáját ne érje. Továbbá, kész orvosság, és könnyű léizen ez, hogy a' féc tövinél, s' ágainál, és a' fűvec törstökénél, enyvet és kénkövet meg-éges; vagy a' dlo-fa oldalán termő fa gombát, ugyan a' meg-nevezett helyen meg-fűstölly, és a' Syriai gyantát vagy kecske körmec, vagy szarvas szarvát, a' szél fuvásától el-fordulván, meg-éges.

*Hernyok
ellen való
orvosságok*

*Könnyen
el-készít-
hető or-
vosság a'
hernyokel-
len.*

*A' Görögök
kernyok ki-
vesztéséből
cinda sár-
galmatos-
ságoc.*

Az her-
 nyok el-
 zék-
 kiválské-
 pen valo
 öncöl-
 A' ho-
 scimas
 aszszony
 öntözés
 a hernyok
 ellem

Vadnac ollyac kic a' szőlő fa hamvát harmad napig víz-
 ben tartyác, s' azzal a' vízzel a' fűveket, és fákat öntözic:
 másoc szappanos vízben áztattyác. Az aszszonyi ál-
 lat holnapokon valo ki-folyo vére nec csudájárul, mel-
 lyet a' Görögök annyira dicsirnee, szollottune másoc dic-
 részében, a' mi Természeti Csudákrul írott Könyvünk-
 nec; mely nec kivánsága hogy tégedet sokáig ne tarto-
 zasson, Columellánac szép verseivel valami ott vagon,
 tövideden le-akarom írni. A' hernyoc el-vezztése felől
 azért, ő így ír az ő kertében, Democritusnac az ő véle-
 kedése szerint.

Ez döghalált orvos fű ha nem üzheti

Régi híres neves Troja mesterségi

Jűjence mezitlen talpu kis aszszonyi

Kikben látjuk hó-szám s' ifjuság törvényi.

Orsmány vérel folyo szemérmes aszszonyok,

Sövény s' barazdák közt hogy el-hordoztattak

Háromszor, és ezzel öntözestek ágyak

Igen csudálatos dolgok láttattatnak,

Szintén mint az égből alá jövő zápor,

Sebessen alá jű, s' öszve verődik por,

Ez hernyoknak ő nagy soksága el-öszel,

Es le-efik földre ki tudgya mi okból.

Egy né-
 bánny em-
 lekezetre
 méltó dol-
 gok.

Eddig ír Columella a' hernyoknac el-vezzéséről;
 mellyet szegyenlettem volna elő hozni, hogy ha sokan
 meg nem próbáltác volna: Ezen dolgot is penig le nem
 irt volna Langius Janos mint Baváriában meg-probál-
 tatot dolgot, ha igaz nem volna. Plinius ezzel a' me-
 sterséggel nem csac a' hernyokat mondgya hogy le-efnee,
 hanem az apro férgeket, szarvas bogarakat, és egyéb ár-
 galmas állatokat is írja hogy el-űzhetni; hozzá adgya
 hogy

hogy ezt találta volna elsőben Metrodorus Sceptius Capadociában, a' fán termő fényes pókoc fokságoc miatt. De azt is mondgya, hogy ezt ne cselekedgyéc az aszszonyoc nap fel-jövésekor, mert így a' vetemény meg-száradna, és a' kertnec virágzo szépsége oda lenne; annyira genyetséges, és dögös ez vér, melynec nem csac meg-tapasztása, de még meg nézése-is veszedelmes. A' mi Kertészinc igen könyű mesterséggel ily forman úzic-ki most mindenüt széllyel. Az hol az első után, kies helyeken jártac reggeli órákan, a' veteményec esemetéjeket, vagy élő fáknac ágait meg-veregetic; mivel így mikor még az éjjeli hideg miatt el-bádgýattac, könnyen le-**esnec, és többé a' felső helyre fel nem hágnac;** úgy hogy fel-mészárlojoknac könyű utat adgyanac szándékok véghez vitelekre. Továbbá ha minden féle ártalmas élő állatokat kertedből ki-akarisz vesztetni, Diophánes Görög auctort halgassad: Az ujjonnan ölettetet örünc, és a' díznonac gyomrát, melyben még a' ruñyaság benne van, szerezd-meg magadnac: és ezt a' hol a' kertben leg-több az apro vad állat, földel burisd. bé, de nem felettéb; két nap alatt azon helyen a' papiros molyokat, és egyéb állatotskákat őszve gyűlve látod; mellyeket vagy máshová horgy-el, vagy azon helyen iszonyu mélyen áfs-el, hogy fel-ne támadhassanac: ha ezt kétszer vagy háromszor cselekefszed, minden féle ártalmas állatokat igazán el-veszthetiz. A' mi nálunc lévő parasztoe őszve tekeric a' pelyvát, vagy sűkat inkább, és azzal az élő fác tőkéit, vagy alsó részeit bé-csinállýac, és szárait koronázzac; A' kik pedig gazdagabbac, tépelt pamúttal, gyapjuval, vagy kender szőszizel ugyan ezt véghez viszic; a' mellyekbe, midőn fel-mennec a' fára az hernyoc, belé ragadnac,

*A' parasz-
tok hernyo-
ki ülésekre
kiválskép-
pen valo
könyű me-
sterségeke*

*Paraszto
hernyo sa-
go szer-
számok:*

gadnac, és mint egy törben, vagy békoban meg-fogat-
nac, vagy utokrol vízszá réritetnee. A' mi a' csimazo-
kat illeti, hogyha vagy uj fa-olaj seprőlket, vagy kemen-
cze kormot azokra öntösz, a' vetemény parajoknac nem
kissebbé használsz, mint ha azok köziben bagoly borsót
hintenél: mely foc kertirettenetes ártalmoknak el-há-ri-
rására alkalmas; a' többit oda fellyeb meg-láthatod.
Hogy ha penig akarod hogy zöld és virágos kerted lé-
gyen, annac barazdait, járo helyeit, és ágyait szorgama-
tosan öntözd meg, vízben meg-morsált görög szénával,
mellyet bac szarvufünc-is hívunc, vagy meg-nem for-
gott őszvérne c a' koponyáját, a' mint meg-mondtam, kö-
zepén emeld-fel. Julius Fronto írja, hogy minden paraj
veteményeket igen segitherni, hogy ha mellettec plántál-
tatic az eruca, vagy hernyo fű. De el-szenvedhetetlen
nehézségére lélyen a' paraszt munkálnac, ha a' lud gané-
ját foos vízben el-öszlatod, s' a' vetemény parajokra hin-
ted, mivel ez azoknac igen árt; a' mint Democritus,
Fronto, és Damegyeron, szántás vetéstől irott hagyó-
mányiban a' jövendő nemzetet értül meg-intettéc.

*Segítő eszkezek és titkok, a' kerti vakundokok, han-
gyák, szunyogok, legyek, békák ellen; mellyek mind a' vete-
ményparajokat, mind az élő fákat, és gyümölcsö-
ket meg-sértik és pusztittyák.*

X. R E S Z.

*A' vak-
undok mi-
ért hogy
nagy ellen-
séje a' ker-
tésznek.*

Mivel a' vakundokok leg gyakortáb valo helyein a'
kertnec, ásáfockal, turáfok hányásával; s' egyszer-
s'mind, a' bé-vetett, vagy palántával bé-rakott földc
fel-forgatásával, a' kertészeknec ártalmasoc szoktac len-
ni, és őket fáraszttyác; azért az ő meg-yakult seregec el-
len a'

fen a' segítő ezkezeket itt elő hozni nem neheztem,
 a' Gőrdőc és Deákoc paraszti munkáru írott köny-
 vekbül. Paxamus hogy innét kezdgyem, a' diót, vagy
 valamely szoros és erős edényt parancsol, hogy meg-
 lyukasztzunc, és abban pelyvát, ísmét a' mint olvassa
 Paliádus viazar a' mennyi elég léfzen, és kénkövet erőf-
 fen bé csinállyunk, a' mellyel a' vakundokoknac minden
 ki-roanto helyeket s' lyukokat szorgalmatoisan bé dug-
 juc, ugy hogy azokon fűt fel ne jöhessen. Ugy mind-
 azáltal hogy csac egy szája s' lyuka maradgyon; a' mely
 rágas légyen: ennec kis ajtaján, a' meg-nevezett dio, vagy
 edény belől meg-gyujtatván, ugy helyhezteféséc, hogy
 egy felől belé fuhallanac, mely a' viaz nac és kin-kőnc
 néhez szagát a' vakundoc turására el-szélesithesse. Ilyen
 mesterséggel fűtél meg-töltetvén a' lyuc, a' vakundokoc
 vagy el-futnac vagy ki-halnac. **V**adnac ollyac kic a'
 fejit hunyort, és kynocrámb, vagy eb-káposztanac a' hi-
 ját őszve törvén, meg rostálván, s' polentával, vagy ár-
 pa béleffel és tyukmonnyal meg-elegyitvén, borral s'
 téjjel egyszermind meg-dagasztván, falatokba csinállyac:
 a' mellyeket a' vakundokoc lyukokban ereztenecc. Nagy
 Albert, veres, fok, vagy párma hagymával dugja bé-lyu-
 kokat; gondollya-is egyszermind hogy a' bűdős szag e-
 lőrt, vagy meg-halnac, vagy máshová mennecc. Leg-
 többen ezeknec el-üzésekre macskákat tartanac ker-
 tekben, vagy menyéteket meg-szeliditenec, hogy vadá-
 szásockal efféle ártalmokat el-hárítsanac; a' gődrőc szá-
 jokhoz szoktatván efféle állatokat. Másoc ezeknec lyu-
 kokat veres miniummal, és erdei ugorka vízzel töltic-
 be; vagy kőzűllőc edgyet meg fogván, meg-gyujtott kin-
 kővel fazékba vetic, gondolván hogy ilyen képpen mind

A' Gőrdő-
 gők vak-
 undokok
 ki-hzések-
 re mester-
 séges ta-
 lálmányok

A' vakun-
 dokok el-
 üzésekre
 valo sok
 mesteriség

A' vakun-
 dokok fo-
 gások

a' többi-is őszve gyűlnénc. Vadnac ollyac-is, kic fertés töröket csinálnac nékic: a' vakundokoc ellen többet találz a' mi Historiánkban, mellyet a' négy lábú állatokrol irtunc. Némellyec a' recinuft, mellyet Christus pálmájának hivnac, a' kertben széllyel el-palántallyác, a' vakundokoc ártáfa ellen; mellyet könnyen meg-tapasztalhatz. A' parasztoknac elég az, ha veszlzeit, vagy leveles ágait a' bodzának le-ásác. Plinius az egy fa-olaj seprővel ellene áll; a' ki a' hangyákról czekeket is az ő utánna valóknac hasznokra meg-írta. Az élő fáknac ugymond: pusztitói a' hangyác, mellyeket sokan el-űz nec veres miniummal, és hig szurockal, meg-kenvén a' parajoknac **czolontjait: ismét mellette halat fel-függesztvén,** mellyet Palladius a' Görög auctoro c után coracinusnac, vagy fekete hollos hálnac, Ruellius graculusnac hiv; Plinius pedig el-hagyott: mert az ilyen orvosásg őket mind többire egyben hívja, s' ugy veszti. Másoc a' keferű vad babot, vagy lupinuft olajjal őszve töric; és az élő fáknac, s' palántáknac töveit (vagy a' mint másoc olvasác) **czolontjait,** ezzel meg-kenic. Sokan csupa csak fa-olaj seprővel őlic. Palladius ezek nec serege ellen ily orvosásgot-is jelent: ha az hangyáknac lyukok van a' kertben, az éjjeli bagolynac szivét tedd ahoz közel: ha kívül jönec, a' kert területit hamuval, vagy créta fejeérével, vagy olajjal jegyezd-meg széllyel. Az után meg így ír: az hangyákat el-űzöd, ha a' fekete gyopár fűvet és kinkövet meg törvén, az hangyác lyukokra hinted: avagy az üres csiga héját éged-meg, és annac hamvával, az hangyác lyukát gyakran dugd-bé. Melyben el-hadta volt a' slyrax jó illatu, nedveségű fát, mellyet Paxamus Görög auctor, a' kiből ezt vette, meg-jelentett: a' Paxamus szavai ilyen képpen

Haaz Pesti Múzeum

Az hangyák ellen való segítő vfekek

Szekerészet

Palladius csudálatos hangya-ölő.

Az hangyák hogy futnak-el.

képpen vadnac: Hogy ha egy néhány hangyát meg fogván, a' kert közepin meg-égetz, a' többit el-űzöd. Iímét ha az hangya lyukai körül cedrus fa szurkat le-kensz, ki nem jönc: s' helyekbül is ki űzertec, ha a' csiga külső házat styrax jo illatu nedvességű fával meg égeted, vagy meg rontod, s' az hangyá cserge közé hinted. Szinrén el veszne, ha a' cyrenais succust, vagy Cyrenai nedvességet, mely olajban el-oszlott, reá tölted. *Ezt pedig másképpen Lasernek, ördög szarnak, sylphiusnak is hívják; de igazán volt még a' Romai régi Császároknál is.* Hozzá adgya azt is, hogy az hangya sem a' palántát nem bántya, sem az élő főkán nem mászkál, hogy ha keferű vad babot fa-olaj seprőléckel meg-törsz, meg-főz; és ezzel azoknac törőskét meg-kened. Ugyan ezent véghez viheted, ha fejit gyapjat, vagy szőzt, a' mint a' hernyoknál ez előtt írtuc, törőskök körül kötősz: vagy cserával, veres miniummal, fekete gyopár fűvel, azoknac szokot utait meg hinted, mivel így a' palántákat az hangyá c nem fogjá c bántani, és az így környűl ruháztatott fára sem fognac fel-menni. Sőt még a' mézes edényt is, mely ig' környűl vétetteter, nem bántya c, bár fedője ne lég'en, noha a' mézzer, s' minden édes dolgot igen szeretnac az hangyá c. Palladius veres miniumot, vaját, és szurkat ő zve elegyit, s' azzal keni-meg az élő fát és palántát; Hozzá adom ezt hogy ha az élő fa, vagy palánta gyökérét, ö kőr epéjével meg-kened, oda nem jönc az hangyá c, a' mint írja Rases, Arabiai orvos Doctor. Vadnac a' Görögöc között kic az élő fa tőkéjér, sűrű folvo borostyánnal bé fedic, s' így annac árnyéka alatt, élő hangyákat, mint egy kezefeket meg tartoztattyá c, és meg-ölic. Leg többen vitzic ezt végben bika epével,

Hogy az hangya a' farka fel ne menjen.

Az edes szereti az hangya.

*Ac auctor
cunda flor-
galmatof-
sága a há-
gyák ellen
valo me-
berség fel-
valásába.*

fa-olaj seprővel és szurockal. De viszsza jövőc Plini-
usra, ki Sabinus Tyrus kerti hol mikről valo munkái-
ban, mellyeket Mœcenasiac Dedicat, jo orvótságot
mutatott az hangyác ellen, tudni-illie, a' tengeri tárt,
avagy a' hamvat, mely jo az ő lyukoknac bé csinálásá-
ra; de mindenee felett napra forgo fűvel őletnee-meg.
Némellyec a' vizez-is mellyel a' nyers deszkát meg-mo-
stad, ellenkezőnee gondollyac annac természetivel;
másoc a' perepuly szárnyát vetic ellenében. De az
hangyákról ezee elegee legyenec. A' szunyogoc el-
űzetnee ha meg-öntözöd ezze, és fekete gyopár fu fő-
zeléckel, a' mint az ő paratzi munkái között fel-je-
zette Democritus; ihinét meg-nedvesített rutával: is-
mét kénkőnee, kőménynee, ököz gancynac, Arabiá-
ban termő fekete bdelhium fánac fűstőlégésével, és a'
balha fűvel is ha meg főződ. Plinius a' meg-gyujtott

*A' szun-
yogok hóg-
hóg néd-
nek el.*

*Szék-
nyel-
vele.*

*A' legyek
el-kerge-
sés-ostorok.*

*Légy el-
kergető
vagy meg-
sítés őnd-
zet.*

Syriai gabanum gyantával, azt írja hogy el-űzhetni.
Palladius ujfa-olajseprőléckel, vagy kémény koromnac
reá hintésével. A' legyeket Görög auctor Berythius
ezze az ostorral űzi-el. A' fejit hunyurhoz hozzá ad
fárga arany fessléket, s' ezeket téjben ásztartya-meg; s'
ennec harmatryával öntözi a' legyeket el-burittatott
helyet; s' így vagy mind meg-őlit őket, vagy el-űzi.
Ugyan ezee fogja cselekedni a' tímfo, ha fekete gyopár-
ral és téjjel őlve törőd, ugyan-is valamit ezze meg-
kensz, a'ra légy, nem hág. Jo a' borostyán-is fejit hu-
nyorral ha őlve törtetie, és téjben avagy méhserben
meg-ásztattatie; mellyel mint egy méreggel, vagy meg-
hallyanac, vagy el-futván víziza ne jőjenec. A' bé-
kác ellen kie nyári estvéken, mind a' nap esti munkátul
el-faratt szánto vető embereknec, s' mind a' kedvekre
elő

Élő Uraknac nehélségekre vadnac az ő csácsogásokkal, *A' békák*
 Görög African^o ilyen segítő eszkézt mond: a' békác hal- *eken valo*
 gatnacugymond, ha meg-gyujtott lámpást elejekben té- *segítő esz-*
 szesz, vagy fára ugy fel figgesztesz, hogy annac világátul *kesek,*
 mint egy naptul meg-világosítassanac; ezerszer meg-
 probálatott dolog mind tölem, mind másoktul. Hieronymus Cardanus írja, hogy a' kecskénec el temettetett
 epéje, őszve gyűjti minden felől a' békákat, mely dolog
 itt utolsó legyen.

Ház és Kertészi Múzeum

Segítő eszkezek és sítok, a' kerti Kigyok, és
más csuszó-mászó állatok ellen, melyek mind az em-
berket, parajokat, élő-fákat s' gyümölcsöket
meg mérgefitenek.

Tudományok és Művészetek

Székelyudvarhely

X L R X S Z.

F Lorentinus a' Görögök között szorgalmatos mezél *Hogy kigyó*
 dolgoknac magyarázoja; azt írja hogy, a' kigyoc *keretében*
 sem a' kertben, sem egyébút nem fognac lakni, hogy *ne lakják*
 ha fejjir vagy fekete úrmót, és lsten táját a' kerületin
 palántálsz; vagy szegeletein illendő képpen el-rendelsz;
 hogy ha penig valahol szoktat járni. Iliom gyökérnec,
 szarvas szarvánac, vagy kecske köőmnee fűtivel el-
 űzetnec. Palladius írja, hogy minden keserű dologgal el-
 űzhetni a' kigyot, és a' nehéz szagu fűtül igen ide s' to-
 va hányatratnac. Democritus azt írja hogy ugyan *A' kigyó-*
 meg halnac, hogy ha a' cseresfa levelét reájoc veted, *kat hogy*
 vagy valamely ember éh nyálával szájába pökic. Apulejus *hogy öld;*
 azt gondollya, hogy ha csac egyszer meg ütöd őket *meg-*

náddal, meg-bolondulnac, ha fokszor úröd pedig meg erősödne. Tarentinus, mezci dolgokrol joltudo Gó-

A reték csuda természetű. rög azt írja, hogy a' kígyo nem árt annac, a' ki retéc vizet meg-kenettetett; vagy a' retket meg kosólyya, vagy magánál hordozza. Mely dolgot Athenæus és Galenus

többeckel edgyüt a' ezitromrul isnac, és szép historiával meg is erősitene; mellyet az alkalmatóság ugy hozván, az harmadic könyvben elő-befézellec. De a' kígyo

Hogy a' kígyo mi helyen álljon.

elő Florentinuust ismét halgassuc. Azt mondgya hogy soha feléje nem jönec a' kígyoc annac az helynec. a' hol a' szarvas kövéri lézenc, avagy a' földi epénc gyökere, vagy gagates kő, tas kékelyűnec vagy hejánac a' ganeja. Is-

Tudománynemű állatok elűzhez. mért minden repülő állatoc elűzhez, hogy ha a' farklepet, tárkonyt, Syriai galbanum gyantát, szarvas szarvát, isopot, kinkövet, erdei vad kőmént, és kecske kőmők-

Székegyháza hely. ket őszve elegyitess' s' ezeket meg törvén, erős eczettel meg-öntöd; és ez őszve elegyített dolgokat részenkint ostitván, fűtőt és gőzt indítasz belőlec: mert ez, mint egy korbácsol, vagy elűzi, vagy meg-öli a' csuzo máz-

A poma-gránát fa csudalatos ereje.

állatokat. Némellyec azt mondgyac, hogy a' narancsfa ága nem csac a' kígyot, hanem minden mérges állatokat is elűz; azért szántizándékkal az ágvac alá szoktat tenni

oly helyen, az hol szoktat a' kígyóc, vagy egyéb mérges állatoc járni. Mellyeknek sergét ezen kívül, mint az há-

A kígyókat miut gyűjtesd össze.

loban a' halakat őszve szokta vala gyűjteni Florentinus, olyan hordoval, mely már régulta foós hol mitül megbúsíződött; ezt pedig le-ássa vala, vagy a' kertben, me-

zőben, vagy más helyen, a' mely, kígyoktul, vagy egyéb mérges állatoktul gyakran bántatott: mert erre, magánostán jó vala minden csuzo mázso állat, és jővén bé-

esic vala. Plinius szolván a' rekettye fáról ezt írja: A' kígyoc

kigyoc ez esőmőte előtt is futnac, s' azért a' parasztoe ebből csinálnac borot, s' azzal jánac. Továbbá, a' bizonyos szemmel látott dolog meg. próbálta, hogy régi rosz bőrdőket meg. égetvén, ezec füstivel, a' kigyoc haralmafőn el. űzethetnee; nem esac azokat penig, mellyec a' házakban széllyel jánac, hanem a' mellyec az emberek testekbeis bé. mennee, mikor nyárban az álomtul el. buriatván, fel. tátor szájjal a' mezőben el. alufznac: Mellyet Marcus Gatinaria, híres orvos Doctor ir, hogy történt légyen az ő idejében, egy emberen; kinec midőn foc orvofságokat híjában adtae volna, mindenec felett, leg. job és csudálatosab volt, a' régi roshatt bőrnece nehéz füstit hogy (szájába vörte: Ugyan. is, mihelt a' nagy bestia (mert vipera volt) e' fűstnece nehéz szagát meg. érzette, a' környül állóc, nagy csudálkozással lártac, hogy a' vipera alsó részén belőle ki. ment: a' mellyet itt fel. akartam írni, mint illyen nagy és könnyen el. készíthető titkot. Erre a' végre, némellyec tejet. is főznee, és annac fűstít szájokba veszie; mert ezt érezvén a' kigyoc, mindgyárt a' száján ki. mégyen, hogy a' réjben, mellyet igen szeret, chesűc. Itt el nem hagyom azt, hogy a' kigyoc igen gyűlölic a' tűzer, nem esac azért hogy szemeket meg. homályosítja, hanem azért. is hogy, ez a' méregnece természet szerint valo ellensége. Gyűlölic a' felettéb szagos hol mit. is, mint a' veres, vagy foc hagymát. Szeretic penig a' sabinát vagy bodog aszfzony ágát, folyo borostyánt, kőményt, mint a' varas békác a' sályát, és viperác az liernyoe, a' mint a' mi emlékezetre mélto dolgokrol irott könyvűncben meg. irtuc. Mindenec felett gyűlölic a' kőris fát, úgy hogy még reggeli, s' estvéli széles árnyékárul. is futnac. Sőt azt mondgya Plinius, mint magátol meg. ta. paizralt

Szép bi-
storia kigyoc
estvél el-
űzése.

Mit gyű-
löl a' kigyoc

Emléke-
zetre mélt-
o ellenke-
zése a' kő-
ris fának
a' kigyocval

pasztalt dolgot, hogy ha kőris fa ágakkal, s' leveleekkel, kőrnayúl vétegnéc a' kigyó, és tűzzel, a' kigyó inkább fog ugrani a' tűzben: Ez is a' természetnec nagy jó volta, hogy a' mint hogy miánc előtte a' kigyóc ki jönec a' kőris fát virágozni engedi, ugy ennec leveleit el nem hullattya, miánc előtte a' kigyóc el-bunánac. Virgilius minden tudománynac atya, cedrusfál, és Syriai gálbánum gyanrával kergeti, így szolván:

*Tanulyszagos cedrusfál háxadban égetni
Nebéz szagugyanrátszéllel el-kinteni.*

Csac nem el-hagytam vala itt azt hogy a' folyó perje fűnec levelei a' kigyót bé-nem veszic; az honnat ki-jű jona elenni a' folyó perje fűnec el-vevéc a' kigyós helyeken. Ezt-is el nem kel-fel-teni, hogy a' kigyóca' bodza fánac virágától futnac, a' mely egyizerfsmind a' molyokar, pappros molyokar, és hernyokat meg-ölni mondatic. Hozzá adom ezt hogy ha a' folyó perje fű leveleit

*A perje
folyó fű, és
farkas al-
ma kigyó
ellen való
ereje.*

*Kigyó ma-
rás ellen
való or-
vosiág.*

meg-égeted, csac nehéz szagával annac a' kigyóc el-űzetnec. Nem tudom ha itt fel-irjam: azt a' mit Albertusnál olvaítam, hogy ha a' vastag farkas almát, a' mezci békával, és irni való téntánac egy részével, szorgalmatosán meg-törőd, őszve elegyited, véle valamit írész, s' az irást a' kigyó eleiben veted, azt cselekefszi hogy a' kigyóc mint egy meg-höltac meg-állyanac. De már ideje hogy azoknac orvosláiokra mennyűnc, a' kiket a' kigyóc meg-martac, és azoc kőzzül a' leg-könnyebbeket le-irjuc: ha valaki meg-marattatván a' kigyóru, hideg lelést nem-szenvedvén, meg-íszza a' kőris fa fevelénec vizét, s' ennec leveleivel fedi a' marásnac helyet: nagy csudát mellyet sokann meg-probáltac, fog tapasztalni; mivel a' mint oda fellyeb meg-irtam Pliniusbol, nagy ellenkezésé van a' kőris fánac a' kigyóval.

Jelen való tirkos orvosság, sok nagy hitelű emberekül meg-tapasztaltatott a Kigyok marás ellen, ha a' meg-marattott személy távol léfzen-ís.

XII. R E S Z.

Elsőben itt meg-akarom jelenteni az olvasónac, hogy én ebben a' munkában, a' mint másokban- is, semmit el nem halgatoc, vagy tirkoloc, a' mit közönséges háfzonra valonac ítélec lenni. Itt azért le-írom, miképpen **kelleféc meg-gyogyítani a' kigyó marását** (a' meg-marattatott ember távollétében- is) bizonyos, és bátorságos szemmel látot dologbol, és a' mellyet könnyű elkézfíteni. Mellyet egy tudos orvos Doctornac és Philosophusnac, Matthiolus Andrásnac közöndöc: Kiezt a' Romai mezőn lako egy-Erémita báráttul vette volt. A' dolog így van. Ha a' meg marattatott személy jelen léfzen **a' mit majd íroc, azt cselekedd**: ha-penig izenet által jelenti-meg, tudd-meg tölle ha az ellen, akaré orvosságot bé-venni; ki, ha azt feleli hogy akarja; parancsold-meg néki hogy mezitelen job lábával a' földre állyon: és ott egy kéffel vony linéát, egész lába nyoma környül. Ezt hogy meg-cselekszed, parancsold-meg hogy lábát vegye-el onnat, és a' meg-jegyzetett linéán belől irjad ez szokat: **CARO CARUZE, SANUM REDUCE, REPUTA SANUM EMANUEL PARACLETUS.** az az, gondollyad egéfségefnc Emanuel vigasztalo. Olftán azt a' földet ugyan azon kéffel nyírd el, úgy hogy mindenic betű el-töröltéfc. **Az** el nyírett port, vízzel teli kicsiny fazékba öntsd, s' hadd magánac addig miga' föld alá száll. Az után a' vizet a' **hir** mondonac ingével zavard-meg igen: s' keresztel

Textus Latinus habet

Abram pulvis ficitur p[er] aquam et p[er] aquam et p[er] aquam

*considera dimittit ante terra subsideat. E Porcia nupit meg-
interit aquam percolato, et cruce signatam illi bitondam prebeto. Miranda
lanc quod eadem hora iccus sanabitur, qua memius p[er] hunc sunt orio.
et ac mihi qui hac scribo, et vris fide et veritate eximio, abiq' nullo*

fus et mendacio compositi experientia fuit, et et id a me' hoc loco publico uen-
tari conditio inconstitum.

34. **MIZALD ANTAL KERTI**

Tides est
pene
fructum
an d'ye
a hincel

meg-keresztvezén, a' meg maratort emberrel itasd meg.
Csudálatos dolog, hogy azon órában meg gyógyul; a'
mint mind magam, s' mind hiteles emberek, minden
hazugság nélkül meg-tapasztalták.

Segítő eszközeik és tiszok, a' Scorpiok, Varas-
békák, kerti Egerek, Menyétek, és öregeb apro állatok
ellen, melyek mind a' vetemény parajokat, mind
a' gyümölcsöket el-vesztegetik.

Haáz Rezső

XIII R E S Z.

Tudomány

Szörpirtya hely

A' Scor-
piok el-
zefik s'
halalok

Csuda ha
igaz.

A' Mi a' Scorpiokat illeti, ha azoknac helyeit melyben
járna, vagy cserméljével; vagy ágjaival a' napra for-
go fűnec környül vészed, Plinius tagadgya hogy innét ki-
meheffene; hogy ha penig maga ez fű ő reájoc tétetõ-
dic, vagy ez fűvel õk meg-hintesne, azt mondgya hogy
ki-hálnac. Ugyan azont mondgyác sokan hogy meg-
lesz, ha az scorio fűvet meg-illetic; iõt azt-is mondgyác
hogy azt a' scorio nem bántya, a' ki ez fűvet magával
hordozza. Az Africaiac azt mondgyác hogy egy maroc
braßiliomot ha meg törsz iz tengeri, vagy vizi rákkal,
ennec szagára mind õszve gyűlnec. Ugyan azoc azt
mondjác, hogy ha valaki scorpiotul meg-fértetett lévén
szamárra ül s' a scorio farkára néz, az rajta ülõnec ve-
szedelmes mérge a' szamárba által mégyen: melynec jele
ez léfszen ha az szamár alá fu az száján; vagy hátul szeler e-
reszt. De ezecc mivel hogy héjában valoknac lárzanac,
az scorioec igaz veszedelmekre, és el-üzésekre fordicsne
pennáok. Diophánes az õ szántás vetésről Görögül
irt könyvceiben, soc egyebekel írja hogy az scorpiora té-
tetetett rétec, a' scorpionac halála. Ísmét ha ki rétec
vizzel kezét jól meg-keni, minden veszedelem nélkül a'
scorpiot,

scorpiot, és minden mérges állatokat kezében foghat. Hozzá adja ezen kívül hogy ha a Sandarachat (mely mind bányákban leñi szokott veres festéket, mind fűnec nemét részben) vajjal, vagy kecske kővérvél meg-fűstölöd; mind a' kigyokat, mind a' csuszó mázso állatokat el-űzi. Az hol el nem hagyom emez Tarentinus Görög ember szavát; hogy, ha a' scorpio fűvet tartod magaddal, a' scorpiokat minden ártalom nélkül meg-foghatod. Plutarchus Zoroasterből a' mogyorót az ágy lábához köri, hogy az scorpio azokra fel ne hágjon. A' kiket meg-mérgefitett a' kigyó, azoknac ez orvosiágokat jelentem. Ha ki a' scorpiot melyrűl meg-marattatott, vagy mást is olajban meg-főz, s' azzal sebért meg-keni, igen nagy segitségére leszzen. Ugyan ezen meg-lészzen hogy ha a' maro scorpiot, a' marás helyén meg-ölöd, és el tapodod: de igen veszedelmes leszzen a' marás, ha ki azon napon a' mellyen meg-marattott, brasiliomat eddegelic. Florentinus az uj fige nedveségét mondgya, hogy a' marattatott helyre csepegefséc. Plinius azt mondgya hogy, a' scorpio hamvát borban igya-meg a' szevedő, hogy ha az hideg-is egyszer s' mind leli: valamint hogy a' tűzes gyékek-nec porocskájoc, a' férgese dő emberek nec, élő állatok nac, niadaraknac; és a' dűhűs kutyátul meg-marattat-taknac, ugyan ezen gyic meg-égetett haja, hogy azon hufral vegyűc a' bőrt, a' méreg ellen, a' mérges maga kész orvosiág. A' Deác és Görög auctoroc, a' békákat ugyan azon orvosiággal űzic-el, mellyel a' kigyokat; azért azoc ellen való segitő eszkezekért keresd-fel a' tizen egyyedie részt. Apulejus azt írja, hogy az egeret az elvetett magokat nem bántyác, hogy ha ezeket ökört epéjében meg-áztattyác, mincc elötte el-hiatic. Mind

Emleke-
zetre mēl-
to scorpiok
ellen való
orvosiágok

Scorpio
marás el-
len való
orvosiág-

Szép és
emleke-
zetre mēl-
to dolgok.

A' mezel
vagy házi
egerek el-
len való
orvosiágok

meg-öletnecc pedig hogy ha bársony színű virágu, mon-
dola levél forma levelű rhododaphnesnecc a' levelével, lyu-
kokat bé-dugod. Vadnac a' Görögök közzül ollyac, kic
erdei ugorkával, belend fűvel, keferű mondolával, fekete
hunyornac meg ennyi darabját eszve törice, s' árpa béleffel
meg-elegyitvén olajban meg gyurjác, s' a' mezei s' házi e-
grec lyukokra tészic. Plinius azt írja hogy mind el-űzet-
necc, a' menyét, vagy macska hamvával, ha azt vízben ele-
gyitve a' magvoc közzéhinted. De a' nevendő vetemé-
nyec, ezeknecc genyecségítől rosz izt-is vehetnecc; és azért
leg jobb lesz, ha ökörnecc az epéjével meg-kened a' magot.
A' mint Africanus írja, a' menyeteket vagy meg-ölöd, vagy
el-űzöd, ha a' timfor és gabonát, vagy a' mint másoc ol-
vašác a' kovázt őszve áztatod, és oda veted a' hol gyakor-
ta futkosnac. Másoc meg-fogván egy menyétet, annac
a' farkát, és tőkire el vágjác, s' elevenen úgy bocsáttýác-el,
és gondollyac hogy ez ity csonkirással a' többi el-futnac,
melynecc könnyű meg-probálását ez után eszedben vé-
szed hogy ha igaz. A' nagyobb állatoc el-űzésékrül, eze-
ket ranuid meg. Soha ezec a' veteményt bántani nem
fogyác; ha régi hügyal melyben a' kutya ganéja meg-ász-
tattatott, a' kert ővényit bé-hinted. Democritus u-
gyan ezent igyiri, a' mint fellyeb meg-irtuc, hogy ha leg-
alább tiz vizi vagy tengeri rákokat, fazékban a' napra ki-
tézefsz; hogy tiz napoc alatt ki-párállyon a' viz, s' ezzel
meg-hinted másod másod napokon mindazokat, a' mel-
lyeket meg-akaršz tartani, vagy a' levegő égtől, vagy élő
állatoktól, mind addig mig vastagodnac. Vadnac az A-
fricai, és Görög föld niivelőc Scholájokban-is, a' kic a'
bafa-rošát vagy széles lapu fűvet meg-égetic, vagy a' ker-
ten és mezőn széllyel hordozzác, mellyel mint egy titkos
mérég-

Haáz

A' menyé-
tek ellen
valo or-
vosások

Székelyország

A' nagyobb
állatok hog
a' vete-
ményt ne
bántásák,

Az Afri-
caiak és
Görögök
several
mattosák

méreggel a' vad állatokat üldözi. Mellyec hogy ha meg-
 észic a' fák leveleit. Plinius mind első, s' mind utolsó a' ki
 ezt találta, hogy a' leveleket, meg mosott ökörganéival
 hincsuc-meg, valamikor zápor léizen: mivel az orvosság
 nehéz volta így mosatic: el; csudálatos dolgokat fel-talál-
 ván az emberi elme. De ezekről mászor többet.

*Segítő eszkezek és tehek, a' Jég-első, Menyhért kövek,
 Szél-vezek ellen; mellyek mind az élő fákat, veteményeket, s'
 azoknak virágjait, a' leveleit, kiválthéppen a' gabonát és bors
 meg emésztik.*

XIV. R E S Z.

A' Jég elsőül, mely leg inkább az emberek, s' marhác
 munkájokat el-veztegetic, ezeket tanul-meg. Ha
 jövetelek akaszt eleibe állani, a' tengeri borju bőrét,
 vagy hyena, Africai vadér, mely az emberfőt meg-tanul-
 lya, avagy crocodilér, a' kertec vagy mezőnc részein
 vid környül, és a' mely felől a' kerten bé-mégy, figgezd-
 fel, a' mint írja Philostratus az ő paraszt dolgokról írott
 Görög könyveiben. Másoc midőn láttác hogy jó a' kö-
 első, igen nagy tükört vetne eleiben, melyben láttáséc
 a' felyhő képe, és ilyen orvossággal mondgyác, hogy a'
 földet velle meg-utáltatnác, s' a' felhőt más felé fordita-
 nác. Leg többen ezzel a' bűjös bájjal élne; soc házac
 kulcsait, kötél porázra fel kötne, s' ezeckel egész kerü-
 lerit a' kertec körül fogjác, gondolván hog' ez mesterség-
 gel a' kö-első, felyhőjével minden kár térel nélkül mősho-
 vá fordul. Irja azon Philostrátus, hogy némelyec, tői
 tekenős békát, hasmányt job kezekben hordozván a' ker-
 tet meg-kerülic, s' viszsa jövén oda az hoñt el-mentec
 volt, ugyan azon képpen azt helyhezetic, és göröngyöket
 az háta göbesége alá vetne, hogy meg ne fordulhaßon,

s'ily képpen egyenesen nézzen a' kő első fellegré: mondgyác azt is pedig hogy cselekedni kell nappal, vagy éjtszaka hat orakor. Voltac a' régiec közzül, a' kik erre nézve az egész kertet, vagy mezőt; fejit földő veszfővel környül vettéc; avag a' bagolyt ki-terjesztett szárnyal a' kertben vagy mezőben, fel figgesztettéc. Mellyet a' menyűtő-kövek-re is reá vitt, emez hatalmas mezsei dolgot tanitoja Columella; így szolván az ő kertében.

*Tarhon hogy Jupiter meny-követ tiltaná
Helyét fejér földő veszfővel bé-sogta,
Es a' minémükre Chiron sok dolgokra
Tanított, a' bagolyt fára akasztotta.*

*Ezzel edgyütt azt is meg tiltotta vala,
Hogy senki ne hájjon a' nagy magas fákra,
Es ott énekelne halgatók számára,
Siralmas éneket, s' Istent busítaná.*

Közbüszé. De itt el nem halgatom azt a' segítő eszkézt, mellyel ges segítség a' mi népeinc élne, mind menyűtő-kő, meny-dergés és kő-első fellegec ellen. Az harangokat s' csengeryűket meg-vonszác, álgukat, s' egyéb lövő szerzámokat ki-lünc, a' mint a' minden nap tapasztalt dolgainkban, s' Astrologiankban meg-irtnc. Mind ezeket pedig a' kőz népne hagyván, halgassuc Pliniust; a' természeti dolgot historiájában igen hatalmas lévén, mikint nem esac a' kertet, mezőt, hanem az embereket-is ne bántsa a' meny-kő, ily orvosásgot mond: a' vizi lo hátával, vagy magadat, vagy akar mit a' mit féltesz, buritsd-bé. Sőt még a' szélveszec sem ártanac, a' mint Archibius, Antiochus Syriai királyhoz írja; hogy ha a' csipke békát fazékban zárván, a' kert vagy mező közepin le-ásod; melynecc kerületin sokan, soc borostyán fát is e' végre palántálnac.

*Hogy a'
kerenek
vagy me-
zőnecc ne
árcson a'
szélvőz,*

Másoc a' sas-kefelyű tollait, vagy tengeri borju bőrit, a' kert közepin vagy négy szegeletin fel-figgesztic; mivel ez három dolgoknak csudálatos természet szerint valo ellenkezésec van a' meny-kőveckel, ugy hogy sem szelit reájoc nem bocsáthattya, sem őket meg nem űtheti. Mely re nézve írja Svetonius, hogy Tiberius Császár borostyánfa levéllel coronázta fejét, és látort-is tengeri borju bőrből csináltatott, hogy az ég dörögven, melytől igen fél vala, az alá vonnya magát. Ezzel bé fejezem ezt a' részt; hogy a' pár hagyma vagy gömbelyég *bulbus* gyökér, az ő testénecc kicsinségével a' menykővet el nem kerülheti, hanem oly természeti van, hogy azt vízszáza űthesse, s' el-izenvédhelle.

Borostyánfa, saskefelyű, tengeri borju meg nem űthet a menykő.

Székesvárosi Magyar Királyi Könyvtára

A Ragyárul, zuzmarázrul, és egyéb égi

ártalmakról.

Székesvárosi Magyar Királyi Könyvtára

XV. R E S Z.

EZ az utolsó rész nekem soc munkát ad, nem egyébert, hanem hogy az éggel, lebegő éggel, mind mesziszűnet, mind közlűnnet viaskodic, ha az ide tartozo dolgokrul ugyan valójában Philosophálunc: valamí azért ide valo, más munkánkban mely már kész, le-tesziszűc: lésszen penig a' soványság okairul, annac eleve meg-tudásáru; azért e' kevéssel mellyec következzec most meg-elégedgyél. Ha a' jövő, vagy féldő eleve el-látott zuzmaráznac, ragyánac ellene akarisz állani, soc pelyvát, vagy kert és mezőből ki-szaggatott fűveket, vesziszőket, tövisseket soc helyen égess meg, kivált képpen azon a' részen melytől a' szél fu; mert így a' következő gonoszt hogy el-kerülheted, Diophanes írja. Berichius a' Görög mező mivelőc között jeles ember, mikor eszébe

A' jevő ragya, és zuzmarázról ellex segítő eszté.

vőtte hogy a' levegő égben az ártalom őszve gyűl, az ö-
kőr bal szarvát ökőr ganéjval mindgyárt meg gyujtja
vala, és foc fűtőt indit vala a' kert, vagy mező kerületin,
mellyeket a' ízél eleiben vét vala. Apulejus írja hogy há-
rom meg-égetet ráknac a' fűsti, ökőr vagy kecske ganéjval,
vag' pelyvával edgyűt ez ellen jelen valo orvosfág. Ha elől
vett a' ragya, a' kárt így állasd helyre. Az erdei ugorka, vag'
vizi tőc gyökerét vag' levelét tőrd őshve, és vizben ástald-
meg, s' ezzel napfel-jőte előtt, a' meg ragyázot hol mit
öntözd meg. Ugyan ezt el-nyered a' fige fa, vagy cser fa
hamvával, azt vizbē töltvén, és a' mint mondám véle ön-
tőzvén. Jo léshen a' mint azon Apulejus mondja foc boro-
styan fa ágait, a' kertben, vag' mezőbē fűzellyel le-ragasztani
vag' palántálni; mert a' mint ő meg-tapasztalta fok szor, ig'
a' ragya ártalma el-mégyen: Ez penig gyakor szokott lenni
a' roshar helyeken, völgyeken, hová a' ízél nem ér. De itt

A ragya
meg-verte
kerti hol
mik mint
orvosfás.
fanak.

A ragya
ártalma a'
borostyan
fában al-
tal mé-
gyen.

A ragya
észéről
valo se-
vai Colu-
mellának.

A' ra-
gyázás és
zuzma-
vax ellen
valo or-
vosfág.

At An-
flornac
studálatos
maga meg
mérte-
lése.

halgassuc a' kertek deréc mesterét, Junius Columellat, a'
ragyának el háritásáru. *Hogy a' gonosz ragya meg ne hancsa fűvét,
szopo kutyáskánac kővérét és vérét, Szamárnak egyfies mind
meg mollyestest fejét, Tages határában mezejének le-tött.*

Eddig a' gabonáknac ártó ragyáru, az apro Carbuncu-
lusoc, vag' gyöng' forma szemec ellen, mellyec a' szőlőnce
és levelek nec kivált képpen ártanac; Plinius írja, hogy há-
rom élő rákat fákra vag' szőlőbe fel-függesztvén, kell meg
égerni. A' Görögöc ellenbē, (mellyet el-hadtam vala ez e-
lött,) a' kertben vag' mezőben, kívül belől, añac kőrnnyüle
babot üiret nec.

Ezket vegyed tőlem mostan a' kert jól rendeléséről, és mind külső
belő nyavalyájkotul valo meg-örzéséről és tisztogatásáru. Mellyeket
hogy ha a' régi Aferek, Görögök, és Deákok munkáibul meg-tapasztal-
tatott dolgoknak lenni nem tudtam volna, ide nem iztam volna sem-
mi képpen; sőt ugy sem, ha nagyobb részét, magam meg
nem tapasztaltam volna.

MIZALD ANTAL MON-
LUCIAI ORVOS DOCTOR, KER-
ti dolgokrul irott munkájának

MASODIK KÖNYVE.

Haáz Rezső Múzeum

AZ én fel-tett munkámnak első részét el-végez-vén,
mostan a' másodikkhoz boldogul fogok; a' melyben a'
kivált képpen való palántáknak gyűmbléséről, kertt
parajokrul, mind a' földnek belső részén, mind kívül valokrul,
enni hasznos gyökerekrül, virágokrul, és szagos fűvekrül, ró-
videden és világosan írok. Elő-hozom-is egy-szer mind az A-
fereket, Görögök, és Deákok bőv paraszti munkáról való kincsekbül,
és mind magunk s' barátink szemmel látot dolgaiból a' kertt hol-
miknek mind hasznos, mind gyönyörűséges titkait. A' mellyet
hogy a' mint mondok úgy legyen az en a' palántán kezdem-el,
velynél mind városi, s' falusi kertekben világossab nincsen, és kö-
zönségesebb. A' Salátán tudni-illik, mellyet a' régiek annyira
szerettek s' annyira gond viselésék alá vettek, hogy innét salá-
tásuak neveztetni magás Valeria Romai Familia nem szégyen-
lette. Ez az nyitván a' mellyel amaz Isteni Augustus bizony-
szalan betegségekben, Antonius Maza derék Orvos doctlor okosjá-
ga után meg tartatott a' mint írja Plinius; s' az után réz oszlo-
pot nyert, mely ő néki Esculapius mellet faragtasék, a' mint
Svetonius meg-írja. De el-hagyván a' saláta dicséretit a' do-
logra jöjűnek ba tetzik.

Ac Au-
tor fel-tett
ez elsőja, és
szándék

Ac Au-
tor világos
és rövid í-
rást szeret

Augu-
stus Csa-
sár be-
tegségéből
a' saláta
gyógyítás-
ra fel-

KERTI PARAJOK.

A Salátával való bánás, annak segítő eszközei, alkalmazhatósága és hasznai.

I. R E S Z.

*A Salátá-
ra honnan
mondatik,
& minémü
földet sze-
ret.*

*Hogy a
Salátá i-
gen elter-
jedett szé-
les legyen.*

*Miképpen
légyen a
salátá fe-
jér és gen-
ge.*

*Ílő vagy
alma for-
ma kerek-
ded salá-
ta mint
légyen.*

Kerti salátá (melyről beszélünk leg inkább,)
mondatic déakul lastukánac, mivel réjnee
fokafága van benne. Szereti az oly földet
mely jól meg-álator, kővér, nedves, és ga-
néjozott, s' a' mint írja Plinius negyed
vagy ötöd nappal vetése után jő-ki, hogy
ha a' magvanem régi, nedveslég nélkül való, és sovány:
egész elztendeig szüntelen lehet készen ilyen földet ta-
lálván. Igen szélessen ki-fogja magát terjeszteni hogy ha
ritkán ültetődik. Vagy mikor száras kezd lenni, szátát
kicsinnyé meg-metized; s' göröngyel vagy téglával
meg-nyomatod, hogy annál inkább száras ne lehessen. Mi-
vel ezzel az terehvel mint egy meg-tartoztatván, hogy
magassan fel ne nőhessen, szélesen ki-terjedni kényszerít-
tetic. Ezt írta először Florentinus Görög Auctor az ő
paraszti munkái között, az után Columella, ismét Plinius,
és Palladius. Ugyan ezen salátá fejr léfzen hogy ha a'
közepire fővenyet hánfz gyakran és leveleit őszve fogván
egyben kötözöd. A' mellyet Plinius ír esupádon csak
a' felől a' salátá felől a' mely fejr magu: Ugyan-is ennek
az a' természetü hogy a' telet mindenek felet el-szenved-
gye. Ha az hely, üdö, vagy a' mag vétke miatt meg-ke-
ményül, edgyszer fel-vétetvén, és ismét el-palántatván
gyenge léfzen. ültönc csinálod, a' melyne szára-is ne
légyen, hanem leveleit egyben forgatván, mint egy go-
lyobis

lyobis ki-dagadgyon, vagy kerec légyen (a' mi népeinc al-
 máfnac hívják;) hogy ha egy helyből másban palántálván,
 minec utánna egy tenyéryi magas lészzen ki-nyitod, s' uj
 ököz ganéjjal meg-kened; és földet réá töltvén meg-ön-
 töződ: az után mikor meg-nő a' csirája, vassal el-met-
 czed, és arra szurkotlan fazéc darabot tézfesz, hogy nem
 hozszafágára, hanem széleflégére nézve nevekedgyék: a'
 mint azon Florentinus írja, ki a' Görögök közöra' mezei
 dolgoknac derész magyarázja. Jobb izü lészzen a' salá-
 tác, ha meg tartoztatván a' szárait lassan nőni hagyod.
 Meg-tartoztathatod penig, hogy ha a' mikor nőni kez-
 dett a' saláta, a' mint oda fel meg-mondám, fazéc dara-
 bot vagy minéhez göröngyöt réá tézfesz. Szagosoc lész-
 nec a' mint azon Florentinus írja, ha a' saláta mag, citrom
 magban tétetetic, s' ugy vetetic. Mely dolgot véghez
 vilzen az-is hogyha a' saláta magvát elsőben szagos vízben
 meg-áztatod. De itt igen alkalmas helyen juta e-
 fzembe, emez Aristoxenus Cyrencus emlekezetre valo
 találmánya. Ő, a' mint írja Plinius, hazája Philosophiá-
 jától el-távozván, és az heverőc gyönyörűségekét követ-
 vén, az ő kertében termet salátákat estve méhserrel ön-
 tözi vala, s' azzal elégiti vala mind addig mig eléggé meg-
 részegettec, más nap virradora hirdeti vala hogy ő néki
 a' föld zöld palacsintákat hozott volna. Ez találmány
 nyilván csac Epicureus ember nec valo, s' nem Philoso-
 phusnac, a' mellyet el-hagyván kövecsüc fel-töte czelun-
 kat. Gyengéb levelű lészzen a' saláta, hogyha a' gyökere
 a' mint mondám, jo ganéjjal meg-kenetic, és folyo vízzel
 alkalmas időben tápláltatic, vagy két nappal minek
 előtte le-szakasztatic fellyül bé-köttetetic. Ha akarod
 hogy sok féle légyen mind színe, mind ize, s' akarod Di-

Jobb a'
kedvesebb
iz. a' h' minn
légyen.

Szagos
salátát
mint lé-
gyen.

Hengyelű
Philosofus
s' őp hysto-
ria.

Hogy a'
salátát
gyengéb
levelű lé-
gyen.

Hogy a'
salátát sok
színű s' iz-
a' h' légyen.

dymust halgatni könnyen azt el-végezheted. Hogyha egy keeske vagy juh ganéj darabot árral igen vékonyon meg-lyukasztasz, s' abban tészecsze faláta, torma, brasiliom, hernyo fű, s' retce magot, a' mint meg-irya van Palladiusnál; ezt a' juh ganéj darabot pedig ganéjjal takarod bé, s' jól mivelte földben egy veremben temeted el, s'iro agyagot vetvén alájjá; és gyengén vízzel meg-öntözvén.

Más fele
wafferfég.

Ugyan is így a' retce mag alagyökereznii igyekszik, a' több magoc pedig feiföld nőnc, a' faláta is ezen képpen kinövén, mindeniknek izze s' szine az edgy testben megmarad. Vadnac ollyac kie két vagy három darab ganéj-át ezeknek az oktalan állatoknac őízve törice, s' a' megnevezett magokat közzé elegyític, és valami régi ruhában körtvén el-temetic, a' többire nézve úgy gondot viselvén

reá a' mint oda fellyeb meg-irtam. Ugyan ezen dolgot a' Déac kertészec közzé leg többen más képpen végézic el. A' Saláta gyökéren valo levelet le-szakasztjac, s' azon punctomokat gradicsonkint metezenecc, s' abban a' retken kívül a' mint irja Palladius, vagy méh-fűvön kívül a' mint Ruellius, az oda-fel meg-nevezett magokat belé tészic, s' ezt ganéjjal meg-kenic: es azt cselekefzic hogy az így el-remettetett faláta, a' meg-nevezett magoknac torsáitúl környül vérefséc.

Iszonyu
széles sa-
látá.

Találtattac oly nagy széles salátac, hogy ezekből kerti ajtokat csinálhattanac légyen, azt irjac a' régiec. Mondgya is azt Theophrastus hogy ezeckel éltence némellyec két felől nyito ajtókra a' kertben. Ha rélben is salátát akarisz enni halgasd Columellát, a' ki ezt így szerfszámozza. A' saláta torsáját alfo részétül fogva tisztitsd-meg, mind addig a' hol léfznec az ő gyenge levelei, valami désában sözd-meg, s' hadd úgy egy éjjel és nappal, mig a' foos voltok-

Salátá-
nak rélve
vals el-
rakásá.

ban hátra hagynac, annac utánna foós vízzel mosd meg, és ki-nyomván vizét, rostélyokban terjezd ki, míg megszáradnac: osztán rakjalája száraz kaport, és kőményt; az után a' salátá kőtéseket edényben rakd el, és önes azokra eczettől két részt, foós vízből harmad részt, az után a' száraz sűrűségével a' kőményec úgy szorisd meg hogy a' leve fellyül usászéc. A' mely hogy jo moddal legyen a' ki erre gondot visel, gyakran a' levér le oncsa, és ne engedgre hogy a' bé főzött salátá szomjuhosszéc; hanem kívül tisztaspondiával az edényt töröllye meg, és új kut-fő vízzel hidegitse. Eddig Columella szavai. Plinius azt írja hogy télre el tarthatni a' salátát eczettel és mézzel. Eddig szólni a' salátátul elég létzen; a' mely nec orvoságra valo hasznát, mint egyéb kerti palánták-nac is, élő fákkal, és gyümölcsöckel egyben a' ki tudni akarja, nézze meg a' mi Orvos Kertünket.

*Columella:
la forgal-
masára
és csuda
elméje.*

*A' Káposztával valo bánás, s' annak segítő
eszközei, és tiskai.*

I I. R E S Z.

Noha Marcus Cato minden kerti parajoknak elejökben tette a' káposztát, és Plinius a' kert Fejedelmec nevezte, mindazáltal másodikszor beszéllünc ő rola; a' mellyet a' Deákoc közzül leg többen, az ő nagy tökéjéről, és száraz csömlőtéjéről Caulisnac nevezte. Ennek oly természeti van, hogy az ég nec semmi állapotját meg nem utálja; a' mely okért is egész esztendő által el-vettetheti. Földet penig sross, nem agyagost, vagy fővenyest, vagy kővecsest kíván; hanemha szüntelen valo folyo-viz létzen segítségül néki. Ha délre vetic sokkal

*A' régiek
nél dicse-
getet ká-
poszta.*

*Minden
földet fe-
ret a' ká-
posztá.*

szob léfzen, ha északra ellenkező dolog léfzen igaz; noha így mind izeseb mind erősebb, s' a' dér ha meg-csipi vagy zuzmaráz, annyival kedvessebb, és gyengébb; a' meredeket szereti, s' a' ganéjt kívánnyá, s' gyomlálással eléb mozdul a' mint írja Palladius. Mikor öt vagy hat levelű léfzen, helyéből által kell máshová vinni, ugy mindazáltal hogy a' gyökere hig ganéjjal meg-kenesűc: a' mely légyen lágy meleg időben, ha tél léfzen; ha nyár peniglen akkor mikor a' nap estvére fordul. Az igen régi Görökök a' káposztát csak három nemekre osztották: fodor káposzta

Mikor kell által plántálni egy helyről másra a' káposztát.

Káposzta három ne-

mellyet ők felinoideának hívna azért hogy levele hasonlo a' petrefelyemhez. Másic Lean, vagy nehéz káposzta, nagy leveleekkel vagyon mellyec a' töréséből ki-jőnc, a' honnat némellyec caulodesneec neveztec, mint ha törésével birót mondanál; az harmadic a' tulajdon káposzta, mely gyengébb, és vékonyab levelű.

Mint légyen igen nagy a' káposzta.

Nagyob léfzen ez hogyha izüntelen földel fedetic. Markus Varro magyarázván a' böles Nestor verseit, mellyeket segítő kertében le-irt volt, azt hadgya, hogy a' káposztát foós helyeken vesűc, s' midőn három levelű léfzen, salettromat vagy foós földet rostában vévén, a' káposztára mint egy zuzmarázat vagy első havat rá hintsűc; így léfzen azt mondgya alkalmatosab a' fővégre, megtartván viorát vagy elevenségét: mellyet Paxamus-is az ő föld munkájáról írott görög könyveiben látom hogy próbál. Vadnac ollyac kie hamuval élne a' salettrom helyett, azért hogy a' hernyot mely ezt igen bántya ki-öli. Azt írja Columella hogy a' káposzta hamarébb meg-ásztatodic mikor fő, és zöld szinre minden salettrom nélkül meg-tartya hogyha hinyár gyökér porfománnyal bé-fedvén meg-kötözöd. Plinius az hinyárt csak egyedül lábán alája téfzi,

Hogy hogy légyen foósra alkalmas a' káposzta, hogy föld-ségei meg-vartsa.

midőn

midőn helyéből el-vitetie, és arra a' végre Apiciai főzél-
 fel él, olajban és sóban meg-áztatván a' káposztát, mi-
 nec előtte meg-főzetné: de mikor főzetie kevés sóot *Mint lá-
 gyen jó*
 vészen hozzá, azért hogy magában is soós és saltromos. *izívé a'
 nagygyán'
 káposztá-*
 Továbbá mind jó izüvé mind igen nagyvá tészed a' ká-
 posztát, ha előszer meg-kapárod a' földet melyben fo-
 god vetni; ísmét ha a' föld felett emeltetett torsáit ke-
 vésé meg-meczed, és a' magassan való fel-növését földet
 reá töltvén meg-akadályoztatod, úgy hogy a' retejénél
 egyéb semmi ne látsék. Hogyha gyakran gyomlálod és
 ganéjozod annál job leszén, s' tellyeseb torsája és levele
 leszén. Egész esztendőben metezethetic penig, mivel
 egész esztendőben a' mint meg-mondottú el-vettethetic;
 mindazáltal a' mellyeket magnac szánsz azokat nem
 szükség meg-meczeni. Az ő leveles retejet ha egy ki-
 csinyé vizben fel-forralod, s' olajjal és sóval meg-öntöd, *A' fűzéké
 va ragades
 kemény
 bolvá hoz
 jakat mő
 kell le;
 mosni.*
 eczet ágynac igen jó leszén. Plinius a' természeti dol-
 goknac hatalmas vizsgálója azt írja, hogy az edényekről,
 mellyekben viz forr, belől darab héjokkal mint egy pók-
 hálokkal bé burítva lévén, úgy hogy azokat onnan el ne
 szakaszthassad; ha káposztát meg-fősz könnyen azon da-
 rab héjac le-szakadnac. Irja ezen kívül Athenæus (hogy
 a' káposzta csuda dolgait rövideden le-írjuc) a' mely szö-
 lőben káposztát ültetnee, annac szőlője vékonyon te-
 rem, úgy annyira veszedelmes ellenkezése vagy on egy-
 más között; innét mondgya Theophrastus hogy az élő
 szőlőt, ennec szaga el-űzi. Ísmét Plinius írja hogy az
 hordoban az bor a' káposzta szagával, és izivel meg-vesz-
 tegettetic, de ha a' czékla leveleit belé merited helyre ál-
 lattatic. Mely okbul a' böles Androcýdes, a' mint azon
 Plinius írja meg-jegyzette, hogy a' réizegség ellen jó lé-
 gyan

A káposz-
ta vérsz-eg-
ség ellen
hasznos.

gyen a' káposzta. Innét gondolom hogy az Ægypto-
miac, kie a' bort igen szerették, minden éteknek előtte,
főit káposztát ettenec, hogy a' bor ártalmát magokrul el-
hárítsák. Itt el-titkolnom nem lehet hogy az annyira
Cátotul dicsértetet káposztát sokan nem javahá a' régi ec
közzül; mivel ezec pulmentumot vagy pépi darát nem
szerettek, mely más pulmentarium vagy pépi dara nélkül
szükölködne. Ez nem egyéb volt azt írja Plinius ha
nem az olajt meg-kémélleni. Mert a' garumnac vagy

Haáz...
nem halgathatom a' természet jeles csudáját: tudni-illie
hogy a' káposzta el-üzi a' szőlő terméjét, ellenben penig
a' fekete gyopártul és porcs fűről ki-szárad titkos termé-
szeti gyűlölségűl; melyből ezec nem külömben üldö-
zic a' káposztát, mint a' káposzta a' szőlőt. Az honnat

A káposz-
ta hamar
való fő-
rés a' bor
akadályo-
sítja.

Tudom...
zic a' káposztát, mint a' káposzta a' szőlőt. Az honnat
gondolom hogy igazán írta Paxamus hogyha az forro ká-
posztára kevés bort cseppekenként csepegtesz, továbbra
nem fő, hanem erejít és szentit el-veisztvén, el-veizte-
getődic. Mely dologból rendesen ki-hozható hogy
a' ki soe bort akar innya, és ivásbul mással fel-
szén, a' száraz káposztát minden étkec elejekben tegye,
hogy hamar a' részegség ne bántsa. Mellyet bizonyit
deręc orvos Doctör Gulielmus Gratarolus, hogy egy
bölc Philosophus ő előtte meg-probált. Mert midőn
vendégységbe le-ült volna, minden reá köszönőc pohárit
erősien ihatta, hogy nyers veres káposztának levelet el-
főben őtte volna; mely után a' bor, erejét annyira ki
nem adhatta. De erről amaz minden dologban rendes
Cator halgassuc, mint Philosophál: ha az vendégységben
fokat akariz innya, és őromest vacsorálni, nyers káposz-
tát egyel vacsora előtt a' menyit akariz, eczettel, és is-
mét mi-

mét minekutánna vacsoráltál, egyel őt levelet azonbul, olyan formán léfesz mintha sem nem ettel, sem nem ittál volna; és a' nyenyit akarsz annyit ihatol, csudálatos lévén ez parajnac a' mint oda-fel meg-mondottac, a' bortal ellenkezése, a' mint Varro Agriusbul fel-jegyzette. Hozzá adom ezt a' Paxamus Görögül irt földi munkájibul; hogy, ha a' káposzta a' szőlőhez közel léfzen, az ő nagy ki-nőtt ágai inkább meg-horgosodnac, hogy nem mint a' káposztához közel érjenc, egy más közt való veszekedésekrül el nem felelkezvén.

Továbbá tudni melto dolog a' miről Athenæus emlekezie: hogy régenten Athenaban a' szülő aszszonyoknak étkül készítettéc a' káposztát, valami nyakban kötött orvosság helyett. Csac nem el-hagyám azt a' mit Svidasban olvastam, hogy a' régieknél szokás lett legyen, hogy a' kétszer főtt káposztát vendégfegyekben gyakran főztec, ugy hogy utalásban menvén, emez példa-befzedne helyt adot; a' kétszer főtt káposzta balal. A' káposzta hamvát ha vízben öntöd fő lesz belőle, mert ő a' mint mondám saltromos, melynecc kegyelmével hogy ha gyengén főzetic-meg, s' a' levében eszel, hasadat meg-inditya. Ez legyen sokac kőzött utolso, hogy a' káposzta régi magva retecké léfzen. Melybül esetté vagy nem, nem tudom, hogy a' régi Görögök a' káposztát reteknecc nevesztéc; s' egygyic nevét málikéval őszve zavartác. Ezt irjac Aristotelessel edgyütt Theophrastus, Julius Pollux, és egyebek. Ezeket írnia elég legyen a' káposztáról hogy más vetemény Parajoknak helyt adgyunk.

A káposztát a' gyermek szülőknek étekek.

A káposztát a' retekkel a' régi Görögök őszve zavarták.

A' Méh-fűvel, vagy Petreselyemmel való bánás, s' annak segítő eszközei, s' titkai.

III. R E S Z.

A' Kerti Méh-fűvet, a' Görögök Selinonnac, közönségesen

A Petre. selyem mi- esoda ma- gon jó ki hamar.
 ségeffen Petreselyemnek hívjuc, szüntelen földellő; a' régi magbul (ha Theophrastusnac kell hinni) hamar fel- nő, mert az új magbul mindenecc felett leg kisseben nő ki, tudni illic negyven nappal mincc utánna el- vetettic; es leg többire ötven nappal a' mint írja Plinius. Sokszor terem, és ha egytzer el- veted minden esztendei termés- fel ki- jő: mind hideg, meleg földet a' minéművel akar sz- elni szeret, a' mint írja Palladius, csac hogy szüntelen va- lo nedvesége legyen, melynecc öntözésével fel- ebred- gyen; az honnat ki- jő hogy semmi földet, vagy levegő- eget nem utál. Mind magul, mind palántául jól vettetic a' mint írja Columella, es a' knt- fejecc s' folyo- vizecc mel- lett hasznoslan- tétettic.

A Petre. selyem mi- esoda föl- dat szeret.
 Ha akarod hogy nagy és széles levelű légyen, és Florentinus Görög auctort követed: a' magvában három ujjal a' mi lehet fel- vészsz, és ritkas ru- hában hé- körtöd, ezt oltrán ganéjval és földel kicsiny á- fott helyen el- temeted, és így mind nagynak mind széles levelűnec csinálod: mert így mindenic mag csirája egy főnec erősségével tartatic, a' mint írja Palladius, és ő e- lőtte Columella. De leg nagyobbban fog nőni, a' mint írja Florentinus, hogy ha a' gyökerét környűl ásván pely- vát hintesz közzé, és meg- öntözöd. Fodor léfzen hogy ha a' magvát mint egy laptában meg- vered, s' héjából ki- fosztvan el- temeted, a' mint Columella írja: Avagy ha a' mikor fel- jű, kerületit valami nehéz pörölllyel, vagy egyéb hol- mivel meg- vered, avagy ha a' mikor már ki- jött láboddal megtapodod. Florentinusnal edgyet értnecc Ju- nius Columella, Plinius és Palladius. Némellyec az

A Petre. selyem hog- hogy légye széles le- velű.
 him és nőstény petreselymet meg- akarjác választani ed- gyiket másiktul, ugy hogy az himnec fekeréb levele, és rövideb szára légyen; a' nősténynec pedig fodorab és erőse

A Petre. selyem mit- lesz leg- nagyobb.
 Mint léfzen fu- dor.

A him és nőstény.

erőse

erősebb szára, egyfelmind vastag, ize erős és lútos legyen. De edgyiket sem javallyác Chryssippus orvos Doctor és Dionysius a' mint Plinius írja. (noha azon Plinius idejében, a' mint ma is foc levben uszni szokott, és az éték-nec kedvet ad) mivel halálos vendégségekre rendeltetett, és ezért szerencsétlennec mondati; vagy a' mint Plutarchus írja, mivel hogy petrefelyemmel szoktác a' régicc koronázni a' koporsókat. Innérjött emez régi példabeszéd a' felette igen beteg emberektől, *ez az ember petrefelyemet ehetnék.* A' nőstény petrefelyem azt mondgyác hogy férgeket teremt, és hiszi is sokan hogy a' kic mindenic nemet eszi, meg-magtalanulnac; ímém hogy a' kic gyermek szüléskor étel után *csecsemőc szopnac* kórságos nyavalyát szenvedne. Artatlanabnac mondgyác mindazáltal a' himet, és ez az oka miért hogy a' meg-tiltott gyümölcsök közé nem számoltatic; ezeket írja Plinius támaszkodván a' régi íróc bizonyosságiboz. Mely dolgokból nem csudáлом, hogy az új orvos Doctoroc, Aricenna tanácsából a' gutta útörrektől meg-tiltyác a' petrefelyemet, mivel az ő nyavalyájoc éleségér eléb mozditya, ísmém hogy a' Gőrgőc a' csecsemőc dajkájoktul, és a' szülőktől a' petrefelyemet étel közben meg-tiltottác. Noha más oka is lehet, hogy az a' (zönyoc kutfejeket, és tejec ki-jöveleteket meg-fojtya, és a' véle élőket a' közösülésre fel-inditya. De ezekről eleget irtam, talám még többet is mint kellett, mivel ezec többire mind szorul szora a' mi Orvos Kertünkben meg-vadnac írva. Azért ezeknec véget vetec, ha ez előszer meg-jéltentem hogy a' szakácsoc nehéz ezetes szagokat, s' a' pincze kulcsároc bortul való nehéz szagokat meg nem érzi senki, hogyha petrefelyemet hordoznac magockal.

A' Petrefelyemet miért tiltották meg régen hogy ne egyék.

Kik otyák meg magokat a' petrefelyemmel.

Salátával valóbanás, azoknak segítő esz. kezei. s' titkai.

I V. R E S Z.

A' Szeginy embere a sztaloknál igen közönséges czék-
la, vizenyős, és rothatt földet kíván: mellyera' mikor
öt levelű léfzen, nyárban kell által palántálni hogyha ned-
ves a' kert, a' mint írja Columella; ha pedig száraz léfz
szel a' mikor eszős meg esz; Meg kívánnya hogy gyakran
ki átsác, és foc ganéjval elég szic meg; egyszerű mind szé-
lebb is léfzen, a' mint írja Sotion, földi munkáru írott
Görög könyveiben, hogyha mince előtte torskát verni
kezd, széles és valamenyére nehéz kő reá tétettetic: mi-
vel meg tartoztatván azon teret, vagy fazéc darab alát a'
levele, tágassan magát ki-terjeszti. Ugyan ezen fejirebb
léfzen, hogyha a' tövit ökörgancjval meg kened, mellyer
hogyha tarátnakban meg lútz, s' a' foc hagyma után eszel,
ennec nehéz szagát el-öltya, a' mint írja Menander Gő-
rög author. Ez csuda a' czékla magvában, hogy nem e-
gészlen egy esztendőben terem, hanem valami része kő-
vetkező esztendőben, más része harmadikban; s' hama-
rabb terem a' régi magru, mint az ujrol, a' mint igazán fel-
jegyzette Plinius. Azt sem kell el-halगतni hogy a' bor-
izi mely meg vel; tegetődie a' káposztás hordoban, ennce
levelét ha belé veted, régi állapottyára vizsza mégyen.
Hozzá adom ezt, hogyha hamar ezeter akar sz csinálni,
a' czékla gyökereét tord meg, és ezt ved a' borba, s' há-
rom ora alatt a' bor ezetté válic; ha akarod hogy régi
állapottyára ismét vizsza mennyen, kápolzta torskát belé
vetni elég léfzen.

A' kővér porcsinnal minél szorgalmatosabbban bán-
nac annál meszszebb ki terjed, és hufosabb levelű léfzen.

Ez az

Ez az egy a' kerti holmic küzzül a' mely majd mindenecc levében ufz, és mind gazdagoc s' szegényec afztalan valo ételt az eczetes olaj, és foón kivül el-kezdi; sőt réiben fokaknál az első fogást méltóságosá tési. Léfszen pedig ennec el-készítése ily modon: A' vastágab torsáit gyökerein kivül (mivel a' g'engébec hamar el-száradnac ha meg nedvesítetic) ölvze szedic, vizzel fővenyéül ki-tisztítác és ha mi szemet beñe marat ki-ütődic; ez az után az árnyékó addig szárzatic, mig valamenyere el-szárad, másképpen a' nedveség sokasága miatt fonnyat léfszen: ez után egrefel meg-kenvén, föld kőményt alája rakván föld edényekben vagy hordokban bé-csinállác, s' elég sót reá vetvén, s' kőzit ismét kőményel meg-rakván; az edény kővér porcsinnal teli töltetic; és ismét kőményel bé fedetic, a' mely az egyben elegyített holmikek le-nyomja. Ezec ig' meg-lévén levét öntenec fellýül reá, melynec két része eczet, eg' része egres légyen, ugy hogy az edény tetejéig bé tellye. Illyen képpen száraz kamarában, mellyet a' nap nem ér szorgalmatosfan tartatic; hogy az helynec mivoltárul dohofsá ne légyen. Azon-is légy hog' a' kővér porcsin fellýül ne ufson, hanem mindenkor levében légyen le-merülve. Mikor ug' kívántatic, vedd-ki azt a' bé-szózt holmit, és lágy meleg vizzel vagy borral mosd-meg, s' olajt reá töltvén ted fel az asztalra, a' vendéec kívánságoc fel-indítására és a' gyomor, vagy máj hévsége el-oltására.

A' Nag'erdei saláta két féle, edjic neme veres vag' fekete, málic fejr; a' veresnec torsája és levele veres vagy skarlát színűnec látzic, noha idővel meg-veresül, s' az után meg-feketul, a' hoñat némellyec fekete nag'erdei salátának hívják. A' fejr nec majd olyanoc a' levelei mint a' czéklánac, minden keferűség nélkül valoc s' izetlenec. Mind a' két

A' kő-
vérporcsin
mindgaz-
dagok és
szegények
asztalával
közös.

A' vad
saláta jó, s'
könnyű el-
csinálása
az el-tar-
tásra

Nedves
helyen az
el csinált
sűr meg-
fenisze-
dic.

A' veres
és fekete
nagy erdei
saláta le-
írása

féle azoc között való a' mellyec hirtelen nőnc a' kertben a' mint írja Plinius. Akar minémű földben el-vettetetic, csac jól bányyanac véle: mely ha egyszer ki-nő maga magvánac le-vetésével, magát ujjonnan helyben állittya; ugy hogy ha el-akarod-is törölni, nehezen cselekedhesed. Innét ha egyszer el-veded soc ciztendőc alatt megmaradando bővséggel terem, sem baronálni, sem gyömlálni nem kell a' mint írja Palladius. De itt azt el-nem halgatom hogy a' régic a' ezéklát a' nagy erdei falátával ölzve zavartac legyen, az honnat Martialis a' ezéklát izetlennec mondotta im ez versekben:

*Hogy tésék mesterek izetlen ezéklájok
Sokszor bort és borfokérnek a' szakácsok.*

Mert nyilván fáletromosizi van és nem izetlen mint a' nagy erdei falátánac.

*A' kerti Spárgával való bánás, annak segítő
eszközei és titkai.*

V. R E S Z.

*A' Spárgának fál-
de s' annak
el-ve-
tése.*

AZ élő s' el-vettetett Spárga kövér, nedves, és jól megkapált földet szeret, vettetik pedig a' mint Diolymus írja az ő föld mivéléséről írott Görög könyveiben tavázi időkor három ujni vermekben, a' mellyekben három vagy négy szemet, fél lábaira egy mástol remetnec-el. Erte első ciztendőben semmi gondviselés nem kell, az eg' gyömláláson és füveknek mellőle ki-szaggatásán kívül. De a' Spárgánac vetéséről, és nemzéséről job lefz halgatni, edgyező tanitását M. Catonac, Columellanac, Pliniusnac, és Palladiusnac. Azt mondgyác hogy annyi magot, menyit három ujjodban foghatz, kövér és ganęjos földel, egy egy lukban egyenes renden, áfott földben

nyomj.

nyomj-le, és temes-el. Negyven napoc után a' gyöke-
rei ugy őszve kapcsolódnac, hogy edgyé lenni láttassa-
nac; a' régi kerteszec spondiának neveztec. Hogyha *Micsod*
száraz lészén a' föld a' melybenn el-dugod e' meg. neve- *da belben*
zett magvokat, ganéjban meg-ásztatván a' barazdának *veszed a'*
leg mélyeb részén ugy rendeljed-el, hogy a' legkellő fe- *spárgát*
nekén legyenec. Ellenben kell lenni a' poshatt földben,
ugyan-is a' barazda tetején kell vetni, hogy a' felettéb valo
nedveségtől meg ne bántassanac. Kell-is ezt, mint egy
melléte el-menvén öntözni, nem igen meg részegitvén.
Igy el-vettrévén a' mag, 'első esztendőben spárgát hoz,
mellyet a' földben kell metezni. Mert ha ki-téped gyen- *Mint kel-*
ge lévén meg a' gyökere, egészlen ki-jú? melyet két esz- *lesiek a'*
tendeig az ő veteményes helyén ganéjval és szüntelen va- *spárgával*
lo gyomlálással kell táplálni. Több esztendőben nem kel- *lenni.*
letic el-metelni a' spárgát, hanem tövestül ki-szaggarni,
hogy az ő magvánac szemét mutassa-meg. Mert ha így
nem lészén, az el-metezet palántac a' töv lyukait mod-
nélkül meg-nyittyác, s' nem fogjac engedni hogy a' spár-
ga ki-nőjjön. Azt tarcsad-meg a' melyről magot vészesz, *Miképpen*
hogy az után az ő seprűjét, koróját, gynyacsd-fel, osztán *kel rendi-*
téli idő tájban a' spondiájához vagy tövihez tégy hamvat, *ben vetni*
és juh ganéjt, a' mint M. Cato írja. Más vetélnec mod- *a' spárgát.*
gya-is vagyon spondiával, a' melyet két esztendő mulva
ki-kell vetni, és más jol-meg ganéjzozott földben vinni.
Barazdac legyenec egy láb nyomnira egy mástul, mély-
ségre nézve penig majd kilencz annyira, a' melyekben a'
spárga spondiáji ugy le-nyomatnac, hogy földet hintvén
reáfellyül könnyen ki-nőjjene. Tavaszfizal penig mi-
nek előtte ki-nőni kezdene, két águ kapával a' földet in-
gald-meg, hogy a' spárga könnyebben ki-jöheszen, és az
föld

*Mint kell
gyomlálni
a spárgát.*

föld meg-rágulván a gyökér vastagab legyen. Azon M. Cato azt hadgya hogy meg-kell gyomlálni, de úgy hogy a gyomlálás közben ne bántassanac a gyökerec, másképpen gyengéc lévén hamar el-rapodtatnac. Továbbá réiben gyenge pelyvával a spárgákat bé-kell hinteni, hogy az nagy hidegtől ne bántasséc; uj tavaszkor ezt ísmét fel kell nyitni, és ganéjjal meg-elégíteni, és gyönyörkődtetni. Didymus az ő mezei dolgokrul írott Görög könyveiben azt írja, s' ő utánna Plinius, hogy a spárga fokasággal nevedic, ha őszve rontod a vad kecske szarvát, vagy részekre darablod, és barázdánként le-dugod, s' egyszer-s mind gyakran-is meg-öntőződ. Mely noha

*Mag nél-
kül mint
kell vetni
a spárgát.*

Dioscoridesnac nem tetzic mind az által meg próbálván igaznac lenni fel találod. Vadnac olyjac kie csudállatosfab dolgot jelentenec; tudni illic, hogy a kosoc egész szaryokat se őszve nem töric, sem darabokra nem vagdallyác, hanem esac meg-lynkasztyác, és el-csinallyác, s' ezekbül mondgyác hogy spárgác nőnénc. A' mely spárgán, ha akarod hogy egész esztendőben enni valót találj; hogy gyümölcsét meg-szeded, a' mint azon Didymus írja, a gyökereit mellyec a felső hanton széllyel vadnac, környül kapálván nyilatke zrasd-ki: mert így bánván véllé, a palánta minden mulatozás kívül ujjab torsátskákat és spárgát hoz: mellyeket vizben és kővér lévben kevesisé ha meg fősz, sóval és olajjal, vagy vajjal meg-öntősz, hozzáadván egy kevés eczeter, nagy gyönyörűséggel chetz.

*Mint tar-
tsad. el e-
gész, esz-
ten dot ál-
tal az ön-
ni valo
spárgát.*

De itt el-nem kell ritkolnom, hogy kevés főzést kíván a spárga: mert ha sokáig főződ őszve roshad: a' melyre nézve Drusus General a' dolognac hamarságát akarván jelenteni, szokta volt mondani: hamaréb lett hogy nem a' spárgát meg főzic. Ezek környül apto halakat rakni

*A' spárga
keves fő-
zés ki-
van,*

szokás volt a' régieknél a' mint írja Juvenalis: *Spárgával környúl vett balat Vrnak visznek.* Ennec el-tévésére térec, miképpé szoktác el-rakni. Apro torsácskáját soval hincsd-bé, és tekenőben rakd őszve, két nap az árnyékban hadgyad viritékezni, az után maga levében mosd-meg, mig elég nedvesége ki-ment, ha ki nem ment pedig, soos vizben mosd-meg és nyomtasd-meg. Az után eg' edényben, melyben légyen ezetnec két része, soos viznec pedig eg' része, merítsd-le, fellyül teven száraz kőményt, hogy minden apro torsácskái le-nyomattassanac, és a' leve az edénynek ajkáiig fel-érjen. Itt el nem hagyom azt, hogy a' Görögök az elő fá: , s' csemetec csiráit, mellyec a' virágzás előtt ki-jűnec, spárganac nevezic, fokrá e' szoc kiterjeztvén. Innét írja Martialis:

Tenzeri Ravenna a' mely tövisf hoztál,

Kedves nem lézzen murkatlan spárganál.

De eddig befzélieni a' kerti spárganul elég légyen.

A Kerti Rutával valo bánás, annak segítő eszközei, és titkai.

V I. R E S Z.

Noha ez palánta az enni valo parajokhoz kevéssé tar-tozic, mindazáltal fogoc rola írni avagy csac azért-is, hogy nincsen csac egy városi, vagy mezei kert-is, mellyec ennec mindenkor zöldellő, és kedves szagu csemetejét nem ísmeric. Azért ennec gondgya viseléséről ilyen képpen ír Columella: őszszel el-vevén a' ruta magot, Martinsig vagy Bőjt-máshoig a' földben lézzen, s' akkor ki-nyilic, s' reá hamvat kell tölteni, egyszer-s mind meg-is gyomlálni mind addig mig erősiődic, hogy a' fűvektől meg ne fojtodgyec: mellyet irt az ő Olasz országá-

A spárganak telve való el-tétele.

A kerti rutával valo bánás.

H hoz ké-

Veszedelemes gyomlálása a' utánac.

hoz képest, nem a' mi északi Franciánkhoz. Akar mint s' hogy legyen, ha egyszer el-verted, be-fedett kézzel kell meg-gyomlálnod, másképpen veszedelmes genyetséggel teremne rajta, a' mint Dioscorides után fel-jegyzette Plinius; hogyha pedig tudatlanságból meztelen kézzel gyomlálod meg, és valami dagadás vagy apro keletéce fokadoznic rajtad, azt olajjal gyakran kend-meg; a' mely dolgot sokan az erdei és hegyei rutáruktól ertene. Magas helyeket szeret, a' honnét nedveség folyon a' mint írja Palladius: s' ennek magvait még mikor külső hártájokban vadnac, vered-el, eg'g' enkint kezedei kell el-raknod, hogyha kicsinyec és hártájokból ki-nöttec, csak széllyel hánnyad, és gereblyével rakard bé. Az ő torsái melyec magvokruktal fognac ki-nevekedni erősebbec lészne, de későn fognac nevekedni. Ez a' palánta a' nedveséget és gancit gyűlöli, az egy hamuval meg-elégzic, s' a' telet nem szenvedheti, azért száraz és kies helyeken kell vetni, s' hidegben meg-kivánnya hogy hamuval bé-buritsac, hogy ez az ő természeti melegségével, a' fagynac ellene álljon. Ha sós vizzel meg-öntözöd, szebben jö-ki, a' mint írja Theophrastus: de vassal meg ne érjed, hanemha veszedelemben akarod verni. Vettetic nem esac magruktal, hanem csemetéruktal is, és magái is el-szoktatc dugni; mert meg-hajtván az ő ágánac tetejét, midőn a' földet éri mindigárt gyökerektal vér. Ha egészen ez palántát egy helyruktal máshová viszed, leg-többire ki-szokoit halni; és ha ágatskái kicsiny hejával edgyütt tavaszszal el-szakasztod, palántac gyanánt ki-szoktatc nőni. Ez csemete soc elzenedőc alatt kárnélkül meg-áll, hogyha oly aszszony kinec holnapja foly meg nem éri, vagy véle nem bánic: mert így lassan lassan meg-szárad, a' mint fel-jegyzette Eloquentinus

A' fine kell a' rutáruktal verni.

A' vura szorosi a' hamuval, de vassal hozzá né kell nyalni.

A' vura a' ho számos aszszony illését kevéli.

rinus paraszti munkákhoz jól tudó Görög, és ő utánna de-
rekas mezővel bano Deac auctoroc, Columela, Plinius,
és Palladius. Vadnac olyac kic őízve rontatott babra,
vagy meg-lyukasztatott rojtra csinállyac az ő ágait, és így
temetic-el, máfnac elevenségével, nedveségével, és szá-
gával tartatni, és tápláltatni. Másoc mikor veric meg-
szoktác árkozni, kiváltképpen az oly földben mely agya-
gos, hamar egymástul el-válo: mellyet használni mond
Pliniusfal edgyütt Palladius. De ugyan azon auctoroc
írjac, hogy ha lopjac bővebben terem, és a' fige-fa árnyéká-
ban ő őmesteb nyugszic. Ezokért Theophrastus azt a'
rutát gondolta leg jobnac, mely fige-fa héjában tétettetic
és úgy temettetic-el; mely dolgot Plutarchus is az ő ven-
dégsegeiben meg ismért így irván: A' mely ruta fige-fa
alatt nő, avvagy mellette, az mindenkor kedvesebb, és
ízire nézve jobb. Melytől nem meszltze ment Dioscori-
des, mikor ezt dicsiri hogy jo az étekben, hogyha fige-fa-
hoz közel terem, más félérűl penig tilt hogy meg-ne e-
gyűc. Innét van emez figénec egy természete a' rutával,
mellyet annyira dicsir Plinius, és ennec ellenben a' bű-
rőckel valo ellenkezése, igaznac látzo okbul: hogy tud-
ni illic, a' kic a' rutát szedic, bűrőc vízzel kezeket fel-fegy-
verkeztetic, hogy a' veszedelmes fakadékokrul, a' mint
oda fellyeb meg-iróc, ne bántassanac. A' menyét a'
mint azon Plinius írja, az egér vadászásban, a' kigyoval har-
tzolván, rutát mint egy orvoságot ezic elsőbben: az
honnat helyesen írta Aristoteles, hogy a' ruta az igizet el-
len hasznos: és nem igazán itili Pythagorás, hogy a'
szemnec ártson, avvagy csak ezért is hogy a' kép-iroc, és
metczőc, izemeknec világa meg-tartásáért, ezzel szeren-
csésen élnecc étekben, a' mint írta Plinius: el-nem hagy-

A' rutát
rút babbu
vagy rojt-
ba csinál-
lyak saka-
bog' nebe-
szogát le-
vekezo.
Hol te-
rem leg
jobb ruta.

A' ruta-
nak a' fige-
vel valo
barátsága.

A' ruta-
nak a' bű-
rőkkel, és
kigyoval
valo ellen-
kezése.

A' ruta
a' szemnek
nem árt,

ván azt-is hogy ennek nehéz szaga a kigyó el-üz. Ez légyen legutolsó; hogy a' tyuc, lud, és egyéb apró marha,

A macskák mint tiltassanak el a madár, vagy nyul, lúd, róbb efféle rarto helyen. vad, vagy akár minémű tarto helytől el üzetnec a' mácskác, hogyha a' csirkéket ruta vizzel meg-öntözöd, vagy a' rutával minden felől őket békerited. Mellyet könnyen meg-probálhatsz. A' mint azt-is a' mit ír Democritus, hogy a' szunyogokat el-üzheted, ugy hogy közel ne jűjjenec, hogyha a' virágzó ruta ágával, az ő főzelékjér az házban széllyel hinted; mellyet sokan a' balhákra is rea vízszec. Innét van emez közönséges mondás: *Balbatul, meg főzött ruta helyed menti.* De ez-is emlékezetre valo, a' mit ír Villanovai Arnold: a' rutát vagy fecske füvet, ha kevés fejt eczetben, vagy borban, vagy pedig rosa vízben töltöd, s' meg melegited, nehéz fűtötád-ki, a' mellyet ha üveg edénybe cseppekenkint vészsz, háznos lézíen a' szem nyavalyái ellen. De ezektől bővebben irtunc a' mi Orvos Kertünkben.

A' Sóskaival, és Eszpináczal, vagy kerti törvis ses labadával, s' barát paréval, való bánás, ezeknek segítő eszközei, és titkai.

VII. R E S Z.

Két féle sóska i mindenik nevezetinek oka. **A'** Sóska néve jött az ő savanyúságátul, az honnat eczeteznec-is gyakran hivattatic; két féle, nagyobb és kisebb, mindeniknec magva azon, csac hogy a' nagyobnak nagyobb magva van, a' kisebbiknec kisebb. Vetni valo *rumexnec-is és lapathumnac* vagy *lapunac* hivattatic a' Deákoknál. Noha a' lapunac soe nemei vadnac, mellyekről itt írni szándékomban nincsen. Oly élő a' sóska hogy, ha egyszer el-verted, soha a' földben el nem vész, kiváltképpen a' viz mellett. *Ez a' vetemény*

temény mint egy gömbölyég, gyengén gyümölcsöző, és levelei tetején hegyessé, noha nem annyira mint az hegyes lapunac. Magva veres, és hegyestör formán hegyesül, ezzel edgyűt vagyon néki mint egy levél forma hártyája. Ez a Palánta a' lévben uszni szokott, és az e- *a' s' s'ka*
 czet ágyakra igen jó: sőt huft véle főzni is igen gyönyö- *haszna, s'*
 rúséges, úgy hogy nagyobb becsületre való étel alig lé- *közönsé-*
 gyen. Mindence leg inkább a' mint oda fellyeb meg ir- *ges volta.*
 tuc, eczetesnéc nevezic, azért hogy kiváltképpen való
 savanyúsága vagyon, melynél nyári napban semmi nem
 gyönyörúségesebb, akár gazdag, akár szegény emberek asz-
 talán, az étel meg kívántatására.

TU A' Spinaciumot, melyet Espinacznac, s' tövissés la- *Az. Espi-*
 bodánac-is hívunc, csuda hogy a' régicé nem tudtác, mi- *nác az a'*
 vel ez mind a' gazdag, mind a' szegény emberek asztalát *régiek né*
 ékesíti. Tudom hogy némellyec ezt Chrysolachanon- *tnáké*
 nac, másoc Seutlomalachonnac (mint ha malyvas czék-
 lát mondanál) hívjác; némellyec Spanyol Országai labo-
 dánac-is neveztéc, minémű igazán, itillyéc meg a' tu-
 dossac. Spinaceanac penighivtác a' Deákoc azért, hogy a'
 magva igen lag, és sima lévén mint eg' tövis, egyenetlenné *Honnat*
 lélzen; mely szonac formája, az után az új Görögöc köz- *nevezte-*
 zé is jött. Ez a' palánta tavaszi bõjtbe igen jó, azért a' hal é- *tic az espi-*
 tet idején, vag' negyven napi bõjtbe gyakor szokatt lenni. *nác.*
 Semmi földet nem utál, de mindenütt vigan terem. Mi
 bõjt-elő, és bõjt-más holnapokon szoktuc vetni, és verése *A' spinac-*
 után hét nappal jöki; levele néki elsőben három szegeltű, *el-virése,*
 és lágy, az után mint egy trombita forma, és többire a' hol *ideje, hi-*
 szárán áll mint egy hasitékos; ize né igen kedves, gyökere *storiája, s'*
 kicsiny, s' maga borzos; torsája néha eg' könyökni, néha *valle való*
 magassab, belől üres, tetején az ő virági gömbölyéges és *bánás.*

gerezdekenkint őszve menőc, magva töviffes. Ennec a' nőlténnye ugy vagy on hogy virágoz, de az ő magva nem igen hoz. Ezt a' vetemény parajt ha meg-tisztítod, és ki-mofod, gyökere töviffesekéit el-metélvén, minden viz nélkül meg-főzhetni, mivel a' főzés közben soe nedveséget ad-ki; s' utállya az idegen levét, magájéval meg-elégedvén; ha mas képpen főződ, az ő természet szerint valo nedveségét el-vezted, és ok nélkül izit el-változtatod. Meg-főzése után némellyec fa szablyával, vagy más képpen meg-veric, és gyakran forgattyác: az után mint egy kézben valo golyobifocskákra formállýác, (törött vizét előszer ki-vévén,) és tálakban, vagy olajban, vagy vajban meg-rántýác, hozzá adván egreft és egy kevés törött bortot, hogy annál inkább az ember nyelvét csiklandgya. De itt nem vagyunc szakácsoc hanem kertészec.

ENNI VALO GYÖKEREK.

A' Párhagymával valo bánát, annak segítő eszközei, és titkai.

VIII. R E S Z.

A' párhagyma elvetése és helye.
A' párhagyma két neme.
A' mezős hagyma mint leve és mit kell vélté báni.

A' Kerti enni valo gyökerekről irván a' párhagymát végezem-el előbbé, a' melyet kell vetni, vig, és mezős helyen a' mint írta Palladius, ezen kívül tér, jól meg-kapált, s' ganéjozot földben. Ennec két neméről emlekezne a' régi-ec, edgyic fejes, azért hogy fejet vér magánac mint a' veres hagyma: másic meztelő hagyma, mely hof;ü és egyenes, melynec zödellő üstöke földig el-vágatic, a' honnat van a' neve-is. Ez utolfora a' ki szert akar tenni, el-vetése után ket holnappal, maga helyén melle-el. El-tart penig a' mint írja Columella, s' jobb-is léfzen, hogy ha egy helyből más

ből más hová palántáltatják; és valamikor meg-metzetik
 vizzel és ganéjjal segettetik. De a szokás meg-tanította,
 a mint ugyan ezen auctor írja, hogy által palántáltatván
 szinte úgy mint a fejes pár hagyma, kicsiny darab földke-
 re a menyit négy uj szélessége tenne, annyira megszűz egy
 mástul tételessé-le, és midőn meg-javul le-metzetécc.
 Meg kell pedig öntözni, ganéjozni, és gyomlálni mind
 annyiszor a mennyiszor le-metzetik; és az helyét is az
 hol tartatik minden fűtől meg kell tisztítani. Ha aka-
 rod hogy fejes legyen, mince előtte által palántalod, reá
 vigyázz hogy minden apro gyökereit el-messed, s' ezen-
 nec felső részzeit le-beretvöld; az után cserep darabokat,
 vagy esigákat mint egy mindenikénre alfo helyül tégy a-
 lája, és úgy temesd-el hogy fejei nagyobbac legyenec;
 mely állapottyában Görög Sotion meg-tiltya tőlle az
 öntözést. Palladius Plinius után, mince utánna a pár-
 hagyma egy ujnyi vastagá lett, feléül fogva leveleit el-
 metzi, s' gyökerecskéjít el-vagdaldván, hogy erőtlen ne
 maradgyon az után palántállya-el, és hig ganéjjal meg-
 kenvén, négy vagy öt ujjával el-választja; s' mikor gyö-
 keret vert immár magánac, gyengén meg-fogván a gyom-
 lálo vassal veszi fel; hogy mint egy fel fűggesztetvén a föld
 alforésze felett fejénec nagylágával ez helyet bé-foglal-
 lya. És hogy rövideden ezt bé-rekessem, ha akarod hogy
 metelő hagymád legyen sűrűn vessed, ha fejest ritkábban,
 és szüntelen valo gyomlálással meg-ujjitsad; egyfzers-
 mind hig ganéjjal is meg-elégítsed. Nevekedése pedig
 sokkal nagyobb léssen a mint Columella után írta Palla-
 dius, sőt mindenic előtt Görög Sotion, hogy ha ritka
 szálu ruhában, avvagy el-kopott posztóban soe magot té-
 szesz, és eztaz után ganéjjal és földel bé-takarod, s' min-
 gyár

Fejes pár-
 hagyma
 hogy hogy
 léssen

Annak
 más mód-
 ja

Miképpen
 légen igem-
 nagy

*Azon
dolognac
más mod-
gyai.*

gyárt meg öntöződ; mert az, az egéiz magoc egygyé lé-
vén, nagy hagymává léfzen; mellyet más palántac mag-
vában-is meg-tapasztalhatz. Ezen dolog fog történni ha
a pár hagyma fejében répa magot minden vas ezkez nél-
kül bocsátasz, és ugy be-csinálod, mert ugy a' Görögök
és Palladius tertzésébül igen meg-öregedic. Vadnac ol-
lyac kie midőn el-palántályac, hegyes fával, vagy náddal
fejct meg-lyukasztjac, s' abban tőc magot tétznec répa
mag helyett. Másoc annyi magot, menyit három ujjal
fel-foghatz, gançival meg-kennec és vékony vefzfzöbe
zárván vetnec-el. Mely dolog az oda-fel meg-jegyzettec-
kel egygyez. Azon Görög Sotion dicsiri azt hogy, mi-
helyt a' párhagymát el-vetec, az ágyait és barazdáit nyom-
dossuc-meg lábunkal, s' harminc napig mint ha csak szak-
mányba hattuc volna, meg ne öntözzüc: hanē negyed nap
olstán, mert így azt írja hogy jól meg-öregedic. Továbbá
ha a' vetés vagy palántálás közben fővenyet elegyitesz a'
föld közzé, igen tellyes és szapora léfzen. Hozzá adgya
azon Sotion, hogy ha ki kőményt előfzer kostol, az hagy-
mánac nehéz szagát ki nem léhelli, ha ugyan soc párhagy-
mát észic-is; mert emez ételével a' nehéz szag el-oltodic.
Egy van hátra, Mellyet meg-tanuly Crescentius Péterbül,
hogyha a' párhagyma magvat borba veted, a' bor meg
nem eczetesedic; tőt inkább az eczetes-is jó borrá változic.
Könyü meg-probálás, mely e' rész nec véget vét, ha elő-
fzer azt meg jelentem, hogy a' párhagyma tizen nyolczad
nappal el-vetése után jő-ki, és két annyi ideig tart; az után
meg-magosodic, és ki-hal.

*A' Fokhagymával való bánás, annak segitő
eszközei és ritkái.*

I X. R E S Z.

A' me

A Mezőnec gyümölcssei között igen dicsértetet fokhagyma. feje földet szeret; ganéjnékül valót, és jól kapáltatottat, melynec darabocskáir barázdákonként kell mélyen el-dugni, hogy annál inkább az első ne bántsa; az által-barázdákat pedig a közönséges barázdákhoz hasonló képpen csinállyác a' mezőben a' parasztoz, hogy a' poshatságot el-kerüllyéc; de sokkal kisebbnek kell lenni. Ezez hátán a' hagymagerezdec ne igen mélyen dugassanac el, ne is téreessenec mint egy vára-
 kónként turáfokban. Ezt a' mikor három levele ki-jő meg-
 kell gyömlálni, mert így meg-öregednec, minél több ör-
 gyömlálod annál nagyobb lézen. Plinius azt írja hogy
 magyarul is ki-jő, de későn. Mivel első ezteendőben csak
 oly vastag lézen a' feje, mint a' pár hagymánac, másodice
 ezteendőben rézkekre osztatic, s' harmadikban vegezte-
 tic el-allyesfedése; de ez illyet némelyec szebnec mond-
 gyác. Ha nagygyá és fejelsé akarod csinálni, minec e-
 lötte valami torfácskáját ki-ereszti, az ő zöld ültőkét fond
 őízve, és a' földre nyomtasd-le. Palladius a' szarát mi-
 kor ki-kezd jőni, a' földre le-nyomja földel el-burittya,
 és így el-kerüli hogy nagy szára ne légyen; az után meg-
 tapodgya, hogy nedveisége a' kaláczára vízszá térjen, és
 nagy fejet verjen; mely egy dolgor ő előtte Plinius is fel-
 jegyzett. Sotion, Palladius és többen egy néhányan azt
 írjac; hogy ha a' fochagymát el-veted, és akkor fel-ve-
 szed mikor az hold a' mi horizonunc vagy egünc also ő-
 vedzeti alatt vagyon, az ő nehéz szagát el-hadgya, és az
 kic ettec benne, azoc lehelléseket nem nehezitic meg.
 Mellyet egy kicsinnyé más képpen magyaráz Plinius, azt
 írván hogy e' végre a' fochagymát el-kell vetni mikor az
 hold az föld alatt lézen; és fel kell szedni mikor a' nap-

Mikor kell
 gyömlálni
 a' fokhagy-
 mást.

Magrál
 késő te-
 rem.

Mint lé-
 gyen igen
 nagy és fe-
 jet a' fok-
 hagyma.

Nehéz
 szagát ha-
 g: regye-
 le a' fok-
 hagyma

*Miképpen
édesgyök-
meg a fok-
hagyma.*

pal őszve mégyen. Ugyan azon Görög Sotion azt igéri
hogy a' fochagyma meg-édesedíc, hogy ha a' palántálás
közben az olaj fa-bélit vélléc őszve elegyted, és ugy ve-
ted-el, vagy kalászáat egy kevelsé meg-vágván vered-el;
vagy el-dugván olaj fa fraccsit, *gazsát vagy seprejét* hozzá
tészelz. Irja Didymus-is a' mint fel jedzette Ruellius,

*A fok-
hagymá-
ból szá-
mazott u-
modalom
hogy hogy
menyen-
el.*

vagy inkább Sotion, a' mint az én Görög könyvemben va-
gyon írva, hogy a' fokhagyma nehéz szaga el-töröltetic
ha ember babor eszic fellyül réája; máloc elégnecc mon-
gyác, ha a' czekla gyökeretfáránakban meg-sütöd, s' azt
éized; mert illy orvossággal emennecc nehéz szaga el-
burittatic, azt igéri Menander a' Görögök között, a' mint
írja Plinius. **A' minépeinc zöld pereselyemmel élnecc**
ez ellen. A' régiecc közzül leg többen azt igéric hogy a'

*Hogy tar-
tuk-el so-
kig.*

fokhagyma sokáig el-tart, és érelre jobb lesz, ha vagy poly-
vában takarjác, vagy a' sütre fel-függesztic. Vadnac ol-
lyac kic a' fokhagyma fejét foós lágy meleg vízben egy ke-
velsé belé mártýác, az után meg-száraztyác; és ugy tészic-
el. De ez s' amaz modon ha el-vered, leg inkább gyü-
mölcsstelen léfzen: máloc azt mondgyác az ellen, hogy
ne csirázzon, elég az ha eleven szenen száraztod-meg.

*Keserűbb
fokhagy-
ma neve.*

Plinius azt írja, hogy keserűbb lesz az a' fokhagyma mely-
nec töb béli vagyon; hozzá adgya azt hogy ha meg-fő-
zöd senimi nehéz szaga nem léfzen, valamint a' veres
hagymánac. Azt-is nem hadgya-el hogy a' ki ptrűszent-
tő gyökeret vagy fejer hunyort ás, hanem ha magát vesze-
delemben akarja ejteni, egyécc el-őször fokhagymát. Va-
gyon erdei fokhagyma, mellyet Ophioscorodonnac vagy

*Fokhagy-
ma sz-
sáj, és saj-*

kigyo hagymánac hívnac a' Görögök; a' szánto földéké
magánostan találai, a' mellyet ha a' barom meg-észic az ő
teje fokhagyma szagu léfzen; nem csac teje pedig hanem

ebbül

ebből ki-nyomando sajt-is, a' parasztoc mezci fokhagymánac, és kigyó hagymánac-is hívjác. Ezt ha meg-főződhog' fel ne nőjjon, s' el-vetted, a' vetemény vesztegető madarac ellen használni fog, a' mint az első könyvben meg-irtam. De itt valami el nem halgatni valo csuda jó előnkben, hogy a' menyétec és evetec fogait ha fokhagymával meg-kened, az után nem mernec marni; és így szelidecké lélnec. Ez még-csudálatosfab a' mit ír Volaterranus, hogy volt az ő idejében egy paraszt ember, kinec kaszálánac idején tátott szájjal aluvásakor a' száján a' kigyó bément, felkelvén fokhagymát őtt mellyel mingyárást magát meg-orvosolta; mind az által a' kigyó genyetséget ölvé menvén, a' feleségében belé esépettette, és azt meg-ölte. De ez-is emlékezetre méltó a' fokhagymában, hogy ha foós vízben meg-főződ, a' vetemény évő gőzűket véle meg-ölheted; a' csürnec falait és pádimento-mit véle meg-kenvén. Itt el nem kell halgatnom ama hires egyenertlenségét a' fokhagymánac az Magnessel, a' mint másutt meg-irtuc, ki-is jelentetrűc hogy e' két siker, és érzékenység nélkül valo állatok között oly gyűlölség vagygon, hogy ha a' magnest fokhagymával meg-kened, többé a' vasat magához nem vonza, a' mint írja Plutarchus és ő utánna Claudius Ptolemæus. Mely dolgot mikor mind én magam, mind barátim gyakorta meg-probáltac volna hogy más képpen légyen; azt gondoltam hogy azoc a' deréc emberec leg elsőben-is pedig Ptolemæus nem a' közönséges, hanem az ő Egyiptomi fokhagymájáról mondotta légyen azt; a' melyről írja Dioscorides hogy kicsiny, édes, feje majd csiga vér színű. Vadnac ollyac kic ezt a' kigyó hagymáról értic; mely dolgot Micophró Antal Bourgesi fia, nekem jó barátom ír énnékem hogy

*Igen em-
lekezetre
méltó hi-
storia-*

*A' magnes
és fokhag-
ma között
valo ellen-
kezés.*

*Igen meg-
tartásra
méltó do-
log.*

maga meg próbált. Ez légyen leg utolsó hogy ha a' fochagymát az élő fa ágaira fel függeszted, a' gyömmölcs el terjedésére jóvő madarakot méltatze el-tultya; a' mint a' Görögök föld míveléséről írott könyveiben Democrius fel-jegyzette.

A Veres hagymával való bánás annak segítő

eszközei és tükrei.

X. R E S Z.

HOgy a' veres hagymának soe belső buritékjaí légyenec ki kitudgya: a' régi parasztoe a' mint Columella bizonyittya unionac, eggyeségnec neveztec, mivel egy kiváltképpen valo feje vagyon, nem soe darabockal öltözve nyomatot mint a' fochagyma; mely szo a' mi Galufine között most-is mint egy közönséges fen vagyon. Kővér földet kíván a' mint írja Palladius, jól meg-álatottat vizenyő, és ganéjot, ismét vereffet a' mint Sotiron Görög kertész nec tetzie. Az földet előszer meg-kelel szántani hogy téli hideggel, és fagygyal rothadgyon meg, a' mint írja Columella: az után meg-kell ganéjozni, és két águ kapával egy aránfu képpen meg-kapálni, s' ágyakra rendelni, minden fűveket először ki-szaggatván, és azoe gyökereit el-veztvén. Ezeket így el-vegezvén, Böjtmás holnapban tisztá és kedves időben mikor a' déli, vagy déli nap nyugoti szél fu magvát el-kell hinteni, nősző fűvet közikben elegyitvén, mivel így jobban terem nec. Sotiron arra int hogy a' ki veres hagymát fog palántálni annak farkát, külső részeit, és minden gyökereit, s' üstököt metéllye-el, hogy mind nagy, mind fejes légyen. Másoc csac leveleit tövestől szaggattyác ki, mivel így nedveségre also részere le-megyén. De ritkán kell ültetni a' mint Palladius írja, és gyomlálni ha nem többször négyszer a' mint

Ha az
A veres
hagymát
miért hív.
Jak eggyes
ségnek.

Micsoda
sóta jó a'
veres hag-
mának.

Mi időben
i' mint kell
vetni a'
veres hag-
mát.

Mint lé-
gyen igen
nagy és fe-
jes a' veres
hagyma.

mint írja Plinius: a' ki azt-is parancsollyá hogy a' földet háromszor meg-ásluc, minc előtte el-vetretic. Ha hold fogyrán veted mind gyengébb, mind keferűbb léfzen; ha hold tőlén veted mind erősebb lefz, mind nedveseb izzű, középded nagysággal. Továbbá azt el nem halgarhatom, hogy minden veres hagyma nemében a' hoízfzu ke-*Mint lé-
gyen gyen-
ge és kefe-
rűb a' ve-
res hagyma
vagy ellen-
kező kép-
pen.*

ferűbb, mint a' kerekded, és a' veres mint a' fejer, ísmét a' száraz mint a' zöld, és a' nyers mint a' főzött, ísmét az uj mint a' meg-fozott vagy meg főzött. Sockal penig nagyobbac lefz nec ha a' mikor által patántalod, ely földben temeted-el, mely hufz nappal az előtt meg-áfatott, és az idő alatt meg-száradott mind addig, mig minden nedvesége ki-szivodott, *Sotio* fenteniájából. A' ki ugy-is nagyobnac igéri lenni, hog'ha külső hártýáját le vonván csupa esac az hagyma feje vetretic-el. Vadnac olljac-is a' kicmondgyac hogy a' madár soha nem bántya, az hoíat nem szükség hogy földel be-fedgyéc: melyet *Ruellius* nem igazán hoz-ki *Palladius*bul: mert ő a' kőményitűl írja azt, nem a' veres hagymátul. Mely hagymánac magvait ha meg-akarod tartani, és idejében meg-szedni, midőn fejet vér, alacson gyantár fákkal, a' mint írja *Columella*, az ő szárainac erőiségét meg-tartod; a' mellyeket gyenge támaszockal-is meg-erősits, más képpen a' széltűl hanyatartván, le-vetretic; és le-efvén száránac teteje, az egész mag ki-efic. A' magvát penig nem kell eléb meg-szedni, hanemha fekete léfzen, a' mint meg-irtac a' *Görögóc*, és *Columella* után *Palladius*-is. Sokáig penig éppen meg-*Mint tar-
tand el ép-
pen a' ve-
res hagyma.*

marad a' veres hagyma, a' mint *Sotio* meg-irta, ha meleg vagy a' mint *Plinius* írja, foós lágy meleg vizben el-merited: az után a' napra ki-terited a' mig elegendű nedves léfzen; és zab pelyva közzé rakod-el, ugy hogy egygyic máti.

a' másként ne érje. A' mi köz nepeinc a' fűstre rakjác-fel, és ugyan azont el-érics; mely dolgot a' mint több egyeb-

Mint lágyan a' veres hagyma vette. neves nag'
 ket-is a' régieknec kőszönnyenec. Hogyha azt akarod hogy rettenetes nagygrá nőjjen a' veres hagyma, az ő magvát tőc magban tegyed, és igen joganejjal, jól megmunkálodatt földben ved-el. Olyan nagyoc lesznecc ugy-is hogy ha környűlette a' földet ki-ásod, s' az hagyma fejét fellyebb emeled: ugy mind az által hogy ki ne tetettefséc, a' mint a' párhagyma felől meg-irtam. Ugyan ezent el-nyered ha a' veres hagyma fejét meg-lyukasztod, s' abba a' tőc magot bele tészted, és velle edgyütt el-veted. De itt el nem kell halgarnom hogyha a' veres hagyma magot alkalmas időben veted-el, nagy lesz ugyan a' feje, de keveseb magot hoz; hogy ha pedig a' veres hagymát magát veted-el, a' feje ki-tzárad hamar, és

A' veres hagyma a levegő égben sokáig el-tart, és ott néha virágozik.
 mint egy torfa, gömbelyéggélészen. Ezekhez azt hozzá adom hogy a' ki-ásátott s' földben fekvő, vagy levegő égbe fel-függesztetett veres hagyma tovább tart, sőt ha Aristotelesnec hiszűnc, a' nap leg felsőb helyen mikor állani láttatic, valamint a' csombor és egyeb földben termő hol mic, virágozik; mint ha két élet nemet követne, él-vén mind a' földben, mind a' levegő égben. De a' föld felett könnyen csirázic, és a' nedveséget szereti, csak

A' dio a' veres hagymának el-lensége, s' miért kell coronaria-fümmel vetni.
 hogy fattyu csirát ereztvén el-szárad. Melynec, Plinius azt írja, hogy a' dio ellene áll, és az hagyma szagot-is gyengíti. Hallom hogy fókán a' coronaria vagy koszoru, és izec fű mellett a' foc hagymát. és veres hagymát vetic, hogy szagoc cdessebb légyen, mellyet nem-is minden képpen meg-vetni valo dolgot Pliniusbol, és a' régiec tanácsokbul vettec. De itt igen csudálatos dologjő előnkbe, hogy egyedül csak a' veres hagyma minden vetemény

parajoc

parajoc felett, a' mint írja Plutarchus, az hold kár tételét meg nem érzi; és nagyon mind nevekedésre mind állapotásra azzal ellenkező ereje. Mivel meg. ujul és csirázic, midőn az hold fogy, meg. szárad pedig mikor az hold nevekedic. Ezért a' Damjatoi Ægyptombeli Papóc a' veres hagymával Isteni tiszteletből étel közben nem éltec. Azért a' mikor a' gabona, fű, élő fa, és őrző állatoc az holdnac kár tételét, vagy előb mozdítását szenvedie, csak a' veres hagymánac ártalmas. Ennek télre való el-tételéig kezinti vala Columella: a' mely veres hagyma nem gyümölcsözött, sem hozzá ragatt apro hagymác rajta ninesenec, az ollyakat egygyűvő válafzrya

*A' veres hagyma e-
g' edhltud-
gya a' hold
váltosáste*

vala, és az napon meg. szárafzrván, az után az árnyékban meg. hidegitvén, alol vetet petrefelymet, vagy balha fűvet, s' egy csuporban úgy rakja vala-el, és eczet nec három részec, foós viz nec pedig egy részec reá töltvén a' balha fű csomot fellyül téfzi vala, úgy hogy a' veres hagyma lenyomatnéc. Mely hogy ez levét meg. itta, hasonlo egybe elegyített lével az edényt meg. tölti vala, és alkalmas helyen jövendő haszonra tartya vala. Ez noha gyermekidolog, de mivel Cardanus-is hozza elő el nem hagyom: Ha a' veres hagyma levél el íríz, a' betűc nem látzanac egyébkint, hanem ha a' papyroft vagy egyéb hártját a' melyre irtál meg. melegited a' tűznél.

A' veres hagyma télre való el-rakásá.

*A' Retekkel való bánás, s' annak segítő eszkezei,
és titkai.*

XI. R E S Z.

A' Vetni való retec, és tápláló gyökér közönségefőbb el esett é-
hogy nem mint én tőlem itt meg. magyaráztatséc; tel kívá-
mert leg többen mind a' gazdagoc, mind a' szegényec, *naft segit.*
városiac

vátfaiac, falufaiac, mikor meg unnyác az étket, ez gyökérrel étel kívánást magokban indítac, ezt darabokra elmetelvén és meg fozván. Eneccilyen gongyavifelefe legyen, a' mint írja Columella; hogy az ő magva ganéjos és jól meg-forgatott földel fedésék-bé, és mincc utánna egy keveset a' gyökere nevedett, gyakorta földet kell reá hordani. Mert ha ki látzic a' gyökér, és a' nap megéri, kemény és gombás izú léfzen a' mint írja Plinius, a' ki a' porhanyo és nedves földet dicséri enec hogy jó legyen; Palladius azt mondgya hogy a' fővenyes és kövecses földben nem jó legyen, és az égnek kődös idejét szereti: ezen kívül hogy kell őtet el-vetni mézfze egy mástul s' mélyen a' földben az új elfő után, ha nem ha nedves, és őtözéstc alkalmas helyc léfzen. A' mit el-vetettél pedig benne mindgyarást könnyű gereblyével fed-el, nem is kellettc reájt ganéjt vetni (noha mást ír Columella) hanem pelyvár, a' mint ez után meg-mondgyuc. A' Galiai kőz nép Raven, Reforum, vagy Raphumnac szokta hívni: Teli űdőben ritkábban bálnac velle mi nálunc; mivel az hideget a' retet nem szenvedheti, mely haa' hidegtől bantatic, vagy el-fonnyad, vagy femmire való léfzen. Mindazáltal Plinius azt írja hogy az hideget annyira szereti hogy néha Német Országban láttac oly nagyot mely egy csecsemő gyermeknyi lett legyen. Aristomachus azt hadgya hogy télben leveleit le-szedgyúc, s' azokat hogy mocsolya ne legyen egybe hordgyuc: mert így nyárra a' gyökere igen meg-nagyul. Ezek valamint s' valahogy vadnac, ez bizonyos hogy az hidegtől mind nevededic, mind édesedic valamint a' tépa hogy ha meg-álhat, mivel az hideg magát az gyökérét, nem leveleit neveli; noha ezeket fokaknál meg-fázodni írja Theophrastus.

A retet.
kel való
bánc, és
annak föld.
de.

Ha az orosz müzeum.
Mint és
mikor ves
fed a' retet.
Tudományok Könyvtára

Székelykönyvtár

Gallus nevű a' retetnek.

Az hideget a' retet nem szenvedheti.

Az hideg édesíti a' retet.

phrástus. A' Retek gyönyörűségesebb lészén, és az in-
 nec kedvesebb hogy ha minckelőtte le-torsállic, leveleit
 le-metzed a' mint Plinius meg-irta: mennél könnyebb
 pedig a' levele annál kedvesebb és ízeldidebb lesz a' gyöke-
 re, mely foós vízben minden keserűségét ha mi lészén
 le-vetkezi. Innet írja Plinius hogy foós holmivel táplál-
 tatic, s' olyan vizeckel parancsolja hogy öntőzzúc. Az
 Ægyptombeliek salétrommal hintic-meg, hogy a' gyöke-
 re kedvesebb légyen, mely héjbul és porcogobul áll, is-
 mért fokokban csipő izzel, de a' mely igen kedves: ennek
 része ha mikor a' földön fellyül nőtt, kemény lészén, a'
 mint meg-mondotuk, és gombás hogy ha kőül bé nem
 takartatik. **Nőtény reteknek itéletük lenni** az a' mely
 nem igen keserű, könnyű levelű s' szépen zödellő a' mint
 írta Palladius. Ha akarod hogy édes légyen Florentinus
 tanácsából a' magyát megherben, vagy a' szízu szőlő levé-
 ben, vagy nád méz es vízben két nappal minckelőtte el-ve-
 ted áztatd meg, s' meg-szárazítván temesd-el. Hogy ha
 akarod hogy a' szokás szerént valonál nagyobb légyen, min-
 den leveleit vedd-el csak a' gyenge torsáját hagyvann ott,
 s' földel gyakran takard-bę a' mint azon Palladius írja.
 Mellyet azonképpen ígér Plinius, hogy ha egy hosszú he-
 gyes fával lyukat csinálsz, s' azt pelyvával meg-töltöd hat
 ujnyi mélyen, s' az után az retek magot ganéjal és földel
 ugyan ott gyengén bę-burítod; mert lészén olyan nagy
 mint a' verem. De mivel a' mezei balhák igen állják a'
 retket, ezek ellen a' mint Theophrastus írja az lészén az
 orvosság hogy ha vad lencsét közikben vetsz hogy pedig
 benne ne teremjenek azt írja hogy semmi ellene álló esz-
 kőzt az ő idejekben nem találtak, a' minémüket mi ele-
 get hoztunk elő első könyvünkben. Továbbá itt el nem

A' reték
 a' foós vizet
 secretei, es
 abban keserű-
 sűségét le-
 vetkezi.

Mint lé-
 gyen édes a'
 reték.

A' ret-
 ket a' me-
 zeai balhák
 sokrakban-
 tani, s' an-
 nak alkal-
 matos orvof-
 sága.

A' retek a' fognak árt, és a' megveszett bort jobbia.

Szép és feljegyzésre méltó dolgok.

A' retek gyűlöli a' szőlőt.

A' régiek igen becsülötték a' retek.

kell halgatni hogy a' retek keferúsége vagyon az ő heja nagyságához képest a' mint írja Plinius, a' ki azt-is írja hogy a' fognak árt, azt el-koptatván. De itt egy titok jött eszemben, mellyért fok pénzt érdemlenek a' bor áruloktul. Hogy ha a' retek darabokat ezérnával őszve kötőd a' végre hogy ki-vehessed a' mikor akarod, s' a' boros hordoban veted, minden bűdőséget, nehéz szagát (valami benne vagyon) ezen fellyűl keferúségét magokban szivják. De hogy ott maga a' retek, el ne fonnyadgyon mindgyárt ki-kell venni, és ha szükséges ujjat helyében tenni; mellyet meg-inteni, fogadom hogy fok emberek hasznokra lészzen, noha ezt a' mi borral írott kicsiny könyvünkben meg-lehetett volna írunk. Nyilván csudálatos csuda ez, hogy a' reteknek halálos ellenkezése vagyon a' borral, mellyet Plinius, Galenus, Athenaeus, Palladius szorgalmatosan fel-jegyzettek; annyira penig (a' mint a' káposztátul írván meg-jegyzettünk) hogy ha mellette veted el, csak meg-érzésekre-is mint egy el-futni láttassanak: nem tudom micsoda titkos természetek ellenkezéübül; Sőt ha vermeket el-változtatván őszve vettetnek bé nem fogadgya edgyik a' másikat. Az honnat Antrocidés mondotra hogy a' retek a' részegség ellen orvosság legyen; mellyet a' régi Görögök a' káposztával egybe zavartak, a' mint a' káposzta historiájában meg-irtuk. Az honnan nem kell csudálni, hogy ha egymással fokban edgyeznek. Nyilván a' régicknél oly böcsben volt a' retek, hogy Moschion Görög auctor az ő dicsiretiről egy könyvet írt légyen. A' melyben azt írja hogy ezt Görögországban más étkeknek annyira elejekben törték, hogy Delphisben az Apollo templomába aranyból ki-őntetve bé-ajánlanák, a' czéklát czűltből, a' répat onból. Mellyet Hasliat Eoba-

nus négy versel igen tudósan, a' mint egyebeket-is feljegyzett.

Köz beszéd Apollószenteltett Delpbifé

Ezt mindenétkeknek elejekben tette,

Ugy hogy Arany retket adgyanak istennek,

Ezűst széklát, s' onbol a' répat melléjek.

De ezt el ne hadgyuk hogy a' mint mongyák az Eléfánt tetemet igen szépen ékesíti, és a' foó halmokat foós vizre forditya, ha a' foóval el temeted. Sietvén munkám végére csak nem el hagyám (a' mit elsőben kellett volna megmondanom,) hogy a' retek ha által plántáltatik más helyre, az ő keferűséget el-hadgya; és az héja legkedvesebb léfzen; csak hogy uj légyen, és nem régi; azért nem jó példánul ezt le szokták vételni sokan mikor élzik. Továbbá hogy ezt el ne halgassám, a' mellyet vagy olvastam, hallottam, vagy magam tapasztaltam, ezet ilyen képpen léfzen a' retekűl, a' mint Crescentius Péter az ő szántás, veréről irt könyvében feljegyzetre: Azt mondgya hogy a' retek gyűkeret Izárazd-meg és porrá tegyed, az után boros hordoba tölcs belé, s' a' borral elegyítsd-el, s' egy néhány napig hadd ugy, az után vedd-ki, és léfzen retkes ezeted; mely igen jó a' vesében lévő kő vagy Calculus el-rontására, a' mint egyebekre-is igen hasznos. De ezek a' mi kertti fel-tett célunk kívül vadnak; azért menynünk a' többire.

A' retek az Eléfánt tetemet megszüpíti, simítja; és a' foós vedvesíti.

Retekűl való ezet; az árénásoknak hasznos.

ENNI VALO GYŰMÖLCSEI

A' FŰVEKNEK.

A' Tökkel való bánás; annak segítő eszkezei és titkai.

XII R E S Z.

A Kertek belső gyümölcsseiről, tudni-illik a' gyökrekről eddig irtam. Most azokrol kell irnom,

mellyek a földön hevernek, vagy földe nem megszűze valok, és az hárttyás gyümölcsök közzé tartoznak. Ezek között mivel a tökök első, azért azokról írunk elsőben.

A tökök különbözőek, és természetek

Ezeket minden ember láttya hogy vagy hosszúan nőnek, vagy röviden, de vastagon, úgy hogy nyakok ki-nyullyon; vagy pedig kerekdeden el-puffadnak. Az első az ő neveket meg-tarttyák, az utolsó Sár-töknek vagy Török töknek neveztetik. Minnyájan pedig ki-jőnek hat vagy hét nappal el-vetésük után, az ő veszései ide s' tova máztkálván mind addig míg meg-öregednek, mint egy hajakon nagy fel-másznak, az ő természetek a' magoságot szeretven, de támaszok nélkül meg nem állhatnak; kicsiny árnyékokal a' házakat, hájazarokat, s' fekvő folyosokat meg-fetítitnek, kicsiny láböcskákrol függvén nehéz gyümölcsök. Szeretik a' kövér földet, mely nedves, s' jól ganéjozott légyen a' mint írja Palládus, mely ha igen vizes léfzen, annyival kissebb munkát kíván, mivel a' nedveségtől igen segittetik, noha vadnak olyyak-is a' mellyek fok öntözés nélkül-is meg-nőnek, és innét gyönyörűsegebb izü gyümölcsöt adnak. Ha száraz földben veted, föld fazakakat tele vízzel környülle tégy veszfőket azokban rakván, a' mellyek szüntelen csepegjék a' nedveséget; mely segítség jó s' hasznos kiváltképpen a' nyári hévíégekben. Magvok ő nékik kevessek és gyengék, s' ezért ételben kedvebbek, és a' mellyek közzütök enni valok, árulójoknak fok hasznos hajtók. Erre ha szert akariz tenni, Columella, Plinius, és Palladus tanácsából ilyen képen cselekedgyél. A' magot hegyesebb felével fel-felé vesséd, ganajozd és öntözd meg, ha akarod hogy igen nagy légyen közep háribul vedd-ki a' magot, és hegyesebb felével fel-vedd-el. Ez illyen mikor osztán meg-szárad,

A tökmagos bogyó szeret.

Micsoda föld alkalmas a' tökhez, és hogy a' nedveségtől segittetik

Mint légyen igen bősztök, ismet nagy és vastag.

kád gyanánt lészén, hogy a' bort, olajt vagy magokat belé rakjad, mivel alsó része, egyéb részeinél inkább meg puffad. Azért a' kik meszíze földre mennek, ezeknek az ő magvo- kat, hufokar ki-vészik, és belső héjokat le-vakarják, s' e- zekkel veder, vagy palaczk gyanánt çlnék, bort vagy vizet belé töltnék, mellyel szomjuság ellen éllyenek, és az uti nehézságet könnyebítsék. Ha akarod, hogy mind szé- les, mind igen bőv légyen, a' mely magvok a' fenekén vad- nak, hegy-sséb felével vedd el, és ha a' balhák bántják, meg orvosolhatod hogy ha a' fekete gyopár fűvet ágai mellet el-rakod; mert ez vagy a' rajta üő balhákat meg- őli, vagy nem engedi hogy ujjak teremjenek, a' mint ezt bizonyították a' *Quintilliusok* *Görögül* *irt patalzi* munká- jok; a' mellyekből e' következő dolgokat is a' te hasznodra ő: őmest leirtuk. Minden mag nélkül fog nőnia' tők, a' mint az ugorka is, ha az el-vetendő mag harmad nappal az előtt selamum (mely mint edgy köles forma szárú de vast- gabb) olajában, vagy sabinummal a' mint olvassa Palladius, (mely kétféle, edgyik mint a' tamariscus, másik mint a' cyprus) meg-áztatodik; vagy fűnek vizével mellyet Culexnek, Plinius culixnek, a' *Görögök* úgy gondolom conyzanak vagy balha fűnek hívják. Ugyan ezen lészén hogyha a' sző- lő kent első ága vagy venyikéje úgy el-áztatik, hogy csak feje látsék ki mely ha meg-nő ujonnan el-kell vágni, és har- madikszor is hakellerik. Mindazáltal azon kell igyekez- ni hogy a' mely venyikék hozzá nőnek, ha a' földön fellyül vadnak el-metélteffenek, meg-tartván csupa csak azt a' venyikéjét és veszfűörskéjét, mely leg utolsó volt. Így gondot viselvén a' tőkre, vagy ugorkára, gyümölcsét vé- szed minden belső magva nélkül; meg-érvén csak a' bel- ső béllivel. Hogy ha vagy ennek vagy emennek idején valo

Mint legyen széles és bő a' tők, és a' balhától mint szabaddaljon.

Mint te-remjen mag nélkül mind a' tők mind ugorka.

Mint legyen vagy a' tők vagy az ugorka eleve érő. gyümölcsét akarod venni, ugyan azon Quintilliusok tanításokból, elő tavaszkor rostába a' földet rostáld-meg földfazékba, vagy kosárba, s' gancjial meg-elegyítvén kevés nedvességet adgy néki: ezen kívül meleg időekben, vagy kevesfé efsősben a' napra tedd-ki, nap-nyugotkor pedig héjazat alá vigyed, s' ezt addig cselekedd, míg a' hideg fagyás és szél víz meg-szűnik. Az után mielő az alkalmazottság szolgál, az egész kosárt ajakáig jól meg-áfott földben tedd-le, s' a' több környülle való izorgalmatosságot végezd-el; és így mind a' tőknek mind az ugorkának idején ért gyümölcsét el-éred. Ugyan ezen dolgot könnyebben, és kevesebb időalat el-nyered, hogy ha a' tőknek vagy ugorkának szépen ki-növő venyikéjén el-vagdald, mert így az ő gyümölcsöket hamarab meg-hozzák. Ha akarod hogy sok formájú és színű legyen az ugorka vagy tők, a' virágját, vagy sőt fenyéjét mindeniknek a' mint léfzen az ő venyikéjén, ki-formálván edénybe a' mint akarod csinál-dbé, és kösd-le; mert a' minémű léfzen a' forma olyan léfzen a' tők, vagy ugorka. Mivel a' képhez mindenik úgy hajt, hogy annak az edénynek, a' melybe téfzed formáját és képét ki-jelentse, a' mint a' Quintilliusok parafzt munkáiban fel-vagyon jegyezve, a' mely dolog fel-találójának Palladius miért írja Gargilius Martialiszt nem látom. Azért a' minémű formában kezdettek nőni a' tőkök és ugorkák, ugyan azonnal nőnek: a' mint írja Hippocrates az ő termő magokról irt könyvében; leg inkább pedig az ő formájok

Hogy hogy legyen kosfű és szoros a' tők.

bé-tekerőcsőt sárkányhoz hasonlok a' mint írja Plinius. Ha akarod hogy hoszfű és szoros legyen, csak most ki-nőtt tők csemetét, az ő venyikéje fejével, egy sip, vagy nádiban oltsd belé, ugy mindazáltal hogy ennek minden csomójit általfurjad, így esudálkozásra méltó hoszfű lé-

fzen :

szen; mert valami szélefségéből el-véteik, a' gőmbölyég és szoros spon hosszúságával az helyre állítatik; ugy hogy nővére szabadságot adván látott Plinius oly tőköt mely kilencz láb nyomni hosszú volt. Ezt-is nem kell el-halgtatni hogy valami az után nő e' tőknek magvárol, minden mesterség nélkül hasonlo hosszú tőköt hoz. Hasonlot eselekezel, hogy ha széles száju edényben őt vagy hat ujnira vizet tölcsz, mellyet a' figgő tőknek alája tégy, mert másod napra a' vizre mint egy reá mászkálván, hogy le-szállott légyen, és magát ki-terjesztette meg-tapafztalod. Hogy ha penig az edényben viz nem léizen, meg-gérből a' tők-is, ugy annyira szeretik a' nedveséget, s' a' száraságot el-kerülik. Másképpen kell érteni az olajrol mert azt oly igen gyűlölik a' mint írja Plinius, hogy ha a' viz helyett alajok rétetik, vagy hozzájuk közel, más felé vágyodnak. Ha azt nem eselekedhetik őszve gőmbölyodnek, és mint egy haragustak, horog képpen magokat meg-hajtyák; mellyet csak egy éjjel-is eszedben vehetz. Továbbá igen el-kell távoztatni, a' mint Columella Florentinus után írja, hogy a' tőkhez, vagy ngorkához Afzifzony ne közelgetsen, mert ha ők meg érik kezekkel, nevedések meg-bántarik; mely Afzifzonynak hogy ha hozáma léizen, csupa csak nézésével-is ki-veszti a' gyenge tőköt és ngorkát, vagy pedig gyönyörűség nélkül valová vagy fonnyadová tézsi. Az el-vetéstre szánt tők magok télíg az ő venikéjeken figjenek a' mint írja Palladius: az honnat ha el-metszed, vagy a' napra, vagy füstte száradni tedd-fel: Másképpen az ő magvai bűdöllen fonnyadnak-meg. Az új tők vagy ngorka sokáig tart; hogy ha fejer bor tizra seprőjében és bé-szurkozott hordoban el-merited és bé-feded. Azonképpen a' foós vízben éppen meg-marad. De

Kilencz lábni
hosszú tők

Másmod-
gya ezöb-
sín tők el-
sitésének

Az olaj
a' tőknek el-
lensége.

Az Afzif-
zony a' tők-
kel vagy
ngorkával
tezés hely-
re ne közel-
litsen.

Mint kel-
lyen sokáig
nyersen el-
tartani a
tököt vagy
ngorkát.

Szurkozni
kel az ezze-
tes bordot.

Szép hisfo-
va az Athe-
naeus től
tökjeiről.

Mint tart-
tyák most el-
mi nálunk
a tököt.

az ōléte és nyeresége sokáig meg-
marad, a' mint Quintil-
liusok paraszt munkájibul ezt meg-
tudhattuk, ha oly e-
dényben melyben kevés eczet vagy
on, ugy fignek fenn,
hagyaz eczetet ne ériék. De meg-
kell szurkozni az edényt
mely e' dologra rendeltetett, hogy az
eczet ki ne páral-
lyon; másképpen természet szerint
által hat az ō részci-
nek kicsinysége miatt; azért ily
mesterséggel a' tök ujjann
egész télen meg-
marad. Mellyet más képpen is meg-
maraszthatz, ha midőn még gyengék
kevelsége meg-metzed,
és forró vizet rá töltesz, s egész érszaka
kinn hidegited,
s' az után erős foós vizben ōszve
csinálod, így jól meg-
tartod mind ujjig. Itt alkalmas helyen
jutott eszembe a'
mit Athenaeus ír: hogy csudálkoztak
az ō vendégi, hogy Januariusban
vagy Boldog Ászsonhavában zöld
enni való tököt adott elejekben,
mellyek sem az ō kiváltképpen
való nedvességeket, sem természet
szerint való izeket, el-
nem változtatták volt. Mellyet
tulajdonítottak a' kertészek
kiváltképpen való igyekezeteknek,
és tudományoknak. Meg-tartattak
volt penig az holmi bé-sozóktul,
a' kik a' kerti holmiknek el-csinálásához
igen tudtak. Mely modot sokkal
Athenaeus előtt Nicander és többire
mind egyebek tanítottak; azt hagyván
hogy a' tököt elsőben a' levegő
égből megszáraljtván, és czérnával
által lyukaljtván a' füstre regyék-
fel, hogy az azokkal meg-rakot
fazakakat teletszaka az hejában
való szolgák hőrpólyék. Ma egész
teletszaka az házak padlásira
fel-figgesztetvén zöldden meg-
tartatnak; kiváltképpen a' nagy
zöld tökök mellyek a' közönségek
eknél sokkal keményebek, s' azért
nem oly hamar rothadnak meg.
Has inditová télszed a' mint
egyebeket is, hogvha a' tök
magvát éjjel nappal a' lo foskával,
tődgy gombával, Syriában termő
scammoniával, sári tökkel és
egyéb

egyéb has indító fűvekkel őszve áztatod, s' azután a' mint mondottam oda-fel el-veted. Es mivel izetlen a' tők, akár minémű izűnek vagy szagunak akarod, ollyanná csinálhatod; hogyha magvát olyan szagu valamibé meg-áztatod, a' mi némű szagofnak akarod csinálni, mivel ha meg-nő éppen olyan izű és szagu lesz; nem csak nyersen penig hanem ha meg-főződ-is, a' mint hogy ezen dolog az ugorkárol-is igaz. Ugyan ezen leszén minden mesteriség nélkül, hogyha midőn meg-főződ, a' minéműt akariz oly izű, szagu, és színű valamit vetz belé. Mert a' tők-is azok között való a' mellyeket a' Görögök minden minéműség nélkül valoknak mondanak. Itt csak nem el-hagyám hogy minden gyümölcsök között az egy tőknek a' heja ha igen meg-érik fává leszén: ísmét ha a' tőköt ember-esont hamu közé palántálad, es olajjal meg-öntözöd kilenczed napra gyümölcsöt hoz, a' miat írja Hermes: a' ki mivel fok hejájában való dolgokat ir fok dolgokban, ennekem nem látzik hitelre méltónak; hozzá adom azt hogy a' bizonytalan dolgot a' szemmel lá-ott dolog bizonyossá teszi.

Mint lá-
gyen a' tők
tisztító.

Mind a'
tők, mind
az ugorka
mint legyen
fok izű, és
szagu.

*Az Ugorkával való bánás, annak segítő esz-
közei és titkai.*

XIII R E S Z.

Minek előtte a' husos ugorkárol valamit írnek, keves elől járo beszéddel élék: a' felső részben fok ugorkával és tőkkel közönséges titkokat elő hoztam, követvén az Africai és Görög földel bánokat: a' kik nyilván közönséges természetek miá ezeket őszve zavarták, a' mint hogy maga-is Plinius. Innét az Athenabéli Enthydemus az ő parajokrol irt könyvében a' tőköt nevezi Indiai ugorkának; és Menodorus ki volt Erasistratus követője a' tőköt

A' ritkék
a' tőköt ru-
gorkát egy-
nek gondol-
tak.

köt két felének mondotta; edgyiket Indiainak mely (a' mint szoll) nem egyéb az ugorkánál, a' másikat azt, mely közönséges tök. Így a' Hellepontusiak a' hosszúu tököc ugorkának, a' kerekdedet töknek hitták: hozzá adom hogy amaz hasas köpölyt, mellyel a' testből kicsiny vagdálás után a' vért szitattyuk, a' Görögök ficyának, vag' ficyínek hívják az ugorkáru, a' Deákok pedig cucurbitulának vagy kicsiny töknek nevezik, a' tökrül, a' honnat ki-jő hogy a dolgok nevei és tulajdonsági, gyakorta őszve zavarodnak. Ezért ne csudáld hogy e' két parajnak fokát közönségesen tulajdonítottunk, a' mellyeket ide nem fo-

gunk irni, hogy unadalma ne légyen az olvasónak. Az Ugorkát a' mint írja Palladius, ritka barazdákon kell vetni, más fél láb nyomni mélyen, és három láb nyomni szélesen; de a' barazdák között nyolcz láb nyomni maradgyn, hogy szabadon ki-terjedhessen. Nem szükség ötöt gyomlálni, azért hogy a' fűvekrül igen segittetik, ki-mász hosszúu venyikéken, és úgy ágakra terjeszti magát; mellyeket az ő szárok gyengesége miá a' földön el-

szélesztrének, hanemha támasz vettetik eleiben. Hatod vagy heted napra el-vetése után jő ki; melynek hogy ha elég vize léfzen kissé munkát kíván, mivel a' nedveségtül igen segittetik, valamint szinén a' tök, a' mint e' minap-is irtuk, a' hideget pedig és telet felette gyűlöli; mellyeknek magvát hogy ha két nappal a' vetés előtt juh réjben, a' mint írja Palladius, vagy méh-serben a' mint Plinius, vagy mézes, s' nádmézes vízben meg-ásztatod, igen édes és gyenge léfzen az ugorka; ismét fejtér és gyönyörűséges, mind színére, mind izzire nézve a' mint írta Columella, s' ő előtte Görög Florentinus, s' ez kettő után Plinius, és Palladius-is, egyszer mind a' ízemmel látott

dolog-is

Szép s' mag-
narságra va-
la dolgok.

Mint kell
vetni az u-
gorkát, s' ő
véle banni.

Szék

Hamar el-
vesző az u-
gorka.

Mint légyen
édes és ked-
ves az u-
gorka.

dofog-is bizonyította. A' ki akarja hogy idején érő, vagy egész éztendőben-is legyen az ugorkája, a' tőről írott részt nézze-meg; és a' mit ott el-hattam, a' földi edények-ről, kosárokról, és egyéb edényekről mostani intéssel helyre viszem; tudni-illik, hogy ő alája karikátskákat vehetni, hogy kisebb munkával, a' kiknek forgo kerttyek-vagyon a' mikor kívántatik; ki-vitessenek, és bé vizsgálza hozassanak; bé-fedethettyük egyzsers'mind általlátható szerzámokkal, hogy mikor a' szél fu és hideg-vagyon, minden kár nélkül a' napra ki-tehessük. Illyen képpen Tiberius Császárnak egész éztendőt által ugorkát vittek asztalára, mellyet igen szeretett, a' mint Columella után meg-irta Plinius. De könnyeb munkával cselekedték-meg ezt az Ægyptiusok Dolus Mendisiusok, a' mint írja Columella; Vizes és ganéjos helyen ugy mond egy más között más más rendben, rak-le lapoczkákat, más rendben közéjük csipke bokrokat rakj, és nap s' éj-ezaka egyenlősége el-telvén, egy kevesé a' földben nyisd-meg és fával meg-tágitván a' csipke bokor vagy lapoczka belső részét, tölts ganéjt belé, ecképpen olátán az ugorka magot belé-vedd; hogy így maga nevedé-sével, a' csipke bokorral, es lapoczkákkal, egygyélégyen. Mert így nem maga gyökerétől fog tápláltatni; hanem mint egy anyáitul; s' teremni fognak oly gyümölcsök, mellyek hidegben-is el-tartanak. Ugyan ezen dolgot írja Plinius, meg-intvén azt-is hogy itt Columella maga találmányát hozta légyen elő. De joblesz magát Pliniust halgatni: Columella ugymond maga találmányát hozza elő, arra hogy egész éztendőben ugorkája légyen. Csipke bokornak nagy csemetéjét hadgya hogy közönséges helyre hová a' nap süt által vigyük és el-vágjuk, úgy hogy

Mint légyen alevő érő az ugorka.

Szép me-
 Astéig.

Más ugorka hanem való meg-érlettelésnek mód-gya.

Igen meg-jegyezni való dolgok.

két ujni töve maradgyon a' tavaszi nap és ejtzaka egyenlőségekor, úgy hogy a' csipke béliben az ugorka magot belé vetvén kicsiny földelés ganéjval bé-fedhessük, s' így gyökere az hidegnek ellene fogállani. Ez akar mint légyen látod hogy itt Columellával Plinius nem egygyez; mert emez azt mondja hog' ezt cselekedgyük tavaszi nap és ejtzaka egyenlőségekor, ez pedig őszikor, a' mint magyarázta és Columellából ki-irra Palladius: mindazáltal itt a' földet is, és égnek mivoltát is meg-nézzed. Ha akarod hogy hozzizu és gyenge légyen, ismét mag nélkül való, és a' minémű képűnek akarod csinálni, ezzel edgyütt hogy egész teletszaka ny légyen, a' felső részt olvasd meg.

Ha az ugorkát meg akarod vizsgálni, és meg akarod látni, hogy a' földet is, és égnek mivoltát is meg-nézzed.

*Regenten mint vak-
tájk-el az ugorkát.*
Edgyet mindazonáltal mellyet ott el-halgattam itt ki-jelentek; tudni-illik, hogy a' régi sózo emberek, a' tőköt és ugorkát sóval, eczettel, kőménnyel és majorannával szokták volt bé-sózni. Vadnak olyak kik földben megtarthatni mondgyák, hogy ha mustárt eczettel megtörsz. Plinius egy veremben árnyékos helyen földenyet alája vetvén őszve rakja őket, és száraz szénával s' földel fedibé.

Athenæus hold töltén írja hogy a' kertekben leg inkább nevekedik szem látomást: ismét hogy mint a' tengeri sül díszno meg-telik; mely igen nagy jele a' vizes nedveségnek. Athenæussal edgyer ért Plinius, és hozzá adgya, hogy valamikor az ég dörög, mint egy megtettén ki-izáradnak az ugorkák. De emlekezetre méltó dolog az hog' némellyek a'ny ira szeretik az ugorkát hog' még

meiszűnētis szagát meg-érezzék; azért az ugorkás helyeket ez illyéek el-té be-kell keríteni. Emlekezetre méltó dolog az is a' mit a' Quintilliusok Görög paraszt munkáji közzött olvastam, és sokaktul hallottam hogy szerencsésen meg-probálták; micsoda az? mondod: Ha az hideg le-
csics

Az ugorka hold selyestül süg.
*Az ugorka kertet meg-kell e-
rősíteni az őszvérek el-
len.*

esecszo po gyermeknek fejéhez mikor aluszik, egy arány-
 fu hofszu ugorkákát télsnek, mellyek mint egy el-alu-
 gyanak, mindgyárt a' gyermek meg-gyogyul, mert az hi-
 deg lelés melege az ugorkákban által mégyen. Csak nem
 el-hagytam azt hogy ha egy kevelésé vizelnek lenni akarod
 az ugorkát, az hol vermet álni fogtz hogy oda rakjad
 mélységének felét pelyvával vagy venyikével töltsd-bé és
 földet reá hordván, töb munkáját minden meg-öntözél-
 nélkül végezd-el. A' Megara béliek Etesiai vagy bizo-
 nyos esztendő részében fuvo szelek fuvásokkor a'tökre,
 ugorkára, s' dinnyére port hintenek vala egy gyomlalo
 eszkezzel, hogy gyümölcsök lágyabbak és minden öntö-
 zés kívül édesebbek lennének. Hogy ha a' mezei ugor-
 ka magvát meg-töröd vagy lofóskát, tődgy gombát, vad
 sáfránt, vagy mi chez hasonlót inya valo vizben harmad
 napig ásztart, es öntöd napig az ugorka palántát ez vizzel
 öntözöd, az ember hasát tisztítani fogja: mely annál c-
 rősebb lészen, hogy ha a' mikor a' gyökerek esirájokat e-
 resztik, a' gyenge gyökeret környül áfod, és mint a' szőlőt
 meg-metzed, piúriszentő gyökérnek vagy egyéb has indit-
 to gyökérnek részét köziben veted. Ez légyen utolso:
 Matron az ő verseiben, a' mint írja Plinius, az ugorkát
 föld fiának nevezte: Tarenumi Heraclides penig hedy-
 geonnak, vagy föld kedvelségének.

A' hideg
 lelős esz-
 scopóknak
 hasznok a,
 meg-tarta-
 ni valo do-
 log.
 Mint sze-
 rezz keves-
 sé vizez u-
 gorkát.

Mint lé-
 gyen tisztó
 az ugorka

Az ugor-
 ka a' föld fia,
 s' kedvel-
 sége.

A' Dinnyével, Görög dinnyével valo bánás, a-
 zoknak jegyü ezkezei éstikái.

XIV R E SZ.

K Evesfet irok itt a' Dinnyékrül, mivel az ugorkák ne-
 mekhez számlálták a' régi Görögök és Deákok, és c-
 zért fok közönséges tulajdonságok vagon; az honnat

Régen a'
 dinnyét az
 ugorka köz-
 zé számlá-
 ták.

ki-jő hogy az ugorka dinnyévé s' gömbölyég dinnyévé változott légyen; mellyek között e' két utolsó leg-inkább csak formájokkal, és nagyságokkal különböznek egymástul. Mert midőn igen nagyok hoszszu dinnyéknek hívjuk, mikor pedig gömbölyegek mint egy alma görög dinnyének hívjuk. Azért Palladius egészlen minden féle dinnye nemét méfonak az alma formájáról, (mint ha almáért mondaná) hívja. Ezek pedig függenie nem szoktak a' mint írja Plinius, hanem a' földön gömbölyödnek-el; megértségeket akkor jelenvén, mikor szára a' több részül el-válhar; és jó szagát közepin érzik. Ritkán kell őket vetni, úgy hogy a' magva egygyik másiktól két láb nyomira mérszize légyen; jól meg-kell pedig földét mivelni, és helyét mellyen el-fut, kapálni; mivel szabadságot szeretnek, mellyel ide s' tova ki-futhassanak; a' fűvekkel is ezen kívül igen segítettnek mint az ugorkák, azért őket nem igen szükség gyomlálni. Ho'zszu venyikével szoktak el-mászni, ágait ide s' rova hányogatván, gyümölcsök nékik hufos (a' sarga dinnyéről szollok) és kerekded egymásban mint egy tekerőcsök a' darabjai mellyek a' két végén őlzve mennek. Felső bőre egyenetlen, és mint egy lencsével meg-pettyezetett, de belső husa izes, magva pedig belől mint egy barazdánként rakva. Mellyet ha bármad napig méhserben vagy téjben meg-áztat, s' az után meg-száraztván el-vet, sokkal édesebb léfzen, és kedvesebb a' dinnye. Szagos léfzen hogyha sok időnk alatt a' magva rósa között tartatik, és velle edgyütt vettetik-el; avagy rósa vizben, vagy egyéb szagos vizben áfzratodik, s' úgy vettetik-el, a' mint Florentinus az ő föld éléstül írot Görög könyveiben ezt írja; ő utána pedig Palladius. Itt el nem kell halgatni hogy a' macska

A Sarga és görög dinnye különbözése.

Mint kell vetni a' dinnyét.

A' dinnyének szép boriája,

Mint légyen igen kedves ízű a' dinnye. Mint légyen szagos melyül a' macskát el kell ejteni.

a' dinnyét akár minémű az, igen szereti; azért a' dinnyétől el-kell tiltani. A' mit többet irhatnánk erről, azt ott keresd az hol azugorkákrul és tökőkrul szollottunk, a' mellyekkel a' mint meg-mondottuk igen egyenlő természetek vagyon. Azért ha akarod eleve cöröknek, nagyoknak, kepeseknek lenni, és minden mag nélkül valora szert akarsz tenni; az hol a' tökőkről szollottunk azt a' részét keresd-fel. Csak nem el-hagyám azt, hogy ha a' fárge, vagy görög dinnye darabját fazékban vered, segíti a' hus hamarab valo meg-főzését; nem külömben mint a' cselyán, vagy mustár mag, vagy a' fige csemetéje a' mint az ő helyén meg-mondgyuk.

Az Articsokának meg-mondott dolgok meg-előmondani.

A Kerti Bogács koroval (mellyet mások mondanak Olasz parénak vagy Articsokának) való bánás, annak segítő eszközei és tiskái.

XV. R E S Z.

HOgy az Articsoka a' bogács korok között valo minden ember tudgya, a' ki a' kerti hol mickel bánik. Az honnat a' koro vagy élő vagy kertinek mondatik; mert tartatván el-adásra valo ékesítő mesterséggel, s' a' vadságot el-hagyván a' kertben meg-szelidült, s' ebben lakáshoz hozzá szokott; nem-is tudom mitsoda torkoságbul, avagy földi dolgok álmétkodásra méltó nagy kívánságokbul pompára fordítatott; s' az négy lábu állatoktul el-hagyatott; ugy annyira az ő hasoknak, és szerelmek kívánságoktul meg-töltöznek az emberek. A' bogács koro azért vagy articsoka mindennél most bizonyos palánta, mely őszve szerkeztetett kalászbokbul mint egy héjonként áll; melynek kerekded külső szine virágozik, belső része pedig ho színű fejjérséggel tündöklik. Egész-
lénőse

Mint jác által az articsoka a' kertben a' meréről.

Az articsoka le-írása.

len őszve szerkeztetett magva rendivel fenyő gubát jelent, az honnat némellyek fenyő gubának hívják. Nincsen most oly kert a' melyben ez a' palánta nem zöldellenék, úgy hogy egyjól fel-készítetett aszta-is nincsen ez tövifés toku étel nélkül, csak az esztendő ideje engedgye. A'

Mért hívják a' Gal-lusok ár-ticsokának vagy ar-ticocalusnak. Ennek jó föld.

Gallus köz népek articalusnak hívják, az az, olasz paré-
nak, az Arabiai articalusbol *al*, és cocalosbol őszve szer-
keztetvén a' nevet, a' mely néven Hippocrates, Galetus
bizonyosságibul a' fenyő guba értetik: melyhez hasonlo a'
bogács kóró, a' mint ez előtt meg-mondottam. Ganejos
és porhanyu földet kíván, noha a' kővér földben jobban
meg-nő, a' mint írja Palladius, a' ki egyszer s mind azt
hadgya hogy az ő magvát hold nevekedeése tájban el-ké-
szült helyekben fél láb nyomnira hagyván egymastól,
nem mélyen a' földbet. vésük; hanem három ujjal fog-
ván földet borítsuk be, és ha hévség léfzen gyakorta ö-
tözzük. Ugyan-is így több gyümölcsöt hoz, és gyengébb-
bet, a' mint Varronak tertzik. A' mikor pedig a' palánta

A' Cinara vagy ár-ticsoka a' zivest vagy hamvat se-
veti, a' honnat van ne-
ve is.

Mint a' cin-
nalyad az
árticsokát
nyugyfe-
ni tövifés
ne legyen.

meg-nevekedik fűtől gyakorta meg-kell tisztítani, és sok
hamuval ha Columellát követtyük ganejozni, mert az
ilylen ganéj e' parajhoz illendő, a' honnat írja hogy cina-
rának-is hívják. El-kell pedig kerülni hogy magva he-
gyével alól fordítatván ne vettesék, mertigy mind gyen-
ge, görbe és kicsiny léfzen az árticsoka, a' mint írja Palla-
dius. A' ki az Affricaiak, és Görögök tettzésekből azt-is
írja, hogy semmitövifés nem léfzen, ha magvának tetejét
minek előtte el-vetted meg-rontod, vagy kővel el-törso-
löd. Mellyet sokan mondanak hogy meg-fog esni úgy-is
hogyha meg-béjolt és aprora vagdaltatott gyökerének a'
falátának mindenik részében, mindenik magot téfzed; és
így a' mint meg-van írva el-plántálad. Mind kedves,

mind

mind szagos léfzen. hogyha a' magvát téjben, mézben, vagy nád mézes vízben, vagy fű szerízamos borban meg-áztatod, és meg-szárazítván úgy veted-el. Némellyek ősz végén vagy tél kezdetin fattyu veszfűzörskéit és leveleiket földdel bé-rakarják hogy fejérek legyenek, és keferűsegeket el-hadgyák; s' téli éretek között kedvebbek léfzenek: a' mi népeink úgy gondolom Cardanak hívják. Továbbá itt el-titkolni nem kell, hogy minden esztendőben meg-kell tisztítani hejában ki-ágazott veszfűzeitűl, hogy a' töve ne fáradgyon annyira, és jó esiráji meszfűze ki-terjedgyenek. Mert e' palántának olyan az ő bősége, hogy az ő ágait ha el-szakasztod, és a' földben el-temeted meg-fogonik, és gyakorta azon esztendőben apro ágat, s' tövisszes tőkét terem. A' Görög szánto vető emberek a' kásza hegyével el-barazdálván a' földet gyökereinek egy részével edgyütt felszítik-ki, és jól meg-mivelt földben, mely régi ganéjjal mag-sirofítarott, úgy el-vetvén szüntelen midőn hév vagyon öntözik, míg erős gyökereket vér magának. Ezek között valamenyit magnak meg-akarunk hagyni, minden apro esirkéjéktűl a' mint szoll Palladius, azaz, apro ágaitul foszfűzük-meg, fellyűl pedig cseréppel vagy fa héjjal fedgyűk-bé; mivel a' magva mind a' naptul, mind az eszűktűl meg-vesztegetődik, és maga akarattyával ki-nővén el-vész. Ezent hogyha a' napról ki-sűlve, vagy a' zápor esű miatt senyvetten veszfű-el, gyűmölcsét a' kertésznek meg nem adgya. A' kit itt arról is meg-kell intenem, hogy ez fűnek gyökereit igen állya az egér, úgy hogy meszfűzűnnét-is annak gyönyörűségére elő fusson; a' mint az ő szántás vetésűl irott könyveiben fel-jedzette Görög Varro, ki egyfűz s' mind erre legitű elzkezt és orvűságot-is irt: mivel azt írja

Mint lé-
gyen szagos.

Mint lé-
gye ides az
artűsoka.

Az artű-
csoka ké-
mondhatat-
lan bűsűge.

Mint kell
el-készíteni
és tartani
a magvát.

Az artű-
csoka gyűke-
rét igen áll-
lya az egér,
s' miképpen
kell attol el-
tiltani.

Az árti-
ésokár puf-
tito vakun-
dokok ke-
vesztése.

hogy gyökereitől az egereket el-tiltja a' gyapju, vagy dísz-
no ganéj és fige sahamva. A' vakundok is igen állya, ogy
hogy gyakran ezek ásásával efféle olasz saláták éppen ki-
vesznek; Erre igen hasznos dolog efféle parajok között
macskákat tartani, vagy menyéteket meg-szelédíteni.
Vadnak ollyak kik erős és száraz földben ez salátát vetik,
hogy a' földet hamar efféle élő állatok által ne járják. A'
ki egyéb segítségeket akar tudni, mennyen azokra mel-
lyeket az Első Könyvben bé-irtunk. Itt el nem hagyom
azi hogy a' kik ez salátát ezik, egy néhány orával is az u-
tán a' mit efsznek keserűnek látják. Az honnat sokra hatal-
mas ereje van valamint a' Pápa fűnek, mind levelére, gyű-
mölcsére, mind magvára nézve; a' mely végre nézd meg
az én orvos kertemet. Leg utolsó ez légyen: ha ez fű-
nek leveleit az ágyban el-hinted, vagy szárát az ágy fához
döröslőd, a' palaczká férget vagy el-űzik, vagy ki ölik.
Ez dolog mind el-készítésére, mind meg-csinálására néz-
ve könnyű, és kedves sokaknak kik e' bűdös és ártalmas
férgeket el nem szenvedhetik.

A' KERTNEK SZAGOS VAGY SZAGOTLAN PALANTAIROL ES VIRAGIROL

A' Rosával való bánás, annak segítő eszközei és tikai.
XVI R E SZ

A' Rosa a'
kert ékef-
sége.

A' Szagos virágokról kellek már beszélnünk, a' mel-
lyek között mivel a' Rosák mind virágok, szagok,
ékeségek miatt leg-nemesebbek, s' tekintetre is gyö-
nyörűség a' kertnek, azért ezekről elsőben akarok be-
szélleni. A' Rosáknak sok nemei vadnak, mellyek kö-
zött leg-közönségessebbek a' fejecek, lang színűek mel-
lyek

lyek elsőben fejeérek, s'azután meg-vereftsülnek, közönséges néven meg-tesztésült Rosák; A' láng színű rosák legböcsősebbek, az után valok vereftsizabású fejeérek, legalábbvalok a' tiszta fejeérek. A' mellyek között mindazáltal kiveteszűk az igen szagofsokat, mellyeket malosáfoknak és Damascusiának is hívják; a' gazdag emberek kertekben közönséges. Akar minéművek legyenek penig, a' kővér és agyagos földet nem szeretik, a' mint hogy a' nedvest is, meg érvén a' ritka földel; tulajdon képpen penig a' morfalekos földet szeretik a' mint írja Plinius, és meg-kivánnyák hogy veszfzökkal őszve foglaltassanak, nem mély vermekben avagy barázdákban a' mint írja Palladius. Noha magbul is ki-nőnek csak hogy későn, a' mely magot ne gondoly a' rosában hogy a' közepin valo arany színű virágotska volna, hanem a' mellyet a' bimboja táplál, és olyan forma mint egy kicsiny kőrtővely. A' mellyek hogy nyárban teliek legyenek magvokkal minden ember láttya, és tapasztallya; hanemha Tyrestas volna, hogy őszszel mint egy gallér, a' tövisses rosás helyen ki-látszik. Mélyebben kell a' Rosa fákat ültetni mint a' gabonát, s' fellyeb mint a' őzölöt; ennek penig egy esztendőben is el nem hagyván a' metezését, melyhez Bójtmas holnapban kell kezdeni, az idő s' a' föld állapottya szerint; ugyan is a' Rosa fa így fog sokat tartani. Hogyha régi léizen a' fa, azon esztendőben áfsák-megkőrnnyül, és a' száraz héjába valo ágai metezettessenek el; és a' mellyek ritkák léiznek ágai, homlitással helyre állattassanak Palladius akarattyábul. Plinius azt írja hogy a' rosák gyengén valo égetéssel és metezéssel, ismét helybül helyben valo vitellel hamar teremnek, barázdáit csemetéivel penig írja hogy négy ujni vagy nagyobb is légyen. Vadnak olyak kik az egész

Rosához
alkalmas
hely és me-
ző.

Micsoda a'
mag a' rosá-
ban.

Amint kell
tartani a'
rosát.

A' rosa i-
gen jól jó é-
getéssel, el-
vagdaltassit
s' ártal valo
plántálás-
palán-sal.

palántát gyökereitől által palántályák. Mások tenyérni olto ágatskáit gyökereivel egyben mint egy fiatalát egy kőnyőknyre tölle le-tézik, és gyakori öntözéssel, s' ganéjjal segítik; és hogy nagyob légyen illatozása rosa koszorukkal egyben temerik-el. Hogyha ez palántád kevés léfszen, és akarod hogy kevés vesztőn nagy sok rosa fa nevedgyék Plinius és Palladius ítéletiből, az ő bimbozo csiráját ha nég' ujnyiak vag' kevelsés hofszabbak léfszenek a-pro bimbojival egyben vágd-ki, és homlicsd-el, s' ganéjjal s' öntözéssel rápláld. Ha esztendő őrléfszenek, egy lábnyira egy mástul el-tévén, által palántáld, és minden-hijában nővő vesztőt belőle ki-irts, és gyakori el-ásással vigasztald. A' rosa, mellyer sem meg nem égettek, sem meg nem meczzetek őt esztendeig tart, másképpen meg-ifjadik; melynek gyönyörűségére, és szagosságára az ég-is igen használ; innét van hogy a' mely rosát tiszta időben le-szakasztasz, az szagóság, ísmét a' melly terem a' száraz és vékony földben. Ha azt akarod hogy felette igen szagos légyen, Görög Didymus ítéletiből téltul körülette fokhagymát vess-el; mert valamit az hidegségtől fonnyad, az a' melegségtől nyeresfedik. Ha akarod hogy hamar nőjön, két tenyérnre körülette ásd-meg a' földet, és reggel s' estve meleg vízzel öntözd. De ehez sokan azt itélik nem kell fogni, minekelőtte csirázni kezd alfo földhéja; a' mellyet olyan mesterséggel szoktak né-mellyek ki-hozni. Ha akarod hogy minden holnapban rosád légyen azon Didymus ítéletiből minden holnapban palántáld, ganéjzod, és öntözd. De ennek helye nincsen a' mi észak földünkben, külfömben van a' meleg, és mértékletes helyekenn. Másképpen szeresz magadnak idején virágo rosát hogy ha kosárokban, vagy föld edények;

Kevés rosa palántáruul mint légyen sok rosád.

Ha az Rosa Kertjébe

A' rosa eleve őt esztendőig való.

Székébe

Mint légye szagos és idején érő.

Idojén érő rosa.

nyekben palántálod-el, és akképpen bánisz véle mint meg-irtam, a' tőkök és ugorkák felől. Továbbá a' még ki nem nyilott rosát el-tarthatod a' mint írja Palladius, ha a' zöld nádat meg-hasítod, s' belétészed az héjait, és gyengén pappiroslál, vagy fa héjjal kőnyűl kötőd, és akkor metzed ki-a' mikor akarod hogy zöld rosád légyen. Mások alávalo fazékban palántályák, és mindenfelől jól becsinálván a' verőfényre ki-tévén el-temetik, és úgy tarttyák. Elevenségek, és gyönyörűségek meg-marad, ha faolaj seprőlékben úgy el-merited hogy a' nedvesség kitesésék. Némelleyek Didymus itéletibül az árpát mikor még-füvente vagyon, gyökerével egygyűt ki-szaggattyák, földi szirkotlan edényben el-rakják, s' ugyan ott a' rosákat is minckelőtte ki-nyilnának, el-temetik; s' zölden a' mig akarják mint hafajokon volnának el-tarttyák. Legtöbben az árpának zöld veté-ét, pádimentomra teritik, és azokban rakják a' rosákat, Florentinus csudálkozásra méltó föld mivelő Görög azt írja hogy a' rosát alma fa-héjban kell oltani, s' akkor virágzik mikor a' fa-almát hoz. Mely dolog más elő fákban-is talám helyes; a' mint a' káposzta régi torsájában és a' tődgyfában-is, melyben ha a' rosá beoltatik, meg zöldül ugyan de nem leszén szagos a' mint írja Nagy Albert. Ez könnyű ut leszén annak a' ki megtapasztallya, azzal egygyűt a' mit a' lang színű rosarul irnak; tudni illik hogy fejeér leszén; ha kénkő füstivel megfűtőtetik a' mikor ki-nyilni kezd. De a' rosákrul eddig elég írni, mellyeknek esemetéjét helyeslén ajánlották a' szerelemnek, mellyet egészlén ki-jelent, a' mint írja Philostrátus. Mert a' rosa az ő fáján mindenkor ujnak lárzik, és nyájjaának mint a' szerelem, ismét néki aranyós üstöke mint emennek, tövissel mint egy nyilak gyanánt hordoz-

*Ujjonnan és
zöldé mint
fokták tar-
sani a' rosát*

*A' rosa el-
társának
fok módja*

*Mint légyé
a' rosa ké-
sön virá-
zó, vagy
zöld.*

*Veres rosát
mint régy
sejérré.*

*A' rosának
a' szerelem-
mel való eg-
vén, ben vetése.*

ván, fáklyák gyanánt az ő tündöklésér, és szárnyak gyanánt az ő leveleit. Hozzá tévezem hogy a' mint a' rosát kevesen vehetik kezekben hogy azt meg ne séresék, így a' szerelem kevésnek adatik testének, lelkenek, vagy javainak kára nélkül, tudni illik a' kiker a' kegyelmes Jupiter szeretett. De ezek a' kerti bölcsesfégen kívül vadnak, mennyünk arra hogy mind a' rosa mind egyéb virágok ha a' nap fényen, vagy kemenczében melyből a' melegkinyér csak most vétetett-ki meg-szárad; inkább szagát s' színét megtartya, mint ha árnyékkal beferted volna, csak hogy bizonyos üdö el ne mullýék. Ugyan ezent kell mondani a' szagos levelekrül, és gyökerekrül.

*Mint tart-
batui leg
jobbán a' vi-
rágok.*

*A Liliommal való bánás, annak segítő eszközei
és titkai.*

XVII R E S Z.

HOgy a' Liliom nemességre második legyen a' Rosá-
rul meg-irta Plinius; s' középi idején a' rosa virágzásá-
nak virágozni kezd. Virága penig ennek minden más vi-
rágok felett magós néha három könyökni-is, de a' nyaka
táján gyenge, s' feje nehezségének elégtelen. Az ő virága
tisztá fehérséggel, és hatalmas szaggal tellyes, szinc mint
egy kosár; levelei also szorofságáruul lassan lassan magokat
ki-terjesztik, kívül mint egy ki-horgadott ajaku: kosará-
nak közepéből penig ki-tettzenek verhenyős sárga nyálas
fonalak, vékony fonallal meg-sárgitattak. Némellyek
nemességére nézve királyi virágnak hívják, és Juno rosájá-
nak, ugyan-is az ő tejéből nőnek mongyák, mint ez négy
versben tudossan ki-fejezte Conrad Gesner.

*A Liliom
minden vi-
rágánál ma-
gassabb.*

*Hogy Alcides szopta Junonak emlőjét.
Edes, s' kedves ájom el-vyomta elmijét,*

Egből csepegtetett maradando tejet

Hogy földre üntetett, s' liliom lött helyet.

Csudálatos és majd ki-mondhatatlan bőség van a' liliumban; mivel egy gyökér gyakorta ötven fejet vét. A' melyet Palladius írja hogy kikelet elején kell el-dugni, és alkalmas időben helyeffen meg-gyomlálni. Ezrenig nagy szorgalmatossággal; hogy gyökere körül nevedő szemecskéjje, és kisebb fejecskéjjeit meg ne sércsük. Melyeket hogy ha gyökérétől el-vészelsz, és más rendben helyhezteszt, újabb liliomokat teremnek. Skárláth színű liliomok, a' csuda tévő emberek elméjkekhez képest a' mint írja Plinius, így lélsznek. Szent Jakab havában a' meg-száradot liliom szárait őszve szedd, liliomit a' fűstre kösd fel, s' az után hogy csomóji meg-mezitelenülnek, fekete vagy Görög bor seprűjében, Böjtmás holnapban áztasd meg, hogy ennek színét bé-szivják; és így vermekben ved-el, egynéhány mezely seprőt környül tőltvén. Melly találmánt nem Pliniusnak kell tulajdonítani, hanem Anatólius Görög földi munkásnak. Kinek Görög-ből Deákra s' az után magyarra fordítottott szavai így vának. Ha akarod hogy a' liliom scárláth színű legyen mikor virágzik, tiz vagy tizenkét rosait szárával egygyütt egy csomóban kösd; s' a' fűstre ki-tégved, hogy ott gyökerecskéji mint egy kerek déd gyökerekké legyenek; s' midőn a' palántálfálnak üdeje el-jő, fekete bor seprűjében áztasd meg, mind addég mig skárlát színt vonfsznak magokhoz, és ez áztatással meg elégettek; azután vermekben a' seprőben hincsel, s' a' skárlát színű palántát palántáddel, s' a' mit akarsz el-nyered. Ugyan ezenek azt mongya Florentinus hogy vercsék lélsznek; hogy ha héja közzé a' cinnabarist, az az, sárkány vér részzeit bé-tőlőd; mind az

Mint lélszen skárlát színű a' liliom.

Sokat fog magára Plinius a' melyek a' régi-eké voltak.

Mint lélszen verejt a' liliom.

által

által reá vigyázz hogy apro kerekdéd gyökereit megne báncsad; mellyek hogy hamás akár miszint bé-szivnak, a' liliom-is azon színű léssen; egyfzersmind csudálatos dollog-is hogy ugy szinesittetik valami, hogy nőjjön mint ha meg nem kented volna. A' Régi Görögök és Deákok találalmányit erősíti Hieronymus Cardanus; azt írván hogy ha a' liliomot kéményben felkötöd levele nélkül, s'ugy megszáraztad, s' az után veres bor seprőjében tészed, s' ezen seprővel és ganéjal el-temeted, virága léssen skárlát színű. Nyilván a' liliomban annyi élelenség vagy on hogy csemetéjit ha felkötöd-is, még-is gyökeret vernek. Továbbá ujjan es zölden egész esztendőben, meg-marad a' liliom, egész esztendőt által, hogy ha mikor még nem nyílik, ujjnem szurkos föld edényben le-szakasztván belé tészed; és fedővel szorgalmat ossan bé-feded. A' mikor pedig hasznát akarod venni, a' napra ki-hozod, melynek melegítő, és éltető lágy melegséget mihelyt meg-érzi, mindgyárt ki-terjednek; mely ritkot Anatóliusirt meg-következő népek hasznára. Azt-is nem hatta-el hogy ismét, és fok üdőben virágozni fognak a' liliomok; hogy ha gömbölyég gyökereit ugy vered-el, hogy azok közzül némelylek tizenkét ujnyi mélyen remettefennek-el, némelylek nyolczunyjira, a' röbbi négyre. Mert így külön külön üdőkben virágoznak; melyet ugyan azon ember ígér, hogy más virágokban-is meg-történik.

A' Violával valo bánás, annak segítő eszközei és titkai.

XVIII R E SZ.

A' Régieknél a' rosa és liliom után nagy becsületi volt a' violának, mellynek minden neme a' kerrekben és ablakok-

ablakokban ma gyakran lártzik, föld vagy fa edényekben szorgalmasan tartották. Az ővirági mind színek kü-
lönbségével mind szagok gyönyörűségével, szemnek, s-
ornak olly kedveslők, hogy többekkel együtt leg inkább
tétessenek kofzornokban. Azért az élő s' maradandó vio-
lákrul itt elsőben is szollunk. A' ki ezeket akarja meg-ké-
szíteni Columella tanásából a' jól meg-ganéjózott földet,
melly egyszerűen jól meg-áfott, s' kapáltator légyen, leg
alább egy láb nyomjira mélyen ágyakra osszsa; és úgy az
idei palántákat, egy lábnyi vermekben tavaszkor el-ren-
dellye. Ez ágyakban két údóben verhetni, őfels s' tavaszal:
de az első alkalmatlannak lártzik minékünk, a' kik hideg föld-
dön lakunk. Ugy kell banni a' violával, mint egyéb ve-
remény parajokkal is; meg-kell gyomlálni, és idejében
öntözni. A' fekete fok szíonéck lártzik; mellyet így irt-le
Politianus az ő parasztrul írott könyvében.

Fekete viola nem éri egy színnel.

Fejér s' veres sárga, szeretők színekkel.

Minnáján egy könyök magalsányira nőnek, virá-
gok négy levelű, a' mint írja Plinius, nem is egy szí-
nűek; mert némelyek skárlét szíonűek, némelyek fejérek,
vagy verhenyős sárgák. A' fejérnek élete három ezren-
deig tart, az után meg-vénhedvén leg inkább elébbi mivol-
tátul el-fajul. A' Gallusok minden neveit tudgyák, néha
magánossan valo viola neve alar, néha szekfünek szagofsá-
ga alatt. Mellyek alatt bé-foglaltatnak nem csak a' meg-
nevezett violák, fejérektudni illik, mellyek sárgák, fok
szíonűek, verhenyős sárgák; hanem a' scárlét szíonűek is,
mellyeket hadiaknak nevezünk, s' mellyek többire a' kike-
letetel-kezdik; jó szagofok, és kedves szíonűek. Ha aka-
rod hogy egy violának palántája mindeniknek szíonét ki-

*A' violának
mind színi-
re. Szagára
nézve nagy
kedvesége
vagyon.*

*A' viola
el verése, s'
vile valo
banás.*

*Nem min-
dő föld min-
dent hoz.*

*A' fekete
viola fok
szíonű.*

Hadi viola.

Egy időltá
minden vio-
la színt hog'
hogy mutatá
ki.

jelencse, mindeniknek magvát elegytsed őszve kicsiny nádban, vagy el-kopot ruhában, és jól meg-áfott, s' gané-
jozott földben veld-el. Ezt én gyakran meg-tapasztaltam nagy gyönyörűséggel, és csudálkozással. De itt el nem kell halgatni hogy az igen tekéntetes virága a' violának, ha-
nemha minden éftendőben egy helyből máshová palán-
táltatik, alá valo, idegen, és szagotlanab virágot hoz. E-
gész éftendő által meg-lehet hogy a' viola virágozzék, ha
akkor mikor magozni akarnak, tobjai el-metzernek.

Haáz Rezső Múzeum

A *Basilicum* fűvel, és Bársony virággal valo bánás,
azoknak segítő eszközei, és titkai.

Tudományos Könyvtár XIX. RÉSZ.

MAs szagos, és kofzorus kerti palán-rákhoz mind enni
valokhoz, mind nem enni valokhoz fogok. A' mel-
lyek között először is magát ki-mutattya a' kerti basilicum
fű. (mert van mind enni, s' mind vetni valo basilicum fű,)
melly annyira esmeretségben jutott, hogy ritkák az háznak
ablakai, mellyek ezzel el-meszfize ne szagoskodnának. En-
nek három neme vagyon: egygyik bársony virágnál na-
gyob levéllel; másik mind levelével, s' ágával kissébb, har-
madik igen keskeny és kicsiny levelű; melly az ő nagy sza-
gofsága és kedveslége miatt az Oloszoktól basilicomnak
neveztetik; Serapiotul szekfüvesnek az ő jo szagátul. Az

A' basilicum
kétféle.

A' kerti ba-
silicomnak há-
rom neme.

Ocimum-
nak honnat
mondatik;
ijmét basilic-
omnak.

honnat ocimumnak-is igazán neveztetterik sokak értel-
mekből úgy hogy jőjjön ozo Görög szótul, melly annyit
tészzen hogy szagoskodom. Azuj Görögök kika' fűvekrül
irtak kövervén Pfellust, basilicomnak, azaz, kyrályinak
hivják, melly szo mi nállunk-is szokásban ment: talám on-
nat hogy régenten csak a' királyok keretekben találhatnék,
vagy hogy az ő szagofsága miatt királyi volna. Lágy me-
leg

leget kíván eza' palánta, mellynek magvát hogy ha el-fedded igénygető sulyokkal, vagy kerekded hoszszu hempelygő kövel vagy fával, vagy másképpen le-tapodni kell. Mert ha földét csak úgy hagyod az el-vefztéfre utat mutat néki: a' mint írta Columella. Minden vetemények felett leg hamaráb nő-ki, s' hamaráb ki-jő-is penig, hogy ha kezdetin forrovizzel meg-öntetik. Némelleyek azt hagygyák hogy eczettel óncsük-meg, hogy ha tél végén vettyük-el: ugyan-is ennek elsőjével meg-öntőztetvén hamaráb nőni mondarik. Plinius délviznél egyebet nem mond hogy reá ófsúnk, holott egyéb vetemények öntözésének údó, reggel, s' estve, a' mint első könyvünkben meg-jegyzettük. Ha egy tenyéryi magósfészen el-merzczethetik; noha Sabinus Tyro az ő kerti veteményről irrott könyveiben mellyeket Meccenasnak dedicált, meg-tiltotta hogy vessél, rutával, méntával, s' balha fűvel ne bántásák. A' kutya csillag feljővelekor mint ha beteges volna, vagy égi jelek belé folyo erejeket szenyvedné megsárgulni láttatik. Melyről csuda dolgot beszéll Gargilius Martialis (a' kiról Servius a' Virgilius földi munkáira irt könyvében ir, hogy a' kerti dolgokrol Könyvet irt lég'en) a' mint meg-írta Palladius: tudni-illik, hogy néha skarlát színű virágot, néha fejt, néha rosa színűt nemz. De ennél csudálatosabnak gondolom a' mit ir Plutarchus, hogy a' gyanta csak a' basiliom csemetéjét űzi-el magától, holott minden könyű dolgokat, és hejában valo edgyet-másokat, hozzá tórsóltetvén, s' meg-mozgattatván hamar meg-indit, és hozzá édesget. Nem kisebb csudára méltó a' mit ir Theophrastus hogy a' basiliom fű szebben jő-ki, hogy ha átokkal és szitokkal vetik-el. Mellyet bizonyit Plinius-is, és talám Persius-is ez hat lábú verfekben:

*Mint kell
verni a' ba-
siliomra, és
véle bántni.*

*A' basili-
com a' forro
vizet és e-
czetet sze-
reti.*

*A' basili-
com vassal
ne bántsd.*

*A' basili-
omnak a' gyan-
tával ellen-
kezése van,
ezekkel
nincs.*

*Csudála-
tos és jegy-
zeni méltó
dolog.*

*Hamikor házuknál születtetett szolgál,
Basilium szavát le-vetkezve hallja.*

Hozza elő azon Plinius hogy Chryfippus orvos Doctor felette igen meg-fédette a' basilium fűvet, és azért mon-dotta legyen hogy emberek el-kerüllyék: mivel a' kecskék azt gyűlölik, mellyek más abrakkal akar minémüvel örö-mest élnek, etűl az egytűl futnak; mely dolgot Sotion földel báno Görög-is fel-jegyzett. A' kiezen kívül azt ál-lattya, hogy bojudokká léznenek a' kik basiliummal él-nek, s' hozzá adgya azt hogy a' kik eszik, ha azon nap Scor-piotul meg-marattatnak, meg nem élnek. Ki ellen a' mint hogy Chryfippus ellen-is, hadakozni láttatik Pli-nius, azé irván, hogy a' kecskék örö-mest eszik a' basilio-mat, és senkinek esze nem vész söha a' ki észli: sőt még földi scorpiok marási ellen-is orvosság ha egy kis ezet-ben és borban bé-vezzed, Dioscorides az Affricaiak tet-czélekből mást láttatik írni: tudni-illik, hogy a' kik a' bafi-liomat meg-eszik, hogyha a' scorpio őket meg-marja sem-mi fájdalmat nem éreznek. E' közbén vetéseket némel-lyek igyekeztvén egyben békéltetni, mindeneket a' bafi-liom harmadik nemére akarnak vinni, és a val való rende-letlen élésre. Valamint s' vala hogy van, tapasztalással világosodik-még a' dolog, mely más képpen fetétes: de ezt ug' gondolom hog' inkább ketelkedésben hagyod hogy nem magadot veszedelemre bocsássad. Vgyan azon So-tion írja, hogy ha meg-rágod a' basiliumot és napra ki-té-fzed, scorpiokat nemz; vagy a' mint Dioscorides és Pli-nius-is írja, férgtskéket vagy férgtet: mellyek sokára talám scorpiokká valtoznak. Mely bizony esudálatos holott meg-mondottuk hogy az scorpiokkal ellenkezik. Alája veti azon Sotion hogy a' basilium annyira ellenkezik az aszfony

*A kecskék
ha éhnek a'
basiliumot
futták.*

Ha az Házba Muzsuly

*Sotion és
Chryfippus-
sal való el-
lenkezése
Pliniusnak*

Szék és borban bé-vezzed

*A basilium
a' scorpio-
nak ellensé-
ge, mellyel
mások sen-
tentája el-
lenkezik*

afzszonyokkal, hogyha tálban, vagy étekben az afzszony hire nélkül, egész basilomot téfesz gyökerével edgyütt, azután soha étekhez nem nyul, minck-előtte előle elvitetik; azhonnat misodolonnak-is, az az, gyűlölségesnek mondatik. Diodorus az ő paraszt orvosági között azt írja hogy tetüket terem, ha ki azt bőven bé-vészi, az ő kivetendő nedvességének sokasága miatt. Sőt némelleyek aztis akarják a' mint írja Plinius, hogy ha egy maroknit ebben tiz rákkal egyben törsz, minden közel valo scorpiok egyben gyűlnek. Továbbá Galenus nem itéli hogy azoktól halgassunk, a' kik ígérk hogy a' basilom töredékét uj föld fazékban tévén, és fedővel bé-fedvén, kevés idő alatt scorpiok nemzetnek; kivált-képpen ha a' fazék minden nap a' naptul meg-melegedik. Ennek a' résznek bé-zárására légyen az a' mit Theophrastusnál olvastam, tudni illik, hogy a' basilom néha kakuk-fűvé változik, vagy fekete fodor-mentává a' mint akarja Palladius: kivált-képpen ha oly helyett vettetik-el, hol a' nap fénye éri, vagy pedig által palántáltatik: Mely dolog ő rájta vénsége miatt is meg-történik. Hieronymus Cardanus írja hogy a' basilomot ha hold ujságon meg-töröd, és uj fazékban tészed, hold töltekor valamellyik fejéből virágot bocsát: mely ha két időben föld alá áfatik strifiokat nemz, talám scorpiokat kellett volna írni.

A' Bársony virág egy lábni magossan nő, ágas és mint egy veres torsával, levelei néki a' basilomnál hozszabak; kalászfza inkább hogy nem virága skarlát színű, és minden szag nélkül valo, de tekintetre nálla semmi nem szebb, sem gyönyörűsegessebb; mert a' Tyrusi bársonyokat az ő villogo ründöklésével meg-győzi; ismét minden bársony festő magot, akar magánossan nézzed akár meg-

A' basilicom az afzszonyokkal ellenkezik és tervet teremt.

A' basilicom a' scorpiokat öszve hívja.

A' basilicom el-sajulása.

Cruda ha igaz.

A' bársony virág sejt le-írása.

A' bürsöny
virág csu-
dálatos szé-
psége.

mosván; az honnat a' Gallusok Passivelutumnak hívják, mivel a' karmasin szinnel vetekedik; az Oloszok pedig ugyan ezen okbul Fiorvelutonnak nevezik. Kalászfza inkább hogy nem virága néki a' mint írja Plinius skarált szín, és az egyetlen egy szinnel dicsiretre méltó; más-képpen nékie semmi szaga nincsen. Szereti a' fokszori le-szagga-tást, mert annál vigabban nő meg, csudálatos-is az hogy mikor a' több füvek el-fonnyadnak ha vízben meg-nedve-
H Honnan
mondatik a'
bürsöny vi-
rág Amera-
thushnak, és
énekből is.

Redőny
szokás
szokás
szokás

Szóka

és teli koszorukat szépen köt. Mely okért föld edényekben szokták vetni a' szűzleányok. Amaranthum nevet hordoz azért hogy el nem fonnyad, mely szoval a' Deakok is élnek, noha csupa Görög. A' leányok kemencze melegével meg-szárazstván; téli időre szokták el-tartani. Phylostratus bizonyítja hog' bürsöny virággal régen a' temetéseket ékesgették, melyet elsőben a' Thessalutok kezdették volna az Achilles temető helyén. De ezeket írni a' bürsöny virágról elég léfzen, mely noha a' szagos kerti palánták közé nem számálatatik, mind-azáltal azok közé irtam, az ő virágának koszorúhoz alkalmas volta miatt.

A' Sályával, Rosmarinnal, Bors-füvel, Isoppal, Kö-
ménnyel való bánás; azoknak segítő eszközei.

XX. R E S Z.

A' Sálya le-
írása.

O Ly közönséges a' kerti Sálya, hogy egy kert finszen az hol ez széllyel nem látzanék. Csemetéje néki mint egy hosszú, s' ágas bogas, négy szégeletű s' fejér veszfzei, levelei hosszúszatskák darabosok, szőrösök és fejérek; egyszer s' mind igen szagosok, de valamenyére kemény ízűek. Kalászfzán néki skarlát színű virága, mely fás kefe-lyő orra formát visel. A' mely sálya könnyeb rövid és darabosab levelű, azt mi hívjuk szabad sályának, és kif-
sáb

sebsúlyának; a' melypenig erősebb, szélesebb és simább, azt nagyobb súlyának. Vették a' kertben magvul és csemetéjül-is, melynek csiráját a' kertészek szappanhamuval erősitik, bizonyítván azt; hogy ugy örvendetesebb lesz. Verőfényes helyet szeret, noha az hidegtől sem igen fél, az honnat téli időkben mind él, mind gyönyörűségesen él, ha bé nem fedetik-is: mely időben a' vetemény parajoknak szűkös volta miatt, széllyel a' lévben szokták tenni.

A' Rosmarin melyből mindenütt kofzorukat költünk *A' rosmarin* *historiája.*
levelére nézve kicsiny, ágaira gyenge, fű, mint egy hosszú, vékony, halhejas, fűves alól, fellyül peniglen fejt. azaz, belől fejt, kívül zöld, és mint egy őszve tekerített. **Az ő virág; kék, melynek szaga kedves, mint egy macskaméz** vagy tómény forma; az honnat az ő neve libanotis. Ez csemetelugafos, és a' mint mondtuk kofzorus; mellyel Narbona, Franciának egy része annyira tellyes, hogy ott többire egyéb fát nem égetnek. Mi nálunk a' kertek csürcit lugafos munkával igen szépen fel ruházza, ugy hogy a' kertész csudálkozásra méltó munkája után minden féle állatorki-jelenszen. Democritus az ő földi miveléséről írott könyvében azt parancsolja, hogy élő gyökeres palántalátsal, és ágaic el-metélvén vetni kell, ugy hogy a' földben aláásván temettség-el. Ez palánta minden földben jo, mely oly jo szagu, hogy az elméjekben meg-lankattakat, mindgyárt meg-ujithassa.

A' Bors fű vagy kerti Isop fű, mellyet a' Deakok satureának, Gallusok sarrieta és tymbrának hívják; egyenetlen és vékony helyeken terem: csemetéje nékj egy lábni magos, mint egy csirás völgyekkel minden felől környül vétetett, színire s' izire kedves; virágotskája helyen helyen mint egy skárlát színű fejtés, a' melyben a' méhek igen

A' rosmarin haszná.

Mint kell vetni a' rosmarintot.

A' bors-fű le-írása.

Bors fű *ké-
néme.*

igen gyönyörködnek. Pál két félét jelent az edgyik erdei mely mind azokra jó, vala mellyekre az olasz kakukfű vag' mé fű hasznos: a' másik vetni való, melynek creje kissé b, de ételben közönségessebb és kedvessebb; s' azért a' kertben gyakor szokott lenni az érkek meg-izefitésére; a' másik orvosságokra jobb, ez pedig ételre. Tudom hogy Columella a' rymbrát vagy bors fűvet, a' satireatul, mely itt mindegy amazzal, meg-külömbözteti, és a' mi nemzetsé-
**günk méhfűvéta' satireaval edgyé tészí; mellyet igazítsa-
nak a' tudósak, mert nem mi dolgozunk.**

Colamella
bors fűvet
vagy satire-
at, a' kerti
isopotul vagy
cunillatul
hejában kü-
lömbözteti.

Az isop
historiája.

Az isop igen csemetés palánta, egy lábni magos, le-
vele mint a' méhfűnek, virága skárlát színű, egyenesen
fel-nő; szimaját kalászfának bé-fedit. Mellyet csak azért-
is ismérnek a' Gallusok, hogy érkeket véle szerkszámozni
szoktak, és az uj babban mikor főzik, vagy pergelik, gyö-
nyörűségesen elegyitetik. Helyet kíván nem-is kövért,
vagy napra ki-tétettetett. Mind magul, mind palántá-
ul vettetik, és ha egyszer meg-fogant, elébbi szokott len-
ni hogy nem hidegtől vagy horul félteni kelletésék.

Az isop bi-
deget és sa-
gyot el-sen-
ved.

A' kómény
le-írása.

A' Kómény most minden kertben igen isméretes, a'
veszszős fűvek között való, néhá annyi magasságra fel-nő
hogy egy embert fellyül haladgyon. Torsája néki mint
egy térdes, veleje belől gombás, héja kívül vékony. Az
egész palánta pedig szagos, tetején nagy gömbölyég, ver-
henyős sárga, és kerekdeden ki-kerekített legyezője,
melyből csupa csak a' magva függ minden külső vastag héj
nélkül. A' napra ki-tétett, s' kevesé kövecses helyet
szereti. Gyökere néki fejt, szagos és enni való. E' pa-
lántát a' kigyok nemefitettek-meg, mert annak meg-ko-
stolásával vénségekből ki-rérnek, és szemek világát en-
nek vízával meg-ujtatyák, meg-nyitván vagy meczvén tö-
kéjét,

Mitroda be-
lyet kíván a'
kómény, és
miért neme-
fitették meg
a' kigyok

kéjét. Az honnat meg-ismérhemi hogy a' szem fetésé-
gét-is orvosollja. A' minépeink néha a' kenyérben és pala-
csintákban a' kőmény magot belé-szokták csinálni, mind
szagára nézve, mind hogy a' kenyér béltől szve vonnya: íf-
mét az halakot kivált képpen a' tengerieket azzal meg-töl-
tik ízének kedvelségeért, s' tengeri szél nehézségének el-
űzésére, mely a' gyenge embereknek leg gyakrabban ne-
héz. A' kőmény a' miot írja Conradus Gesnerus édes lé-
szén, hogy ha a' földet körülöttelc-áford s' arra ökor ganéjt
vétendősz.

Meg-tar-
tásra méltó
haszna a'
kőménynek

*Lavendulával, Mentával, Olofzkakuk vagy Méb-
füvel Napra forgo füvel való bánás, s' azoknak
segítő eszközei.*

X XI. R E S Z.

A' Lavendula vagy nem igaz spikinard két féle mi ná-
lunk, az egygyik magosfabra fel-növő, és szagosfabb,
mely mivel hogy nem kissébb kedvelségű a' spikinardnál,
azért a' Gallusoknak spicenek-is hivattatik avvagy spiki-
nárdnak. A' másik mind ízéleltségére, mind szagára néz-
ve kissébb, mely mivel igen kívánatos a' bányákban, és
egyéb főrődőkben, és mindent a' mit meg-mosott szaga-
nak kedvelségével dicsér, azért lavandának, és lavendu-
lának-is hivattatik, mint ha mosni valót mondanál. E-
mez him, ezenig nősténynek mondatik fokaktól. Cse-
meréje mindenüt nő, levele néki vastag, hufos, és szo-
ros; szine mint egy fonnyado forma fejét, fok feje néha
mintegy skárlát színű kalászokkal, néhol fejjérel. Szeret-
ti a' napra ki-tétetett és kőves helyet, olyan gyönyörűsé-
ges szagu, hogy minden virágokkal, a' melyek közzé-
legyittetik szagának kedvelségével harczzollyon. Melly

A' laven-
dula miről
nevezetik.

Annak helye
és szaga.

*A csoportos
Lavendula
legyező s e-
gyéb bafsnai.*

jo ajándéka miatt a ruhák között szokták varrani, és szekrényekben való el-tétele-is dicsértetik. Mindenk csemete (szüntelen való hajakkal fejedredik, mellyeknek kalászos tetejeket, csoportonként seprűben és legyezőben kötven a mi paraszt népeink el-szokták adni szagofságára nézve, minekutánna egy keveslet a verőfényen száradott. Mostan két lovu szekeren, és szamar öreg nyergeken hordozván, uczáról uczára kiáltyák ki Parisban hogy az el-adni való legyen. Nárbona mindenik nemével igen bőves, mind mezőn, s hegyen. Igen tévelygnek pedig a kik a lavendulát egyben elegyitik a nardus Celticával, melly Liguriában terem, mivel éppen más palánta az a mint máfutt meg-irtuk.

*A lavendula nem egy a Celtika
Pikinardal*

A Méntha a mint hogy a Magyaroknál is úgy a Galusoknál is azon nevét tartja, kiváltképpen a kerti méntha. Torsácskái ő néki mint egy láng színű és szagoflak, veszi zetje izörös levele mint az erdei kakukfűnek, de mind hozzfab, s mind lágyab, nyárban zöld, télben mint egy sárga: mindenkor azért szagos, kinek skárlát színű virága, tetején kalászosodik. Kutfejek mellett hafznoflan palántáltatik, melynek magva ha el-talál fogyni, szabad léfzen a szántó földéken erdei ménthát szedni, s tetejével alá el-palántálni, mivel így vadságokat le-vetkezik, és meg-szelédülnek. Ez palántát ha egyszer el-veted fok esztendők alatt el-tarto tenyészéssel meg-áll; asztalnak jo szagofságára, mind étkekben, mind eczetágyakban, és egyéb fű szeriszámozásra. Ezt vassal nem jo érni a mint másut meg-irtuk. Verőfényes helyet szeret de nem igen kövért, vagy ganéjozottat; el-vettetik pedig vagy palántául, vagy magul nyárban mikor zódelő, vagy télben mikor sárgálló. Galenus két félének téfzi, egygyik

A mentha el-vetése és haszna.

A mentha-hoz illendő hely.

egygyik szagos méntha, másik szagotlan, mellyet lo-
mémenthának-is hívják; ez vad és erdei, emez pedig szelid
és vetni való; mellyel ha jól bánsz nedvességet vonszon
magára, melyre nézve úgy hiszik hogy a' szellemet fel-
indítja; a' mely dolog mind azokkal közönséges a' mel-
lyek mint egy fél-emészto lelkes, és szeles nedvességgel bir-
nak. A' mely dolog ez kérdését Aristotelesnek meg-
fejt-
heti; miért hogy hadi údóban a' ménthát sem enni sem
vetni nem kell: mivel a' kik ebben, sokat esznek a' szere-
lemnek adgyák magokat, melly mind testeket, erejeket
el-rontja, s' elméjeket meg-gyengíti. Igazán írta azért
Dioscorides hogy a' méntha a' Vénus szerelmét fel-indi-
tja; mely dolog indította a' régieket hogy hadi údóban
a' vitézekül el-titották. Az erdei méntháruul mellyet né-
mellyek erdei csombornak-is hívják, itt nem írok egye-
bet, hanem hogy ha leveleit meg-éled, és dagadásra kő-
rőd az orbánczot meg-gyógyítja a' mint írja Plinius:
mellyet ír hogy Pompejus idejében szerencsére próbáltak
volna-meg, egy ember orczáját meg-kenvén velle: de ez
a' mi orvos kertünkre tartozik.

Az olasz kakuk fű noha inkább a' méhekre jó, mind ker-
ti szépségre, mindazáltal arrul-is itt írunk, mivel fűszer-
számnak, és koszorúnak-is a' kertekben tartatik. Néki
két neme: egyik fehér s' fás gyökerű, s' az hegynék alá menő
részén termő, a' melly leg jobb-is. A' másik mind színé-
re, mind virágára nézve fekete, mellyet Aëcius az étkek-
ben meg átkozott, mivel ha bé-vészted hamar meg-rot-
had, és sárt nemz az emberben. Ez csemete pedig három
águ, csemetés, és kilencz szegelletűnek látzik, szaga néki
jó, levele fok, és a' mellyek ki nem vesznek: virágocskái
mint egy skárlát színű fejeeres, feje mint valami őlve kő-
tettetett hangyák. A' köz Gallusok Thymnek hívják, leg

Kétféle
mentha.

Hadi időben
se ne egyed
se ne vessék
a' menthát.

Az erdei
mentha jó
orbáncz el-
len.

Az Olassz
kakuk fű két
neme.

Az Olassz
kakuk fű leg-
jő.

Az olasz kakukfü al-
kalmas
helye.

Az olasz kakukfüvet
a méh szereti.

többen Angliai majoránának. Vékony és kövecses földet szeret, sem köves, sem ganéjózott néki nem kell, hanem csak verőfényes. Mind magrul, mind palántáru ki-nő, sőt ha csak virágát el-veded-is rajta ki-nő a' mint írja Theophrastus. A' Méhészek ha láttyák hogy igen virágzik, bizonyosan jóvendőlik a' méznek bővségét: mivel virágát a' méh igen szereti, s' ezen a' méznek mind szint, mind pengiszagolságot ad. Innét írja Virgilius.

Olasz kakukfüvel mézek szagoskodnak.

Itt el nem kell halgatni ugyan azon Theophrastusból, hogy el-rontatik az olasz kakukfü virága hogy ha a' zápor első meg-veri.

Solsequium
napra forgo
fü nem egy
a heliotro-
pium azon
természetü
füvel.

Ennek a'
napra forgo
fünek éves
le-írása.

Miért hi-
vattatik
Calendulá-
nak vagy
sárga hol-
nap első na-
pjára carro
virágnak is
més parasz-
tok orájá-
nak

Napra forgo fünek közönséges neve deákul solfia, a' patikákban Calendula, nem emez közönséges napra forgo fü a' mint sokan itélték, a' melynek neve Heliotropium, akar nagyobb légyen az, akar pengislagosabb. Nem azért hogy a' napra ne forogjon a' mint majd meg-mondgyuk, hanem azért hogy külső szine éppen más. A' mi nemzetségünk azért Solfiának hívja, mintha Solsequiát, az az, nap után sietőt mondanál. Csemetés palánta ez, tör-sőke vagy szára kilencz szegletű, levele egy kicsinyé hosz-szu, virága tekintetes, sárga, és nem kedvetlen szagu: az honnat szélllyel kofzorukat szoktak csinálni. Terem többire a' jól mivel helyeken: és fü szerfzámnak, s, eczet ágy-nak igen jó. A' magva nyilván oly forma mint egy scorpio, kivált-képpen a' mely része a' tokban vagyon. Az honnat gondolták némellyek hogy ez légyen a' scorpio-is vagy scorpio-fü; de alkalmatlanul az én itiletem szerint, mivel a' scorpio-fü jegyei velle nem egyeznek. A' fűről ıro Doctorknál Calendulának-is hivattatik; azért hogy minden holnap Calendain, az az, első napján virágozni (vagy a' mint mások mondgyák) csemetézni szokott. A' parasz-tok orá-

tok orájának hívják némelyek azért, hogy a' reggeli, dellyesti, és estvéli órákat környül járásával ki-jelent. Mások nap meny-afszonyának hívják, és nap fűnek, azért hogy az ő virága a' napot fel-költécűl délen által, nap nyugotig követi, emlékezetre méltó körül forgásával, ugy hogy valamely égrészén vagyon a' nap, ugyan azonra ennek virági nézzenek, még felhős időben-is, mint ha ennek lelkétől ujulna-meg; éjjel mint ha ugyan a' napot sirtató ószve vonodik, délben minden felé magát ki-terjeszti, mint ha földgennyét kezével ölelni akarná. De ezekről a' mi természetickairul irott Könyvünkben eleget irtunk.

A' napra forgo fűveteneze: nappal való barátság.

A' Koronás Szek-fűvel, és Majorannával való bánás, azoknak segítő eszközei, és tüskái.

XXII. R E SZ.

A Koronás Szek-fűvel (mellyet a' fűvek között fellyeb kellett volna le-írni,) a' köz Galluók az ő külső tekintetiről szemecskének vagy ocillethnek nevezik, szagárul pedig gariophilleának vagy szek-fűnek. Ezt az afszonykák annyira szeretik, az ő szagának gyönyörűsége és szine böcsős volta miatt, hogy mi nállunk kevesse találtnak, a' kik az ő kertekben, vagy föld edényekben ablakokönkint, szorgalmatos nagy gondal ne tartsák. Virága néki mindenek felett tekintetes, szaga mint a' szek-fű, de igen kedves. Mellyek között egy némely bibor színű, más skarlát, némely ho fehér színű, vagy külömb külömb szinnel tekintetes. Mindenkinek gömbelyű s' hosszú tartója vagy pohára vagyon, fellyül kerek és mint egy fogas, melybül levelei ki-jönek eg'kevesé rojtosok; s' egy némelyikének sűrű levelei, másoknak ritkáb, de mélyeb metzésekkel csipkézett. Mellyeket ha ki-fejtesz, mint egy sugárral

A' szek-fű az afszonymok előtt igen kedves. A' szek-fű igen szép letrafa.

kerített kerekdedséget jelentenek; középből ki-jóván két gyenge ofzlop forma hegyecske. Vadnak olylak kik el-híszik hogy a' kertészek ennek gyökeréhez törték légyen a' szek-fű fő szerfzámot, vagy lyukat csinálván rajta belé oltották légyen, hogy így e' gyönyörúséges szagot hozzá-jok édsgefsék a' virágok. Így a' szagotlan virágból az ember mesterség igen szagost csinált; Mi nálunk ritkán vet-

*Mint lett
előben az
ilyen szaga
a' szek-fű-
nek.*

*Mikor és
mi módon
vetetik a'
szek-fű.*

tetik magul, hanem a' kertészek, tavasz és ősz elein, csemetéjeket gyökerekből ki-vézik, és tágas száju föld edényben, vagy kádban, vagy fa edényekben ki-terjesztik a' földön, rothatt ganéjal meg-elegyítvén. Es midőn a' tél hidegétől nyomorgattatnak, héjazat alá hol hideg ne bántsa el-tesszik; és midőn tisztáz az idő, s' a' meleg nap fel-tetik a' verő-fényre ki-tézik, hogy ott új erőt végyen. Ha első léfzen egy darabig meg-engedik hogy nedvesedgyék, és az égi febes elsővel táplálodeyék. De csudálatos dolog hogy

Tudod

*A' szek-fű-
vet a' régiek
nem ismer-
ték, melye-
gyéb iránt
a' rosával is
el-érkezke.*

e' nevezetes és gyönyörúséges virágról a' régiek nem emlékeztek; mely sem szépségére, nagyságára, tartoságára, vagy szagára nézve a' rosának nem enged: levelei némelyben négy, öt, némelyben mint a' rosában számtalan. Csuda dolog az a' melyről itt szólni fogok: Hogy ha Mindfzent havának első napjára a' szek-fű, viola és ezekhez hasonlo fűnek palántáit gyökereitől, szőlőben melynek héjai ki-vették, el-temered, vagy lo ganéjban gyakran meg-ujitod, szép virágokat hoznak néked tél kezdetekor: ezen dolog igaz az eperj, dinnye és egyéb gyümölcsökben a' mint magad meg-tapasztalod, mindazáltal külső hidegtől meg-őrizz, mert így leg gyakrabban mindenestől hálóak-ki, a' mint Hieronymus Cardanus írja. Innét nem csudálatom továbbá, a' mit ifjuságomban csudáltam, midőn láttam hog' a' szek-fűvek a' bor pinczék bē, és föld alatt valo helyekben teletzaka csiráztak, és lágy meleg időben virágoztak-is.

*A' szek-fű
mi-képpen
virágozzék
földben.*

A' ker-

A' kertészek az ő kertekben sok pelyvás ganéjal szokták befedni, a' fagyó, havazó, és kő-cső cső külső károk ellen; mivel a' verő-fényt igen szereti, és attul igen meg-ujul. Az is csudára méltó hogy ez palánta első esztendőben fejeir virágot terem, másikkban skarlát színűt, harmadikban sok színűt. Es a' mi ennél csudálatosb, láttam hogy ugyan azonág fejeir, skarlát színű, és sok színű virágot hozott, mely dolog a' véle való bánástul, és változó föld kővérségétől esik-meg. Noha én láttam ezt hogy sokan el-érték, a' juh vagy kecske darab ganéjban, vagy romló nádban, vagy pedig rongyollott ruhában belé csinálván sok féle magvát, a' ízék-fűnek, és földel s' ganéjal szorgalmatosan befedvén. Mert ez magok egy gyökérré lesznek, mely sok színű virágot fog ki-bocsátani. Ittel nem kell halgatni azt, hogy a' ízék-fű virága, ha alfo kőrmőcskéjét le-szagatod, az eczetet jó szagossá teszi, csak hogy a' verő-fényen apro úvegekben álltatsék-meg.

A' Majoránna nevezetét talám onnat vette hogy nagyobb munkával, és szorgalmatossággal kell véle bánni, mint egyéb palántákkal; vagy hogy másoknál szagossab, és mindenkori úttökkel zöldellyék. Mind két képpen vettetik, tudni illik magul, és águl, és igen élő, és ha jól bánnak véle néha néha mint egy élő fa nevedő. Diocles orvos Doctor, és a' Siciliaiak amaracufnak nevezték, a' mellyet Aegyptus és Syria sampucusnak. Látom ugyan hogy ez kettőt nem különböztetik-meg, a' Pocták, Orátorok, a' mint Dioscorides és Plinius is egyébképpen hanem csak nével; noha ellenkező sentenciában vadnak Claudius Galenus, és Aeginetba Pál, többeken is a' mostani orvos Doctorok között. De a' tudos emberek bizonyosságibul bizonyos ez hogy az amaracumat vették ezek, és az ő követőjök ebkapor gyanánt; mellyet mind fejeir tö-

*Mint kell
tölben el-
tartani.*

*Milyképen
eg' ágán kü-
lömb színű
virága lehet
a' fűk-fűnek.*

*Szekfűből
való eczet.*

*Miért bir-
ják a' samp-
suchust ma-
jorannának
vagy nag'ob-
nak.*

*A' sampsu-
cufroi és a-
maracum-
rul (mely
mind a' ke-
tő majorán-
na) ellenke-
zés.*

*A régi or-
vos Docto-
rok a Par-
tboniával
egyben ele-
gítették.*

visnek, mind amaracumnak írja Plinius hogy hittanak lé-
gyen. Deez vétek sokkal világosab, mint sem meg-fedd-
nünk kellyen; mivel a' majorannának gyönyörűséges szá-
ga vagyon; az ő ebkaporokat pedig néhez szaga miatt
mindgyárt ember meg-unnya. Az honnat az afzizonyok
méhek bé-zároltatásakor hasznoslan szokták azt szagolni;
az honnat mátra fűnek-is nevezték. Itt el nem kell hagy-
ni azt hogy az egerek igen lefeskednek a' majoranna gyö-
kére, mint egy orvosságot, és segítségét etűl kívánván.

*A Nadály-fűvel, ékes langos és szagotlan fűvel mel-
lyet Phlogiumnak-is hívnak, és két liliommal való bánás,
azoknak segítő eszközei és titkai.*

XIII. R E S Z.

Székely nyelvű tanulmány
Noha e' két következő palánták a' szagok közé nem
számláltatnak, irok mindazáltal felőlek, avagy csak a-
zért is hogy koszoruban kötni szokták, és a' kertek ágyait
csuda szépséggel környül veszik. Azért a' nadály-fű három
féle, az első a' keretekben vettetik, melyről leg inkább itt írni
fogok: a' többi a' réceken és mezőségen terem, melyekről én
töllem semmit ne várj, tudván azt hogy itt én kerti dolgokat

*Három ne-
me a' nadály
fűnek.*

*A' nadály
fű igen szép
le-írása*

*A' nadályfű
főkféle szí-
ne.*

*Az author
csuda el-
méje,*

forogtok. A' kerti nadályfűnek levelei hosszúak, s' földön
fekvők, tetején mint egy gömbölyégek, és kerek formára
küllősek, vastagotskák, környül kevesé fogafok, mellyek
közepiből szőres és hajlando torsátskák jönnek ki: virága
néki tetején majd egész elszendőt által vagyon sok színű,
szagotlan, és apro szakállacskákkal kerekedik. Ezek köz-
zúl némelylek lang színűk, némelylek mint egy meg-möcs-
kolt fejérek, az honnat a' Gallusok gyöngynek nevezték.
Mindenféle na-
dály fűvet a' mi Borboniai népcink pasquetanak hívnak,
azért

azért hogy Hufvét táján kezdnek ki-nőni; vagy hogy az emberek szemét kedves szaggal táplálják, mellyet a' Deákok pascere szoval mondanak ki.

A' Lang színű szagotlan fűvet, némellyek háromság fűvének mondják, a' foglenni mellyet a' Gallusok Pen-seanak hívják; has tisztító mercurialis fű leveleivel körűl csipkézett, torsája néki három szegelletű, s' belőli üres és kevesé-is őszve tekert forma, s' darabonként, s' térdenként leveles: ennek szárnyaibul hofz(szu) lábocskák jönnek ki; mellyek fejen tertzenek három skarlát színű virágok, mellyek felső részek széles, és színivel mint egy fekete csiga vér, két ágacskája alol lang színű és szorofs; lineái-is **penig vagy ránczai szárának mint egy lang formák:** az honnat phlogiumnak vagy lángosnak-is neveztetik. **Tavaszzal mindgyárt a' skarlat színű viola után jő ki e' palántának virágoskája, és kofzorukhoz igen alkalmas,** nem szagával ugyan mely néki nincsen, hanem színivel, mely mindenütt dicsiretes és sokáig tartó, ugy mint őszig; sőt a' lágú meleg helyeken tavaszzal-is lártatik.

A' Kék Liliomot mindenek ismériük: levelei olyak mint a' fegyver de nagyobbak, kővérebbek és szélesebbek; a' honnat némellyik részébé Gallianak glajutnak-is hívják, mivel levele mint egy hegyes-tör formán áll, torsás. Szára néki egyenes és fél lábni, melynek egyarányfu tetejébül ajak formán meg-horgadott virágok jönnek ki: sok színűek penig, tudni illik: fejezések, sárgák, lang színűek, skarlat színűek és kékek. Mely sok színével mint egy mennyei szivárványt jelentvén, mennyei liliomnak-is mondatik a' fűvel bánóknul. A' mezőn némely helyen lángnak-is mondatik, ugyan azon okokra nézve, a' mellyeket a' lángos szagotlan fűben meg-irtunk; mely a' természet nagy munká-

A' lang színű szagotlan viola leírása.

Szép és meg-tartásra méltó dolgok.

Ez ennek sokáig tartó virága.

A' kék liliom leírása, és miért hívják glajutumnak.

Sok különbözö színű a' kék liliomnak és miért hívják egy liliomnak.

Némellyek lángnak is hívják.

Egy néhány
főp r meg-
tartásra
mélto dolog
az ő gyöke-
réről.

A két léliő
gyökere kol-
minék ked-
ves szagot
szerez.

jának látni lenni, hogy a' szivarványt ki-akarja jelenteni. Gyökere néki térdes, erőös és igen ízagos, melyet tavasz végén a' földből ki-ásván némellyek, kerek tángyotokra meczenek, és meg-szárazítván az árnyékban el-raknak, az után ezérnára függesztenek, s' el-térsnek; avagy szappannal meg-mosnak, hogy nyeresége ki-mennyen, mely miá a' moly igen álya, s' az után meg-szárazítván el-térszik, mert nem csak a' szárazszu, hanem a' földben a' zöld moly is hamar meg-érzi őtet. Némellyek így gondot vitelvén erről almáriomokban rakják, hogy jó ízágával a' ruhákat bé-rőltsék.

Az úrómmel, és Isten-fajával való bánás, ezeknek segítő eszközei, és tükei.

XXIV. R E S Z.

A' Mint e' világon a' mindeneknek Artya a' gyönyörű dolgoctal szomorúakat, az édesekkel keferűket elegyít, úgy én ez kerti dolgoknak le-írásában a' kedvés dolgokat, kedvetleneckel meg-elegyitem; tudni-illik, az úródot és isten-fáját, melyek mind ízagokra, mind izókra nézve nem gyönyörúségeslek. Az úródot három felle, edgyik közönséges melyet a' Gallusok aluinának hívnak, mint ha aloes ízagot mondanál az ő jó ízaga miatt. A' mi Borboniai népeink Fortunának hívják az ő erőös ízágára, és izire nézve. Ehez írja Galenus hogy a' Pontusi úródot igé hasonlo, melynek neve a' Pontustul vagy fekete tengertől vagyon, azért hogy ott a' barmok igen meg-kövérednek tőle, és azért minden epe nélkül valok, a' mint írja Plinius. A' régiek ennek leveleit figében szokták volt adni a' kis gyermekeknek, hogy keferűnek ne látzanék; vagy az edény ajakát mézzel kenték-meg, s' úgy adták-bé ennek főzelék:

Az úródot
nek három
neme s' mért
hívják alui-
nának

Az úródot bé
ad-sa felől
való emle-
kezésre mel-
to dolgok

zelékjét. Mellyet Lucretius szépen le-irt ez versekben.

*Es mint a' gyermeknek úrmót orvosságul,
Mikor szoktak adni, b'erős izitúl
Ne idegenedgyék; pohár szája méztúl
Edes, és keserű temetetik iztúl.*

A' másik nemét tengerinek hívják, melynek magvával az orvos Doctorok férgek és geleszták meg-ölésükre élnek; és ezért geleszták ellen valomagnak nevezik: a' Gallusok barborinának, és férgek halálának. Az harmadik Santoniai olyan nevű Gallia tartományáról; mely a' mint a' többinél hogy kisebb, úgy nem annyira keserű-is mint a' többi. Ma minden kertekben szokták vetni, sőt füve-is az eczetesben elegyítettik, a' gyomornak és májnak nagy hasznára.

Az Istenfája két féle, edgyik him, másik nőstény, s' mindenik oly keserű mint az úrmó. A' nőstény a' mint Dioscorides írja, mint egy élő fa csemetéz, és ezért sokak-tul Cypus fának hivattarik, levelei ágai körül kicsinnye fejtlenek mint egy meg-mettzet formán, s' arany tündökléssel tetején tündüklök, melynek szaga kevés nehézséggel mint egy gyönyörűséges, izi penig keserű. Az himnek nem annyira fehér levele vagyon, az ő csemetéje penig csemetéscsb. A' Gallusok követvén a' Deákokat, mindeniket abronumnak hívják, ismét ruhák őrzőjének, mivel ezeket a' molytul meg-tartya. Hidegitő mindenik, azért a' hidegtől tart, és a' felettéb való hévségtől-is meg-sérül. Theophrastus azt írja hogy gyökeréről vagy ágairul inkább meg-fogik hogy nem magvárul. De csuda hogy noha meleg természetű, sem az hideget, sem meleget nem szenved, mellyet csudálván azon Theophrastus okát gyengeségére veti.

*Magva a
gelesztia al-
len jo.*

*Az Isten-
fájának két
neme.*

*Az Isten-fá-
ja molytul
őrzi a' ru-
hát.*

*Az Isten-fá-
ja sem he-
vet sem hi-
deget nem
szenved.*

Az Eperjel, apro veress Szederjel, és tengeri Szőlővel való bánás, azoknak segítő eszközei, és titkai.

XXV. R E SZ.

A' Mikor a' kerti föld felett lévő gyümölcsöket leirtuk volt, akkor kell vala irnunk az eperjéről, mivel penig akkor el-felejtöttük, itt azt helyre kell állítani. Ez fű-

Az igaz szép eperj le-írása.
 Haaz Eperje Muzzeum

vecske eperjet hoz (a' ho'nat neve is jöt,) három levelű meljek a' földé mindé tőrők nélkül el-széfednek: sok apro szőrös lábockái ő néki, meljek közül némeljek fejér viráguk;

Az eperj gyümölcsének le-írása
 Haaz Eperje Muzzeum

gyümölcsői a' kis szederjhez hasonlo, mint egy fel-törött, gyenge, s' veress mikor meg-ért, néha penig fejér sárga, mind izire, mind szagára nézve kedves; mellyet a' Gallusok Fresának hívnak. A' sötét helyeken magánosan nő,

Honnan lé-szen igen nagy az e-perj.

mint egy szeretvén más palánták árnyékát, és a' kertekben ha jól bannak véle oly naggyá léfszen mint a' fáji szederj: innét földi szederjnek a' mit hiv Servius, Virgiliusra irt nőráji között talám ugyan ezen. Vadnak oly eperjek mellyek a' véle jól bánástul veresből fejérecké lőttenek.

Szép és emlekezetre méltó dolgok.

Az apro veress szederjet a' Gallusok Framboesianak hívják, talám a' Deákok rubus idaeus: csemetéje alacson s' minden tövis nélkül való, mellyen veress szederj függ. Ize igen jó, az honnat mikor a' fő bort izirül diésirjük, szoktuk mondani, hogy Framboesia, vagy viola kórón termő apro szederj szagu.

A' tengeri szőlő le-írása.

A' tengeri szőlő a' mint én vélekedem, a' régiektől elvult titkolva, nohavoltak a' kik a' Rhamnust vagy fejér tövisset ezzel edgyé tőtrék, de nem igazán. Csemetéje néki hegyes, levele majd mint a' méh fűnek, belső magva fejér, a' mellyek ha meg-érnek édeslők, a' mely ma igen gyakora' kertekben. Ennek apro gyümölcsei mely más-képpen

képpen kedves, keferúsége miatt nem tetzik, azért mind *A' tengeri*
 gazdag s' szegény ember asztalán egy aránsfu képpen *szőlőről fel-*
 vagyon, és édes kenycrereket s' kolbászokat-is vélelsoztak *jegyzéfre*
 csinálni, kivált-képpen tavaszszal mikor a' keferű szőlő *mélto dolo-*
 helyében hasznosllak; mely okéert a' terhes aszszonyi állatok *gok.*
 igen kívánnyák. A' Gallusok grosseillenek hívják azért *Honná van*
 hogy a' gyümölcsse mint egy fige, mely ha meg-érik enni *A' grossulus*
 igen édes, és némellyek asztalokra étel után vitetik-fel. *uve őrajta.*
 Ha **Vagyon más kerticsenctc. is minden** tövis nélkül, le *A' veres*
 vele mint az ifju szőlőjé, daganattya vercsis, izi mint egy *tengeri ső-*
 savanyu, melynek szőlőji görözdengként függenek, s' az étel *lő igen szép*
 unáft el-űzik, és mint a' narancs étel kívánáft szereznek. *le-irása.*
 A' Gallusok grossulának, vagy tengeten tulvalonakhívják;
 a' Magyarok vad szőlőnek hívják, a' Maurusok a' mint
 vélekednek ribenek. Ez vad szőlő lugosfnaki-
 gen jo, s' a' kert ágyait is szépen bé-
 sővényezi.

M I Z A L D A N T A L
M O N L U C I A I O R V O S D O C T O R

Kerti munkáruul, segítő eszközükrül, és
titkokruul irott munkájának

H A R M A D I K K Ö N Y V E .

Már más életre s' munkának nemére
Kertben hivattatom; mert nem csak egy
neme
Kertből el-fel-növő palántának, s' helye,
Nem-is csak eg' modja mellyel ember élje.

A felső Könyvben a kerti parajokat, s' enni való gyökereket
könyvnek vé szagos palántákkal edgyütt, mint elemék meg-foghatta, vala-
ge, az élő s' mint el-végeztük. Ez van hátra hogy hasonlo rendel, és szor-
gyümölcsös-galmatosítással, a' kert gyümölcsös Elő-fáit, mellyek az életre
zö fákra e-hasznossák, s' azoknak gyümölcsseit meg-irjuk ez Könyvben, akar
löl-jávo be- gyenge hójuk legyenek azok, mellyeket a' Görögök opotáknak vagy
szid.

A Deák-gyenge gyümölcsöknek hívunk, a' Deákok alma nemeinek, akar
kóknál mi-erős hójuk és fások, mellyet a' Görögök acrodryanak, mi pedig
soda az al-dio néműnek hívunk. A munkája nyitván sokféle, és nehéz,
ma, s' dio. de mind meg-olvasásra mind meg-tudásra méltó: ha az írónak
segítsége szintén annyira nem meyen-ü a' menyire kellettnek, csak

Az aurobor meg-nézésével, ki-mondhatatlan gyönyörűségével, és hasonló
fel-tör cél-hasznával-ü magát dicsirtetbetti. Hogy azért (a' mint monda-
lya e' Könyv-gyák) kezemet a' táblára tegyem, mindenek előtt a' mellyek kö-
ben. zónségef.

önsegesen edgyeznek az élő fák körül való gondviseléssel, s azok segűb eszközeivel, elmémnek gyengesége szerint le-írom; innét utat nyitván azokra a melyek külön külön mindenik élő-fákra tartoznak.

A kerti Elő-fáknak közönseges segítő eszközei, s' azokrol való regulák.

Haáz Rezső RÜE SZIM

Alaki volt az a ki írta hogy a' szép tiszta teler a' földi munkásoknak kívánni kell, nyilván sem a' kerti élő s' gyümölcsös fák, sem egyéb élő-fák hasznára nem szollott, a' mint írja Plinius: mivel minden élő-fák közönseges kívánságok ez, hogy régi ho rajtok ülljön. Oka ennek nem csak az hogy a' föld lelkét, vagy leg jobb részét, mely ki-párlással el-vezne, bé-rekesztik, és a' gyökerekre vízfűza tolyák: hanem az is hogy egyfzers mind tiszta és gyenge folyamatot nyujtanak, melyre nézve az égi vizeknek tajtékjának is hivatratnak az havak. Azért ezekbűl folyo nedveség mod nélkül alá ne folyon, és a' földet meg ne részegitse, hanem a' szerint mint szomjuhozza, lassán csepegjen, s' mint egy emlóbűl táplállyon mindenecket, semmit is vízének ki-áradásával ne bántson. Azért az ho és idejénkoránt való hideg az élő-fáknak, és gabonáknak igen hasznos, a' mint ha lstennek tetezik, meg-fogjuk mutatni a' mi munkánkban, mellyer az élet drágaságának, vagy olcsóságának jeleiről irtunk. Az ho azért mind az élő-fák, mind a' gabonák erőllen meg-maradáfokra igen használ, ugyan is

Az élő-fák közönseges kívánságok

Microda hasznok vű az élő-fáknak az hidegbűl és bobul.

A' viz mi-
kor hasznos
az élő fák-
nak.

Az élő-fák
& vizet né-
gy képpen
kivánnák.

igly csiráznak jobban. A' mi a' vizet illeti, az leg alkal-
matosabb mely a' csirázás előtt léfzen; akkor a' mikor már
táplállyák az élő fák az ő ágokat, nem-is mindgyárt penig
hanem a' mikor már erőflek az ő csirájok. A' mely élő-
fák az ő gyümölcsöket fokáig el-tartják, továbbra valo ét-
ket-is egyfzers' mind kívánnak, ezeknek a' késő vizek szok-
tak lenni hasznosnak. Továbbá minden féle élő-fák kü-
lön külön féle modon kívánnák, mivel nem mind egy i-
dőben érnek, és ezért azon sebes élőek nemelleyeknek ár-
tanak, némelleyeket segítnek, ugyan azon némükben-is.
A' mint az eleve érő kórtövély más időben kívánnya az es-
sőt, a' későre érő megint más időben. Vadnak olyak,
kik az ejeli záporokat a' nappaliak elejökben téfzik, arra
nézve hogy a' nap sütése azokat nem oly hamar vífzi-el.
De mi-képpen kellyen az élő-fák tövére eresztteni a' vizét,
& ott meg-tartani-is miképpen, hallyad Virgiliust:

Hogy az élő-
fa a' vizet
könnyen bé-
vege.

*Nagy ihato követ, vagy el-senyvett csigát,
Ass-le, mert ezek közt folyatod a' vizet,
& alá-menni látsz gyenge lehelléseket,
Mellyekkel vetemény mutassá erejét.*

A' zápor vi-
rágok el-
hallása után
mindgyárt
ártalmos az
élő fáknek.
Az élő-
fákat hijá-
ban valo á-
gaitul meg-
kell tisztí-
tani.

Ha a' nedves déli szél fokáig hízelkedik, az élő-fák meg-
szoktak hasádozni, kívált-képpen ha virágában vadnak.
Ha virágok el-hallása után mindgyárt következik a' zá-
por, mindenestül fogva a' fa gyümölcs el-vefz; ugy hogy
a' mondula és kórtövély hogyha ugyan csak felhős lé-
fzen az idő, és déli a' szél, a' gyümölcsök el-vefzfzen, a'
mint azon Plinius írja. A' ki azt-is írja hogy az élő-fát
gyümölcse bé-szedése után meg-kell tisztítani, minden
hijában valo ágait el-metélvén, hogy mind könnyeb, mind
penig alkalmatosabb légyen, és ha uj, egyenesleb. Mely
élő-fa hogyha gyengébb léfzen, gyengén-is kelletik vélc
bánni,

bánni, mert ha oktanul meg-éred el-lankad. Immár a'mi az ültetését, és vetését illeti, megfzfe egymástul ültetted az élő-fákat, hogy a'mikor meg-nőnek helyek legyen, mellyen ágait ki-terjeszszék; mert ha közel ültetted egymáshoz a'mint szoll Columella, alájok semmit nem vethez, és magok gyümölcsstelenek lesznek, hanem ha közzülők valamelyiket ki-szaggatod. Az által palántáláshoz minck előtte nyulnál, meg-nézd mitsoda szelek inkább érik, hogy hasonlo állással palántályad. Mellyet midőn cselekszel mind a'veremnek fenekéjig venyikéket egy karni vastagon bocsásf-le, úgy hogy a'föld felett egy kevesléáttassanak; mivel nyárban azokon kitsiny munkával gyökereikhez bocsáthattya a'vizet. De leg job leszzen esztendővel a'palántálás előtt ásní-meg a'vermet, hogy a' föld a'naptul, és elsőktül, illendő-képpen meg-áztatod-gyék; és a'mit el-tézfesz hamar meg-fogja. Hogy ha azon esztendőben mind vermet ásní, mind élő-fát palántálni, vagy magot vetni akarsz; leg alább két holnappal az előt vermet ásní, és szalmát rajta meg-gyujtván melegítsd-meg, a'mint Columella írja. Mely vermet hogy ha szélesebben, és tágasabban csinász, annál vigab, és bőveb gyümölcsöt fogsz szedni. A'vermet pedig egy kemen-cze formán állad, melynek alfo része felsőnél tágasláb legyen, hogy annál tágaslábban széledgyenek-el a'gyökerek; és téiben keveseb hideg, nyárban keveseb meleg, vagy pára, szoros száján háson által. Közönségesképpen pedig len az élő-fácskákat úgy rendellyed-el, hogy a'gyengébbek az erőslébbektől ne nyomattassanak: mivel sem erőre, sem nagyságra nézve nem egyenlők, s'nem-is egyenlő üdő jártában nevedednek-meg. Hozzá adom Marcus Varrobul azt hogy az élő-fákat rendel kell palántálni, hogy azok minden részről a'Nap és Hold meg-főzzék. To-

Az élő-fák által palántálásokról.

Az élő-fák által palántálásokhoz tartozó titkok.

Az élő-fák által palántálásokhoz tartozó illendő vetés.

vábbá felette igen el-kell kerülni, hogy erős szél veszek után és égnek erővel való csapási után az élő-fákat meg ne sebesítsed vassal, vagy el-vágjad: kivált-képpen a' gyümölcsözőket. Mellyet ez versekkel igen szépen ki-irt Jovianus Pontanus.

*Midőn sem mesteriség sem fegyver s' álnokság,
Eg ellenkezését el nem bordonhasnák,
Zöld erdők s' ligetek hidegtől meg-fagytak,
Es rontott kerteket Scythiai észak.
Üreg folyóvizek tartották menteket,
Erős nap-keleti szél a' fákra esett,
Sem fegyverrel av' vagy sejszével nem kellett
Vagdálni, meg-szárat és fagyos kerteket.
Sőt ezeket mérszszel, és zapor esővel,
Segétni lágy meleg idő ha volt és tél.
Vidám élő-fákat hogy fel-nőtt tövétül,
Igy eszedben vörte bímboval és szemmel.*

El-kell azt-is kerülni hogy egyik élő-fára, másíknak csepegése ha a' szél fu ne csepegjen, kivált-képpen ha nem egy nemük léfznek. Ismét hogy nyárban verőfény a' gyökeret ne érje, és az ember keze tetejébe az ágnak keményen ne nyullyon, vagy a' barom; leginkáb peniga' kecskefelső héját el ne rágja: mert az után nem nevedhetnek: kivált-képpen ha gyenge léfzen. De az által palántálástrul hátra vagyon hogy kevés beszéddel szollyunk, Columelábul, és Pliniusbol. Minden élő-fákat minnek előtte által palántálad veres miniummal jegyezd-meg: hogy mikor el-tészed azon égnek részére nézzenek az ő részei, melyre az ő veteményekben nézzenek: másképpen mind a' meleg, mind az hideg fog ártani, azokrula' részokrul mellyek szokások ellen más felcétetettek. Azért az által palántálásban, ugyan azon ég részére való nézését a' mint oda fel-

Meg-jegy-
zésre méltó
dolog a' meg-
fagyt fák-
ról.

Az élő-fá-
hoz tartozó
szép bagyo-
mányok

Az által pa-
lántálatot
elő-fák ma-
gok előbbi
helybezte-
séseket meg-
sarrsák.

lyeb meg-irtuk, meg-tartsad: hogy a' mely része ez előtt délre volt, most északra lévén meg ne fadgyon, vagy a' mely rész északra volt, most délre lévén meg ne hafadgyon: a' mint írta M. Cato, és ő utánna Virgilius, a' Deáki szántás vetésnek, igen szépen szollo tanitoja; ez versekkel,

Egnek-ű ő része sa-héjjan jegy-ödik,

Mint elősz ő állott mely részt dél meg-sútott,

Es mely része fának északra terjedött.

Ugyrendeld: ily dolog kisiny mibez szokik.

H Legtöbbben a' kik erről írtak, azt hadgyák hogy két ez-tendősnél kisebb, vagy három ez-tendősnél őregeb élő-fát által ne palántály: itélik azt-is egyszerűsmind hogy csak ugy ne hadgyad, hogy gyökerei valamint ki ne száradgyanak. Ilméc észak felől, vagy égnek északi részéről, mind téleok kezdetéig, mikor a' ízél-fu ki ne állad az élő-fát, vagy azoknak a' szeleknek eleikben ki ne tégyed; mert így ki-hafnak, minden földel bánok esmeretségek kívül. Igen hafznos léfzen az-is ha a' föld mellyen nevededett az élő-fa, a' gyökérhez ragad, és egészen hantál edgyút környül kötözik; mely okra nézve Cato azt hadgya hogy kosárokban által palántálljuk. Öntözni kell mind annyiszor, a' mennyiszor égi zápor első nem esik, és a' nagy hévség szüntelenül vagyon: ugyan-is így nagyobbban nőtt vidámabb, s' tovább tartó gyümölcsöt fog hozni. Némelyek meg-kivánnják hogy tövét ki-nyíljad, és körül kapáld, mely nélkül el-foványulnak, és természetektől el-fajulnak. Vadnak olyak melyek mind nedves, mind száraz helyeken a' fa mohtul bántatnak, melyet ha vaslál le nem beretválzás le-vészelz, sem gyümölcsöt, sem vidám virágokat né hoznak: azért mohtatul szorgatmatossan meg-kell tisztítani, hané ha valami kivált-képpen valo dolog fog ellene állani. Mostan következik hogy az élő-fák nyavalyáságokkal, és betegségekről irjak.

Az élő-fák-nak gyökere igen vigyázz.

Az élő-fa-öntözése.

Az élő fák ki-nyitások.

Az élő-fák mohtatul való tisztítások.

A Kerti Elő-fák, s' Palánták vajutságokrul, nyavalyáságokrul, és egynehány bántó ezeközökrül.

II. R E S Z.

Az élő-fák NYavalyáskodnak, el-vajufsznak, s' betegeskednek az élő-fák, a' mint hogy egyéb tövek-is fok modon: némelleyek a' mag vetéskor, némelleyek csirázáskor: fokan virágokban, általhordozásokban, tartásokban vagy más képpen a' mint ez után meg-mondgyuk. Ez penig esik vagy rogyázástul, meg-égéstül, zuzmaráztul, feibőtül *Elő-fák* kő-esőtül, zápor esőtül, hidegtül, szél-tül, kertész tudatlanságátul, föld vétékétől, hévségtül, ki-rágástul, nyereségtül, kővérségtül, fenyvetségtül, meg-teléstül, dögtül, férgesedéstül, szárazságtul, elégtelen kővérségtül, sümölcsözéstül; és egyéb képpen. Azért az élő-fáknak, s' palántáknak akar háziak, akar mezeiek legyenek; külön külön féle ellenségek, nyavalyáságok, és alkalmatlanságok vagy on, mellyek között legelső a' ragya, s' meg-égés, mellyekrül az első könyv végében valamit irtam; s' többet-is irunk a' mi munkánkban melyet irtunk a' gabona bőségenek, vagy drágaságának jeleirül. Férgesednek az tövek között némelleyek inkább, mások nem annyira; a' mely dolgot a' madarak üres és fonnyado héjok hangjából tapasztalnak-meg. Vadnak ollyak mellyeket minden féle férgek bántanak, mint a' gyermekek, és vén emberek testek; melyből esik-meg leg inkább a' táplálatás nélkül valóság, ki dagadás, és ki-száradás. Nehezen vadnak némelleyek az ő teliségek miatt, melyet gyakran követ, a' nem emészthetés a' nedvesség foksa miatt: néha ébek-is a' nedvesség szük volta miatt; sokszor vastagok, mint a' nagy kővérségtül az élő állatok, a' fok eledel felette való ki-növésé-ül; gyakorta dagadás, vagy száradás a' nedvesség szük

*Az élő-fák
nak és tö-
veknek fok
nyavalyái
vadnak*

*Elő-fák fok
féle nyava-
lyájok*

*Az élő-fák
meg-frége-
sedések*

*Yellésedések
vastagok
és el-puffa-
dások az é-
lő-fáknak*

Szük vagy nemalkalmas volta miatt; avvagy külső héjának fonnyatságátul magát őszve vonnya, és véle edgyütt az éltető elzközöket-is. Vadnak olyak kiken sebek, ütések, romlások, ki-menyülések, részek gyengülési vadnak: mellyek az ő nevek közönségére nézve, az emberekhez-is illenek. Innét mondgyuk töke daraboknak az élő-fák és fűvek testeit; a csirák izemei hogy ki-égtenek; és sok egyéb dolgokat, azon sorfal tulajdonitunk embernek, s törül fel-nötteknek, a mint a'jo szint, rut szint, élet vidámságot, el-száradást az Isten e'kettővel egy arant közlőtte.

Az élő-fákon esni szokott ürtékek egyeztetései a többi.

Vadnak olyak kik meg-gombáfordnak, a' fellől meg-afzott, s' meg-keményedett nedvességtől minéművek az emberek testében a' fővenyes kövek, és sümölcsök. A' rühödés minden élő-fákkal közönséges, mely a' lassu harmattal, és ködötül a' fias tyuk fel jövele után szokot esni. Némelyleknek kivált-képpé tulajdona a' szeplő, és a' mint az emberekben az inak külső részeit bántya leginkáb a' kén, ugy az élő-fákban-is: mert vagy lábokon, az az, gyökereken jó-ki a' betegség ereje, avvagy az ujokon, az az, ágai tetjén, mellyek a' töb testől leg meszszeb vadnak. Külön

Az élő-fák gombái.

Az élő-fáknyáke.

valo nyavalyája mind kettőnek a' dög, mely a' mint néha kivált-képpen valo érző állatok neme között jár; ugy bizonyos élő-fák között-is. Az honnat néha az alma-fák, kórtóvőly-fák, cserefznye-fák, néha a' dio-fák, szilva-fák, baraczk-fák, mondola-fák, több fák között nyavalyáskodnak, száradnak, és fonnyadnak. Az izesülés-is vagy minden rész fájdalma ezeckel valaminta' szőlő fákkal is közönséges nyavalya; ugy hogy a' szélvélz az ő ki-nyilobimbojokat el-szakaszttya, és a' mint Theophrástus szőlőhalmánt fekteti, vagy a' véle valo bánáfnak tudatlansága meg-sérti. Mely ellenkezések az izekben vadnak, az honnat mondatik, izben valo betegség. El-lankadnak né-

Az élő-fák dögök.

Az élő-fák izekben valo nyavalyája.

A' véle bánoktul esett nyavalyája.

haa'véllék bánook vétségek miatt, mikor gonosz útéffel veri, vagy nem idejében vagdallya; vagy rendeltlenül metéli ágait: ílmét a mikor a' kertész vagy szántó vető tudatlan, s' a' gyökereket tágasította, s' a' fát hámozza, vagy compa vassal úti, mellyek miatt az hévséget, s' hideget nehezebben szenyvedí; mert a' kívül való árcalom, könnyen a' belső részére is áthat. Leg gonoszabb az mikor a' virágától meg-folztatot élő-fát a' kő-első meg-veri; vagy zápor első meg-csi, vagy erős szél által-járja, vagy hideg felhő, és zuzmaráz esik rá. Mely utolsók mindenek felett ártalmasok, mivel ha egyszer rá esik, vakmerő-képpen rajta marad a' mint másutt meg-tanítottuk. A' gyengeség miá sok élő-fák, meddűkké lésznek, de ki nem ízaradnak, mint példának okáért ha ki tetejét, vagy kinyílo bimboját le-metzi. Néha csak a' gyümölcsben nagyon hiba, s' az élő-fa épp; kiváló-képpen ha szükséges üdőkben zápor-első, lágy meleg üdő, és hasznos fuvallások nem történnek: vagy hirtelen való hideg meleg nékiek dolgot ad; mert így a' gyümölcsök le-esnek, vagy el-fonnyadnak. A' pók is közönséges ellensége az élő-fának, midőn gyenge bimboját, mint egy hálóval bé-fedi, és meg-emészti. A' Szunyogok is bántanak némellyeket, mellyek lésznek az édes nedvességből mely van a' fa béja alatt. Az hernyot, férgeket, mezei balhákat, hangyákat, fán termő fényes pokokat, sárban telelő csigákat itt tudva el-hagyom mellyeknek ez természetek hogy meg-évén az élő-fát, és el-rágván kopaszon hadgyák, vagy rut színűen, a' mint írja Theophrastus: Ez dög a' nedvességűl, és lassu lágy melegtűl szokott esni. A' szurok, olaj, s' kővérség az új élő-fáknak és palántáknak nagy ellensége, és ha beját kőrös-környűl el-hántod ki-szárad, a' tódgy-fánn és kővér porcsinon kívül, hanemha a' fa maga meg-sérszik, vagy

bé-nye-

Az égtűl való nyavalyái az élő-fák-nak

Az élő-fák gyengeségek

Szék

Az élő-fák-nak pókjok

Az apró vad állatoktól való bántások az élő-fáknak

Elő-fával elléközö dol-gok

bé-nyefetik. Ezen dologigazsokakban, ha tezejét le-
 dallyák, mely miá vagy ki-puffadnak, vagy ki-halnak. Ezent
 hordozzák magockai némely élő-állatok ki-rágások, vagy
 meg-nyalások: mert azt írja M. Varro, hogyha az olaj-tat
 a' kecske meg-nyalja, el-szárad; a' mint az ő helyén meg-
 mondgyuk. Vadnak ollyak kik ettől ki-halnak, mások csak
 alábvalocká léfznek. Ehez hozzá adom hogy nagyobb ré-
 sze az élő-fának tövök meg-hasadván, vagy tökéjek nya-
 valyáskodnak, és néha ki-is halnak, az almán, figén, és po-
 magranáton kívül. **Ha gyökerét el-metted az élő-fának,**
 vag' akar mi palántának, bizonyosan kővetkezik ki-halása.
 Továbbá a' sűrűség, a' hirtelen nedveség szívás-is néha
 meg-erőteleníti, s' az után ki-száradzta. Igy a' körül folyo
 borostyán-is meg-köbözi, és ki-öli; az enyv-is nem használ:
 a' tejes zazor, és sóvény fenni való csemete melyet a' Görö-
 gök *halimus*nak hívják. Némelyek meg-sértnek és sértet-
 nek közel lételeckel, és nedveségek egymással való közlé-
 sével, mint a' borostyán, és a' retek a' iz-ő-fár. Mindenek
 között ez légyen leg-utolsó, hogy a' salétrom, timfo, meleg
 víz, tengeri víz, bab, bab héja felső hártájára való irás halá-
 los a' fának. Következik imár hogy e' meg-nevezet élő-fák
 nyavalyáságoknak, bizonyos orvoslátic, sagitó ezek őzeit,
 és oltalmát, ha nem mindeniknek-is, mindazáltal nagyobb
 részének elő-hozzuk; a' mint a' régiek meg-irták, tapasztal-
 ták, vagy mi magunk, s' barátink meg-ülmértük és sokak-
 ban meg-probáltuk.

El-rágása
 s' tezejének
 el-vagdala-
 sa az élő-fá-
 nak.

Gyökerének
 el-vagdala-
 sa halálos
 az élő fának

Az élő fa
 utolsó ve-
 szedelméről
 való jegyzés
 Az auctor
 nagy szorgal-
 matossága
 olvasót sa-
 gitásjékben.

*A' Nyavalyás, vagy más keppen veszni tőrd kerti élő-fák
 egynéhány orvoslátic, és közönséges segítő tiskos ezek köztök.*

III. R E S Z.

Dldymusz az ő minden szántás vetélről irt könyveiben
 azt írja, hogyha akar mely élő-fa fonyadot: forma
 léfzen

*A nyava-
lyás fa orvo-
slása.*

*A fonnyad-
ni szerő fa
mint orvo-
soltasikék.]*

*Hogy az
élő-fa sértés
mélkál ál-
lyon.*

*A kis ku-
tya csillag
melegége
ellen való
orvosásik.*

*A ragyázot
fa orvoslása*

*Hogy a ma-
darak az él-
ő fát ne
bántsák*

*A terméket-
len élő-fa
segítségé.*

léfzen, a' gyökerére fa-olaj seprőlékét vízzel meg-annyival meg-clegyitvén öntsreá. Plinius nagy segítségül lenni mondgya a' bor seprőjét, vagy keferű bab vizét, ha meg-főzvéen körülö öntöd, vag' magár a' keferű babot gyökerére körül el-veded: hogy ha meg-fonnyasztod, annál alkalmatosab léfzen: hogyha körülül áfván gyökereit és tőkéit használni fog. Minden élő-fáknak tulajdon vétkeitül meg-fzabadithatz akar mely élő-fát, hogyha ököv vagy bika e-pével gyökereit körülö öntöd, avagy bab vagy egyéb héjas vetemény pelyvát körül rakván, és gabona utsuval meg-hintvén azon gyökeret fel-ruházod, s' fellyül földet reája rakván ugy segired. Ha a' kis kutya csillag melegégétül fárasztatik az élő-fa, s' félő hogy ne ragyázzon, három kut-főnek egy egy meizely vizéra' Nap le-menetele után folytasz a' gyökereihez, de ugy hogy a' Hold akkor ne-látsék, vagy a' simphoniaca füvet (mellyet Apulejus az Apollináriusfal és belend füvel egynek mond lenni) az élő-fa tőkéjé körül, mint egy koszorus formán tekerd belé, vagy abbul a' leg alsob czolonkja táján mint egy házat csinály. Hogyha az élő-fa meg-ragyázott és mint egy puffatságtul vánszorodik, kenettel ha meg-kened e-fzedben véfzed hogy mint egy ujonnan meg-foganik, a' mint Görög Democritus írja az ő paraszti munkái közzött. Mellyekben arra-is int hogy ha akarod hogy az élő-fát a' madarak ne bántsák, fokhagyma köréft köll-fel, avagy az ág metelő kaszát fokhagymával kend-meg. Hogyha az élő-fa fok levelet terem, gyümölcsöt pedig semmit sem, cser avagy bika ékeket gyökerei lyukai közzé verj, és földdel fed-bé. Jo léfzen a' bab pelyvát-is, a' tőkéjéhez, gyökerei körül vetni, a' mint írta Zoroastres az ő szánrás vé-télrül írott Görög könyveiben: a' mellyekben nem tudom mi

dom mitsoda babonákat is ezen dologra hozelő; mellyeket neveisünk inkább hogy nem mint tanitsunk. Columella azt parancsolja, hogy az élő-fát meg-furjuk és lyukában olaj-fa zöld olto ágat bocsássunk: mert így az élő-fa mint egy tenyésző maggal gyümölcsözőbb lesz. Marcus Cato azt véli hogy az olaj seprüléket, meg annyi vízzel egyben kell elegyíteni, s' az élő-fa körül önteni; melly élő-fa hogy ha igen nagy lesz egykorso olaj seprülék, és víz elég lesz; ha pedig kisebb annak az ő modgya szerént. Hogy ha pedig az élő-fa gyümölcsös lesz ezzel az elegyítéssel jobb s' gyümölcsözőbb lesz. Africanus ki a' Görög földel bánok között híres, a' kőverporcsint, és a' teljes füvet jól őszve törvén, az élő-fák tőkét meg-keni vala, hogy annál gyümölcsözőbben nőnének; s' ezekhez galamb ganéjt fellyül ad vala. A' mellyeknek hogyha mint egy erőtlenebbé lévén a' gyümölcs alá folyova lett, s' azt meg nem tarhatták: Sotion tudos Görög kertész, a' konkolyt gyökereitől ki-fazgattván, kőzoru formán elrendeli vala, és az élő-fa tőkéje környül téfzi vala, vagy tengeri rákokat környül kötöz vala, vagy enas kőzoruval foglalja vala-bé. Azon kívül gyűkerét meg-álla vala, és azt által furván som-fa éket belé vér vala környül földel bé-fedvén. Némellyek egy néhány vastagab gyűkerét meg-mezitelenítvén meg-hasíttyák, s' az hasítékban tűzkő darabot eresztének; azután őszve kötven, földel címétfé-fedik vala. Palladius veres miniummal, vagy izetlen olaj seprülékes vízzel ezt meg-egyelítvén az élő-fát meg-keni: vagy folyo-vízirákot rura ággal, vagy vad borso nyalábot rá fel-függeszt. Ezek a' régiek a' miket ezekben vertek, hogy az élő-fák le-csepegő gyümölcsseit megtarthatták, Mellyekről hogy ha észvedben vélszed hogy

*Más ké-
vésű ter-
mékeny élő-
fák segítség-
é.*

*El-folyo
gyümölcsös
élő-fák se-
gítségé.*

*Egyéb oda
tartozó dol-
gok.*

A le-
első
gyümölcsű,
vagy virá-
gú élő fa.

A férget
elő-
fa.

a' virágok-is le-hullanak, vagy a' levelek a' Quintiliusok
Görög paraszti munkájokból így segillyed. Környül-
ván gyökereit vízben meg-áztatott bab pelyvát nagy
mértékben a' nagy élő-fa alá, kicsiny mértékben a' kicsiny
fa alá környül csinály, és így orvosold-meg. Hogy ha a'
fereg bántya az élő-fát, Florentinus tanácsából így orvo-
fold meg: Az alkermeft a' fekete gyapár fűvel vízben tórd
őszve, s' azzal gyökereit kend-meg, vagy kigyo hagymát
körülötte palántály. Ha pedig szurkos ékeket az élő-fa kö-
rül le-ízegetsz, a' férgek ki-vesznek, és le-efnek. Mellyektől
a' diszno ganéj-is ha borban meg-mosod meg-tartya, a'
mint írja az ő paraszti munkái között Didymus, csak hogy
az gyakran vettelsék körülötte. Mellyet véghez viszen a'
galamb ganéj-is, hogy ha meg-hántott gyökerei körül té-
ized. Esmét a' bika epét ha gyakran belé-töltöd, mert így
sem oly hamar meg-nem vénhedik, sem férget nem terem
oly könnyen. Palladius a' régi bor-éprűjét harmad napra
reá tölti. Az élő-fa hangyái, hernyoi, legyci, s' egyéb vad
állati ellen legítő ezközöket eleget irtunk az első könyv-
ben, mellyet láss-meg. Következik hogy rendszerént a'
többit vegezzem.

Hogy az élő-
fa férget ne
teremtsen.

Az első
könyvből so-
kar ide hoz-
tatni.

*Az alma-fával, és annak almájával való bánás,
annak segítő ezközei, és titkai.*

IV. R E SZ.

Az alma fa
micsoda
földet sze-
ret.

AZ alma-fát a' csipáfok és borbélyok-is a' mint szok-
ták mondani, csmérik: kövér, s' vidám földet ki-
ván, és a' mellynek nedvességet az öntözés nem annyéra
ád, mint maga a' természet a' mint írja Palladius. Hogy
ha a' föld vagy fővenyes, vagy agyagos léfzen öntözéssel
segíteni-kell. A' sovány és száraz földön-is meg-terem-
het, de

het, de almája ferges lesz, és hamar el-rothado; a' hi- *Féreges al-*
deg és nedves földben-is hasonloképpen hogy ha lágy *ma.*
meleg idő lesz. Juh ganéjt: nem csak kíván, hanem örö-
mest-is fel-vészen, akar hamu porokkal egyeltesék. Leg *Alkalmatos*
alkalmasabb nyesése ennek az, hogy a' száraz, és nem *nyesése az*
jól nőtt ágak nyesertesenek-le, mivel az ő ideje egyéb-a- *alma fának,*
rányt rövid: De a' minémű hamar le-efik, oly hamar
meg-nő: mennél elztendősebb, annál alább valo, kif-
sebb, és fergezebb gyümölcsöt hoz. Mikor száraz a' föld *Nyári öntö-*
meg-kiváonya hogy minden nap öntöztetésék; mivel *zét használ*
vagy ivás nélkül szükölködik az alma, innét mondgya M. *az élő-fá-*
Terentius Varro az ő szántás verésről valo könyvében *nak,*
hogy *pomum* nak neveztek. Bántyanéha ötet a' ragya és *A' ragya i-*
ki-égés, leg inkább azokon az helyeken az hol a' szél nem *gen bántya*
fu: De mindenek felett a' féreg állya; melyektől meg- *az almát.*
menekedik, hogy ha a' mint e' felső részben meg-irók ki-
gyo hagymát raksz körülle; hogy ha penig ötkös képpen *Féreg ellen*
állya a' féreg ökör epével, vagy diszno ganéjal egyeltesd- *valo orvos-*
meg az ember hügyát, s' gyökere öntsd reá, így lesz *ság.*
hogy mind el-veszzenek, a' mint Palladius előtt Görög *Szép mes-*
Anatolius az ő paraszti dolgokrol irtott munkáiban fel-jed- *terések a'*
zette. Nem-is ok nélkül az én ítéletem szerént, mivel ez *féreg el-ü-*
élő-fa igen meg-ujjul a' vizelletről, és segítődik. Hogy ha *zítésre.*
penignagy munka lesz vélek, az héját réz szeggel, vagy
vakarcsáló kéffel a' mint olvassa Palladius asd-meg, és he-
gyes vassal a' férgeseket mind ki-tiszritod, de a' meg-áfott
helyet ökör ganéjal tapazd-bé. Továbbá hogy ha az alma- *A' nyava-*
fa legnemezebb palántátskaji, bika epét tévén gyökerek- *lyás alma*
hez, vermekben ugy teternek-le hogy csak tetejek legyen *orvosias.*
a' föld felett, a' féregesek soha sem bántják annak gyümöl-
tsét, a' mint azon Anatolius írja, A' ki egyszer-s'mind,

minden betegségét a' fonnyado alma-fának szamárgané-
 jal orvosolja: azt vízben meg-áztatván, és hat nap est-
 vékenn gyökerét véle öntözvén: ezt is gyakorta penig az
 ő idejében, míg csemetéje ki-jő. Ha akarod hogy sok
 gyümölcsöt teremjen az őn csőnek ki-álló száját meg-
 metzvé, úgy hogy sok apró kerekded czirkalmok legye-
 nek rajta; törökénél egy láb nyomnéra a' föld felett a'
 fát véle vedd környül, és mikor az alma meg-őregedni
 kezdett, vagy az alma-fa virágozni, azt a' czirkalmas o-
 nat vedd-le; s' ezt cselekedd minden éltendőben, hogy
 az elő-fa bőv termésű legyen. Továbbá mivel az alma-fa-
 kon a' mint egyebeken is gyakorta meg-efik hogy le-nyo-
 matván a' gyümölcs terhétől veszni térni lázlik, úgy
 hogy néha el-törni láttassék, vagy el-is törjék, a' mint e'
 két versben írja Ovidius.

Hogy az elő-
 fa sok gyü-
 mölcset te-
 remjen.

Hogy sok
 gyümölcs
 nehézségétől
 el ne romol-
 hon.

Ha az

Székelyudvarhely

*(Nézd meg hogy bajtatott, fa alma terhétől
 Hogy mely terhet hozott nem bírja magától.)*

Hofzsu poznákkal rámogatni-kell; melyet a' dio Hi-
 storijában el nem hagyott azon Ovidius.

*Gyümölcsök annyokat meg-sértették volna
 Ha alájok sévepozna nem lett volna.*

Görög Africanus meg-írja modgyát miként az alma
 vagy akarmi: még fáján függvén emberi képet jelentsen:
 gyantával úgy mond vagy akarmi fazakas sárral a' minémű
 képet akar sz fedezz-el, és két-felé illendő eszközzel, oly
 mesterséggel mets-el, hogy esmét egyben tétethessék: az
 után a' fazakas műben föld-ki: s' mikor az alma fel-növé-
 sében vagy on e' formában csináld-belé, és erős kötelek-
 kel erősen kösd-oda, hogy a' ki-metzet jegyek el ne vál-
 lyanak a' bennelévő alma nevedésével. Mely alma mi-
 dőn belső üregét ennek a' csinált eszköznek bé-tölti, azo-
 kat az

Hogy az al-
 ma vagy a-
 gyéb fáji
 gyümölcs
 valami ké-
 pet jelen-
 tsen.

kat az állatokat jelenti-ki, a' mellyeket a' csinált ezközön láttál. Melly ki-ábrázolásának helye van nem csak az almában, hanem a' körtvélyben, birs-almában, baraczkban, citromban, pomagránátban, naraesban, lémonyában és egyéb gyümölcsökben-is. E' dolgot itt egyszer kijelentem, hogy midőn fok élő-fákról ez után beszéllek unadalmatlan esmét ki-mondani ne kellecsék. De szükséges hogy az edénynek, és ki-meczettetet betűknek valamikis lehellek lehessen, az az lyukakat csinály rajta, mellyeken a' levegő eget bé-vegye, és ki-bocsássa, másképpen meg rothadására utat nyitasz, noha fokan más értelembe vadnak. Ha akarod hogy az alma édes legyen, kecskeganéjt ember vizeletiben áztass-meg, s' régi bornak seprűjével, a' gyűkerére öntsed. Ha akarod hogy meg ne rothadgyon zöld gyűknek az epéjével czolonkját kend-meg; melly a' hangyák ellen-is jó orvolság lészén. Ha nem fokáig tartó lészén, a' gyűkerét hafítsd-meg s' tégy követ belé. Ezen gyümölcs hogy ha ágait felette terheli, úgy hogy félhecs el-törésétől, szedd-le azokat a' mellyek nem épek; hogy a' szépen termettek annál nagyobra nevedgyenek; a' nem épek emezek eledelét többé el nem vonván, vagy poznáckal kellecic segiteni az élő-fát, a' mint ez előtt meg-mondottuk. Ha a' zápor elsőől félted, Napkeletre nézzen a' mint Plinius írja, hogy a' Nap mindgyárt meg-szárazsítsa.

Ha akarod öreg gyümölcsöd hogy legyen

Nővő termést ágról verj-le, s' marass lészén;

Nagyobb, noha kevésb; s' így szebb s' kövérb alma

Munkáló gazdának szivés vigasztalja.

Melly egy dolgot ez után több gyümölcsök neméhez-is okoskodván alkalmaztathatsz, hogy a' fokzori élő s' meg

Az antornak azon egy dologgal fokszor beszéltés nébíz.

Hogy az alma édes és nem rothad do legyen.

Az alma hogy ne legyen hamar el-vesző, s' terhe alatt fája el ne romoljon.

Hogy az alma-fa nagy gyümölcsöt teremjen

elő mondástól melly nékem unalmas meg-ments. Ha akarod hogy piros almád legyen, az élő-fát ember vizeletivel öntözd, a' mint írja Berytius az ő mezsei dolgokról írott könyvében. Vadnak olyvak kik skarlát színű rosákat az élő-fa alatt mindenfelől el-vennek, s' így ígértek hogy piros almájok leszén. Mások ékeket vernek-le a' földben, s' ezekre az alma hozóágakat meg-fértés nélkül le-kötöztök, s' azok alatt edényeket téznek-le vagy vermeket ásnak, s' vízzel teli töltik azon igyekezvén hogy delben a' Nap sugára a' vízre esvén, meleg páráját ki-szívja: melly vízszá fordulván a' gyümölcsre, a' melegtől veres színt csinállyon. Melly veres szín kérség nélkül minden mesterség kívül azokban a' részekben vagyon a' mellyek a' Napra egyenesen néznek; és Napnak nagyobb részín sugárit bevészik. Némellyek vér színűek kiváltképpen mellyeknek crederek vagyon a' szederj fának beléjük oltatásától. A' fokféle almák ki-nevezéséről, és oltásnak sok nyavalyáitól, itt én töllem semmit se várj. Mindenféle almák megértéseket jelentik magvoknak feketeségével: szedni kell pedig őszí nap és éjczaka egyenlősége tájban; az égnek, földnek és élő-fáknak természeti a' mint hozza. Melly szedés mind-azáltal tizenötöd nappal hold ujsága előtt ne legyen a' mint írja Plinius; ezt-is pedig cseleked igen okosfán, hogy őszve veresével, vagy meg-metzésével az alma ne sértdögyék, el-választván azokat a' mellyek leestek magoktól, vagy el-rotthattak, és férgesek, a' szépektől. Jól el-tarthatod házhejákon fűst, és nehéz szag kívül, hideg helyen, mellynek ablakai északra legyenek ki-nyitva: s' szép időkor a' világot bocsásd-bé, de nem dél felől; mivel az északi szélnél fokkal ártalmasab; ugyan-is a' miá a' gyümölcs ránczofsá leszén. Ezen kívül el-tarthatd

hideg

*Hogy veres
legyen az
alma.*

*Szép jedzfe-
re méltó
dolgok.*

Tudod

Szék

*Mikor mon-
gyad értnek
az almát s'
mikor szed-
gyad meg.*

*Mint kell el-
tartani és
el-venni az
almát.*

hideg és száraz helyen szalmákon, a' mint írja M. Varro. Azért a' kik gyümölcsös házakat csinálnak, azon légyeknek hogy annak ablakai északra légyenek és a' szél a' gyümölcsöt érje. Plinius azt hadgya hogy a' meg-marczongottakon és magoktól le-esteken kívül egyéb gyümölcsöt fige ágokban takarj, és veszfzöböl font kosárokban rakj, vagy fazékapro morfalék cretájával meg-kennyed. Görög Apulejus, efmét Columella, Plinius, Palladius és egyéb mezei dolgokról tanítok, erre hasznos dolgot eleget írtak. Kikből ez következő dolgokat a' te hasznodra örömeft ki-fzedtük. Belől vijafzfos föld edényben melly fellyül bé-csináztatott, sokan az almát ártalom nélkül meg-tartják. **Vadnak** olyak kik cretával vagy fazakas sárral a' gyümölcsöt meg-kenik, mellyet meg-szárazszván ugyanak-el. Sokáig egészízen, szépen, és álló-képpen meg-tarthatod ha zöld dío-fa leveleket vetcz alája: mellyel mind színe, mind szaga szépen el-tart. Melly még annál jobb lesz ha magokkal a' levelekkel bé-burítod, és dío-fa leveles ágokat fellyül raksz reá. Sokan apro ládácskákat csinálnak mindenik almának. Mások az házhéján alája rakván polyvát úgy rendelik-el, és szalmával fellyül bé-fedik oly módon, hogy szélei a' szelet egyarányt bé-vegyék. Palladius főtérek helyeken az hol szél nincsen, szalmát egy rostélyban alája vetvén, egy rakásra rakja úgy hogy egyik a' másikat ne érje. Meg-tarthatod úgy-is ha szőlő levelekben mindeniket bé-csinálad, és sárral, vagy fejer agyaggal meg-kenvén a' Napra ki-téized míg meg-keminyedik a' sár. Másképpen szekrényben, vagy kosárokban szokták el-rakni, és tiszta tölteni való lágy pólyvel körül csinálni, vadnak olyak, kik csak szárokat fazakas sárral kenik-meg. Legtöbben kutban avagy földben alá szolgáltató csatorná-

Alma tartáshoz alkalmas hely.

Sokféle elrakásának s meg-örzések módja.

Közönséges és könnyű mód.

Más mesterséges könnyű mód.

Szép találmány.

Hogy az almát olyan-nak találjad a' mint el-tetted,

Bort el-tartod, s' bortól el-tartó almá.

Hogy az alma sok idő-ig meg ne rothadgyon.

Minden gyümölcs leg jobban tartatik el mézben.

ban meritik-le. melyeket szorgalmatosan meg-szurkozván, és bé-csinálván az almát belé téstik. Némellyek szárait forró szurokban le-merítvén a'házheján rendre rakják. A' telelők magban, kivált-képpen árpában mint a' szőlők rakatnak-el. Meg-tartatnak így-is igen jól: Végy elő egy szurkotlan fazakat, mellynek feneke meg-légyen lyukasztva, ezt teliig ép és szép almákkal rakd-meg, és szurkos veszlőkkel vagy akar-mivel az edény száját csináld-bé; a' melly élő-fára akarod, függezd-fel hadd ott lenni egész telelészaka: mert olyanok léstnek a' minéműek voltak mikor el-raktad. Ezt hogy maga meg tapasztolta légyé Görög Apulejus írja; azt irván egyszer-s'mind hogy meg-áll ha hordo mustban merited, bé-csináloed, és seprűtül meg-olalmazod: mely modon mint egy csudáula' bort, s' annak kedveslégét meg-tartya, de ez a' mint többire a' miket irtam. a' birs almára tartozó, a' mint az ő helyén megmondgyuk. Némellyek az almás fazakat bor hordóban meritik, úgy hogy benne uszson, és az hordot bé-csinályák. Megnem rothadnak hogy ha zöld kerti isop levelével retejeket meg-kened, Neapolisi Palladius azt írja hogy a' kerékded almát minden munka nélkül telelczaka el-tart-hatni. Némellyek nyár-fa, vagy jegenye-fa hulladékját az alma közt hintenek, melly almát úgy kell rakni, hogy szárai alá felé legyenek, s' minek előtte reá szűkfég nem lesz hozzá nem nyulnak. De ezt mindenestül meg-hagynom kell, hogy nincsen almának olly neme, melly mézzel el ne tartson. Azért mivel e' dolog a' betegeknek néha egésléges, azt itélem hogy ha kevés almát-is, mézben tarts, de egy-mást ne éréjk; más-képpen egyik másikat el-rothasztya. Vadnak más el-telelésnek modgyai, és titkai mellyeket a' birs almáról szólván elő hozok, elmét a' körtvélyben, kivált-

Haaz Harsó Muzsaly

Szekely György

ben, kiváltképpen pomagranátban, citromban s' a' többiben. A' mely dolgot most még vársz, Plutárchusbol arra intelek: az alma háton hordozoinak ha kevés-is oly nehéz, hogy meg annyi nehéz terhet könnyebben viselhetne el. Ennek a' Deák Apulejus a' szagát mondgya okának, melytől hordozoi annyira meg-bántatnak, hogy elméjekben meg-tébbolyodgyanak. Mely dolgot ha az igen szagos birs-almára kell-é vinni inkább hogy sem egyéb almára a' szemmel látott dolog meg-bizonyította. Ez ellen jó orvosság az, ha kenyeret elszel a' mint írja Plinius; ez-is pedig hog' ha eléb egy-néhányat meg-elszel vagy szaglatsz. A' savanyu és erdei almák közdött leg jobb a' savanyu, vad és egrefes, melyből eczeret-is csinálhatni ily képpen: Harmad napig egy raká-ban tartsad, az után töltsed egy kádban, melyre első vagy kuc-fővizet önts, s' a' kádat bé-fedvén harmincz nap hadd ugy; és gyakran a' menyi eczeret ki-vóttél szűtségedre, annyi vizet töltss fellyül. Bort-is így szoktak némellyek csinálni a' nemes házi almákból mellyeket citromnak hívnak. Sajtókban vizét veszik, kétizben; gazzát és maradék seprőlékjét, vízben meg-áztattják, úgy hogy alma viznek mondathassék, igen jó ital a' parasztok szomjúságok ellen aratáskor és kaszáláskor. Mely nem csuda: mivel az almában és körtővélyben a' borsnak tulajdonsága benne vagyona' mint írja Plinius. Azon képpen a' betegetől az orvosok meg-tiltyák. Szokták pedig ezt borral és vízzel-is főzni és jó pépes étek. Minek-előtte innét el-mennék nem idegen dolog léfzen a' mi fel-töltt czélunktul meg-ementeni, hogy sokann ilyen képpen tapasztallják meg hogyha a' borba vizet töltötenek-é. Almát vernek az edénybe, vag' vad körtővélyt, és ha fenn lábbog tisztá a' bor, hogyha pedig el-merül viz van benne. De ezt a' mi bortitkairul irott könnyvünkben kell-vala meg-ementenünk.

A' hátsókön-
tereb hor-
dozo bar-
mok leg in-
káb izzad-
nak az alma
terbe alatt.

Mint légyen
az alma viz-
ei alma ec-
zer.

Mint lé-
gyen bor a'
fő almákból

Igen meg-
tartásra
méltó dol-
gok

Szép meg-
tapasztalá-
sa ha a' bor
vizese.

A Körtvély-fával, és Körtvélyel való bánás, annak segítő eszközei és titkai.

V. R E S Z.

A Körtvély-fa nedves és köves helyet szeret, a' mint írja Diophanes, szereti a' lapály helyeket-is, mellyekben vidámabb szokott lenni. Palladius olyan földet rendel neki, a' minémű a' földhöz illendő jó; tudni-illik, örvendetelt, és nem egymástul bántodottat. Ez az élő-fa terem mind magról, palántáról mind penig oltátrul, mely mind-azáltal meg-külömböztetik, a' mint Plinius után azon Palladius fel-jedzette. Mivel ha a' körtvély magot el-verte, nő ugyan a' természet eredetit ujonnan tápiálván, melynek meg-állítását semmi késelelem meg nem untattya. De az embernek kinék Hippocrates szerint az ő élete rövid azt várni hoszfás, mivel mind későn teremtenek, mind az ő nemek nemességéktől el-fajulnak. A' mely élő-fa palántájáról vettetik édetségét és gyengeségét meg-tartya, de sokáig el nem áll, az oltott gyümölcs peniglen sokáig tart. Gyakori kapálást és öntözést kíván a' körtvély-fa, a' mint írja Palladius, mert így tovább tart, és jobban elő mégyen, úgy hogy a' mely időben kezdett virágozni, ki-nőtt virágában semmi el ne vesztzen ha a' kapáló akkor azt segéti. Első gyümölcsét könnyen el-veszti a' mint írja Plinius, ha virága hullásakor mindgyárt zápor első követi, vagy felhős lézen az idő. Igen segítheted hogyha esztendő közben valamint meg-ganejzod: De az ökor ganéja sűrű, és nehéz gyümölcsöt teremtet a' mint szol Palladius. Vadnak olyak kik hamuval elegyitik, gondolván hogy így szagossá körtvély fog teremni. Nem kellett el-halगतnom hogy a' szelid körtvély-fa külföld ideig tart a' vad körtvély fánál. Hogyha magtalan lézen a' körtvély, azon mesterséggel tenyészővé te-
gyed

Mitsoda helyet szeret a' körtvély fa
Mitsoda módon terem a' körtvély.

Mi külföldi szőlő az oltott és oltatlan körtvély kőzött.

Afeg-tartani méltó dolog a' virágozást el-hullato körtvély felől.

Körtvélyhez alkalmas ganéj a' gyümölcsötlen körtvély orvossága.

gyed a' mellyet oda fellyeb meg-irtam. Leg többben midőn az élő-fácska fel-nevekedet, mélyen szokták ki-nyitni Columella hagyományából, és gyökere mellett a' tőkét meg-hasítani, s' a' hasítékban fenyő-fa, vagy bik-fa, avagy cser-fa éket verni, és ugy bé-fedni. Ha kővecsdős léfzen a' gyümölcs a' Quintilliusok szántas vetése azt hadgya hogy az élő-fát kicsiny gyökereig meztelenítsuk-meg, és ott valami kőves léfzen azt ki-fzedgyük, kőves föld helyett, más földet töltvén és meg-ganéjzván. Mely igen hasznos léfzen hogyha gyakran öntözöd. Ha akarod hogy bővebb és édeslebb kőrtvélyed légyen, tőkét gyökerehez közel furd-meg, bik-fa vagy cser-fa éket verj-bele, a' mint Palladius előtt Görög Diophanes írta; vagy bor seprőléket körül meg-áfozt gyökerehez bocsásf. Hogyha midőn virágoz, nyavalyája léfzen, meg-orvosolhadd régi bor seprőt három nap ki-nyitott gyökere alá töltvén, s' az után földel bé-burítván. Ha a' féreg bántya gyümölcsseit, és élő-fáját, gyökereit ökörvagy bika epével gyakran kend-meg, így mind a' rajta valok meghalnak, mind az után nem teremnek. Vadnak ez élő-fának egyéb segítő eszközei, és titkai, mellyeket mind az oda fellyeb való részekből, mind a' kővecsközökből ki-tanulhatz. Ha szederj-fába oltod varesis kőrtvélye terem, a' mint Tarrentinus írja. Miként cselökedgyed hogy a' minémű format akarsz, a' kőrtvély jelencsen, a' felső részben láfd-meg. De élő-fájáru ezek elegek legyenek, mennyünk gyümölcsseire; mellyek most mi nálunk annyira nevekedtek, és fok félle oltással oly fok félék, hogy rend szerint mindenekről irnom nagy munka légyen; azért a' kőrtvély el-rakására és tartására mégyek. Szedni kell a' kőrtvélyt azonképpen mint az almát, tudni-illik, szép időben, és gyengén, a' magoktul leesteket, és meg-marczongottakat az épektől el-szakasztván hold fogytán, és verő-fényen. Mellyet ha el-végesz szurkos

Hogy kőves gyümölcsöt ne teremjen a' kőrtvély
Hogy édes és több gyümölcs teremjen a' kőrtvély.

A beteges vagy sérges kőrtvély se orvoslása.

Mint légyen pirost és ábrázatos.

Mikor s' miképpen kell szedni a' kőrtvélyt, és tartani.

A Körtvély
el-rakásá-
nak sok szép
modgya.

edénybe szorgalmatoslán csinály-bé, melynek szája alá lé-
gyen és kicsiny verembe oly helyen temesd-el, hol folyo
viz közel légyen: ez Palladius tanácsa. Democritus azt írja
hog' igen jól tartatik hogyha csiráját szurockal meg-kened,
vagy ízárával fel-figgeízted. Mások félig el-forrott must-
ban, vagy édes borban egész edényekben meritik-le; némel-
lyek vermekben temetik. Leg többen dio levélben takar-
ják, mások lórében úgy hogy egymást ne érijék. A' parasz-
tok pelyva közé rakják. Sokan mihelt szedik szurkos föld

A Körtvély
el-rakásá-
ra jegyzet
meiro dol-
gok

edénybe téstik-el, és az edény száját enyvel, vagy szurockal
bé-csinállyák, s' a' verő-fényen el-temetik, fellyül homokat
rakván reá. Mindenek felett jól meg-maradnak mint egyéb
gyümölcsök ők is a' mézben csak hogy egymást ne érijék. Bo-
rát veheti ember a' körtvélynek szintén úgy mint az almá-

Körtvély
bor.

nak, mellyet körtvély víznek mondanak. Melynek mod-
gyát, egyéb körtvélyhez egyaránt alkalmaztathato mo-
dockal edgyütt, kereid-fol a' felső részben.

*A Birs-alma-fával, s' Birs-almával való bánás,
annak segítő eszközei és titkai.*

VI. R E S Z.

A' birs-al-
mát miért
bírják coto-
neának.

I Rják hogy ez az élő-fa *Cotonea*nak hivattatik M. Catorul,
mintha *Catoneat* mondanál, holott sóckal az előtte a' Gó-
rögök *Cydonia*nak hívtak, Cydon Creta vagy Candia vérof-
rul az honnat elsőben szátmazott volt. Hideg és nedves he-
lyet szereta' mint írja Palladius: hogyha lágy meleg helyen
léfzen gyakran kellett öntözni. Irják némellyek hogy bi-
deg, s' meleg között közép természetű helyet örömeft szen-
ved, és hogy mind lapály, fel-helyen könnyen élődik, no-
ha az oldalos és domboru helyet inkább kívánnya. Ha mi-
kor el-ültetik, s' igen kicsiny, ganejozni kell, ha nagy ham-
mut vagy creta port egylizer esztendőben vés a' gyökéré-
hez:

A' birs-al-
ma alkalma-
tos helye.

hez: öntözni kell Paxamus iriletiből valamikor száraz idő
 vagyon; ugyan-is így az almái mind jobban meg-érnek,
 mind hamaréb. Alkalmatos időben körül kópálni-is szabad
 léizen, másképpen el-szárad, vagy természetitől el-fajul.
 Ugy kell pedig a Birs-alma-fákat palántálni hogy eg'g'ikre a'
 mafikrul a' viz szélfuváskor ne csepegjen. Ez almának külső
 ábrázattját nehéz le-írni, mivel némely mint egy rovátkos,
 fodor, s' arany színhez vonszon; az honnat a' Görögök
*Chrysolinum*nak hívták. Virgilius a' mint sokaknak tudzik
Laurum malum, aranyos almának. Némelyek' fejérbek-
 nek látzanak, mellyek igen jószagúak; másokat *strucean*
 hívnak, mellyek későn érők, s' a' többinél szagofabbak.
 Vadnak ismét apro erdei birs-almák, többire sővény mel-
 lett nővők. Valamellyek vékonyon gyapjasok közöllők,
 azok mind szőrösödnek, és kellemetes szagúak. Demo-
 critus az ő Görög szántás vetési között azt igéri hogy a' birs
 alma minden élő állatrafog jelenteni hogy ha ki-metzetet
 edényekben nőnek-meg azonképpen mint az almáru
 meg-irtam. Ha nyavalyás léfzen az birs-alma fa-olaj seprű-
 leket meg-annyi vizzel töltés az tővére. Vagy mász követ
 tréával és vizzel elegyits őszve, s' az élő fa tőkéjét kend-meg
 vállé. Ha magtalan léfzen, sovány, férges, kövecses, vagy
 más-képpen nyavalyás azokat az orvosfőgokat nézd-meg,
 a' mellyeket mind közönséges, mind kivált-képpen oda-
 fel meg-irtunk. Jövők az birs-alma el-rakására, és őrzésé-
 re: mellyet a' Görögök régi paraszt munkájiból, s' Deák
 M. Varrobul, Columellabul, Pliniusbol, Palladiusbol és e-
 gyebekből ki-szedvén így érts. Elsőben-is a' birs-alma i-
 gen meg-ért, egész minden macula nélkül való léfzen, ha
 tisztá időben hold fogytán szeded; és uj nag' száju pálaczk-
 ban, gyapjaságát le-törölvén tágatlan és gyengén ra-
 kod el, hogy őszve ne verődgyék. Az után midőn szájaig

Ganija, éne
 rózeje, ka-
 pálasa a' birs
 almának.

A' Birs-al-
 ma sok féle
 ábrázattal.

Mint lé-
 gyen képs
 a' birs-al-
 ma.

A' beteges
 vagy gyá-
 mólcselen
 birs-alma
 orvoslása.

Mint kell
 szedni és el-
 tartani a'
 birs-almát.
 Szép meg-
 tartásra va-
 lo dolgok.

rákodik venyikével, vagy apro veszfzövel ugy szorítsd-meg, hogy kevelése nyomassék; hogy mikor nedvelséggel eltelik felneütsön. Ackor jo és folyo mézzel az edént egész szájáig töltö-meg; De meg-odd magad hogy éretlenül, és nyersen oda ne tödd, mert ugy meg-keményedik hogy házfzónra valo nem lehet. Halloom hogy némellyek minke-elötte mézben téfzik a' birs-almát, csont vagy fa késszel metzik-meg, mivel a' vas nékiek árt: ismét magvokat ki-vezfik: a' mellyek az almát, éppen nem hadgyák; mely dolgogot nevenik kell inkább hogy nem hallani; mivel a' méznek

Mag-tartásra valo intés.

A méz a' természeti az, hogy nyavalyáját továbbra terjedni nem enged; mely okbul a' meg-holt testet-is fokáig el-tartya rothadatlannul. Ez az ut nem csak a' birs-almát meg-tartya, hanem méz és birs-alma szagot-is nemz, mely birs-almát ártalom nélkül adhatni néha a' hideg lelöknek, és melomel-

rothadásnak ellene áll.

A birs-alma el-tartásának fok módja.

A birs-alma el-tartásának fok módja.

A birs-alma el-tartásának fok módja.

nek mézes almának hivattatik a' Görögöktül. Democritus meg-fzedvén a' birs-almát, mustba seprőjéig meriti varásának fok módja.

la, és így zárja vala-el, igirvén innét szagofsab bort. Mások ujfazékba rakják; mely a' teli bor hordoban uszfzón, a' hordot penig meg-kenik. Mások fige levéllel bé-takarván őrizik. Legtöbben szöszbe vagy tölteni való lágy pölybe bécsinállják, s' ládába rakják. Sokan hulladékban, kölesben, árpában, zabban fokáig éppen el-tartják; de oly házba ne rakjad az hol egyéb rothado gyümölcsök léfznek.

Mert azokat erős szagoctal meg-vesztegetik, kiváltképpen a' közel valo szözlöt. M.Cato hideg és száraz helyen pelyván tartya, a' mint az almául meg-mondottuk, mellyek megtartása a' birs-almával fokban edgyez. Némellyek fige-fa vagy dio-fa levéllel borittják-bé, mások fazakas cretával kenik-meg, s' meg-szárasztván a' napra ki-téfik, s' a' mikor véle kell élni a' cretát le-mofsák. Leg-többen fa ládában külön külön rakják, száraz és hideg ház-béján a' hol sem füst

sem va-

sem valami nehéz ízag ne legyen: ezt is úgy rakják penig hogy szára alól legyen, az után nyár-fa, vagy jegenye-fa hulladékot köziben tévén, pelyvás sárral bé-fedik, hogy lélekzõje ne lehessen. Ezeket a' régiek írásokból tévén bü-vebben akartam le-írni, mivel más gyümölcsök telelésekre is alkalmas. De itt csak nem el-hagytam azt, hogy a' birs-alma liktariomat így szoktuk csinálni: meg-fózzuk a' birs-almát, nád mézzel vagy csak magával, vagy szék-fü-vet hozza tévén, és fa-hajat, ki-vevesszük s' úgy el-tartjuk. Bors is csinálhatni ha a' birs-almát õszve rontod, és meg-fajtolod, melyhez kevés mézet adgy, más-képpen hamar meg-eczetesedik.

Mint kell
csinálni a'
birs-alma
liktarioma

Birs-alma
bor.

*A' Szilva-fával, és Szilvával valóbanás, annak
segítõ eszközei és titkai.*

VIL R E SZ.

A' Szilva-fa vidám és nedves helyet szerez, és igen jól meg-nõ lát' meleg időben: noha a' hideget is el-szenvedheti a' mint Palladius írja. Ha kővecses földben ganá-jozzák, hamar el-vevő és ferges szilva terem. El-vettethetik magvárul a' meg-rothadott és jól meg-szántott föld-ben, csak hogy tenyérnire mélyen temetődgyék. Palántá-ját is tévzik el tőkéről le-vágván, gyökerét ganéval meg-kenvén. Segíti õtet a' nedvesség és szüntelen való környül kapálás. De a' duránczai szilva szára földet, s' meleg időt kíván a' mint írja Görög Pamphilus. Ha fonnyodo lézen és nem termékeny, olaj seprőléket megannyi vízzel õnts a' gyökeréhez; vagy õkõr vizellelet csak magát, vagy embe-rét régic és megannyi vízzel meg-elegyítettet; avagy ham-vat kivalképpen venike hamvát, a' mint a' Görög szánto vetõkből írja Palladius. Ezen élõ-fát hogyha a' fereg, vagy hangya bántya verefs miniummal és olvasztott szurockal

Mitoda be-lyet szerez a' szilva, és mint nem fergesedik meg.

Mint kell el-vetni a' szilvát.

A' veszni tóó, s' tér-méretlen szilva or-vossága.

A ferez és
hangya el-
len valo or-
vosságok.

Hogymag
nélkül te-
remjen A
szilva.

keny-meg: mellyel mindazáltal kevésfel bántsád; hogy az orvosság méreg nélgyen: más segitő ez kezeket a' felső irásokbul végy, azért az élő-farul a' gyümölcsre jovók. Ezt a' szilva-famag nélkül fogja teremteni, ha gyenge élő-fáját két láb nyomnira el-mecsvén mint gyökeréig meg-ha-
fitod, és meg-refszelvén, belső bélit ki-vészed késsel, és mindgyárt az egymástul el-vált két részt kötéllel öszve kötöd; és felső részét az hol el-választottad ganéval, vagy agyaggal és viaszszal bé-csinálad, és vizes papirossal meg-

Haáz

erősited; eztendő mulva meg-látod hogy edgyé lett. Ezt az élő-fát olstán gyümölcsstelen csömetékben oltsd-bé, s' gyümölcsre minden mag nélkül valo léfzen; a' kar szilva, cse-
refznye, barack, naspolya, pálma-fa. som légyen, az ezent rajta el-kövyetheted. A' szilvák neme mi nálunk sok féle:

Tudor

A szilva
köneveci.

Szék

mert ezek közzül némeljek fű színűek, némeljek veresek, fél vereslek, éléphant tetém színűek, verhenyős sárgák, skarlát színűek, feketelek, kékek, és sok színűek. Némeljek ismét kisebbek, nagyobbak, vagy közép szerűk: ismét némeljek édesek, máfok savanyuak, boroók, kemények, légyak, gömbölyégek, tyukmony formájuk, s' mint egy hofszak: Meljek mind Cato után kezdettek a' mint írja

Dioszilva.

Plinius. Vadnak dio-fákban oltattak-is, meljek mind szinit izitaz oltáfnak magokkal hozzák, s' két szülcjektül *nucipruna* vagy dios szilvának neveztetnek. Leg ditsiretsebbek a' duránczai szilvák, Damascus Syria hegyétől eredendők. Igen jól el-tartatnak s' miotirja Pamphilus oly nordokban meljekben vagy édes vagy új bort töltöttek, csak hogy ezekbe a' lábbogjanak, és az edényt szorgalmatoslan bé-csinálják. Második renden vadnak az hofszu berczenzei szilvák; az tyukmony formájuk husok jo, és oltással mindenút termők. A' meljeket közzük el-akariz tenni azokat egélzen meg-törődés nélkül szedgyed

Mint tar-
tsal-el igen
jól a' szilvát,
s' mellyek
közülök job-
bak.

szep tisz-

szép tiszta időben, és szurkos föld edényben rakjad, mely főzéssel félig el-fogyot borral, vagy muskorály borral tele légyen, úgy hogy a' szilva mind el-merüllyön, melyre jól meg-öntöt fedőt tégy fellyül. Szokrák a' verőfényenn-is meg-aszalni, száraz helyre ki-tévén a' mint szoll Palladius. Némelyek tengeri vizben, vagy forró (ós vizben ujjonnan mihelyt szedik, el-meritik, csontot kivévén lágy meleg kemenczében, vagy a' verőfényen szárazlyák.

Az el-tar-tani valo szilvat mint szedged és rakjad.

A Cseresznye-fával, és Cseresznye-val való bánás, annak segítő eszközei, és tükai.

VIII. R E S Z.

A Cseresznye hideg, és nedves helyet szeret a' mint írja Florentinus; kivel edgyez Palladius azt írvan hog' ez az hideg időt, s' nedves helyet kívannya. Plinius is észkorkor hideg, hegyes helyeket rendel nékik, ismét mély vermeket, és széles földet, ismét szüntelen valo kapálást. Parancsollya-is egyfzer s' mind hogy az ő rothar, és szárado ágait el-nyelsük: ismét ha sűrű ága lészen azt-is, hogy meg-ritkullyon. Mely vélekedésben vagyon Palladius-is: azt írvan ezen kívül, hogy oly könnyen bé-fogja a' vész(zöt), (nem hogy a' magot vagy csontot skákat bé ne venné) hogy látta apro támaszit hogy eggyé lettek a' cseresznye-fával: el nem hagyván azt-is, hogy tőkéjében és ágaiban néha szórterem; mely ha igen belé-nyefi magát, az élő-fát meg-rothasztja, azért ezt le-kell beretválni szorgalmatoslan minek-előtte tőkéjében bé-oitatik. Továbbá annyira gyűlöli a' ganéjt, hogy a' ganéjözással szem látomást el-fajullyon. Igen segitődik penig, ha maga ágait el-vagdalyván, gyökere körül el-verted és ott meg-tzáradnak, a' mint fel-jedzette Mathiolus András az ő

Mitsoda földet s' eget szeret a' cseresznye fa.

Mint kell a' cseresznye-fával bänni.

A' cseresznye-fa könnyen b' fogadja a' vészt.

A' cseresznye-fa a' ganéjt nem szereti.

Egy fa-is
csemetéjét
egy nem vi-
szel elő mint
a' cseresz-
nye-fa.

A' Gallusok
mit hínak
tulajdon-
képpen cse-
resznye-sá-
nak.

A' komor
kedvűeknek
kedves a'
gyümölcsö.
Cseresznye
érés grádi-
sú.

Rothadó
cseresznye
orvossága.

Mint légyá
időjén érő a'
cseresznye.

Dioscoridesre irt jedzési között. Ugyan nincsen-is olly élő-fa, mely az ő csemetéjét inkább nevellye, mert az ő nedvességével, mint egy kővér maggal meg-nehézített-vén a' föld, mind mezőn hegyen erdőn annyi palantát nemz, hogy semmi se több, se csudálatosabb nincsen. Néki szép külömb külömb-féle gyümölcsö, az honnat fok nevéi-is vadnak, mellyeket it nem szükség meg-fjetegetni, elégségesnek gondolván azt meg-jelenteni: hogy a' Gallusoknál *Cerasium*nak vagy Cseresznye (*Megy*) fának azt a' gyümölcsöt hívják, mely közép szerűfán terem, szára kicsiny, gyümölcsö kerekded, s' mikor meg-érik igen szépen mint egy drága kő meg-pirosul. Husa néki fok, gyenge, és nedves, magva gyümölcsének közepin. Az ő ize igen tetczik savanyusága miatt, és a' betegeskedők komor kedvűket meg-ujjitya; és a' méhben hordozók könnyeségekre minek-előtte meg-érnék igen kívánniák. A' mi érésének grádicsir illeti elsőben zöldék, az után fejekek, az után világos vereslek. Vadnak ollyak a' mellyek, egy felől vereslek, más felől fejekek, vadnak feketék-is, ismét verhenyűsök. Az honnat igazán írja Ovidius.

S' mely külömbözseti gyümölcsöt fok szinnel;

Hallya é' kis szomat cseresznye bélével.

Florentinus azt írja hogy a' cseresznye soha jó gyümölcsöt nem hoz, ha más élő-fában nem oltatodik: mely ha fok nedvesség miá rothadni kezd, Palladius tanácsából tőkéjén lyukat farj, mellyen nedvessége ki-follyon. Hogy ha az hangya bántya, a' kővér porcsin vizét öntsd rá fél-annyi eczettel, vagy bor seprűvel élő-fa tőkét kend-meg. Elein érő lézízen hogy ha minek előtte virágzik, méz kővet gyükerei körül raksz, vagy meleg vizet gya-

kortaréá öntesz, de azután kevés idő alatt meg-szarád. Igen jó e' fának gyümölcsében ki-szaggatni, hogy a' meljek meg-maradnak, azok nagyobbak legyenek. Hogy ha ki a' mint Florentinus írja, fekete szőlő veszfőzta' cseresznye fába olt, tavaszszal néki szőlőt hoz. Ha akarod hogy magva nélkül teremjen a' cseresznye, Gargilius Martialis tá-nácsából a' mint meg-irta Palladius, gyenge fáját két láb nyomnira mesd-el, és gyökeréig hasítsd-le, és bélit vedd-ki, s' mindgyárt azont kötőzd őszve, s' tetejét és hasadék-ját ganéval kend-meg: esztendő mulva hasadása őszve menvén ol' csemetéket olts-belé meljek még nem gyümölcsöztek, s' a' rajta termő cseresznye mag nélkül léfzen. De **job lesz e' végre Görög Democritus halgatni;** Haa' cseresznye-fa gyenge czolonkját gyökeréig metczed also részét meg nem sebesítvén, s' bélit ki-vészed, s' az után *cyrenaica lacrymas* meljjet *laserpituum*-nak is hívnek, vízzel elegyítvén belé öntesz mind addig míg mint egy szappan álló léfzen, s' vizes papírossal a' meg-nevezett törőket rámazt vetvén alája őszve kötőd, hogy a' nedveség ki ne jöhessen. Nyolczad nappal ez után ismét azon nedveséggel öntsd-meg hogy csiráját ki-indítsa: ezt cselekedvén bél vagy mag nélkül való léfzen a' cseresznyéd, vagy akár mi gyümölcsöd. Egyéb titkokat és segítő ezkőzőket a' fellyül meg-irt dolgokbul meg-tudhatsz. Itt el nem hagyom azt hogy a' cseresznye borostyán fába igen illendőképpen oltathatik, a' mint az oltáirul írott könyvünköl eszedbe veheted: Mivel innét a' gyümölcs mintegy kedves szagu, s' a' zöld és szagos borostyán levelek között igen szép is, azon kívül féreg-is nem bántya annyira. A' mi el-rakását illeti, azt Florentinus így tanatya: A' cseresznyét nap kőlte előtt szedd-meg egy edénybe, melynek fenekén legyen

*Mint légyé
sás mag nél-
kül való a'
cseresznye.*

*Hogy a' cse-
resznye bel-
ső mag nél-
kül légyen.*

*A' cseresz-
nyét boro-
styán fába
oltani.*

*A' cseresz-
nye-el-raka-
sa és szer-
számozása.*

148 **MIZALD ANTAL KERTI**
 kerti ifop, ismét rakjkerti ifopot fellyül, s' azon fellyül cse-
 relznyét, mindaddig mig ily modon meg-telik az edény,
 s' öntsd-meg kevés eczettel, édes vagy a' mint Ruellius
 írja, savanyu édes mézzel; és így fedővel fedd-bé. El-rak-
 ják némeljek másképpen-is, nád leveleket rakván kerti i-
 fop helyett. Sokan a' meleg verő-fényen meg-száraztyák
 vagy lágy meleg kemenczében, mely modon igen jól meg-
 állnak, mind egészséges mind beteges embereknek hasz-
 nokra.

Más cse-
 relznye el-
 zariásnak
 madgya.

Haáz Rézső Múzeum

*A' Szederj-fával, s' Szederjel való bánás, annak
 segítő eszközei és titkai.*

Tudományos KÖNYVTÁRA

Mint kell **A'** Szederj-fa meleg és homokos földet szeret a' mint
 a' szederj- írja Palladius, a' kapálást és ganéjozást igen szereti,
 s' a' szederj- nem mélyen penig hanem gyökerének felső részéig a' mint
 Szederj- Górog Berithius írja. Szüntelen nedveséget nem igen

Szárazítani

szeret, melyről a' rothadott, száraz, és héjában való ága-
 kat harmadik esztendőben kell le-moczeni. Magrol meg-
 nő, de gyakran kell úgy öntözni. Jobban vettetik más-
 fél láb nyomni fiatal veszfő palántájásával, melyet gané-
 val meg-kenny. Ha egy helybül más helybe palántárod
 mélyeb gödröt kíván, és ritkán-is ültetd hogy edgyiknek
 árnyéka a' másikat ne érje. A' szőlővel igen egy természe-

Mint te-
 rem jobban
 a' szederj.

A' Szederj rü; későn és hideg el-közelítése után terem, s' azért írja
 a' szőlőre is Plinius hogy minden élő-fák felett leg bőlcseb noha a'
 szederj- Górogok bolond élő-fának nevezték. Az ő leveleit ha vi-

Szép és jegy-
 zésre méltó
 dolog.

zelleiben meg-álztatod, a' bőrről a' szőrt le-vízi, s' ezen
 leveleikkel élnek a' selyem erefző bogarak-is. De itt a' sze-
 derj-fa csudáját melyről ír Plinius el nem halgathatom:
 azt mondgya hogy a' szederj-fa, borostyán-fa, folyo boro-
 styán-fa

ftyán-fa ha őszve dörسلöd könnyen tüzet adnak, melyet Szép-jedzef-
nem lévén mindenkor kő jelen, az őrállók, s' pásztorok remélto do-
szorgalmatofsága talál. Némeljek azt írják hogy a' szederj *remélto do-*
fa mind termékenyeb, mind magosab lészzen, ha tőkét *log. A*
meg-farván egy felől terpentina-fa éket, s' más felől oly *Szederi fa*
fa éket melyből a' mastix gyantajő, a' Deákok *lentiscusnak*
hivják, belé-vertz. Azon szederj-fa, a' mint Berythius írja *dörسلiffel*
ha fejér nyár-fában oltatik, fejér szederjet hoz. Mely O- *tüzet véset*
lafz-országban oly bő, mint mi nálunk a' fekete. Szokása *magában.*
penig e' szederjnek, hogy mi sor kezd akkor fejér, az után *Mint lé-*
veres, utolszor oly fekete hogy kezedet veressé tegye, *gyen termé-*
mellyet a' favanyu szederj le-nios. El-téte-réséről Berythi- *kennyeb a'*
us ezt írja. A' szederjet üveg edényben ha el-tézed, loká- *Szederi fa,*
ig tart, maga levében és borban belé-meritvén, s' fellyül *ismét fejér*
bé-fedvén; csak hogy igen meg-ért ne legyen, vagy *gyámölcsü.*
el-fonnyar. *Mint kell*
el-tartani
a' szederjet.

*A Baraczk-fával, és Baraczkal való bánás, an-
nak segéd eszközei és titkai.*

X. R E S Z.

GAlliában a' baraczk igen bőléges, akár minémű he- *Mitroda*
lyen terem, de mind virágára, baraczkjára, és tartá- *helyeken te-*
sára nézve jobbak, hogy ha meleg fővenyes és száraz he- *rem a' ba-*
lyen lésznek a' mint írja Palladius, és ő előtte Plinius. Hi- *raczk-fa.*
deg és szeles helyen hamar el-vész, hanem ha valamit e- *Az híves*
leiben vertz, igen szereti maga levelével ganéjoztarni, *és szeles he-*
és illendő időben kapáltatni. Magvát meg-kapált föld- *lyet gyűltö.*
ben kell el-tenni egymástól két lábnyomnéra, hogy mi- *Mint kell*
dön meg nő könnyebben által palántrálhassák; nem-is *el-tenni a'*
kell két vagy három ujnynál mélyebben el-tenni, ezt-is *baraczk*
penig hegyesebb rézfivel alá. Gyenge csemetéjét gy- *magot.*

*Mint kell
által palán-
tálni a' ba-
raczk-fát.*

korta kell füvektől meg-kapálni, s' ha két éfztendős lé-
szen által palántálni nem mély veremben. De élő-fa-
ját nem metszse kell egyiket a' másiktól ültetni, hogy a'
Nap melegétől magokat oltalmazhassák: mellyek ha
meg-öntözternek nagyobb gyümölcsöket teremnek: mí-
vel gyakori öntözterést kíván, kiváltképpen nyárban.
Nincsen-is más gyümölcs a' melly örömeftéb által ülteté-

*Hogy hogy
lefe vidá-
mab színü
a' baraczk-
fá.*

sét egy helyből másban szenvedgye. Termetére nézve
szeb léssen a' mint Florentinus írja, ha mihelt a' baraczk-
kot meg-élfzük, **mingyárt magvát el-vetryük** kevés huft
rajta hagyván. De mivel ez az élő-fa hamar meg-vénhe-
dik szilva vagy keferü mondola-fában kell oltani. Melly
ha lankotnak látczik, régibor seprüt vizzel elegits, s' azt
öntsd reá, és gyakori reá töltéssel többiteni, s' estvéli
nedveftéggel táplálni melje együt ha a' meleg öl kár van

*Fonnyadni
térő baraczk
fa orvossá-
ga.*

benne, árnyeckal tartani igen hasznos léssen. Ha a' féreg
bántya hamúval s' olaj seprüléckel el-veftnek; vagy ökö-
vizelettel, mellyben harmad rézényi eczet légyen. Ha
a' zuzmaráztol kell félteni, ganéjjal segitsed, vagy bor sep-
rüt vizzel elegyitvén, vagy a' mi legjobb oly vizzel melly-
ben bab főt-meg. Minden hibája ellen használni fog ha
iglicze kórót köröz hozzá. A' baraczk mind magva nél-
kül léssen ha a' mint írja Affricanus alol tökéjét meg-fu-
rod s' bélit ki-vévén fúz avagy som-fa éket belé-veftz. Ha

*Hogy féreg
vagy ökö-
maráz ne
bántsa a' ba-
raczk-fát.*

*Mint terem
mag nélkül
a' baraczk.*

azt akarod hogy baraczkod, mondolád, vagy egyéb di-
od igen nagy légyen, három vagy négy efféle gyümölcs
bélit végy-ki, s' úgy csináld-őfzve hogy egynek láftanak.
czeket őfzve csinálván, és ha szükséges léssen őfzve köt-
vén, valami ganéjos földel teli edénybe palántáld-belé,
és úgy temesd-el, de úgy hogy fellyül lyuk légyen, a' mel-
jen jóvendőben a' csirája ki-jöheftcn. Így azok a' bélek
egy élő

egy élő-fává léfznek, mellyek az ő idejekben igen nagy és szép gyümölcsöket fognak hozni. Vadnak olyvak kik a béléket nem edényben, hanem földel teli csőben bocsáttyák. Hogy ha könnyebben azt el-akarod érni, szed-le a' jól termet fárol az a'probb gyümölcsöket, hogy a' melly nedveslég azokban menne a' többi táplálásokra fordullyon. Haránczos és rothat baraczk talál termeni, Palladius azt hadgya hogy alá-felé külső heját mész-el, és midőn onnat nedveslég jött-ki, agyaggal vagy pelyvás farral sebét fedd-bé. Hogy ha hamar el-veszök, és le-folyok léfznek a' baraczkok tővét kapáld-ki, s' terpetina, vagy *lentiscus* éket verj belé, vagy középbén furd-meg s' füz-fa éket verj belé. Ha akarod hogy baraczkod iratos legyen, Democritus tanácsából azt el-éred; ha a' baraczk hufát le-vakarván, a' magvát vízben ásztatod harmadnapig, és lassan fáját meg-vágván, a' magvát réz pennával belső hejáig, a' minémű betűvel vagy képpel akarod nem méllyen meg-írod; az után maga fájában ismét belé té-szed, és őszve csinálván ganéjjal papirosslal, avagy levelekkel bé-csinálod el-veted, és ha szükséges léfzen meg-öntözöd: mert valamit bélire irtál, a' baraczk azt fogja ki-jelenteni. Hogy ha akarod hogy veres baraczkod legyen azt el-éred azon Democritus sententiajából piros rosákat a' baraczk-fa alatt el-temetvén. Vagy ha a' magva belső részében hét nappal az után hogy meg-nyitod sárkány vért vagy miniomat töltesz, és csontyában ismét belé kötözöd s' ugy veted-el. Ha más-féle akarmi szint, izt, szagot belé öntesz hasonlo léfzen a' baraczk-is. Itt csak nem el-hattam a' baraczkok nemeit: meljek közön-ségeslén hármak: edgyik közön-séges mely nyárnak a' végin szokott érni, hol hamaréb, hol későbben a' földnek és ég-

A' baraczk nagygyá csinálásának mesterséges módgya. Már könnyeb ut.

Hogy tánczos vagy rothado ne legyen a' baraczk.

Hogy hamar el ne rothadgyon.

Hogy a' baraczk képes vagy iratos legyen.

Hogy a' baraczk veres legyen.

Meg társra méltó dolgok.

A' baraczk három neme.

Sárgás ve-
res baraczk

és égnek mi-volta szerint. A' másik duránczai baraczk, mivel hufa fa-magvához erőssen oda ragadott; mellyek között vadnak olyanok-is, mellyek mint egy vér izinűek, vadnak ismét olyanok mellyek mint a' birs alma sárgák mind kívül belől; harmadik neme idején érő, mely a' renger baraczk, nyárnak elein érő. A' közönséges baraczknál Plinius idejében semmi nem volt hamarab el-rothado, mivel minek utánna le-szakasztottad két nap ha tartorák, azért el-kellet adni. A' Duránczaiak fős vízzel és eczetes mézzel a' mint írja Palladius fokáig tartatnak vala. Ezeknek valamint a' szilvák fás magvok ki-vetetvén aszaltatnak. Gyakorta magvát ki-vévén liktáriumat cúnálnak belőlle, melly kedves és joizú. El-tart penig fokáig ha középe meleg szurok cseppivel bé-rőlte-tik, és így félig meg-forrott mustban hányattatik, az e-dényt erőssen bé-zarolván minden felől: meljek mind az eleve érókhez, mind a' kemény hufa baraczkokhoz alkalmaztatnak, a' mint hogy azokhoz-is a' mellyek száraz és kövecses helyen teremnek.

A' közönsé-
ges baraczk-
nál semmi
hamarab el
nem pész-
Mint kell el-
tartani a'
baraczkot.

Coróliai
baraczk

A' Naszpolyával, Berekenye-fával s' azok gyümölcsivel való bánás, azoknak segítő eszközei, estítkei.

XI. R E S Z.

A' Naszpo-
lya két ne-
me.

Mitől nagy
a' naszpo-
lya.

A' Naszpolyának két neme-vagyon, edgyike az a' melynek ritkábbak a' pihei, csipke bokrokban, élő sövényekben mint ha erdei volna ugy nő. Ennek kicsin a' gyümölcsse, és elein oly savanyu hogy alig ebetik, hanem ha a' télnek hidege lágyittya-meg. A' másik neme nagyob gyümölcsű, ugy hogy néha nagy szagával az almát el-érje, s' minden tövis nélkül való, mely ugy hiszem régultai kertekben való ültetésével törtte-le vadságát. Meleg helyet

szeret

fzeret mind az által vizenyőst a' mint írja Palladius. *Hi- Micsodás*
deg földben-is terem homokos, és kövecses földben, mel- *helyet sze-*
jelfővény elegyítvelégyen; vagy kőves agyagban. *Sze- ret a' nasz-*
reti igen a' meg-irtást, és körül kapálást, és kevés nedves- *poija.*
séggel száraz időben meg-öntöztetni. Ennek fáját a' mi

kocsifink ostor nyelnek igen szokták metzeni. Ha meg- *Mint kell*
őregedik a' férgek igen bántják, meljek nagyobbak s' kü- *féregtől*
lombózők-is ez élő-fán, mint sem a' többin. Réz ezköz- *meg tisztí-*
zel kel tisztítani a' mint írja Palladius, és olaj seprőléccel, *tani.*

Vagy ember régi vizellettivel, avagy élő mézfűzel töveit se-
gíteni, de gyengén, mert egyébaránt az haszon ártalom
lészen. A' mely haszonra igen jólészen a' meg-főzöt sze-
ges borso vize. Hogy ha gyümölcsse hull, gyökerében *Hogy a' nasz-*
egy darabot mets-el, s' tőkéje közepiben verd- *polya el ne*
bé. Hogy *hulljon;*
ha az hangyák bántják, veres miniomot eczettel, és ha- *vagy ban-*
muvalegyben csinálván meg-ólód. Ez élő-fának gyümöl. *gya ne bánt-*
cse gömböleg szokot lenni, zöld, végtére sárga forma, *ta.*
és hogy meg-ért, az után lágy, feneké szőrös és mint egy
koronakerekded, meljet Politianus az ő paraszt munkáji-
ban így irt-le.

Királyi koronát jelentő Naszpolyák.

Az ő gyümölcsök szorító, Galenus írja hogy némeljek ha- *A' naszpo-*
rom szeműeknek, három csontuaknak-is hivták, mivel *lyának lép*
belől három szeme, mint három csontocska maggyanánt *le írása.*
benne vagyon. A' mi el-rakásokat illeti, élő-fajokon so- *Mint kell*
káiig el-tartanak a' naszpolyák, vagy szurkos edényekben a' *el-tartani*
mint írja Palladius, vagy ha rendre fel-kötözöd; vagy a' *a' naszpolyát*
mint némeljek mondgyák, félig el-forrot mustban. Tisz-
ta időben dél-tájban szedgyed, és edgyiket másikkhoz nem
értetvén, pelyvával fed-bé. Hogy ha szárockal egyútt
szeded, és foós vízben egynéhány napig áztatod, az után
félig forrot mustban töltdöd szépen el-tart. Meljet ha meg
nem cse,

Meg-tar-
tafra méltó
dolgozók

nem cselekedhetel, mézzel-is véghez vihez, ha szintén meg-érten nem szeded-le. Téli hideg üdőkben némeljek, savanyúsága hogy ki-mennyen méhserben főzik-meg, belétéven kevés fa-héjat. De mivelitt kertész, s' nem méhvel bano vagyok, ezeket a' szakácsoknak hagyom.

Micsoda be-
lyet szeret
a' berekenye

A' Berekenyenedves, hegyes és hideghez közel valo helyeket szereta' mint írja Palladius: meljet ugy terzik hogy Theophrastusból vett, a' ki azt mondgya hogy a' berekenyenedves, és hivesítő helyet szeret; az honnat irják hogy

Haáz lilla el-szárad hamcleg helyekre viszik. Meg-fogonik mindtúról, magrul, és gyökérrül, meljet ha által palántálsz erős légyen. Vermet mélyet szeret, és széles helyet ugy hogy a' szél-túl hanyattatván meg-öregedgyék, a' mint írja Palladius. Öregségekor a' veres, és szórós bogarak

A' bereke-
nye-sz tar-
tás módgya.

igen álják, belső bélic meg-évén. Melytül meg-szabadul, hogha egynehányat fárul le-vévén ugyan ott meg-égetez, mert így vagy ki-hálnak, vagy el-futnak. Hogy ha nem igen gyümölcsöző lészén, fenyő éket verj a' gyűkerében, vagy környülötte meg-álván, hamuval föld helyet tölcsebé. Három ézt: endős elöt nem szokott lenni gyümölcsöző, mely gyümölcssei ha igen jól teremnek, mint egy szőlő öfzve mennek, egy csutkárul mint egy lép formán tüg-vén. Ezt a' gyümölcsöt mig savanyu addig-is bántya a' féreg, a' mint írja Plinius; a' ki négy féle berekenyéről emlékezik: edgyike oly kerekded mint az alma, másik bubos mint a' kórtővény, harmadik tyukmony forma, negyedik verhasinak mondatik; és csak orvosságul jo. El tartatik ily módon: a' keményebbit meg-szedik, és mikor szelidül-ni kezd, föld edényekben mind teléig bé-zárják; mázzal feljül bé-burítván, az után két láb-nyomni mély verem-ben száraz, és verő-fényes helyen el-tézik, feljül a' földet sűrűn réányomván, M. Cato félig el-forrot mustban tar-tya-el.

Hogy a'
fíreg ne
bántsa
Hogy gyü-
mölcs-özö
légyen.

A' bereke-
nyének négy
memo.

Mint kell
el-tartani
a' bereke-
nyét.

tya-el. Meljel egyet ért M. Varro hozzá adván azt hogy ha száraz helyen akarhol el-téved könnyen meg-áll. Meljeket el-metélvén-is a' verő-fényen úgy szárazltanak némeljek mint a' kőrtővélyt: s' mikor véle élni akarnak forró vízben ásztrattyák, és így ujonnan életre hozzák, s'ize igen gyönyörűséges. Mások száraztul egyben egészen szurkos hordoban fuggesztik-fel, s' mindeniknek csiráját szurockal meg-kenvén, s' a' szelettőle ki-rekeztvén fedővel és mázzal bé-csinálják, minden nedvességtől távol. Némeljek a' mint írja Columella: félig el-főzöt borban el-tarttyák, hozzá adván, száraz kőményt meljel le-nyomattassék, ug' hogy leve feljül ufzon. Azután szurkos fedővel az edényt bé-csinálják, és mázzal meg-kenik hogy lélegzője ne lég'en, A' meg-ért berekenyéből bor leszzen valamint az almából, és kőrtővélyből, az éretlenből penig eczet.

El-tartásának más módja.

Szép és jegyzésre méltó dolgok azon dolgokrol.

Berekenye s'arv'u viz és ecet.

A Dio-fával, s' Dioval való banás, annak segítő eszközei, és titkai.

XII. R E S Z.

A' Dio-fa oly közönséges, hogy mind gyermekek, s' vének egyaránt ismérjék: száraz és hideg helyet, ismét kővecses földet szeret a' mint Plinius után írja Palladius. Columella azt írja hog' száraz kemény, és meleg földet rendety néki, meljet szeret. Lágy meleg helyeken-is mindazáltal fel-nő nedvességtől segítettvén. Maga dioján úgy szokták vetni, valamint szinte a' mandolát, de elsőben meg-kell szárazltani a' verő-fényen, hogy ártalmas nedvessége ki-mennyen. Azon Columella azt parancsolja, hog' nem igen édes méhserben ásztafluk-meg, minek-előtte el-vetnők: mert így jobbizügyűmölcsöt fog-hozniaz ő idejében, egyfersmind hamaráb, s' job gyűmölcsöthoz, mely szavait lokan értenek a' mogyororol hogy volna. Palladi-

Micsoda földet szeret a' dio-fa.

Mint kell vetni a' diot és veté, első el-készteni a' dio el-palántálásához való dolgok.

us arra int hogy a' diot a' mint külső két héja őszve megyen , azzala' földben vesűk ugy hogy az hegye északra nézzen. Columella hármat három szegeletű formán téfzen-el ugy hogy hegyes fele alá légyen, mivel onnat jó-ki a' gyökere és edgyik dio másiktul egy tenyérnire meűfze se légyen, és ez közdöttök lévő hely nap nyugotra légyen. Akar mint s' akar hogy de az igaz hogy követ vagy cserepet tégy feljúl reá, hogy gyökere't vizsgálva vervén széljel bocsássa. E' diok-
 Haáz

mondolárakéntém, noha azt hadgya hogy a' dio o-
 dál felt igen hasznoslan vettetik. Ennek fája mennél töb-
 szőr által palántátatik, annál vidámab. Meljet cseleked-
 gyél hideg helyen két esztendőskorában: meleg helyen
 pedig bárom esztendőskorában. Ennek pedig apro gyö-
 keret el nem kell vagdalni, mint más élő-fáknak, sőt in-
 káb ökörganéjal meg-kell kenni, vagy a' mi job, vermek-
 ben hamuval hinteni, hogy a' ganéj melegségétől élő-
 fáji ki ne égjenek. A' Cseresznye után nincsen oly élő-fa,
 mely könnyebben és bővebben teremjen mint ez. Mely-
 nek tanubizonyysága Ovidius; kinél a' dio panaszolkod-
 ván így szoll.

Meg-vetet mezőkönmagamtul én termék,

s' csak nem köz nt része, helynek mellyen élek.

Mély vermet igen szerez, s' meűze kell egymástul palántál-
 ni, mivel edgyik levelére másiktul valo csepegés ártalmas.
 Ugyan-is oly nagy meűfze ki-terjed levele, hogy arrul a'
 zápor első nchezen esik-le, a' mikor le-cseppen pedig az
 csepkeményen cseppen a' mint írja Plinius. Kinél azt-is
 olvasom, hogy ennek árnyéka a' veteménynek mostoha
 anyja, azt meg-mérgesítván. Ez élő-faalol termékonyeb,
 sem szu; sem régiség nem bántya; s' ez mindenek felc tu-
 lajdona hogy csattogásával cleve meg-jelenti maga törését.

Meljet

*Mint s' mi-
 kor kell ál-
 tal palán-
 tálni a' dio-
 fát.*

*Minden élő-
 farul ha-
 mar meg-nő
 a' dio fa.*

*A dio fa
 csepegés és
 árnyéka ár-
 talmas.*

*Csuda jegy-
 zésre méltó
 dolog ezen-
 ről.*

Meljetir Plinius hogy Antandruban történt, és a' bányában lévőek előtte széljel futottak légyen. Csudálatos ellenkezése vagyona' cser-fával, úgy hogy a' cser-fa dio-fa mellett palántáltatván ki-hal: sőt ha egyiket másik vermében tészed el-fonnyad; nohavénség miat, a' diofát, cser-fává változni sokan írták. Damageron az ő Görögül irt föld mivelésében azt írja hogy a' dio sockal jobb leszén ha tizenkét vagy aláb való ezttendő gyermek vizelletiben vagy akár oly emberében a' ki még nem tudgya micsoda a' szerelem meg-áztatod, minck-előtte el-ülteted: mely dolog a' gondolára-is tartozik a' mint következő részben meg-írjuk. Ha czolonkjához, vagy gyökeréhez gyakran hamvat öntesz, mind külső fás héja gyengébb mind béli romlandob, s' gyümölcsesürüb leszén. Ugyan ezen vidámab leszén, és hamar meg-nő, ha réz szeget, vagy fa-éket fája béliig veréz belé. Csomos keménységét le-vetkezi, és hamar törhető leszén, ha tőkejét bélin által furod, s' lyukában szil-fa éket veréz. Hogy ha gyümölcse folyo, ökörfark gyökerét, vagy el-törődött skárlát színű senyvet posztot orvosság gyanánt reá köls. Ezeket írja Damageron, viszfá térek Palladiusra. Hogy ha vénség miá úgy mond meg-örögül az dio-fa, nagy lyukat tőkéje tetejétől fogva furj rajta, mind alsó részéig, mert így a' verő-fény, és szél segítségéből, a' mely részei el-fonnyadnak vala, neki keményülnek. Uduja pedig hog' ne lég'én, azt sokszori ki-nyitással éred-el. Ha igen kemény és fás gyümölcsöt hoz, külső héját kőrtől vagdald-meg, hogy ártalmas nedvessége szivodgyék-ki. Mások gyökereinek alsó részét el-vagdadják, leg többen, gyökerét meg-furván pusztang éket belé vernek, és vas széget. Africanus azt igéri hogy a' dio-fa minden külső héja nélkül terem a' minémű diot Tarentumi diónak hinak, hogy ha minden sértés kívül egész belső béli gyapjuban

A' dio-fának és cser-fának nagy ellenkezések

Mint nő jó-meg a' dio.

Fás héja mint légyen romlandó.

Csomos keménységét mint vetkezzel a' dio, s' még-ü gyümölcsét el-ne vesseste. Hogy vénsége miatt még ne légyen.

Hog' igen fás gyümölcsöt ne teremcsen a' dio fa.

Héj nélkül terem a' dio.

vagy új szőlő-levélben bé-csináltatik, hogy az hangyák ne bánthassák, s'ugy vetterik-el. Africanussal Florentinus Görög auctor, és Deák Palladius edgyet értenek, kik között emez azont igéri a' gondolárul hogy ha tőkéje vagy gyökere körül szüntelen hamvat öntesz, sőt egyéb gyümölcsökhöz-is mejjeknek fás héjok van azon illik. Hogy ha

Jegyzésre méltó dolog.

Vén dio-fát mint segits,

fok elztendő dio-fákhoz azt akarod alkalmaztatni elztendő által háromszor szappannal mossád. Továbbá mivel a' mint meg-mondottuk ez élő-fa a' veteményeknek árt, s'

Haáz azért sokan vagy szélire vetik a' kertnek vag' el-akarják vesztetni, ezeknek igy téfzen eleget Democritus. Eben egyné-

A' vén dio-fát mint kell mind-nyire ki-vesztetni.

hány szem lencsét, mellyek még szabadban léfznek, kijövő virágu dionak a' mely ágát akarod csipd-meg, s'aprodonként el-fonnyadni fog. Ha ez nem tetszik túzes szeget verj gyökereben; vagy által furván tőkét, gyermek huggyal tölcsd-meg, vagy myrtus éket verj belé ki-

Szék vált-képpen a' míg virázik. Avagy tövit meg-kapálván dictamnust, babot, vagy aszszony ho számával meg-rutitot ruháttegy belé. Vadnak oljak kik belső béliiben a' fának kénesöt téfznek. Minden fának ki-irtásáru Pinius-

Akar mielő fa hamar ki-vesztésének modgya.

ná ezeket olvastam. Az erdő ki-irtásának iljen modgyát írja Democritus. A' keserű vad bab virágát, bürök vizben egy nap ásztsád-meg, és ki-kapálván a' fa-gyökerét kőröslen körül bincsd reá. Vadnak oljak kik a' kutya csillag bevestéfekeor egész béliig meg-furják, és kősziklából csepegő olajt kénkővel öntenek belé. Csak nem el-hagyám itt a' meljet sokan meg-irtak, hogy tudni-illik a' dio meg-verve javul; s' kővéredik, a' mint ez két vers bizonyította.

Számár, dio, s' aszszony egy porázon futnak,

Ha nem verik benne helye nem lesz jonak.

A' dio, aszszony és számár meg-verve jök.

Itt el nem hagyom ezek akar mint légyenek amaz bővségének, vagy vékony termésének eleve el-látását; melyrűl ír Virgilius.

Erdőn

*Erdőn ha jól termet fát, sok dio görbit,
S Gyümölcsök léfzen; gabonát is többít
De ha nagy árnyék, csak jelenti levelit
Sok bura nem nyomja szegények csüreit.*

Itt el nem kell halgatnom hogy a' dio külső zöld héja gyapju festésre, és hajveressítéire igen hasznos a' mint írja Plinius, sőt kezét is embernek gyakori fogással meg-feketi; melyről panaszolkodván Ovidius maga így szól.

Mi ártalmunk barna szinnel kezét ujjit,

*A' dio szép
le-írása.*

Ha az *Mi zöld külső héjunk feketével rutit*

De el-hagyván élő-fáját, mennyünk gyümölcsére, melyet kecsős erősséggel fed-bé; fellyül tarituppos pohárral, és füves zöld héjal, azon belől fás bélivel, melyet mint oly kétfelől való őszve foglal. Vagy on ezen kívül, gyenge hárttyája belől; a' mennyi-képpen a' magzat az ó anyyában szokot lenni a' mint írja Plinius. Mely ok lakadalmokban meg-szentelték a' diot; hozták volt pedig elsőben Perfiából

Miért szenteltetett lakadalmokra a' dia.

a' Királyok az diot: melyre nézve Királyi s' Perfiainak is hogy hivták légyen azon Plinius meg-írja. Itt el nem halgatom, hogy a' fő nehézségétől, melyet nehéz szagával okoz, és árnyéka nehéz volta miatt *kariou*nak hivták a' Görögök, kiknél nyelveknek Atticai tulajdonsága szerént *kára* fejeztélzen. Így a' Deákok *à nocend* vagy artalmátul *nux*nak hivják. Továbbá *juglans*nak is akarják fokban nevezni mintha *Jovis glans*, vagy *Jupiter* mackját mondanál. Mely nével régenten neveztetet, mikor az emberek csak mackkal élének, sok időre találván a' diot; édes bélit meg-koftolván. dióját az ő jobb voltára nézve *Juglans*nak *Jovis glans*nak vagy *Jupiter* mackjának neveztek. Ha külső zöld héját magánoosan le-vetkezi a' dio, jelez hogy meg-ért. El-cartanak igen jól, ha pelyvában takarod vagy fővenyben, vagy száraz levelében, vagy ha maga fájából csinált ládában

*A' dio nux
deák neve-
zeti.*

*Miért hivják
juglansnak,*

*Mikor kell
meg-érnek
mondanod
a' diot.*

Mint kell igen jól el-tartani. ládában térszed, ismét veres hagyma között. Meljeknek ez egymással való társaság ezen hasznos vizsza adgyami-vel keferűsegeket el-vélzi a' mint Palladius fel-jedzette, ki-
Mint kell esztendő a-lal zölden el-tartani. nél Gargilius Martialis (kiról Servius-is az ő Virgiliusfra irt *notaji* között emlekezik,) azt írja hogy tapasztalta lé-
 gyen egy esztendőt által miképpen keljen zölden a' diot el-tartani. Hogy ha tudni-illik zöld hejafon mézben me-
 rited, és hozzá-adgya hogy a' méz oly orvolságul való lé-
 fzen hog'abbul csináltatott ital a' torkot, és gége nyavalyáit
 meg-gyógyítja. Ezt végső be-foglalo befédül ide té-
 szem, hogy ha egy kaponya vízben a' dio heját ófzve ront-
 va belé-ereszted, és azt a' vizet a' földre öntöd, gelesztá-
 nak soksága azon helyen fog ki-jöni, meljet a' halászok-
 nak kedvéért itt meg-akartam írni.

*Mondola-fával, s' mondolával való bánás, an-
 nak segítő eszközei, és titkai.*

XIII. R E SZ.

Mondola fa alkalmasos helye. **A'** Mondola kemény, száraz, és meszes földet szeret, mellyel együtt meleget-is: mely mivel elő-érő a' mint a' földnek és égnek helyezettése vagyon, azért Palla-
 dius ugy helyhezteri hogy ha leberséges délre nézzen. El-
 paláncáltatik a' mint írja Florentinus diouul, élő-gyüke-
 rül, s' tövibül ki-ágazott vészszől. A' mely mondolát el-
 vetcz, egy nappal az előtt ganéjban ásztasd-meg, né-
 mellyek mézes vízben ásztattyák egy egész éjjel, hogy a'
 méz csipése miatt el ne száradgyon a' csira, és az után
 jobbízú gyümölcse legyen, mikor meg-nő; és hamaráb-
 is zödülyön: mely dolgot a' savanyu mondoláról érte-
 nek sokan. Akár mint s' akár hogy legyen ez, a' bizonyos
 hogy a' mondolát hegyes felivel alá kell ültetni, ugy hogy
 fásob fele fel legyen. Deaz el-ültetni való mondola, uj
 és tartos

és tartos légyen; és ha száraz idő leszén holnapban háromszor öntözd, és ki-növő ártalmas fűvektől gyakori körül áfással meg-szabadítsad. Földe a'mint írja Palladius ganéjos légyen, ültetése husz láb nyomnira egyik máfiktól. Nevekedő s'uj élő-fájit a' baromtól meg-örizd, mivel ha meg-rágnak meg-keserednek. Mig az élő-faja virágnak környül ne kapáld, mivel virágát le-vered; melynek természeti ez hogy vénfégére inkább teremjen, mint ujanta. Itt el nem kell hafigatnom hogy a' mondola-fa egyedül keveslebb, mással hamarabb és több gyümölcsöt hoz. A' lo ganéjt s' annak párját utállya, kivált-képpen virágzásokor, mivel ettül sok mondola-fa sovánnyá, és szárazzá leszén. Theophrastus és ő utánna Plinius azt írja hogy a' keserű mondola édes leszén, ha tövit környül kapálván, also részén meg-furód, s' onnat ki-jövő taknyot le-töröld. Mely dolgota' Görögök között Africanus-is meg-irt, ezt mondván: keserű mondolából édesit csinálhatcz, ha tőkét körül áfod, s' négy ujnira gyökerétül vermetáfsz, hogy vize minden esztendőben le-follyon, mig a' gyümölcs meg-édesedik. Azon meg-leszén hogy ha gyökere körül meg-kapáld, s' vizelletet, és diszno ganéjt sokat le-törtet, s' az után földel bé-feded, s' ezent gyakorta meg-ujitod, vagy tőkét középit meg-furód, s' mézzel meg-kenet éket belé verész a' mint írja Palladius. Sőt a' mint írja meg-nevezett Africanus gyenge és édes leszén a' kemény és keserű mondola, ha gyökerét virágzása előtt környül kapálván, meleg vízzel gyakran öntözd mely dolgot Gargilius Martialisra nem okoslan fog az ő modgya szerint Palladius. Gyümölcsét-is nem hogy virágát, hamar el-veszti, hogy ha felhős időben a' déli szél meg-fujja. Továbbá a' soványbul gyümölcsöző mondola-fa leszén a' mint írja Democritus, ha gyökerét télben meg-mezitelenited, vagy a' mint akarja

Az új mondolát mint segítsed.

A' mondola csemetéjét a' baromtól meg-kell őni

A' keserű mondola mit légyé édesít.

A' kemény mondola mit légyen lágy.

*A gyümölcs
zelen mint
légyen gyü-
mölcsöző.*

Columella meg-furván élő-fáját követ veréz belé. Hogy ha fokáig csak leveledzik minden gyümölcs nélkül, töké-jét az földhöz közel furd-meg, vagy inkább gyökerét a' mint olvasza Palladius, és követ fenyő-éket a' lyukban verj által; és ember vizeletit reá töltvén fed-bé: vagy rúz-követ ugy csinály belé hogy csak hártájja tartcsa. Theophrastus azt igéri hogy több gyümölcsöt terem, ha vas éket veréz belé mélyen, s' kívül cser-fa darabot lyukára; mely modon eszedbe veszed hog' az élő-fa mint egy boszszusággal illetet-
vén bővebb gyümölcsöt terem. Ha a' zuzmaráztul felted,

*A zuzma-
ráz ellen or-
vosság.*

Gargilius Martialis így áll ellene: minek-előtte virágzik a' mondola-fa gyökereit mezitelenítsd-meg, s' fejez apró kö-vecset fővennyel meg-elegyítvén, hordgy őszve; s' midőn ideje lesz csemetézésének átd-ki onnat. Továbbá iratos

Tudod

*Mint légye
iratos mon-
dolád.*

mondolád léfzen, a' mint fel-jedzette Democritus, és Pal-ladius-is bizonyította, ha külső fa-héját meg-nyitván, úgy **hogy egézfien maradgyon** bőső magva, s' erre a' mit akaríz aztirfz: az után papirossal, és sárral bé-fedvén, és díszo ganéjal szorgalmatoslan meg-kenvén úgy temeted-el. Ed-dig élő-fájáru; a' mi gyümölcsét illeti, a' mondolának két-héja vagy on, felső tárostoppos pohár forma, belső pedig fás héj, azon fok apró lyukak, belől pedig enni valo béle.

*Szép le irá-
sa a' mondo-
lának.*

*Mikor ért
a' mondola,
s' mint kell
el-tartani.*

Ez akkor mutattya-ki magát hogy ő ért, a' mikor a' mint Florentinus írja héja hámoz; meljeket ha foós vizzel meg-mosz, fejérek léfznek, és fokáig tartók. De minek-előtte el-rakod a' verő-fényen szárazd-meg. Ha fa-béleket nehezen nyithatni-meg, pelyvával meg-hintetvén könnyen meg-nyilnak. Ha akarod hogy mod nélkül nagylégyen, nézd-meg a' mit irtam a' baraczkru. A' mi fokáig el-tartásátiilleti, minden emberi gondviseles nélkül, vagy segítség nélkül azt el-éred, csak hogy illendő helye légyen, meljjet a' déli szél ne érjen.

A Pomagranát-fával, Pomagranáttal való bánás azoknak segítő eszközei és titkai.

X I V . R E S Z .

Mostan oly élő-fákrol kezdünk beszélni meljek gyümölcsseit csudállyuk, tapasztallyuk, és érzésük, fáját pedig nem láttyuk, csak kívánnyuk. A pomagranátról tudni-illik, narancsról, citromról, lémoniáról, figéről, s' olaj-fáról: meljek a mi északi kertünkben, és mezőnkben **noha nem teremnek, mind-azáltal** rollok beszéllek, kedvezvén ennyiben az olvasó kívánságának. Nyilván ez gyümölcsök a mi földünkkel annyira nem edgyeznek, **hogy semmi bizelkedéssel, gondviseléssel nálunk** nem lakhatnak; oly nagy az ő hazájokhoz való szeretetek. A punica alma-fát, mi pomagranátnak hívjuk, azért hogy grameni vagy magva sok. Melynek almáját, fájával edgyütt Carthago nemesítette-meg, az honnat Pœnusiinak is hívják. Meleg és száraz földet szeret a mint Florentinus bizonyította, mivel Plinius, és Palladius edgyet értenek; hozzá adgya hogy sovány és crétas helyet szeret, de a' kővér földben-is meg-terem. Vették mind fiatallal, azt gyökereitől el-mecsvén. De jobb lészén ha el-tenni való ága bimbos tőkérül metczetik-le; és kigyó hagymát gyökere közzéraksz, ugyan-is így mind vidámab mind kővereb lészén. Hogy ha háromkővet gyökere körül térsesz, almája meg nem harsad a' mint írta Palladius. Mind az őntőzést, mind az tisztitást meg-kivánnya: és csak egyedül ez élő-fa veszfzeivel, és gyümölcsével edgyütt tőkéje meghasadván ki nem hal, más-képpen nem sokáig szokott élni. Az ő virága lángszinű, mint egy hofszu, és virágos pohár formájú, s' nézésre gyönyörűség. Közönséges-képpen balautiusnak hívják, noha Dioscorides ez neven

Az Author nagy igaz volt.

Micsoda földet szeret a pomagranát.

*Mint kell vetni a pomagranátot
Hogy a pomagranát meg ne harsadjon.*

Micsoda virága a pomagranátnak,

nevezi az erdei pomagránát virágát, a' vetni való pomagránát virágot pedig citynusznak. Meg-érése előtt sok harmat miá gyümölcsét hamar el-vefzi, a' zuzmaráztul pedig virágát; mely okért az ő ágait meg-hajtyák a' véle bánok, hogy fel-lévén ellenkező nedvelséget bé ne fogjanak. Gyümölcsét terején hozza, mely bőrrrel, és hárttyával befedetik, belől ő benne sok magva; az honnat gránátnak hívják a' régiek mind többire Columellával együtt. Né-meljek pedig ez almát gránátnak mondgyák hivatni, Spanyol-Ország Gránáta tartományjárul, mivel ez gyümölcs ott bővségeffen terem. Ez almát pedig Dioscorides három félének mondgya, édesnek savanyunak, és bor izűnek, mely mind kettőből elegyiteter, mely utolso mind gyümölcsé s' mind magva nagyságával többi előtt mosdik. Plinius öt félet mond, édest, keserűt, elegyest, savanyut, és borizűt. Savanyun terem ha szüntelen öntözik, mivel hogy a' szárazság ezeknek mind kedvelségének, mind sok voltának oka mely mindazáltal ha igen sok lézzen kevés nedvelséggel eleit vehetni. Ha a' savanyu pomagránát-bul édest akar sz teremteni, diszno s' ember ganéjval, és régi vizelettel gyökereit öntözda' mint írja Columella. Hozzá adgya pedig hogy az ő földében igen kevés Cyreneai ördög szart vagy *laserpitium*ot borban el-mosták s' azzal felső ágait kenték: mely dolog savanyuságokat az almáknak meg-jobbitotta, s' édesítette őket. Görög Paxamus erre a' vég-re gyökereit az élő-fának körül állsa, s' diszno ganéjval meg-keni, az után földet reá hányván ember vizeletivel öntö-zi. De erről azt mondgya más paraszti munkájinkbul tö-kélletesebben tanulhatcz, mely munkája ugy gondolom, töb régi-tudos irásokkal együtt el-vefzett. Ílméc a' savanyut édesé csinálod, hogy ha ki-kepalván, gyökerében fenyő-fa éket veresz, Vadnak oljak kik tengeri hinyárt gyö-keréhez

Hogy virá-
gát és gyü-
mölcsét el
ne vesseffe.

Miért hív-
ják poma-
gránátnak

Tudom...

A' Poma-
gránát ne-
vezi.

Mint lé-
gen sava-
nyu a' poma-
gránát.

A' sava-
nyu poma-
gránát mit
légyen édes.

Paxamus
szép meszter-
sége.

Más mód.

keréhez temetnek, s' a' szamárganéjt, diszno ganéjal meg-
 elegyítik. Hogy a' pomagranát az ó fáján meg ne hasad-
 gyon, három követ tégy gyökeréhez, mikor el-vetted; *Hogy a' po-*
 meljet ha már el-vetöttél kigyó hagymát gyökeréhez palán- *magranát*
 tály. Másképpen ha a' pomagranát meg-érik, minek előtte *fáján meg*
 el-hasadna csutakjait meljeken függ őszve kell tekerni, *ne hasad-*
 mely okon egész esztendő't által zölden el-tarthatod a' fá- *gyon.*
 ján, a' mint Columellábul, Plinius és Palladius-is meg-ir- *Mint kell*
 ták, vagy inkább Florentinus, és Africanus görög munká- *el-tartani*
 joksul. **De ezeken kívül azon Africanus midőn el-ve-** *a' pomagra-*
 ted, veremébe csiga héjat hint, vagy kigyó hagyma feje- *nát az ó fá-*
 it egyfzers' mind el-vét, valami vak ellenkezéseffel kettő- *ján zölden.*
 nek természetinek. Mondgyák azt-is hogy csudálatos *Mint nő-*
 nagy leszén a' pomagranát, ha a' föld fazakat körülötte el- *jön igen*
 ásfod, vagy ágát virágával egyben abban rekeszted valami *nagyra.*
 karón, úgy hogy vízfűza ne szaladgyon, a' fazakat pedig *Mint te-*
 hogy víz beléne mennyen bé-feded; mert idővel oly nagy *remjen sok*
 gyümölcsöt hoz mint maga a' fazek, sőt inkább azon for- *pomagraná-*
 májut-is hoz a' minémút a' fazékre reá meteszsz, a' mint *tot.*
 Gargilius Martialis Palladiusnál írja. A' ki azt-is igéri hogy *Mint tar-*
 sok pomagranátod terem ha a' tejes-fű, és követ porcsin *tsa meg vi-*
 vizét egy arányfu mértékben őszve elegyited, és a' poma- *rágát.*
 granát tőkéjét minek előtte csirázik azzal meg-kened; mel- *Mint tar-*
 jet Democritusnak ő őszönhetött volna Palladius, és nem *tsad meg a'*
 Gargilius Martialisnak. Ha a' pomagranátnak viraga nem *féregtől.*
 lesz, régi vizelletet meg annyi vizzel tölcs őszve, s' eszten- *Mint tar-*
 dőt által háromszor gyökeréhez öntsed, egy fának elég lesz *tsad meg a'*
 egy korfoval alá önteni. Vadnak oljak a' kik hinyárt kö- *féregtől.*
 nek a' gyökerével őszve, vagy mikor még zöld, tőkéjét ön *Mint tar-*
 karikával környúl vízfűk, avagy vízi kigyó bőrével; vagy *tsad meg a'*
 kétfzer egy holnapban meg-öntözik. Ha féreg bányca *féregtől.*
 mind élő-fáját, mind gyümölcsét, gyökerét ökör epével *kend.*

kend-meg, s' így mindgyárt ki-halnak. Ha réz szeggel kitisztítod-is nem könnyen ujulnak-ki. Melynek helyessen eleibe álhatz ugy-is ha a' szamár vizelletit díszno ganéjjal öszve elegyited, s' gyökerére öntöd a' mint írja Palladius.

Hogy zölden a' fáján fokáig elálljon a' pomagranát.

Továbbá fáján fokáig zölden meg-marad a' mint írja Florentinus, ha csutkáit vagy inkább ágait mikor a' pomagranátok még erejek ben vadnak, egyfzer vagy kétfzer megtekered, és száraz tőckel s' répával körül vélszed, hogy meg ne nedvedgyék, vagy madarak el ne rágják. Ha a' pomagranát-fa gyümölcsrelen léfzen, gyümölcsözövé télszed

Ha az

hamvat és szappant tőkéje körül gyakran öntvén. Ha lankod, meg-ujtód czolonkját gyökere körül tengeri hinyárral körül fedvén, és szüntelen öntözvén. A' pomagranát magok fejérek léfznek, ha az agyag és créta földéhez negyed rész annyi mázat elegyitesz Gargilius Martiális tanácsából.

A' lankod s' gyümölcsrelen pomagranát orvoslása és hog' fejér léfzen a' magva. ísmét hog' magva ne léfjen.

Didymus azt írja hogy a' pomagranát veres léfzen ha hamvat, s' szappant tőkéje körül gyakran hintesz, vagy mecknak az hamvával gyökerét táplálad.

Africanus azt igiri hogy mag nélkül terem ha belső bélit ki-vélszed, s' a' szerint mint oda-feljebb meg-van írva csömötétjét el-temeted.

De itt el nem kell halgatnom, hogyha a' pomagranát ágait hordozod, a' mérges állatok hozzád nem jönnek; azért a' mérges állatok a' mely helyet igen állanak ott hasznoslan téfzik-le, a' mint első könyvünkben meg-irtuk.

A' Pomagranát-fa a' myrtussal igen edgyet ért a' mint írja Democritus, és ha myrtusba oltod gyümölcsözöbb léfzen. Mindeniknek gyökerci ha meszize vadnak-is egymástul, mindazáltal egymáshoz valo közelítéssel meg-ujulnak.

Africanus az ő szánto vető munkaji közdött többre-is tanit, miképpen ha le-szakasztod a' pomagranátot meg-mondhasd hány mag vagyon benne: azt mondgya hogy egy pomagranátot nyíls-meg, s' magvát

meg-

meg-

meg-

meg-

meg-

meg-

Szép találmány a' pomagranát magrol valo fővendőlésről.

meg-

meg-számlálván, ha a többi nagyobbak léfznek-is ugyan csak annyi magot mondgy hogy benne van, ha azon fá-rul valók; mert kúlómbőség léfzen csak a magok nagyságok között. Ezeket így a pomagranátra s' élő-fájára nézve el-végezván, annak el-rakására és szerfzámozására té-rek. Berythius azt írja hogy a télre el-rakni való pomagra-nátokat gyengén szedgyúk-le, hogy vagy meg ne sértsük,

*Mint kell
a télre va-
lo pomagra-
náttal báni.*

vagy meg ne nyomjuk, mely két dolog a rothadáfnak oka szokott lenni; s' az után szárait meg-főtt hig szurokban me-ritvén, rendre függeljük fel. Vadnak oljak kik egézflen szurokba meritik, és hogy meg-hidegűlnek akkor függel-tik-fel, mások száraz pihescskékben edgyenként bé-csinál-lyák, s' czérnával meg-kötözik, hogy ki-dagadván ránczo-fok ne legyenek, az után mázzal minden felől meg-kenik, s' fájokon így hadgyák függeni: de nagyobb ágakra kell őket köttözni, hogy a fészél miá ne logjanak. Palladius és ő előttré

*Hogy sok
időhig el-
tartsasd a
pomagraná-
tot.*

Columella a Görögök tetzefekül. Berythius irásából tud-ni-illik, azt írja hogy a pomagranát sokáig el-tart, ha egézf-zen a mint mondók meg-fzeded, és lennels' igliczével öfz-ve kötvén tenger vizében vagy más forró foós vizben me-rited mig annak nedveségét bé-vegye: avagy a mint Co-

*Sok szép
módegy a
pomagranát
el-tartásá-
nak*

lumella olvasfia addig benne hagyod mig szine el-változik; s' az után hideg helyen fel-kötöd: s' mikor velle akar szél-ni, édes vizben meg-áztatod. Vadnak oljak kik tödgy-fa e-dényben meljet elsőben eczettel meg-öntötték rendre rak-ják őket. Mások agyaggal vagy fazokas crétával kenik-meg, és meg-szárasztván hideg helyen fel-függelztik, s' mi-dőn a szükség kívánnya vizben téfzik, és a crétát le-mosják.

Némeljek hozzá nyulván választják-e egymástul, és pely-vával jól bé-fedik. Columella a pomagranát szárait, csu-takjait a mint vadnak élő fáján öfzve tekeri, hogy első miatt el ne szakadgyanak, és ki-nyilván el ne veszfzencnek: az után

*Hogy el ne
romoljon
vagy hasad-
gjon a po-
magranát.*

nagyob

nagyob ágakra kötözi hogy mozgás nélkül meg-áljanak: az után iglicze kóteleckel az élő fát körül köti, hogy a' hollok, és varjak az ő gyümölcsét ne szaggassák. De a' pomagranát őrzéséről Berythiusra vizsgáljuk; ő eg' eg' föld edénybe eg' eg' fáról függő pomagranátot helyeztet, és szorgalmatosán bé-fedvén meg-érősíti; ugy hogy még csak ágaihoz vagy tők éjéhez-is ne ütődgyék, vagy egymást érvén őszve ne verődgyék. Kivel Columella éppen edgyet ért e' szavaival: Némeljek föld edényeket csinálnak a' függő pomagranátok kedvéért, és pelyvás sárral vastagon meg-kenik, s' ugy hadgyák függeni élő fájáról. Mások ízénával, vagy ízalmával csinálják-bé, s' azon feljül pelyvás sárral vastagon meg-kenik, s' így vastagab ághoz kötik, hogy a' mint meg-mondottam a' szél túl meg ne inditassanak. Demind ezeket tisztá, s' harmat nélkül való időben kell véghez vinni: melyet mindazáltal vagy ne cselékedgyél, mivel élő-fáját meg-sérted, vagy ne szüntelen esztendőként, kivált-képpen lévén más mód-is fájáról le-szakasztván az el-rakásra, a' mint másutt meg-mutattuk, és most-is mindgyárt meg-mutattuk. Palladius azt tanítja hogy jól el-tarthatni, ha föld edénnyel bé-feded a' verő-főnyen, mely edény félig tele legyen fővennyel, és ágatskáival egyben le-szedvén a' pomagranátokat, mindenik ágat meg annyi nádban, vagy bodzában a' meg-nevezett fővenyben el-csinálad, ugy hogy négy ujnira a' fővenyből ki-látszanak. Ugyan ezent valamivel világosabban, és másképpen írja-le Columella: azt mondgya hogy bójazat alatt száraz helyen három láb nyomni vermet csinály, az hol ha valami apros földet el-télz bodza-fa ágat nyomj-le: az után tiszta időben a' pomagranátot szedd-meg s' száratskát a' bodza-fa ágban dugd-bé: mivel a' bodzának oly nagy űrege vagon, hogy könnyen a' pomagranát szárait bé-vegyék.

De el-

Szép meg-tatni méltó dolgok a' pomagranát el-tartására.

A' pomagranát el-tartásának más módgyai.

Szép és el-més mester-ség.

De el-kell kerülni hogy négy ujninál fellyeb ne légyenek a föld felett, és egymást ne érijék. Az után az el-készített veremben a fedőt tedd-el, és pelyvás sárral kend-környül, és a ki-véteget földel fedd-bé. Vadnak oljak kik meleg vízben mártják, és mindgyárt ki-vévén fokáig el-tartják. Mások száraz fővényben tészik-el úgy hogy egymást ne érijék, vagy buzarakásban árnyék alá, mind addig míg ranczofok lesznek. Leg-többen a mint Palladius fel-jegyzette félig vízzel teli föld edényben úgy függesztik-fel hogy a vizet ne érijék, meljet olztán szorgalmatosan be-zárnak, hogy a szél hozzá ne férjen. Mások árpával tele hordoban úgy csinálják-el, hogy egymást ne érijék, s fel-jül bé-fedik. Némelyek ágatskáival edgyütt le-szedik, és fazakas cretával meg-kenvén, ha jól meg-értének a verő-fényen meg-száraztyák; az után hogyha a creta valahol le-omlott azt sárral meg-kenik, és ismét meg-száraztván hideg helyen fel-függesztik, a mint írja Columela. A ki ez pomagranát el-tartásának modgyát a görög földi munkásokból így írta-le. Uj föld edényben nyár-fa vagy tődgyfa hulladékot rakjalol, úgy hogy a hulladékot tepothafd őszve: az után csinálván feljül meg egy kis deszkázatot az hulladékot öntsd reá, és azon-képpen a pomagranátot rakd-el mind addig míg az edény meg-relik; mely ha megtelik fedővel fed-bé, és vastag sárral kend-meg. Minden almát penig meljet fokáig akarsz el-tartani szárával edgyütt szedgy, és ha az élő-fa ártalma nélkül meg-lehet, kis ágatskáival is edgyütt, mert ez dolog el-tartására igen használ. Eddig irtam a pomagranát el-rakásáról, melyben ha hofszas voltam, oka volt az hogy ez az el-rakás fok képpen közönséges, több almák nemeivel-is. Továbbá azt itt el nem hagyom hogy a pomagranátból fő

*Crudlátos
találvány-
ok a pom-
granát el-
tartásra.*

*Ezen dolog
más mod-
gyai.*

*Meg-tartás-
ra való dol-
gok.*

*A fokáig
tartani va-
ló gyümöl-
cset minő
kéll szedni.*

*Pomagra-
nát borv*

bort csinálnak ily módon. Meg-ért magvait szorgalmas
 toflan vedd-ki héjából, és sajtold-meg: s' a' borát vagy le-
 vét valami arra való lákon verd által, és edényekben rakd-
 el, mind addig míg seprője le-száll, az után tisztán tartsad
 olajt reá öntvén, hogy meg ne veszszen, vagy meg ne
 eczetesedgyék. Vadnak oljak kik minden olaj nélkül ká-
 dakban tartják, de nyárban hamar meg-eczetesedik kőn-
 nyen. Más modok-is vadnak, melyeket a' bölcs földi
 munkáfoktul, vagy orvos Doctoroktul kérdezz-meg,
 mivel a' mint mondgya a' Poéta: *Nem mind edgyen edgyen
 mindenre elégségesek vagyunk.* Azt azonban el nem halga-
 tom, a' mit Hieronymus Cardanusnál olvastam: hogy
 rudni illik a' pomagránát héja a' vasat aczélfordítgya; de
 mi módon léfzen azt el-halgatta.

*A' Citrom, Narancs, Lémonia fákkal, s' azoknak
 gyümölcsökkel való bánás; azoknak segítő ez
 közei, és titkai.*

XV. R E SZ.

A' Citroms **A'** Citrom-fát mivel hogy Mediában és Perfiában nőt;
fát mitre azért Mediai és Perfiainak hívja Theophrastus, Plini-
hívják Me- us pedig Assyriainak. Ezt sok népek fő orvossága miatt
diainak, és régenten hejában igyekeztek föld edényekben magok Or-
Perfiainak szágokban által palántálni, a prolyukakon gyökerének lé-
Leg előben legzetér meg-adván. Plinius idejében Olasz-Országban
Palladius nem találtatott, és leg-első volt Neápolisi Palladius, ki-
Vitte a' ci- velle való bánással, és szorgalmatossággal Mediából a'
rom sít O- Romai mezőre által hozta: melyet osztán utánna valok
lász-ország- követvén, dél felé való Galliával, és Spanyol-Országgal
ban, közlörttek. A' ritka földet szereti mint azon Palladius
Microda írja ismét meleget, és szüntelen való nedveséget: azt
földet sco- mondgya Virgilius:
ret. *Nagy sa*

Nagyfa s' mint borostyán ő tekintetire,
Noha egyéb szagát, nem érzed megszűrére.
Borostyán volt neve; semmi szél veszekre
Nem hajto, s' el-tarto virágára nézve.

Es Jovianus Pontanus.

Borostyánnal edgyez levele és bjeja
Tökéje-is olyan: oly zöldifjúsága:
Fenyő-fa dióval nem érkezik ága,
De virág szagával, s' színivel el-hadgya.

Szép le-írán-
sa a' citrom-
nak

Ez az eg' élőfa mindenek között a'mely déli szélnek segít-
ségét érzi; és az északtul meg-sérül a' mint Florentinus írja
az ő Görögül irt szántás vetési között. Ha valaki ezt hideg
földben meg-akarja szelidíteni, tegye el dél felől való hely-
re, s' téli üdőkben szalmával, vagy gyékénnyel fedgye-bé:
legjob penig tök venyikével, mert a' mint azon Florenti-
nus írja valami egymással való szereterből az hidegellen
meg-örzik. Innét látod hogy sokan helyessen a' citrom-
fa mellett szoktanak tököt vetni. Mikor a' nyár fel-tet-
szik magát az élő-fáját szabadossan a' verő-fényre ki-tche-
ted, ki-is tegyed. Gyakori kapálást kíván, úgy hogy
mennél többet kapalod, annál töb a' gyümölcse. Tökéje
természet szerént gyenge, csak kirsiny jégrül is ki-vélz,
Azért a' gazdagok boltokban, arra' részre meljet a' verő-
fény érhet a' fal mellé helyhezterik, és gyakori öntözéssel
segítik. Nyár el-jövéen boltokat meg-nyittyák, s' verő-
fény lágy melegével ujittyák; tél közelgervén ismét bol-
tokban bé-vízik. El-vetterik mind magul, csomos ve-
szőül, águl a' mint az ő paraszti munkáji között Anatólius
bizonyittya. Ha magul akarod verni, Palladius tanátsá-
bol igy cselekedgyél. Elsőben a' földet két láb nyomnira
ásd-meg; s' hamvat vele elegyitvén kicsiny ágyakra ren-

A' tökben
sok ideig a'
citrom el-
tatt.

A' citrom-
fa hideget
nem szen-
ved.

Magul
mint vessz
a' citromot.

delyed, hogy minden felől vize le-follyon. Meg-nevezet ágyakban egy tenyéрни vermet kezdeddel csinály, és három magot tetejévelalá, ószve csinály, s'tégy-el: egy-fzerfmind minden napizáporral hogy jobban meg-nőjön Őntózd. Keferű béleket édesfreváltoztattyák a' citromok, ha harmad napig a' magot méh-serben ásztatod, s'hamaráb a' meg-lesz halágy meleg léfzen az, vagy penig ha juh tejben áasztatod-is. El-vetik őket föld edényekben-is lyukakon győkerinek lélegzetet engedvén. Ha csirája ki-jő, kőrtette való füvet gyomlald-ki; és harmadik észtendőben által palántald más helyre. Meljet igen segítefz tők-venyikével, mert a' mint meg-mond ottuk természeti szeretefből a' hidegtől oltalmazza. Az honnat az-is ki-jő hogy a' meg-égetet tők-venyike hamva, a' citrom-fa győkeréhez igen alkalmas hamu. Ha az meg-nővő gyümölcs, **faját nehezíti**, egnéhány citromot szedgy-le, hogy a' többi szebben nőjjenek. A' meleg helyen mindenkor egy aránt gyümölcsöz, s'némeljek a' mikor csak aprók, akkor mások meg-nőttek, némeljek meg-értéségek miatt le-eső félben vadnak; s'igy rendre érnek-meg az ő gyümölcei, hogy a' meg értek után keferűk követközzenek, s' ezek mig meg-érnek virágzok következnek, adván a' természet szüntelenvaló nedveséget néki, a' mint írja Plinius. Csak azok a' virági gyümölcsözni mondatnak a' meljek közepin mint egy gúfaly formák, mások el-száradnak, és le-hullanak. Továbbá itt el nem kell halgatnom azt hogy ezt az élő-fát, másokhoz nem ragaszthatni; melynek citroma külső tekintette nézve, mint egy ranczos hofszu néha kerekdéd, színire arany, vagy más forma sárga, szaga győnyörűséges, izi savanyu. Theophrastus vagy még Plutarchus elei űdejekben-is nem szokták

vala en-

Savanyu citrom mintesi mály édesje.

Haáz

Tudo

Gyümölcsözül nehezített élő-fa orvoslása.

A' citromfa crudálatos gyümölcsözése.

A' citromnak szép leírása.

vala enni, a' mint Athenæus írja. A' Parthiai Urak csak magvát főzik vala étékben, szagosságára nézve. Meljct leg többen leveleire vízfnek, meljck nem kisebbé szagofak mint maga az alma, azért illendő-képpen varják-bé az óltözetben, hogy e' szagoflab légyen, és külső károktul szabados: melyre nézve Nævius és Homerus citromos ruhákrul emlékeznek. Haa' citromifjanta föld vagy iverg *Mint légyen képes a' citrom.*
 edényben tétetik, nevedvén nem csak az edény formájul léfzen, de oly nagyra nő mint maga az edény. Hogy ha képes léfzen az edény, oljan képes léfzen a' citrom-is; de az edénynek a' mint oda-fel meg-irtuk lélegzője légyen. Vagyon más almára kép írásnak modgya, meljct oda fel-lyeb le-irtunk, az almáru l' irván. *Mint légyen veres a' citrom, melynek közepi édes.*
 Továbbá ha akarod hogy veres citromod légyen, csemetéjét faji szederjben olcsad: közepia' citromnak azt írja Palladius hogy édes léfzen, ha tőkéjén horgas lyukat fél-felé furfz úgy hogy más felől ki ne mennyen, s' így nedvelségét ki-hagyod folyni, mindaddég míg az citrom formáztatik; az után ofztán a' lyukat sárral tapasztd-bé. Ugyan ezent igirik, hogyha magvait minck elötte el-részed juh téjben, mézes vagy nád-mézes vízben meg-áztatod, vagy ny figében eg-néhány nap tártod; vagy oly vízben melyben a' fige meg-főtt. De illik ez dologról halgatni azt a' mit ír Jovianus Pontanus a' citrom és lemonia ize el-változtatásáról.

*Mesd-meg citrom-fának vastagab veszfzejit,
 S' vájád annyira belől mi tenne négy nyjnit,
 Ajakát kerekítsd, mint hűvelyk vastagon,
 Melyet töltés-bé mézzel s' nagy kő rajta üljön.*

*Ez a' fényes napot rola el-fordítja:
 S' ha bésőtől mézzel él-fa bé-szívja,
 Többet kíván, azért mézzel részegüsd,*

*Szép meg-sarrásvá-
 lo dolgok.*

Vagy ürespinczéjét mézzel bé-töltsed.

Ez így lesz ha mézzel gyökerét öntözöd
S' ember hugygyal, s' ágai csiráiát szaggatod:
Munkádat ha végzed az után meg-látod
Hogy hijában való művre nem tanított.

Pontanus Eddigir Jovianus Pontanus, mind jó Poëta, mind éke-
dicsireti. sen szollo, s' mind jó Philosophus ember: a' ki a' citrom
historiáját minden részeiben tudos, és szép versekkel el-
végezte, az ő Nap-nyugot Kertekben. Jövök a' citrom el-
tételére, meljel a' régick éltenek. Azért ha a' citromot
illendő-képpen akarod szedni, és el-rakni, éjjel apro leve-
les ágacskaival edgyütt hold világ nem lévén szedgyed, és
egy mástul félre rakjad: a' mint írja Gargilius Martialis.
Mint kell igen jól fedni és tartani a' citromot.

Szék Sotion a' Görög föld élők között igen híres ember, azt
igéri hogya' citrom semmi-képpen el nem rothad, ha árpa
vagy köles közé rakod. Mások edgyen edgyen a' citromot
külön föld edényekbe rakják, és setér helyen őrzik.
Legtöbben vékony szalmában, vagy pelyvában, vagy fa-
uduban tattyák. Azon Sotion azt írja hogy a' citromot
jól el-készített mázzal kenjük-meg, és egész éztendő
által eppen el-tart. De el ne felejsed azt hogy, ha meleg
kenyérre fellyül térszed a' citromot, annál hamarébb el-
rothad. Ezeketirtam a' citromrul, a' narancsul immár
kevés szóval írok, melynek fája nagysággal a' citrom-fá-
val el-érkezik, levele-is majd halonlo.

Honnan mondatik a' narancs aurantiának, Citrom-fából való bolmi, lemonia, s' citrom alma.
A' Narancsot *aurantium*-nak hívják arany színirül. A'
mint hogy a' meljek zöld színből verhenyős sárga színre
változnak-citromocskáknak hívjuk azokat, és citrom-fá-
bul valoknak. Ha fű színben virágzanak lemoniának hív-
juk: mely nemek mind a' citromból jöttek: s' a' meljel
minden képpen közönségesekek segítő czközeire s' titkaira
nézve

nézve. Azért ez felől többet nem írok: által mégyek a' Lemoniara, melynek gond viselése, segítő eszköze és titka majd a' citrommal edgy. Nemére nézve három féle a' lemonia.

Lemonia.

*Némely kis gyümölcsű és igen savanyu,
Más ismét nedvesebb és nagyobb gyümölcsű
Mindenik de mint egy kis hosszú formájú
Harmadik nagy öreg körtvély daganatu.*

Ennek három neme.

*A Citrom nemei külső képtől vadnak,
Némelyek erősök s' száját őszve vonfsznak,
Miveléssel s' gondal de edgyel tartatnak
Hideget s' bőséget edgy aránt utálnak.*

Haáz *Haáz*
Tudományos Könyvtára

A' ki' többet akar ezek felől értekezni, Jovianus Pontanus Nap-nyugoti Kerteit olvassa-meg. Itt véget vehetnék e' munkának, ha eszembe nem jutott volna, hogy a' lemonia levében, meljet két vagy három izben megszürtél ha a' gyöngyöt meg-mosod, s' bé-merited, s' a' napra ki-téized őt vagy hat napon ugy meg olvasztod, hogy mint egy mézz oly állapotú léfzen. Ebből a' materiából valamit akarisz csinálhatz, és kevés idő alatt gaddagá lehetz. Ezt írja Hieronymus Cardanus kinek (ha igaz talál ezlenni) sokat kööszöndhetünk. Itt el nem halgatom azt a' mit Levinus Lemnius tudos orvos Doctor-nál olvastam: tudni-illik hogy a' lemoniának oly savanyu vize vagyon, és el-rágo természetű, hogy ha arany pénzt egy néhány oráig benne tartasz, meg-tapasztalod hogy nehézségében sok el-fogyott; mivel által-hato hideggel bántya; noha más oka vagyon ennek, meljet hogy más dolgok le-írására időt s' helyt adgyak, el-halगतok.

A citrom viz a' gyöngyöt meg-olvasztja.

A' lemonia viz az arany nehézségében el-vészten.

A Fige-fával, s Figével való bánás, annak segítő eszközei és tükai.

XVI. R E SZ.

Microda helyet szeret a fige-fa, s földet.

Columella írja hogy a Fige-fa verő-fényes, meszes, kővecses, és kősziklás helyeket szeret; a' minémű földben hamar meg-ujul, csak hogy nagy és illendő, s' mély vermeket csinál néki a' mint írja Palladius. A' ki egyszerű s' mind azt írja hogy kemény sovány, és száraz föld alkalmas arra hogy a' figének jó s' hasznos izi legyen. A' mely fige hegyes és hideg helyen terem, mivel kevesebb teje van; míg meg-száradna el nem tartathatik. A' tér és meleg helyen kővéreb, s' azért száraz údóban inkább el-tart-is nyilván: mivel igen gyenge palánta, s' az hidegtől hamar ki-vétz, és szél-től-is el-rontatik. Azért ezekről igen őrizzük, a' mint az ő parafzti munkáji közöt írja Didymus: a' ki azt-is írja hogy a' fok viz, és sokszori öntözés, ez gyümölcsnek természet szerint való szépségét el-rontya, és meg-rothasztja. Azt-is el nem badgya hogy ez élő-fa magrul meg-terembet: ha ki meg-ásztatván a' figét kőtélben csinállyá, s' azzal edgyűt el-temeti, s' gyakori záporral öntözi: ugyan-is így több élő-fácskák nőnek, melyeket vermekben által kel palántálni. Ha ki élő-gyökerét akarja palántálni, kigyó hagyma fejet szokot közibe vetni, vag' foós vízben meg-ásztatván el-palántálni. Jobb lesz mindazáltal akar palántáját, akar ágait ültetted-el ökörgájában meg-ásztatni. Vadnak olytak kik olthatlan meszter a' palántával edgyűt el-temetnek a' mint azon Didymus írja; irélvén azt hogy ha így vetik-el szüksége nem lesz urának arra hogy meg-főzze. Némelyek gyökerét körül kapálván, s' ki-nyitván veres miniomot töltenek reá, málok

Haáz hezsz. M. 176. 10.

Térenn jobb-é a' fige vagy hegyen.

A' fige hideget nem szenved, szeret ismét vizet.

Magrul-is terem a' fige

mások pedig hamvat. Kigyo hagyma mellett a' meljet el-
 rettel, Plinius szava szerént vidámab lészē, sőt hamarab ne-
 vekedik, s' kevésbé bántya a' féreg: és ez illyen vénségére
 gyümölcsözös szokot lenni, hogy nem mint ifjúságában:
 ha port indítasz körüllette, nem csak zöldellik, hanem nő
 és élēb mégyen-is: mely végre a' parasztok a' figét meg-
 szokták áfni, mikor porra szüksége léssen. Vadnak ol-
 jak kik gyökerét el-metelik, és hamuval bé-dugják, czo-
 lonkját széljel meg-vagdaltván; úgy gondolván hogy több
 gyümölcs terem rajta. A' rothar, és nem jolki-nőtágit
 el-keletmetélni, más-képpen ha az hely nedves léssen, i-
 zetlen figét fog hozni: ellenben környül metélvén gyö-
 kereit kevés hamvat tölts reá. A' gyümölcs hozó fák kö-
 zöt ez az egy élő-fa mely soha nem virágzik, és kevés ide-
 ig él. Ehez Ægyptomi vad fige-fát szoktak elegyíteni,
 hogy érése előt gyümölcsre el ne veszszen, vagy féreg ne
 teremjen benne, mely egyéb-aránt igen állyá: ismét hog'
 ne légyen szükség, ez végre mindenik fige-fára Ægypto-
 mi vad figét fel-függeszteni. Ha ezt nem kaphatsz a' mint
 írja Palladius Isten fáját kel fel-függeszteni: avagy oly fel-
 törés mely a' szil-fa levelein látezik. Ha ezt-is nem kap-
 hatsz kos szarvát gyökere körül temess-el: vagy magát az
 élő-fa tőkéjét dagadot része felől vakard-meg, hogy ned-
 velsége ki-follyon. Ha a' féreg bántya *terpentina* ágat,
 vagy *lentiscus*nak melyből a' *massix* jó illatu gyanta csepeg
 fiatal fájata' fige palántával felivel alá térszük-el. El-vész
 pedig ha oltatlan mézet gyökeréhez hintesz, vagy tőkéje
 üregében bocsátasz. Vadnak oljak kik réz horgokkal
 vesztik-ki. Mások olaj-seprőléket, vagy régi vizelletet
 ki-nyitván gyökereit rájok öntenek; ismét enyvet, és o-
 lajt. Ha akarod hogy a' fige-fa későn érjen, az az, ha az

A' vad fige-
 fa terméke-
 nyeb az ifju-
 nál.

A' fige-fa so-
 ha nem vi-
 rágzik.

Hogy gyü-
 mölcsét el-
 ne veszsse.

Féreg ellen
 való orvof-
 ság.

idején érőt későn érővé akarod tenni, halgasd Columella szavait. Mikor azt mondgya éretlen figéji mig-kitsinyek léfznek, az az, egy babni nagyok (a' mint magyarázza Palladius) fájárul verd-le: ezzel azt cselekszed hogy ujjonnan más gyümölcsöt hozzon, melynek meg-érelé késő télben léfzen. Igen használ ha mihelyt leveledzik, veres miniomot olaj-seprőlékben elegyitez, és az után ember ganéjval egyben gyökeréhez töltesz: ugyan-is így mind gyümölcsözöb, s' mind telib, s' job testü gyümölcsöt hoz. Az-is használ haa' mikor ágazik éles vassal tetejét néha néha el-metéled, mert így az élő-fa mind erőssé, mind peniglen gyümölcsözöb léfzen. Democritus azt

Hogy a' fige-fa későre érő gyümölcsöt hozzon.

Hogy bővebben gyümölcsözök.

Hogy a' fige gyümölcsét el ne vessé.

úiltatya hogy a' fige-fa figéje el nem vész rajta, ha czolokkját szeder-fa vízzel meg-kened; figéje le-seb hul ha gyökerét foóval, tengeri hinyárral, vagy a' mint Ruellius olvassa tengeri herével bé-csinálod; vagy ha holnap negyeddin czolokkjait veres miniommal meg-kened, vagy Aegyiptomi vad figét, vagy ebbül csinált bokrétákat a' fige-fára fel-függesztesz. Hozzáadgya azon Democritus, hogy ha a' fias-tyuk fel-tetkezéskor ki-nyitot veremben vízzel elegyített olaj seprőléket tókéje körül töltesz, ez

élő-fa gyümölcsét el-tartya. Mely dolognak el-nyerésére Palladius folyo-vizi rákot akaszt-fel azon fára rata ágával egybe, vagy keserü vad bab kötését: s' azt-is hadgya hogy élő-fáját meg-surván, néha éket verjünk belé, vagy szekerczével külső héját gyakorta vagdácsollyuk.

Hogy a' fige-fa gyümölcsét megtartsa.

Hogy az erdei fige mag szelidülyen s' hangya ne bántsa.

Ha az erdei figét szeliddeákarod csinálni, agait el-vagdaldván hét nap borral és olajal öntözd a' mint írja Africanus. Ha rühes léfzen Leontius hagyományából kigyó hagymát palántály gyökere körül, vagy veres miniomot vízzel meg-elegyítve tókéje körül önts. Ha a' hangya bántya,

veres

verés miniumot vajjal és higszurockal egyben tőkéje körül önteni-kell, azt hadgya Palladius. Vadnak oljak kik ez helyiben Coracin vagy hollos halat akasztanak-fel, melyről mind segítő ezközeivel edgyútnéz meg az első könyvet. Democritus eleve-érő figét ígér ha galamb ganéjt borsot, és olajt töltesz gyökerében. Palladius tanásából azont el-éred, ha hosszú fok-hagyma vizet borsal, és olajjal meg-elegyítvén almájit meg-kened, mikor veresülni kezdenek. Továbbá hogy fok színű legyen a fige, az az, egy felől fekete, más felől fejtér, így cselekedgyél. Két különböző színű figének a magvát, kösd egy ruhában, és vesd-el, és az ő idejében élő-fácskáját palántáld egy helyből máshová. Ha képe sé akarod csinálni, a fige szemre írj olyképet vagy betűt meljet akar sz ha Democritus még-meg nem csal. A ki azt-is írja hogy ha ki figével hasát meg akarja indítani fekete zalszát tejes süvel törjön őszve, s' a fige-fa gyökerében csinállyabé. Ugyan ezen dolog meg-lészen, ha más magánosan tisztító süvet raksz belé meljet más gyümölcsökben-is meg-tapasztalhatz. Azt Columellából itt el nem halgatom, hogy ha az Egyiptomi vad figét meg-főzöd, és a tyukoknak, vagy egyéb repeső madaraknak adod meg-cenni, az után a figét nem bántják, meljet más-képpen igen kívánnak. Hozzá adom azt hogy a vetni való figének fokak tejét vélik, az erdei figének semmi-képpen nem: mely egy doidot el-érsz, ha rúznél meg-lágy melegited, és fige-ággal mozगतod; Africanus bizonyoság erre. Sőt ha meg-metzed a fige-fa héját, tejet vehetz az onnat csepegő vizből-is, Ha akarod hogy a fige hamar érjen, mikor egy kevesse nagyok léznenk, tóvel őket lyukasz meg, s' olajjal meg-kenvén, olaj-fa levéllel környúl kösd; ezt írja Albanus

*Mint legyen
eleve érő,*

*Mint legyen
fokféle gyümölcse.*

*Hogy a fige
képes legyen*

*Hogy a fige
has indító
legyen.*

*Hogy a ma-
darak a fi-
gét ne bán-
tsák,*

*Téj minden
otó nélkül
való utása.*

*Hogy a
fige hamar
érjen.*

*Szép jegy-
zékre méltó
dolog.*

*A fige a bi-
kát felidéri.*

*A figére
figesztetet
hús igen
meg-gyen-
gül.*

*A meg-öle-
tést madár
miért gyen-
gül meg ha
fige sánu
figg.*

*Mint tar-
tsad el zöl-
den a figét.*

Péter. De azt is el nem kell halgatnom hogy mind a' szá-
raz fige, mind az új régen kenyér gyanánt volt, s' ez étel-
lel a' régi baj-vivók magokat erőssítettrék, minek-előtte
baj-vivó Pythagorás az hus ételt meg-tanította. Soóban
meg-áztartván saját gyanánt is őrték némeljek a' mint Pli-
nius írja. Itt két természeti csuda jut eszemben. Ed-
gyik az hogy a' bika akar mi-némű vad és gonosz légyen,
ha fige-fához kötőd meg-szelédül, meljet úgy tetczik,
hogy az Ægyiptomi vad figére reá szabot Plinius, oljan
formán ha azt nyakan körül csinálod. Másik ez hogy az
enni valo hus igen hamar meg-puhul, ha fige-fán függ.
Az utolsonak okát kérdetre Plutarchus az ólakadalmábá,
Mikor az Aristion etelek őzört úgy mond a' szakács Her-
culefnek szenteltetett ujkakast, és igen gyengét hozot vol-
na elő; annak iszonyu gyengeségének hogy csak nem el-
morsálhattad volna okát mondotta a' figét. Aristion azt
állitván hogy a' kemény hufok is gyengék lesznek ha fige-
fán függörtek; okát adgya, mivel erőss lehelléseket,
a' mely mindent meg-emézt ki-lehellik a' fige-fa; mely
miá az hus meg-fonnyad, és meg-eméztődik. Ugyan e-
zen meg-csik ha buza rakásban bé-csinálod. Eddig a' fi-
ge-fárul eleget szollottunk, jövők a' figére, s' annak el-
tartására. Africanus azt írja hogy zölden el-tarthatod a'
figét, ha mézben tészed; meljet Palladius is bizonyit, ug'
mindazáltal hogy edgyik másikat ne érje, sem az edényt
penig melyben vadnak; s' fedővel jól bé-fedgyed. U-
gyan ezen meg-csik ha zöld tőkben rekeszted. Minden-
kének külön helyet ki-mecsvén, s' a' tőköt árnyékos he-
lyen, hol sem rúz, sem füst ne érje fel-függeszted. De a-
zért csutkájival edgyben szedgyed, hogy annál tovább el-
állyanak. Mások üveg-pohárban, vagy akarmi által lát-
ható ez.

hato czközben, a'figéket gyengén tészik, s'viaszfzal kívül bé-csinálván ugy hadgyák. Azon Africanus írja, édesen mint ha élő-fáján volna el-tarthatod a'figét ily módon. Mikor a'bor hordokat bé-csinállyák, ujj nem kerekded föld edényben, négy szegeletűben, ujj még meg nem ért figét csutkájival szedgy-meg, és ugy válazd-el edgyiket, másiktul, hogy hely légyen közöttök; mellyet minek-utánna szorgalmatossan bé-csinálsz, borral teli hordoban melynek dongája jól bé-dugodott hadgyad hogy maradjon; ha eczetéséget nem vészén-bé, meg-látod hogy cz ily fige oly képpen marad-meg a'mint belé teted. A' mi a' száraz figét illeti, Paxamus azt írja hogy rothatságtul meg-oltalmazhatod ily képpen: hogy ha három figét szurokban mártasz, s' a'mely edényben el-rakod a' figét, ezeknek edgyikét alol, másiktját középben, harmadiktját fellyűl tészed. Meg-állítmé a'mint azon írja: ha szűró vagy egyéb kosárban tészed, s'meleg kemenczében mi-helyt belőle a' kinyeret ki-vették, fel-függeszted; s' ujjol meg szurkozott edényben el-tészed. Vadnak oljak kik csutkájival edgyütt le-szedvén, forró seósvizzel, s' olajjal, a' verő-fényen öntözik, és sárral jól meg-kent edényben tészik-el. Mások kosárban tészik-ki egész nap a' verő-fényen hogy száradgyon; éjjel pedig házakban viszik. Más modokat mind Columellából, mind Palladiusbol kitanulhatz. De ez fige historiájában esudálkozásra méltó elméjét Cátonak el nem kel halgatni. Őmidőnigen gyűlölné Carthagor, s' unokáját is félténé, s' kiáltana az egész tanácsban hogy Carthagor el-kell törteni, előhozott egy napon arrul az helyről eleve ért figét: meljet a'mint írja Plinius a' tanácsnak meg-mutarván: így szollor: kérdelek titeket Atyák mikor gondollyátok hogy ez fige le-sza-

*Mikint tar-
tad édesen
és zölden a'
figét miut
ha fáján
volna.*

*A' száraz
fige mikép-
pen né rot-
had-meg.*

*A' fige tar-
tásnak sok
modgya.*

*Azon dolog
közönleges
modgya.*

*Szép em-
lekezetre
méltó histo-
ria.*

kasztatott. Midőn minnyájan tudnák hogy ujlegyen: ig' felel hogy ez elót harmad nappal szakasztatot-le Carthagoban, ily közel van kő-falunkhoz az ellenség; és mindgyárt az harmadik Pœnusok ellen valo hadhoz kezdetek, mellyel Carthago el-töröltetett, s' kőverkezendő esztendőben Cato-is el-ragadtatott: egy fige példája azt cselekedte hogy száz hufz esztendők alatt Romával e' világ birodalmárul vetélkedő város el-töröltetessék. A' figéről ez elég legyen; ha el-nem hadram volna azt a' mit a' figéről ír

*Csuda dolog
a' figét há-
tokon bor-
dozo Samá-
rok és lovak
felől.*

*A' kenyér
nagy erije
az ember
meg-ujjítá-
sában.*

Plutarchus. A' lovak és Szamároknak esztek vész ha figét hátokon hordoznak; de nagyobb csuda ez meljel mind űket, mind az embereket segíttyük. A' csak nem el-holt barom, s' ember eleiben, ha kenyeret részesz meg-ujjul; jeles historia van értül Plutarchusnál; Brutus azt mondgya midőn az iszonyu havakon Apolloniában menne, és elméje majd el-hadta volna, az ellenség kő-falrul vetett egy kenyeret, meljel mindgyárt meg-ujult. De ez a' figére nem tartozik, melynek segítő eszközeit és titkait egyedül itt akartuk elő hozni.

*Az Olay-fával annak gyömölesével valo bánás
azoknak segítő eszközei és titkai.*

XVII. R E SZ.

*Nagy szor-
galmatosírá-
got kíván
az olaj-fa.*

A' Szántás vetésnek bölcs tanítója Florentinus az olaj-fák el-palántálásokrul, és gond viselésékrul beszélvén azt írja. hogy a' ki a' paraszti dolgokat ismereti, annak leg nagyobb gondviselésé, és szorgalmatosíága legyen az olaj-fa környül. Avagy csak azért-is hogy sok s' bizonyos jóvedelme legyen, s' az embert könnyen s' hamar meg-gazdagittya: a' mint a' Plinianus Democritus, vagy Aristotelicus Thales historiájából ki-tetezik, meljel bőven tenéked

tenéked ki-irunk a' mi munkánkban meljet a' bővség és szárazság okairul irunk. De a' mi nehéz az majd isteni olaj fát, a' miészaki földünkben nem láthattuk oly közönséges-képpen, hogy hasznát egyarányt vegyük. Valogyon ez Isten kivált-képpen való tanácsából, ki mindennek mindent nem ad, hanem a' mijonak és hasznosnak néki retzik. Mindaz-által munkámat nem szánom hogy a' mi irásra méltó dolgot fölöle olvastam, vagy hallottam, igazán közönséges haszonra kijelentsem. Az olaj-fa száraz halmokat, s' agyagosokat kíván, ismét hev és szirtos üdör. A' nedves és kővér mezőkön vidám leveleket hoz ugyan, de leginkáb olaj nélkül valokat, a' verhenyős földet szinte csak nem szereti, azért hogy ez ilyen föld az ő melegségével tövétkiégeti. De sokkal inkább gyűlöli az csoportos, és kut-fejes helyet, meljen mindenkor nedveségáll; mivel ott el-fonnyatt, és nem tartó gyümölcsöt hoz. Azért magas, és meredek helyeket szeret, mivel ott kegyelmes szelet kapván, az ő nyálában vagy tajtékjában semmit is ki nem lehell. Ugyan is ezekben a' napnak erős hévsége, a' szél fuvallástul meg-szelidül, azért oly helyen az olaj-fa, a' velle bánoknak, a' mint az olaj-is kedvek szerént nő s' jó. A' tér helyeken, és mezőségen, mivel ki-égnek, vastagabban, s' bővebben hozza az olajt a' fája. Nem is ok nélkül, mivel minden palánták, kivált képpen az olaj-fák, ellenkező szelektől meg-erősítetvén, inkább élemeressek; avagy csak az okra nézve is, hogy ezeken az helyeken mindenkor vidámab olaj-fákat találz, aláb valokat penigien oly helyeken meljeket a' szél nem jár. Meg-ujjul azért az új szél tül, csak hogy szabadossan rajta járjon. A' Pœnusok és Görögök után, Deák tudos földi munkások M. Cato, Varro, Columella, Plinius Palladius

Az északi kertekben nem talál-tatik az olaj-fa.

Micsodás földet szeret az olajfa

Micsodást gyűlöli.

Hol terem hamar olajfa.

Ujjab ujjab szelet kíván az olajfa.

*Az olaj-fa
a fige-fá-
hoz közel
lenni szeret*

*Mint kell
elvetni az
olaj-fát.*

és az ujontáb való emberek is ezt írják. A' kiknél azt is olvasom hogy az olaj-fa közel valóságát a' fige-fának igen szereti, mely okra nézve oly közel szokták hozzája palántálni, hogy levelei egymást érhesék, s' a' fige levél az olaj-fának (mely természet szerint benne vagyon) engedhesen. A' mely ágait elvetésre vagy oltásra rendezed, ha ezolonkjátul nőttek ki el ne nyessed, ha nem ágairul egy könnyő knyi veszfőrskéjét meréld el; és azon légy hogy a' veszfő also részét ökor ganéjval és hamuval megkenyed, s' mikor elvágod héját meg ne sejtcsed, vagy valamihez ne űsd; és vermét öból-hajlás képpen üressicsd ki, hogy a' zápor esőt bévehesse. Vadnak olyyak kik alsó b gyökereitől fogva veszfőreket elvágván, külső ágait palántálják el, s' az után hogy megfogonnak, egy helyből máshová ültetik. De leg nagyobb jószágok léfszen, ha nőnek jól, minek előtte más helyre ülteted, és veres miniommal négy részre jelgyezd meg, a' mint írja Columella, s' azzal a' részével által palántáljad arra a' mely égnek részére nézet hogy ísmét nezzen, s' azon szeleket is fogadgyon bé. Elvetése előtt kelvermeit megásoi, hogy a' naptól, szeltől, zápor esőtől, földé romlandobbá légyen, és tövei, gyökereit mindé felé szabadossabbá nyujthassák, a' melyek szüntelen való öntözést kívánnak; mivel így hamaráb bimboznak, s' hamaráb is által palántáltathatnak. Továbbá a' mely helyet rendelsz az olaj-fának, azt szorgalmasan meggyomláljad, venyikével, és élő sóvennyel környül ved, a' mint Görög Didymus írja; hogy a' barom könnyen hozzá ne férjen. A' ganéjtől tőrtst igen szereti az olaj-fa, a' mint írja Sotion, de a' poshat helyeken ritkábban vesd; más helyeken bővebben, mivel ha eléggé megganéjzod szob és kövérebb léfszen. Továbbá az el-fonnyado és száraz olaj-

Ha az észes szőlő

Tudod, hogy a' veszfőreket elvágván,

*Szép a' jegy-
zoni való
dolgoz az
olaj-fa ál-
tal palántá-
láfrul.*

*Az olaj-
fa bővűvő
föld el-
szűtése, az
hol a' gané-
jzól-
ról-
ú.*

raz olaj-fákat idején le-kezel vágni, hogy a' többit annál jobban fujja a' szél: ismét ágait meljek egy-máson feküsznek vágd-le, a' mint a' meg-borgadtakat is kivált-képpen a' mikor igen hozsak lésznek. Mert edgyet értének ezen mind a' parasztmunkások, hogy az olaj-fa hozszuága alkalmatlan, hogy ha tiz könyöknyinél hozszab. Hozzá adom azt hogy az igen hozszu ág minden ártalmak alá vettett: mivel az ágak szél miá el-romolnak, s' virága, s' gyümölcs meg-romolván, idején el-esnek. Es ezért fokan ágait meg-huzogattyák, hogy tőkéhoz inkább hajoljon a' föld felé. Mindenek előtt pedig meg-kezel jedzeni hogy fok esztendőök mulva az olaj-fát meg-kezel irtani, s' a' régi példa-beszédet meg-tartani *a' ki az olaj-fát szántya a' kéri hasznát, a' ki gantjozza a' veszi, a' ki pedig metzi, a' kényszeriti.* Azért nyolczadik esztendőben ezt cselekedni elég léfzen, hogy gyümölcsös ágait el ne metéld. De ki-ágazot veszfzeit, s' tőkéhoz ragadt a'pro gyenge ágait minden esztendőben el-meteld, hogy ezektől-is tőkéhoz ne fáradgyon. Továbbá gondot visely reá, hogy mikor a' hévség miá a' föld hasádoz, hasadékján a' nap az olaj-fa gyökeréhez ne-érjen; mely ellen azt tanácsolja Africanus hogy minék-utánna gyümölcsét vette sűrű fetét erdejét nyesd-meg. Mivel ártalmas ágait el-metél vén, új ágai töb hasznot fognak hozni, és ágainak ágai hozásában-is igen boldog az olaj-fa s' két száz esztendeig-is a' mint írja Theophrastus el-él. Kivel Plinius edgyetért ez szavaiban; életre nézve leg álhataratossabbak az olaj-fák. Ugy mint a' meljekről mindenek edgyező értelemről írják, hogy két száz esztendeig el-élnek. Azért Argi nevű Peloponnesus városában mondgyák hogy még-is fen volna az az olaj-fa, a' melyhez Argus jöhet tehenné változtatván köztötte volt. Ismét az-is Athenasban a' meljecsatán Minerva ki-adott. De ezeket el-hadgyuk mivel

Mint kell tartani, s' tisztítani az olaj-fát.

Minémű hozszu légyen az olaj fa.

Mikor kell ágait vágdalni az olaj-fának, a' verő-fényről az olaj-fa gyökereit megörizd.

Az olaj-fa két száz esztendeig el-él.

Poëtai hejában valóságok. Inkáb azt jegyezzük itt-meg, hogy ez az edgy élő-fa csupa csak munka közözt csirázik-meg ujonnan; mivel az ő olajos matériája, s' fája akar tsintalan légyen akar véle jól bántak, hogy ha nedveséggel segitik, vagy földé nedves léfzen könnyen ki-csirázik. Melynek bizonyysága Plinius, a' ki azt írja hogy az olaj-fából való ajtó fark-is, a' mint hogy sárban belé merült pohár-is megcsirázott; s' alája veti hogy a' moly, vagy szu soba nem rágja.

Az honnat el-bittertem esett hogy a' régiek olaj-fa gyökereket kapták megczeni a' kisebb istenek képeit. Továbbá hogy tudva valamitez le-írásban el ne hadgyak, a' mit vagy

olvastam, vagy tapasztaltam, el nem halgatom azt hogy az olaj-fával a' seregélyek igen gonoszul bánnak. Mivel íregeként repülven annak gyümölcsseit rakásonként hátnyák-le, és el-ragadozzák. Azért az olaj-fát tölle meg-olalmazd, mivel azt igen szeretik az ő béle miatt; mely igen kedves.

Ez a' gondvilő természet eleve el-látván erős keritéssel ötet környül vörte, ezzel edgyút hufsal és bőrrrel; melyet más gyümölcsökben-is el nem hagyot, kiknek bélek, mint egy lelkek, és szaporodásoknak annyok.

Az olaj-fát fajtalan dolgokban elő hozni régenten szabad nem volt, sőt még Istenek engesztelésekre-is errül az oltárt meg nem gyujtották.

Ez az a' mely a' lovas sereget megkoronázta, és a' kisebb győzedelmekben a' győzedelmeket meg-dútsóította: melynek ágait ha hordozták, békeféségnek jele volt, az honnat az olaj-fát a' Poëtak békéség szerzőnek bívták a' mint Virgilius írja.

Békéséges olaj-fának ágát fogja.

Mire való emez hogy a' Noe bárkájából ki-küldetett galamb vizsgálva jövén olaj-fa ágat hozot inkább hogy nem más fa-ágot: avagy nem azért: hogy ennyi fok víznek el-burizása után Isten meg-békéllet.

De ezek mivel Theologia-hoz va-

hoz va-

hoz va-

hoz va-

hoz va-

hoz va-

hoz valok, a Theologusoknak hagyom; megyek az én olaj-fámnak paraszti mivelésére, mely felől mondgyák hogy virágát hasznossan vetette-el, midőn el-cset virágitlyukadva találod. Ez az élő-fák között egyedül, a mely leveleit

Az olaj-fa nyári bévség után megfordul.

mélto dolog juttat elzembe: első hogy az olaj-fa a cser-fát igen gyűlöli, a mint Theophrastus után szorgalmatosán feljegyzette Plinius, mivel ha szomszédságában lélzen a cser-fa, nem csak azt el nem szenved, hanem más felé alá hajol-is: Sőt azt-is mondgyák, hogyha a cser-fát levágod, gyökere mindazáltal az olaj-fának ártalmas. Ísmét az olajfa ha oda palántálod a honnét cser-fát vágta ki, kifoghalni, ha igazat mond Columella: ily csudálatos e két élő-fának ellenkezése, melynek okát a természet, vagy inkább az Isten, inkább akarta hogy csudályuk hogy nem mint tudgyuk. A második nem csak szemlélésre, hanem csudára inkább méltó; hogy tiszta és szűz embereknek kell az olaj-fát palántálni, velle banni, és szedni, vagy illyenektől kik esküvést letehessenek hogy más ember ágyát s személyét meg nem fertőztették: ugyan-is így mind vidámabb, termőbb s gyümölcsözőbb lélzen, a mint írja Görög Florentinus az ő paraszti munkái között. Kivel edgyet ért Palladius okát adván egyfzers mind, hogy ez élő-fának elől-jároja volna a szűzesség, mivel Minerva az ő pátronája. Harmadik csudája az ő hasznos volta, fő fáját minden orvosság nélkül gyakorta meggyógyított, a kik leveleire e szót *Athena*, reá irták, s a levelet fejek környül kötötték, a mint írja Zoroastes az ő paraszti munkái között:

A cser-fát olaj-fa nagy ellenkezési.

Tiszta és szűz embereknek kell az olaj-fát tapogarni.

Az olaj-fa levél fő fáját gyógyítja.

meljet mivel babonáságnak latzik úgy tartás mint akarod, és az én olaj-fámnak gondviseléséhez és tickaihoz ujjonon nyulok. Az olaj-fának nem jól van dolga mikor levele el-

Micsoda idő ellenégre az olaj-fának

hullása után ottan követi a zápor, avagy mikor a fias tyúk fel-retzélése tájban első és: mivel ennek csirázása akkor nagyon: és ez a negyedik nap melyben az olajfáról jóvendőt mondhatz. El nem hagyom azt is hogy a fige-fa után mindennek felett az olaj-fát a ragya efi, ismét a szeplő; valamint hogy a rühőség a fige-fának, a folyás a szőlőnek kiváltképpen való nyavalyái. Ezen kívül igen bántya az olaj-fát a féreg, mely majd olyan mint egy hernyo, s déli szél fuválakor igen terem: egyéb nyavalyáit tudva el-hagyom, hogy a mondando dolgoknak helyt adgyak. Az olaj-fa virágát a méh sem nem bántya, sem nem koftolja azt írja Plinius; ismét a ptrúcsók az olajfa árnyékot mindenk felett szereti, írja is M. Varro hogy a mely élő-fát meg-rág a kecske első csirázásakor, az el-ronnyad. A honnat esett el-hittem

Szék

hogy Minervának, ki az olajfának isten-afszonya, semmit kecske nemből nem áldoztak, a mint írja azon Varro; noha mást ír Plinius. Azért az olaj-fákat jól be-csináld hogy a mint az előtt meg-mondottam ez ellenkező természetű állatok ne bántásák. Az olaj-fa igen gyümölcsös akkor, a mikor sem alá felé, sem oldalán nem hordozza a gyümölcsöt, hanem leg magosabb ágán, a mint Góróg Florentinus bizonyítja. Mely ha hujában való, s más-

Az olaj-fákat jól be-csináld a kecskének ellen.

A meg-ál-lapotot olajfát mint te-gyed gyümölcsözövé.

hunnat jövő okból nem terem; gyümölcsözövé térszed azt írja Africanus, ha meg-furt rökéjében, két gyümölcsöző olaj ágat verész, úgy hogy edgy résztől fogva másikig hasson; s azokat erősen huzod belőle ki mind addég mig erősen oda rekednek: ezt meg-cselekedvén a ki-álló ágakat úgy vágd el hogy mint egy ék formán legyen, az után pely-

Ennek leg job módja.

vás sárral a meg-furt helynek kerületit szorgalmasan kend-

kend-meg. Ezzel mint edgy edgyüvé menvén az élő-fa, gyümölcsözőbbé lészén. De itt meg- emlékezzél arrul hogy az Columella tanácsából, azigen jól maga biro olaj-fákban-is olaj seprőléket önts. Mivel téiben ha féreg, vagy egyéb élő állatotska alatta lészén, ez orvossággal kibálnak; meljet a' Quintilliusok görög szántás vetésekbül vévén, magára fogni mint ha találója lett volna láttatik Columella. A' meljekben látom azt-is meg-jegyvezve, hogy az élő-fa vidámabb lészén, és gyümölcsözőbb, ha ki-nyit-**ván gyökereit olaj seprőléket vízzel egyben rájok öntesz,** mindenikbül egy meszelynit. Bab pelyvát-is ha belé té-**szesz az ő modgya szerint elég lészén.** Ember vizelletet-is a' menyit elégnék gondolj reá önthetz, avagy ökör ganéj-**jal meg-clegyített agyagot, a' mint hogy a' tengeri hinyár-is fog használni.** De mindgyárt földet kapály-fel környü-**lőtte, alol mint egy üreget hagyván, hogy a' zápor esők a-
zokban meg-rattassanak: mely eső ha mikor alá ment,** gyakori kapálással kell segiteni, kivált-képpen az égető ku-**tyácska csillagnak hevítésekor.** De sokan jobbnak itilik lenni az öntözést, kiváltképpé ha erős melegek lésznek. Továbbá mivel mind a' nedves, mind a' száraz helyeken az olaj-fákat a' fa moha igen álja, mely miá sem gyümölcsözik, sem vi-**dám ágat nem hoz, vastal gyengédeden vakard-le.** Ha a' föld vétsége miatt nem kezd az olaj-fa glümölcsözni Co-**lumella így áll ellene: Nagy mélyen az élő-fákat ki-nyit-
tyuk, az után nagyságához képeft oltatlan meszet belé-töl-
tünk.** Ha ez semmit nem használ az oltásnak segítségére futunk. A' gyümölcsstelen olaj-fát Quintilliusok tanácsá-**bul gyümölcsözővé így regyed: Gyökérétül fogva egy kö-
nyőknire tőkéeit kivált-képpen dél felől furd-meg mint
egy ujai szélesten; s' dél felől valo részérül, két gyümöl-
csöző olaj-fa ágat, oly vastagon hogy a' lyukát bé-töltse**

Az olaj seprőlék az olaj fának nagy orvossá.

Az olaj-fa öntözésérül meg-rattani való dolgok.

Az olaj-fát a' mohától meg-tisztíttad.

A' földet miá gyümölcsstelen olaj-fa orvoslása.

ízorofflan csinály belé, s' kin valo tetejét erőssen buzd-meg, s' el-vágván a'tökénél szinte pelyvás agyaggal külső részét lyukának csináld-bé. Mely találmány mind edgy az Africanus tanátsával, meljet oda-fel le-irtam. Továbbá a-

A gyümölcseten olaj-fa mit légyen gyümölcsözvé.

A levelet s' nem gyümölcsöt bozo olaj-fa orvoslása.

Az jól vtrágo de gyümölcsöt nem bozo olaj-fa orvoslása.

A mint egy el-halo olaj-fa orvoslása

Az olaj dő el-folyása ellen valo orvoság.

zokkal meljek csak levelet hoznak, minden gyümölcs nélkül, Quintilliusok tanátsából így bány: tőkét furd-meg gyökeréhez közel; s' a' lyukban zöld olaj-fa, fenyő-fa, vagy cser-fa éket verj, avagy követ. Quintilliusokkal ez dologban edgyet ért Columella. Ezen élő-fát segitheted **minden ki-nyitas nélkül olaj-seprőle**ckel, és régi ember, vagy díszno huggyal. Meljet mindeniket moddal cselekedgy; mert a' nagy élő-fa alá edgy veder vizelletet s' vizet ós. Hogy ha penig az olaj-fa fok gyümölcsöt hoz, meljet meg nem érel, avagy ha fok lesz a' virága, s' azokat nem illendő képpen hánnya-el, ugy hogy gyümölcsre ne formálodgyék könnyen elcit veheted, az élő-fát ki-nyitván, két kosár tengerihinyárt körülötte el-rakván ha nagy léfzen az olaj-fa, ha penig kitsiny edgy kosárnyival meg-éred. Ha tengeri hinyárt nem kaphatz; csak az olaj-seprőlek-is ezt véghez vízfi, ha vizzel edgyben elegyited; melyben mindenik élő-fa alá négy három itczés kondérral óncs, ahoz képest mint léfzen az élő-fa nagysága. Néha az olaj-fának edgy ága másfánál vidámabb, meljet ha el nem vágsz az egész élő-fának nehez léfzen. Néha gyökerei-is mint edgy betegség miatt száradoznak, s' az élő-fa-is mint edgy el-száradó színű: melynek oka a' belső benne valo féreg; meljek fok képpen valo el-veztéfeket mind ez könyvben ízéljel, mind seijeb eléggé meg-magyaráztuk. Ha az olaj fa ki-nyilt gyümölcssei el-folynak Democritus ily orvoságot mutat: a' férges vagy tetves babnak a' lyukát vijaszszal csináld-bé, és egy gyökerénél fekvő göröngyben áld-el. Itt nem itilem hogy el-keljen halgatni a' mit a' szőlő-fáról, és olaj-fa-

olaj-fárul ir Africanus, Florentinus bizonyosságára támaszkodván. Azt mondgya hogy ha az olaj-fát szőlő veszfűzőben oltod, nem csak szőlőt, hanem olaj-fákat-is hoz; melynek alája gyámolokat-is vész, hogy a' terhet szára el-birhafsa. Lészen pedig ily mesterséggel: A' földhez közel furd-meg a' szőlő veszfűzőt, és gyümölcsöző kövér ágát olaj-fának oltsbélé, hogy a' szőlő:ül édesseget, a' földtől természet-szerint való táplálást végyen. Ha meg-öregül, és gyümölcsöt még sem hoz, a' gyümölcsöző szőlő veszfűzőt palántáld más helyre, s' oly gyümölcsöt hoz mely szőlő s' olaj gyümölcs egyfzers' mind leszen, s' görögül *elastaphylos*, vagy olaj szőlőnek mondatik. Eddig élő-fájáruul szollotrunk, vagyon hátra az, hogy gyümölcsérül-is beszéljünk. Az ő gyümölcsét a' deakok *baccanak* hívják, bussal, s' béllal fel ruháztatott. A' meljek helyében fokban (kivált-képpen ha éretlen volt) fejt zöldellő szilvákat lós vízben el-raknak, s' egyenlő színnel emberek elméjeket és szemeket csalják. Mely álnokság mind engemet, mind egyebeket nevezetes téli vendégségekben meg-csalt. Az olaj-fa gyümölcsöt mely lós vízben meg-áztattatott a' görögök *halmasnak* hívják, a' meljek pedig magánoslan az olajban usznak *co-lymbasoknak*. A' mi ebből ki-törő olajt, s' törésnek modgyát illeti, itt én tőlem keveslet várj, hogy ne látrassam czé-lomon kívül menni. Azért csak azt jelentem, hogy ennek szedésének és bé-szűrésének ideje akkor van, a' mikor gyümölcsé fél részének nagyob része feketedni kezdett; a' mint írja Paxámus: mely dolgot ha jó idő nem szolgál ne mindenkor várj. Azért az olaj szűretet néha meg-kell előzni, hogy a' fagytul, és hidegtől meg ne bántassék. Továbbá tisztá, és nem esős időben kell hozzá fogni; és ha csak kicsiny eső esik-is az ő ágait ne bontogasd, mind addig míg nedveség rola le-folyt. Vadnak oljak

Mint kell az olaj-fát szőlőben oltani, s' minemü gyümölcse leszen.

Mint foghatod szilvának lenni az olaj diót.

Lós vízben ásztatott olaj dió.

Mikor kell szedni az olaj diót.

Tisztá időben kíván az olaj-dió szédeje.

kik laf

kik lassan lassan kezekkel ágait ószvetörlik, hogy onnét gyümölcsöket ki-tórsólják. De azon légy hogy ágát meg ne érjed, mert ez oly gyümölcsöző az után nem lesz, ha

*Meleg-tar-
tani valo
dolog.*

igaz a' mit ír Paxamus. A' ki arra is int hogy annyi olaj-fát szedgy, a' menyiből jovendő éjtzakán az olajt ki-útheted. Ismét malmát első ki-úttéssel kevesse fel-kell figgefzteni hog' csontyai le-romolván meg ne bűszödgycnek. Minden o-

*Micsoda
a' szűz olaj*

lajok felett leg nemefebb az a' mely ágáru l folyt-le magánól-
san, melyet sokan szűznek-is hívnek. Az uj olajt foóval és falétrommal kell clegyíteni, hogy sűrűségét meg-ritkít-
sa, és tisztítse, harmincz nap mulva, hogy seprőlckje le-
szállott, úveg vagy egyéb alkalmas edényben kell tölte-

*Második
venden va-
lo olaj.*

ni, a' mint majd meg-mondgyuk. Második fajtolással u-
gyanigy bánnyál, csak hogy erősebb fajtolás kell néki. E-
zeket imigy amugy el-végezvén az olaj-örzésére és segítő
ezközre térek; mivel mind étel közben gyakori, mind

*Másoda
edényekben
tartarad-
el leg job-
ban az olajt*

orvolságul hasznos. Apulejus azt írja hogy leg bátorságo-
sabban tarthatod az olajt úveg edényekben, mivel hogy az
hideget szereti. Mindaz-által ha úveg edényed nem lé-
szen föld edényekben jól el-tarthatod, vagy egyéb mázos
edényekben; mindenek felett leg jobban peng úveg vagy
ón edényben, vagy jól ki-égetett föld edényekben, a' miné-

*Az olaj tar-
to pincze.*

művek a' Belluacufok vagy Beaveufok fazakok. De ez je-
len valo hely arra int hogy az olaj tarto pinczékről szoljak,

*Az olaj el-
leusége a'
sűz.*

a' mely arra az égnek részére légyen, melyet a' meleg szél
nem bánt: azért igen hasznos hogy éjtzakra légyen: mi-
vel hideg és száraz helyet szeret az olaj, a' meleget, s ned-
ves helyet gyűlöli. A' fűst őtet igen bántya; azért az olaj-
fával bánók azt parancsolják, hogy sem fűst, sem korom
a' fajtoban, vagy olajcsinálo pinczében ne légyen a' mig az
olajt útik; főt még lámpás-is ne lártassék. A' mely olaj
meg-fagy, hamar meg-avafodik; melynek ellenne vesűs lóc

avagy

avagy saletromat. A' poshart olajt Florentinus írja hogy *A' poshatt olaj meg-orvoslásá.*
 így kell meg-orvosolni, s' ōután Palladius. Fejér vialzfát tisztá és jó olajban olasz-meg, és mikor még fő ōncsed az olajban, a' melyhez meg-tört meleg foót adgy hozzá: így az olaj mind el-fordult izitól mind szagától meg-tisztul. Hogy hapenigezt minek-előtte meg-poshadna belé veted, többé soha meg-nem poshad. A' Poshatságot meg-orvosolja az ánis-is ha az olajban veted. Ha seprős és zavaros léfzen, meg-tisztittya a' verő-fény, a' tűz *A' zavaros olaj meg-tisztítása.*
 vagy a' forró viz, ha töredékeny edényben nem részed. Ha bűdös azon Tarentinus tanácsából így tisztítsad. Sőt tűznél melegits-meg jól, és mikor még meleg tölcsed *A' nehéz szagu olaj orvossága.*
Faz olajban; és szorgalmatossá fcd. bé. Azont véghez vifzi a' fenyő-guba, csak hogy tűzeslen az olajban vessed. Meg-tisztittya a' citrom-fagyókere-is ha olajban merited, ismér az olaj-seprőlék, ha azt meg-égeted, és úgy ōntód belé. Ha nehéz szagú léfzen azon auctor azt hadgya, hogy *A' bűdös olaj fok féle orvossága.*
 zöld olaj-fagyú mőlesőt minden magva nélkül törj-meg; és a' fa-olaj tartó edényben a' verő-fényen erzed belé. Hogy ha olaj-fagyú mőles nem léfzen, gyenge olaj-fator-sékat őszve törvén ugyan azont el-éred. Némeljek mindeniket ruhába kötök, meg-tört foót közibe elegyítvén; s' az olajos edényben meritik, az után harmad nappal kivévén, az olajt meg-indittyák, s' mozgattyák, mely ha meg-állapodott, más edényben által tölök. Vadnak olajak kik régi tűzes téglákat benne el-oltnak. Legröbben árpa kenyeret aprora morsálván, ritka ruhában kötnek, s' az olaj közé eresztik, meljet kétszer vagy háromszor meg-cselekedvén, ujjat ujjat belé-vertvén, foó darabokat belé-tésznek; és más edényekben ōntvén kevés ideig meg-állapadni hadgyák. Máfok sáfrány színű kővi-füvet olajjal *Az olajok meg-orvoslásának fok módjai.*

meg-kenvén éjjel nappal belé öntenek. Ha valami élő állat az olajba esik, és azt rut szagúvá teszi, Democritus azt parancsolja hogy a coriandrumban megnyit kézzel egybe foghatz az olajos edénybe figgesz-fel; és ugy hadgyad egy-néhány nap. Hanehez szagában semmit bátra nem hágy mind addig ujjab coriandrumat figgesz-fel mig vétke elmúlik. De leg hasznosabb leszén tisztá időben, tisztá edényekbeki-meríteni, meljek leg jobbak lesznek hogyha az előtt eczet állott benne. Némeljek a görög széna, meljet bak száru fűnek-is hívják, vagy a coriandrumnak száraz megvát, olajban meg-török, s' véle elegyítik, vagy olajos szenet gyakran oltanak-meg benne. Mások muskataly a szőlő meg-török és az olajba merítik; s' tiz napok mulván ki-vévén belé-facsarják, s' fel-zavarván az olajt más edénybe töltik. Mások a szőlőt levélvel egyben egy-szers' mind tejszik az olajba. Ha zavaros leszén az olaj Tarenrinus azt írja hogy nagy száju edényben forraljuk-fel, s' hintsünk reá vékonyan meg-törött sót, és mikor meg-állapodik más edénybe töltjük. Világossá teszi az olajt, ha az olaj-fa héját és ágait sóval meg-töröd, s' ruhába köt-vén az olajos edénybe fel-figgeszted. Szagossá így tegyed: Uj tisztá s' minden seprőlék nélkül való olajban száraz örvény-gyökeret, borostyán levelet, cyprust, kék-liliom gyökeret és egyéb szagos fűveket gyenge liszté törj, s' a' mi viz ki-jő belőlek, ivog edénybe melyben vagyon az olaj öntsd-bé, és sol áig mozgald: azután meg-égetett és apro-ra el-törött sór bocsáts belé; és ismét mozgatván, tizen-ötöd napig a' verő-fényre redd-ki az edényt mind olajával edgyben; vagy hogy kettős edénybe meleg vizet tölts, s' a' meleg vizben az olajt edényestül merítsd-belé: de ugy hogy semmi ki ne páraljon, vagy el-fusson; s' hadgyad ott addég

Ha az olaj...

Tudo...

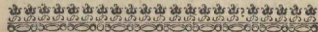
A zavaros olaj orvoslása.

Mint te-ged az olajt szagossá.

addég míg gyenge tűzzel három oráig ki-fort; ki-vevén egy kevés ideig hadd nyugódni, míg elszedbe vészed hogy őízve ment: az után szurd-meg, és jóvendő haszonra alkalmas helyen, és edényben jól tartsad; s' azon légy hogy valami szél belé ne efsék.

Eddég irás és gondolkodás miatt el-fáradván, a' kertnek és kerti dolgoknak itt véget vetek. Kérvén azokat a' kik ezt valami haszonnal fogják olvasni, hogy Isten előtt könyörgésekkel a' mi igyekeztünket elő segillyék: hogy a' mi egyéb munkáink kezünk között vadnak, naponkint a' mi kis tudományunk modgya szerint valaha kibocsáthassuk.

Mizald Antal kertek gondviféléféréül, Segítő eszközeirül, és Titkairul írott három könyveinek Vége.

A' KERTI ELŐ-FAKNAK OLTASOKRÓL VALÓ MUNKA

Mizald Antal Monluciai Orvos Doctor
szorgalmatosságával a' Görög, és Deák au-
thorokbul szedegettetett.

ELŐL-JARO BESZÉD.

Lő beszéltvén gondvifélést, segítő eszközeit, és titkait a' kertnek: szükség hogy annak melléje tégyem, ez elő-fák oltásokról való könyvet: hogy a' mi keztünk le-írása minden részében el-végeztetve jöj-jön-ki. Hogy azért a' szorúl a' dolgot a' mennyünk.

A' melly élő-fák emberek munkái által szoktanak nőni; vagy magrúljönek-ki, vagy gyökeres palánta palántálással, vagy ki-

terjedéssel, s homolítással, vagy el-vájással, s metéléssel, vagy csemeterül, vagy oltással. El-hagyván a többit, az oltásról Isten kegyelméből, a Görögök és Deákok régi, vagy mostani irásokból beszédem leszén: hogy ezt az élő-fák gyümölcsöző annyát, méltó becsúllettel illessém, és elmém gyengesége szerint minden részében meg-világosítsam.

Az Oltásról mely leszén az hártya alatt, és a tőkében, a Florentinus Görög paraszti munkájiból.

I. R E S Z.

Régiek között híres mezei dolgoknak tanítója Görög Florentinus: három oltásnak modgyárul emlekezik; edgyike az mely az hártya alatt leszén, második a tőkében, harmadik *inoculatio*val vagy bimbónak, s szemnek bé-oltásával. Az utoljót el-hagyván az első s másodikról így beszél. Az mely élő-fának sűrűbb a hártájok, és belső bék, és a földből bőv nedvességet szívának, a minéművek a fige-fa, olaj-fa, cseresznye-fa, és egyéb hasonlok azokat hártájok által kell bé-oltani. De minnek-előtte az oltás lenne vékonyerős fábul csinált éket héja, és fája között lassan lassan verj belé, oly szorgalmatos, és vigyazo kezéd járásával, hogy héja el ne haldgyon; mely éket lassan ki-vé-vén az oltóványt csináld belé szép gyengén. Ez oltásnak modgyát *insoltatio*, vagy héjban s levélben bé-csinálásnak hívják. A mely élő-fáknak penig gyengébb az hártájok, s kevésbé nedvességgel meg-clégednek, és kívül majd nedvességek sincsen, (mivel a nedvesség belső bélekre siet a minémű

a' minémű a' czitrom-fa, és sok egyéb fák, a' fa közöpit meg-hasítván az oltóványt olcsóbelé, meljet tulajdonképpen hívják oltásnak. Mindenik nemérőligaz ez hogy hirtelen kellefsék bé-oltani, és az oltást hamar végezni, hogy mulatozással természet szerint való nedvességét el ne fogyasd, és az oltóvány el ne száradgyon. Továbbá a' mely oltóványt el-oltasz, szép légyen, és kővér élő-fárul meczterettr, ennek-is arrul a' részéről mely északra vagon: ismér és kaszával vagdald; maga a' csémere légyen ujonnan nőtt, könnyű, sok bimboju, két vagy három águ, alollévén csak egy szára; vastagságra egy kis ujnyi, s' két esztendő; mivel az esztendő csemetének nedvességé fel-futván máshová foly, és gyümölcstelenné lészén. Szokták penig kasza hegyivel edgy felől mint egy iro pen-naformára meczeni, bélit meg nem bántván, ugy bogy faja, a' fában, héja az héjban értén, s' ahoz ragadgyon. Csemetéjének hegyét a' mennyire meczed, annak hasítékjával a' melyben fogod tenni edgyarántu légyen; ugy hogy a' felső fa csemetének hegyeslítése, és annak a' melyben tészed hasítékjakét ujnynál nagyobb ne légyen, edgyik másiknál; meljek ba őszve mennek semmit benne el ne mets. Csupa csak agyaggal kel sebét bé-csinálni, mivel a' sarga föld ezolonkotskáját ki-égeti, és errenézve alkalmatlan. A' csemetéjét bold fogytán tiz vagy edgynehánnyal tőb nappal, oltása előtt nyessed-le, és bé-fedet edényben ugy csináld őszve, hogy valami szél kine jöbellen; mely hogy a' mikor válogatod fel ne hasadgyon, és bé-oltván hirtelen ne csirázzék, azért kella' mint meg-mondám tiz nappal az oltás előtt le-meczeni. De okát kell ismételni miért hogy nem kell bé-oltani azonnal mihelyent le-meczed; mely nem egyéb hanem, bogy a' melegerejében va-

lo, s' vidáman nevekedő csemete ha nagyot bé-foglalo ol-
 továny lyukában tetetik, valami része szűkséges-keppen
 el-szárad, minek-előtte edgy testé léfzen velle; és gom-
 bás tágaságot vévén a'fa közört, a' csemetet-is mely kö-
 zötteléfzen száradásra hajlandová tetzi; egyszerűmind a-
 latta bé-menvén a' szél, teljességgel edgy testé nem lehet.
 Hogy ha egynéhány napig először edényben tészted, min-
 den ártalmot el-távoztat; sem tágitó légysága, sem bé-
 menő levegő-egnem fog ártani, hanem kevés idő alatt
 őszve foglalja. A' csemetét északi szél fuvásakor bé ne ol-
 csad hanem déli-szél fuvásakor. Mivel a' mint hogy a' zá-
 pora' tőkében való oltásnak használ, ugy az hej alatt való-
 nak árt. Tőkében való oltás ősz nap és éj egyenlőségig jól
 meg-lehet, héjában tél kezdetéig, és Bőjtelő hetedik napjá-
 tol fogva mind a' *solstitium*ig, tudni-illik mikor az harmincz
 edgyedik *gradus*ban állani láttatik a' nap, vagy mikor leg
 hosszabb mert ez mind edgy. Némeljek a' tőkében való
 oltást leg jobbnak mondgyák a' kiskutya csillag fel-költu-
 rán, nyárban pedig ezen csillag hévsége után. Ha a' cse-
 metét megszűnven hozod: sárban, s' jól bé-mázolt e-
 dényben hogy a' szél ne érje jól el-hordozharod. Ezeket
 írja Florentinus az ő földi munkáji közört, meljékben mind
 az időt, s' mind az helyet meg-válazd.

*Oltás nem érül mely lefzen inoculatio, vagy szemnek
 bé-oltásával, melyet mi tanításnak okáért ez után bé-
 szemelésnek hívunk, a' Didymus görög földi
 munkájiból.*

I L R E S Z

Didymus az *inoculatio*t, vag' bé-szemelését, n'ári napnak ál-
 lani lárzó állapotra vagy leg hosszabb nyári napelőtt
 alkalmasoknak mondgya. Mert noha tavaszi nap és éj e-
 gyenlősé-

gyenlősége tájban bimbozása az élő-fának meg-vagyon, mindazáltal tisztá és szép időben írja hogy illendő-képpen kezdette légyen. De a'mely élő-fában szemelsz ily módon; annak csomóit, rajta nőtt ágait, és szőrit le-tisztítsd, követebb, és szebb csemetéjét, csak magánossan hagyván, a'meljekeet oltásra rendely. A'bővgyümölcs termő-fának esztendő csirájából, ki-választott és hiba nélkül való szemet válassz az oltásra, és héját a'fának, tisztogató késszel élivel vakard körül, czolokkjában a'másik nyomában oltsd belé. Tisztá héját pedig minden ránczaitul meg-tisztítván, úgy hogy egy felől se légyen vakarás helye, vagy egyenlensége, igen rendezen metsd-meg, és az élő-fát egészlen meg-bántás nélkül társd-meg. Igen szerencsés-fen légyen pedig, hogy haide a'szemet bé-csinálván vagy oltván, másnak helyében esik: mert így nyilván meg-fogja. Szem nélkül is pedig ki-póv és közben, a'czolokknak más részén a'bé-oltást el-kezdeni meg-lehet. Továbbá héja egy-aránstu vastag légyen, és mikor ószve mégyen, el-metsd azt a'mi felső tizne felett vagyon, hogy táplálása oda ne terjedgyen, és az edgyben szerkesztetésétől, a'nedveséggel ne vonattassék. Mikor ez csemetének három levele légyen, ez kötést odd-meg. En pedig, azt írja Didymus, gyakran nem magát a'szemet esztendő csemetéjű levévén, magánossan oltom-bé, hanem a'szemet a'csemetén egészlen meg-sértés nélkül hagyván, háta megett az héját le-hántottam: s' a'fát mint edgy iro penna formán meg-faragván, a'meg-maradott fával edgyben, abban az élő-fa ki-meczetett helyében belényomtattam, és nemesebb élő-fákat magamnak szerzettem. Továbbá ha bal-részében a'fának szemmel oltasz, csemetéjeket usorával adgyák-meg. Ezeket írja Didymus az ő földi munkákrul

írott könyveiben, az honnat ez irásunkat vettük. De ezekben mindenkor reá vigyázz a' te földednek, s' égnek helyhezterésére, és a' szokásra.

*Az Oltásról kivált-képpen való dolgok Diophanes
Görög mezői dolgoknak le-írójából.*

III. R E S Z.

A' Fige-fa a' szederj, és platán-fába igen hasznoslán oltatik. A' szederj-fa, a' gesztenye, bik, alma, erdei kőrtvély, terpentina, szil, fejér nyár-fákban: mely utol-sobavalo oltással a' szederj fejér leszén. A' kőrtvély-fa csemete illendő-képpen oltatik pomagranát, birs-alma, szederj, mondola, s' terpentina-fákba. Ha a' kőrtvély csemete szederj-fába oltatik, kőrtvélyei verecsék lesznek. Az alma-fa illendő-képpen oltatik minden kőrtvély nembe, ezent ha birs almával egyben oltasz oly almák teremnek, melyet a' Görögök *melimela*-nak az az, alma, vagy inkább almás almának hívják: azon-képpen a' szilva-fával is egytársaságot szeret: De ha a' platán-fába oltod, verecs alma terem. A' Dio-fa csak vad alma-fa társaságát szereti, másfokét gyűlöli. A' pomagranátot fűz-fába oltad; a' borostyánt alma-fába, a' baraczkot duránczai szilva, baraczk, vagy mondola fába. A' duránczai szilvát vagy baraczkot, vad kőrtvély-fába, ismét birs alma, és közönséges alma-fába. A' Gesztenye sok féle fát szeret, mint a' bik, és tölgy-fát. A' Cseresznye mind a' baraczk, mind a' terpentina-fát, a' mint hogy ezek is emeszt. A' birs-alma szereti a' hegyes tövisfét, a' myrtus a' fűz-fát, az cleve érő gyümölcs a' duránczai szilvát, és mondolát. A' citrom-fának mivel az ő héja vékony, héja alá csemetét nem vészén-bé: hanem az ő annyában inkább tápláltatik; ha mással egybe-foglaltatik pe-

tik pedig ki-szárad. Szollok pedig (azt mondgya Diophanes) az ögyümölcsérül, meljet ha egyben foglal czi-trom almának neveztetik. Mindazáltal ha valaki a' czi-trom-fát szederj-fába oltya, almája verecs léssen; A' birs alma és Egyiptomi vad fige-fa, minden élő-fáknak társaságát szereti. A' ezitrom-fa pomagranát-fába oltatván igen tápláltatik, azt írja Dydimus az ő paraszti munkáji között. Florentinus azt igéri hogy ha a' szőlő veszfőt cseresznye-fába oltod, tavaszszal gyümölcsöt fog hozni. **Ugyan ezent ha olaj-fába oltod, két szüleje nevéül való gyümölcsöt hoz, meljet a' Görögök *elaostaphylos*nak vagy olaj-szőlőnek mondanak. A' szagos körtvély alma-fába hasznossan oltatik, mely egy dolgot írja Diophanes hogy maga meg-tapasztalt. Eddig a' Görög mezsei dolgokrul írók szollottak; jövők a' Deákokra, a' kik azok után irtak az ő idejek, és rendek szerint.**

*Az Elő-fák fogonásáról, es oltásáról Virgilius
Georgicuminak, vagy földi munkáinak
Második Könyvéből.*

IV. R E S Z.

T Ermlő-fáknak nemedgy természetek
Minden munka nélkül mert nőnek némelyek,
Mezővizek széllyel virággal be-töltnek
Mint a' füz-fák, nyár-fák, Rekettyék töviffek.
Mások pedig nőnek mágrul mint gesztenye.
Tódgy-fa mellyel szévül Jupiter ligettye:
Cser-fa is az mellyel Görög be-ültette
Oraculum helyett, magvat fel-nevelte.
A nagy sűrű erdő esirázik gyökérül
Szilcseresznye-fával, s' írják borostyánul

Hogy kitsinyfa lévén annya árnyékátul
Mészze el nem megyen de éltetik attul.

Ez modot elsőben adta a természet
Ez elerdő bokor zádellik és liget.

Másokat fel-talált az után az élet

Hogy metezett palánta anya-fát meg-sértett.

Ez az barazdában tövés s szántó-földben

Négyrétű farkókat, s karókat szőlőben

Adott az embernek, hogy ő erdejében

Magokat mutatásák, vagy élő-keretekben.

Haáz R Más fák gyökér nélkül nem is szűkölködnek

Fanyeső csak azon van hogy az tetejek

Nyefesvén, a földben nagy el-vestessenek,

Tudor s metozéstészen szár az fát olaj-gyökérnek.

Edgyik ága gyakran lesz másik ágává.

S természet változván a körtevély almává,

Széke Kőveserősi som-fa hamar leszzen szitva

Nofza hát kis gondal szelid, mond a vad-fa.

Az után alája veti.

A kik magánossan a földtől fel-nőnek

Nem olly gyümölcsözők, de virág s erőssék:

Mivel a természet alatta van földnek,

S farkasok fioknak husokban nem esznek.

Ezeket ha oltod avagy más vermekben

Tészed le-vetkeznek vad természetekben

Es őket valamely hasznos mesterségben

Gyakorlod, jolelő szoktak menni ebben.

A gyümölcstelen is mely ki-nő tövéről

Hamezőn el-írákod gondolkozik erről:

Néha nagy levele, s néha nagy ágától

Föld homályosodik, s növétit veszt annyától.

Immár ha élő-fa magról fel-nőbetett.

Arnyéka tartása nagy későre esett

Az alma-és sájnul, s nedveséget felejt

Magátul rut szőlte, a szőlő-és nevelt.

Tudni-illik munka kell mindenikének,

Barázdával léfznak, s érdemmel szelidek

De olaj-sát jobban tőkében tehetnek

S jó homolitással szőlte meg-értenek.

Paphia cser fáján írják myrtus terem:

Magyoro, s körü-sa, és bogyki-nevezzem

Borosfany, s Chaonnak mackja nedveségem

Az mondgya palánta, mind ez jó belöllem.

Dio-sa oltatik borzos vad-almába

S épp almákat hozott a száraz platán-sa,

Gesztenyét a bik-sa, s körtvélyt a gyertyán-sa.

Szil-sa alatt díszno a makkot rontotta,

Oltásnak-és modgyát nem edgyet találtak,

Mert mely nyilo bimbót béjjak ki-taszitnak

Szorosfőből bajlást a fában csinálnak;

S más élő-bimboval edgyé lenni szoktak.

Vagy a tőkét fának szépen meczik

S az élő-palántát hasítékban tészik

Honnan boldog ága ékeffen ki-sefsék,

S nem maga gyümölcsén fája csudálkozzék.

Eddig ir a nagy elméjű Virgilius az élő-fáknak természet szerint valokra, és mesterséggel fel-nöttekre való el-oltsá-fa felől. Az első modot világosan, másikat homályosan írja-le: mi Pliniusbol ez után mindeniknek könnyűségét meg-mutattunk. Az után egynéhány példával világosít-tya a bé-oltsást, az ő két attya-fiával edgyütt, a bé-levele-zés, és bé-szemeléssel. De itt Virgilius magyarázoi nem vagyunk; által mégyek tehát a többire kik az oltásról többszóval, s világosabban irtak Virgilius után.

Az Oltásról Junius Columellából.

V. R E S Z.

Minden csemete minden élő-fába bé-oltathatik, hogyha héjok egyfízínülélizen. Annál inkább ha hasonló gyümölcsöt s'azon időben hoz, minden kétség kívül hasznosan oltatik-bé. Az oltásnak penig három neméről irtak a' régiek: első az, mikor a' fát el-vágván, és meg-basítván, le-vágott apro csemetéket vé-szen-bé. Második, mikor meg-nyelvén héja és fája között a' magot bé-vé-zi, melyet mind a' kertő: tavaszszal cselekedgyél. Harmadik az, mikor magokat a' bimbokat, kicsiny héjokkal edgyütt, le-hántodott részekbe bé-vé-zi az élő-fa; melyet bé-szemelésnek is hívják; mely oltásnak nemét nyárban cselekedgyél. Ezeknek az oltásoknak modgyára a' mikor meg-jelentyük, meg-mutatyuk hogy mi mást-is találunk. Minden élő-fát mihelt bimbozni kezdenek hold ujságra olts-bé: az olaj-fát penig tavaszi nap és éjtszaka egyenlősége tájban, Sz. György havának nyolczadik nap-jáig. A' mely élő-fának csemetéjét bé-oltod, meg-lájd hogy az gyenge, gyümölcsöző, és görcsös légyen: és mihelt a' ki-nyilo bimbo dagadni kezd, elztendős éppágát mely a' napra néz, veddle egy kisebbik ujni vastag lévén: és két vagy három águ. A' mely élő-fát bé-akarsz oltani, fűrészszel fűrészeld-el, arrul a' részétül meljen leg szeb, és egyenetlenfég nélkül való; s' azon légy hogy héjját meg ne sértsed. Mikor olztán tőkét el-mettzed, éles vassal sebesítsd-meg, s' gyenge vas vagy csont éket, de három ujninal kisebbet héja és fája között igen jól vigyáztván reá bocsátsle, úgy hogy héját meg ne sértsed. Az után a' mely csemetéket belé-oltasz, eles késsel egy-felől annyira metsd-le, a' menyit befoglal az alá bocsáttatott ék: és így se bélit, se a' más félnek az héját meg ne sértsed. Mikor a' csemetéd készen vagyon az ék helyét nyisd-ki, és mindgyárt a' csemetét azon lyukba csináld-bé, mely héja és fája között vagyon. Ezt penig úgy oltsad-bé, hogy fél láb

fél láb nyomnival feljebb ki ne láttassék; az után fa mohát tégy feljűl, és ug' kösd-bé hogy az első által ne hasson. Némeljek mindazáltal inkább akarják az élő-fa tőkájében a' magnak fűrészfél helyet csinálni, s' fészecit kis késsel meg-vájni, és a' csemerét ahoz képest alkalmaztatni. Egy élő-fába két vagy három ágat is csinály, csak hogy négy ujoinál mészfűzéb egymástul ne legyenek. Ezeket ahoz képest csináld a' mint van a' fa nagysága, és héjának jósága: minck-utánna minden csemetéket belé csesztetél, szil-fa héjjal, vagy venikevel az élő-fát kötőzd ószve: az után pelyvás jól megnyomottsárral minden felől kend-bé, a' mint hogy azta' részt is **mely vagyon a' csemeték között, úgy hogy két ujnira ki-láttassanak.** Az helyre feljűl fa mohát rakj, és úgy kötőzd ószve hogy az első beléne első. Ha kicsiny élő-fát akarsz belé-oltani alsó részét vágd-el, úgy hogy más-fél lábira a' föld felett legyen, és mikor el-metted lebet szorgalmatozzan könnyebíts-meg, s' az után közepit a' tőkének éles késsel egy kevelésé hasítsd-meg; úgy hogy három ujni hasítékja legyen: az után az éket meljel kiljebb **haságyon csináld belé: s' a' csemetét két felől le-faragván, bocsátd-belé,** úgy hogy az oltando ág héja, az élő-fa héjával egyaránsu legyen. Ha ósztán a' csemetét szorgalmatozzan a' fához alkalmaztatod, az éket ved-ki, és a' fát a' mint meg-mondám kösd oda; az után a' fa körül földet hordgy ószve mind a' bé-oltottáig; e' dolog a' szélből, és melegtől meg-fogja oltalmazni. Ez harmadik neme az oltásnak mivel leg gyengébb, nem minden élő-fához alkalmaztathatni: hanem így oltyuk inkább azokat a' meljeknek nedves, és erőss héjok vagyon, mint a' fige-fának. Mivel mind sok tejet bocsát, és héja igen erőss. A' mely fáru oltani akarsz, azon az ujj és szép ágakat válogátd-meg: s' azokon vigyáz reá, meljik ki-nyilo bimboja leg szebben mutattya magát, s' csirázásáru leg bizonyosab reménség lehet, azt két ujjoddal négy szegeletellen környős körül jegyezd-meg, úgy hogy a' bimbo középben legyen: és így éles késsel környül me-

téld, s' héjját szorgalmatosan faragd-le, úgy hogy bimboját meg-nesérsed. Azután annak az élő-fának meljet bé-fzemelfz, legízzebbik ágát válszd-meg, és annyi részét héjának a' mennyit az oltani való ág bé-foglal metély környül; s' héját ved-ki: az után abban a' részében melyrül az héját le-vette az oltani való bimbot csináld-bé: úgy hogy egyenlő légyen a' le-hántott héjj helyével. Midőn ezeket el-végezed a' bimbot erőssen kötöd oda, s' meg-odd mindazáltal magadot hogy a' csemetét meg-nesérsed: az után az hol őszve kötöd, a' kötöző ezközt sárral kend-bé helyet hagyván belől, hogy a' bimbot e' körül ne nyomja, hanem szabadon csirázhassék. A' mely élő-fába csináltad penig a' bimbot, annak felső ágait metéld-el: hogy semmi se légyen a' mivel a' nedveség más felé vonatassék, avagy hogy egyébnek ne szolgáljon inkább hogy nem mint a' bimbonak. Húszon egy nap után odd-le kötését, ez oltásnak modgya szerént penig az olaj-fa-is hasznosan oltatik. Az oltásnak negyedik modgyát immár meg-jelentettük, mikor a' szőlőrül tanítottunk, azért ott meg-jelentetett furásnak modgyát nem szükség itt ujjonnan elő beszélleni. Demivel hogy a' régiek minden fának, minden fába bé-oltását jonak Ienni tagatták; és a' meljegrül oda feljebirtam mint egy törvénynek tartották, hogy csak azok a' csemeték foglalathatnak őszve, a' meljeknek héjok és gyümölcsök egy formák; gondoltam hogy ez vélekedésnek vétkeit ki-jelensem; s' meg-mutassam miképpen lehessen minden fát minden fába oltani. Meljet hogy többszóval ne tartoztassalak csak egy példával bizonyítok-meg. Négy láb nyomni vermet az olaj-fa körül, oly mészze áts, hogy az olaj-fának külső ágai azt érbeassék; az verembe oltán fige-fácskát tegy-le, és azon légy hogy erős és szép légyen. Három vagy öt elztendőre, mikor már eléggé megnőtt, a' mely olaj-fát látz hogy igen szép hajsd-meg, és a' fige-fa szárához kötöd: és így több ágacsckájit el-vagdolván, csak a' mely ycszfzeit belé akarod oltani azokat had-meg; az után a' fige-fát vágd-le,

vágd-le, s' tőkét az hol el-vágtad simítsd-meg, és közepin éckel hasítsd-meg: az olaj-fa végcit az után, valamint az ó anya fájokban vadnak minden-felől nyird-meg, és így a' fige-fa hasítékjába alkalmaztsd, s' az éket ved-ki, s' ágait szorgalmasan őszve kősd hogy valami erőtül el ne szakadgyanak. Így három esztendő múlva a' fige-fa őszve fog menni az olaj-fával; s' negyedik esztendőben olztán a' mikor jól őszve mentek az olaj-fa ágait az ó anya fájából mesd-le. Iljen formán minden élő-fa neme, minden élő-fába bé-oltatik. Eddig a' mezei dolgoknak szorgalmas meg-iroja Columella beszédi vadnak.

Haaz Rezsé Az Oltásról Pliniusbul,

V I R E S Z.

A' természet meg-tanította hogy oly magot vessünk-el, melyet imigy amogy meg-rágott a' madár, és belől lágy melegen nedves, kővér ganéjjal földé körüldötte meg-hinterve; s' mely héjjának hasadozása közzé a' szél futt. Melyre valo nézve látam oly cseresznyét mely fűz-fán termett, plátánt a' boroštyán-fán, boroštyánt a' cseresznye-fán, és egy fán különböző ízű nügymölcsöt. Irják hogy ennek oka let volna a' csoka-is üregében a' fának magokat hányván. Innét kezdetődött a' szemem valo oltás, vargacsóhoz hasonló csóvel valo fának megnyitása, héjjának ki-vételivel; és a' magnak ezen csóvel máshunnat ki-vételivel, s' abban bé-csinálásával. A' fige-fákba pedig és alma-fákba ez volt régi oltásnak neme: Virgilius oltása oljan mely a' fán, ki-metzetett héjj helyében más fáról valo bimbot olt; és eddig ezek oljak, melyekre a' természet tanított. Az oltást pedig a' történet, második mester s' egyszerfmind gyakorlatb valo, így jelentette-meg. A' serény szánto vető kunnyóját sóvénnyel bé-kerítvén, hogy kormos poznáji anál inkább meg ne rothadnának also állo kúszóbít boroštyánbul csinálta alájjá; melyeknek elevé őszve ragadásockal, más élete által magoknak életet szerzettek; és meg-láztott hogy tőkéje élete gyanánt volt a' poznanak

nának. Azért fűrészfel egyaránt fűrészeljük akár mi fának a' tetejét, tőkét peniglen kázzával meg-simithatni. Modgya az után kettő: edgyik héja s' fája között, mivel a' régiek féltették a' tőkét hogy meg ne hasadgyon, az után közepin meg-furni mérészlették, és béliiben csináltak egy veszfzot mivel többet sem fogotbé: az elméslebb okafság az után hatot hatot-is hozzá adott; elhívén hogy emez ki-balásának, és számának segítségére léfzen: a' tőkét vékonyan közepin által furták, s' vékonyék hasitékját oltalmazván, mindaddég mig hegyeslen metzettetett ágacska az **H** hasitékot bé-foglalta. Sok meg-tattáfra méltó dolgok vadnak ez szokban: elsőben is micsoda élő-fák szenvedik-el az iljen őszve oltást, és micsoda élő-fának az ága. Sok képpen-is, és nem azon részeken vagyon minden fában a' nedveség. A' szőlő-fának, és figének közepé szárazabb, és felső vagy külső részről foganik-meg, azért innéc kella' csemetét várni; az olaj-fának közepin vagyon nedveségé, és csemetéje, teteje penig szomjuhozik. **S** Könnyen edgyé léfzenek azok a' meljeknek héjok egy természetűvek, és a' meljek egy élő-képpen virágozók azon órában csiráznak, s' nedveségeknek egy mássalvaló tártaságok vagyon. Több reá vigyázása állabban hogy hasítása csomóján ne légyen (mivel a' vendéget gyűlöli a' baratságtalan keménység) a' leg szebb részében azért ez légyen három ujnyinál nem méljebben; légyen ísmét egyenes, és az meljen által nem nézhetz. Virgilius hogy tetejéről ne olts vagy végágát az élő-fának meg-tiltya: s' bizonyos egy szer mind az hogy nap-kelet és dél között való részétől ved-le az ágat, s' csemetét, ísmét a' gyümölcsözőbb, s' uj csirájáru; hanem ha régi élő-fába oltod, mivel ezeknek vastagabaknak kell lenni, Továbbá azokat meljek igen bimbofok, s' kik felől reménlheted azon esztendeji terméfeket. Mindenik ága két esztendős légyen, s' nem vékonyabb fél ujnyinál. Béoltyák penig sokan oldala felé is midőn azon vagyon ember hogy széles és nem hoszfzu légyen. Mindenek előtte oltáskor bimbofok legye-

foklégyenck, semmi fokadék, seb hely, vagy száradásra hajlandóság benne ne légyen. Ez reménséged, hogy meg-csaljon a' béli nem engedi: ísmét a' vefzfőnek egybe szerkesztetése, ha a' fának annyában vagy belső részében, vagy külső héjában oltodis: mivel ez jobb mint ha héjja alá dugnád. A' vefzfőt úgy faragd-meg hogy a' bélt szinte le ne hámolja, kitsiny részében pedig le-nyomja, hogy mint egy ék formán mennyen-le három ujnynál nem szélesebben, mely hamar meg-esik hog' ha előszer vízzel meg-áztatod az helyet meljet ki-vakarsz. A' csemete-fát mind héjjaig le-nyomjad: ide s' tova ne hajoljon hogy le-nyomod, és héja meg ne ránczosodgyék. Ezért a' vefzfőt mikor nedves le ne nyomjad, szinte úgy mint a' száraz hogy semmire való: mivel emez képpen a' fok nedveségtől héjja foszol, ez képpen pedig élete nem lévén sem őszve nem foglalodik, sem meg nem nedvesedik. Ezt is igen szentül meg tartják, hogy hold újságon, s' két kézzel nyomják-le a' csemetét: mivel ez munkában két kéz egyszer mind nem annyira erőlködik, mivel a' mely csemetét erősebben le-nyomsz későbbre terem, s' erősebb, a' más-képpen le-nyomott, más természetű-is. Az hasiték igen nagy ne-légyen, és tágossan béne fogja a' csemetét, vagy igen szorós, hogy azt meg-nyomván meg ne őllye. Azt igen meg-nézd, hogy a' mely tőke erősen be-fogja, annak hasitékja közepin hadgyada' csemetét. Némelijek kerti kaszát mikor véle a' tőkét ki-halittyák kicsinnyé, széleit fűz-vefzfővel őszve kötik, az után éket vernek belé, s' az őszve kötözés meg-tartya a' csemetét hogy igen alá ne esék. Némely palánta ültetést, azon napon által palántálnak. Ha vastagabb tőkébe oltasz héja és fája között oltani leg jobblészen, jó sima csont éckel, hogy héjja meg-tágván el ne hasadgyon. A' cserefsznye-fa csak egyedül héjja le-vefesztyén tél után oltatik-bé: héjját le-vévén vagy on mint egy gyapjok, mely ha a' bé-oltott ágat bé-vefzi, meg-rothasztya; ép éckel hogy ha belé oltod s' igen hasznossan őszve fogodik. Legal-

kalmatosabb a földhöz igen közel oltani; ha a tőke és csőge meg-engedi. A vészszó csemete hat ujnyi hosszán érjen-ki, feljeb nem. Cato agyag vagy creta port, és ökör ganéjt parancsol hogy belé elegyítsünk, melyet addig őszve nyomjunk míg ragadó lesz, s' ezt hadgya hogy közibe csináljuk, és velle megkennyük. Ezekből a' meljeketirt könnyen elszünkben vészszúk hogy az ő idejében minden oltás volt csak az héj és fa között, vagy két ujnyinál szélesebben bocsátották alá a' csemetét. Parancsolja pedig hogy az almát s' körtvélyt tavaszal oltuk, és mikor a' nap leg északibb részében az ő circalmának állani láttatik az után ötvened nappal vagy leg hosszab napokkal. Az olaj-fát, és fige-fát pedig csak tavaszal, mikor az hold száraz; ismét délután, mikor a' déli szél nem fu. Csudalom hogy meg nem elégedett, az oltoványok erősen bé-csinálásával a' mint meg-mondottam, és hantál a' zápor első és hideg ellen való meg-oltalmazással, ismét gyengén két-felé hasított venyikéckel; meljedgyüttazt is írja hogy mezei ökör nyelvel fejjül bé-fedgyúk, és szalmával őszve kötsük. Most elégnek itélik pelyvásárral héjját bé-csinálni, úgy hogy az oltovány két ujnyira ki-látsék. A' kik tavaszal oltanak azokat az idő igazgartya, ki nyilo bimbok magoktól ki-nővén, az olaj-fán kívül, melynek bimbója fokára terem, és héjja alatt kevés nedvessége vagyon, mely ha fok volna az oltovány-nak ártana. A' Pomagranátot és figét, noha más-képpen szárazok fokára használni nem jo. A' körtvély-fát zöldellőségében is el-olthatod, úgy hogy Majusban-is vagy Pünköszt havában az meg-leheszen. Hogy ha megszűnnet hozzák a' gyümölcs ágakat, itélik fokan hogy répába csinálván nedvessége jól meg-marad: el-tartatik pedig első fogó két cserép csatorna között, az folyó vizek, és halastok mellett, melyeket földel minden feől bé-csinály. A' szemmel való bé-oltás, vastag héjhoz illik, a' mint hogy a' figékhez-is. Azért minden ágait el-metélvén hogy a' nedvességet el ne vonnyák leg szebb részében, s' a' melyben vidámabb

dámabb színű, kerekded pais formán, ki-vévén felső héját, más élő-fából meg-oljan héjára csemete bimboval edgyütt oly szorosan csináld-belé hogy seb helye ne látsék, és mindgyárt edgyé légyen, se nedveséget, sem fuvást bé ne ereszenek; mindazáltal sárral-is bé-csinálni, és kötözéssel jobblészen. Ez oltásnak modgyanem tegem találatott, azt mondgyák azok kik ujjabb emberek erkölcsök hözalkalmaztatgyák magokat. De az a régi Görögöknél-is fel-találatik, a' mint hogy Catonál-is, a' ki így hadta hogy az olaj-fát, és fige-fát bé-olcsuk, mennyiségét-is le-irván több mag szorgalmatosági között; héjját egy pen-na csináló késsel négy ujnyi hoszfszan, s' három ujnyi szélességen mesd-ki, és így csináld őszve, s' kend-bé azonképpen mint az almában-is. Némeljek ez oltás nemével őszve elegyitik a' szőlő-vefiszőhöz illendő hasítást, belső nedveségét héjjából ki-vevén, s' a' csemetét oldalárul belé-csinálván. Annyi modokon oltot élő-fát láttam Tulliai Tiburtia mellett és minden féle gyümölcsel meg-rakottat, egyágon díó, másikon olaj-gyümölcs, más felől szőlő, fige, körtővély, pomagranát, alma nemei voltak; de nékie rövid volt élete. Mindaz-által szemmel látott dolgok-bul nem mindeneket érhetünk-el. Mindenek felett inkább befogadgya a' csemetét a' platán-fa, és tódgy-fa, de a' gyümölcsnek el-rontya az izit. Némeljek minden féle fába oltatnak mint a' fige, és pomagranát. A' szőlő-vefisző a' szemmel való oltást bé nem veszi, mindazokkal edgyben a' meljeknek vékony s' ránczos a' héjjok. A' meljek csupa csak héjjal erőflek, gyenge szél fuváskor-is hamar el-palántaltatnak. A' bé-oltott mind erősebb, mind gyümölcsözőbb, az el-vetetnél.

A' Bé Oltásról Palladiusbul, mely alkalmaztatik kivált-képpen azokra az élő-fákra mellyekről Harmadik könyvünkben szollottunk.

VII. R E S Z.

EL-kezdem régiék irtanak valamit, Szorgalmatos munka elsőben sok nemét
 S' Munkával el-végző azoknak beszédit, Dolgoznak hogy lelte, s' adta mesteriségét.

Mert a mely élő fa más csemétét táplál,
Egy aránsu keppen táplálattal azzal,
Vagy br-barittatik csemete csak bijjal,
Vagy meg hasítottatik töke erőszakkal.

Hogy ha nem akard ezeket követni,
Harmadik módját kell így eszedben venni,
Zöld szemű vasszónék rejtékben kel tenni,
Es úgy virágzását jövedőben várni.

Az almáról.

Bé oltatván fel-nő nagy boszu ágakkal,
S kívánván fel-nőni memessébb czirával,
Kört vélyű ha mondod barátyvá el-vál,
Vad természetiben így semmi meg nem áll.

Tövises szilvákat tödgy fát és tövisfét,
Meg gyeget s' levéllet ruház cseméteket,
Edességgel tartya a berekenyeket,
S' kívánásgod szerent almát fel-neveltet.

Tödgyfát és plarásfát újab természetekkel
Ruház, csundallatos a' baraczk fa ezzel,
Naszpolya is noha köves természettel,
Lágyul ez munkának hasznos erejével.

Perseit páltza helyett lási meg maradó
Gesztenyét, és ide s' tova hajítando,
Fegyvernek helyében ujonnán fel-nővő
Almát meljes terem fa, ha léssen élő.

A' körtvélyről.

Ősz szemű körtvély-fa szép fejjér levelet
Ad néked és őszre kőe sok szemű berket,
Néha nényeztől vészi fegyvereket,
S' szelidülhetetlen kézi vet le-tettet.

Néha kerék almát gyümölcstelen semjót,
Változtat körü fát és gyertyán-fa erdőt,
Birs-almás gesztenyés naszpolyás gyümölcstöt
Ez, sőt Libyában pomagranát erdőt.

A' Birs-almáról.

Mivel a' birsalma feob mindő g'ümölcsmél,
Má' társaságával a' míg lehet nem él,
Tödgyfát vag' g'ümölcstöt csak seminek vél
Maga gyümölcstével nemes valamint kél.

A' szilva-fáról.

Szilva-fa bimboját más fának el-adgyá,
S hozzá hasonlato fa jávát kívánnya:
Le térszi gyümölcstét s' fegyverrel kínálja
A' tödgy fát: s' a' gubás gesztenyét ut állja.

A' cseresznye-fáról.

Cseresznyefát olt hartz a' borostyanszából,
Hol szino változik mint anyafájában,
A' ruytkos plarásban, és a' szilva fában,
Órúl hogy fejt maga a' szinével s' nyár-fában.

A' Szederj-fáról.

Szederj-fa lige fát, és körü-fát szeret,
Bik-fát, s' gesztenye fát, beté oltván títet,
Terpentina szagot ezzel igen közlet,
Sokféle izekkel egy fa ily bőves lört.

A' Baraczk-fáról.

Terbelsi baraczk-fajob gyümölcstől ágát,
Magába bogy oltásá szeresi a' szilvát,
S' kicsiny levele mutatja árnyékát,
Mejben meg-jelenti tovább tartóságát.

A' Naszpolya-fáról.

Naszpolya a' körtvély izzel vetekeedik;
S' ennek a' cziráját kik emebben téstik,
Készerte erőssébb fegyverit meg-éztik,
S' kívánó kezeket ereji íesztik.

A' Berekenyéről.

Mag vokat becsúlik méltán berekenyék,
Erjo munka után kemény vad tövisnek
Hegyes ártalmában vigan ki-törölöttek,
Mint birs-almával u' örömeft edgyeznek.

A' Diorul.

Nagy erősidonak nem kisebb árnyéka,
Nagy helyet bé-foglal s' kétsős néki béjja.

A' Mondoláról.

Régi virágokkal ő szagos részei,
Szilva fának béjját kedvellik; s' váltani
Az almát szinekkel, barackot izekkel,
Erős kerítések Létrik keményréggel.

Kevésé az bíjja ő szve tekerődék,
Szagával vad szagu levél gazdagodik,
Gubáját le-vet vén sene gesztenyének,
Hadgya könnyűségét csudáld gyümölcsének.

A' Fige-fáról.

Szederj-fa kegyetlen szinét változtattya.
S' természetet, belő oltott alma tartya,
Kövér nedveséggel s' jolsellal haladgya
A' több gyümölcsöket s' utánna jártattya.

Igy van dolga vesse boldog platán-fának,
Szóló-törv egy szerez-mind követé azoknak,
Hogy bé-oltatának alúta béjjának,
Szaggal s' nedveséggel tölté béit fának.

A' Pomagranátrol.

Külső minden izet gyúllól pomagranát,
Más társaságában nem is adgya magát,
Maga fel-neveli benne való magvát,
Vá' hatatlan társal tartya maga magát.

A' Citrom-fáról.

Citromfa el-szűved örömeft szederj-fát,
Almába s' kőrtvélyben változtattya ágát.

Az olaj-fáról.

Vad erdei tödgy sá' olaj fa nemessit.
Advan ő nem ismért régi ajándékis.

Az Oltásról szórul szóra Crescentinus Péterbűl ki-fzedegettesett dolgok.

VIII R E Ő Z.

Tudnunk kell azt hogy az oltásnak fok modgyai vadnak.
Legelső az hogy azon egy élő-fa eperjét mely szonn bolondul
érti a' csemetét akar minémű légyen bélinek közepinél tovább kell
által bé-vélni, s' annak utánna a' mit meg-nyestél reá kössed,
mint egy sebet szokták bé-kötni; s' tegy körülle vijaszszat, vagy
sárt hogy a' külső alkalmatlanságtul meg-oltalmázzák; és hogy
el ne romoljanak, vagy szél-fuvástól ki-bomoljanak illendő
poznákkal segitrefsék. Ugyan-is mindgyárt őszve menvén, s'
a' nedveség el-járván gyümölcsöt hoz: és ezt hívjuk tulajdon-
képpen oltásnak: mely ugyan a' palántát más nem mé nem vál-
toztattya; hanem azt mely ez előtt erdei volt szeliddé tészti.
Második modgya az a' mikor azon' egy élő-fa tőkée' más részé-
től el-metyük s' maga ágát, maga tőkéejébe oltyuk.

kor azzal edgyé lévén, más izű formájú, és nagyságu gyümölcsöt fog hozni: mely mod oka az almának, körtevélynek, s' egyéb gyümölcsök különbözőzéseknek: mivel a' görcsnek, és fában lévő ereknek annyi erejek vagyon, hogy a' mely nedveséget a' görcs meg-tart, az, azontul más palánta formává s' izűvé válik. Harmadik oltásnak modgya saláztatott a' szőlő-vefzőben, és némely egyebekben meljek bélekrül nőnek: tudni illik hogy edgyik szőlő-bimbo méljen mind a' szőlő bélig kimerzetik horgas képpen; és meg-annyi más szőlő bimboja annak helyére tétetetik, s' őszve kötötzetik mint egyéb oltásban szokot lenni, és így gyümölcsözik-meg; ezen meg-cshetik más élő-fákban-is, de a' szőlő-vefzőben ezt meg-rapasztatunk. Negyedik oltásnak modgya az, a' mikor egy élő-fa izeme más élő-fába oltatik, és egy testé lévén velle gyümölcsöz mint oda-fel meg-mondottuk; és ez moddal mivel leginkáb egy máshoz hasonló élő-fák oltatnak egybe, annál jobb és hamarább foganodik: s' pedig tulajdoná az oly élő-fának meljeknek belső erek igyeric, és nem tekergő, s' egyszer mind külső részei őszve kötöttevén gyökerekrül nygtáplálatnak. De ezt a' mint hogy a' második modot-is fok modokra el-olozthadni: egyyik a' mikor a' csemete, a' fa s' annak hija között oltatik-el: második mikor meg-hásván az élő fát, a' csemeter belé-tézed: a' harmadik léfzen mint-egy falastrom formán: negyedik falatocska-képpen: az ötödik füz-fának által fúrásával. Mindenekrül rendre kell szollani: az első mod mellyel a' csemete, a' fa s' héja között oltatik ilyen képpen léfzen. A' tőkét éles fűrészel el-fűrészellyük, szép, és nedveséggel telyes helyen; és mind héjával egyben fellyül meg-simittyük: azután füz vagy szil-vefzővel meg-kötözük: ottostán héja, és fája közzé vas vagy csont éket verünk melly hegyes, egy-felől széles, más felől mint-egy gömbelyég formán, három ujnira le-ütyük, reá vigyásván hogy héja meg-ne hasadgyon: és azon helyre ki-vévén az éket mingyárt a'

csemetét egy-felől alá faragván tészük, úgy mind az által hogy belül és héját valamelyiknek meg ne sércsük, külső héját pedigle-metéllyük, mivel így jobban hozzá ragad a csemete, melly a' tőke felett négy vagy hat, vagy nyolcz ujnyival-is ki-étjen. Kér, három vagy több csemetét-is tészünk egy tőkében ahhoz-képest a' mint léfzen vastagsága, négy ujnyira vagy továbbra egy-mástul, farral jól bé-csinálván, s' erőssen először bé-kötözvén. Ez a' mód pedig leg jobban bé-foglallya, s' meg-fogantattya: De nem lehet más időben hanem csak Bőjt-másban vagy Sz: György havában mikor fátul héja el-szokott válni. De nem-is lehet hanem ha vastag tőkében és ha héja vastag, mint a' fige-fának, kórtvely-fának, alma-fának, és egyéb-hasonlóknak. A' földhöz közel pedig ha lefz a' metzés leg-jobban meg-foganik, ismét tzonkjának akar-melly részében, és vastagabbágai-ban: De minden csemetének leg-alább két tamafza légyen a' szélnek dühősége ellen. A' második módhoz melly léfzen a' csolok meg-hasításával így fogj: rezzeld-el a' tőkét, és felly ül egy-csicsd-meg a' mint oda-fel meg-mondám, az után azt a' részét mely nedveslebb, és leg egyeneslebb héju mcsd-meg, mely dolgot fel-találsz csak nézd-meg hol foglal-bé nagyobb az hely mely vagyona'béli s' külső része között mert ott több a' nedveség-is. Hogyha minck-elörte meg-vágod, tőkéje felső részét kötéllel bé-kötözöd, annál kisslebb hasadása léfzen: az után az éket két ujnyira, vagy valamennyire kvefsebbre verd-le, mellyel az hasítékor meg nyitván, s' minden pozdorjét belőle ki-vévén, mind két felől alá faragtatott csemetét csinály belé: úgy hogy héja egyiknek a' másik héjával kívül egy aránfu légyen, belől pedig fája fájával: hogy a' nedveség az héj és fa között könnyebben-el szolgálhasson: az hasítékban pedig a' csemeteu, anya fájához jól hozzá ragadgjő: az után az éket ki-vévén a' csemetét köld-meg. Az hasítékon felly ül, valami héja darab-jait, vagy szőlz hol mit meg-viaszazva csinály, és kúkával erőssen köld

kősd oda. Azután a' mint írja Cato felső hasitékjában vékony port öntvén crétát leg-többire fővennyel és ganéjal egyben, a' tőkére fellyül csinály, hogy ezek az első széltől meg-oltalmaz-
 zák, és csutkája magas légye. En penig ezer szernél több szór próbál-
 tam-meg, és fel-találtam mindenkor hogy csupa csak a' créta is
 elég, ha jól öszvé nyomod minden por vagy főveny nélkül.
 Az-is használni fog az hasitéknak, ha a' gyökerétől fel-növendő
 párát meg-fojtod. Meg-keel mind-az-által jegyezned hogy az
 ilyen munka külön külön óltanivaló, czolonknak vastagsága
 vagy vékonyságához képest légyen. Mivel a' czolonk a' cseme-
 ténél vagy sokkal vastagabb, vagy kevesse: ha sokkal vastagabb
 két-képpé hasíthatatik, elsőben úgy hogy csak egy részéről mind
 béleig ilendő-késsel légyen az hasítás, az hová csak egy cseme-
 tét kellett tenni: más-képpen egy részétől fogva a' czolonknak
 mind másik áig el-érni szokott a' vágás, melynek két végében két
 csemetét óltanak, vagy csak egyikére egytet. Hogy ha penig a'
 tőke kevésse vastagabb a' csemeténél szükséges-képpen középen
 keresztül által-keel meczeni, és belé csak egy csemetét óltani.
 Valahol penig csak egy csemetét kellett tenni, úgy keel az éket
 alkalmaztatni, hog' a' vágásban harmad része ilendő héjával egy-
 ürtki maradgyon, negyedik részébé penig melj a' czolonkon be-
 lől léfzen, héja vagy szélelősege vagy ne látsék, vagy kevesse látsék,
 úgy hogy a' csemete a' czolonk héjában vagy fájában lévén egy-
 aránfü légyen azzal. Az hová penig két csemetét akarsz tenni
 ék hasítáknak keel lenni két felől bélibez közel, úgy hogy azt ki-
 csinnyé érje, a' más két felől léfzen mint egy meg annyira az hasi-
 tás; úgy hogy a' szélelőseb fele héjával együtt meg-maradván,
 kívül az anya-fának héjával egy-aránfü légyen: szorosabb rész
 penig, külső héját el-vévén tőkéjének bélibez közelebb légyen.
 Hogy ha penig a' czolonk a' csemetével egy-aránfü léfzen az hasi-
 rást formáld úgy hogy mindenik része felől egyik-másikat el-
 érje, vékony spárgával körülkötyvén, azután crétával, vagy föld-
 delés

del, és csurkával bé-csinálni. Es ez óltátnak modgya mind a' föld-szinén mind fenn igen jól őszve alkottya; azok az óltásoc penig melyek lésznek tőke hasitással illendő-képpen lehetnek Bőjt-előben, vagy Bőjt-másban, sőt Szent György havában-is, hogy ha a' csemete minden földtől meg-fosztatik: annál jobb lészzen penig ha őszve szeded minck-előtte csiráznék, és fokáig a' föld alatt árnyékos és hideg helyen tartod, ugy hogy tetejek ki légyen a' földbül. Boldog-afszony havában-is tuzzel szépen ólthatz mivel a' tűz segettségével az egybe enyvező nedvesség

Őszvegyűt: de akkor lesz leg jobb az óltás, mikor már héjában zöld nedvességet lác és bimboja ki-látczik. En alma fá-is óltottam Kis-Afszony havának kezdetin azon nyárban gyümölcsözött ágakról, és jól lett. Mind-az-által az ily óltátnak kel lennia a' föld alatt vagy kevéssé azon fellyül hogy a' földben temetvén a' hévségtől az óltovány meg-ne bántrafsék, avagy felette valami csepegő edényt függeszt-fel, melyet magassán-is fel-függeszt-hetz.

Lészzen ez óltás a' mint Varro írja, akkor-is igen alkalmatossan a' mikor a' nap leg közelebb lévén a' mi földünkhöz állani láczik, vagy mikor leg hosszabb a' nap, ismét aratáskor a' kiskurya csillag melegítéskor kivált-képpen a' fige-fában. Megnevezetr óltása a' földben, föld körül-is meg-lehet, az hol hévség kívül az óltvány ág minden más óltás felett nő-fel vastagabban; mivel hogy ott mind héja s' fája mások felett nedvesül; a' mely óltás neme tulajdon-képpen az apro élő-fácskákhoz illik. Ha penig az élő-fa közép-szerű nagy lészzen, alkalmatosabb lészzen azt magassabb helyeken óltani, az hol az héj zöld és nedves légyen, mivel imigy továbbra lészzen gyümölcsöc: mindazáltal mennél alább lészzen annál inkább hozzá szokik a' földhöz, a' gyümölcsöc. Ha penig nagy lesz az élő-fa, és fok águ semmi hafz-nosabb nem lészzen mint ágait szebbik felén le-meczeni, és oda mennyi csemeterakarás bé-óltani. Ha oly vén lesz a' fa, hogy ágai ranczosok legyenek, és sok nedvességtől majd meg-emész-

tettek, ezt az élő-fát nyéld meg, jövődőt eddig úgy hagyván, s' akkor ólcsad a' csemeréket belé, mellyek vidámabbak lesznek, a' több ágait el-vertvén, mely óltando ágak annyik lehetnek a' mennyit az óltó fog kívánni, mivel mindenik csemeréjét jól fogja ez élő fa táplálni. Az óltásnak pedig az a' módgya, mellyet Palladius *emplastratio* vagy bé-ragalztásnak hív, így parancsolja azon auctor hogy légyen. Uj és gyümölcsöző ágakról bimbot le-mecz, olyat a' mellyet leg inkább lát hogy végét véle el-éri, és éles késsel úgy le-meczi hogy bimboját meg-ne sértesse, az utána' mely élő fában oltya, felső héját annak leg szebb helyén belé csinállyá s' egy kőni őszve hogy a' bimbot meg-ne sértesse; az után fárral fellyül meg-keni, és szabadon hadgya a' bimbot. A' mellynek az is fog használni, ha az hol belé-térszed vijaszal hafadékját hejának bé-csinálad külső ártalmaktul való óltalomul, s' egyzermind éltető nedveségének meg-tartására. Ez élő fa felső ágait az után vagdald el, hogy az anya-fa maga ágait inkább akarván éltetni, emerrül el ne feletkezzék. Az után húszad nappal, vagy többel-is köteleit meg-óldozván, meg-látod hogy nedvesége a' fának más fáról vett bimboban ment. Ez módrul írjak hogy Szent Iván havában volna leg-jobb, noha az előtt-is az után-is egy-kevésé jó csak hogy a' bimbo alkalmas légyen. Közönséges más mód-is vagy on mely neveztetik falatocskának bé-oltásának: léssen pedig ily módon. A' csemerét egy négy ujnyi vastagon s' hoszan melyben bimbo-is legyen, uj csirázásáruul vedd-le héját két vagy három részre hasítván és mint egy meg-mezitelenítvén, az oltovány tőkében tedd belé, s' alol úgy nyomd őszve, hogy tőkéjében erősen álljon: és a' csemete heját meg-ne melledd, és így akar tégy fellyül bimbot akar ne, mindazáltal minden körözés nélkül meg-foganik. Körül mindazáltal minden ágakat el-mész, hogy az oltovány táplálását el ne vigyék: nagy segítségére lesz mindazáltal hogy ha függő héját úgy vágod-el, hogy a' több részéhez alkalmaztatott fá-

tott falatocska, egyaránsúl legyen azzal a' miben térszed: és ez okért csutka, és créta a' falatocskán fellyül tétetelsék, a' bimbot szabadoslén hagyván; az után penig hogy a' vijasz le ne csék, len csepűvel kősd őszve. Ez oltásnak modgya penig len legyen Bőjt más havában mikor héja fájatul el-válík, ismét Sz: György és Pünköszt havában. A' csemetét ha le-meczed minek előtte bimbodzanék hideg és arnyékos helyē tarsad, hogy ki ne csiráz; zék: rész-szerént a' földben el-temetvén. Ismét meg-tapasztalt dolog hogy Szent Ivány havában a' holnap végén, és Szent Jakab havában ha a' falat csemetét bimbojával edgyütt az uj csemetéről ki-meczed, és meg olyan vastaguj csemetében térszed, akar a' bimbojok egyaránsu legyen, akar ne, minden őszve körtözés tegéc-sége nélkül jól őszve mégyen. Mind ennek a' modnak penig mind a' felsőnek helyevan csak azokban az élő-fákban, meljeknek nedvességek az ő héjokban kövér, mint a' fige fában, olaj-fában, gesztenye-fában és hasonlokban. Meg-lehet penig az-is hogy a' bé-oltando csemetének el-meczése nélkül a' kis falatocskát fel-emeljed e' vegre, és az ő neme szerént valót megannyi vastagot, egy részétől el-mecszvén ugyan oda oles-bé, és czérnával kősd-egyben a' mint oda feilyebb meg-mondám; és a' mikor meg-tapasztalod hogy őszve foglalta, a' falatocska felett vágd-le: mert a' mi meg-maratt a' falathoz inkább fogja vonni a' nedvességet, mint ha el-vágtad volna, és ily formán sok nemű csemetét azon egy élő-fán formálhatsz. A' mely oltásnak modgya fűz-fa ágban lészén az iljen meg-navezett fát fúrj-meg vékony fúróval úgy hogy edgyiklyuk a' másiktul legyen fél-láb nyomnyira, s' a' csemetét, fa héját kevesse meg-reszelvén csináld bé, ezt ősztán a' földben csináld-el úgy hogy a' fűz-fának ha csak felsőbb része-is a' föld felett legyen: esztendőre innét egészlen fel-vévén, s' csemetéje közdöt be-vésvén, akar mely gyökere palántát jól el-rendelt veremben tégy-le, melynek az-is használ ha ctérával vagy viaszszal lyukait és hasadáit bé csináld. Egy

valaki pedig állította én előttem hogy ő ez oltásnak modgyát zöld fűz ágban is meg-tapasztalta, a' fűz-fát béleig meg-furván, s' abban megannyi vastag csemetét bé oltván, héját pedig elsőben ugy le-hántotta, hogy a' csemete héja egyaránsu nagylett a' fának héjával, s' vijaszszal minden hasítékját bé-csinálta, s' a' csemetét föld alá tévén, vízenyős helyen ugy hogy négy ujnyira lett legyen a' földben, nem-is láczorágából csemetéjén kívül ki semmi a' földből, és mind enike meg-fogant jo moddal, s' a' csemeték között valo tőkét el-vagdaltván az után ugy palantálta-el mindeniket, helyenként. Más bé-oltásnak modgyárulit Columella, azt mondván. Galliaiforma furuval mind béleig a' fát furd-meg, ugy hogy belől egy kicsinnyé fel-felę bajollyon a' farás, az honnat minden forgácsot ki vévén szőlő-vefzõt vagy a' lyuk formáján valo ágat mely mindazáltal nedves legyen, csibály belé

gy hogy egy vagy két bimboja ki-tessek; az után agyaggal, vagy fa-mohával helyét fedd-bé, a' mely modon írja hogy szőlő-vefzõt szil-fában olthatni. A' két ide feljeb meg-mondatott modok pedig meg-lehetnek Bőjt-másban és Sz. Györgyhava elein, vagy a' mikor uj zöld nedvesége a' melegtől meg-indulván héja alatt neveddik. Ismét más oltás modgyát írja Varro hogy taláztatott legyen az ő idejében: a' mely élő-fárul a' csemetét le-vefzed, a' melyben oltani fogod arrul végy-le egy ágat, s' a' helycben a' mi belől lézzen azt késsel vékonyisd-meg, ugy hogy a' mely felév el az ég felé lefz, egyik héjmásikat érje, reteje pedig hogy az ég felé egyencs légyé jövendő esztendőben visellyen arrul gondot, mikor már meg-faganik. E' meg-irt dolgokból azért ki-teczik, hogy noha azon neműekben valo oltás jobb legyen, más félékben valo is mindazáltal meg-foganik, és fok csudálatos dolgokat hoz magával, meljet a' kik meg-tapasztalnak szemmel látott dolgokból ezekben vehetnek.

Ezeket írja Crescentius Pétera' ki az Oltásról igen keresztül koful, és zavar modon irt, a' mint az olvasó észébe veheti. Melyben semmit el nem akartam változtatni, vagy befzédere vagy egéfszen ki-mondott szavára nézve, noha fok

noha sok helyeken illeclen és nevetségre méltó; mivel ez a' dolog nem czifrázásnak, hanem tanításnak okaért irattatik. Sok dolgok léteznek itt nyilván a' mellyek nem Davust vagy Dáciai embert kívánanak, hanem Oedi-pust vagy Görög országit, mellyet tulajdonítsa a' meg-vesztegetett példámnak, melyből ezet szorol szora lo-irtam.

A' mi Magyar fordítását illeti igyekeztem boland szavait helyessen le-írni de terminolisi néhal még antipriscianus-ú alig érthetőre valna meg, mely miá ennekem hat annyi munkám volt véle mint akár mely részével e' Könyvnek a' boligaz Deák szoval ének az Aucto-rok.

Az Oltásról Iovianus Pontanus nap-nyugoti kertéből

Haaz Rezzo IX. REISZ.

A' Több bé-oltások emberi munkától Püznék gondolko-dék csak jól elméd Elmédet né sárvá kerés sáratságtól, Carral békéket mondani fogunk nézd meg-tétül.

Előben-ú ágat mesterséges kézzel Hőj alá csomát el, avagy más ezekkel, Elő-sár hasítván az éket merítsd-el, Más békával edgyé tedd, s' viasszal kend-fel.

Ezek így meg-lévén kötéllel körözted, Az esőt föld bantol tőle meszre üzted, Közeiről a' ké-nőrt vesztést mellé tégyed, Es hátyát meg-kerzven jól béle pégezted.

Vagy bélyig a' farjo moival furd ált al, Közel valo anyja illyet hogy ha ráplál, Nagyalé, hog' anyát foritt ily munkával, Meg-lárod vsetán hogy él maga s'rijával.

Mely hogy lesz ágait a' sának vgydald el Gyakran üntözd s' földét körüle kapald-fel, Így kényszerítettik anya eseméttel, Másé val közlehi nedvessegtés szűvel.

Sőt nővő eseméct tartis oltalmazással, Nap bélyige nyír, s' tél viátkodásókkal, Ne bántásd fel körül szalmával és nádval, S' támozgassd néha állando poznákkal.

Néha vékon' késsel vag' kőrmel meg-hán-

lisa lévén hamar fel-nőni ne hadjad.

Ugy vagyon a' viassal hogy vékonyon bántásd, De g'ümölcsnek mel'art igé nőni sem hadd.

Emlekezem rea hogy emberi munka, Külön külön magot rest-el sojtárokhá, Es sok nővő ágat szorit egy csomobá, Hogy így fel-nőjjenek egy csomóba fába.

Az után egy béjbamagok bé-öltöznek, S' díjazással bé kenté hogy az erős szelek, El ne hánnyák, avagy voltanak kötelek, Mellyekkel sok apró sár kötöttetek.

Mídon mell' gyökere lett, s' lép nedvessege, Crudálkozott hogy lett sok izú gyümöltse, Kedvet, és tellyes-ú nékiz a' béle,

Sigylalte fel mi volt szájnak szének kedve, Némeltyék sok féle ágat egyben téznek, S' meg-körnek, s' enyvel jól-ú bé enyveznek, S' egy tökébe akár mensit helyheztenek,

Mely meg-csalo munkát elmével öriznek, Mások meg a' tökét először hasítják, S' az éket hasíték helyibe docsáttyák,

Az élő fa bimbót ebben hogy el-rahták, Meg-kötven, ágasnak hamar údón lárttyák, Ig' eg' sának bántán más fát neveltetem, Külös béjában-ú egy sának más terem,

Zöld levelet s'erdét hog' fel-nőtt ig' nézrem
Kis tóvú élő-fát kies helyé tettem.

Azért a' gesztenye leg-szebb élő-fáját
Nézd meg, s' fája közöt kívánt ab' bimbójat:
Fajlú tökéje ha lesz annak báját
Vedd le, s' oltás bé velle más ékes élő-fát.

Közzel költözd-meg hog' eső s' melegség
Ne bánssa, a' mint hogy kezeder-ű resztég,
Igy lesz a' tanuló palántát hogy épség
Követi, s' régimél tarja szebben az ég.

Az után a' mely ág lesz híjában való,
Mész-el a' mely benne lesz meg-maradado,
Minden munka nélkül magát lesz mutató,
Hogy ő munka után nagyra vágyakozo.

Ugyan azonban.

Mivel semmit csakug' nébág' a' mesterség,

Ezeket írja Jovianus Pontanus; ki a' czitrom éslémonia oltási alatt, (az alkalmatlanság úgy hozván) minden egyéb oltás nemecit igen szép versekkel leírta, mint oly csudálkozásra méltó ember.

Az oltás segítségével és Mesterségével sok csudára méltó dolgok lesznek.

X. R. E. S. Z.

Sok dolog van e' világon meljeket csudávu' beszélnek, meljék vagy szerencsébül lőttek, vagy emberi okoskodásból, munka és szemmel látott dolog ezeket követvén azért úgy gondolom helyessen írja a' Poéta.

Szemmel látott dolog, velle éles, s' műkák, | Sok új mesterségét dolgoknak találják,
Okait mivel sokan nem tudják, azért rajta szoktanak csudálkozni, úgy hogy efféle dolgokat természet kivül lenni mondgyunk. Ez dolog mind sok egyebekben, mind pedig az élő-fák oltásában igen igaz: meljék segítségekel láttyuk minden nap hogy egy élő-fa, tekintetre csudálatos nagy, külön-külön, izú, színű és erejű almát, diót, szőlőt, és egyebet hoz. Meljet hogy meg-mutassák, s' mind régi, mind új kertj dolgok le-irojibus: szemmel a' kik láttak kettőt oljathozok elő, elsőben-is Pliniusst. Láttyuk ugy-

Ez meg-irt dolgokon csuda febrül van még,
Aron mellyen vag' ő s' ép kővér nedveség,
Anya-fáru'l vágy-la mig benne nyereség.
Abbul hog' metzerted, e'nek darab báját
Farag: tökének-ű farag darab báját,
S' hogy őszre me'nyenek bájak, darabokat
Szil vag' füz veszővel költözd m'it szokat.
Isten mi-dolog lesz! h'libul h'ei élődik
Ez fel-ő ág mástul vettel tápláladik,
Magától szakaszrott emiőlül él máfik
S' Táplálojok nevét alumnu'fok nyerik.
Es minak-előtte nagy szer jövö fecskék
Lát nál, és házadnál építeni fészékét,
A'gakkal terbeli, s' mag'gal csemeséjt
Ennyit végez; tudván holmi mesterségét.

tuk egymond egy olkovány Tiburtis Tullianak mellette hogy minden-féle gyümölcsel rakva volt: egy ágán dio, másikon olajfa gyümölcs; más felől szőlő, fige, körtvély, pomagranát, több egyéb fok féle almákkal; de nem sokáig tartott. Elő hozom Baptista Porta Jánost-is, a' ki az ő természeti dolgok felett látczó munkájának második könyvében így ír: Tudok egy élő-fát, mely kert gyönyörűségének neveztenek, mind vastagságára s' hosszúságára nézve szépet: mely kővér földön lévén a' belé olott ágakat táplálta. Vals pedig háromágu, edgyik ágának eg' részén egy ép szőlő, másikon szőlő-mag nélkül való szőlőhozvala más színűt; melyek között edgyik el-aluto, másik hasindito volt. Másik ága barack volt, mely barackot, és *nucipersicumot* vagy dios barackot minden mag nélkül hozvala: ha valamelyikben volt pedig a' mag az édes volt mint a' mondoja: és az alma néha emberi néha egyéb élő állat ábrázattát jelenti vala, külön-külön való ránczokkal egyb. Harmadik ága mag nélkül való cseresznyét, édest, és savanyut hozvala, ismét narancsot, Héja virággal, és rosával mint habé-hintetted volna: gyümölcse szokása felett nagy, édes és szagos. Tavaszfial virágozik vala, s' kivántidejénél gyümölcseit tovább viszi vala, melyek fáján sokáig tartván, esztendő óta szüntelen nedveséget szivnak vala. Mert mint egy grádicsokonkiot következnek vala az almák egymás után, és tápláltatása meg-ujtattik vala. Agai nehétség miatt meghajlottak volt: azon kívül a' verő-fény annyira kedvez vala néki, hogy szebb élő-fát soha nem láttam. Eddig Baptistából: kinek szavait ideirtam hogy meg-tudgyad:

<p>Mesterség, és munka menyire érkezik, Oltások-ú kertek menyire segínek,</p>	<p>Ha serényiség, munka, s' egyéb mesterségek, Rá kelnek mindenk embernek engednek,</p>
---	---

Ezek a' mellyeket az Oltásról a' Görög és Deák értelmes földi munkásokból szedtem, és elődében adtam. Mellyeket ha ki nem színtén helyfennek itil: legyen azon hogy több munkával többet cselkedgyék; és a' mi szereitünket magához vonnya.

Mizáld Antal Oltásról írott Könyvének Vege.

MIZALD ANTAL MONLUCIAI OR-
vos DOCTOR élő-fáknak minden részekről írot
munkája: avagy mi-képpen kellyen az élő-fa ágait
részre osztani. Az hol egyszer s' mind ir azok-
nak rüsztekről, tápláltatásokról, s' nedves-
ségekéről.

Ha az

Tudod

'Az élő-fa
gyökere mit
egy láb-
Agai mint
egy karjai.

Minden nemzetből való Philosophusok
azt meg-vallyák: hogy a' nagy jó Isten,
és annak szolgálója a' természet, semmit
hejában nem teremtett: sőt mindenek-
nek oly részeket adott a' meljek az ő haz-
nokra szükségesekek. Innét van hogy min-
den féle tőnek gyökeret mint egy fundamentomul adott,
hogy azokon mint egy lábokon (a' mint szol Plinius) ál-
hallon. Meljeknek czolonkat, vagy ha inkább akarod
tőkét feljül tett: s' ágackal mint egy karokkal ismét el-
osztatta melyekből csemetéket és torsákat nötetett-ki, mint
egy ujjokat, vagy kezeket: ezek közzül peniglen némel-
lyeket gyümölcsel ajándékozott; másokat levelecekkel csak
pufztán, a' többinek nemző részeket, meljek az ő idejek-
ben mint egy nehezesekek. Vannak oljak-is meljek csak
árnyékokért dicfirtetnek, meljel az ő fiatalokat oltalmaz-
zak. Erre való nézve az élő-fa csemetéknek miént edgy
méhet rendelt, a' természet: ha néha nem bimboznak-is
nem mingyárt el-hagyattartaknak, vagy hejában valoknak
mondatnak. Mind ezeknek peniglen héját mint edgy
bűrt adott; melynek alatta nedvesség vagyon, mint egy
vér, mely őtet élte ücs és táplállya: a' honnat az élő-fa hufa-
is egy.

Néha ned-
vesítge.

is egyben mégyen. Ennek belső héjának szinte ugy crei vannak, mellyek az ő torfáin és csemetéjén mind levele-
 kig el-futnak. Van azért alattok valami tápiáló nedvel-
 ség mint egy vér vagy nyál: mely nem csak héját, hanem
 egyéb részeit is szélllyel járja: de nem azon egy termés-
 tő nedvesége mindenikének: mivel a' fige-fa nedvesé-
 ge tejes és a' fajt oltásra nem szinte haszontalan: a' cseresz-
 nye-fájé macska mézes, a' szil-fájé nyálas; az alma-fájé lassú
 és kővér, a' szőlőjé és kőrtvélyé vizes, és így a' többiben:
 de azok az élő-fák clovenebbek mellyeknek nedveségek
 lassubb. Vannak némely élő-fák nedveségében kővér-
 ségek is; mellyek fejer szénekről *albarum*nak vagy fejer
 békának hivattatnak; leg alább valo és lágyabb része a' fa
 testének mivel könnyen meg-rothad, és a' tűz felette bán-
 tyo. A' mely miá mintegy meg-afzásra hajlando tévén az
 épültre valo fákban ki kel-vágnis; hogy jobb része is mi-
 atta el ne vesztzen. Némely élő-fákban hufos inok nyálas
 fona bul ál, minden érnélkül; és ez ilyen élő-fák leg ha-
 sadobbak, a' mellyekben ez nincs, töredékennyebbek:
 mint az olaj-fában és szőlő-vefzizőben rapasztallyuk. A'
 mellyek ő inokban egyenes nyálas fonalábul állanak, mi-
 vel hamar el nem törnek kőtővefzizőknek igen jok. In-
 néc tudni-illik a' szamártővisnek, magyoro-fának, szil-
 fának, nyír-fának és nyár-fának ágai kiváltképpen e' végre
 jok. Kevésle puffadnak is némelleyek, ikrás forma puffa-
 dási is. Mely puffadásnak némely élő-fákban helye va-
 gyon, néműnémű fel-töréssel arra hajlandóságok lévén.
 Im már kevés szoval a' velőről, vagy béliről beszéllyünk;
 mely minden élő fa leg belsőbb részében vagyon, mint
 az élő állatok erős részekben. De magok között e' bélre
 nézve nem egyarátotuk az élő-fák: mert némelleyek alatt
 valami hufos kőiső bél vagyon, mint a' fige-fa, bodza-fa,
 Ff

Hufas aru.

Sokféle nedvesége.

Kővérségek vagy fejer békák

Hufos inai.

Inai.

Puffadók.

Veleje.

bél,

bél, s' egyebek alatt; mellyeket azért gomba neműeknek hívunk; mások pedig fásabnak mint a' jegenye, fenyő-fa és egyéb effélék. Ezeket a' mint lehetett meg-világosítván, fogó peñámat azok tápláltatásoknak modgyokra. Ha mindé a' mi fel-nő, nevekedik és tápláltatik, a' mindeneket meg-főző melegtű, szűkséges hogy az élő-fákhoz tápláltatásoknak is valami melegségek eka-légyen: mellyel az ő gyökereket a' földből éltesék, mint egy életerő emlőből. Mivel a' földet mint egy emlővel úgy éinek, a' honnaregész testre életerőket közeli szolgáltatás; mely a' magokkal edgyet szokott érteni: A' tápláltatás pedig így léfzen: Az öreg és vastagabb gyökereket leg-közelebb való és tiszta föld nedvessége táplálja; azokból a' kisebbek; mint az egy hajszálni eres a' nagyobbakból erednek; továbbá a' hátra való rész mind a' tőkégig, annak részeig, a' csemeréig, és levélig szüntelél való járassal, folyással tápláltatik. Mivel természet szerént való tróbil tőkég béln mint egy csatornán valamikvaken, mind a' bimboig, levélig virágig, gyümölcsig el-öszola' nedvesség: a' hová mikor el-jut ott meg-állapodik, és el-fogy: innét vadnak az ágak tetején azok a' lok bimbo. Hogy ha mint egy meg-bővülven gyökéréhez közel való száira vizfsza mégyen a' nedvesség, ottan fok haszontalan veszfzőket terem: élterő nedvessége arra fordulván felső részeiről. Ez kevés dolgokban ál az élő fának leg fővebb részeinek meg-tudása, és el-metczése teteitől fogva talpig, vagy ha úgy inkább akarod, felső részétől fogva alfoig. Mellyeknek állapotjárul s' el-plántálásárul valamennyiszer gondolkozom, mind annyiszor a' jo tévő Isten-jóságán és bölcseségén csudálkozom; a' ki e' gyökereknek, s' azok erejeknek ily modot ad, hogy minden segitség nélkül ki-bezélheterlen nagy élő-fát (melynek el-hordására néha száz székéknél-is több kívántatik) s' ennyi fokasá;

Természet
melegségek

Ha az életerőket közeli szolgáltatás;

Tudományos helyreállítás

Fel nőfélék
mek modjok

Székéknél is több kívántatik

Bimboi.

Haszontalan
veszfzők.

Isten bölcsesége.

foktságát gyümölcsöknek, nem mondom hogy csak elbordozzák, hanem szüntelen valo táplálással, száraz helyen is fok száz esztendőök alatt el-tartják: és illy fok mind fát, mind gyümölcsöt adnak; ugy hogy nem csak emberek fok féle hasznokra fok esztendőök alatt eléglégyen, hanem fok élő állatoknak, és madaraknak is eledelt adnak. Melyre nézvén hogy fok féle élő-fákon beszédünk ne járjon; a' diót, vagy cserfát például elő hozom fokak között: a' mely oly nagyra fel-nő néha, és oly szélesfen ki-terjed hogy az alatt Nagy Sándor, kiterégen Nemzetek el-ijesztőjének hit-tak az ő izamralan seregével rendelt táborban táborozha-tott. Mely álmélkodásra méltó nagyságot és gyümölcs ki-magyarázhatatlan sokaságát kicsoda volna a' ki el-be-szélherné. Micsoda tartya-el azt a' nagy testet; gyökereit micsoda támogattya, és erőssiri, az erős szelek, és meny-űző kővek ellen; meljek csudákozásra méltó nagy ternyo-kat is el-rontanak, és a' földel egyenlővé érznek: nyilván az egyedül való isten ki a' csudákat cselekefzi egyedül: va-lameljek égben, levegő-égben, földön, tengerben, és mély-ségben vannak; kinek örökkön örökké légyen dicsődség Amen.

*Szép Philo-
sophia.*

*A' diótul és
cserfátul
emlekezeti-
re méltó do-
log.*

AZ EMBERNEK MEG-MERSEKLESERŰL, ES
részecnek egy-máshoz valo hasonlításául.

M I Z A L D A N T A L

AZ OLVASÓHOZ.

Hogy ittegy néhány levél fordítás minden hasznó nélkül ne légyen, mint a' Romai tisztarto fejtő táblája, szükségnek lenni irélt em, hogy el-vegezvén a' kerttet: ez egy néhány pappiroffat más emlékezetre méltó tudománnyal tö-csem-bé, meljeket meg-világositsak a' te

hasznodra. Ez azért legyen az embernek meg-mérséklés-
lérül, és csudálatos hasonlatosságáróli; hogy ki ki meg-tud-
gya az ő testét nem egyébnek lenni, egymást értő, és min-
den részében tökéletes elzökönél.

Elsőben is azért gondold-meg hogy a' szorgalmas ter-
mészet úgy formáltá az embert, hogy az ő orczája leg-fel-
sőbb részén látsék; mivel a' több egész test részei mérséklé-
seket attul kezdik. All pedig ez három mérséklésébül:
meljeknek edgyike vagy onomlokának felső részétől, hol
az haj kezdedik a' szemöldökön alol való részig, másik az
ornak also részeig; harmadik az ortul fogva az állig. Ezeket
pedig ha edgyiket másiban szám szerént hozod, az em-
ber egész testet akar mennyi legyen kilencz felé osztbattyuk
el. Első: éssen maga az orca; második a' melly, a' nyeldek-
lőtől fogva, a' has felső részeig; harmadik lesz innét az ő-
vedzőig; negyedik az ővedzőtől fogva ágyéknak also ré-
széig; ötödik és hatodik a' csipő-csontul fogva a' térdig; az
hetedik és nyolczadik a' térdtől fogva a' boka csontig; ki-
lenczedik ettől fogva mind a' láb ujig. Az ember hofz-
szasága azért részben a' mint meg-mondám kilencz részt,
noha mások nyoczra, és a' mi leg rikkább hétre is osztják.
Ezeket pedig a' fel-serdült emberről értem, mivel az a pro-
gyermek mérsékelések, csak négy részből álleni monda-
tik. Meg-kele néznunk a' részek egy-máshoz való hasonlo-
ságát is: a' mennyi a' hofzsa a' szem pillantón való szörtől
az ornak utolsó részéig; ugyan annyi az álnak hofzszasága
a' nyaktul fogva; mennyi az ornak also részé ül fogva az
állig, meg annyi a' nyaktul fogva az also torokig; a' mennyi
a' felső ajaknak távolvalósága a' szájtul, s' innét az alsó orrig
meg annyi feljül van az orra ajak felett; meg annyi mért
a' szem két szegelyéig also s' felső hártványi közört. Továbbá
a' kezekben a' mi kívül vagy on; a' murato ujalso hajlásig
felan-

Orcza bíró
mérséklése.

Ha az orca...

Tudom...

Az ember
magaságá-
nak kilencz
része.

St...

Tegok egy-
mással való
hasonlatos-
ságok.

felannyi hasonlatosság vagy on: innér ísmér addig az hol a' karra la' felső kéz őszve bocsáttatik meg annyi. Így van belől is a' bolond ujkörme külső részétől fogva. A' mutató ujnak pedig belsőbb hajlása, az ember homlokával vagy on egy hasonlatosságban nagyságára nézve a' második mind végig az orral. Ugyan ezen ujnak második hajlása annyi hofszu mennyi az alsó áltul fogva, az alsó ajak végeig: ísmér a' gyűrűs ujnak azon hajlással egy hofszu a' mi van embernek izájától orra végeig, a' mutató ujnak is ugyan azon a' mi felső ajaktul fogva az orrig. A' közép ujnak leg nagyobb hajlása annyi hofszattal szem, mennyi az áltul fogva alsó ajak végeig: a' kisebb hajlása az a' mi van az ortul megazonig: a' körmök pedig fél részét fogják mindenik ujnak felső hajlásának. A' homlok széletségére nézve közép lineától fogva, meljet meg választzonak hívunk, ez első vak szemig az ő hofszaságára néve kétszer batároztatik meg. A' szem hely leg felsőbb részétől fogva szem két szégetül, és innér a' sül leg közebső részéig egy hofszaság vagy on. Az a' bé foglalás pedig mely van a' szem két végök ősztt, azon két mérték lésből három részre ősztatik: két része a' két szem, harmad része a' mit az orr bé foglal. A' száj széletségér, ha a' felső ajak on méred: annyi lézzen mint a' homlok, ísmér az orr: ha circalommial is éred: annyi lézzen mennyi a' középuj nagyobbik hajlása, felső ajaktul fogva az állig. A' mely széletsége annyi mennyi két orcza: a' tenyér vagy talp széletségét pedig megtaláloed fél nagytágra nézve való hasonlatosságokbul állani. Két orcsa között való hely, annyi mennyi egy orcza: és azoknak bizonyos helyhez tetések az alsó toroktul fogva, circalommial mértvén. Magasságra nézve pedig mely az egy circalmazással találattik fel, a' fellyül meg-mondott dolgokbul mennyi légyen őszedben vebered ily módon. A' főnek homlokán által

Mindenik rész széletségére való meg-mértékése.

Mindenik rész magasságra való nézve meg-mértékése.

magasságára nézve három része vagy on; ísméta' felső por-
 czogónak is: a' nyaknak kettő: a' mellynek két felől a' há-
 tigót; az hasnak közepin által négy: a' vastag karnak, csi-
 pő csontnak, szárnak, bolond ujnak, s' egyéb iz hajlások-
 nak ki'ül való része soha hosszúságánál nem nagyobb. A'
 karnak külső része a' kéz hajlás mellett; negyed része a' szár-
 tetém őlve kőrözéséhez képest. Ez a' magasság pedig mely
 vagy on a' talptul fogva láb felső részeig oljan hosszú pro-
 portóban vagy hasonlatosságban van, mely vagy on a' talp
 felső részétől a' külső ujjig. A' nyak kerekded sége azzal a' rész-
 fel egyarányu, a' mely van a' láb felső részétől fogva mind
 az ővedz őig. De ezekrűl ez elég légyen; a' meljet Pompo-
 rius Gauricus hol csak nem szoru szora tenéked le-irtunk,
 elég homályoslan, ha tetízik ély vélek, és légy jo egészég-
 ben. Vege.

Haáz B. rész. 1. fejelet. A' nyak
 Tudomány. 1. fejelet.

Székelyváros hely.

 CARISTIAI DIOCLES HIPPOCRATES
 után mind hirére, s' údejére nézve, második orvos
 Doctornak, igen szép levele ANTIGONUS KIRALY-
 HOZ, Górógbűl Deákra fordittatott: a' betegségek
 elől járo okairul; és azoknak hamarsággal
 kerti eszközök által való meg-gyogyi-
 tásarul.

Diocles Antigonus Királynak jo életét.

*Antigonus
 Tudománya.*

Mivel tenéked Antigonus Király minden királyok fe-
 lett nagy a' tudományod, és immár idő-istelni kezd
 mellyel edgyűtt az egész Philosophiának, és Mathematicá-
 nak nem imilyen amollyan, vagy kőzönséges emberekkel
 kőz ísmé-

köz ísméreti vagyon benned: sőt ezekkel tekénteres lévén, győzedelem jutalmát mások kezekből ki-vélszed: én gondolván mint királyhoz illendő, mind te előtted mindennapi dolgoknak lenni azt a' Philosophia részét mely az egész ség oltalmazására való. Felségednek ez levelemben mint egy rövid summába bé-akartam foglalni, honnat légyenek az ember testében a' gyengeségek: egyszer mind ezeket mi csoda előljáró jegyekből tudgyuk meg, s' minémű *szép hason-* *latozás.* eszközökkel alkalmas időben elejeket vegyűk. Mivel *latozás.* valamint hogy némely nem igen homályos jelek, az égnek háboruja előtt járnak, mellyekből a' bajtok, és más természet vizsgálók hogy bátorságossan járhatnak, mit *latozás.* kellyen cselekedni könnyen ki-tudgyák: azonképpen egy természet kívül való indulat-is az embert nem bántya, hanem hajlelit annak eleve meg vonrattya. Te azért erről való irálunkal meg-intervén, ezeket kér kézzel kapni, és punctumokként meg-tartani méltoztatsál.

Az ember testet négy részre osztjuk: Főre, Melyre, A' test négy
Hátra, és Holyagra. *részei.*
 I. A' Fő.

Mikor azért valami betegség fejedet bántya, az előtt *Főnek beteg-* bizonyos jelek járnak: a' minémű a' főnek a' szemöl- *ségek elől* *járó okai.* dőknél való nehézsége, fülnek zugása, és vak szemnek verdegelése. Reggel a' szem könnyvez, és sőtétül: a' szaglás nem annyira éles, és az inyek meg-dagadnak. Azért mi- *Orrosági.* kor efféle előljáró dolgokban s' jelekben valamit eszedbe vézel, fejedet mindgyárást tisztítsad, minden patika szer szám nélkül csupa csak ysof, vagy gyopár-fünek felső részeit meg-törvén, s' edényben fel forralván muskataly borbán, vagy egy mezfely lévben: mellyekkel ejomra szádat moslad, és mind addig míg a' takony ki jó rottyogtassad. Nyil-

Meg-tartás-
va méltó
akadály el-
barítás.

A fő orvof-
látásnak el-
bonyolításából
történet dol-
gok.

Melly nyá-
vájának
jelei.

Melly beteg-
ségek or-
vossága.

Könnyű
okádó
helmi.

Nyilván fő nyavalyájának ez legkönyebb orvossága. Eg-
géliséges léfzen az is ha a' mustárt meleg méh-serben meg-
áztatod, s' éjomra szádat azzal mosod, s' rotyogtatván, a'
nedveséget fejedről le-szivtatod. Szükséges pedig az előtt
a' fejét gyengén vakartatni, és valami ruhával melege-
tartani: hogy a' takony meg-olvadván, annál jobban fol-
lyon. Valaké ez eleve el-látott jegyeket, orvosságokat csak
ugy hadgya, bizonyossan tudgya meg azt hogy ez betegsé-
geknek alájok vertetteteret: tudni illik a' szem fájásnak,
szem homályosságának, fő fájásnak, gelyvának, agyvelő
puffatságának, kaponyája fájdalmának, torok fájásnak,
nyeldekő le-szállásának, haj el-hullásának, fő genyetsé-
gének és fog fájásnak.

II. A' Melly.

Mikora' mellyre valami nyavalya fog jőni ezekkel látod
meg eleve. Valami izzatság az egész testet el-futtya: de
kiváltképpen a' melly táján: a' nyelv meg-vastagul, és a' mit
ki-pökösz. foós; keferű, vagy sár-vizes léfzen: oldaladnak
magánossan való fájdalma; a' mint hogy vállapoczkádnak
is minden nyilván való ok-kivül: áfitozásod gyakori, vi-
gyázás fáraszt, a' fojtás kényszerit, szomjuság jelen vagyon,
az álom után munka s' elme szorgalmatossága rajtad va-
gyon; bánt egyszerl-mind mellyed szorossága, karodnak
fáradtsága, s' kezdednek refzketése: Mellyeknek illy formán
kell eleibe menni. Elsőben a' részegségtől való fő fájás
nélkül lévén hány a' vacsora után a' mennyire lehet, min-
den orvosság nélkül; jo a' reggeli-hányás is mikor még é-
jomra vagy; mellyre s' Görögök *Sirmaismus*nak hivnak. A'
kik azért így okádni akarnak sprocket, tormát, hernyo-
füvet vagy reptsefüvet, mustárt, vagy vad falátát rágnak
meg: mellyre elég lágy meleg vizet iván, hűnyhacsz. A' kik
ez elől

ez elől járo segitcségeket el-mulattyák, ez indulatoktól féllyenek: odalnak fel-dagadásátul, nehéz lehelléstül, melancholiátul, éles hideg-leléstül, bolond hagymázitül, mély álomban rjto betegségötül, és csuklással egybe kötöttetett torok hévségétül, az mint hogy izzado hévséges daganatul-is.

Melly orvoslásnak el hagyásából törént nyavalyák.

III. Hasf.

HA valaki hasára betegség fog jöni, ily eleve el-látással tapasztalod-meg. Elsőben-is a' has őszve tőrődik, kőrög, és fel-háborodik. A' mit eszel, s' iszol keferü: terved nehéz, hátad gerincze, és ágyékod erősen meg-hajolhatatlan-képpen áll; egész tested egyszerűmind gyenge, fáratt minden nyilván valo okon kívül. A' hol ez jegyeket tartsd-meg: az hasat semmi orvossággal megne lágyicsad ugyan, de ételnek modgyával sikabbá tégyed: mert mind könnyebb, mind hatznosabb azokkal élni a' meljében nem könnyen fogyatkozol-meg. Ezek közzül valok a' czékla, méh-ser, főt fokhagyma, malyva, foska, mercuriám-fü és minden mézzel csinált holmi: mivel mind ezek az has menést könnyé s' el-szivedhető-képpen segítik. Hog'ha annál inkább érzed gyomrod fajdalmát, vad sáfrány vizét ez főt hol mikben csinály, mivel mind kedvessebb mind bátorságosabb. Hasznos lészén a' könyű káposzta is ha fok vizben meg-főzöd: mert ha ennek levét fél megszelnyre mézzel, és soval edgyütt bé-vészed igen fog segiteni: a' mint hogy a' bagoly borsoval főt viz-is, hogy ha éhen iszod. Ez jelket, és segítő eszközőket a' kik meg-ve-tik, ez nyavalyák követik őket: has-folyás, vér-has, lép-fájás, giliszta, odal-csont fájás, harmad-napi hideg, kőszvény, gutta-ütés, vér pökés, és izeknek gyötrelme.

Az hasjövendő betegségének jelei.

Has nyavalyáinak orvossági megfigyris által.

Hasat gyöngén indító holmik.

Mi következik a' has gyogytásval valo nem gondoslásból.

IV. *Holyag.*

*Az holyag
nyavalyái-
nak jelei.*

*Az holyag
nyavalyái-
nak segítő
ezközzei.*

Mikor a' holyagot valami ártalmas dolog bántya ez jelekből rudd meg: kevés étel után meg-celéz; következnek a' szélnek sokasági, puffadás, bőfűgés, és egész tested fárgasága. Almod nehez, vizelleted vékony, vizes, és nehézséggel csepögő, szemérem tested körül dagadástok és fájdalmak. A' hol ilyen jelek lesznek vizellet indító ezközöckel ély: meljeket minden veszedelem nélkül véghez visznek, a' méh fű, és kömeny gyökerek, ha fejer tisztá, és szagos borban meg-áztatod s' meg-főzöd: csak három lótort végé-bé minden nap reggel s' este kocordal, myrha szagu fűvel, őrvény gyökérrel egyben; akar mellyike légyen pedig ezeknek, egyaránsu-képpen használ. A' bagoly borfo-is jo, hogy ha meg-áztatván meg főzöd, s' borban meg-ízod. A' kik ez meg-irt jeleket semmire becsülik, e' következő betegségről féllyenek: a' vizi-kor-ságrul, lép dagadástul, máj-fájástul, hojagban termő körtől; akar mely részben termő kővecstől, nehéz huddozástul, colicátul, vér-hastul. Továbbá mind ez jelekben meljeket elő adtunk, az appro gyermekeknek gyengébb orvofságot, az öregcknek vastagabbat adunk.

Tudomány

Székelyudvarhely

*Holyaggyo-
gyításának
el hagyásá-
ból követ-
kező alkál-
matlansá-
gok*

Intés

Vadnak a' Görögben több egyéb dolgok melyeket el-hattam, tudni illik az esztendő négy részein valo külön-külön féle élésnek modgya; meljek mivel ez mi északi földünkhez nem igen illenek azért magunk akarattunkból ki-hattuk.

A' Syrmaismusrol vagy Reggeli Hányásról, s' hányás által való tisztulásról az Ægyptiusok találmányokból.

Mivel a' felső Antigonushoz írt levélben Diocles Orvos Doktor a' reggeli hányásról emlekezik a' Melly nyavalyái között: nemelly dolgokat Langius Janos tudos orvos Doktor, és Philosophusból a' reggeli hányásról itt én-is elő beszélek.

PLucάρχus fontos beszédű Görög az ő beszélgetési között, mely van arról hogy az oktalan álatok okossággal élnek, egy-némely Gryllust ízo közben hoz bé hogy így szollana; hallottuk hogy mindenek kik laknak Ægyptóban orvos Doktorok legyenek. Tudni illik a' kik minden Philosophiában, és természet szerént való tudományban régultatul fogva annyira forgolottak; hogy más nemzetiségeket meg-győzzenek legyen: A' meljel leg elsőben nem csak a' fűvek, gyökerek, gyöngyök vagy bimbok, csillagok, és hogy egy szóval meg-mondgyam minden földből ki-növő holmiknek erejeket: hanem a' mennyei s' Isteni dolgoknak-is egyfzer mind kivált-képpen a' betegségeknek okait, nagy szorgalmatossággal meg-vizgálták. Nem is ok-nélkül, ugyan-is mit használta' betegeknek az orvos Doktor a' mint írja Polybius, ha a' testi indulatok okát nem tudgya; nyilván semmit: S' erre való nézve mikor nehéz betegségben fekünnék Aristoteles, és az orvos Doktor sokakat tüle meg-tisztana meljeknek okát nem adhatná, igen szépen és helyesen mondják hogy néki szollor legyen: ne orvosoly ugy-mond engem, ugy mint egy ökör pásztort, vagy kapást; hanem elsőben a' nyavalyám okait mond-meg, s' ugy parancsolatidhoz engedelmesé tévész. De hogy az Ægyptiusokra vizsgálá térjünk ök a' mint írja Diodo-

Nézd-meg Platos Timanában, s' Eusebiust Evangelionai el készítésben.

2. és 3. könyvében. Et Elianus 9. köny, 23. részében.

Bibliotheca-
ja 2. köny-
vében.

22. Aphor.
2. végaték-
jának

rus Siculus azt állattyaék, hogy a' fok ételből italból, s' ezek-
bül következő álomból minden nyavalya következik: A-
zért ezeket böjtöléssel, hányással minden nap, vagy leg fel-
lyebb három s' négy nap alatt egyszer segeítsed a' mint *Hip-
pocrates-is* meg-írta. Ezen dolgot *Herodotus-is* az ő *Euter-
pejében* ír: az *Ægyptusoknál* ugy-mond oly szüntelen va-
lo volta a' *Crisztéllyel* való élés, hogy minden harmadik nap-
ban okádással magokat tisztítanak és gyomrokat egélség-
nek okáért bé-vett itallal mosnak: mely dolgot *Ibis* go-
lyához hasonló madártul és a' kutyákrul vettek, meljek
a' mint *Claudius Ælianus* írja mikor őket a' gelisztá bántya-
fűvében való veteményt esznek meg, s' a' gelisztát ugy ve-
tik-ki: mikor pedig második gyomrokat tisztítani akar-
ják; valami oly fű forma fűvet vesznek bé: melynek ere-
jével néha okádván, néha alola' rósa színű sárt, és vala-
mi mindkét gyomrokban mód-nélkül való fok, nagy hasz-
nokra siadgyák. A' honat az *Ægyptom-béliek* ez oka-
dás nemét nieljel a' kutyák mindenik gyomrokat meg-ü-
ressitik igen tanulták a' mint azon *Ælianus* írja és ezen jo-
téményért a' kutyát *Anubis* neve alatt imádrák. Mivel
ezért *Ægyptom* nem csak a' *Nilus* ki-folyásával, hanem
fok elmés *Philosophusok*, és orvos *Doctero*kkal-is bővös
lévén, cz egész világban dicsirtetik, az ő tudománya, és
bölcsesége titkos réguláira adták magokat *Democritus*,
Abderita, *Pithagoras*, és *Plato*, s' *Ægyptomban* menvén,
azok tudományit *Romában*, vagy ha inkább akarod régi
Görög Országban hoztak. De *Democritus* a' *Chaldæusok*-
hoz-is el-ment, és *Babyloniában* bé-menvén, a' *Magusok*at,
az után az *Indusok* *gymnosophistáit*, vagy mezitelen járo-
tudos népeit látogatta: kik tül a' bölcseségnek, orvoslál-
nak, és titkos dolgoknak kén-cseckel meg-terbeltervén
jött vilázzá *Görögországban*: és *Hippocratest* kívül fok ü-
dőkig

Haáz

Tudományok

Ælianus k.

5. r. 46. és

8. 9. az ő

elő állatok-

rol való hi-

storijájának

Nézd-meg

Herodotust

és Diodorust

Eusebiust 10.

k 2 r.

Cic. a' jo s'

gonosz vé-

gekül k. 5.

dőkig barátságosan élt, több egyebeken kívül az Ægyptombéliek okadárok modgyára a' mint el-kei hinni tanította. Ennek hasznát ugyan azon *Hippocrates* a' fülromlóságának orvoslásiközött ezen ízokkal próbállyamag: hogy ha a' szenvedő az okadára hajlando, *Syrmaimus* fül vágy felső részrűl valo okadástul meg ne tarcsad, mert ily képpen mongya *Galenus* hogy a' gyenge hasmenést okadás által valo ki adásnak nevezték a' régiek: a' mellynek el-nyerésére sok orvosságokkal éltenek: tudni-illik **sok mézet nyelvénel, méh-ferrel mely nem felette edgylitetett, főrt árpa vizzel, vagy meg-főtt mézzel; és a' mellyek ezeknél erősebbek, fejer hunyor csemetéjét retékben le-ízgegyén; vagy csak magát a' retket másod napig eczetben tévén s' meg-éven: nincs-is annyi sikere seminek a' mennyi a' reték nedveségének, vagy a' Narcios liliomnak az okadás elő mozditására.** Nem ok-nélkül írti azért *Dioscles Antigonus* Királyt, hogy a' mellyre jövő betegségek elejét végye okadással. A' mi a' *Syrmaismus* nevért illeti ez Görög szó jó *apoteu syrmaisein*, mely annyit téfzen, a' mint írja *Svidas*, hogy okadás által tisztítani, s' a' mely orvosság ezt véghez vitte azt *Syrmajumnak* hitták. De az okadás által valo tisztulásarűl ezek elegek legyenek.

Hippocrates
az *izekrűl*
irt 2. k. s'
ugyan ott
Galenus.

N.M.Gal a'
tront el-rö-
vítésrűl: és
Ægineta
Pále.
N. M. Svid-
ast, és Pha-
vorinus.

VILLANOVAI ARNOLD
tudos orvos Doctor tanácsa az ARAGONIAI KI-
RALYHOZ a' kertiből miknek egészséges ételekrűl.

A' kertiparajoknak egészséges ételekrűl.

Paraj nevezetűl itt értyűk azokat a' palántákat; *Mit kelie a'*
mellyeknek konyhán hasznok vagyoni, hogy azok-
bul lever, étket, szerzámot, és egyéb efféleket *parajon ér-*
tens.

készicsenek; akar füvek légyenek azok akar torsák, faláták, barát paréjok, vagy espináczoK, czéklák és egyebek. Akar palánta gyümölcsök; mint a' tök, ugorka, árti-csoka, dinnye: s' egyéb effélék, akar enni való gyökerek, mint a' veres hagyma, par-hagyma, retek, fok-hagyma s' egyéb effélék. Elsőben-is azért arra intlek hogy a' középszertű, és *euchimus* vagy jó nedveségű testnek párajjal élni nem használatos; kivált-képpen nyersel, a' salátán, és kővérporcsinon kívül. Meljében hév üdőkben keveslet egyék ember, meleg vérenek, gyomrának, és májjának meg-hivesítésére. Mely üdőben más étel előtt kevés rósa vízzel-is élhet ember. De a' keserű salátától igen meg-*o*zza magát a' z' kinek teste meleg állapotúval vagy *temperamentum*mal bír. A' házi ökör-nyelv minden üdőben illendő, az ő mértékletes volta miatt, de azoknak leg inkább a' kiknek hasok lázban mégyen. Nem-is helytelenül léfzen, hogy ha annak a' füvek egyenetlenségek el-távoztatására gyenge espinaczt, és izetlen parajt, de a' mely veres ne légyen edgyben fősz; és hanyár léfzen salátát, kővérporcsint, labodát, vagy czéklát régy közben: téiben penig tormát, petreselymet, vagy kevés méntha levelet, s' káposztának gyenge jövését. Az espináczt, és az izetlen parajt mivel majd egy természetűek, vagy meg-elegyítve, vagy külön-is cheted minden esztendő részében, csak hogy hozzá adgy az üdőhöz illendő füveket; mint nyárban a' salátát, kővér porcsint, labodát, tököt: téiben tormát, gyenge cseljánt, petreselymet, veres káposztát, vagy zöld fodor káposztát. A' fejer káposzta melynek széles torsája, levele gyenge nyárban és őszel igen jó, ha száraz, és árnyékos helyen tartod: de leg job a' tetejek alsó vastag leveleit el-hányván. Az Spárgának tavafélszal

A nyers paraj nem egészséges.

Az ökör nyelv füvek kineknek jók.

Az espinaczt és izetlen parajt való illés.

A fejer káposzta.

A Spárga.

ravaszszalvagon kellett: de mindezeckel való élésben hármat tarcs-meg: elsőben hogy akar mely vetemény parajt-is meg ne egyél mikor virágozni akar, második hogy tejben ne főz, akár mi parajt-is; mert fok párával tölti bé-a' mértékletes testet. Azért a' hus és tyuk levében, vagy mondola réjben, vagy édes ujjolajban igen hasznosan csinálhatod. A' mi a' tőköt illeti azon légy hogy a' barmok tejek helyében mondola tejet tégy: hogy a' vesének, és hollyagnak ne ártson. Nem léfzen az-is egészségtelen ha valtag veres-hagymával eszed, hogy gyomrodnak meg ne ártson: ísmet fa héj porral hincsd-meg, ugyan azon okra nézve. Harmadikat a' paraj ételben azt tarcsid-meg; hogy más étetek előtt egyed, ötöt az egy káposztán kívül, melynek valami salétromos részecskéji vadnak; kivált-keppen a' meljek közzülők fodorok, zölddek, és veresflek. Hogy ha penig csak levét akarod hőrpólni, más étetek előtt cselekedgyed, mivel hasát indit. Ha mind kettőt egyszer mind vészed-bé, teá vigyáz hogy gyomrodnak munkát ne tégyen, s' nehéz meg-főzést ne érez. Szükséges azért hogy minék-előtte eszed jól meg-főzzed; vagy forró vízzel a' főzés előtt meg-öncsed; vagy levét egyéb étel előtt igyad, utol penig magát a' káposztát.

Három meg
tarráfra
méltó dolog.

A' Tök.

A' káposzta
étel végén
jo.

A' káposz-
tával élés-
ről való sép
dolgok.

A' kerti gyökerek egészséges ételekrál.

A' Kerti gyökerek meljeckel élünk ezek; párhagyma, Enni való
veres hagyma, fok-hagyma, retek, répa, murokré-
pa, sárga répa, veres répa. A' négy elsőül a' meleg
termézfetűvek magokat meg-ójják, kivált-keppen nyer-
sen. De rélben lévben és étetekben nem árt, azokón ki-
vált-kik vérkorságosok, vagy kiknek vérek hamar ki-jő:
noha

Enni való
kerti gyö-
kereik.

Hagymák-
kal való é-
lés.

noha kissébb veszedelemnek oka a' fejéres veres hagyma; ha elsőben meg-főződ jó hussal, és édes olajjal; melyben soha el ne mulassd hogy mondola tejet ne tégy. Demivel ezétek az hasat indittya, azért más étkek előtt egyed. A' hofszu és vastag veres-hagymának itt nincsen helye. Az édes répa, és gyenge murok répa, hussal ha minden méz, bors, vagy kőmény nélkül főződ igen használ; ha semmi ize nem léizen. Hogy ha valamelyikében győnyörködő elég léizen, szék-füvet, és győmbért belé tenni, itmet sa-héjat, és sáfránt. Mivel így a' vizellő menedékeket meg-nyittyák; a' hasat lágyittyák, és a' szemnek használnak. A' Sárga répát, kivált-képpen ha fejéres meleg habban, vagy hus lévben meg-főzvé, hasznosan ehted néha néha: mivel mind a' gyomornak használ, mind a' vizellő menedékeknek, acképpen miot a' felső: csak hogy a' mint meg-mondottam először egyed. A' veres répát télben és tavaszszal minden ártalom nélkül ehtika' kiknek gyomrok egészséges. De ha fejed, melylyed, vagy tudódnék valami folyása vagyon: magadat töllemeg-tartoztald; mivel a' nedves főnek, és tudónek árt.

Az héjjas veteményeknek egészséges ételekről.

A' héjjas vetemény gyümölcsök a' jó mértékletes testnek ártanak a' mig egészséges: azért töllemagad meg-oidjad kivált-képpen Izárazon. Ha pedig valaki zölden és ujjan kívánna, győmbérrel, és sáfránnyal főzd-meg, és mikor fél fővésében vagyon édes mondola téjjel szereszamozzad; hanem ha jobbnak itéled kővér hus lévben főzni, minden mondola téj nélkül. A' bab, borso, bagoly borso, minden vetemény magok között egészségesek az ép testnek

Répa és murok répa.

Sárga répa.

Veres répa.

Zöld héjjas vetemények kel való élt.

Bab, borso és bagoly borso.

restnek; leginkább pedig a' borsó. Somma szerént minden száraz héjas vetemény gyümölcsöt hus nélkül főzz, fejt apróra metéltetet vízfűszert belé-téven: az után édes olajban a' mint illik főzd-meg, és mondola olajjal szerfűszámozd: kivált-képpen ha meg-főtt babbul akarsz eldedt készíteni. Azokat a' héjas-vetemény gyümölcsöket melyeket téjben szoktak főzni el-távoloztassad: mindazáltal a' negyven napi bőjtben melyben a' has bé-rekesztő étellekkel némeljek magokat meg-terhelik, úgy mint hallal, béleszel, és hasonlokkal; szükséges azért az egészség megtartására első fogásban enni borsót, vagy bagoly borsót: melyet a' régi orvos Doctorok igen szerettek, és iljenképpen készítettek. A' borsót, vagy bagoly borsót, éjt által ásztatd-meg, édes vízben, más nap szépen forrald-meg, s' meg-szűrvént tiszta edénybe, ebédkor kicsiny bort, spicenárd-port, és kevés sót, sáfrányal egyben belé-téven ujonnan forrald-fel; s' így az ásztra először tedd-fel. E' lév a' májnak apro erecskéjít meg-tisztíttya, a' mint a' vízzel uttyait-is: és a' testet mind fővenytől mind őreg kövektől oltalmazza: kivált-képpen ha elsőben meg-lágyítottad a' borsót, petrefelyemmel főt vízben. A' mi

A' héjas vetemény nem jó étellel.

A' borsólevét, a' régi-ek mint csinálták.

Az arena ellen.

Az élő-fa, és fűves gyümölcsöknek egészséges étel.

Az egészségestestnek nem jó a' gyümölcs étel gyanánt, hanem csak orvolság gyanánt: azért a' gyümölcs elcsel mértékletessélen ély; annak hasznára, s' ártalmára vigyázván. Mivel csak gyöngyörűségrenem szűklég bogy egyed,

A' gyümölcs elcsel okossan és mértékletessélen ély.

hanem hafzonra, és egészségre nézve. Azért a' kik ezzel élnek minden elztendő részében reá vigyázzanak, minémű nyavalyákban eshetnek, mind az égnek helyhezteretéséből, s' mind az ételből. Továbbá mivel nyári napban a' vérigen fel-buzdul, őszel pedig száradó forma: azért ez

Hidig és medves gyümölcs mikor élly.

úddokban szabados hideg és nedves gyümölcselel élni a' vértnek meg-mértéklésére. Ismét miyela' meleg miá az ember teste meg-ritkul, és apro lyukai meg-nyilván a' természeti melegség könnyen ki-mégyen, azért akkor élni kell kicsinyélszorító gyümölcsökkel: a' minéműek a' kevelésé kelterűek, savanyuk, és szorítóok. Mely úddoben illendő hogy savanyu holmickel éljünk, a' természeti belső meleg meg-oltására, vagy könnyebbitésére. Hozzá adom azt hogy a' levegő-égnek szárazsága, a' basat gyakorta megszárazsitya; a' mely miá nyárban meg-kell nedvesíteni édes és nedves gyümölcs ételével. Meljek segítsege álmosis hoz, melyet a' szárazságt többire meg-akadályoztat. Ezeckel valo éléshasználni fog a' szomjuság ellen, is, ismét a' máj, szív, száj, gyomor melegségének kéz orvoslása.

Mikor élly savanyu gyümölcs.

Ezeket szorgalmasan eszünkben vévén ugy gondolom könnyen meg-tudhattyuk a' gyümölcs hasznát; a' mint meg-mondottuk oly képpen meg-válogatván hogy hová nyárban, és száraz őszel nem szinte kell tiltani. A' mi az egészség meg-tartását illeti bizonyos régulajul tedd-fel azt hogy a' gyümölcselel soha se élly akar nyersen, akar főve, a' mig jól meg-nem fő, és ér. Ezek között ki-rekesztem a' faji szederjet, mely jo minek-előtte tókélletesen meg-feketedik; mivelackora' vért meg-ocsmányityta, és a' rothatságra útat nyit, ismét kelevényeket, tűzes kelifeket, és Szent Antal tűzet indit. Es ezért a' meleg Országokban a' mikor efféle szederjigen sok, az egész nemzetségen folyo, a' közönséges és dögös nyavalyák igen uralkodnak; hanem

Ha jól meg-nem ért, ne egyél a' gyümölcsben.

Faji szederj.

ha a' has menés tartoztattya-meg. Meg-kell embernek óni magára' gyümölcsről a'melyben számtalan fok a' fereg, vagy magánosan belől rothad. Meljet abbul tudhaczk-i ha belső részében természet szerént való melegségeket levetkezik; s' igaz izeket magockal nem hordozzák. Az honnat léfzen hogy efféle gyümölcsök a' minden napi, a' rothado hideg-leléseket magockal hordozzák; hanem ha ezeknek nyereségek, has menéssel semmivé léfzen: vagy munka után fok izzatsággal vagy más-képpen a' testből ki-mégyen. **Meg-kelezen kívűl tartani, hogy** egyszermind fok féle gyümölcsöt ne egyél, akar mint legyenek egyaránsu természetűek. Ugy mint ha édes szilvát eszel has inditáfra, **egyszermind ne egyél cseresznyét; hanem** vagy ezt vagy emezt csak magánosan egy kevés üdövel több étel-előtt. Igy a' fige és szőlő gyümölcsével egyszermind nem jó élni, noha mindenik hasat indit de csak külön: **ugy mint az ujj és ért figeikkel oly módon** s' időben a' mint irtam. Ezek hogy ugyan igazán használjanak, és hasat inditsanak, levét igyál feljűl reájok, vagy egyéb valami illendő nedveséget. Demindazok a' kik sárral telik, és a' kiknek májok, gyomrockal egyben meleg jobb lesz hideg italt feljűl inni, másoknak bort. Hogy ha mind a' kettőt egyszermind eszed, reá vigyáz hogy aztasztal közben ne cselekedgyed hanem előtte; kívált-képpen haujj és ért léfzen. Mert így a' szeleket nem csak elő mozditaná, hanem még az ételnek rotyogását-is segitené, a' hasnak nagy fel-báborodásával. Ezekhez való az hogy ha szőlőt eszel, bort feljűl ne igyál, hanem valami levét, vagy hideg vizet. Mindazáltal ha étel közben akarj szőlőt enni az legyen egynéhány nappal az előtt le-fzakasztatot. Mely ha meg nem lehet forró vízbe erzd-bé, s' az után hideg vizet reátöltvén tedd-fel azasztalra; a' barackról és egyéb gyenge

A' fereg
gyümölcs
nem jó étel-
re.

Különböző
természetű
gyümölcsöt
egyszer ne
egyél.

Hogy a' fige
has inditó
legyen és
használjon.

A' szőlőről,
s' annak e-
gészes ése-
léről.

A' barack-
ról s' a-
zok étel-
kéről.

héju gyümölcsökül ugyan ezent érased. Mivel a' baraczkot szoktuk enni alzáta előtt has meg-indításra, kivált-képpen a' meleg és száraz májnak tisztítására akkor nem jó lesz figét enni, mely igen nedves. Mindazáltal ha mindenikkel akarsz élni, először alzáta meg-jobban, ha azon napon szokaszod-je. A' meljeket két s' három napig a' verőfényen tartasz fockaltizelebbek, és egészségelebbek. Továbbá ha a' meleg természetű ember fok figét akar enni, annak erős hufu baraczkot jó enni, vagy szagos kemény almát; nyárban nyersen, telben főve. A' figék között legjobbak a' veres héjűk, és kevesé savanyu izűek; hasznosak pedig az iffiaknak, és meleg természetűeknek. A' meljeket eddig irunk szokra a' gyümölcsökre-is rea vihedd azokat a' meljék a' vér melegségét és hévségét mértéklik, a' minéműek az ugorkák, dinnyék: ismét a' meljék a' sár keferőségét és melegségét oltyák, a' minéműek a' savanyuk és hidegek. De ittel nem kell hagyni azt hogy ugorkát, dinnyét, es baraczkot egyfzer mind bé ne vigy, meljeket hogy ha alzátra fel-télznek keveset egyél benne étel előtt. Ezt az iffiaknak, s' egyéb meleg természetű embereknek írom: noha a' nagy hévségekben vacsora után is hasznosan bé-vehetni: hogy a' gyomron fellyúl való választó hárttyában, és test felső részeiben meg-nevezet hévség közben, valami hűvösítést régen: kivált-képpen az hol nem sokára követekezni fog az álom. Innét ezedben veheted miért jobba' baraczkot vacsora után enni, noha nedves, és vizes gyümölcs: mivel tudni-illik felső részeid melegségét meg-hűvesítik és kedves álmat inditanak, s' a' nehéz lebelletet melynek fok étek miá alája vettehetel, midőn a' gyomor-bul és májbul fel felé igyekeznek, alá felé nyomják. A' vér hévség meg-engesztelésére pedig hasznosabb leszén, meg-savanyított ugorkát, vagy dinnye s' görög dinnye belső

A' figerül.

Ha az egész Mészáros

Intés.

Tudod az iffiaknak

Szék

Dinnye, baraczk ugorka.

Megtartásya méltóságok

A' nedves, és savanyu gyümölcs miért jó étel után.

béjt

bélit enni vacsora előtt jó üdövel: vacsora után pedig barszkozot, vagy pomagránátot, és válogatott nyers almákat, megannyi kenyérrrel, vagy hamuban sült pogácsával. A' *Savanyu gyümölcsök* savanyu gyümölcsöket mellyek a' sár hévségét megoltyák, és az ételt kívántatnyák, fok üdövel ebéd előtt kelenni; a' *mindig jók.* minémű a' megy, és félig meg-ért szederj. De akar a' sztal előtt egyed, akar jóval az előtt reafemmit neigyal: hanem ha félnél hogy keferúségeket torkod nem szenvedheti, vag' gyomrod, mivel akkor kicsiny levet feltyúl inni vagy vizes bort, avagy pedig nád-mézet fog használni. Azért a' kik éjomra citromot, narancsot, vagy savanyu pomagránátot esznek, azt ne cselekedgyék nád-méz nélkül. A' mi a' meg-rekefztő gyümölcsöket illeri, vadnak ezek közzül oljak meljekben soha ne egyél: ha kórtóvélyt öctél mindgyárt birs-almát ne egyél, ismét berekenyét, na' szpolyát: ellenkező képpen ha ezt etted emebben ne egyél. De a' bé *A' bé-rekefztő és szorító gyümölcsök közzött vagyon kú' ömb-ség,* rekefztő, és szorító gyümölcsök közzött vagyon kú' ömb-ség, mert némeljek szoritnak csupa csak nehélségeckel, mint a' nyers mogyoro, mások pedig természetek szerént szoritok: ismét ezek közzül némeljek gyengén szoritnak, mint a' kórtóvély; mások erőssen mint a' birs alma, berekenye, n. szpolya, és egyéb hasonlo izú gyümölcsök. *A' szorító gyümölcsök* Ifjémek ezek közzül némeljek szagoflak, s' fű szerzámofok, mások nem; némeljek édesflek, mások nem. A' szorító gyümölcsök felől közönségeffen azt tarcsad meg: ha csupa csak nehézségeckel szoritnak, és nem természeti munkájokra nézve, nem-is szagoflak, vagy édesflek ne egyed öket, kívált-képpen ha közép szerű természetű vagyon. Erre nézve: új mogyorot ne egyél, noha a' bé-vótt eledelt le-nyomja. Mivel nem édes mely a' gyomornak igen kedves szokot lenni, nem-is szagos, hogy eródet meg ujihatná: nem-is szorít szemlátomást, hogy a' gyomrot meg-e-

röfítse. A' Száraz mogyoro nem annyira ártalmas, mivel nem annyira hideg: meljet ha csak kicsinnyé meg-sűtöztis, annál kisebb ártalmu leszén, mert így valamennyire mind édes, mind szorító leszén; mely minéműségével használhat mint a' gesztenye a' mikor jól meg-sűtöd. Innét vagy on az hogy ha utol eszed a' gyomor felső részét jól bé-zárják, kivált képpen ha jó borban merited elsőben. A' savanyu es szorító gyümölcsokről ísmét azt tanuld-meg, ha étel előtt eszed hasadat szorították, ha étal után mindig **ackor indították.** Mivel ha más étel előtt eszed alsó részeidet bé-szorították, úgy hogy a' ki-vetendő ganéj nehezebben mennyen-le, ha pedig étel után vészed-bé, ellenkező dologban igyekeznek. Ugyan-is a' ganéj felet az utakat szorították, hogy annál jobban mehesse alol az étel. A' szorító es savanyu gyümölcsöt nyersen ne edd, hanem ha valamivel meg-szerfámozzod elsőben, avagy fáján fokáig állott, vagy pedig házadnál-is, és így tartással keferűségekben le-vezektek: mivel ezek a' Melly hártájit igen bántják; es a' nagy husos tnakat-is. Ezért a' birt-almát, körtővélyt, savanyu almát minék előtte eszed, kővér huslívben főzd-meg, vagy hussal edgyütt gömbölyég czipoformára csináld-el, hanem ha illendőbnek látzík eleven szénben, a' mint szokás meg-sűtöni, es nád-mézzel, anissal, vagy kóménnyel meg-hintvén enned. Kemenczében-is meg-sűrheted, meljet némeljek örömeftébb cselekefznek, hogy az a' hamutul, mely gyakorta tisztátalan meg ne izetlenüljön, vagy a' füstül-is. Vadnak oljak kik fő borban főzik-meg, de így inkább szorít, mint hogy ha lívben főzöd meg. A' berekenye, es Nafzpolya, meljek fájokon ritkán érnek-meg, ha meg-szeded még az után fok üdövel hadgyák-el savanyuságokat: azért ha ki szükséges képpen, vagy akarattýabul akar ezzel élni, sült-meg, vagy borban

A' Gesztenyeés annak haszna.

Szorító gyümölcsöt mikor kel bévenni.

A' mellynek ellenséges izek.

Mint kel elkészíteni a' hárs almát.

Berekenye, es Nafzpolya.

ban főzze-meg, hogy savanyuságát le-vekezze. gyümölcsök, szerfzámozással vetkezik-le savanyuságokat; mint ez éretlen olajfa gyümölcsök, mikor magok levekben ufznak, mely okra nézve a' Görögök *kolumbadeszeknek* hívják: isméta' dio mikor maga fű-szerfzámában ufz; mivel így mértékletesen savanyodik-meg, és nem igen sért. Deez nem annyira látszik-meg az olaj-diókban mint a' kö-zönséges dióban: mivel méz, és nád-méz, nélkül fű-szerfzámolni szokták ezeket: s'ezért ritkábban-is kell enni.

A' nedves szorito gyümölcsöket jobb száraz údókben, nár-ban s' őszel mint télben enni; a' száraz gyümölcsöt pedig ha édes télben és tavaszal: a' minémű a' gesztenye, és pál-ma dio. Mivel a' palma diónak nem tudom micsoda nag' szorito ereje legyen. Ha pedig a' szűkség kényszerít hogy

Eretlen olaj diók és diók.

télben és tavaszal gyümölcsöt egyél hasad meg-indítására, étel után hasznoslan ebeted palma-diot, és aszszu szőlőt magvával edgyütt, csak hogy semmit feljúl reá ne igyál.

Has indito gyümölcsöket mint kell enni.

Azon meg-csik ha étel előtt száraz figét kenyér nélkül ezel, utol pedig palma vagy olaj-fa diot: meljek után egynéhán' aszu szőlőt, minden ital nélkül. Ha kiakkor nedves gyümölcsöt akar enni, ezek közzül az ártalmasabbakat el-távoztassa, mint a' telelő szőlőt, mivel a' vesének, és hollyagnak árt. Ismét ha valami nedves gyümölcsöt akarsz étel előtt enni, mely hasadat tisztítja, alkalmas lesz en erre az édes és szagos alma meg-lútvé, vagy borban főve, melyre az után nád-mézet faragj: ismét hasznos lesz en telelő fejtér szőlőt forró vízbe meríteni, s' az után mindgyárt hideg vízben, s' úgy magvát ki-vévén enni. Ha pedig étel után nedves szorito gyümölcsöt akarsz enni a' minéműek

Szép dolgok az has tisztító gyümölcsökről.

némely körtővélyek, régi el-faragható sajtal egyed; vagy rúz-belyen süsd-meg, s' héjját le-hántván cresszved borban, és úgy egyed: deezektől magokat meg-ojják azok a'

Szorito gyümölcsöt étel után mint egyél.

kiknek

Mondola,
dio, Ægy-
ptomi dio.

kiván fájdalmokvagyon inokban. A' miilleti az olajos gyümölcsöt, mint a' mondolat, diot, mogyorot, Ægyptomi diot ujjontában a' gomornak ártalmasok; de a' mondola, dio, Ægyptomi dio nyersen nem annyira ártalmas mint szárazon. Es ezért az mértékletes embereknek, s' meleg természetűeknek ujjontában ezekkel élni nem egészséges. Mindazonáltal az ujjonge mandola a' gyomor hévségét alkalmas údöben valamennyire engedtetli; mint a' száraz mondola a' bor páráját nem engedi a' főben

Uj mondola.

fel-menni, ha urol efzed. Az ujjontában vato dio, s' a' száraz-is nem csak a' gyomrot bántya, hanem a' szem világát-is, a' fővel egyben: mindazáltal a' szélről és hal

Uj dio.

gyomorhoz ragadásátul vagy enyveségétül az embert oltalmazza. A' magyaro a' májat erősítli, de a' gyomornak, és főnek árt: a' fenyő béli noha mások felett árt a' gyomor-

Magyaro, s'
fenyő gubá-
ból.

nak, mindazáltal a' gutta ütötteknek használ, kiknek melyekben sok a' rakony, a' melyre nézve nebezen-is léhel-

A' gyümölcs
gyönyörű-
sége es-
náltatik in-
kább mint
sem haszon-
ra.

lenek. Az Ægyptomi dio a' hideg májnak, és gyomornak használ, s' a' többi felett legkevesebbé árt, csak hogy a' főnek nem egészséges. Ha e' meg-nevezett gyümölcsöket először szép mézben, vagy nád-mézben téfzed-el, kevesebbé ártanak a' gyomornak; mint a' mértékletes testnek-is: mivel gyönyörűségért szokták inkább szerfzámozni, hogy nem minthásonért. Ezeket Villanovai Arnoldbul a' te hasznodra, kevesé meg-jobbitván (melyet nem dicsekedésből mondok) irtam-ki, halátom hogy ezt jo neven véfzed job dolgoknak leírására rövid údö mulva hogy adgyam magamat fel-inditalz.

M I Z A L D A N T A L

Az Olvasónak közfönetit mondgya.

A' Könyv-nyomtato kére hogy hirtelen eoznehány úres papi-rossat, valami irással neki meg-töltesek, hogy a' tisztarto se-
jer tablá-

jér táblájához a' mint szokták mondani ne számláltattassanak; ezen orában igen foglalatoss lévén, czélomon kívül való dologhoz fogék. Es mint ha Isten sugallotta volna mindgyárt segítségüljőve Langius Janos a' Méltóságos Rhenusi Palatinusok orvos Doctorok: Kinek tudos beszélgetéséből, vagy hogy nyilvánban szolyák olvasásából, e' következő kérdést felvalálván a' Sajt egészségetteléről, melyről a' Doctorok annyit veszekednek: a' köny-nyomatónak el-küldöttem hogy basznodra ki-adgya.

K E R D É S.

Hafznosé enni a' sajt.

V Aesorára hitt volt engem az én Cyrlerusom úgy mond Langius, és mikor már az étket másodiksor fognak a' sajtal egyben, akkor ő Philep becsülletes emlékezetet tőnek te rollad, és szolgádrul, ki kezedből a' sajtot étel közben ki-vette volna. Valának a' vendégek között kik csudáikoznának a' szolga mértéségén: mások penig húségét dicsérik vala, ki nem engedte hogy Ura ily ártaalmas és nehéz emészto' étellel gyomrát meg-töltsse. Ackor én kérdetvén meg-felelék, hogy gondolnám azt hogy a' szolga legény volt az Orvos Doctorok mindenütt nyilvánvaló akarattyokon; kik a' más emberek gyomrokat, magokébul itélik, és az orvolságot nem Socrateshez vagy Philephez, hanem közönséges gondolattyokhoz formálják: nem tudván azt hogy a' gyomrok oly külömböző természetűek, hogy e' természet szerint meleg lévén vastag ételeket meg-emészt, gyengéket el-sűt, és nehéz böffentésre fordit. Enez való az hogy az eledel meg-emésztése nem csak a' természeti meleg erejéből, hanem tulajdon képpen-is, a' barommal, s' emberrel egyaránt kőza' mint Galenus írja. Ujen-képpen az Stucz-madár

Az ételek
erejéből i-
rott 2.
könyvben;

a' vasat meg-emésztí, minden egyéb meg nem éghető érczel edgyben, meljeket az oroszlán sókkal meleged természetű lévén meg nem emészt. Az Indiai Kyrálytul Nagy Sándornak álnoksaginkáb hogy nem mint ajándék-képpen külderett leány, minden nyavalya nélkül örte a' büröket. A' fúrja' belend-fű magvával kővéredik: azon-képpen a' feregély bürökkel ráplálja magát, mely az embernek halálos. Iljen-képpen esik az-is hogy egy ember sajátal éljen, másíkat attul magát meg-tartoztassa: mely sajátal mindazáltal a' Magia vagy tudománynak találója Zoroaster hufz esztendejig írják hogy élt légyen a' puztában, ugy hogy vénséget nem érezne. Meljet ír Galenus hogy véghez vitet ember a' sárkány-fű száraz levelével: ezért Hippocrates igen okoslan a' mint egyéb dolgokban-is tanít minket, az ő régi Orvos Doctorságrul írott könyveiben: nem kell egy általjában itélni hogy nem jó megenni a' sajt, mert minden embereket sért-meg, sőt a' gyengéknek igen használ. Nincsen ez ellen, az hogyné-meljek a' sajtot vastag és enyves eledelűnek mondgyák, minémű eledel, a' máj, vese, és erek urtyait bé-dugja, egy-szerfmind a' vesében és holyagban való fővenyt s' követ mint egy mézfízel oda enyvezi, hogy légyen belőle annál inkább nyomorgatókó. Sőt én Phülepem ez ne ijeszten-cla' sajt ételtül; mivel egy kevés sóó hozzá tevés ez ellen álhat, mely a' nedvessége ragadását meg-orvosolja, s' a' fővenyt el-aprosittya; a' bé-zárlor helyeket ki-nyit-tya, a' gyomor inasajakát erőssíti, s' a' bádgyado étel kivánást meg-indittya, a' csömört pedig rongya. Ezért a' régiek nem hejában hívták a' sóót torok bizgatonak, meljet a' galambok-is jól tudnak; kik a' mint írja Plinius sóós földet adnak elsőben az ő fioknak szájokba, ételre alkal-

Haáz

Együgyű or-
voságnak
6. könyvé-
ben.

Szék

Sajt szer-
számazása.

matos helyet először készitvén. Galenus-is el űe ijeszten téged; ki a' jos' rosz nedveségű ételekről így ír: minden sajtnak vastag a' nedvesége, isméta' régi almának: a' melyek pedig ujjakazokat onni szabad mézzel; mivel azt mondgya nem olyan vastag, és rosz a' nedvesége. Azért én Phülepemezektől nem tartván szabadon ély a' fajtal, keves főóval meg elegyítvén, a' mely a' tchén, vagy kecske sajt édeségét főólsá tégye; a' mint a' mi Apollonk Hippocrates mondgya; e' szockal. Kevesé alá való ételt italt-
is, de ha kedves, a' kedvetlen feljeb való éteknél nagyobb becsűly. Eddig ír Langius. Továbbá hogy némely emberek rágalmaso szavaicul a' sajtot megoltalmazsam e' következő verseket a' Salerniai Scholából ide téfzem.

38. Apborif-
 musának 2.
 váratkjá-
 ban.

Tudatlan orvosok mondgyák hogy én ártok

Noha azt nem tudgyák mi legyen ebben ok.

A' kik azt jól tudgyák természeti dolgok

Mik legyenek, vallyák leg jobbetkek sajtok.

Ugyan is erősen gyomorot e' meg-segit

Ha velle rekeszti valaki ételit.

Es friss étkek után ha ki nagyerejit,

El-Bádglyattnak érzi meg-ujtja szívit.

Es mátt.

Egéséges ember jo lesz néked a' sajt

De ha beteges vagy jo kedvedre nem tart.

Ha ki akarja látni a' szakács mesterségével micsoda étkeket készit-
 hetni a' sajtbul Apiceus és Athenazuson kívül nézze-meg mit ír Platina a'
 tíféséges maga gyönyörködte téfűl; s' néki eloget téfzen. Minékünk
 pedig eddig irni a' sajtul elégséges légyen.

A' SENA MINDEN FÚVEK KÖZÖTT

Kegyelmesebb, és engedelmesebb palántáru-
 lomunkája MIZALD ANTAL Monluciai

Orvos Doctornak.

Mivel most nincsen oly magánosan tisztító orvosság, mely annyira forogjon szájok s kezek között nemcsak minden orvos Doctöröknek, hanem köz népnek is mint a Sena: azért helyesnek ítélttem lenni annak historiáját, hanzát, erejét, és segítését a Görög, Arabs, Deák ivo Doctörökből a mint híven ki-szedetetett és eddég nagyemberi nemzet hasznára meg-probáltatott, elmémnek gyengesége szerént le-írnám. Azoknak hasznokra leg inkább a kik még vagy az orvostást nem tanultak; vagy más egyéb munkában foglalatossak lévén még eddég az orvos könyveket nem forgatbálták. Méggyek azért a szorul a dologra.

Micsoda neve a Senának sok nyelveken.

I. R E S Z.
Tudományos Könyvtára

EZ palántát az új orvos Doctörök a Görögök közzül, a mint hogy a Deákok is Senának, vagy a mint akarja Hermolaus Sennának; a Gallusok Senének; Spaniolok Sen d' Alexandriának, az Olofsok Senának, az Aferek, Arabufok, és Mauritanufok Senének hasonlo-képpen, a Persáka mint Damascusi Mefves írja Abalzemernek.

A Senának le-írása.

I L R E S Z.

A'Sena oly fű melynek levelei kövérek, és vastagok, egy-szers mind glyeyrrhiza formájuk, torsája néki könnyökni, melyből hajlo ágak szij formára mennek-ki, virága arany színű mint a káposztának, rajta skarlát színű apro erek; meljek után következnek kalza forma dőboru részei vékony szárral, meljek függenek ágairul: s erre való nézve természe; szerént mint egy bé-nyomultak, hogy az alfo hártájja a felsőhöz hozzá ragadgyon. Ha meg-éri a szél, könnyen ide s tova hanyattatik; belől lévő magva fekete színű zöld, és szőlő-maghoz annyira hasonlo, hogy

a' Sena le-írása Ma-rheolbul.
70. K. 3. R.
Dioscori-dejnek

hogy egy elsőben edgyiket a' másiktul könnyen alig különböztetheted-meg. Serapio Arabiai orvos Doctor holdforma héjat ad neki, melyben a' magva rendre zároltatik bé, és a' Juhászoktul a' juhok köverítésekre hogy le-efett szorgalmatoslán szedetik, E' Palánta a' hideget igen nehezen szenved, mely okért Pünköszt havában kelvetni, s' ősznél tovább nem marad fenn; ha éléb veted hamar el-vesz, ha utollyabba a' telet el nem tûri.

Serapio az ő együgyü orvosilagoktul irt könyvében.

Hogy a' Sena nem Colutea erdei csemete, és edgyiknek másiktul való különbözése.

A' füvek tul való könyvek 3. 17. R.

III. R E SZ.

MEg-csalatkoznak azok a' kik azt az élő fát melyet Thophrastus Coluteanak hív a' Senával egyvé csinállyák arra nézve, hogy domboru részeit juhok tápláltatófokra a' Juhászok igen kívánnyák; a' mint a' Sena hejárul oda fel meg-jedzetrük hogy Sarapion irta legyen. De e' kettő között az a' különbözés hog a' Colutea élő-fa, nem fű, melynek oly le-írását a' minéműt egy szép kertben magam láttam itt elődben terjeszteni nem resteltem. Azért a' Colutea oly élő-fa e' Parísi kertben, a' mint másut is gyakor: melynek tőkéből sokágakki nőnek, gyenge és hajlo csemetékkel, meljeből ismét levelei jönnek, nem sokkal különbözők az édesgyöker levelétül: azon rendűek, és számuak, de őszízel sárgállók, s' kiesiny szél fuvás miá le-efik csemetéje. Ezek szárnyaibul, kivált képen ágai tetejekhez közel az ő idejében veszőcskék jönnek ki minden levél nélkül valok; meljek külső részeknél sárgák, s' arany színű virágokat hoznak; némely helyen kettőseket hármafokat, néhol négyeseket, ötőseket, leg-fellyebb hatofokat; meljek részei iglice formára, mint egy

A' Colutea le-írása.

*a' Colutea
Virági, apro
fuvói, és
hollyagi.*

holdocska, vagy mecző-kés, ugy végeztetnek, és meg annyi aprohojagot jelenítenek: mely hojagok igen romlando lábokonálván gömbölyégen nőnek-ki lassan lassan: elsőben-is szinek zöld vagy fűszinű, azután mint egy veres. Ebben a' gömbölyég rész innal mint egy holzfű kerteléssel, vagy közép választékkal két részre osztatik: ugy hogy valóságosan papi erszénynek, vagy halászó hajonak mondhasd: némely ragadományok két felől mint hajo eleje és hátullja ki-nyulnak belőle, melyek oljak mint egy kőtécék. Meg-nevezett hollyagocskák, vagy ha inkább ugy akarod tömlők annyira ki-terjednek, és által láthatók, hogy ha fel-fuvodik emberi kézzel csinálnak lenni gondollyad: **noha természet szerint léfzen, s' az elterjesztő szél magában benne vagon:** a' mint ropogása ha kézzel vagy lábbal meg-nyomod ki-mutatya. Ennek hejas fuvocskái az után meg-fonnyadnak, magvokat benne egyenes lineán csudálaros-képpen tartván meljek kicsinyek, és mikor meg-érnek feketék, s' gömbölyégek mint egy lencse. De a' Colutea le-írásában eleget forgolodtunk. A' mia' Senát illeti egyebet ennek le-írásáról elő nem hozhatok, hanem azt a' mit ez előtt Matthiolus Andrásbul ki-jelentettem mivel még gyökerén ez a' fűvet nem láthattam: Valamint s' valahogy elég az hogy a' Sena a' Coluteátul annyiban különböz, hogy igen tömött, s' hold és fuvo szabafu héja van: de sem nem puffad, sem ki nem fuvodik, és rajta nem igen láthacz által, mint a' Colutean: a' magva-is benne oly forma mint egy szőlő mag. Kikhez azt hozzáadd, hogy a' Sena kevés holnapig tart, a' Colutea fok esztendőkgig, magrol nőv, és Juh ganajal igen segitődik a' mint írja Theophrastus. A' kinek akarattýából vetni-is kelakkor a' mikor a' medve fark után valo Arcturus csillag le,

Haaz

*Tudo
Honnat fu-
vodnak fel
apro fuvói
a' Colutea-
nak.*

*Miben new
egyez a' Se-
na a' Colu-
teával.*

lag le-akar menni magvát elsőben meg-ásztatván. Továbbá noha a Colurea Nagy Sándor idejében ritkán termettegyébűtt Lipara tartományán kívül, mindazáltal immár sok helyeken Galliában is terem, és szoktuk hívni Bagvenaudiernek. Vérkeznek azért a kik mind azokat néki tulajdonittyák a' mellyek csak a' Senához illendők. Mert azon-kivül hogy az okadást elősegíti, nem külföldben mint az iglicze magva, a' Colutea a' gyomornak is dolgot ad, és győtrelmeket indit: ismét szelet, s' gyomor rottyogást: mellyeket edgyikat is nem cselekeztia' Sena, a' mint majd meg murattyuk.

Mellyik része a' Senának, jobb, hathatossabb, és inkább tisztító.

IV. R E SZ.

DAmascusi Mefves János kiaz Arab Orvos Doctörök közöttigen hires, azt írja hogy a' Senának száraczkáji hathatossabbak levelinél, kivált-képpen ha fekete színű zöld léfzen; ismét kevelsę keferű őszvevono, uj, és nagy tömött magva, mivel a' régiség miatki-vész. Az ő kevesfe fejár száraczkáji, mellyek még tókélletellen meg nem értek, nem dicsirtetnek: a' mint hogy zöldlevele is a' fejérenél, vastag a' gyengénél sokkal jobb: csemetéje pedig semmire nem jo. Eddigir Mefves; ki a' mint érted hasztítátra száraczkájit hathatossabbaknak mongya; nem Monardus Ferrariensis sententiája ellen egyedül, hanem minden Orvosok régi szemmel látott dolgok ellen: noha Brasarolus ki Mefvest oltalmazni látratik ellenkezőt mond. Actuarius hejas gyümölcsit választani látratik egyéb része felett. Melyközben-vetést Matthiol András az ő Dioscoridre irt tudos notáji között helytelen (a'

A' Sena erveje nem egy a' Colutha ervejével.

Az együgyű tisztító orvosiágokrul irt 2. k. 15. R.

A' Sena fuvai és levelei.

mint

3. k. 70. R.

mint gondolom) így igyekezik meg-edgyesztetni. Tudni-
kel ugy-mond hogy a' Sena száracskáji meljek szárazon
tartatnak, két félek; Edgyik magánosan hamar fonnyado,
és az ő palantáján el-szárado, melynek magva fekete, és
hamar el-velző: ennek kicsiny vagy többire semmi ereje
nincsen. Másika meg-érése előtt le-arattatik, vastag, ne-
héz, és sok nedvességgel bir: meljet gyikinyekre ki-rakván
az árnyékon száraztunk-meg. Ennek ugy-mond Matthi-
olus a' mint ezerszer meg-probáltuk has tisztításra nem
kiseb ereje van mint a' levelinek; azért arruláttatik ér-
teni Mesves az ő fellyebb meg-irt sententiáját: meljel a'
szemmel látott dologbul-is edgyet ért Matthiol: azt
mondván, hogy **Ő néha Senával egézt** mezőt bé-vetett (a'
minéműek Hetruriában vagy Florentiában leg-közelebb
penig a' Florentia Város mezején fokak vadnak) hogy an-
nak zöld, s' nedvességgel tellyes fuvo szabásu száracskájit
le-szedné: s' meg-szárazítván e' dolognak végére menne
a' meljet meg-is tapasztolt. A' ki azért fuvo szabásu szá-
racskájival egésségesen akar élni, Matthiolus példájából
a' Senát ugy vesse-el, hogy a' legyen néki mindenkor uj és

Matthiol ta-
pasztalt dol-
ga a' Sena
fuvoiról.

A' Sena most
közönséges.

3. k. 10. R. 42
orvoslás
rendiről.

Mesves egy-
ügyü orvos-
lásának 2.
köny. 15. R.

igen fű, vagy leg-alább a' leg-javát vegye; s' levelével nem
ugy élyen a' mint közönségesen szoktak: Mivel most
többire semmi hasindito orvosság nincsen melyben ezt
nem elegyitnek. Nem ok-nélkülirja azért Manard hogy
a' Sena levelei, hamar ki-halo fuvo szabásu száracskájínál
inkább tisztitnak. Fernellius Janos minden Orvos Do-
ctorság részeiben kétség kívül igen tudos Doctor Mesvest
és az Arabfokat követvén fuvo cskáit levelei felett diesiri,
kivel Sylvius Jacob edgyet ért akar mint légyen: a' ki fu-
vocskájival akar élni, olyat szerezzen mint oda fel meg-
irtam, a' ki levelével az-is hasonlo-képpen ujjonnan szed-
gye, sze-

gye, szemétérül tisztogassa, melyben sok Patikáriusok igen vétkeznek, midőn válogatás nélkül mindent őszve zavar-
nak.

A Senának jósága, s meg-valasztása.

V. R E S Z.

A' mi a' Sena jóságát illeti, a' jobb a' mely Ægyptomi Alexandriából, vagy Syriából kél-ki, meljet mind a' Sylvius az Oda feljegyzet helyen. Görög, s' Deák ifjú Doctörök igendicsérnek. Sylvius Jacab az Indiai, és Ægyptusi határosoknak mondgya lenni félannyival, mint az Apuliai, és Liguriai; a' mi Colureánknál pedig alabb valónak; mely a' mint meg-mondottuk nem igazán hivattatik Senának, Fuyo Szabásu száracskája legyen-é jobb pedig vagy levele, ezelőtt meg-mondottuk.

Mennyi nehezésgben és mi módon adni kel-bé a' Senát, az Arabs Görög és Deák Orvos Doctörökből.

VI. R E S Z.

Serapio a' meg-tört Senában egy drachmanit ad-bé, a' meg-főzötben pedig fél nehezéker, vagy untiát, avagy öt drachmát: Mefves fél nehezéktől fogva, egy egész nehezékig: A' Görögök közzül csak az egy Actuárius porában ad-bé egy drachmát: ha meg-főzött peniglen, edgy fél nehezéket. Fernelius János Sena porában ad-bé két Oda feljegyzet könyvben és részen. drachmát, meg-főzött Senában pedig három drachmátul fogva hatig: a' meg-mosott Senában pedig fél nehezéktől fogva, edgyig: meljeket ahoz-képest kel alkalmaztatni a' mint lézen a' szenvedő ember ereje, ideje, tejt állása, Férfi vagy Afiszonyysága.

A' Sena ereje a' Görög Orvos Doctörökből.

VII R E S Z.

Kk

Actu-

*Microda be-
regés ellen
jo a' Sena
Aleurius
Görög or-
vosul.*

A Ctuarus (si csak egyedül írta-le a' Görögök között a' Sena erejét) azt írja hogy ez lárt, takonyt egy dénár pénz nehéznit ki-vér, minden test nehélsége s'ártalma nélkül. Ezek mellet a' fekete meg-sült lártul-is gyengén tisztít, és azoknak ki-ütését ha tyuk lévben veszed bé-látsan el-űzi. Ismét régi fő fájást, rúhet, korságot, szeplőt gyógyít: ha a' Sena levét kevesé fel-forralod s' azt iszod, has nem menést inkább orvosol, mint ha meg-törve vend-bé.

Haáz Rezső Múzeum
Érte a' Senának az Arabiai Orvos Doctorokbul.

VIII. R E SZ.

*Tisztító or-
vgyű orvof-
ságokrul írs
2. k. 15. R.*

D Amascusi Mefves János a' Sena erejéről és segítségéről így ír: a' Sena tör-öl, tisztít, emélt: melyre nézve a' melancholiát, és éget lárt, az agy-velőrül, érzékenségrül, tüdőről, szivről, majrul, léprül ki-hánnya: s'cz részeknek ily nedveségtől jó nyavalyait gyógyítja, mint a' melancholicusokat, hideg leőket. Örömöt szerez, a' szomorit nedveséget ki-vévén, és széppé teszi a' testet, kiválte-képpen valo részeknek bé-zároltatását ki-nyítja. Ha őszve főzöd szekfűvel az inakat, és agy-velőt erőssíti. Ezen Sena akar mint ély véle, a' látást es hallást erőssíti. Melynek tisztítása ha kétség lészén és gyenge, keserű holmi-vel segícsed: mint, gyömbérral Indiai soval, szem soval és hasonlockal. Hogy penig gyomrot meg ne bántsa, sziv, és gyomor erőssítő czkőzökettégy mellé, s'tyuk vagy egyéb hus lévben sokban, főzd-meg, hogy minden nehézség nélkül tisztítson: vagy tej felben buza fővel egyben, s'egy kevesé forjon, vagy levelébül ki-törött port tejben töltvén igyad. Vadnak ollyak kik szilvával és buza fővel egybe főzik s'azzal tisztíttyák a' gyomrot: Továbbá nem jó sokáig főzni. Eddig ír Mefves. Scrapio Arabiai Orvos

*Mint tisztít
hamaró a'
Sena.*

*Mikkel e-
legiesd a'
Sena.*

Doctor

Doctor ennek erejéről azt írja: a' Sena használ, a' meg-bolondultaknak, akar mely test, rész, hasfadékjának, inak el-fordulásának, terves betegségnék, fő fájásnak; rúhnek, genyecséges testnek, test fel-omlásának, gutta-útésnek. A' Szívet-is erőssíti, csak hogy elegyicsék azokhoz az orvolságokhoz meljek azt erőssítik.

*Az ő együ-
gyű orvosiá
gi között.*

*Micsoda segítsége vagyon a' Senának a' Deák Orvos
Doctörökbul.*

Haaz Rezs. IX. RE 52.

Fermelius János a' Senát, s' annak segítését így írja-le. A' Oda fel meg Sena a' nehéz melancholiát, fárr, vastag taknyor, illen-jegyezterett dő-képpen tisztéttya: nem mingyárt a' meszize valo ré-helyen. szekrül, hanem kivált-képpen a' léprül, az után más ré-szekrül, a' tudó két felérül, bél-közepett valo temérdék lan-tornárul; meljekben van a' locsadékoknak sokasága. Micsoda ré-Mert ez helyekbül semmi-egyéb annyira a' meg-veszet szeket tisz-nedvefséget ki nem viszi, vagy a' kemény dagadáfokat ki-tit leg in-nem üressíti, vagy a' vékony erekre bé-szolgálván azok ré-kább. gi bé-zároltatásokat meg nem nyitrya, mint ez: mindaz-általa' vízi betegek vizét le nem szivhattya. A' régi s' ala' Sena sok-tomban valo nyavalyák ellen, meljeket a' részek hasznai. tisztátalansága, vagy a' régi bé-zárlodás okoz, jelen valo orvolság: a' mint hogy a' lassu, s' régi hideg leléséket-is, melancholiát, gutta útést, rúhet, test fel-omlását, széplőt, orbánczot, és minden tisztátalanságot gyógyit. Az ér-*A' Sena nem
szel indito.* zékenséget-is egyszer smind élesíti, szívet vidámit; néha az embert keveléség yótri-is, nem mintha szeles volna, de mivel az erőssen testhez ragatt nedvefségeket, meljek gyakorta keserűk, minden fájdalom nélkül ki-nem vehetni. Mindazáltal soha meg nem tapasztalták, hogy vagy a' bél

A' Sena tisztító holmi-
nek nem el-
lensége.

rágná vagy a' vért ingerleni; egyéb-aránt lassan, és gyen-
gén tisztít: semmi-képpen nem ellenséges, ha nem egy
kevelsége a' gyomornak nehéz, mind gyermeknek, vénnek
hasznos, a' méhben bordozóknak sem ártalmas. Ő véle-
zokat elegyítse meg a' meljek a' gyomrot erőssítik; és ké-
sőbb erejét izgasák: a' minéműek a' gyömbér, fa-héj, ka-
lász, és a' meljek lágyítván mindé nehétség nélkül le-
viszik a' kemény holmit: a' minéműek a' kővér levek, szilvák,
jujubak, aszu-szőlők, violák, vad-málvák, Szent János ke-
nyerei; és ezekből lett levek.

Meszes z. k.
11. Részere.

Silvius Jacab a' Sena segítéséről így ír. A' Senának fovo
forma széles száracskaí vadnak, de kasza formára, meljek-
ben vagyona magva. Hasznos a' melancholicus nedves-
ségek ki-tisztítására, és a' mely beregségek innét ki-jönek.
Némeljeket igen szorongat, másoknak kegyelmes a' mint
a' bé-vérő ember természetűi vagyon. Bátorságosabb
mindazáral, mástix gyantával, szekfűvel, és egyebekek-
el, úgy-mint fa-héjal, anis-maggal eleit venni: levele néki
hasznos melyről a' regiek semmitnem irnak.

A' Sena jó a'
Franczu
ellen.

Ferrariai Manard azt írja mint magátul meg-rapaasztal-
tott dolgot hogy ezeken kívül Arerros sentenciája ellen a'
taknyot-is tisztította, Actuarius Görög Orvos Doctor ra-
paasztalásából, a' mint oda fel meg-irtuk. Ezeken kívül
hasznáta' Franczu ellen-is: meg-probálták némeljek azt-
is hogy a' vizet ki-tisztította.

30. k. 70. rész.
Diosc.

Matthiolus András mindenekben helyes magyarázoja
Dioscoridesnek többi között a' Senáról azt írja. A' mi Se-
nánkból mikor még-zöldellik a' mezőn, rosával egyben,
én minden esztendőben vizet viszek, mely minden ned-
vességet bátorságosán, és búven tisztít; és a' méhben hor-
dozónak illendő-képpen adhatni, ismét gyermeknek
vagy

vagy akarmi állapotú embereknek. A meg-mosott Sena mindazáltal jobb a' meg-fótnél; mivel egy részről-is ki nem párallik; melyben őt vagy hat nehézék, minden nehézség-nélkül tisztít; s' hogy mind gyermeknek, méhében hordozoknak bátorsággal adhatni, mely dolgot a' szemmel látott dologbizonyít. Ő véle edgyet ért Actúrius azt mondván hogy a' Sena minden ártalom nélkül tisztít. A' has tisztításra jobb lészzen ez a' fű, ha fekte castiát, mannát, vagy lo foskát, rosa-vizet, elegyitez belé; vagy a' Senát kecske tej-felben meg-áztatod. A' bélnek s' hufos részeknek bé-záródásár, meg-nyittya, az iffiúságot elő mozdittya, vénséget késlelteti, elmét vidámit, és egyéb

Áztatott Sena orvossága jobb a' főzöttnél.

Mit kell a' Senához adni hogy erősebben tisztítsa.

Igen fő Senából való ázaleknak el-készítése azon Matthiol András irásából.

Székelyudvarhely SZ.

MEg-választott Sena levelében végy magadnak hat drachmát; ísmét gyömbéret, meg-tórerett fa hejat, egy drachmáit, ílmét ökör nyelv virágát két drachmáit elegyicsed őszve, és csináld szoros száju üveg, vagy fejtérőn edényben, forro vizet reá töltvén, vagy kecsketej-favóját tiz nehézéknit: az edény száját ugy bé-csináld, hogy lélekzöje ne légyen, az után lud tollal teljes párnában csináid-el, az edényt rúznél meg-melegitvén, és egy ládában ted-el. Igy melegségét meg-tartván mindenre való erőt vélsen magának az ázalek, és mind az oda-fel meg-nevezet betegségek ellen hasznos lészzen, minden testi ártalom nélkül.

Hasznos ázalekja a' Senának.

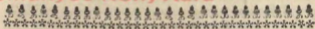
Senával készitetett bor, Mesves Jánosból.

2. k. 15. R.

XI. R E SZ.

FEjtérborban, ugy mond Mesves: elegyit vala egy némelij fok se-

fok Senát, s' három holnap mulva inia adgya vala; s' így tisz-
titotta az agy-velőt, és érző eszközeiket, s' ember vidámsá-
gát is öregbíti vala. A' ki más bor elegyit és modgyát akar-
ja tudni olvassa-meg munkánkat meljet irtunk a' parajok,
gyökerek, gumölcsök, szőlők, borok fok féle képpen va-
lo csinálások mesterségéről, meljek minden ártalom nél-
kül jól szolgállyanak. Ezek a' meljeket most a' Sena erejé-
ről, s' joságáru akartam írni: melynek fok hasznait a' ki
jól meg-tartya, nem Senának, hanem *Sana*nak, vagy egé-
ségének nevezi, Metonymia és Synecdocheszerént. Ely
jo olvasom, és amaz kegyelmes Æsculapius engedelmébül
(mely nélkül mindē orvosság mérég) boldogul ély; hog' az
egészes Senátul egészes testedbē, egészes elmédleg'en.

ALEXIKEPUS:

Avagy ORVOS KERT; Sok féle dol-
goknak, és titkos orvosságoknak hozzá adá-
sával meg-többitterett.

MIZALD ANTAL MONLUCIAI

Orvos Doctor által.

ELŐLJÁRO BESZED.

Maz emberi életnek segítő eszköze, és nya-
valyáknak orvoslo műhelye, meljet a' régi
Görögök Alexikeposnak, mi orvos kertnek
nevezünk, elmémet a' régiek gondviselē-
sek s' körülötte valo forgolodások csudál-
kozásra fordittya. Ugy mint kik minden
lant, vagy koboz nélkül, mint régenten Orpheus, és Am-
phion,

A kert az
embert élet
segítő patik-
kája.

phion, sőt elméjek, s' testek hánkodásával, s' vigyázó igyekezetekkel, hofzszu erdőket, nagy hegyeket, és ut nélkül való magasságokat váraókban, és paraszt kunnyojokban lakni kényszerítettek. A' mely dolog akkor esett meg leginkább, mikor az emberi nemzetnek egészséges és jó tévő palánrakat, élő fákat, az ártalmasoktól meg-választván, s' vadságokat le-vekeztetvén, szelidecké, és házi-füvekké tették, azaz, az erdőkről, hegyekről, a' hol csak vadak tar-
 tásfokra, s' madarak fészek rakásfokra, állottak, s' estek, emberek hasznokra lassan lassan, várafi, s' falusi kertekben (hogy tovább ez után nekelesék menni) mint egy égből küldött Kocsifok alá hozták, és szorgalmatos munkával mind gyermekek s' vénekek közönségesé törték. O háromszor s' négyezer-is boldog emberek, kik Hercules er-
 jével birván; és Nestor bölcsességével semmit meg-tapasztalás nélkül, semmit tirokban nem hagynak, a' mit jövendő nemzet hasznára valonak gondolnak. Innét vagy on a' kerteknek ki-beszélhetetlen sok jövedelme, haszna, és segí-
 tő mestersége; akar az élet segítségére, akar nyavalyák or-
 voslásfokra nézve: ez údeig az atyáktul a' fiaakra, s' fiók unokájira mint egy kéz által szármoztanak: a' jó s' nagy Isten kegyelméből, ennyi ideig meg-maradtak, s' meg-is maradnak ha az emberi esztelenség meg-né gátollya. Avagy ennyi s' ily munkával keresett, s' reánk szállott boldogságot a' meg-
 számlálhatatlan sok kerti orvoságok között el-rejcsünké; s' unokáinkat idegen joktul-is nem hogy magunkétul meg-főszszük. Nyilván így élnek azok, s' elejek találmányit, ja-
 vockal egyetemben közönséges jótul irigylik, kik utánnok valoktul el-felelkezvén csak magoknak élnek, s' magok-
 nak bölcselkednek; ez életet ők a' csigák modgyokra. Ugy éltesen Isten hogy kemény jutalommal fizetnek azoknak

A' régiék
 kényszerítet-
 ték az erdő-
 mezőt az
 váraokban
 lakni.

A' régi földi
 munká-
 sok nagy
 serényiségök
 a' követke-
 ző nemzet
 segítésében.

*Lásdák ezt
a könyv tét-
ca beában
valo őrzé.*

kik a' fetétes fűstből, tisztá világot adtanak nékik, és az eg'e-
netlen hegyekről, földét barlangokbul-is eg'ízerfmind, mint
eg' föld ganéjából, a' gyöng'öt, és fok érő aranyat ajándék ő,
de nem por és veríték nélkül ki. szedték: né egyéb elmével,
reménsséggel, vagy kívánsággal, hané hogy ily joban a' kö-
vetkező emberek részt vennének, s' azon dologban mago-
kat gyakorlanák. Hogy azért énnékem ezen háládatlanok
hajojokban valo evedzést a' következendő nép előmben ne
vetne, egész életemben azon voltam hogy az énakar mi-
nemű tudományomat, és gyenge tehettségemet közönsé-
ges haszonra fordítanám; és a' mely szép dolgokat elsőben
Istentől az után eleimtől, és nállam tudossáb emberektől
vettem, örömeft közönséges haszonra ki-jelenténem.
Melyben holott eddig egészen igyekeztem, s' most is igye-
kezem, s' ennek utánna-is igyekezni fogok, nem gondol-
ván vagy egélségtelenséggemmel vagy javaim károkkal,
melyet e' máj naponként szenyvedek. ime ez orvos ker-
tet közönséges haszonra ki-bocsátom. Tudván hogy
léfznek kik ezt kevés szemmel nézik, s' annál kevésbben
olvassák, és szájokat rágván, így mammognak; micsoda
jutott ennek észében, hogy a' betegségek orvoslásit meljek
ennyi üdők alatt hejában beverték a' kertben, és emberek
s' vad állatoktul tapottattak, ennyi fok orvosságok közöt
meg-ujítani akarja? nem ezé a' munkáját jáczottarni? De
akarmint szollyanak noha e' fel-tett czéлом bizonytalan,
s' nehéz, és ez kereskedő üdőben midőn csak a' gazdagság
hajtya a' rendet majd hejában valo, nagy munka; mindaz-
által el-kezelni kezdni. Ugyan-is meg-probálni mit árt; ily
nagy szegények, és köz-népeknek hasznokra; akar jelen
valo betegséget aksrjanak el-úzni, akar jóvendőknek ele-
jekben állani tudni-illik. A' kiknek szegény állapottyok
miatt

Haaz

*Az Author
közönséges
jóra valo i-
gyekezeti.*

*Is igyekkel
selyes e' vi-
lág.*

*Is igyekzet
a' szegények
segítése.*

miatt nem lehet mindenkor orvos Doctorokat hivatni és kika pénz szerető patikáriusokhoz nem mindenkor folyamodhatnak. Azért méltó dolognak itil em hogy a' fzegények, és köz-népek halznokra a' betegségek orvoslá-fokat, és élet segitő eszközeit az önnön kertekben fel-találás-nak modgyát meg-mutassam: ezen kívül hogy kinek ki-nek meg-mutassam.

*Nagy sok orvosiágok melyek el multanak
Ujjonnan fel-nőnek, és a' melyek vadnak
El-vesznek; ha azok ily dolgot akarnak
Kikerejét s modgyát tudgyák orvoslásnak.*

*Minden de-
log válto-
zása bizo-
nyos.*

Továbbá e' mi igyekezetünket nem-is ujnak, sem hallat-lan dolognak lenni meg-vallyák azok a' kik vagy olvasásák, vagy halják, hogy a' fűves, és kerti orvosiág leg elsőben Pythagorastul, és Democritustul le-iratot légyen: és hogy azon Democritus az Ægyptomiaktul vévén Hippo-crates ő üdejebélivel, s' baráttyával közlőtte: melyek hogy emberi találmányokkal meg-többülnének, irják Herodo-tus, Strabo, Plutarchus, és mások hogy hallatlan dolog lett légyen régenten csak ugy el-menni a' betegek mellől (kik az Ægyptombéliek szokások szerint közönséges he-lyen fektettek-le,) hanem ha mellette el-menvén valamit jelentett néki, micsoda fűveckel és segitő eszközökkel ő maga vagy más azon nyavaalyából fel-gyogyult. Hozzá adom Pausaniashul hogy Epidaurusban Æsculapius Apol-lo successorának berket építettek az orvoslás dolgáért: melyben gömbölyég templom volt, feje márvány-kö-ből ki-faragva, és sok oszlopokkal támogatva, melyeken mind férfiaknak, mind Afzizonyoknak, kiket Æsculapius meg-gyogyított nevek fel-voltak mecze. Közötte volt egy szer mind ki meljike micsoda nyavaalyában fekött, mi-

*A' fűves
orvosiág
mindenek-
felett leg
első.*

*Az Æscu-
lapim tem-
ploma Epi-
daurusban
mire való
volt.*

Orvosi-
gokkal min-
den helyek
zeűysek.

csoda jegyekből tudodott-ki betegségek; micsoda füvec-
kel, orvosságokkal, és micsoda orvoslás rendivel élt-is
Æsculapius. Mely orvoslás rendit mondgyák hogy a' tem-
plom fel-gyuladása után Hippocrates *Apborismus*okra, *sen-
zentiákra*, és mesterség szerént osztot-el. Innét az údó-
túl fogva fok nemzetségek között Æsculapiusnak, erdők-
ben, és út félén széllel várafokon kívül templomokat épít-
tettek. Meljek mit egyebet tésznek, hanem hogy régen-
ten első orvoslása a' betegségnek nem várafokban, vagy
patikákban volt: hanem mezőkön, erdőkön az hol e'
gyogyításnak Istene imádratott; és az oda menő betegek
mit cselekedgyenek alkalmasfólan nékiek meg-jelentetett.
Nyilván az erdők azt írja Plinius, és a' természetnek rette-
neteslebb része, orvosság nélkül nincsen: a' föld minde-
neknek orvosságot minden helyeken rendel. Mely orvof-
ságokat a' mint meg-jelentettük nagy szorgalmatossággal,
a' régi természet vilgáló Doctorok azután az erdőkől, s'
hegyekből, természet retteteslebb helyéből, a' várfai, s'
falusi kertekben általhozták. Valjons kicsoda tagadgya
hogy Roma hat száz és tób esztendők alatt, és ezernyi ezer-
szer valo ezer emberek világ teremtesétől fogva egélszfen
fok időkig éltenek minden patika, s' orvos Doctor nélkül,
de nem orvosság nélkül. A' mely a' mint hogy edgyűgyű,
és kedves, ugy fel-találásra, és el-készítésre nézve könnyű:
mivel éltető természethez szokott, és kerti. Kicsoda nem
tudgya hogy M. Cato mind iréletire, győzedelmére, s' tu-
dományára tekintetes lévén, maga kezeivel palántátlatot
füveckel, s' kivált-képpen káposztával élvén, magát, fele-
ségét, fiát, szabadosít, s' barátit fok údőkig valo vénségre
egészségben vitte. Kicsoda nem olvasta hogy Castor An-
tal (kinek meg-vallya Plinius hogy kevésen kívül mindene-
ket a' füvek tudásában kőszön) fok palántákat tartot ker-
tében:

Ha az

Tudom

Széke

A' Romái-
ak fok ideig
voltak or-
vos Doctor
nélkül: de
nem orvof-
ság nélkül.

Cato ka-
posztája.

Castor or-
vos kertye.

tében: majlek segitsegével egétségének minden változá-
sa nélkül száz esztendőt el-ért. Avagy Sabiniai Tyro nem
irt-é kerti dolgokrul könyvet, és Meccenasnak ajánlottaé:
Rimai Valgius, és Pompejus Lenæus nagy Pompejus sza-
badosla, a'füvek orvofságit, Pompejstul meg-győzetett
Mithridates bibliothecájából meg-ízerezvén a'Romaiak-
nak elejébe adta. Ha régibb példákat kívánsz, Marcus
Varrót tekincs-d-meg: nála mindgyárt meg-látod hogy a'
bölcs és ékefen szollo Nestornak (ki Troja veszedelmekor
Rómá fundálása előtt három száz vagy több esztendővel Dá-
vid Kyrály idejétájban élt) orvos kertye volt: meljet igen
szép verselle-is irt. Azért a'kerti orvos Doctorság régi volt,
és Seneca iteletiből felső údókben, kevés füveknek tudomá-
nya. Mely osztán ennyi sokaságra terjedett; minek u-
tanna fok, bizonytalan betegségek, kételkedéfeckel telyes
étkeket szerzetek, az ételben valo mérték letlenségnek bi-
zonyos büntetésére. Ettul szabadoslak voltanak azok,
kiket a'gyönyörködtetés még igen el-menni dolgokban
nem hagyott volt; és a' kik magok indulatoknak urok lé-
vén gyenge s'edgyúgyú étellel éltenek. Mely ételt mi-
nekutánna nem az éhség, el-űzésére, hanem fel-indításá-
ra kérestenek-fel, az emberek ezer fű-szerszámot-is hozzá
kerestek: meljel az ételbéli kívánság fel-indittatnék. Ac-
kor a'nyomorultabb egétség, s'élet-is következett, s'nyo-
morultabb lészén hova tovább, hanem ha a'gyönyörköd-
tetés eleibe gátot vetnek a'hafoknak szolgáló emberek;
kik azért földet, s'tengert szoktak pusztítani. Ezeknek
ennyi fok betegségeken mire csudálkozol, ha a'szakácso-
kat meg-számlálod, azoknak mesterségeket meg-tekinted;
ezek mellett a'fok orvos Doctorokat, és Patikariusfokat-is
kiket tartanak. De hová mégyek czélmrol el-feletkez-
vén? Azért viszsa térek, és ujjonnan azt meg-mutatom

Nestor segí-
tő kertye.

Miért az
orvosiág
mely ez előtt
keves kerté
volt: most
ily sok féla.

A' szaká-
csok fok me-
sterségek:
fok betegsé-
gek okai.

*Mert gyűlö-
lyük így a'
régí kerti
orvoságo-
kat.*

hogya' régi Romaiak a' kerti orvos Doctórságot nagyra be-
csülték: kik között hat száz esztendővel Roma építéle u-
tán ez élet nemét két kézzel kapták; s' kik között leg szorgal-
matosabban mivelte Marcus Cato (hogy ne itéllyed azt
hogya' ideje nem lett volna) nyolczvan-öt esztendő s korá-
ig. Az után a' birodalommal edgyűrt nővén a' gazdagság,
hasznak, s' szerelemnek szabad gyakorlása, az emberek köz-
zül e' kert-is számkí vetésben ment. Ettúl fogva elő hivat-
tattak Asiából, Görög-Országbul, Egyptombul, Siciliá-
bul, Arabiából, Massiliából és egyéb nemzetek közzül a-

*Ha az
Marcus Ca-
ro jóvendő-
lése a' régi
orvosokul.*

karmi orvos Doctórok M. Cato szava ellen, ki Marcus fi-
ainak így szollott volt: ezt mint egy jóvendő mondotul
ugy vedyed tőlem, valamikor e' nemzetség (a' Görögök-
rül szoll) orvos Doctórit ide küldi, mindeneket el-ront.

Szek

Mivel őszve esküdtek hogy minden barbarusokat (igy hív-
ják a' Görögök a' kivülöttök való nemzetségeket) orvosság-
gal meg-öljenek: de eztek úgy mond jutalomért cseleke-
fzik, hogy könnyen el-veszessenek bennünket. Mely do-
log az után fok emberek veszedelmekkel esett; mivel hogy
el-hitték a' szerencsét ezeknek kezekben lenni. Bé-jövé-
n azért Romában keményen uralkodtanak, s' Pliniusnak o-
kot adtanak hogy írja az Orvos Doctórságot lenni min-
den mesterségek között edgynek; mely a' parancsolók-
nak; parancsoljon, s' embereket minden büntetés nél-
kül öljön. Láttunk úgy mond tanács uraság viselte vén
embereket téli fagy miá hidegek lévén hogy tótkban bé-
merítették; s' oly vakok voltunk (a' mint hogy most-is
vagyunk) hogy akarmi Orvos Doctornak mindgyarást
hinnénk; noha semmi hazugságban veszedelmesebb ve-
szedelem nincsen mint ebben. Ezek azért hogy valami
ujssággal, a' mint leg többen az orvoslás közben cselekesz-
nek valami hírt kapjanak, a' kerti orvosságokat kezdettek

átkozni,

*Mint veszet
ki a' kerti
orvoslás.*

átkozni, neverni, és tátott szájjal meg-pókní. Meljeket hogy teljességgel el-fogyatnának, és feledékenséggben hoznának, nagy kereskedő patikákat meljekben a' mint írja Plinius kinek-kinek élete mint egy el-adni valoul igit-terik, hallatlan orvosságokkal, s' nemekkel teljesen hoztanak bé-magockal. Meljek már annyira elő mentenek, és mestereket el-ösztották széljel, hogy méltán mondhas-sad, micsoda utca nem bűvölködik ezeccel? Ezek között minden ember láthattya, a' fok ezüstös szelenczéket, me-sterséggel meg-íratott iskatulyákat, és szép edényeket; de a' meljek némely helyen sem a' fel-jövő, sem az alá me-nő napot nem lárták, és meljeket ritkán nyitottak-meg. **Hogy itt el-halgassam ki-mondhatatlan fok mestersége-ket, s' megmagyarázhatatlan el-elegyítéseket, őszve esi-nálásokat; meljek csak emberi elmétől koholtartak még Plinius régi idejében is. Nem esinált ugy-mond vijaszas orvosságokat, lágító irakat, falastromot, kenőcsöt emez mindeneknek Isteni atya a' természet; patikáknak, és főf-vénységnek találmányi ezek; mivel a' természet munkáji együgyűvek, és tőkéllesek. Nem jól cselekedeznek azért a' kik természet együgyű javait el-badgyák, meljeket ő ada-kozo képpen, magánosan adott, minden nagy mesterség, költség, munka, s' készítés nélkül, és külső, mészze valo, kétséges, kedvetlen, okádtato, isméretlen, és gyakorta gyanos orvosságokhoz folyamodnak. Meljek meg-szer-zésekben mind életének, mind javainak veszedelme fo-rog, bizonytalan, fitos, és szempillantásig valo Iévén. A' gyors Patikáros Göröghöz, Indushoz, Babyloniusához, fut és Maurushoz. Mely dolog minémű vakmerő-kép-pen csi Pliniusbul hallani ne nehezteljed: mi ugy-mond az Indiai, Arabiai, s' egyéb külső orvosságokat nem**

*A' Patiká-
riások fok-
sága.*

*Sok mester-
ségi.*

*Az együgyű
orvosságok
előbbek, a'
más félék-
nél jobbak.*

*A' meszün-
net való or-
vosság nem
jó.*

*A' Barbarusok orvosiá-
gical fély.*

illettyük: nem tőczik az orvosság mely oly mesze terem, s' nem minékünk; sőt ő nékiek-is nem terem, mert így el nem adnák. Hallod ez nagy ember régi itéletit, a' külső orvosságokrul; meljeket most sokan annyira becsülnek, hogy nem jó életnek tarcsák, vagy egélségefnek, hanem ha Barbarus, és gyakorta meg-vezztegetett, nagy áru, s' gyanus orvosságokkal élnek. Oh mennyi hejában valóság van az emberi dologban? Innét tudni-illik kicsiny fekély, vagy betegség gyógyirásra, a' veres tengerről, és ujjonnan talált szigetekről kel hozni orvosságot; holott igaz és nem gyanus orvosságokat a' mint azon Plinius bizonyítja minden szegény ember eszik, s' kertében vagy mezejében tapod. Ezek ha így vadnak, (a' mint hogy így is vadnak) kicsoda nem mondgya bolondságnak kercsni meszse földön azt a' mi lábadd előtt vagyon, és veszedelmes, kétséges bölcséssel azt meg-szerezni, a' mi gyakorta hamiság, és mérges orvosság. Soekal bátorságosabb azért a' mint írta Diocles Caristius Antigonus Királyhoz hogy azokkal éljen, meljekben nem könnyen vétkezhetni: mellyek között valok a' mint ugyan azon authorirja a' czékla, mézes viz, malyva, foska, marcuriám-fű, és minden méz-zel csinált holmi; mivel mind ezek a' hasat tisztítottják. Az Arcadiaiak a' mint írja Plinius orvossággal nem élnek, hanem téjjel kikelet tájban, mivel a' fű akkor leg nedveslebb; isznak pedig tehén tejet, mivel a' tehén csak nem mindent meg-eszik, s' ezért akkor tejek-is orvoslo. Innét el-hittem nem hejában lett, hogy leg több népek Pünköszt havi vaját szereznek magoknak, és sok ideig való haszonra el-tésznek. Kérlek mond-meg ha nem nagy vakságé, az idegen s' bizonytalan dolgokhoz ragaszkodni, hogy a' magad bizonyos iteledet el-hadgyad? avagy nem nevetni vagy

szánni

*Az igaz or-
vosságos
kertben ta-
padgyuk.*

*Diocles szép
munkája.*

*Az első álla-
rok tejek ta-
vaszszal or-
vos téj.*

szánni való bolondságé, hogy te nem tudhatod mi használ nálad, s' más ember lábán járni, más szemével látni, fülével hallani, kezével fogni, és más akarattól függeni, úgy hogy más akarattya, segítségé, s' kívánsága szerént ély, s' haly? Avagy így megvertetve heverjen a' kertben földednek segítő eszköze, mint ha csak has tóltéfre való volna, vagy szem s' orr gyönyörköttetésére a' mindenek attyától, s' annak szolgájátula' természetűl (meljet Hippocrates mindenütt leg igazabnak hív) adattak volna, avagy csak férgek, hernyók, czimazok és pokoknak teremteteké? Micsoda tanács és okosság ez ennyi sokszor elő s' megelő hozott orvosságokkal, meljek mind nézésre, szaglásra, kostolásra, sőt még hallásra is nehezek a' beteget kénzani; kiket egyszer, vagy kétszer csupa csak kerti fűvel szépen, s' bátorsággal, s' hamar meggyógyithacz. A-
 gokért úgy futni, hogy a' bizonyos jelen, és szüntelen házadnál való orvosságot semmire becsüllyed? Orvosolunk tudni-illik más embernek hitelt adván, és az idegen orvosági orvosságok hírét nem tudom micsoda méltosággal, és sok dolognak egybe elegyített zavarjával, mint egy vadászattal keressük; mint ha az egyben hordott dolgok erejek a' magokat mutogató emberektől inkább, hogy nem tanitoktól függenének. Lornak harmad részeinként azt írja Plinius ófzve gyűjteni, s' zavarni a' holmiknek erejeket, nem emberi vélekedésnek, hanem szemtelenségnek a' jelle. Micsoda emez a' mit Hippocrates, fűvel báno Cratvához irt egy levelében, bizontalan vélekedés vagy azok felől meljeckel a' tisztítás közben okossan kel élni: azért hogy semmi tisztító orvosság nincsen mely testünk részében valamit el ne veszessen. Ionét helyeslen mondani láttatik Avicenna, hogy az orvosságot innya, hanem

Nyomorult élet az mely mások akaratától függ.

Szép és megtartásra méltó dolgok.

A' bizontalan dolog, nem kel bizonyosnak tartani.

Az orvosságokat ne ítéld az irok sokaságánál.

Avicenna és Plato szép szavai.

mérges

mérges léssen-is, mindazáltal a' természetnek nehéz: ki-
vel Plato edgyet értigy irván: az egészséges ember bé ne ve-
gye emez orvos Doctorok orvoslásokat, mely erőszakos
has indítással léssen: mivel a' nyavalyát hanem ha vesze-
delmes, patika orvosással boszantani ok nélkül nem kel.
Midőn ezeket hallod olvasó barátom, kérded bátorságof-
san mit keljen cselekedned ez ily kétes patika orvosások-
kal való élésben? én azt mondom ély a' régiek egészséges
modgyoockal; válsz-ki a' te keredből és meződből oly or-
vos eszközöket, **meljeket ismérsz**, meljek te nálad tápláltat-
tak, s' meljekhez eleid hozzá szoktak, hazád meg-probált
azon verő-fénnyel, éggel, földel veled éltének, meljeket
hogy tovább ne kellesték menni, s' várakozni mindgyárt
kaphacz. Csalárd az Orvos Doctor ugy-mond Villano-
vai Arnold, avagy tudatlan a' ki meszszevalokat keres, mi-
kor a' közönségeseckel segítségére lehet a' betegnek: hoz-
zá adgya hogy az okos, és kegyes Orvos a' betegséget első-
ben akarja ki-űzni orvos érteckel inkább hogy nem csupa
csak orvosással; orvos értekek pedig azok, meljek kőrület-
tünk nőnek. Neveid-meg azért a' Barbarus orvosások
hejában való mutogatójot, fűtyöld-ki a' külső patikáriusok
dicsirőit, s' azok mellett heverőket; kiknek semmi nem
tetzik ha Indiából, Canariából, Africából vagy alattunk va-
lo országokbul nem hoztak. Akarod hallani mit ír amaz
Dioscorides helyes magyarázoja Mathiol András, a' külső
országokbul hozot orvosásokruil? Meg-kel gondolni ugy-
mond hogy mostigaz tisztá orvosásokat alig lác azok kö-
zött, a' meljeket idegen földekről kivált-képpen Alexandri-
ából és Syriából hoznak; mivel mind Törökök Maurusok,
és Sidok kezek által júnak, kik velünk keresztyénecek min-
denkor álnokul cselekednek; el-hiszik hogy Istennek ál-
doznak, ha miben minket meg-csalnak, és vesztethnek.

Csufold-

*Az Author
intése a' se-
gényekhez.*

Haaz

Tudomány

*Villanovai
Arnold jeles
mondása.*

*Mathiol
András ití-
leti az ide-
gen orvos-
ságokról.*

Csufold-meg azért azokat kik idegen orvosságokat az óBarbarus nevekkel csudálatos-képpen dicsirnek, melyeket néha inkább kel tisztitani, hogy nem mint ők tisztitnak. Nyilván ha eleink okossan cselekedtek volna, nem új s' új világbul való orvosságot, hanem régi kertieket kerestek volna, s' nem közönséges hasznát vették volna ennek. No'za azért hazád kincsét, és kerted orvosságit; nem el-bagyatott, rothat, száraz; pókoktól, férgektől, molytul, hernyotul, légytúl meg-vérkesített idegen orvosságokat, minéműek azok a' meljek néha őr esztendőig-is patikában állanak, és sok ideig való tartás miatt öszvevonottak, ízárattak, szerezz magadnak: és a' régi jelen való kerti orvosságot, ujjonnan, mint hiteles orvosságot vedd elő, és kezedet re a' tévén ujjonnan hozd nap fényre, hogy fel-keljen, és régilako helyét meg-tarcsa. Es azon légy hogy ezent cselekedgyék a' re ismérőid, rokonid, barátid; s' mutasd-meg nekik hogy igaz Fabius Quintilianusnak emez szava; a' meljeekkel gyakran éltünk, azokkal bátorságossabban élünk, az ujjackal pénig nem minden veszedelem nélkül. Gondold-meg hogy azok az orvosságok leg-jobbak, meljeeket sokan esmérnek, és meg-probáltak, a' minéműeknek mondottuk a' kertieket; meljek nem kevesebbé rest ráplálásra, mint orvoslásra mind most, mind ez előtt találtatnak, s' nőttek: mert ha nem tudod hogy a' régieknek ételt és orvosságot adott a' kert, a' mint a' fűrűl iro Poëta mondgya ezeckel úgy ély, hogy külső jól ismért orvosságot, meljet sok idők alatt meg-rapasztaltál meg ne vés, nem azért irom ezt hogy a' Patikáriusok munkájit csupa csak bejában valóknak itéllyed. Ugyan-is ezeket igen dicsirjük, csak hogy tudos, értelmes, és hív mesterek légyen, materiájok jó, és tik a' patikáriuságnak mind két részét jól tudgyák; és a' mi leg nagyobb igaz sze-

Az idegen orvosságokat meg kel tisztítani.

Mennyit különböz a' kerti orvosság egyebektől.

A' kerti orvosságra való intés.

A' Patikáké és Patikáriusok mesteriségit igen dicsiri az Au'bor: s' ez munka kegyes bérekezeséje.

reter légyen benne, s' főványek ne legyenek. Meljert az ő irgalmasságából engedgyen amaz mennyei Æsculapius, ki nélkül minden orvosság méreg: és a' ki magátul inkább mondhattya, hogy nem Apollo Ovidiusnál.

*Orvoslást találtam, s' mesternek világban
Hivattatom, s' fű van én birodalmomban.*

Nem is ok nélkül: ugyan-is Jcfus Syrák a' Sidok között igen bölcs férfi azt írja, a' magasságból van az orvoslás, mivel az Ura' földből teremtette az orvosságot: meljert sok údóvel ő előtte meg-bizonyított Moses minden irók felett leg-régib: azt mondván: a' jo s' nagy Isten a' fűvet, s' palántát a' földből teremtette; hogy czeckel az Adám maradéka illendő-képpen, és egészségesen élne betegségek orvoslásokra. Kivel edgyet ért Theodoretus Püspök az ő teremtére írt kérdési között, így szólván. Eleve el-látván Isten hogy emberek betegségekben esnek (ugy-mint kik a' halál sententiáját a' bűnert el-vették volt) parancsolt a' földnek hogy fűvet teremcsen, nem csak enni valór, hanem betegség orvoslót-is. De, ez Theologiákhoz való dolgokat, a' Theologusoknak hagyunk, és ez elől-já-ro beszédnek véget vetünk, hogy az Orvosok, Orvoslás, az Acsook, ács-mesterség körül forgolodgyanak.

*Ezeket azért a' mi orvos kertünk eleiben irván,
annak segítő erejére fordítottuk pennánkat, az bol első-
ben magának a' kertnek formáját; és mi képpen azt
rendeltük-el bizonyos ágyakra, rendre tenéked le-irtuk:
s' betűk szent-is neveket meg-jelentettük; mel-
lyeket a' te basznodra így rendel-
tünk.*

AZ ORVOS

AZ ORVOS KERTNEK VIII. MEZŐK BEN

Valo rendi így következik.

Első mező melyben vagyon egynehány enni való paraitz ágyban melynek rendi ez.

1. Saláta.
2. Káposzta.
3. Petrefelyem
4. Kóvér-porcain.
5. Czékla.
6. Izetlen-parej, öfő.
7. Soska.
8. Barát-paréj.
9. Mezei ökór-n'elv
10. Spurga.

Második mezőben egynehány enni való gyökerek vadnak négy ágyban.

1. Pár-hagyma.
2. Veres-hagyma.
3. Fok-hagyma.
4. Retek.

Harmadik mezőben szagos fűvek tizen egy ágyban.

1. Salya.
2. Ifop.
3. Bors-fű, vagy Kerti-Ifop.
4. Majoranna.
5. Kémény.

6. Mentha.
7. Olasz kakuc-fű
8. Brasíliom.
9. Skarlát-fű vagy febes falya.
10. Rosmarin.
11. Levendula.

Negyedik mezőben vadnak koro csemeték hat ágyban.

1. Tök.
2. Ugorka.
3. Dinnye, Görög dinnye.
4. Articsoka.
5. Eperj v' veres szederj
6. Tengeri fűfő.

Ötödik mezőben vadnak egynehány szagos, és szagotlan virágok kilencz ágyban.

1. Rósa.
2. Liliom.
3. Fejér szek-fű.
4. Skarlát színű Viola.
5. Erdei falya.
6. Nadály-fű.
7. Kék liliom.
8. Bársony virág.
9. Napra fergo-fű.

Hatodik mezőben vagyon tizenegy nemenni való palánta meg annyi ágybá.

1. Űröm.
2. Isten-fája.
3. Ruta.
4. Tszilyán.
5. Uti-fű.
6. Fekere-űröm.
7. Kecske-fű.
8. Mercurius-fű.
9. Pórje-fű.
10. Malyva.
11. Lathyris vagy Christus pálmája.

Hetedik mezőben vadnak gyümölcsöző tizen-három élő-fák, meg-annyi ágyokban.

1. Alma-fa.
2. Körtvély-fa.
3. Birs alma-fa.
4. Szilva-fa.
5. Cseresznye-fa.
6. Szederj-fa.
7. Barack-fa.
8. Nafypolya és berekenye.
9. Citrom-fa.
10. Narancs-fa.
11. Pomagrenát-fa.

12. Fige-fa.

13. Olaj-fa.

Nyolczadik mezőben a dios élő-fák vadnak nyolczan meg annyi ágyban.

1. Dio-fa.
2. Mondola-fa.
3. Fenyő-fa.
4. Mogyoro-fa.
5. Gesztenye-fa.
6. Borostyán-fa.
7. Gyalog fenyő-fa.
8. A' bodza, földi bodza.

*Palánták és kőrös csemeték minde-
nefűl fogva
56.*

*Elő-fák gyümölcsökkel egyben
23.*

MIZALD ANTAL

MOMLUCIAI ORVOS DOCTOR

ORVOS KERTE.

Miért kezd
munkáját
a salátán.

A fel-tett szándékunkat a salátán kezdgyük-
el, nem azért hogy ő néki a parajok, és kerti bol-
mik között elsőseget akarnánk tulajdonítani, M.
Cato és Plinius ellen; kik ezt a mint az ő helyén
meg-jelentyük a káposztának tulajdonitták: ha-
nem mivel tudom hogy a saláta egészséges palánta minden kerti

Haáz

holnak között, s ezért áldott parajnak-is bírja Avicenna.
Melly jósağa miá annyira szeretették a régiek, s annyira bántak
véle hogy innét a Valeria nemzetben fokak salátatvőknek hivat-
ni magokat (a mint írja Plinius) nem szégyenlették. Es ez az,
a mellyel Octavianus Augustus Császár, Musa Antaltanácsábul

Tudom

A saláta ne-
mes az Au-
gustus meg-
gyógyitása
után.

hozszu, s bizonytalan ki-menetelű betegségébül meg-gyogyult:
melyokra nézve rézből csinált batvánt Esculapius mellett, a mint
írja Svetonius Frangillus, érdemlett. De el-hagyván tovább való
dicsiretít a salátának, orvoslásra való erejét gyengeségünk szerént
hozzuk elő, és a mi kertecskénket ágyaköként kezdgyük el-olflatni.

AZ ORVOS KERTNEK ELSŐ MEZE- je, melyben vadnak egynéhányenni való parajok tiz ágyakban.

A tápláló saláta, és annak orvofsági.

E L S Ő A G Y.

Mit értünk
a salátán.

Z vetemény paraj nevezeti alatt itt bé-fo-
glallyuk, mind azokat a kertis' füves pa-
lántakat, a meljeket nem csak étek szerzés-
mozásra, hanem kevés kézficéssel, s köl-
tséggel szegény emberek ételére rendelt
a természet, akar saláta ételnek neme, a-
kar más féle legyen. Mely formán vette e' szot Horatius
Savának így irván.

Jove-

*Fo vetemény parajt ha tőrèffel enni,
Aristippus, s'oha Királlyal nem élne,
Ha tudná m'ikeppen Királyokkal kene
Elni, minden fele parajt ő meg-vetne.*

De ezeket a' grammaticusoknak hadgyuk: s' orvosok lévén, orvoslo legitségérül a' salátának szollyunk: melyet minden historiához értők tudnak, hogy a' régi Romaiak annyira dicsirtek, minék-utánna Augustus egétségéc helyre állatta, hogy a' mint írja Columella télre-is el-tartani, ezzebül és mézbül **elegyített ércle** nem restellették *A saláta e-
légyen.* Ugyan-is e' palánta igen egétségés a' mint Colu-
mella e' felől az Augustus meg-tartatása végett írja. *gésítés.*

*Immár egétségés izxel a' saláta,
Fűjön s' betegségét, testnek le-szálicsa.*

Ennek vizét ha a' hideg-lelő ember homlokára kened, ötet el-fogja alutni, a' mint írja Görög mezei dolgok, és *Nideglés*
Orvosság derekas tudója Florentinus. A' ki azt-is írja hogy *álom-rétség:*
a' ki éh gyomorral salátát eszik rézsegségtül ne féljen: is-
mét ha magvát meg-törőd, s' meg-íszod, a' magnak folya-
mattyát meg-állitya; azért a' fokzori álomban Venus *mag folyás,
has menés-*
játékát forgato embereknek hasznossan adgyák-bé; a' mint e' közönséges versben szokták mondani.

*Saláta-mag Venus játékát gátolya,
Ha borban meg-íszod, hasad-is állitya.*

Mely *distichon* ugy gondollyuk hogy Macer Poétájé, és tudos orvosé: kit Ovidiusnál egy idejűnek, s' Augustus ideje bélinek nem jól próbálnak sokan ez Ovidius verseiből.

*Gyakorta madarit nekem őszve vitte
Macer, s' kigyok ellen hasznos fűvet szedte.*

De ezeket el-hagyván a' salátára vizszá térc; mely fe-
lől azon Florentinus írja, hogy ha cserge alá térszed ily *Alom bo-
zás.*

képpen, leginkább hogy a' betegek ne tudgyák, s' nap feljötte előtt légyen, az bal kézzel gyökereitől ki-vonva, a' betegeket el-aluttya: mely dolog ugy-is meg-lefz a'mint azon Authorirja, ha öt-három, vagy egy levelet alattomban fűvaly alá téfzed: de ugy hogy a' mely levelet vettél-le a' saláta alsó részeiről, azt lábához tegyed, a' meljet pedig felső részéről, azt fejéhez. A' Görög földi munkások ezen kívül arra-is intenek, hogy a' gyakori mod-nélkül valo saláta ételt, el-kerüllyék azok a' kik gyermekek nemzésekben faradoznak: mivel a' magtalanságot nem csak öregbitik (a' honnat a' Pythagoricusok a' salátát nemzésekre alkalmatlannak hitták) sőt a' mely gyermeket szültek az A' szonyok mint egy bolondok a' téfzi, s' attyok elméjktől el-fajultaknak. Eddigirnak ők, kikről jöyök a' mi orvosinkra, kiknél is olvasom, hogy a' saláta álmodhozó és jó vér teremő, mely mindazáltal minden részeiben nem tökéletes, noha egyéb parajok oljan jó vért nem csinálnak. Ez két dolgot Hassiai Eobanus fű Poéta az ő egészség oltalmazásról irt könyvében így irta-le.

A' kertnek saláta nagy gyönyörűsége.

Mivel hideg nedves s' álomnak szerzője,

A' mint ezen kívül hogy test életétre,

Hafznos masok felett, és vér teremőse.

Innét itélem hogy Galenus ezt egyedül a' kerti parajok között, a' közép természetű embereknek hafznosnak lenni mondotta, s' jó nedveség szerzőnek; egyszermind jó test táplálónak-is. A' melynek étete a' mint hogy a' meleg gyomornak igen hafznál, ugy ha a' gyakori léfzen ember szemét homályosítja. Hozzá adom hogy a' foházkodoknak, taknyosoknak, és vér ki-bocsátani szokott embereknek igen árt: ismét akat nyersen, akár főve egyél sokat benne, nem kisebb vérszedelmes mint ha búrköt ennél

A' bázafok a' salátátul magokat meg-obják

Nézzék meg ezt a' salátában celbe-teslenek.

Microdár vért nemz a' saláta.

A' gyomrosok sőt szemüknek béz lebellők, vér folyást szenvedők

ennél. Nyárban ezzel élünk orvosságul inkább hogy nem mint eledelül: tudni illik a' nedvesítésre, és hidegítésre; mivel mind nedves, mind hideg. Ezek így lévén nem ok nélkül kérelkedhetik valaki; hajo és tiszta vért teremte magában tejes, édes lévén, és mértékletellen meg-főzött; melyre nézve vérré is könnyen válik, tejet is bőven nemz. Ezen hasznos a' hirtelen való s' veszedelmes betegség el-
 Isten is mellet a' Görögök kolerának hívják, vagy sár fo-
 kaságáru való betegségnek; ugyan is lézzen a' sárnak mod-
 nélkül való hányásáru, és fok okádásu. Melyre bizony-
 ság régi Poëta és orvos Doctor Quintus Serenus.

Téj, és hirtelen barag.

Ha sártul nyavalya bánt téged, saláta

Orvosságul lézzen, s a' sejes káposztára

Az hasat indítani azért mondgyák felöle, hogy mind
 nedvességével, mind hidegségével a' máj mod nélkül való
 melegségét mértékeli; mely az erős és hirtelen való étel
 s' ital el-oltsása miatt a' hasat leg inkább meg-száraztya.
 Ez salátáru való has indításnak bizonyysága Martiális, ki
 így ír.

Mint testi az ember barát menő. vé a' saláta.

Ha betegeskedel; lézzen a' saláta

Első orvosságod, has indítására,

Es másutt.

Salátáruval ély vagy mályáruval mert színed

Ollyan szinte mintba vastag menne töled.

Fzen kívül a' lárást mondgyák hogy meg-bontya, a' mint most mondók és a' szemnek árt, azt homályosítván: mivel a' néző érzékenséget meg-fűrti, és vastagirtya; meljel edgyütt a' chrystály színű nedvességet, látásnak igen tiszta tükörét meg-zavarja, és az éltető érzékenséget hidegségével meg-bántya, ha nem ha melegítő füveckel egyben eszed, vagy fű szerfzánimmal; avagy pedig jo bort reáfo;

Mint bán-
tya a' szem
világát a'
saláta.

Mint él
Galenus a'
salátáját.

Galenus i-
gen vigyá-
zo.

reá feljúl íszol. Mivela' mint Hippocrates írja az agyvelő-
nek, hát gerinczen való velőnek, inaknak, csontnak, fog-
nak, a' hideg természetű egyetmás igen szokott ártani: a'
honnat van hogy fokan álom hoznak-is itélik a' salátát,
a' mint feliyeb meg-jedzettük; és mindgyárt meg-látod,
hogy Claudius Galenus maga meg-tapasztalta. Leg több-
ben ugy-mond salátát esznek minek-előtte nagy léízen a'
torsája vizben azt meg-főzvé; meljet éa most kezdettem
cselekedni miultátul fogva fogam roszul kezdett lenni.
Egy az én barátim között meg-lárván hogy e' parajt ifu-
ságomtul fogva szoktam enni, még-is most ily ártalmas
légyen, azt javallotta nékem hogy ezt meg-főzném. Ifu-
koromban pedig, mikor gyomromat fok sár bántaná
hogy azt meg-hidegiteném nyers salátát ettem. Mikor
pedig vénhedni kezdtem ezen paraj használt nékem az
alutlanság ellen. Mivel akkor iffiu természetemhez el-
lenkező képpen akaratom szerént álomra adtam maga-
mat; ugyan-is nehéz volt akaratom ellen vigyázni: elett
pedig rajtam mind azért, mivel ifiúságomban magam a-
karatom szerént a' tanulás kedvéjért vigyázáshoz szoktam
volt, mind azért hogy a' vénségre hajlando emberek igen
nehezen alusznak-el. Azért salátát estve vacsorakor, vagy
álomkor főzni és enni edgyetlen egy orvofságom volt a'
fok vigyázás ellen: eddig ír Galenus, kiből ez Historiát
le-kellették írnom, mivel igen szép. A' régiek több étel-
lőtt, vagy első fogásban, a' mint mi szoktuk nem ették a'
salátát, hanem utolszor, a' mint Marriális szépen le-írta.

Régen miért
vitték fel u-
tol a' salátát
aszatra.

*Régi vacsorákat mely saláta szokott
Ez elői végezni, mitől van hogy kezd most.*

Mely dolog nem ok nélkül esett: mivel a' saláta hideg
és nedves természetű léven, ha vacsora után eszed annal
inkább álmod hoz, a' bor ki párallo fűstét, le-nyomja, és az
réizg-

részegségnek agy-velő nedvesítésével hatalmasabban el-
lenceál. De a' miúdonkben az ebédet, s' vacsorát ezen
kezdeni egészségeslábnek ítélte ezettel, soval, és olajalegy. *Fő nehélsé-*
ben: tudni-illik hogy a' hēvgyomrot meg-ujicsa, és a' me- *ge, és a' ré-*
legség miatt el-nyomult éhséget fel-indítsa; egyfzersmind *szegség,*
a' vér hévségét mértékellye, a' mint hogy a' májnak, és
szívnek melegségét-is. A' honnat nem esuda ha az ré-
szegség ellen használ, és a' fő nehélségét, (meljet a' Görö-
gök helyeslén *kárebarianak* vagy fő nehélségnek hívják)
az ő természeti hidegségével meg-orvosollja, a' fok bor
ital miatt fel-menő, s' fő nehezitő párákat viszfzá ver-
vén. Mely dolgot Quintus Serenus fű Poēta, és orvos Do-
ktor el-nem hagyott; így írva a' részegségről.

*Némellyek azt hiszik hogy iz salátának,
Használ, és jó módgya meg-gyógyításának.*

Innét lett el-hízen, hogy Ephesiai Rufus, orvos Do-
ktor *akrajpalenak* vagy igen nagy útközetnek hívja: arra
nézve hogy a' bortul való fő fájást el-úzi. De ezzel okof-
san ély, mivel ezzel mod-nélkül való élés, a' mint oda fel
meg-jedzettük a' szerelem tüzét meg-oltya. S' ezért a' kik
házasok keves salátával éljenek, hanem ha meleg fűveckel
mint a' reprze, torma, mentha, majoránna és hasonlockal
hidegségét el-oltyák, vagy fő borral. A' kik penig házas-
ság nélkül élnek mint a' Papok, Barátok, apácák és egyéb
Klástromban élők, melegitő ételt italt feljút reá ne vegye-
nek; hogy szűzefségeket meg-tarthatásák. Azért a' salátával,
kinek-kinek természetihez képest kel élni, melyrűl festet be-
széd képpen írja Callimachus hogy Venus az ő szerelmesé-
rűl Adonistul el-rejtette; mivel a' mint mag'arazza Athene-
us, a' szerelē játékához gyengék a' kik szűntelen élnek a' salá-
tával: Azért az aszízonyok reá vigyázzanak, hogy Urok

*Kinek en-
gettetik s'
nem enget-
tetik a' sa-
látáéttel.*

gyakran ezzel ne éljenek. Ittel nem halgatom amaz ritkán de szerencséslen meg-tapasztalt dolgot, az Afszfonyok fejevérek folyamattya ellen; ez szokott állani saláta magnak ki nyomott tejébül; meljet meg-áfsztattál elsőben aczél el-ólto vizben, hozzá adván elephant teté porát oly aprót mint a' meg-szítált liszt. Ezen kívül el nem halgatom, hogy ha a' saláta magot lévben meg-töröd és meg-íszod, az alhatatlanságnak elleneál; s' levelet hogy ha árpa vizben meg-főzöd, s' meg-íszod, a' tejet igen fogja búvitreni, s' egy mindazáltal hogy az után a' csecset gyengén varkarjad. Hozzá adom azt hogy ha fejed igen meg-melegül, s' attul fáj, a' saláta vízzel eczettel öszve elegyítvén táplálhatod, a' mint Galenus int. **Ismét a' hévségre, és égetésre** leveleit szorgalmasan törd-meg, és kenyérbe csinálván régyed beteges részére testednek, s' gyakran mással ujtsad, hogy ott meg ne melegüljön s' el-száradgyon. De a' saláta orvos erejéről elég lézen ezeket írni, ha arra először meg-intelek, hogy mind ha meg-efzed, mind ha reád ragasztod külső belső hévséget meg-olt. Meljet tudván **Musa Antal Augustus orvos Doctora, kétségben esvén a' le-csepegés meg-gyógyításáru:** mivel e'jo Császár, mája veszettsége miá igen gyótródik vala, ellenkező orvosság uttyához kezdett, a' mint oda-fel meg-mondortuk, kinek kezdésével Augustus meg-gyogyult, s' azzal a' salátát igen meg-nemesítette.

A káposzta és annak orvos hasznai.

II. A G Y

A káposztát a' régiak igen dicsörik.

JOl tudom hogy amaz győzedelemmel, itçlettel, és tudománnyal jeles szánto vető M. Cato minden parajoknak elejekben tette a' káposztát, és Plinius kert Fejedelmének ne;

nek nevezte, Pythagorás hasonlóképpen mások felett di-
 giszte, Chryfippus Orvos Doctör egész könyvet, minden
 emberek részeire el-osztván ezenrül irt: s' maga Cato en-
 nek erejét, és orvoslo segítségét igen meg-nemesítette, s' a'
 Romaiaknak oly szerencséslen elcjekben adta, hogy ezzel
 fok údőkig minden Orvos Doctör nélkül egészségesen él-
 tek. Mindazáltal mind ezek arra nem vihettek engemet
 (az oda-fel meg-mondott okokra nézve) hogy ez Orvos
 kert historiájában, a' káposztát a' saláta előtt irtám le, mel-
 lyet az ő nagy torlokja, és karos veszei miatt *caulis*-nak-is
 vagy torsának hívják; meljet mostan orvosságival együtt
 le-irtunk, el-kezdvén a' M. Cato egynehány e' felől tapaszt-
 alt dolgairul. Azért azokrul a' kiknek vizelerek nehe-
 zen mégyen, és lassán csepeg üjen-képpen irt. Vegyed a'
 káposztát, és hév vizben vesd-belé, s' főzjed kevéssé, hogy
 valamennyire nyers légyen: azután a' vizet öncsd-le, nem
 mind, s' tégy hozzá olajt, foót, és kevés kőményt, melje-
 ket kevéssé forraly-fel; ennek hideg levét igyad, azután a'
 káposztáját egyed, meljet minden nap cselekedgyél. Min-
 den dagadás, fokadékra, harégi-is, meg-tört káposztát,
 melynek gyenge torsája, és vékony levele légyen, ugyan a-
 zon Cato reá köt; s' ezen segítséggel a' nagy daganatot meg-
 gyógyithani meljet a' mint írja más orvosság nem csele-
 kedhet, de minek előtte reá téfzi fok meleg vízzel meg-
 mossa, vagy lágy meleg vízzel a' mint olvasza Macer, s' az
 után kétszer napjában meg-tőrevén téfzi reá: mely or-
 vossággal él a' ki-ficzamodott, őszveromlott, részek ki-fe-
 kélyesedet csecsek gyógyításokra-is. Ha a' fekély ennek
 erődségét nem szenyedheti, árpa lisztet elegyit köziben, és
 így csinálja reá, s' állattya hogy az innak nyavalyasága sem-
 mivel annyira meg-nem gyógyul mint a' nyers káposztá-

Nebéz vi-
 zelles, da-
 gadás, sa-
 kadték.

Ki szizamo-
dos, őszve
törött rész,
gönyvesleges,
dagadats
nyavalyja.

val, ha ezt el-mecélvén rutával és coriándrommal egyben
elzed: avagy loyal és árpa lisztel egyben elegyítvén alkal-
matos údóben meg-kened. Meljet a' fűvckrúl iro Poëta
egynéhány versciben bé-foglalt a' M. Cato káposzta orvof-
ságáruul így szolván,

*Ugyan azon batta, hogy Coriándromot
Káposztában keverj, árpa liszset, s' rutát.
Kis sórval, s' kőszvényre csináld ez flastromot,
Mert fogja gyógyítani inaid fájdalmát.*

Siketség, se-
kete sár.lép,
sziv, máj,
zúdo, szv-
hártájja.

Ha fülleddel nehezen hallasz (ugy-mond azon Cato) ká-
posztát borral törj őszve, s' vizét vévén, csepegtesd ezt a'
fülben lágy melegen, hamar údón értesz. Ha a' sár fekete
benned, vagy léped dagad, vagy szived fáj, ismét májad, tú-
dód, vagy szived háloja, egy szoval mindenedet egészséges-
sé télszi a' káposzta a' mi belől fáj. A' ki többet akar errül
tudni az ő paraszti dolgokrul irott könyveit olvassa meg.
De azt mondod hog' ezek nagy részszerént nem alkalmaz-
tathatnak a' mi kertj káposztánkra; meljel valo elés felől
most a' mi orvosink mind kétfelé sántálnak: okát másutt
meg-hallod. Ezeket így le-tévén jövők a' földi munkások-
ra; a' kiknél olvasom hogy ha a' meg-főtt káposzta levét é-
des borral meg-íszsza az Alfiszony, ho száma meg-indul is-
mét ennek vize ha jo mézzél meg-elegyited a' szemet segiti,
ha szegeletit szemednek meg-kened véle. Ha valaki va-
lami mérgest ett, káposzta nedveséggel igen segitheti ma-
gát: hozzá adgyák azon kívül hogy igen jo test tápláló, ugy
hogy ezzel elő gyermekek hamaráb meg-őregedgyenek.
Ha fejér borral edgyütt ennek vizét negyven napig iszod
lép fájást, és fargaságot meg-gyogyit a' mint Paxamus írja
az ő paraszti hitel felett valo munkájiban: meljek között
azt-is írja hogy ha ezetben jól meg-ásztatott gömbölyég
témfohoz

Lép fájár,
fargaság,
bél-poklos-
ság.

témfához elegyited a' káposztát, rúhet és bél poklofságot meg-tisztít; ha meg-főzöd pedig, s' bé-vészted a' szonak és inak nyavalyái ellen használni fog; mely okra nézve a' szépen szolni igyekező emberek ezzel örömöst élnek. Levelét vagy magvát a' káposztának ha *sylphium*mal meljet *Laserpitium*nak s' ördög ízárnak-is hívják, és eczettel öszve töröd, s' a' dühös kutya marására kötöd, tökéllerelessen meggyogytva. Es ha a' szüntelen valo alá csepegéstül, ember nyeldekölője torkára le-esik, nyers káposzta vizet feje tetejére öntvén azt fel-vonnyá szokott helyére, mely dolgot a' természet titkai közzé kel írni. Eddig irnak a' Görög földi munkások; az orvos Doctörök pedig közönséges értelemből azt mondják; hogy ha gyakran eszel káposztát a' melancholicus nedvelséget mindenek felett fogja öregbiteni, mely a' gyomor száját-is meg-bántva, és a' lárást a' mint majd meg-mondjuk meg-homályosította: azért ez hanem ha jó olajnak szüksége lesz az egészséges asztaltul ki-vel rekeszteni. Ennek nyers vizét ha borral íszod a' viperák marását gyógyította; és habak szar-fű lisztivel megkened, a' kőszvénynek, s' inak fájdalmának ellene jelen valo orvosság. Ezen használ a' régi rut kelevényeknek csak magánosan: meljet azon-képpen ha orrodban fel-szivni fogsz fejedet tisztította; ismét ha vadocz lisztel meg-elegyited, s' az Aszfonyi állat szemérem testében öntöd, ho' számát annak ki-vonnyá. Levelét magánosan ha reá kötöd, vagy töröts' azott árpa béléssel öszve töröd a' puffadás, és dagadások ellen használ; sóóval egyben pedig tüzeskelést meg-fakaszt, és az el-menő haját meg-tartva. Ezen nyers levelét eczettel egyben használ a' lépe fajoknak, mézzel egyben meg-főzvén a' meg-emészto' fekély, és fene ellen-is. Zöldellő torfácskáját ha gyökereccel edgyütt meg-égeted,

Kutya hara-
pás, nyelde-
kölő le-szá-
lás, in fá-
dalma.

Kelevény,
fő, ho-sám,
dagadás, a-
profakadék,
haj, lép-fá-
jad, fene-
vad, oldal-
fájás.

és régi díszno kövériben csinálod. oldalod régi fájdalomt gyógyítja; meljet a' füvekről íro Poëta mind tudott, mind el nem halgatott, így szólván.

*Jól meg-tört káposzta hamvát s' régi kövért
Oldalt s' csipő csontos ha az fájdalomért,
Akar mely nagy legyen köfs vá egyszer kétszer,
Hidgyed a' nyavalya csak hamar jobbra tér.*

Ha nedves hasat meg-akarsz szaraztani, mikor közép szerűn forrott a' káposzta, első levét ki-öntvén hamar mátt oncs reá meleget, és ísmét főzöd, mindaddég mig meg-lágyul, s' el-fonnyad; meljet ne cselekedgy akkor a' mikor has inditásra akarsz véle élni: innét vagyon a' Salernumi Scholának emez szava.

A káposzta szorit melynek leve indit.

Mind ezeket, és többeket-is Hassiai Eobanus igen szépen bé-foglalt egy néhány versben iljen-keppen.

*Kétszer fűt káposzta hasadat szorítja,
Mellyet ha egyszer fősz azont meg-indítja.
Kövér sa olajját ki estül nem szánta,
Mag és tej többségét magában találta.*

Itt nem halgatom el azt hogy minden káposzta a' mint meg-mondókárta' szemnek, ezt azért a' gyertyánál tanulóktul, és sok olvasó emberektül tiltom. Kevelésé táplál, és rettenetes álmokat okoz, melancholicus nedvelése miatt. Továbbá tudni méltó dolog hogy régenten a' káposztát Athenasban ételül készítették a' gyermek szülőknek, valami étetés ellen való orvoságul, a' mint írja Athenæus. Irja ezen kívül Svidás, hogy a' régiek igen éltek vendégségekben káposztával, de kétféle főtél: ugy annyira hogy meg-csömöllöttek légyen tőle, a' honnat vagyon e' Görögök példa beszédek.

Mint kell főzni a' káposztát az has inditására, és megzavítására.

Ha az Reza Muzsán

Tudod meg a' könyvtára

Széki könyvtára

Tej, mag, szem, álm.

Kétszer főtt káposzta nem egyéb halálnál.

A' káposztának kivált-képpen valo ereje van a' *Részegség* ellen, melynek általmát nem csak étel elein vagy utolján *ettől való fő* gátollya; hanem egyszermind a' bortul valo fő *fájás, ne-* nehélséget-is. Melynek többi közödt két bizonyság tévő- *heség.* jithozzuk elő Marcus Cátot tudni-illik, ki Plinius iráfaként, minden dologgal valo éiesben málok felett fő ember volt. Ha a' vendégségben ugy-mond sokat akarsz innya, és örö- mest vacsorálni, nyers káposztát egyél vacsora előtt eczet- tel egyben a' mennyit akariz, és ismét mikor vacsoráttal öt levelét egyél, oly léfesz mintha semmit, nem ettél, s' nem ittal volna, s' ihatol a' mennyit akariz. Másik bizonyság tévő *Claudius Galenus* ki azt írja hogy a' káposztale- velét ha meleg vízben meg-áztatod és fejed körül téfzed, a' részegségnek természet szerént ellene ál: mely léfzen ez *a' káposztá-* parajnak kivált-képpen valo borral ellenkezésétül a' mint *nak a' szőlő-* *M. Varronál Agrius* meg-jelentette. A' honnat nem ok- *vel való* nélkül írta ugy-láczik *Athenæus*, a' mely szőlőkben káposz- *ellenkezése,* ta terem kevessebb szőlőt teremnek. Innét jedzette-fel *Theophrastus* hogy az élő szőlő fa ennek szagátul fut, és ismét *Plinius* azthogy a' borenek szagátul, vagy izitül meg-vész, hanem czékla levelét belé meritvén helyre ál. Mely okra nézve a' bölcs *Androcides* a' mint azon *Plinius* írja a' káposztát a' részegség ellen a' mint meg-irtuk igen használni mondgya: és innét az *Ægyptom-béliek* a' mint írják *Svidás* és *Athenæus* mivel a' bort igen szeretik, minden étel előtt káposztát ettek: és az egymással valo vendég- ségek elein ebbül étket készitettek, a' bor általma el-üzésé- re: meljet sokan a' veres káposztátul értenek. Az *Ægy-* *ptombéliek* nyomdokokat követik sokan, elsőben-is a' Né- *prombítiek* *bor szeresők,* metek, és *Flanderek* minden étel előtt éyén a' káposztát, s' néha

néha utol hogy a' bor csalárdságának eleit vegyék: meljert mind igen búven szoktak el-köszönni, mind pedig serényen meg-inni, a' munkát könnyen el-szenyvedvén, a' szomjuságot pedig nem annyira: Melyre Brisgai Mastaller Gyárfás tudos némettel, s' nékem barátommal így szoktam néha néha jádzeni.

Minden erős munkát tud Német szenvedni,

Vajha szomjuságot tudna így viselni.

A' mik következnak meg-tartásra méltó dolgok. A' káposzta torfa hamva, és annak főzelékje, a' fejet korpátul tisztítja ha véle mosod; és ha lágy meleg káposzta lével melegited az emlőt, tejét többíti: ennek hamva ezen-kivül tyukmony-féjérével az égetésnek ellene igen jó; s' vize mely csepeg belőle mikor égetik lastu tűznél, az uj szeplőt el-törli, nem külömbé mint a' vad lednek gyökerének héja, ha először meg-rágod, s' reá kened. Hozzá adom azt hogy ha a' káposztát gyenge töröt árpa bélelével olzve töröd és rósa vízzel egyben szemedre kötöd, annak meleg folyását meg-állítja: és ha megfőzött leveléhez eczetágyat hozzá télsz, s' nyers két tyuk-monynak székít, kevés rósa vízzel, s' mind ezeket jól olzve elegyited, meg-lágy melegited, reá teszed, s' gyakran változtatod, meg-tapasztalod hogy köszvényháborgatása, s' reád jóvése ellen igen fű orvosság lesz. Ezen káposzta vagy magánosan, vagy hájjal egyben törtvén izzado hévséges daganat, s' veres kelés ellen igen használ, ily módon: A' meg-bántodat részt veres olajjal tápláld, és e' meg-nevezett orvosságot flastrom modra kösd reá. Ugy gondolom e' káposzta historiájában semmi-is hátra nincs emez nagy természet csudáján kívül; tudni-illik hogy e' vetemény paraj (melytől meg-mondottuk hogy a' izló fut,) a' porcs fű, és fekete gyopartul fut, s' azoktól el-szárad,

A' Németek munkát szenvedhetnek, de nem szomjuságot.

Korpát, tej, égetés, új szeplő, szem selyés.

Hévséges daganat, s' Antal rúze.

A' bor a' káposzta meg-fővése ellen való.

el-szárad, csudálatos természeti ellenkezésből, meljél ezek nem kevellébbé úzik a' káposztát, mint a' káposzta a' szőlőt. Innét ki-jő az, hogy nem ok nélkül írja Paxamus, Görög földi munkás, hogy ha a' forró káposztában, kevés fő bort öntesz, többé főni nem fog, hanem erejét és színét elhagyván el-rohad, innét van az is hogy a' kik akarnak itallal másokat meg-győzni először nyers káposztát esznek, melyet ír Gvilhelmus Gratarolus hogy ő szemei előtt eset-meg, az ő egészség meg-tartása felől írt könyvében. Mivel mikor ő egy vendégségben asztalnál ült, minden ráköszönők pohárát el-vévén igen jól ihatott ezért, hogy veres nyers káposzta levelet ett volt előtte. Ennyit írni a' káposztáról elég legyen ha először arról meg-intelk, hogy a' mely káposzta száraz és szikkar helyeken terem, az igen földes, és szorító: a' meleg és nedves helyen termő káposztában pedig ellenkező dolog igaz. Ismét hogy a' retek ezen hasznosra a' részegség meg-gátolásában hasznos, a' mint az ő helyén meg-mutattyuk.

*Nevezetes,
de nem kö-
vetni valo
historia.*

A' Petrefelyem, és annak egynehány orvos hasznai.

III. A G Y.

A' Vetni valo méh-fű, melyet a' Görögök *selinum* nak (vagy holdosnak mondanak, a' gutta útéről, melyet a' mint majd meg-mondgyuk okoz.) közönségesen petrefelyemnek hivattatik: ennek erejét, és orvoslásra valo hasznait itten kevés szóval le-írjuk. Florentinus az ő Görög földi munkáji között, hogy innét kezdgyem-el azt írja hogy a' méh fű vagy petrefelyem kenyérral edgyütt falastrom gyanánt reá-tétetvén, a' szent Antal tűzét meg-gyógyittra: ha tűze, arena, pedig meg-főzöd emberből a' kővecset ki-vészi, s' kívül va-rizellet, és lo tápláló melegségével is azont cselekszi: Isméta' ne héz

*Szent Antal
há-túze, arena,
és
vizelet,*

buddozást és nyavalyás vesét segíti, mind a'levele, mind gyökere. Meljet a' fűvekrőlro Poëta-is fel-jedzet, így ír-ván erről.

*Ha nyersen meg-eszed vizelletet indit,
De jobbnak gondollyad meg-főzött gyökörét,
E végre be-venni s nézvén természetét
Magvának, meg-érzed ezen hasznát s véget.*

nitéstől való
kékek, cse-
csék, vesék,
szájszakadé-
k, avara-
sárgaság, ho-
szám.

Hozzá adgya ezen kívül azon Florentinus, hogy az útész-
fel meg-kékült helyeknek régi színeket meg-adgya, hogy
ha meg-főzött magvával táplálod; és a' csecs kemény-
ségét, levelét meg-törvén, ha reá téfzed meg-gyengíti. Pli-
nius azt írja hogy ha magvát tyuk. mony fejérével meg-ke-
ned, vagy vízben meg-főzöd s meg-ízod a' vesét; meg-gyo-
gyitja, ha pedig hideg vízben töröd-meg, szájad fakadé-
jának használ, ha pedig régi borban íszod a' holyagban va-
ló kővecset rongya; meljet véghez vízben gyökere-is. E-
zen magot fejer borban szokták adni a' sárgaság ellen, is-
mért azoknak az Afzszonyoknak, kiknek ho-számok nem
folynak. Hagyókerét lévén meg-főzöd, vagy eczet úgy
formán eczetes olajjal meg-csinálod; télben, tavasz ele-
jin, és ősz végén ély inkább véle hogy nem mint nyárban;
ezzel-is pedig ebéd és vacsora elein: mivel az holmit fel-
ső részről alfora alá víszü, a' vizelletet meg-indítván. De
itt el nem kel hagyni azt hogy nem csak a' vesének hasz-
nál a' petrefelyem, hanem a' colikában fekvőknek-is, ismét a'
mely nyavalyák ki nem jöhető belső szelekről támadnak.
Továbbá ha magvát eczetbe meg-főzöd s' vízben; a' meg-a-
kadályoztatott vizelletet ki-vélsz: Magát a' palántát pedig
ha meg-töröd, s' az Afzszony szerfszámában dugod, a' méh-
ben való magzatot buritékjával edgyütt ki-hozza. Ennek
vizét ha meg-íszja az Afzszony, méhe hejában való nedves-
ségekről

Colica szél,
puffadás, a-
lutt vér.

Vizellet,
magzat,
méh, mag-
zat után
való bér-
tya.

ségektől meg-tisztul. Dioscorides semmi bizonyos nyavalyához nem alkalmaztattya a' petrefelymet, ha nem közönségesen minden dagadatra hasznosnak mondgya; így együgyű-képpen irván felőle. *A puffadságokat meg-*

Dagadás,
colica.

Irja mindazáltal hogy a' colika ellen a' mint meg-mondók hasznos; ismét a' gyomornak, így irván: a' Petrefelyem a' gyomor és középső bél puffadását ismét a' vér³ hasat gyógyittya. Kivel edgyet ért Galenus irván ezen kívül hogy a' szájnak igen kedves. Plinius azt írja hogy a' mely vizet véle meg-fősz kedveslebb léfzen: Görög Florentinus pedig azt hogy ha ételben eszed a' (ebet inkább folytattya. A' szem és csecsk dagadást el-velzi, ha vizét darab fejer kenyérben csepegteted, s' reá ragasztod. Meljet el nem hagyott a' fűvekről író Poëta így irván a' petrefelyemről.

Has, vérhas,
seb, sem és
csecsk daga-
dás.

Ha vizével fejer kenyér darabocskát,
Meg-kensz, el-állitja szemed puffadságát
Ejjel fel-ragasztod ha salasztrom gyanánt;
Igy is mulasztattya csecsknek dagadását.

Miért tiltot-
ták el az é-
teztől régen
a' petrefely-
met.

Csak el nem hagyám hogy Crisippus orvos Doctör, és Dionysius sem a' him sem a' nőstény petrefelymet ételben nem dicserik (noha Plinius idejében a' mint hogy most is igen közönséges a' lévben, és azt jól meg-szerfizamozza, az honnat Theophrastus enodmonnak vagy jó szagosnakis hívja) mivel tornak ajánlatazott, és ezért nem szabadonak-is tartották, vagy a' mint Plutárchus írja mivel a' kopor-fokat petrefelyemmel szoktak volt koronázni; a' honnat vagy on emez régi példa beszéd: *petrefelyem nélkül szükölköddik a' felől a' kinek egészsége kétes.* Vadnak mindazáltal olják, kik Crisippus és Dionysius szavait a' vizi apiomról vagy méh-füről értik, mivel korságot indit. De ez a'

mi petrefelymünk erejéhez semmit sem tartozik. A'nőstény petrefelyem gyökér azt mondgyák hogy férget teremt; s' el-hízik sokan hogy mind a' férfiat, mind az afzszonyi állatot meddúve téfzi, ha meg-eszi; ismét hogy a' gyermek szülők tejektől korságoók léfznek, a' kik petrefelyem etel után csecseket szopják, mindazáltal a' him nem annyira ártalmas mint a'nőstény a' mint a' régiek bizonyságokra támaszkodván írja Plinius. Meljekre nézve nem kelcsudálni ha az uj Orvos Doctorok Avicenna tanácsából a' korságoóktól meg-tiltyák a' petrefelymet, s' erre nézve a' Görögök a' dajkáknak, és viselőseknek a' petrefelymet nem engedték enni. Noha más oka is lehet, tudni illeik hogy az Afzszonyok tejek bővséges folyását meg-gátollya, és a' véle élőket Venus játékjára izgattyá. De itt el-nem kel azt halgatni hogy Celsus a' petrefelymet azok közzé téfzi s' meljek hüvesítnek, és a' hideg-lelés hévségét olajjal edgyben ha véle kened hüvesítik. Meljet Quintus Sere-nus is le-irt iljen-képpen.

Korság,
magalan-
ság.

Dajkák vi-
selés Afzsz-
nyok, tej, és
ferelem.

Hideg lelés.

*Atleg hideg-lelés hogy ha bántya tested,
Petrefelyem vizben tett olajjal kenyed.*

A' több petrefelyem erejéről való dolgokat el-halga-
tom, ha azt hozzá téfzem hogy a' halas-toban betegeskedő
halak, ezzel igen meg-ujulnak. Ismét hogy semmi ember
lehelletit annyira kedvesse nem téfzi, mint ha uj petrefely-
met eszik ember; meljet a' testeckel kereskedő Afzszonyok
jól tudnak; petrefelymet évén, s' körültek hintvén, hogy
az ő ocsmány szagok genyecségét, mely rajtoz vagon el-
ritkollyák: és kedvessebb illatot lehellyenek. Ezt a' pe-
trefelyemről való historiát szinte be-zárlom vala, mikor
három dolgok igen alkalmas helyen jutottnak elzem-
ben. Elsőben a' hol Scorpio marástul félsz, petrefelymet
ne egyél;

Szájnak
kedves sa-
ga.

Három meg-
paráfra
műltó dolog.

ne egyél; a' mint fel-jedzette Alhubater, Almanforhoz Saracenusok Királyához irván. Második az hogy a' szá-
kácsok petrefelyemmel az eczet szagot az ételbülki-ve-
szik, a' pineze kulcsárok penig, a' borbul a' nehéz szagot,
a' mint írja Plinius. Harmadik az hogy a' petrefelyem, földi
mogyoro *eleofelinum*-fű, petrefelyem szabásufű, es a'
paraszt méh-fű annyira egy formák, s' egy erejűek hogy ed-
gyik másik nevét a' fűvekről írónál gyakorta viseli: A' mi
a' földi mogyorot vagy *hipposelinum*ot illeti (hogy azt el-
muloval meg-jelensem) én azt gondolom hogy Gazi-
gen helyeslén magyarázta *equapium*nak, vagy lo forma
méh-fűnek, nem az ő jeles nagyságáért a' mint sokan mon-
gyák, hanem hogy az el-fűrat lovaknak egészséges. Mel-
lyet jól tudván a' nagy Homerus írja hogy Achilles, az Uly-
ses és Phœnix követi meg-fűrat lovainak vizi méh-fűvet,
vagy *eleofelinum*ot adott elejekben. Melynek okát Plutár-
chus az ő vendégségi közörr azt adgya, hogy a' lo munká-
tul meg-szűnven lábát fájlaltattya, melynek ez orvossága,
a' hola' *poludapium*ot az *eleofinum*, és *hipposelinum*mal edgy-
ben zavarja. Eddéga' méh-fűről írni elég, meljete' petre-
felyemmel edgyé tenni nem nagy vétek, mindeniknek
ereje edgy lévén.

A' vest és el-
fűrat lo or-
vossága.

A' kövér porcsin, és annak orvos hasznai.

IV. A G Y.

A' Kövér porcsin majd csak maga az, a' mely ő idejében
majd minden emberek ételében közönséges, és mind
gazdagok, szegények asztalára olajjal, toval és eczettel
egyben viterik-fel. Hideg és nedves, melyre nézve a' me-
legsáros folyást meg-hidegitvén meg-jobbirtya, és az hév
hideg lefűcsék ellen hasznos. Meljet a' fűről író Poëta el nem
halgatott irván felőle.

Sáros folya-
marok, és
hévséges hi-
deg.

*Nedves és hogy hideg mondgyák az ereje,
A' hæv hideg lelést innét segette
Ha hasadra tölted zöld fűvet meg-törve,
Vagy meg-rágot, s' vize mind ezt véghez vitte.*

Ha fogad fok savanyú, vagy hideg holmi ctele miatt fognak fogyatkozása, fogyatkozik, ennek meg-étele orvosságul léfzen; és a' szent Antal rüszét-is orvosság, meljel edgyút szerelem kivánást, s'arrul való álmokat ront. A' verőfény száraztátul való fő fájások, rosa vizzel egyben elegyítvén enyhíti; és a' ki-velzetre hajlando sebeket ázott árpa bélelel egyben igen jó vele meg-kenni. Ezen kívül a' mely csecsemő gyermekek köldök le-szállása miat nyomorognak, haiznosian rájok köthetik; és a' logo fogokat meg-erősíti ha eszed: meljel edgyütt a' száj, és nyelv-csap fekélyét meg-gyogyittya, és az iny puffatságát vízével le-szállittya. A' gyomorban való elő állatokat ha meg-főzöd, vagy csak vett vize is ki úzi, és a' kiket a' vér-has bánt ha borban meg-íszszák meg-szabadulnak; Az honnat mondgya azon Poéta.

*Vér-solyás,
has-menés.*

*Ha eszed vagy iszod vér-hast e' meg-szüntet,
Es hasnak nem enged tovább való mentet.*

*Szomjuvágy,
szomócsó,
kőszvény,
csecs.*

Görög Leontinus írja hogyha a' kővér porcsin levelét nyelvek alá részlik, az igen szomjuhozók szomjuságokat megoltya, és a' szomócsót sok ideig ha véle kened el-voiszi: Meljel Plinius-is el nem hagyott azt tanitván hogy ezen kívül a' csecs, és kőszvény dagadását a' kővér porcsin vize mézzel egyben, vagy cimolia crérával mely a' kőzőnség csetánal nem egyéb, meg-gyogyittya. A' kiknek hideg a' gyomrok, a' kővér porcsin hideg természetit ménthával, kőménnel vagy valami baszoló melegítő fűvel szokták meg-mértékelni. De csak nem el-hagyám e' csudát hogy

a' kővér

a' kővérporcsin a' mod-nélkül való hideget mértékeli, ha árpa liszettel egybetöröd, s' májadra, és belső oldal tagaid körül kötöd. Ismét ha mézben mártod, s' ugrárod, és szádban tartod szájki-cserepezését, és fekélyét meggyogyítja. Ezen kívül gyökeric ha megaszalod, és mézzel öszve töröd kenőcs formára, ajak, s' más részek hafadást gyogyítja; ismét a' febek fájdalmát enyhíti hogy ha olajjal vagy azzott bélelled reá csinálod. Ismét ha megfőzöd a' vér folytat igen állítja. Utolsó e' lesz: meg-tapasztalták a' régiek, hogy a' kővérporcsin vize, a' vér-pökést meg-orvosolja, sőt inkább csak maga-is a' kővérporcsin akar miképpen add-bé. Meljet ha eczettel egyben csel a' gyomor bévségének igen fog-hafználni.

Hérséges
hideg, száj
genyetség,
ajak hafadást,
folytat, vér-
pökést, gyomor
bévsé-

A Czékla és annak orvos hasznai.

Székelyudvarhely.

V. A G Y.

Claudius Galenus azt írja, hogy e' vetemény parajsalétromos erejű, meljel a' testben való szemetet-is ki-mossa: mely erő a' fejer czéklában inkább vagyon, úgy hogy a' hasat a' benne valónak ki-adására ugyan hívja, és azt igen marja, a' májnak valami kis kárával; Mely két utolsó dolgot szép két versével egybe foglal: Hassiai Eobanus.

Szemét, has
indítás,
máj.

*Art a' czékla ha nyers, de főve jól segít,
Mivel gyomrot májat mardos, és meg-tisztít.*

Diphilus kertiorvos Doctör azt írja hogy a' fejer czékla a' hasat meg-indítja, a' veres pedig a' vizelletet. Vadnak oljak kik a' fekerét gyalázzák azért hogy fekete sárral teljes vért terem. Vizét ennek ha orrodban vészed, fejedet tisztítja, ha belé töltöd füled fájdalmát enyhíti; ha véle kened a' fogat, sérelmét meg-állítja. Ha ennek vizével fejedet meg-mosod, és vakarod a' tetveségtől, és

kolzsóság.

Has, vizel-
 let, fő-fül,
 fog, fő-ter-
 vesége, éget
 részek, láb-
 nak hideg-
 zólvalomeg
 vütele.

koszofságtul meg-fzabadit, és ha gyökere vizét orrodban
 izivod, fogad fájalmát enyhíti. Ha meg-főződ a' czék-
 lát, s' hideg vetrelábadot vagy egyéb rélzedet véle táplá-
 lod, annak fájalmát meg-enyhited: ha levelét meg-főződ
 az égetést meg-orvosollja. Hozzáadom azt hogy a' czék-
 kla gyakori étele a' püslagoszeműknek igen hasznos; és ha
 labodával egyben ennek főzelékjét az Afzszony méhében
 őntöd jó moddal, annak vétségét meg-orvosolja. A' ve-

Piszlago sem
 afzszony méhé
 nyaravályjái,
 has menés.

Féreg, máj
 bé-zárolta-
 rása, lép-fá-
 já, és bél

Fokhagyma
 szag.

A' czékla
 táplálása.

res, avagy fekete czéklát is szokták főzni sük lencsével az
 has-menés ellen, meljet a' mint mondok a' sejer czékla
 meg indit: ezent ha meg-főz és nyers fokhagymával e-
 szel, béledben való molyokat ki-úz. A' máj bé-zárlodása el-
 len alkalmazosabb a' malyvánál, kivált-képpen ha mustár-
 ral és eczettel eszed. A' lépe fájokat is meg-évén, igen se-
 giti, a' melyre nézve inkább mondhatnád orvóságnak, hogy
 nem mint ételnek, mikor így eszed. Menander edgy a'
 Görög földi munkások közörtasztirja hogy a' czékla meg-
 süttetett gyökere, a' nehéz fokhagyma szagor, és genyetsé-
 get el-olrya ha réá feljűl eszed; a' veres vagy fél veres gyö-
 kere a' czéklának jobban táplál, s' job vértüemz, hogy
 sem mint a' levele: ezen-kivül az-is benne vagyon hogy
 szelet támaszt az emberben, noha egyébaránt az ember
 gyomrán könnyen által mégyen. E' vetemény paraja'
 mint hogy a' többek-is kevésé táplál; hogy ha mod nélkül
 eszel benne a' gyomrot a' mint oda-fellyeb meg-mondók
 háborgatrya, és rágja. Van mindazáltal ez a' haszna, hogy
 ha mén-serben meg-főződ hasadat meg-indirtya a' mint
 Caristiai Diocles fellyeb való levelében meg-irja. Továb-
 bá itt el nem kel halgatni, hogy valamint oda-fel meg-
 mondottuk a' mint a' káposzta a' borizit meg-vesztegeti,
 ugy ha czékla levelet belécsinálsz könnyen helyre üttetö-
 dik. Ha

dik. Ha eczetet hamar akaríz csinálni, meg-törvén c'zékla gyökeret vesd a' hordoban, s' három ora alatt eczetre válik: ha akarod hogy első állapottyára visszafá térjen, káposzta gyökeret belé csinálni elég léfzen. De ezek a' mi Bor és eczet

bor ritkairul irt könyvünkhez valok; meljet soha nem fognak látni a' bor árulók, hanem ha el-hadgyák sok emberek veszedelmekre való sokszori bor elegyítéseket.

Az izetlen paré, és c'zékla, s' mindenikének orvos

Haáz Rezső hasznai. Blitum

VI. A G Y

AZ izetlen parét vagy blitumot gondollyák sokan hogy a' hasznak hasznontalan, s' a' gyomrot annyira háborgato hogy némeljeket könnyen a' haragra indit; és hasmenést, okádást, bélnek fájdalmával egyben a' sárt meg-indit. Has, harag, hasmenés, okádás, vérhas.

Ván okoz meljet ércs a' szüntelen, és mértékletlen véle való éléfrül. A' mely okra nézve ezent Plinius hejában való izetlen parénak nevezi; és a' Hassiai Poëta Eobanus tunyának, s' csak hasindítani valonak mondgya, így szólván.

Rest, böcsstelen, s' erő nélkül való paré,

Csak ezzel jó gyomrot hogy szokot indítani.

Errula'tunya embereket bliteusoknak, vagy izetlő paréjuaknak hívják; noha a' régiek bliteusoknak hívták azokat, a' kiket a' Deákok bolondoknak, s' innét a' Gallusok a' semmire kellő embereket blitreseknek mondgyák; és Menandernél ezen szó Afzszonyok szitka. Az izetlen parét ha meg-íszod A' Blitum izetlen pa-
79.

borban írják hogy Scorpio ellen jó, s' láb kelífsére is hasznossan kenhetni, ismét a' lépre s' annak fájdalmára olajjal egyben. Hippocrates (a' miot írja Plinius) azt tartya hogy az Afzszonyok ho-zámát ennek étele meg-állitya. De itt elnem kel halgatni azt hogy a' régiek ezt az izetlen

parét a' czéklával egybe zavarták; a' honnat Mártiális a' czéklát izetlennek nevezte ez ő két verseiben.

Az izetlen czékla, ebédit ácsoknak

Tarcsa, de szüksége lészen bornak s' borsnak.

Mivel nyilván a' czékla nem izetlen, hanem saletromos izú, melytől lesz az-is hogy ha vizét orrodban vészed a' taknyot ki-hozza, kivált-képpen a' fejez czékla viz. Edgy vagy két hasznát az izetlen parének csak el nem hagyám: Egyik az hogy a' mely vízben meg-főződ kivált-képpen a' vereffet, az a' viz gyökérrel edgyben a' főnek korpáságát ki-tisztítja. Második az hogy ha levelét hamu alatt meg-főződ, az égetést igen segíti. Meg-emlekezzél arról hogy az izetlen paré a' czéklánál mind izetlenebb, mind nedveseb; mely okra nézve haragot-is indit, valamint szente a' tők, és dinnye; meljek mikor fel nem indithatják az érzékeniséget, továbbra való halogatással el-roncyák az ételt, és innét van az okadás, és mod-nélkül való gyomor fel-háborodás, fok széllel elegyesleg, a' mint jól fel-jedzette Sena Péter.

A Sóska és annak orvos hasznai.

VII. A G Y.

A' Sóska Oxalísnak savanyuságáru híjak. Két féle ez, nagyobb s' kisebb, mind a' két félet eléggé szokták főzni, és a' saláta ételek között kiváltképpen kedves. Sőt ha húst véle főz, azt zöld nedveség többítésével gyönyörűségsé téfzi; s' az ételben majd egy neme a' salátának iljen hatalmas nincsen. A' Sóska az az ettem elzembem, hogy akar mely kemény húst, bőrsőt, vagy régít, ételre alkalmatlósá téfzen, és gyengévé, ha véle egyben főződ, s' először meg-áztatod. Mivel sikos és nedves természetű, meljel a' keményeket meg-lágyítja. Mel' ereje mivel mind erősebb

Haaz

Korpázat,
és égett
bely.

Szék

A' sóska é-
tele kévén-
tal.

erősebb, s' mind tartosabb a' vad lednekben, vagy eczetes labodában, ezen dolgot sokkal könnyebben elérhetni azzal, mint a' kerti foskával melynél semmi sem közönségesebb, sem aláb való, tudi-illik hogy az étel kívánását fel-indítsa, vagy a' gyomor, vagy máj hévségét mértékelye. Melyet a' fűvek rúliro Poeta mind jól tudott mind el nem halgatott a' foskárul ilyen képpen írván.

Gyomor. és máj hévsége.
86.

Tavaszzal ezt sokan, nagy örömmel eszik.

S' hogy ételt kívántat jól ezekben vették.

Mindeniknek magvat ha meg-töröd, vízzel vagy berral innya igen hasznos a' vér-has, al-fel bé-rekedés, és gyomor meg-utálása, vagy csömöllés ellen. Gyökere ha eczetben meg-főzöd, vagy nyersen is a' belpoklóságot, és omlást meg-gyógyítja: de az előtt a' fájdalmas részt eczettel és salétrommal a' verőfényen kennyed. Vadnak oljak a' kik ez egész palántával hasznossan élnek (a' mint a' kisebbik házi zöldel-is) veres hév kelések, herpes nevű kelések, vagy sártul való sárga daganatok, és szem dagadási ellen vélefalastrom gyanánt: ezen kívül a' meleg köizvények ellen árpa bélellet egyben, és a' régi fő fájatok ellen rofa vízzel elegyítvén. Az Alsószonyi állapot folyását ha méhére tészed meg-állítja, a' mint írja Dioscorides denem az ho számot, hanem bold szerént való közönséges tisztulásokot, a' mint a' fűrül iro Poeta írja; kiből ezt is ezekhez adgyuk.

Vér-has, al-fel bé-rekedés, csömör, belpoklóság, sz. antal tize, kelés, szem.

Köszvény, fő fájat, alsószony folyamatya.

Gyomor minden fele folyását állattya,

Ha ki borban ifszta, vagy gyakorta rágja,

Gyökerét ha meg-főzöd a' testnek omlását meg-enyhíti ha ezzel táplálod, vagy vakarod teste der fő-rödöben; ezen kívül fog-fájást könnyebbit borral egyben csinálván. Némeljek a' gelyva ellen hordozzák ennek gyökerét nyakokban; meljct ha borban ifzol-is sárgaságot gyógyít. De

Test felomlás, fog-gelyva, sárgaság.

mind ezeket hathatósab-képpen cselekedzi a' vad-lednek vagy *oxylaporthum* gyökere. Apulejus az ágyék hajlásban való kelésre soó nélkül őszve törri és azzal gyógyitva, régi hájjalegyben, mely két annyi légyen mint a' soóska. Ezeket pedig jolegyben elegyítvén kenyér formára kerck orvosságot csinál, meljet káposzta levéllél bé-csinálván, meleg hamuban bé-takar, s'a' kelésre csinál, s'rubával rá köt. Ha savanyu borban meg-főzöd, és meg-ízízza, a' ménében hordozo Afzszony lágyságár, és el-fordultétel kívánságát meg-gyógyitva, melyre kéz orvosság az citromban meg-főrlév-is. Elnem halgatom azt-is hogy ha gyökerét vízben meg-főzöd, vagy áztatod, veres bor szint fog-mutatni a' viz, mely a' hideg lelőknek jó és hasznos meg-csaloja. Levelét ha papiroslal kőrös kőrül bé-csinálod, és hév hamu alatt meg-lágy melegited, s' kevés rósa vízben tészed, minden féle dagadást ki-fakaszt. Tudok egy embert a' ki minden féle vér-hast a' kis gyermekekben így gyógyított. A' foskát crós eczetben meg-áztatva vala, s' az után len csepüt azon eczetben mártván meleg hamu alatt kevelés meg-főzi vala, s' az után vizét veszi vala, s' melegen adta a' betegnek. Csak nem el-hagyám azt hogy a' foskának csudálatos ereje vagyon a' pestis ellen, ha eczetben meg-áztatván reggeli orák ő elzed: szerencséslen meg-tapasztaltatott dolog, a' mint a' mi pestisről írot munkánkban meg-mutattuk. De sem helytelen, sem haszontalan dolog nem léfzen. Itt meg-mutatni a' mit irt erről Gajner Antal Papiai Orvos, be-fzélgetvén a' pestisről: A' foska ugy-mond nagy cróvel bir a' pestis ellen, a' mint én értettem egy hiteles embertől, kinél a' pestis uralkodván, senki helyéből ki nem ment, e' palánta segítségével segitetvén; ebben pedig egy-egy darabot ebéd s' vacsora előtt, háza népek között mindenik vészen vala bé:

és ha ezt

Ágyék haj-
lásban való
kelés.

Lágyság.

Dagadás,
fel-
kelés,
vér-has.

Pestis, és bé-
hideg lelés.

és ha ezt nem-kaphatott, meg-száraztván porrá törí vala, s' fejérborban itta, s' él vala néha néha Rufinus pilulájival a' pestis ellen; mely azt cselekette hogy a' pestis cselédgyében edgyet sem bántott. Hozzáadgya ezen Gajner azt, hogy ha a' foóskát meg-eszed, a' scorpio marást né csak gyógyittya, sőt mind levéle, s' magva akarmi mérges dolgot a' testben nem hágy, mellet ó clótte meg-irt Avicenna: ez utolso légyen hogy a' mi Afzonyink, a' hév hideg lelés ellen meg-tört foskát ember öklére hasznossan téfznek.

Haaz Rezső Múzeum

A Barát paré vagy Espinác és annak orvos segítsége.

VIII. A G Y.

NYilván csudálatos dolog hogy a' barát parét a' régiek nem tudák, holot tavaszi bójtben mind gazdag és szegény emberek aszalat tartya. A' hasat szokta gyengíteni, és a' testet nedvesíteni; mellet edgyütt a' szél- is őszve szedi, hanemha a' ki-vetendő nedveség ki-mégyen emberbül, és melegholmivel segirtetik. Továbbá mivel a' vetemény parajok el-készítésében sokan vétenek, azért azt kevés szoval itt meg-mutatni nem haszontalan dolog lészén. Elhányván apro szálacskáit gyökerének, minden viz nélkül főzd-meg, mivel a' főzés közben sok nedveséget ad-ki, s' meg-érvén maga levével, más levet gyűlöl: ha más-képpen főződ természet szerént valo vizét el-veszti. Meg-főzésének utánna ragado nedveségébül ki-tisztítván, fa-késsel, vagy más-képpen verd-meg, és gyakran forgasd, azután apro golyobifokban formáld minden evéségét ki-nyomván; rálakban jó olajjal, vagy ujjajjal szorgalmatosan ráncsd-meg, egest és kevés töröt bortot hozzá tévén; hogy felső inyedet csiklandozza, és szetes nedvesége ki-mennyen. De itt orvosok vagyunk, nem szakácsok, az-

Has sikítés, szék.

Mint két főzni, és el-készíteni a' barát parajr.

Jegyzéfre milto dolgok.

zért az orvosfásokra mennyünk; és a konyhai dolgokat szakácsokra bizzuk.

Az ókór nyelv és annak orvos hasznai.

IX. A G Y.

Az ókór nyelv vagy borrago (meljet az igaz *buglosum*-mal fokban edgyé térsznek) levele ételre igen egészséges, és kedves: télben egyszers mind fókaknál a gyűkere levele helyett vagyon, valamikor az idő ellenkező volta miatt levelem terem. Virága a foska ételek között nyárban igen kedves. Ez parasz az ő kedves szagával (mert oly formaszagu mint a sárga dinnye) ember erejét megújítja, és elme gyönyörködtetését borral egyben fel-indítja a mint Galenus írja. A mely miatt a Görögök *euprosionon*, vagy gyönyörködtetőnek helyeslen nevezték; ismét *nepenthesnek*, azaz szomorúságnak el-űzőjének; melyre néz emez közönséges vers.

Mondgya az ókór nyelv, szolly örömöt jó nyelv.

Írják hogy e palánra hasznos a hideg lelés ellen, és az ő gyökerét mely egyeneslen fel-nőtt három czimát erefztett ki, ha magvával egyben törőd, s' borban meg-főzöd az harmad napi hidegellen használ, a mely négyet erefzt pedig, az ismét a negyed napi hideg ellen használ; meljet Dioscorides is bizonyit. Mások azt mondgyák hogy a kelésnek igen alkalmas. Galenus azt írja hogy a kik torok egyenetlensége miatt horutanak, ha ezt méh-sertben meg-főzik, őket igen segíti. Plinius hozzá adgya azt is hogy ha ki a száraz ókórnyelv béli tórsójából ki-vészi, s' reá köti, hét levelét a hidegtől minek-előtte meg-őregedec rajta, meg-gyogyal. A fűrül iro Poeta az Arabfok irásiból ezt bizonyította az ókór nyelvről,

Az ókór nyelv az erőt, és vírámságot fel-indítja.

Házi F...

Tudomány...

Székel...

Harmad a negyed napi hideg, kelés, horut.

*Veres igen meleg hévséget meg-tisztít,
Májbul is ártalmas nedvességet indít,
Hogyha borral egyben gyakran ezt bé-veszed,
Vagy lágy meleg vizek közzé elegyited.*

Alája veti ezen-kivül azt hogy a szív fájoknak igen jó, ismét a csipő csont fájoknak: ezen-kivül ha gyakran borban veded emlekeztető elmédet külső ártalom nélkül, s maradandón tartya. Itt el nem halgatom azt a mit oly embertől hallottam ki maga meg-probálta: ha az Aszfzony a szülés, aszfzülés után, könnyen meg nem tisztulhat, ököc nyelv vizét szony méhe, adgy innya, párhagyma s petrefelyem vízzel, borral, és é-gyermekjé, des mondola olajjal, s csudálatos dolgot fogsz látni: ha szaru, vagy kecske kóróm tisztolásért hozzá téved, a méhet igen meg-indítod, ki-vetni való hordozásának maradékja ki-adására.

A Sparga, és annak orvos hasznai.

X. A G Y.

Itt az olvasot meg-kelekintem arról hogy a Görögök a fűvek, s kórók virágok előtt való bimbodzását, igen közönségesen vévén a szot spargának hitták: de mi itt szolunk csak a vetni való spargáru, melynek ez kiváltképpen való neve. Ennek étele a gyomornak igen hasznos, kihez ha kőményt, vagy ánist térsz, alfo részed, és középbéled dagadást meg-orvosolja, a vizeletet segiti, és a követ ki-tolja emberből. Vadnak oljak kik az Aszfzony méhe fájdalomma ellen ennek gyökerit borban adgyák-bé, és tagadgyák hogy azt a méh meg-marhassa, a ki olajban megtört spargával meg-kenetett. Plinius azt írja hogy a melly, és hátgirincz fájdalomnak igen használ, ismét hogy a szermelmet indítja, s a gyomrot lágyítja, de más étel előtt kel enni.

*Hidegletés,
veres hév-
ség, tüdő,
szív fájás,
emlekező
elmé, csipő
csont fájás.*

*Szülés, aszf-
szony méhe,
gyermekjé.*

*Gyomor, has
dagadás, vi-
zelet, are-
na, aszfzony
méhe, melly
és hát-gi-
rincz fáj-
dalma, Va-
nu, has.*

Nehéz vi-
zellel, vér-
has, vese,
máj.

kel enni. Dioscorides azt írja hogy akar lútvé, akar főve a' nehéz vizellel és vér has ellen igen használ, Galenus meg azt hogy a' vesét, és májat meg-tölt állapottyául meg-sza- badittya, kiváltképpen a' gyökere, és magva. Meljet Quintus Serenus emez híres Poeta, erdejében elnem halgatott így irván az ágyék, és vese gyógyításául.

Avagy spárga felet vész-bé régi borral

Vagy csak veá téfzed minden képpen használ.

Gyökere főzelékje a' nehezen vizelőknék használ, ismét

Vizellel, fog. a' fog fájának hárajta tartod. Némeljek azt írják hogy spár- ga vizet ha iszik a' kutyá meg-hal, meljet igazé, vagy nem, fzem mellátott dologbul meg-tudhacsz. Továbbá itt azt

*Mint kel el-
készíteni a'
spárgát.* elnem halgatom hogy ennek kevés főzés kel: innet Dru- sus a' hirtelen lett dologrul ízokta volt mondani *Hamaráb*

Szekely, vagy helyi lett hogy nem spárgát meg főzhetnél. Ha kővér lévben meg- főzöd, magok szerzfámozása belőle ki-eczik. Ha vízben jo olajjal, vagy ujjvajjal, loval borfál és eczettel csinálod, igen jo étel leszén. De el-felejtém ismét hogy itt or- vos vagyok, nem szakács.

AZ ORVOS KERT MASODIK MEZEJE

melyben vadnak egynehány enni valo gyöke.

rek négy ágyban.

A' kerti párbagyma, és annak orvofsági.

I. A G Y.

Csuszó álla-
tok marása,
nehéz vi-
zellel, vér,
szem, has.

E Gnehány enni valo gyökerek orvofságit itt le-irni igye- kezyén a' pár-hagymán kezdem irásomat; melyről írja Sotion az ő Görög földi munkáruul írott könyvében hogy ha meg-töröd s' rá kötöd, a' csuszó mászo állatok marását minden más patika szerzfámnál elcb meg-gyogyittya:

s' magvát

a' magvát ha aszu szólvól meg-csized; a' vizellet nehefé-
gétjora fordítja: Ísmét régi vérpókésnek segítségül lé-
fzen, habideg letéssel nem léfzen edgyútt bizonyos mér-
tékben megannyi myrtus dioval, vagy galleffel, és töm-
jén lisztel bé-adod. Hippocrates minden elegyítés nél-
kül parancsolja hogy adgyák-bé, és a' gyakori ételétül a'
pár-hagymának el-tilt, mivel a' szem fényet meg-tompít-
tya, és a' gyomrot rozszul tartya. Melyre nézve igen
szépen irt Hassiai Eobanus ilyenképpen:

Párhagyma darabja meg-bántja a' szemet,

S' terhével meg-nyomja a' belső részeket.

Nem annyira fog ártani ha meg-főzöd, úgy hogy majd
ki-dagadgyanak: miveligy nem kevesebé táplál ez mint
a' hus; noha a' gyomor nehezen eméztheri-meg, az ő nem
tudom mitsoda töves részei miatt. A' nyers párhagyma bő-
vizer Plinius a' le-törő orvoságok között számláltya: mi-
vel az a' hire hogy Mela szenelt vitéz midőn az ő gond-
vifeletlensége miatt, mint büntetésre méltó hivattnék
Tyberiusstul, nagy kétségben valo esése közben párhagy-
ma vizet négy tallér nyomonit bé-vett mely miá mind-
gyéert minden győtrelenélkül e'világbul ki-mult. A' párhagy-
ma ha mézzel őszve törtetik a' fekélyt tisztítja, az idét-
len szülés miatt valo folyásokat kevés vizer téjjel edgyben
ha meg-íszod, meg-állítja; és a' régi kőhőgést meg-gyo-
gyítja a' mint a' fűrűl irt Poéta fel-jedzette.

Ha aszszony teivel a' párhagyma vizét,

Elegyited s' íszod csak hamar meg-gyogyít

Régi boratokat, és sok fele véréket

Tudódnak, s' idővel adgya egészégét.

Hasznosan adgyák azokoak-is a' kik mérges kígyoktul
marattattak: sőt ha mézzel őszve törőd hasznosan ezek-

*A' párhagy-
ma vize le-
törő.*

*Fakadék, asz-
szony folyá-
sa horut, tő-
dő, mérget
marás, ső
fajás.*

túl meg-mart helyre térszed. Ha ezen kívül vizéhez harmad részéni mézet térszel, s' orrodban, vagy füledben cseppen-ként csepegteted lágy melegen, főnek hidegfájdalmat mit meg-állította. Ezen vizet ha eczettel, vagy gallel fel has-menés, elegyited, s' homlokod véle törőd orrod vére folyását sco. meg-állította; a' mely ugy-is meg-lészen ha egy kevés tömjént hozzá tévén orrodban szívod, s' ezen a' melly betegségét mézzel egyben egélségre fordította. Itt el nem kell halgatni a' mit Galenus ír, hogy a' párhagyma keserűségért vetkezi, és kevesebbé puffaszt, ha két vízben főződ meg, s' azután hideg vízzel meg-öntöd: mely modon mondgyák felőle hogy a' mod nélküli való has-menést meg-állította, s' nehéz szollást meg-állit, a' torok egyenetlenségét meg-egyenestvén ragado nedvességével. Mely okért a' fogoly madarak is ha Aristotelesnek hiszszünk ezzel élnek, szavok ékeségének meg-teretására. Innét kissébbé kelcsudálni hogy Nero olajjal párhagymát ett holnapok bizonyos napjain, ékelesszollásnak okáért, midőn e' felől veszekednék, a' izzo-vifelésre tanító mesterrel: mely időben semmit eg'ebet, s'őt még kinyeret sem eszik vala, a' mint írja Plinius, ki ez dolgot érti a' me tőlő hagyma felől melynek ezen Nero Fejedelem méltóságot adott. Némellyek meg-probálták azt hogy a' párhagyma vizét borral eg'ben bé-vévén, ágyék fájdalmát meg-gyogyították; és a' törött részre tévén, azt jobkurban állították: mit mondgyák többet.

Ezennel gyógyítasz méhet bé-zárlottat,

Es gyümölcsözökké térszen leányokat.

El nem kell vesztegleni a' mit írnak Dioscorides, Plinius, és Celsus, hogy a' pár-hagyma szorít, és a' vért meg-állította a' mint meg-mondok: melyre nézve a' sebre halznoflan tétetik. Meljet Q Serenus el nem halgatott így szolván.

Felcsesse

Vér, melly,
has-menés,
sco.

Haaz Fejedelemtől

Tudó állította, s' nehéz szollást meg-állit, a' torok egyenetlenségét meg-egyenestvén ragado nedvességével.

Székelyországban

Neroról
szép hiszto-
ria.

Ágyékfáj-
dalom, rom-
lás.

*Felette ki-nyilt seb kömény hamujátul,
Bé-vonodik avagy hasznos pár-hagymátul.*

Ezen pár-hagyma magvát ha meg-töröd, és malosa sző-
lőben, vagy fő borban meg-iszod nehéz vizelletet.
mint meg-mondók gyógyít, és a' vizellő ezközöket tágit. *Vér, seb, ne-
héz vizellet.*
tya. Es ha párhagyma vízzel elegyitez lud kővérít, s' az-
zal kened az aszfzony méhének külső részeit, ho száma u-
tán, a' bé-vonodot méhet meg-tágittya. Ezen vizet ha
lágy meleg vízzel egyben isziza a' terhes aszfzony, hatal-
masson munkálodik a' magzat ki-adásában. Némeljek-
túl ugy hallottam mint szemmel látott dolgot hogy a'
párhagyma magva mirrhával, és vízzel, vagy uri fű vizé-
vel **őszvetőrtvén, igen jó segítség, a' tüdőből, vagy melly-
bül való vér pökések ellen.** Ugyan ebben két drachmá-
nyit egynebány myrtus szemmel és kővér porcsin vízzel
ezent cselekszi. **Továbbá a' párhagyma levelét ha meg-
főzöd, ennek páraját sályás és borostyános fő borban allo**
rézeden bé-futatod s' meleg fűvét hasadra kötöd annak
kolikáját meg-gyógyítod: mely sokszori szemmel látott
dologbul meg-probáltatott; többi közöt ezzel-is hogy a'
metelő párhagyma vize mézzel egyben az Aszfzony mé-
hét tisztíttya, és ha jó borban meg-iszod a' ho számot meg-
indíttya. Hagyakran eszed étekben használ a' tenyifesz-
re, és ha tőmjénnel, vagy gallellec őszve töröd, s' orrod-
ban dugod, abbul folyo vért meg-állit. Továbbá ha ki-
jol akar végére menni ha valamely el-vágando része nyil-
ván gutta ütöt, vagy csont törés alá vettettedet, a' párhagy-
ma zöldellő részét törje őszve, és egy éjjel tagára tegye reá
ha feketeségét vagy zóldségét kevelsé le-verkezze, meg-
mutattya hogy tagod még élő, másképpen el-vel vágni *Gutta ütött
része.*
hogy a' többi-is el-neveszeise. Sokszori szemmel látott

Meg-tarrá-
va méltó do-
log.

Mint fed-
gyed-el a'
párhagyma
nehéz sza-
gát.

Mint lesz a'
borból eczet
és ellenben
a' eczethál-
bor.

Szek

dologból hitette-el én velem edgy Spanyol a' természeti dolgoknak fáradhatatlan vizsgálója ezt, a' meljete' mi utánunk következendőkkel-is közleniakartam. A' párhagyma orvos hasznairul eddég eleget irtunk, de minck-előtte ennek véget vetnék, meg-intelek, talám kedves léssen, arra hogy a' ki kőményt előszőr ezik, a' párhagyma nehéz szagát nem lehelli-ki, akar mennyit egyék benne a' mint írja Sotion az ó görög szántás vetésről irt munkáji között. Ez van hátra egyedül Crescentius Péterből; hogy ha a' párhagyma magot borban veted azt cselekedzi hogy meg ne eczetesedgyék, sőt hogy az eczet borrá változzék, az az eczetes szagát le-vertezze; meljet kicsiny munkával úgy tapasztalhatz-meg, hogy onnatlok hasznod leheffen: de nem érdemlika' mi bor áruloink, e' hasznot hogy megjelencsem nékiek, kik a' bornak dőgi, és veszedelmes elváltoztatóji; más szép dolgokat ezedben fogsz venni a' mi borok titkairul irtott könyvünkben.

A Veres hagyma, és annak orvos hasznai.

II. A G Y.

Hippocrates
a' vereshag-
máról való
ítélesi.

A' Régi parasztlak a' mint Columella bizonyította, a' veres hagymát edgyeseknek vagy *union*nak hitták, mivel egy kiváltképpen való feje vagy on, nem fok mint a' fok-hagymának; mely szota' mi Gallusunk mint közönségest most-is meg-tartanak. Hippocrates a' veres hagymát inkább színevel, hogy nem izivel dicsírte, mondván hogy nézést szép, kostolásra nem jo, mivel maro, igen hev, és izado. Sotion görög szánto-vető és orvos azt írja hogy ha a' gyenge veres hagymát mézzel egyben éjottra minden nap eszed, egélséged vastagságát meg-örzi; meljet a' füvekrül irtó Poeta fel-jedzettigy irtána' veres hagymáról.

— ki ezt éjomra minden nap eszed,
Fájdalom nélkül tartod életed.

Irja ezen kívül azon Sotion hogy a' veres hagyma a' fa-^{Fakadék,}
kadékat meg-gyogyittya, és a' verőfényen vakartatván a' ^{szeplő, fül,}
szeplőt ki-tisztittya; és a' genyetséges fülnek, vizével hasz-^{torok gyike}
nál. Ha a' torok gyikot meg-kened véle el-mulik; így ^{borut, ku-}
használ a' horutnak-is ha hamualat meg-sütöd, és olajjal ^{tya marát.}
egyben eszed. Vadnak oljak kik azt állittya hogy a' zöld
veres hagymátha eczetben meg-töröd, s' véle meg-kened
a' kutyá marát harmad-napra el-öszlattya; ismét ha a' tűz ^{Dagadás,}
helyen meg-sütöd, s' árpaliszta edgyüvé tészed, szemnek ^{szélörifek,}
könnyező fájdalmát, és nemző részek fakadékit meg-gyo-^{fül, némahe}
gyittya. Ezen-kivül ha ennek lágy meleg vizét, aszszony
tejével fűledben csepegteted, annak nehezségét és zugá-
sát meg-állittya: meljet vízzel egyben adtak meg-innya
fokana' hirtelen meg-nemulóknak. Mind ezeket ezen Po-
éta gynchány versekben ki-jelentette iljen képpen:

*Veres hagyma kutyá marását gyógyittya,
Mézze, vagy eczettel, vagy borral zavarva,
S mézze őszvetörvén mellynek falasbroma,
Három napok alatt ez iot néked adgya.*

*Vizét elegyted ha aszszony teiével,
Füleidnek nehéz fájdalmát űzt-el.
Es ha elegyted egyben risza vízzel,
Gyogyittya nemulnak kik a' betegséggel.*

Voltak olyak kik a' veres hagymát a' vér-hasban fek-^{Vér has, á-}
vőknek adgyák-bé, és az ágyék fájdalmának használni ^{gyék fájás,}
mondották, a' mint hogy vizét-is kőmény vízzel edgyben ^{vizi-beteg-}
a' vizi kországosoknak. Mely egyedül maga rutával és ^{ség, mély á-}
mézze egyben a' mélységes álomban betegeskedő embe-^{lóm, daga-}
dás, or, és
rket fel-ferkenti, és aszu szolóvel, s' figével egyben a' da-fő.

gadáfokat érleli, s' hamar meg-nyittya. Ezent ha orrod-
ban vérfelz fejedet az ártalmas nedvességektől meg-tisz-
tittya, és ha bombaxal vagy gyapjuval alfeledben bocsa-
tod azon ki-jőni mulatozo vért ki-indit. Továbba az
egybe cziszoltarott veres hagyma a' haját meg-ujjittya, szá-
ga penig a' gutta útörteknek és inok őszve vonodortak-
nak használ. A' fejér veres hagymácha meg-főződ hamu
alatt, s' vajban meg-csinálod a' vér-folyás mod-nélkül va-
lo fájdalomát meg-állittya. \ Ha soval és mézzel őszve tőr-
őd ember vagy dühött kutya marásnak egy nap alatt nem
közönséges vagy imillyen amollyan meg-gyogyitoja. Ha
tyuk hájjal egyben tőröd, a' test veres, és sárga mocskajit le
vizit melyet véghez viszen a' fekete tyuk vére-is. Ezen
veres hagymát ha soval és mézzel őszve tőröz a' fel-törést
ki-vizsi, kivált-képpen a' mely lesz csizma törése miatt.
Hozzáadom Galenusul azt, hogy a' ki régi veres hagy-
mával gyakorta vakarja a' hol haja el-hullott, igen nagy te-
gitsége lesz az ez haja meg-növésére. Továbba ha a' ve-
res hagymát vízben vagy borban kevelsés meg-főződ, s'
meg-tőröd, és közönséges olajban meg-rántod az után
méhére csinálod az afzizonynak falastrom gyanánt, izü-
lés után valo fájdalomit meg-gyogyittya. A' ki penig ezt
hamu alar meg-sútvén kovászfizal, és lilium olajjal meg-
dagasztya jo orvofsága lesz minden dagadásnak meg-
lágítására. De ne hadgyuk-el azt hogy a' veres hagyma
csupa csak szaglásával sok taknyot hoz-le az agyvelőről:
ismét hogy a' régiek minden vad állatok sebekre veres
hagyma vizét szereneséslen csepegtették: s' meg-intették
fel-törés, arra hogy a' ki a' veres hagymát meg-rágja, vagy fejet bor-
ban meg-izsza annak kúslelő ho-száma hamaráb mégyen;
és hog a' láb fel-törését hozzá elegyítvén tyuk kővérít ezen
meg-gyo-

Vér-folyás
gutta útés,
kutya ma-
rás genyet-
séges apro-
sakadtékok,
fel-törés
bőr.

Tudod, hogy a' fekete tyuk vére is

Székely nyelv

Haj hullás,
magzat, vad
állatok se-
velme.

Ho-szám láb
fel-törés,
bőr has, vér-
folyás, szem

meg-gyogyitrya. A' ki tűz-helyen meg-sűti és olajban meg-efzi, a' maráft, sároski-rágáft, meljek a' vér-hassal edgyűt járnak igen könnyebiti, a' mint a' vér-has crós nyavalyáját-is. De a' tanulók tőle magokat meg-ojják, *A' veres hagyma ere-je ellenkezik a' holdal.* hogy veres, vagy fokhagymát mod-nélkül ne egyenek, mivel a' szemnek ártanak, a' látáft meg-sőtétitik; szomjuságot hoznak, és a' sárt fel-inditryák: a' taknyosoknak használ azért kivált-keppen télben. Ezekhez adom azt Gale-nusbul, hogy ha kétfzer meg-főzöd a' veres hagymát, ke-ferűségét le-vetkezi, s' kisseb ereje léfzen, nedveségik eke-ferűségét sem meg nem tartván, sem meg nem ismervén. De itt igen csuda dolog jó előnkben, hogy a' mint Plutar-chus írja az egy veres hagyma a' hold kár-tételét nem érzí; és azzal őregeedésének, vagy kissebségének ellenkező ereje vagyon. Mivel meg-zőidül, és fel-nő hold fogytán, szá-rad hold töltén. Es néralám innét elertt hogy a' Pelusiai Egyiptomi Papok szentül nem engették asztalokra fel-vi-terni a' veres hagymát. Mivel holott a' buza, fű, élő-fa, érző állat a' hold nevedésér, és fogyását meg-ismérik, ez egyedül ellenkezőt tart, Végso legyen ez: A' veres hagyma darabját ha hamuban meg-sűtöd s' lágy melegen akarmi el-sűt részre télszed, akarmi sűtés fájdalmát és ér-zékenséget el-vész. Meljet véghez vízben egy ruhában ki-facsart vize-is, ha egy kevesé melegen reá csinálod ele-*Meg-égetes rész orvosok-
gi.* inte: mivel a' keferű kormokat, és égetés apro szikrájít a' sűrű bőr alól ki-hozza, s' a' bőrt meg-tágitván el-erészti: mely dolog többegyekkel edgyűtt, s' ez kövverkezendők-
kel-is próbált dolog. A' fejér veres hagyma bélit belől vájd-ki a' felóla' része felől melyrűl csirázik: s' jo terjéssel, és ci-trom vízzel meg-gyurván tölcse bé s' feljúl lyukát bé-csi-nálván azon darab hejával a' meljet ki-kerekítettél, s' papi-
rollal

*Pejtit, sike-
zeség, ho-
rus, nebez
lebellés, régi
főfájás.*

rossal csináld-béjol, vagy pergamennel, s' kőrtözd-le, s'
meleg hamuban addégsűtled; mig jól meg-lágyul, ugy
hogy fele hanyomod, ki-űjjon; ennél hasznosabb alig van
valamia' pestis ellen; csak hogy mindgyáráftizzagy. Ezen
vereshagymát ha ki-vájud belőla' mint imént mondók és
kőmény porral meg-töltöd, s' meg-sűtöd, és ki-facsarod
füled siketségére igen fog használni. Egészséges ísmét ha
nád-mézzel egyben eized meg, vagy mézzel sűlve, vagy
főve, s' nagy segítségkre lesz a' nehezen léhellőknek, és
horutosoknak, mellé tévén kevés vaját. Haa' veres hagy-
ma vastagab heját hév hamuban meg-sűtöd régi főfájás el-
len hasznos lézen; melegen darabját fűben tévén, rosa
vizzel és borostyán olajjal; ísmét nedves gyapjuval mely
egész füledet bá-fogja. De ezeket a' parasztnak, és alá-
valo köz-népnek, nem a' gazdagoknak írjuk.

Haáz

Tudor

Székely

A kerti Fok-hagyma, és annak orvos hasznai.

III. A G Y.

A' Mezei parajok, és ház hasznára valok között igen kö-
zönségesnek lenni ezt, oly paraszti dolgok tanuloja
nincsen a' ki nem tudná. Innét Sotion egy a' görög szán-
to vetők s' orvosok között azt írja, hogy a' fokhagymát ha
ételben eized, vagy gyomroddal által ellenben fel-körtöd,
a' gelisztát gyomrodbul ki űzi; ísmét falastrom gyanánt
a' viperátul, vagy dühös kutyáktul meg-martakat igen se-
git, sóca' ki eztette akkor a' kigyó, és csuszó mászó állat
mérgétül né félyen. Mely dolognak a' Görögök, Arabi-
aiak, és Deások után bizonyosságára elő hozom Haffiai Eo-
bánust ki a' fokhagyma erejéről így szol.

*Geliszta,
csuszó álla-
tok dühös
kutyák ma-
rási.*

*Igy ellenek nem áll mérges állatoknak
Semmi patikának szerzfama s' kigyoknak.*

Meljet régen Eobanus előtt meg-bizonyított a' fűrűl
iro Poeta így szólván.

*Ha Scorpio s' kígyó marást tested szenyved,
S' ezt meg-eszed avagy magad véle kened.
S' akár mi mérget-is nem fog érni téged,
Kútya marást-is, mézzel s' ezzel kennyed.*

Innét úgy gondolom helyeslen írja Volaterranus hogy
ő idejében volt egy paraszt ember, kimidőn a' mezőn fe-
kúnnék, s' tátott száján tudatlanul a' kígyót bé-eresztette
volna; fokhagymát éven, mint jelen való orvolsággal meg-
gyógyult légyen: genyetségét, mindazáltal és halálos
mérget (csudálatos dolog) feleségére által öntötte. Az
honnat eszedben veheted hogy a' fokhagymát a' parasztok
terjéjeknek igazán hívhatni; mivel ennél sem hamaráb-
valo, sem bizonyosabb orvolság nincsen a' mérge, s' mér-
ges állatok ellen. Melyre czélozott Virgilius mind derék
Philosophus, mind természet titkainak tudos orvosa.

Szép i' meg-
tartás a
mélto bisla-
ria.

A' fokhagy-
ma parasz-
tok terjék-
jéke

Thestilis hévségtől néked forralt ember,

Fokhagymát és kakak füveket öszve sőr.

A' keserű és
szagos bol-
mik kígyók
ellenesége.

Oka lehet az, hogy a' kígyóknak, minden a' mi igen sza-
gos, ártalmas, avagy hogy a' fokhagyma el-fáratott embere-
ket meg-ujjit, erőt erősít, és meg-tart, mely végre igen
szép lézen az Æmilens Macer verseit halgatni.

Ezt aratók szokták az ételben vetni.

Alván kígyóknak hogy ne kellyen felni.

Vizszá térek erejére, és orvos hasznaira, ennek kalászos
és csomós fejét ha mézben csinálod ütéstül való kéket le-
törő, és a' sárgulatnak régi színét meg adgya, a' minthogy
ez szemmel látott dolog. Ismét a' vizelletet indította, s' fog, negyad
a' vese nyavalyájival ellenkezik, egyszer mind a' fog fájdalom
még kivált-képpen ha a' hideg okból vagyon meg-állítja. és szem-

A' kékül eses
kék, vi-
zelle, vese,
napi hideg
és szem-

Itt Celsusbul szabad ezekhez adni hogy minck-elötte a' ne-
gyed napi hideg el érne, ha ezt rágod a' meleget benned
fel-bizgattyá mely a' reszketést meg nem engedi. De ez
fok között emlékezetre méltó a' mint írja Serapio, hogy
noba az egészséges szem- fényt meg-sérti a' fokhagyma,
mindazáltal aztha nedvességgel teljes, meg-ujtítya, és é-
lesíti. Saletrommal, sóval, és eczettel egyben a' tetves be-
tegséget meg-gyogyítya: meljer magánossán-is véghez
viszen akar igyál, akar kennyed véle, Plinius, és Avicenna
ítlei szerint. Dioscorides a' tetves betegség, és serke el-
len fekete gyoparral egyben írja hogy hasznossán adhatni
bé, akar nyerien akar főve. Minden más hol minck öszve
elogyítése nélkül ha ételben eszed a' serket ellen írja Celsus
hogy használ: kivel edgyet étvén Ephesiai Rufus, hozzá
adja hogy az u) fokhagyma réginél job. Olajjal és sóval egy-
ben meg-probált dolog hogy a' sömör ellen jo: ezen-kivül
a' szeplöcki-mosla. A' régi hurutot mind nyersen mind
főve gyogyítya: de meg főve job, s' hasznossáb hogy nem
nyersen; vagy lülve, és igy a' lzonak-is inkább használ. Vad-
nak oljak kik mint bizonyos szemmel látott dologot izen-
tek nékem; hogy három fokhagymát ha diszno hájban
meg-törsz egy kenőcs modgyára, az hidegtül eredet horut
ellen igen használ, valamennyifzer lábo díralpár tüz helye-
lőtt ezzel meg-kened, az ágyban pedig hátad gerinczét: de
ebéden és vacsorán melynek használó főzeléket egyél.
Használt ezen kenőcs a' hideg telésnek reszketése ellen-is:
de a' feljül meg-irt holmikkal egyben kezéd fejed-is véle meg-
kel kened. A' ki fokhagymát ett ha az urán csak hamar
mérget eszik semmit nem árt néki; és a' kiknek gye mrok
nem főzhet ezen fok hasznokra lészen, csak hogy mod-
nélkül ne légyen, mivel igy a' szemnek árt, meljer a' Hassi-
ai Poéta igy irt-le.

Tetves be-
tegség, serke
féreg.

+

sömör, ha-
yur.

Ház

Tudom

Székel

Horut, hi-
deg lés,
mérge, meg-
főzti és
scam.

*Nagy nyersen vagy süve fokhagyma melegit,
Enyhügomornak nagy fok nedveségit,
De embernek gyakran elrontya szemét,
A fok a s' szájában szomjuságot indit.*

Praxagoras a sárgaság ellen coriandrommal elegyíti ezt. Hippocrates azt írja hogy fűslőlésével szerencsétlen kihozza a magzatot a méhből; meljet Plinius-is bizonyit, kinél azt tartom hogy a' perán vagy erzényen a' szülés érte-
tik. Ugyan ezen auctornál Diocles azt írja hogy meg-
ve fejtí az neporicifokot vagy veséjekben arénásokataz hol-is ugy gondolom hogy a' bolond hagymázban fekvőket vagy Phreneticusokat nem kel érteni. A' misententi-
ánkal edgyet Didymus Görög Szántó vetőirtván felőle azt, hogy a' vizelletet ki-
legíti, és a' vese betegségét gyógyítja. Igenték nékem némeljek mint bizonyos ízemmel látott dolgot hogy a' főtt fokhagyma, vagy szurokkal öltve törerett, mindent a' mi a' sebben vagyon ki-
vonszon. Ismét ha a' fokhagyma fejeket héjoktul meg-tisztítod, és az aszfzony szemérem testében mélyen bé-dugod, ho-
számát ki-hozza: de egy czérnával kel a' csipő csonthoz kötni, hogy a' mikor akarod ki-vonhasd. Hozzáadgyák mások azt-is hogy e' gyönyörűségesebben meg-lehet, ha a' fokhagymát spica melyet spicenárdnak-is hívunk olajban vagy fejtér s' bár akarmi izion violában meg-töröd, s' ritka ruhában, mint egy hofszu kerekded sacskoban bé-csiná-
lod, s' a' méhben dugod, ugy hogy mikor akarod ki-von-
hasd. Ugyan is így a' meg-állo ho számot erőssen meg-
indítja, és a' méhet nagy gyönyörködretéssel illeti, s' tisztítja; ugy hogy ionét lokaknak ut nyittatott a' méhekben
valo fogadásra, melyről egyéb aránt kétségben estek volt.

*Sárgaság,
szűlé után
marat hár-
tya arena,
vizellet, vi-
zi betegség.*

*Seb. hófám
aszfonymé-
hofogadás.*

*Fok, hígva, és
egyéb mér-
ges allások.*

Rr 2

meg-

meg-hámzod, sűröd, és fájo fogadra téfzed, igen segiti azt, hogy ha hideg oktul vagyon a fájdalom; meljet meg-capáztaltuok a fecske fű gyökereiben is meg-törve. Továbbhá ha a fokhagymát borral ófzve töröd, és szítán által töröd, igen használ a kigyó marás ellen, ha mindgyárt iszod, és keserű veres hagymával a meg-marattatott részt szorgalmatosán döröblöd: vagy falastromot csinálz reá, veres hagymával fige levelet, és kőményt ófzve törvén; melynek helyelészzen más mérgets állatok marásokban is. Ezen fokhagyma centaureával meljet *phaponticum*nak földie pének, vér-állito fűnek is hívják, vagy két fele figével a vízi korságosoknak igen használ a mint Diocles bizonyította: de ezt bizonyosabban cselekedzi a 7. öld fokhagyma ha borban coriándrommal egybetöröd, s' iszod. Meljre a fűvekről iro Poeta verseit elő hozni nem lesz hejűbban való munka hi a fokhagymátuligy ir.

Mérget ma-
vasok és vízi
betegség.

Jegyzet-
meg e régi-
nk meg-ta-
paszrolt dol-
gok.

Szekelyudvarhely

*Hippocrates irja hogy mébbül gyermeket
Fokhagyma fűst ki-hoz, ha táplálbat mébet,
Sárgaságot gyógyis jó coriándrommal
Egyben, Praxagoras ezzel s' jó nyers borral,
A földi épével, vízi korságosnak,
Bé-adgya Diocles, és arenásoknak,
Gondolván hogy léfzen haszna munkájának,
S' jó kimenetele nagy fáradságának.*

Fog síjás fő
kyle. cava-
nos viz. bi-
deg ég, é
megyod napi
hideg-

Vadnak oljak kik hideg okbul valo fog fájásra három magotobbül ki-vesznek, s' eczetben meg-törvén reá téfzenek, mások csak oly vízzel melyben a fokhagyma főtte mosiák a fogat. Ezekhez hozzá kel adni azt, hogy az fő kofzt és korpáságot eczettel, és saltrommal egyben a fokhagyma el-viszzi, és szájúdban hordozni a hideg ég zavaros yizek, és ho-viz ellenkezőlek ellen igen hasznos. A' pcyed

negyed napi hidret írják hogy csak egy magva-istnégy fil-
lérni laferpitiummal ördög szarral egyben (a' melyből foly
a' lafer) el-hagyattya, ísmétha ételben elegyted, aprora
törőd a'tyukok, s' effle állatok taknyok ellen igen használ.

Sok között nem tudni ezt is nagy szegység,

Hogy Venust nem tartya semmi ily kedveség.

Azhonnat vagyon az-is hogy ha meg-tört fokhagymá-
val szemérem testeket a' barmoknak meg-illeted nehéz vi-
zelleceket ki-segiti, és a' szerelemre őket igaztya. Ha bab-
bal egyben úgy meg-főzöd hogy el-forvadgyon, és vak szc-
medet véle meg-kened, felső kaponyád nyavalyáját, s' a'
fő fájdalmat mely hideg okballéizen meg-gyogyattya, ez
probált dolog: haludkővérivel fülben csepegteted hasz-
nál a' siactség ellen. Horutot, foházkodást, és bé-reket-
séget meg-gyogyit. Hogy ha p'p vagy kásában meg-fő-
zód igen használni fog a' gyakori henyelés kívánág ellen,
mely a' vér-hashoz igen közel való nyavalya, használ ísmé
a' hideg természetű, taknyos, és tódobéli betegségben fek-
vő embereknek. Továbbá azt írja Galenus, ha kétszer
vagy háromszor meg-főzöd a' fok-hagymát, keferúségét le-
vetkezi, de a' testet kevelésé táplállya, meljet meg-főzése
előtt a' testtel semmiképpen nem cselekszik vala. Meg-ha-
ta mindazáltal hogy ne együk gyakran nem csak ezt, ha-
nem minden savanyu holmit-is, kiváltképpen ha fok-sár
vagyon bennünk: mivel csak azoknak használ a' kikock
nedveségek, nyers, vastag, avagy kéfedelmes. A' meljek
következnek, el nem akariam halgatni azokat; Didymus
paraszt munkáru író Görög vagy inkább Sotion, a' mint az
én görög könyvemben van írva, azt írja hogy a' fok-hagy-
ma ételtől támadott unalom el-hágy ha babot ezel feljül-
rá. Mások czékla gyökereit eleven szében meg-sűtnek, s'

*Vizeket. Ven-
nus. fő sa-
ján siactség,
horut, reke-
dés, fő ház-
kodás, inak-
menyülfek-
és tódó saj-
dalma.*

A' Fokhagyma mint való nehéz szagot, mint jeböcsnek mag.

Két szép meg-tartás va méltó dolgok

Tudor...

eznek, mely orvosággal a' fokhagyma nehéz erejét fedik, a' mint Görög Menander írja; s' a' czékla hasznai között meg-jelentettük; mások ez unalmat zöld méh-füvel vagy petrefelyemmel téstik le. Ha oly fokhagymát akar szenni mely meg ne érezzék, vagy söt inkább édes legyen, láld meg a' mi kert titkairul írt második könyvünket. Itt két igen csudálatos dolgot (melyek utolsók lésznek) el nem halgattok. Első az, hogy a' menyét, és az evet fogát ha fokhagymával kened, nem mér az után marni, és így szelidde lészzen mindenik: Második az, hogy a' fokhagymát élő-fára fel-tűggeszted, a' gyümölcsre jövő égi madarakat el-űzi, ha igazak azok a' meljeketirt Democritus az ő paraszti munkái között; meljel e' fokhagyma historiáját el-végczzük.

A' retek és annak orvos b'isznai.

II. A G Y.

A Retket a' Gallusok Ravének hívják meljel többire minden várossi, és paraszt emberek, mikor az ételt meg-unnják, étel kívánást magokban szereznek, vagy magánosan, vagy vízzel, és sóval. Görög Florentinus az ő szántás vetésről írt könyveiben írja hogy a' taknyosoknak igen használ, s' az arénáfokat orvosolja: kívált-képpen ha ki külső részét fejér borban, vagy vízben meg-főzvé, vagy törvén, s' szitán által törvén éjomra reggel iszja; és egynehány napig azon cselekedésében meg-ál. űres gyomornak lágy meleg vízzel igen jo hogy az okádásra utat nyisson; mely végre az orvos Doctorok magvával inkább szoktak élni. Ha olajjal egyben eszed a' gyomor bőfögéfe mellyet más-képpen okoz meg-akadályoztatik; mivel az olaj a' bőfögést fel-jöni nem engedi. Vízét ha aszu szőlővel egyben iszod a' sárgaságot orvosolja, mézzel pedig az horvots mely

Retk kívánás, taknyosok, arénáfok, okádók

mely dolgot az igen nehezzen lebellőknek is dicsirünk Pliniusnál az orvos Doctor a' reket meg-főve adgya a' vér pókőknek. Kivel Q. Serenus egyet érte ezen szavaiban.

Ha peng veres vért te mellyedből ki-póksz,

Ménthával s' retekkel ellent usat törsz.

Ezen Plinius írja hogy ha a' vetni való reket, csigerben, vagy ezettel savanyított viz italban meg-főzöd, a' kigyó marását meg-orvosollja, ha reá kened. De a' csigert nem adgya hozzá Q. Serenus ezen szockal szolván felöle.

Hafsznos lesz a' bodza torsát borral inni.

Vagy meg-tört s' vagy főzöt reket reá kötni

Mások azt írják hogy egéltz gyökere annyira ellenkezik a' méreggel, hogy ha éjomra eszed ezt nem fog az néked ártani. **Es a' ki ennek vizével kezét mossa a' kigyót minden ártalom nélkül fogdoshattya, meljet inkább hidgy, hogy nem meg-probály.** De ez sok között emlékezetre méltó **hog' a' ki elöször reket etc, ha az után a' scorio meg-marja**

minden élere kétsége kivül meg-fzabadul; és ha scorióra hintsz reket azt meg-fogja ölni. Hozzá adgyák a' görög szánto vetők azt is hogy a' kénzás után marar vereséget, és seb helyt, ha a' reket meg-töröd s' reá kötöd meg-gyógyitja, mivel ezeket több test hasonlatos színére vízfzáz hozza, s' orcán való szeplőt is le-töröl; negyed napi hidgy jelöket is meg-fzabadit ha szüntelen véle való éléssel okádásra erőlteted magadat. A' gyermek szülőknök, és dajkáknak, tej szaporitásra hasznossan adható bé, és az első éreltül való bőfögést meg-olgya, meljel egyben a' vizelletet inditja. Ezeket leg több részére írja Florentinus, Hippocrates hogy az orvost a' parasztokkal öltve kössem, az Afziszonyok el-menő hajokat meg-tört retekkel mondgya hogy yakarjuk; ismét hogy az ágyékra tegyük a' méhgyötrel-

*Sárgaság
horus. fo-
hajkodo.
nehiz le-
bellök. vér-
ki adok*

*Kigyó má-
rás, és mé-
reg.*

*Perés seb
hely. szeplő,
negyed na-
pi hidgy,
s' ermek szá-
lók, dajkáké
bőfögés, és
vizelet.*

Waf, Afzon méh, zovok egyik, colica, ho szám, zelifeta.
 győtre! me ellen- Praxagoras a' bél fájoknak itélő hogy
 kel bé-adni, Piistonicus pedig a' colikásoknak. Mézzel
 egyben nem csak a' ho-izámot hozza-ki, hanem a' bélben
 lévőférgeseket-is. Ismét a' torok egyik ellen hasznosan se-
 gitő, ha ezettel, s' méh ferrel rotyogtatod hogy orvos szó-
 val éllyek. De ezekben ki kérelkedik hogy Galenustul hal-
 gatnikellyen; A' retek (ugy-mond) szok közzül valo mel-
 lyekk el szüntelen élünk, és ételül inkább hogy nem táplálá-
 ful. Irják sokan hogy mind ételül italul igen egészséges a'
 poffeteg meg-fojto veszedelem ellen. Vért erőfűsét, és rá-
 gót teremt, s' ezért a' sárral teli testnek árt. Sokan mond-
 gyák hogy a' gyomrot meg-vesztegeti, és bőfűdűést indit, is-
 mér nyerseséget, ha a' gyomor főzésre gyenge lészen. Mel-
 lyeket mind ércs ennek mod-nélkül valo ételérül, akar ma-
 gánossan, akar több érkekkel egyben; mert a' mint ma esz-
 szúk az ő ereje hamar semmivé tétezik; noha itt széllel
 mindenütt láthatod hogy kevés kenyérral egyben lokat-is
 minden ártalom nélkül esznek a' mi népeink. Csudálko-
 zik azon Claudius Galenus hogy némeljek vacsora után
 eszik a' reket, étel meg-fűzés segítéséért, meljet noha (ugy-
 mond) mongyák ők hogy minden ártalom nélkül csele-
 ksznek mindazáltal még senki kár nélkül nem követhe-
 tert. Innét igazán írta a' Hassiai Poeta.

Vadnak étel előtt kik inkább javallyák.

De e' dolog végét halgatnikel mit mond Levinus Lem-
 nius. A' Retket (ugy mond) először kel asztra fel-hoz-
 ni, ugyan-is így ételnek kívánságát elő mozdítja, és a'
 gyomornak nem annyira árt azért vétekeznek a' kik csak
 nem el-végezván ebédgyeket és vacsorájokat ezt hozat-
 tyák fel mivel így hitték-el hogy a' gyomor meg-fűzése job-
 ban el-végeződik; holott ellenben igen ártalmas hanem
 ha vízzel

*Bleg-tav-
 eáfra méh-
 vódlgek.*

*A' retek-
 ereje Gale-
 nusul.*

Tudor

Széke

ha vízzel és sóval étel előtt eszed, más-képpen nehéz le-
 helleteret, s' borogéfekeket indit. Levélét ha meg-töröd *Máj, sárgá-
 ság, fül,
 méreg.*
 hasznos léfzen a' máj bé-rekedése, és a' sárgaság ellen; *Dög-halál
 fene seb,
 hely.*
 melyre nézve okoslan láttatnak cselekedni azok a' kik ká-
 poszta helyet, retek levéllel szerfzámozzák a' levét; mely
 mind izre, s' koftoláfra nézve mind a' kettő jó s' egészséges.
 A' retek viz, vagy magvának olaja ha fülben csepegeted,
 fuvását, és zugását meg-orvosolja: ísmét magvát ha meg-
 töröd, és szítán által vered, s' íszod oly ital lesz mely a' mé-
 regellen nem kisebbé használ mint a' retek; meljet láttam
 hogy gyakran pestis vagy dög-halál idején sokak meg-
 tapasztaltak. Ezen magotha eczetben meg-törsz, és a' fi- *Holyag, vi-
 zeller, kék
 tej, fog.*
 nére reá tészed, azt igen meg-orvosolja: Es ha verés miá-
 seb helyek, és kikek léfzenek testeden le-törli a' reteg ma-
 gva, ha mézzel őszve töröd, s' véle kened. Ha a' retek
 eczettel őszve töröd indulo hévséges dagadást segit; és ha
 vizi tőkgyökerevel őszve töröd holyagod fájdalmat eny-
 híti, és a' vizelleter segiti, falastrom formán fanadra köt-
 vén: továbbá ha ennek vizével sós sajtot elegyitesz ősz-
 ve, útéstul való kéket meg-orvosol. Hozzáadom azt hogy
 a' retek tokszori ételétül a' réj őregből: nem hagyom-el
 azt is hogy Plinius írja, hogy a' retek keserősége nagyon
 héja vastagságához képest, ísmét hogy a' fognak árt azt el *A' szőlő
 borretekkel
 csuda do-
 log.*
 törvén. Ez nyilván csudálatos hog' a' szőlő veszfűz és retek
 oly halálos ellenségek, hogy ha egymás mellé veted szem-
 látomást egymástól mint egy futnak, ritkos nem tudom
 micsoda természetek ellenkezések miatt; ba egy veremből
 másban víszed meg nem foganik: mely okra nézve a' ré-
 szség ellen a' reteket kész orvosságnak mondották a' Gó-
 rógók, a' káposztával egyben elegyítvén a' mint a' mi kerti
 gitkaink között meg-irtuk. Mivelha a' meg-veszregetere

Vesztegetet
bor orvosjá-
ga a' reték

bor hordoban belé-merited a' retket, és kevéssé azután ki-
veszed, azt meg-jobbítja, s' vétkét magában vonnya.
Meljel ellenkező-képpen léfzen a' káposztában meljet ha
borban merited azt meg-vesztegeti, nem hogy meg-job-
bitaná. Crescentius Péter hogy itt semmit el ne tóké-
lyek a' mit olvastam hallottam, vagy tapasztaltam azt írja

Retek eczet.

hogy orvos eczet léfzen a' retékül ily módon. Meg-sza-
raztván a' retket porrá tegyed, az után boros edényben
tölcsed, elegyicsed, s' egynehány nap hadgyad ugy, így
retkes eczeted léfzen, mely a' vesében való kő el-rontásá-
ra, s' egybekre-is igen hasznos. Kevés van hátra: A' régi-
eknél olynagy bősben volt a' reték hogy Görög Moschi-

Haaz

A' retékül,
czéklát,
vápátul s' p
dolgak

on az ő dicsiretül egész könyvet írt légyen; melyben azt
írja hogy ezt Görög Országban minden ékeknek annyira
eleiben tettek, hogy Delphisben az Apollo temp'omában
aranybul ajánlanák, a' czéklát ezüstbul, a' répát ónbul:
meljet e' négy verfeivel tudossan foglaltá-bé Hassiai Eoba-
nus.

Köz-beszéd, Apollo szentelsetet Delphis.

Ezt minden ékeknek eleikben tehet.

Ugy hogy arany retket adgyanak Istennek

Ezüst czéklát, s' ónbul a' répát melléjek.

Minek-előtte e' históriát el-végezem a' reték titkát mel-
lyet az aréna és colika ellen gyakorta próbáltam itt igazán
az olvasó eleiben terjesztem: ezt én túlem sokan pénzen-
iskérték, de nem engedtem tudoi, meljet olvasó a' te hasz-
nodra itt le-irok. Az igen keferű reték hejában végy egy
únoiat vagy egy nehézéknyit; naspolya magvában két
drachmannyt: kevéssé őlve törvéa ástasd nyolcz orá-
igerős fejer borban négy nehézéknyiben, az után tőrd ál-
talszítán, és kevéssé melegén add a' betegnek, mikor á-
gyából fel-keel, vagy ágyában le-fekszik, ez italt pedig tőb-

arénafók,
colicafók,
mehez vi-
gelbetűek

szőr-is bé-adgyad ha szükséges léfzen, vagy nagyobb mére-
 tükben, vagy kissébben a' test állásához képest mind aré-
 na, colica, szelek, vizellet meg-állás ellen használni fog.
 Léfsznek oljak a' kik ez orvolságot igen meg-fogják nekem
 köszönni, vagy inkább pénztadni, avagy valami ajándékor.
 De szép dolog lesz tudni azt is hogy a' retek az elephánt
 csontot igen szépen ékefgeti, és akar menyi sót, só vizzé
 téfzen, ha belé temeted; és ha borban merited annak ne-
 ház szagát magához vonnya a' mint meg-mondottuk. De
 ezek a' mi orvos kertünk kívül valóknak láttatnak; mé-
 gyek azért a' többire.

AZ ORVOS KERTNEK HARMADIK MEZEJE;
 melyben vadnak egynehány izagos fűvek,
 tizen-egy ágyban.

A' kertti Sályá, és annak orvos hasznai.

I. A G Y.

KÉVÉS avagy egy kert-is nincsen vagy városban, vagy
 mezőben melyben sályá nem volna, melyet *salvának*
 binak a' deákok hog' *salvusokká* vagy egészségesecké téizen
 fokakat. Innét a Rhythmus csináló Poëta álmétkodváné'
 palántának erején kérdezkedik kinek szépé felelték meg.

Miért hal meg ember ha sályás a' kertje,

Jövő halál ellen nincs orvosiág kertben.

A' sályá azért igen egészséges palánta, az honnat emez
 Poëta nevét találta e' versfel.

Sályá egészséget tart és természetet,

A' renyészetre elsőben-is igen használ, a' honnat Agrip-
 pa ötet szentnek nem ok-nélkül nevezte; irta-is Lénas
 hogy ezt kelenni a' könnyeb szülésre melyre igen jó s' hasz-
 nálatos

*A' Sályá e-
 géséges pal-
 ánta.*

Afzszony
gyermek
születé.

nálátos; *Ætius* azt is nem hatra-el hogy a' nebezés Afzszonyok, ha igen folyófok, és tágok hasznossan élhetnek ezzel, mivel a' magzatot a' méhben megtartya, és élővé teszi. Ha az Afzszony e' palánta vizében edgy meszelynyit kevés sóval egyben, negyed nappal a' küión hálás után megiszik, s' az után Urával egy fertály ora mulva közősül minden kérelkedés-nélkül méhében fogad ha a' régiék könyvei igazak. Innét mondgyák hogy *Ægyptomi* *Coptusban* a' kemény dög halál után, a' mely Afzszonyok megmarattak, ezenk vizet itatták vélek, a' honnat sok méhgyümölcsöt hoztak. Az orvos *Doctörök* azt valják hogy ha sályát füstölöz, az afzszony méhéremod-nélkül folyo hozsámát, és minden Afzszonyi folyást megállit, mellyel egyben inait erőssíti: mely dolog ugy is meg-lészen ha vizét iszod; mivel a' nedveséget igen el-száraztya, mellytül az Afzszony meg-szokott tágulni. Innét a' kéz reszketetésének igen használ: ezekhez adom azt hogy ha az italban tézzed, annak ártalmát, s' gonofságát ha mi-lészen meg-jobbittya, mely e' közönséges versben is meg-van írva.

A sályarutával bátorságos pohár.

Mérges mar-
vás, horut,
oldal fájdal-
ma, afzszony
méhe, sülés
után marat-
bártya, ma-
gzat, vér-
has, sülés,
féreg.

Ezent ha meg-töröd, és a' mérges harapásra kötöd, igen segít, ismét a' sebbül valo vér folyást meg-állittya. Haborral iszod lágy melegén a' vizét régi horutot, s' oldal fájdalmat le-csendesít; ha az Afzszony vagy iszsa, vagy alája tégzsi, méhértisztittya, és a' szülés után maradott bártyát ki-hozza, ismét azt mivel hogy lassan lassan jöjön-ki a' magzat a' méhbül, ezen-kivül igen egészséges inni ürömmel edgyben a' vér-has ellen, s' írják hogy a' meg-holt magzatot a' méhbül ki-hozza, ha róa tézzed, edgy szermind a' tübben valo férget is, és ha olajjal öszve töröd a' kígyok ellen használatos. A' haját meg-szekteti, és utálatos fakadékok tiszt.

és

Haj, faka-
dék ho sán,
sák méh,
férség.

gír, és borral egyben a' meg-akadályoztatott hó számot vonnya, ismét mind férfi, mind aszszony, szemérem teste vizsketését meg-óltya, mind levele, és ága; ha ebből csinált főzeléckel tartod, meljet a' fűrűliroPoëta így mondott-ki.

*Mind aszszony s mind férfi szerzám vizsketése,
Sályás borral mulik ha táplálad véte.*

Hajadat ha kened gyakran ennek vize, lány meleg nápokon, meg-feketithette. Sályából bort csinálni sok dologra hasznos, melyről a' mi orvos borunk között eleget irrunk. A' Senyvetteknek apro golyobifocskákat így készit Matthiolus: Végy spikinárdbul és gyömbérbül mindenikébül két drachmánnyt, meg-afzor meg-tört, és szírált sályá magot nyolcz drachmánnyt, bort tizenkét drachmánnyt, és a' sályá vizzel apro golyobifocskákat csinály: s' reggel éjomra egy egy drachmánnyt adgy-bé a' betegnek, megannyit estve, s' az után adgy egy kis vizet reá feljúl inni. Orpñeus azt hadgya hogy a' vér folyoknak adgyuk a' sályá vizét innya éjomra mézzel egyben, és ekképpen annak erős menésért állitrya vala. Némeljek eték szerzámozására, és fozáfra élnek ezzel a' sályával, hogy a' félig el-ájult étel kívánást fel-indicsák, kívált-képpen a' mikor a' gyomor gonosz és nyers nedveséggel rakva. Itt el nem akarom halgarni azt hogy a' kertben a' hol sályá van ruta-is légyen, másképpen a' kigyok, békák varas-bekák meg-fogják harapdálni, a' véle élőknek nagy veszedelmekre; mivel ez körül szoktak lakni. Mely dolgot szép és emlekezetre méltó historiával irt-le Boccac János, egy ember felől ki szeretőjével jáczodván a' kertben, s' inyét sályával vakarván, és törőlvén ugyan azon helyen le-est meg-holt; honnat gyanuságban esett az aszszony, és hogy mérget adott volna néki. Midőn penig azon kertben

*Vér-folyás,
étel kívá-
nás, gyomor*

*a' Sályát
mégis át-
lat szereti*

viretnéa' biro, le- szakasztván azon sálya ágát, mellyel a' meg-holt ember inyét vakarta, miképpen vakarra s' hogy esett, mutatni akarvána' bironak, az aszszony maga inyét kezdi vakarni, s' ugyan azon helyyena' jelenvaloknak nagy álmélkodatokkal, le- esett. Mely dologra nézve az okos és természeti dolgok felől nem szintetudatlan biro, azon sályáruul kezdett gyanakodni, és ezért mingyárt ki-áfatta; mely midőn átatnék imé ocsmány nagy varas béka vágyon alatta; a' mely mérges lehelletivel, és poshatságával, ismét dögös nyálával az egész palántát meg-mérgeztette. Melly dolgot itt is le-akartam írni nona az én emlékezetre való dolgokruul írott könyvemben is le-írtam, hogy tanullyanak azok a' kik akarni kertti palántát, ortokhoz, és szájokhoz visznek.

Az Ysop, és annak orvos hasznai.

Szókei yudvarhely

II. A G Y

AZ ysopot a' Gallusok vagy csak erről is ismériék, hog' éte le velle gyakorta szerzámoznak, és uj babbal mikor azt főzik, vagy rántják közönséges-képpen, s' egélségnek használatossan elegyitik, mivel a' babnak szél csináló nedvelségét el-űzi, s' meg-jobbirtya. Ha borral meg-főzöd, és rottyogtatod torkodban a' torok gyikot meg-orvosollya: s' hasznossan ibarod az ésitás, és gyomorban lévő geliszta ellen. Olajjal egyben a' négy lábu állatok rüheségét meg-gyogyittya, és máj fájoknak, s' tündő dagadók-nak vagy nehéz lehellőknek, vízzel, mézzel, figével, és rutával egyben hasznos: ismét a' régi horutnak, oldal dagattaknak, egyenesfen fel-lehellőknek, es főruul való csepegéseknek kész orvolság, hogy itt azt is el ne hadgyam az emberek alsólcében való molyokat meg-öli a' mint hog' s' gelisz

Torok gyik, hasítás, geliszta, rüh, nehéz lehellés, borut, egyenes fel-lehellés, oldal fájdalma, le csepegés fehély.

a' gélisztát-is figével egyben, és ki-folyo genyetség ellen igen hasznos levét haméh ferrel, és eczettel iszoda' ragado nedvességet, és vastag taknyot el-hasírtya, és alsó részeden ki-úzi. A' vizi kországos és lép dagado figével, salétrommal, és kék liliummal egyben hasznossan kenheti magát véle. Meleg vízzel egyben az útétül valo kéket, fűlnek fel-dagadását, s' csengését, párájának belé fuvásával meg-orvosolja. A' fognak meg-szagattása vagy egy mástul azinyen valása nem lesz oly igen ha ennek lágy meleg főzelékjével, kevés eczettel edgyben mosod: kíváltképpen ha fájdalma hideg okbul szármartott. Ha borban meg-főződ a' méhnek szoros voltát tágittya, és azt fok héjában valo nedvességektől tisztittya: mely hasznait a' fűvekről iro Poëra így adta-ki előnkben.

Vizi kország
zakony, lép,
kék-fül fog,
asszony méhe,

I. fűből csepegés léfzen a' mellyedre.

A' száraz betegség bonnat jo testedre.

A' boruttal isop hasznos lesz meg-főve,

De száraz figével, s' mézzel egyben téve.

Ezenekre hasznos léfzen az ysoppor, mézzel egyben is szájjában meg-olvado orvofság gyanánt, vagy erős eczettel és mézzel. Mely orvofság a' gyomorban valo szeleket-is el-úzi és az enyős taknyot meg-szagattya, s' azt cseleklízi hogy ki-menésre könnyeb modgya légyen. De szép dolog léfzen itt kijelenteni, a' mit Mefve János ir az Isopról. Az ysop úgy-mond a' meljet és tūdöt, egyéb taknoy s' rothatt nedvesség miá nehezen lehellő részeket meg-tisztit, gyengitvén, metélvén, és el-törölvén azt cseleklízi hogy könnyen ki-pökhed a' turhat. Ezért a' nehéz lehellésnek, taknyos kországnak, és egyéb agy-velő nehéz bántásának használatos, ha meg-főződ s' kigyó hagvmás eczettel és mézzel egyben meg-csináld, A' meg-főzést-is segíti, a' lehell-

Szelek, és
zakony.

Ídegy, tūdó,
gutta ú-
rés, főzés,
lehellés,
máj, lép,
velő részeke

ter indittyas;

indítja; és a' bőrt szépszínűvé tévő. Borral egyben szoktuk főzni, a' májdagadási meg- orvoslására, vagy lépnek, és egyéb belső tagoknak. A' mely ifop mind izirc, mind szagára nézve erősebb, a' jobb- is, és a' mikor virágzik akkor kel le- szedni. Eddig a' Mefves irása; mellyek között alkalmasos űdöben jutott ezemben egy tudos orvos Doktornak könnyű orvossága a' vesében lévő aréna ellen; mely ál csak hysop meg- főzéséből, két vagy három annyi pörje vagy kő ronto füvel egybe; mely orvosságot télben tíz vagy tizenkét nap alatt adgy a' betegnek éjomra; ő azt mondgyahogy ekképpen fokakat az arénától meg- gyogyított. Eddig írni az yfop erejéről elég léfzen, haarra meg- intelék, hogy kicsiny törés, és főzés kel néki. De gyönyörűséges dolog lesz itt meg- jedzeni Pena Péter berizédit, hogy az Anglusok kertekben minden munka kívül az yfop fele, mind levelére, s' ágára nézve minden pinő nélkül ugy meg- fejéredik, hogy akar mely havat, vagy méz kővet el- érjen, fele peniglen tiszta zöld.

A Bors-fű vagy kerti Yfop fű és annak orvos hasznai,

III. A G Y,

Vizellet ho-
szám. fű,
csipő-cson-
tűdő, melly.
holvas, tetű,
gűlés, és öf-
ve menés.

A' Kerti yfop fű meljet a' Deákok *Sature*ának, a' Gallusok *Sarrictán*nak hívják, a' vizelletet, és ho számot indítja. Ennek fűvét virágával egyben, ha szagollyák, vagy corona modgyára fejek körül téfzik a' mély átomban el- merülteknek, őket fel- serkenti. Az ő vize rosa vizével egyben a' fűl fájlalok fűlőkben hasznossan csepegtetik, és buza liszrel egyben a' csipő csontra hasznossan kenhered: bőrral egyben a' tűdő, mely, és hojag betegségit meg- gyovítja. Ha vizben meg- törőd és el- hindent a' belbákat ki- öli; s' az Afzszonyokat szűléiek után tisztítja, és a' berva- doközö-

dó közösülést izgattyá; mely okra nézve az kezér Satyrák-
tulvetre nevezetit. El-nem kell halgatniazt bögya' gyom-
mor főzést segéti, s' utalását meg-szünteri: főrt mézzel ha ősz-
ve csinálod meg-tört porát, s' reá kenéd, vagy borral iszod,
s' melyből nebezen ki-jövő raknyot, pökés által ki-hoz.
Ezen lágy meleg borral a' gyomor fájást meg-csillapítja.
Halálos álomban fekvőket fel-serkentethet, ha meleg eczet-
tel ezt őszve elegyited, s' fejeket a' fekvőknek véle táplálod.
Ha porát bórporló tyukmoyban eszed, az el-aluvó szerel-
met indítja. Ha új vagy régi babbal, és földi mogyoróval
egybe főzöd, mind városioknak, mind falusiaknak kedves
ételek lesznek. De a' szakácsok forgolodgyanak az ő dol-
gok körül.

Gyomor fő-
zés, tódó,
vérhas, há-
lalos álom,
és Venar.

A Majorána és annak orvos hasznai.

IV. A G Y.

Majoránának hiják ezt, tálám azért hogy nagyobb szor-
galmatossággal forgolódnak körülötté az Afzisz-
nyok, mint egyéb füvek körül. Ennek ereje melegítő,
mely okra nézve, véle csinált levet, a' kezdő vizi betegség-
ben fekvőknek hasznoslón adhatod-bé; isméta' nebezen vi-
zellőknek, vagy tekerő csömör ellen. Száraz levelét ha
mézzel meg-kenik, kékek ellenigen hasznos leszén; álóbó-
számot, alfo részre ha csinálod, lassan lassan ki hívja. A'
szem dagadást meg-állítja, és úzote árpa béleffel egyben,
s' dagadásokat eczettel és mézzel egyben ha kenéd a' scori-
piokkal ellenkezik, és vészizal egyben a' ki-ficzapodtak-
nak csudálatossan használ; a' mely vizet ki-voniz belőle
borral egyben ha orrodban szivod a' ptrúszögést meg-in-
dítja, és takonytul egyvelődet tisztítja. Ebből való olaj
a' izeros méher tágiattyá, csak hogy a' méh körül való része-

Vizi beteg-
ség, nehéz
vizelet,
vérhas,
kék, hószám
szem dag-
adás, scorio,
ficzapás,
egyvelő és
afzisceny
méh.

*Az eget a
majorinna
gyökerét
faciati.*

ket a' mint írja Avicennakennyed véllé. Csudálatos dő-
log nyilván az, hogy az egerék seregenként teselkednek a'
majorinna gyökerére, (a' mint gyakran meg-tapasztaltuk)
mint ha jelen valo orvolságot kívánnának tőle; de mi okra
nézve mi meg nem tudhattuk. Utolsó ez léfzen, a' gycn-
gébb és szagoslab majoránnából csepegő olaj léfzen, mel-
lyet hogy sokak *coagulum leporinum*mal, vagy nyul óltóval
őszve elegyítettek, meg annyi igaz fa mohával a' méhben
valo fogadásra, s' annak szerencsésítésére igen alkalmas
volt: a' mint írják sok tudós, természet tickainak tudoi.

A Kómény és annak orvos hasznai.

Tudományos Könyv. **V. AGYA**

*Szem be-
málya, téj,
csömör, gyo-
mor, tódó,
máj.*

Minden kertekben közönséges a' kómény, mellyet a' kí-
gyók nem esétettek meg mindenek felett, mivel ko-
stolásával mondgyák hogy mind vénségeket le-vetkezik,
mind szemek fényét meg-nyerik. Az honnat meg-ért bető
azzt mondgya Plinius, hogy az emberek szemek homályos-
ságát-is kiváltképpen kőnyebbíti a' kómény. Téjnek fo-
gyakozásakor ha ennek magvát ifzod, csecesdet teli tölts,
mellyet a' mint írja Dioscorides ugy-is véghez vífzen,
hogy ha főtt árpa vízzel egyben ifzod-meg, főtt még füve-is
ezenre hasznos. Ezen magot ha vízben meg-törtsz, a' cső-
mört el-mulattatgya, és az has melegségét le-csendesíti, s' a'
gyomor el-badgyadságát helyreallitgya, mellyel egyben a'
túdónek és májnak igen dicséretes haszna. Ha mérték-
telen vészted az hasat állitgya, a' vizelletet penig elő moz-
dittgya, és a' vérhaszt meg-sűrve enyvéti. Ústökös szárán fel-
lyúl valo részét ha meg-főzöd, a' vese tájdalmi ellen haszná-
latos léfzen, és az hószámot-is meg-indittgya; Gyökere-is
penig főtt árpa vízzel czent meg-cseleklzi; mely borral

Has,

*Vizedes,
vérhas, bo-
szám, vízi
betegség,
dagadás,
csőr, gyo-
mor.*

egyben a' vízi korságosoknak-is és ina meg-voñottaknak igen jó, leveléit akar mely hév dagadáltra hasznoslan kenbetted ezzelet egyben: ismét magvának porát, ménthával és óh hájjal egyben törvén a' csecs dagadását meg-oltya. Ezen kívül a' meg-hidegölt gyomornak, és a' kiknek vastag taknyokat el-kell ofzlatni, igen használhat nehézéknyi gyökere héja, ha meg-főzöd egy font ezzeletben és mézben. Minek utánna meg-főzted, s' ki-facsartad gyökereit hánd-el és mézreá töltvén ismét főzd-meg mind addig míg sűrű léfzen, s' ebben adgy-bé mintegy három kalánnal vízzel egyben, a' beteges idejéhez képest. Sokan ezen gyűkérről s' *Kék, kutyaviaszfal élnek a' kékek meg-gyógyítására, mizzel a' kutya marás, boharapratestre, és a' szem homálya ellen, ezzelettenig az mály, dagaútétől való fel-puffadás ellen. Melynek bizonyosága a' fü-* *nat.*
yokról író Poéta, ki a' kőményről így ír.

*Széké Szemed gyökerének nedvesége mézzel,
Világosiá téfzen ha kened. és útéssel
Lett nagydagyanatott, ha ötet ezzelettel,
Éb szvetbród, gyógyit, s' testenn el-úz széllel.*

Magva a' gyomorban való szeleket el-úzi, a' mint a' kő-
könséges verf-is mondgya.

Kőménynek gyökere alfo aítód nyitgya.

Továbbá itt sok között el nem kell hadni, hogy a' kő-
ményakarmi módon igyad vagy, egyed a' magot benned *Szél, nem-
zár, szem-
rem test,*
többiti: és a' szemérem testnek igen szeretője, akar táplálá-
fára gyűkerét ha borban főzöd, akar kenésre ha olajban
meg-töröd. Meg-tejező és édes magvából, leveléből, ágá-
ból, s' gyenge torsájából, ha czeket meg-töröd s' ki facsa-
rod nedveség léfzen, mellyet ha a' verőfényen meg-féaráz-
gatsz hasznos léfzen azok között az orvolságok között, mel-
lyek a' szem gyógyításra tartoznak. Ezen léfzen ha gyűke-
rét el-ú

ételeső bimbozáskor meg-töröd. Némellyek első virág-
záskor szárát le-arattyák, s' tűzhöz viszik, hogy a' melegség
miá ki-jövő nedvelségét mintegy macska mézet ki-vegyék,
mely az előbbenipél hasznosabb a' szemnek. Q. Serenus
hogy ezt el-nyerhesse kőmény vízzel mézzel egybenn él-
kinck versei ezek.

Ha a' nagy veszt vénség szemed, fetéretti,

Kőmény víz csepp mézzel azt le-törölheti.

Agineta Pál homályos szemnek hasznos vizet így es-
nél uj föld fazékban a' zöld kőményt első vízzel egyben
bele veti, és egynéhány nap ott hadgya, az után ki-vévé,
a' vizet arra tartya hogy egész holnap alatt reggeli órákon
szemben csepegtesse. *Itt el nem hagyom* azt, hogy a' kő-
ményvel úgy mint eledellel ne ély hanem mint orvósság-
gal, mivel későre főzheti-meg a' gyomor, és kevelsé táplál,
Néha mindazáltal jó némely étkek rosz szagoknak meg-
jobbítálokra. Mivela' mint hogy néha a' salátához adunk
petrefelymet, méntbár, majoránát, vagy valami hasonlót,
hogy hidegségét a' értékelye, úgy néha kőményt teszünk a'
tőkhöz, és répához, hogy azoknak ártalmas volkát jobbjássa.
Mely dolognak sok halak elsőbenn-is a' mellyek tengeriek
főzésekben helye van; mellyeket kőményvel néha bé-csi-
nálunk, néha meg-tőlünk hogy jobb izek légyen, és a' ten-
geri-néhez szagot el-temesünk. De ezek inkább tartoz-
nak a' konyhába, hogy nem orvoslássa, azért többet hozzá
nem adok.

Kerti Mentha, és annak orvos hasznai.

VI. A G Y.

A Mentha azon nevet viseli a' Gallusoknál is, mellyet tu-
dos Görög Florentinus avagy csak arra nézve is ha-
szontalannak mond hogy ha meg-telebésé tetett ember-
nek

Szem, ho-
mály.

Szemnek
hasznos
viz el-ke-
szítése.

Szép és meg-
tartásra
méltó dol-
gok.

nek bé-adod, sebet meg-gyógyulni nem engedi: mindaz- Seb vér tö-
 általa' vér, pököknek hörpölésül adatik; a' mint Q. Serenus- ki ember-
 is bizonyította, kinek beszédi ezek, nek, fül,
nyelv, ma-

Piros véred hogy ha mellyedből fog menni,

Méntha avagy retek fog neked használni.

Ez palánrát tőkődnek sokféle fájdalmának használni
 bizonyos dolog, ha főzelékjével alkalmas időben táplá-
 lod, ísmét fül fájdalmát, nyelv egyenletlenségét mézzel
 egyben segiti, és féligel. Helyes Magány Magány Magány Magány
 forrot mustal a' szűlést hamarabb
 indítja, soval egyben pedig a' kutya harapást meg-gyó-
 gyítja. Ha tejben véred, sem meg nem alszik, sem nem
 sürűdik ha óltórtészetsz belő úgy is a' mint írja Florentinus:
 ki azon erővel írja hogy ez a' szűlésnek ellene áll, melyre
 nézve kevelés hasznos is. Mások ellenben igen egészséges-
 nek mongyák, úgy hogy ha esecs felett tartod sem a' tejér Tel, 1166,
 meg-alunni nem engedi, sem meg-sürűdni; s' ezért tejhez fejts.
 s' tej ételhez tudva hozzá adgyák, hogy annak meg-aluvása
 után, valami meg-fojtásnak veszedelme ne következék.
 Sokan én velem el-bitették, hogy meg-probálták az hogy
 a' sejt sem el nem fenyevő, sem rothad, ha méntha vízzel,
 vagy főzelékkel meg-kened. Mely dologra nézve helyes-
 sen mondgya a' fűrdítő Poeta.

Ennek víze sajnos rothadni nem enged,

Fűvét barikósod s' véle etegjitéd.

Főzelékjét ha bé-vefzed harmad napig úgy meg-szabadít Cinklás, o-
 a' colicátul a' mint mondgyák, hogy többé vízfűz nem jó: kidás, asz-
 ezt Aetius írja, bizonyván hogy ő ez orvosággal szabadult seny tisztá-
 meg a' colicátul. A' osuklást és okédást akar taknyos lé- tása, alsfel
 gyen az akar véres, a' méntha víz, pomagránát vízzel egy- bé rekedés,
 bért meg-állítja, a' mint Democritus az ő patálfai műn- tel kívánás
 kép közörfel-jedzette. Keményítő lisztel, és vízzel egy- or fős, vér-

ben az a felbérekedésének vag' iszonyu menésének nehé-
ségét meg-orvossollja; és az a szonyok mod-nélkül valo
tisztlását meg-gátollja. Ennek szaga a' mint hogy az el-
méc fel-ébrezti, ugyi az ételt kívántattya. Az uj mén-
tha viz, az orr nyavalyáját' gyógyittya; meljel fő fájás-
kor is hasznossan kenheted vak-izemedet: Ezen, ezettel
egyben a' vér belső folyását meg-állattya: sőt maga a' pa-
láncája a' szeplőt ha csak véle néha értetted is ne engedé
hogy ki-űssön, meljel mások a' vad méntáruul értenek. El
nem kel mulatni itt azt hogy a' gyomrot erőssíti, s' annak
rothadását meg-jobbittya, az oda szökődő férgeket, mel-
lyek gyomor alsó részét állják alá s' felűzi. Melynek bi-
zonyysága a' Salernumi Academia így iván a' ménta felől,

Ménta nem igaz lesz hogy hallassan űzi,

A' Gelyztát, s' ferget nem könnyen kerget ki,

Bé kel peniglen adni ennek főzelékjét (valamint szinte
az úrmót) nem magát. Cornelius Celsus ezt érti a' góm-
bolyég férgéről, meljek a' gyermekeket háborgattya.
Dioscorides ennek vizét ezettel egyben ugyan azont írja
hogy cselekefszi. De igen szép dolog léfzen hallani Q. Se-
renuú ki erről szépen bölcselkedik ilyen képpen.

Faj mi ellenséget nem talált természet,

Holott ben emberben kígyó, s' moly terembet,

S' fogyato gelyszta a mést ember testet,

S' így hoz ó magára fő ok ellenséget.

Ez szívet gyakori marással csak szaggat,

Néha tölt torokig sok fiokat iktat.

Lehellő élettől zárolt ágos utat,

Mellyek ellen méntát Democritustartat.

Ha meg-íszod a' magzatot hamaráb ki-hozza a' méhből,
s' tejet őregbíti, és ha meg-főzöd s' rá kötöd falastrom gya-

*szeplő, hat,
fereg.*

Tudományszerző Kézirat

Székel

szép versek

nánt a'essecsenyetséget el-vilzi. Itt el nem halgatom azt *Szállt, tej,*
 hogy ha jól bánnak a'ménthával olyan nedvelséget szív *csacs, mint*
 magához, mely a'Venusra igen ósztónózi az embert mely *indít a'Vé-*
 dolog mind azokkal közönséges a'meljeknek nedvelségek *nusra a'*
 mintegy féligfőtt, és igen erős szagu s'természetű. Mely *méntha,*
 dolog Aristotelesnek amaz példabelzédét meg-fejti.

Ménthát had idején sem ves, sem ne egyél.

Mivel a'kik ebben mod-nélkül élznek a'szereltemre haj-
 landok, mely a'testet meg-gyengiti, az erőtrontya, és el- *Miért tiltot*
 mét erőtlenit; mely három dolog a'bátorsággal, és erőf- *ták meg a'*
 séggel ellenkezik. Mindazáltal Aristoteles más okát itili, *régiek a'*
 tudni-illik hogy a'méntha a'testet meg-hidegiti, mivel *ménthát a'*
 nemzéfrevale magot terem s' a'testet hidegiti, s' az hideg *katonákul,*
 ellenkezik azerősséggel és bátorsággal. Akar mint légyen
 ez, Dioscorides a'ménthát a'Venus játékára igen dic Siri,
 szhonnat nem csuda hogy a'régiek hadi údóben meg-til-
 tották amaz Aristoteles szava szerént-

Ménthát ne egyél vagy ne ves hadas údóben, mivel a'
 gyakori szerellemmel az erőflek meg-gyengülnek. De
 ezekben talám sok údót-is mulattunk, mivel orvos hasz-
 naira kevésset tartoznak.

A' Méb-fünek, vagy Balsam-füvek orvos hasznai.

VII. A G Y.

A' Balsam füvet a'Deákok s'Görögök *Thimusnak,* s'Gal-
 lusok thymének hívják, leg-többen pedig Angliat Ma-
 jorannának: ennek virágát minden ember tudgya hogy
 méhek igen szeretik, mivel a'méznek kedves szinc és izt
 ad amaz Virgilius szavaként.

Balsam füvet mézek szagokkal jelentnek.

Enneg

Egyenes fel-
lobbás, á-
sítás, tüdő
betegsége,
mely, mag-
zar, szőmöl-
cső vizellet
csipő csont
fájás

Ennek főzelékje az egyenes fel-lehellőknek, és ásitó-
zoknak igen használ; ísmét minden mellyben szorult nya-
valyuk ki-adására. Meg-gátolodot bo-fszámát az Ásfszony-
nak méhben meg-boltgyermeket, és a' gyermek után ma-
radott bartyát ki-vízi, és a' vizelletet segiti, a' test fel-puf-
adását, és szőmölcsöt ha ez fűvet őszve törőd-el-velzti, s'
borral, s'árpa béleffel egyben a' csipőcsont fájalokat meg-
orvosolja, a' mint hogy korságofoknak is hasznosan ad-
hatyák bé, kik ennek szaglásával hogy fel-költre-
légyen gyakorta hallottuk; sőt iokan mondgyák hogy az llye-
neknek fekünniek kellyen gyenge balsam fűven. Levelét
ha meg-töröd, és gyapjú közzé hinted olajjal egyben a' ki-
czamott részekre hasznos, a' kötheted, ísmét a' körüléget
részre diszno kövérivel jo-lesz rá-kenni. Csak hogy az
fekete balsam fűvel ne báncsad, hanem késsel, vagy fejtér-
rel. Dogyönyöniséges dolog léfzen itt halgarni Melve Já-
nost mint beszél a' balsam fűről. Melegit (ugy-mond)
vékonyit, és meg-öld, a' bé-rekettekét meg-nyittya, és a'
vastag szeleket el-oszlattya. A' taknyot vékonyan ki-hoz-
za also részeden, soval és ezettel a' mint Dioscorides írja)
és a' mint némeljek mondgyák a' melancholiár-is de gyen-
gén, szem soval, vagy Indiai soval. A' vastag taknyot is
a' mellyből ki-vízi, és agy-velőből: mely okra nézve ez
részeknek, s' az inaknak hideg és taknyos betegségeknek
igen használ: a' mint a' nehézhellésnek, horutnak, rü-
dő hideg okbul valo fájdalminak; kivált képpen pedig fő-
zelékje jo, vagy meg-főt leveléből ha olajtesináliz: mivel
mind a' lárást élcsiti, mind az egélséget meg-tarttya. Az
inas részeket melegségével erőssiti, és fűsüvel fül fájdalmat
vagy szeles fuvását meg-jobbittya. Ez balsam fű télben hasz-
nos a' vén embereknek a' külső hideg ellen, az étel kívánsá-

Haáz Rézse Muzellin

Tudó

Szell. takny
melancholia,
mely, agy-
velő, in, ne-
héz lehellés
horut tüdő,
lárás fül.

Vének, étel,
kivánsá, fő-
zés, galiszta
bo-fám, vi-
zeller, hideg
lélés.

got meg-índittya, gyomor főzést segiti. mézzel és fale-
trommal egyben a' gelifztát meg-óli, a' ho-számot és
és vizeletet indittya, és az hideg ellen fő orvosság. En-
nek mod-nélkül való melegségét más holmik elegyítésé-
vel kel mértékelni, akar a' szűz szőlővel főzzed, akar ecze-
tet tölcs rcá, vagy méh fert, kevés szem soval, mely az ő
tisztítását neveli: középszerű főzést és főzést (zenyved-el
Ezeken a' Damascusi Mešvétül le-iratott balsam fű haszna-
n kívül, máfokat is szépeket itt Cappadociai Acius, eze-
ket úgy-mond szemmel tapasztalt dolgok: az in fajok-
nak éjomra adgy apto száraz balsam fűvet négy drachmá-
nyit, eczet és mézzel elegyítettet egy pohárnyi itallal
egyben mivel a' sárt, s' több nedveléseket, és keferü
izér ki-vészi, a' hollyag nyavalyái ellen-is hasznos. Ha az
has meg-puffad elein éjomra adgy egy drachmánnit bé,
egy kalánnyi méh-ferrel egyben. Agyék és csipő csont
fájdalma, ísmét oldalad, és mellyed nyavalyája, vagy
belső oldaltagok dagadási ellen, adgy-bé egy drachmá-
nyit egy kalánnyi eczettel s' mézzel éjomra. Azonkép-
pen a' melancholicusoknak, és elméjekben meg-tébolyod-
taknak, s' félelméseknek egy drachmánnyi, egy kalánnyi
eczettel, s' mézzel használ. Ísmét éjomra vacsora előt is
bé-adhatni, szemnek csipafsága, s' nagy fájdalma ellen.
Ezen kívül az oly kőszvény ellen mely a' mozgást ugyan el-
fogja. Borral egyben hasznossan adhatod-bé. Utol-
szor a' tóki golyóknak meg-dagadása ellen éjomra két dra-
chmánnyt bé-adni használ. Eddig irtunk a' balsam fu-
rűl, melynek orvos historiáját eléggé el-terjesztettük,
mivel ruden khogy nagy crejű palánta, és minden kertek-
ben közönséges.

Kőszvény,
sár, hollyag,
vizi-beteg-
ség, csipő-
csont, oldal-
belső oldal-
tagok

Melancho-
lia, pislogás,
szem, kősz-
vény, s' tóki
golyója

A *Basilium* orvos hasznai.

VIII. A G Y.

A Kerti basilium (mivel némely mezei, némely énni való) annyira közönséges, hogy kevés ház ablaka légyen, s' kevés virágoskert, meljek ennek szagát ne éreznék annyira szagos és kedves, az honnat ozimumnak is hívják, mely szójú az a Görög szobul, s' annak magyarul: zattya penig annyit téizen mennyit ez a' szó szagoskodom. Az új Görögök Pfellust követvén basiliumnak azaz királyinak hívják, mely szóval mind a' Gallusok mind a' magyarok éleok; ~~talán arra nézve hogy csak a' királyok kertekben teremne~~ vagy hogy szagoságára nézve királyi volna. De ezek orvos hasznaira nem tartoznak, meljekről most írunk kellerék. A' régiek kevesse egygyeznek felette ha hasznosé vagy nem ételben, Chrysippus régi orvos Doctor a' gyomornak ártalmasnak mondgya lenni Galenus, és Ægineta Pál, ki verendő nedvesége miatt melyel a' belső részeknek árt, ételből el-tiltották (melyet éres a' mod-nélkül való véle éléstől) kívül penig részeiden nem tiltották. A' kikellenkezőiüsterben vadnak Dioscorides, és Plinius, ezeket mint hazugságokat nevetik, azt tartván hogy a' gyomornak használ, mivel ezetel egyben annak dagadásit el-űzik. Nyilván valami hogy a' mod-nélkül való véle élést nem diésitem; ugy el-hittem hogy ha modgyávaat éliz véle használ. Mivel a' ki ezzel bőven mint más veremény paréjokkal él béliben nehézségeket szenved; ha penig fősvényebben él véle mint egy orvossággal, belső hasznait meg-érzi. A' gyomrot lagyittya, szelét el-űz, vizelcset indit, s' az A'szizonyok,

Haaz Basilium

Tudom...

Gyomrét
annak da-
gadása.

lak tejeket szaporítja. Ha meg-töröd, s' orrodban té-
szed. pttüldögtes, mely ha el-jő engedni kelnéki; Szaga-
val szomorúakst vidámit; félcimeiket bátorit, s' varga
téntával egyben a' szömölcsöt el-veszti. A' szerelmet iz-
gatty, melyre nézve, mind lonak szamárnak forgások
idején hasznosan adhatod-bé. A' véle való élés meg bi-
zonyítja azt is hogy ezettel egyben al-bágyadoknak,
ismert az hidek okbul fő fájoknak, rosa vizzel vagy ezet-
tel egybe. **Dioscorides azt mondgya** hogy árpa lepén-
nyel, ezettel, és rosa vizzel egyben ha rá kened, tudó da-
ganatot orvosol; és vize a' főbül való csepegéseket száraz-
tya: s' magvát ha íszod nehéz vizelletet meg-indit, a'
mint hogy a' fekete sár teremtőholmik ellen-is segítséget
mutat. Irja Plinius hogy Chrysippus orvos Doctor azt
írta hogy igen el-cávosztassak a' basilomot, mivel a' kecs-
kék ezt gyűlölik; **melyek noha minden egyéb fűvet meg-
észnek, egyedül ezt igen kerülik** éhen is, mely dolgot
Sotion Görög is fel-jedzet; ki ezen kívül azt állítja
hogy a' kik basilommal élnek meg-bolondulnak, s' hoz-
zá adgya hogy ha a' mely nap basilomot ettél meg-mar a'
scorpio, soha meg nem gyógyíthatol. Kivel a' mint
hogy Chrysippus is láttatik ellenkezni, Plinius azt írván
hogy a' basilomot örömeft eszi a' keczke, és soha senki
meg nem bolondult a' ki ezt ette, sőt a' földi scorpio ma-
rás ellen is borral és kevés ezettel kész orvosság. Dio-
scorides az Africaiak teczésekbül azt írta hogy a' ki basil-
omot eszik a' scorpio marás néki nem árt; mely dologra
nézve vétekezésben hagyom ba Sotionnal ezt a' szót nem
kel ki-törölni. Diodorus paraszt orvossági közöt azt hi-
lzi hogy a' basilom tetveket nemz, ha sokat eszel benne
az ó ki-folyo sok nedvessége miatt; Nyilván csudálatos

Gyomor-ffl,
vizzel, tej,
perüstenés
szömölcső,
és Venus.

Elmebágya-
dás, fű, tudó,
le-csepegés,
nehéz vize-
let, fekete
sár.

Bolondok,
scorpio mar-
rás.

Emlekezés-
re méltó dol-
gok a' basi-
liommal.

Yelvek és
szűrés.

dologaza' mit Hallér Jacob orvos doktor és mi tudos tanít-
tonk látott és fel-jedzet; egy olasznak a' basilium gyakorá
szaglásátul scordio termete a' fejében, mely miá oly sok
űdőkig valo fájdalmat szenvedett, és az után halált. Utol-
so ez légyen, a' mellyet egy tudos barátomtul hallottam :
ha a' gyermek ágyban fekvő Asszony a' basilium gyöke-
rét, fecske tollal egyben tartya, minden fájdalom nélkül
szűl azonnal. Vadnak ez palántának több egyéb hasznai-
is mellyeket másokkal egyben ki-bocsátunk ha meg-ér-
tyük hogy ezek edves volt.

A Skárlát fű orvos hasznai.

Tudományos Knyvtára

IX. A G Y.

A' Skárlát fűvet a' deákok *orwalla* vagy *herminium*nak, a'
parisiainak *sota bonanak* hívják, némeljek *scarleának*,
scarleának, *matrisalveának*, *galitricum*nak ismét Sz. János
fűvének: Ennek erejéről ezeket halgasd, s' ércsd-meg mo-
rúlem. Ha ez fűvet meg-tőtöd a' fulánkot, és tövissel ki-
véfzi, és a' könnyen szűlőket segiti. Ha borban té-
szed az eln meg-vidámittya, a' szerelmet izgattya, de
ha mod-nélkül veszed-bé fejedet meg-kondirtya. Mind
a' vetni valo skárlát fű mind az erdei orvosságra jo, de az
erdei erősebb a' szerelem gerjesztésre; honnat neve *her-
minium*, ugyan is a' szo jó ormán Görög szobul, mely an-
nyit téfzen hogy rohanni. Hártyásában valo fekete ma-
gya karebariát, vagy fő nehelséget csinál szagával melyet
az egész palánta ki-ád. Ezen maga' csepegést a' szem-ből ki-
tisztittya, és ha szemedben bocsátod, és kőrös-kőrül nagy
hamarsággal hordozod, mint egy nedveséggel meg-tel-
vén, és kicsiny hártyával meg-rakodván ismét szeméttel

Törzs, fu-
lánk, venni
ssipáság,
horus.

jökl, ki-hozván magával a' nehezséget, és ha mi belé cser. Mely dolog sok emberek tapasztalások után oly tudva va- lo, mint ismértes volt az ő kutyái előtt Diána. Ezen kívül szemnek fejr kelevényét mézzel egyben tisztítja, s' az horutosoknak hasznosnak itéltetik. Az aszszonyok ezen kívül ezt szemekben szokták renni, s' lesem vezik hanem ha homálytul szemek meg-szabadult. Hogy ha pedig cza' palánta az, s' meljet Plinius alektorolophusnak hív a' tudosok látsák-meg. Noha a' mi orvos kertünkre nem tartozik mindazáltal el nem halgatom azt hogy a' kerti skarlát fű levelét, és magvát ha teli bor hordoban tészed, mikormég forr a' bor, oly kedves izú lesz mint ha Crétai vagy Malvasiai volna. Függeszfűetek erre fű- leteket bor árulok, de ne igyekezzetek senki meg-csalá- sában, kiváltképpen e' Gallia főbb városában Párisban.

Boroknál vá-
lo sítok hágyo

Székelvudvarhely

A' rozsmarin és annak orvos hasznai.

X. A G Y

A' Patikákban és mezőkben rozsmarinnak hívják azt a' mit mások libanotifnak e' pedig lugafos, és coronás, melynek szaga mint a' gyanta; vagy tómjén: oly kedves, oly gyönyörűséges hogy az el-bádgýattakat mindgyárt meg-ujjithassa; fűsti a' főből való csepegést és horutot meg-állítja: s' főzelékje a' sárgaságot gyógyítja. És a' mi több felett ő benne leg-nemeslebb, csupa csak szagá- val pestifos údóben a' házat bátorságofsá tészí, a' levegő ég bűdös dögletit ki-tisztítván fűstivel, és párájával. Csinálhatnak ebből igen szagos olajr, és hasznost, leg-vé- konyabb veszfzejéből, és virágából, mely a' gurta ütöt- teknek, és meg-keményült dagadás miatt fekvőknek igen

el-bádgýa-
ság, le-csod-
pegés, boros
sárgaság,
pestis fő-fő-
jás.

hasznos. Vize a' szívnek és gyomornak igen használ, vi-
rága a' fejet, és agy-velőt erősíti, a' honnat ki-jő hogy
igen jó legyen fő fájások ellen. Némellyek nád-mézzel
szokták ezt el-csinálni, mind magoknak, s' barátoknak
hogy meg-tartsák ezen végre. Egészten pedig a' rosmar-
in minden hideg betegségek ellen jó, a' részeket és inakat
erősítő és melegítő. De kiváltképpen valobb modorra
és orvosképpen befzéllyünk a' rosmarin meg-tapasztalt
hasznairul. Azért ennek gyökereiből vagy leveleiből jóvő

Haáz vizéha meg-szűröd, és mézzel egyben taprékozratod, és
szemnek való orvolság formán egybe csinálod, igen fog
használni a' takony szembe folyála ellen. Mely ha me-
legleg hozzáadhatsz nyukmonyfejét, fő alma vízzel, és
rosá vízzel egyben. Ha magvát borral, és borral egyben
iszod a' sárgaság ellen használni fog, ismét a' gyomot bé-
zárlodása, és puffatságok ellen. Gyökereit száradva, s'
meg-törve, és borral meg-iva, a' gyomor fájalmi ellen,
akar kolikalégyen az, mivel gyengén tisztít, a' mint a' ru-
ra és a' kerti yfop is a' többit a' bor külömb-külobmb el-ké-
szítési közöt le-írom.

A Levendula orvos hasznai.

XI. A G Y.

A Levendulát mely másképpen nem igaz vagy psendo-
nárd, a' Gallusok lavandának hívják, mivel főredőkben
rest mosásra igen kívántatik; és minden ki-mosot edgyet-
mást ha közzé elegyted szaga jószágával dicseri és mivel
nem kisebb szagos mint a' spikinárd, azért spicának is
hívják, és áspicumnak. Ennek kalászos és el-nyirhető tere-
jét rakásokkal horgyák nyárban Parisban által s' meg által
legyezö

legyező seprűnek; de az nem tartozik orvos hasznára, melyrül most szólnunk kell. Minden agyvelő hidegségének, s' őszvevontodot részeinek ezt használni írják az Arabiai Görög és Doák orvosok; ismért hogy a' gyomrot erőssíti, és a' májat teli töltéségtől szabadítja. A' béreket lépet-is segíti és a' méhet melegíti, a' ho-számot méhben maratt hárttyát ki-vészi. A' levendulában sok fű szerzés-mos gyönyörűség vágyon, s' ezért a' méhnek nyavalyasága ellen magva, és levele igen dicsirtetik; ismért jó melegítésre, foródsra; vagy porát, maratt mocsalékját a' meg-fuladás, rothat párák fel-menetelek ellen, ismért a' méhben fetrengő gyermek hamarább ki-adására bé-ven-ni virágából csepegtető olaj lesz, melyet üvegben szokunk ki-venni; a' kente-fítélők ípicra olajnak hívják, oly szagos hogy más szagos olajokat felyül haladgyon. Mely okra nézve a' fű szerzés-mosok patikájokon kívül tarttyák, hogy a' péfma amber nevű jó illatot, és zibet macska jó szagát egyebek szagát mellet meg-győz érezhesék; ez olaj pedig mindazokra jó a' meljekre palántája, sőt nagyobbakra is. Ezeket irtam a' kerti fűvekről, és csemete kórókról, melyekről a' fűves és csemetés gyümölcsökre mennyünk által; s' azokat is ezen rendel magyarázzuk-meg; ha arra c-lőszfőz meg-intelek hogy a' levendulát a' szagos virágok között nem számláltam, mivel egészlen leveles virág szagos: mely dolog az őtődik ágyban le-irando virágokban fel nem találtatik. Mivel mindazáltal levele nélkül virágok le-szakaszthatik, ha ki a' virágok közé cefzi ellene nem állok,

Agyvelő,
in bé-ven-
dás-gyomor,
máj,lép, as-
szony méhe,
ho-szám-sü-
lés után ma-
ratt hárttya.

Levendula
olaj.

A Z O R V O S K E R T N E K

Negyedik Mezeje; melyben a' porczogos füves,
csemetés gyümölcsök vadnak hat ágyban.

A Töknek orvos basznai.

I, A G Y.

Mivel a' porczogos kertti gyümölcsök között a' tök első
azért erről szollyunk elsőben: noha Chrysippus Do-
ktor ennek ételét átkozta, mint gyomornak haszontalant
Diphilus vélekedése ellen, ki állattya hogy ez ha vízzel és
eczetrel meg-főzöd a' gyomrot erősíti. Az Affricaiak,
és Görögök azt írják hogy a' hasat sikosítja, s' vizét ha fá-
jos fülben csepegteted igen fog használni néki. Belső
hasában ha magvát ki-fzeded láb fakedékját gyógyította, s'
ha meg-főzöd a' leve a' logo fogaterősíti, melyek buljót
sájdalmi tenybitvén: ezen-kivül az hasat nedveségével
lágította, noha a' testet nem jól táplálta a' mint e' két ver-
ben helyessen jelentette-ki, az Hassiai Poëta Eobanus.

Nedves és hideg tök, kicsiny s' vékony erőt.

Testnek szokos adni, terhet is nem nagyot.

*Hidreget ved
yas tök.*

Ha bé-vészed magánosan valo orvoságnál, hidegit és
nedvesít; ha táplálásra vészed-bé melegítő bolmit elegits
közzéje, ugy-mint petrefelymet, veres hagymát, borsot,
ménthát, skarlát fűvet és egyéb hasonlokát; más-képpen
vizes nedveséget nemz, és hamar meg-rothadót, kivált-
képpen az hideg gyomorban. Hejának felső esőlegét ha
ólzve töröd, és a' csecs szopo gyermekek fejekre kened,
agyvelőjök környikinek hévségeket meg-állíttják. Es
ha ki nyers tököt ki-vájván bort tölt belé, s' a' verő-fényen

*Gyermekek
fejek, hü-
ségek szék-
el-ízés része.*

zartya, s' ezt oltán mértékletesen adgya-bé azoknak a' kiknek hasok nem mégyen, has menéfreingerli. A' száraz tők hamvát has kőrül éget testre reácsinálod csudálatosan használ nekik. De itt el ne hadgyuk azt hogy a' *Seb, és égés.* általában, vagy serpenyőben rántott tők sokkal egészségesb mint sem a' főtt: Mivel rántás közben vizes nedvességének nagy részeki mégyen, s' ezért mind erősebb mind job táplálás van benne. Ha meg-főzöd savanyúkkal szerzámozzad, másképpen izetlen lézen, szereti is a' savanyú keserű és fős holmik társaságát, meljeknek erejeket estünkkel edgyesüti, s' igy lesz hogy csömört meljet másképpen hamar meg-indit, nem szerez; a' mint tudosan és szépen írta Galenus Hippocrates után mindenút irási közzött nagy elmejú ember. De ezeket igy előlel-mondván a' tőknek segítségére vizszá rérek. Azértha föld edényben meg-pergeled és lud kővériyel őszve törőd, hihetetlen segítségére lézen a' sebnek; és a' felső hejárul le-vakart nedvességet ha magánosan meg-törőd, vagy rosa vízzel, egyben minden bűrnek ki-égését meg-gyogyittya. De mindenek felet csudálatos a' vize az égető hideg lelés ellen, meljet igy csinály. Az uj tőköt, uj pastétomban csinálljad, a' kenyérrel edgyütt meleg kemenczében süsd meg; meg-nyitván a' benne való vizét merd őszve. Ha más uton akarj járn i, az egész tőköt darabokra metéld, uj föld edényben tegyed, s' kemenczében ugy a' mint eléb meg-mondám tözd-meg a' honnat ki-csepegő vizét tartsd meg. *Hideg lelés, sékkelés.* Haszna lézen nád-mézzel egyben az hideg lelés hévsége ellen, szomjuság enybités, és has gyengén való indítására. Meljet véghez fogvinni az a' viz melyben Pnyllion fű magvár meg-áztatod, rosa olajjal nád-mézzel és viola vízzel egybe; a' mint sokszor magunk meg-tapasztoltuk

toltuk. El nem halgatom Avicennából, hogy a' colikák: foktőköt és ugorkát ne egyék, akarmi módon csinált legyen az: másképpen ki-fogják kiáltani magok károkkal azt.

Jaj szenvedek magam nyillyátul lett sebet

*A' tők má-
yában izet-
len.*

Továbbá itt elnem halgatom azt hogy mivel a' tők izetlen ha mit belé vetz annak izit magához szívja; miképen csinállyuk peniga' tőköt gyomor tisztítová, a' mi kerti titkaink között, és oly gyümölcs meg-szerzéséről írok könyvünkben mely a' teltet gyncgén tisztítsa meg-irtuk.

Az Ugorka orvos basznai.

Tudományos Könyvtára

II. A G Y.

*Az ugorka
föld fia.*

AZ ugorka oly közönséges mind várafiak, s' parasztok között, hogy az egész kerti bolmik között semmi nem nevezetesebb. Ezt Mátron az ő verseiben föld fiának nevezte, mivel abbul fel-jövén ugyan csak azon nyugszik meg. Tarentius Heraclides hidegeonnak, vagy föld kedvelségének; mellyet Crístiai Diphilus tudos Görög orvos leg-előszőr kárhoztatott, mint első asztalnál ártalmas parajt, mivel ellenkező módon a' retekkel fel-bőfög, de étel után fogarta hogy meg-főzésre könnyebb legyen, másképpen az éretek között ki-törölte. Írják a' mezei dolgokrul és orvosságokrul írok hogy magva a' keserő vizelletet mértékli; egészlen néki hidegítő ereje nagyon, melyre nézve nehezen válik testé, és a' has egyenetlen után nehezen megyen le: hideg forma részketéleket néha hozván, és a' szerelem játékát el-alutván. Mely utolsó dolgot a' Görögök amaz nevezetes versel jelentettek ki.

A' palást szövő aszszony ugorkát egyék.

Mivel

Mivel a' szövé Afzszonyok többire a' mint írja Aristoceles szemtelenek, és a' szerelemre hajlandok. Ha orrodhoz viszed az ugorkát igen használ meleg okbul való dagadásának. Magva pedig téjben, vagy muskataly borban hasznossan adatik bé az kiknek holyagok ki-fekélyesedet; vagy a' fán termő fényes pakotha ki el nyelte: isméta' horutosoknak, ha három unnyit kőménnyel edgyűvé benne meg-törsz, s' borban meg-iszod. Használ a' bolond hagymázban fekvőknek is afzszony rejében; és a' kiken a' vér-has vagy on, egy' mértéknyi; ismét a' genyetséges holmit ki-adoknak kőménnyel egyaránsu-képpen. Egészlen ennek ereje el-törló; és metelő, melyre nézve a' testet széppé tést: annál inkább pedig ha ki magvát meg-száraztván, törvén és szítálván ét-véle mint egy el-törló por gyanánt. De hasznos és gyönyörűséges dolog léfzen hallani Claudius Galenust, kiaz ó szokása szerint az ugorká-srul igen szépen beszél ilyen képpen. A' kik (ugy-mond) az ugorkát jól meg-eméztetik, midőn ebben bizván sokat esznek benne lők údók alatt az hideg és vastag nedvességet ereken meg-gyűjtik, mely nedvesség az ereken lévő főzés miatt, nem könnyen válhat jó s' tisztá vérré. Melyre nézve minden ártalmas nedvességű ételtől ember magát meg-oltalmazza, noha némelleyek azokat könnyen eméztetik. Mivel eszünkben sem vesztjük hogy a' gonosz nedvesség sok údók alatt az ereken őszvegyül, mely valami kis alkalmatóságot kapván a' rohadásra, gonosz hideg leléseket nemz. Ezek a' Galenus aranyos szavai, mind azoknak javokra a' kik egészségeket meg-akarják tartani. Emlekezetre nyilván méltó dolog az, a' mit a' Görög Quintilliusok paraszti munkái között olvastam, és sokaktul hallottam hogy meg-tapasztalt dolog legyen;

Keserű vizet, és hideg lelés.

Dagadás helyg. horut, bolond, hogy máz, vérhas genyetséges holmit kiadása.

Galenus szép szavai.

Azok győmeket hideg lelése.

Hogy ha tudni-illik a' hideg lelé csecs szopo gyermeknek, vagy egy kevesse nagyobnak, egyaránsu holzszu ugorkákat fejébeztézfesz mikor aluszik, és az ugorka mint edgy meg-aluszik, mindgyárt meg-gyogyul, minden hideg lelés melegségét melyet az ugorka nyom, hozzá sziván. Athæneus azt írja hogy az ugorka hold töltén nő leg-inkább a' kertben szemlátomást, és a' tengeri tú-díznó modgyára meg-telik; mely dolog meg-mutattya hogy sok vizes nedvesség vagy on benne. Athenæussal edgyet ért Plinius hozzá adván azt hogy az ugorka mint egy el-ijedvén meg-fordul és meg-asz valamikor az ég dörög; mely dolgot én szememmel láttam, egynehány barátim jelen létében kik a' dolgok természeteket és útkokat szemmel látott dologbul keteftik. El ne hadgyuk azt-is hogy az ugorkát az őszvérek, macskák és szamárok igen kívánnják, ennek nagygyönyörűségével alig telhervén-meg: melynek szagát megszűnnet-is meg-érzik, azért ezek ellen az ugorkás helyet bé-keel csinálni. De el-felejtvén fel-tett czéloimat, majd másbóvá ragattatom, azért az ugorka orvos hasznaira térek. Ha kia'tók, ugorka, és citrom magot egy mértékben mindeniker vészti, ismét a' saláta, s' kóvér porcsin magban fél annyit, glycirhiza vagy edes gyökér vízben negyed részt, psilliom fűnek penészivel egyben; s' ezekből csigácskákat csinál, s' szájában tartys, vagy árpa vízben, és valami eczetes lévben el-mossa, jelen való segítése lévszen a' szomjuság, és hév hideg lelés ellen.

A' Sárga dinnye, és Görög dinnye orvos hasznai.

III. A G Y.

Mivel ez kettő kerti gyümölcsök egy minéműségűek azért itt az egy dinnye nevezeti alatt írjuk-le őket; a' melj

akkor látzik meg-értnek lenni mikor szára fejtől el-válk, és közepiről gyönyörűséges ízag jó orrodban. Caristiai Diocles az ő egészséges holmiktól írot könyvében azt írja hogy a' dinnye könnyen meg-emésződik, és a' szívnek igen teczik, de keveslet segiti azt, Diphilus azt írja hogy mindgyárt meg-vastagodik, és keveslé táplál, s' az hasbul nehezen megyen ki. Phæniás csak azt nyersen ítélte hogy kel ennünk a' mely mag-nélkül való. Galenus minden dinnyefelől azt írja hogy hidegit, és igen nedves de nem nyilván való le-törlésnek ereje nélkül: avagytsak erre nézve is hogy a' fenyet bűrt meg-szépíti, a' mint hogy száraz orczát is széplősével egyben meg-újít, kiváltképpen a' magva: hozzá adgya hogy roz negyveséget szerz; akar minéműjöl meg-emészszember, továbbá sokakban hirtelen haragot, és fárt csinál, és a' mod nélkül való nedveségeralá s' fel önti. Első fogáskor kel enni úgy mindazáltal hogy a' takonnyal meg-rakottak régi ő bört igyanak felyűl reá: és a' sárral tellyesek savanyu ételt egyenek előtte, mivel így minden ártalma el-űzetik. Ugyan is a' dinnye könnyen sárga sárrá változik, vagy takonnyá, melyre nézve a' sárral tellyeseknek az édes dinnye, a' taknyosoknak pedig az éretlen árr. A' hoszszu dinnyét fokon nagyobra bőcsülik a' gömbölyegnél, mindenik mindazáltal hafat indit, s' vizelletet, csak meg-ért legyen, s' erre nézve a' vesének használatos, kiváltképpen a' magva, úgy hogy az ott való bővcskét is ki-taszícsa. Ha szemed héja meleg nedveség miatt homlokodhoz rakod, arra folyo nedveségeket meg-állit. Vízéből és száraz magvából szappan léssen, mely a' zellet tisztítja, és szépíti az orczát. Továbbá a' kéz restben a' dinnye okádást szerz, ha joizuétket reáfelyül nem eszel, mivel így hama-

Mikor kel meg-értnek mondani a' dinnyét.

Senvet bőr, szépió, hirtelen harag.

Szék, vizellet, vesé, aréna, szem.

Okádás, vesé, nemzét

szép dolog.

hamarább alá mégyen. Az orvosok többire mind azt mondgyák hogy a' szerelmefeket zabolázza, és nemző magorfogyat. Némellyek azt is mondgyák hogy ha egy görög dinnyedarabot fazékban téfacsz, a' hus hamarab valo meg-főzését segíti; mellyet úgy mondgyák hogy véghez viszen a' csalán, vagy mustár mag, avagy a' fige csemere, a' mint az ő helyén meg-mondgyuk, vége itt légyen. A' dinnyét a' macska igen szereti, azért a' dinnyétől el-űz-zed: el nem hagyom azt hogy a' görög dinnye magvát ha meg-hámzod, és nád-mézzel meg-csinálad a' vizellet elő mozditására igen fog használni; a' mint hogy a' vese fájdalmi ellen-is, Tudatlanul el-hadtam volt a' kis gyermekek egy-velejek fel-izzadája ellen igen használatos, ha fejek első részére csinálad a' dinnye esőliker.

Vizellet ve-se, agyvél, körmök fel-izzadája.

Az Articsoka és annak orvos hasznai.

IV A G Y.

Mint jött a' mezőről a' kertben az articsoka.

KÉVÉS kertek vadnak most Galliában mellyek e' nélkül volnának, úgy hogy majd nincs egy friss asztal-is a' mely tövisszes gyümölcs nélkül legyen, ha nem ha az esztendő mivelta nem engedte. Tápláló és kertinek mondgyuk, mivel nyilván a' bogácsok neme, melynek vad természetit a' véle valo bajolás le-vetkeztette; nem tudom micso-da torok kívánásból, mely a' mezci füveket, s' számárok eledelit, ember tobzodására fordította. A' Gallusok ez palántát hívják articulának, hozván eredetit az Arabiai szóhoz tenni valo *ál* szóból, és cocalosból, mellyet a' mint bizonyittya Galenus, Hippocrates fenyő dio bél-nek hív-nak, mely dionak külső képéhez hasonló az articsoka, mellyet mint a' spárgát szinte úgy vajjal sóval és eczettel szok-tak fel-vinni a' gazdagok asztalokra; némellyek lót, hinc-yén

Mint kell főzni. Az articsoka kevés medveségű étel

vénnek rá meg-tört borsot, ánist, vagy coriándromot nyersfenn eszik, és így halhélajon rajta való bélinek természet szerént való kedvelségét érzik. De majd azon kőben botránkozom, el-felejtvén hogy itt orvos vagyok, nem szakács: megyek azért az articsoka erejére, a' mellyet Galenus ír hogy nem jó nedvelségű eledel legyen; kiváltképpen ha egykevelsége meg-keményül, virágzása tudoi-illik sietésekor: mivelakkor sok benne a' sáros nedvelség; melyhez képest jobb akkor főve enni hogy

*Vizellet,
Venus szárnyai nehézsége.*

nem nyersfenn. Uj és gyenge béli a' vizelletet indítja, és ha fűborban meg-áztatod a' szerelmet; Hesioduserre bizonyág: ki az articsoka virágzásaikor írja hogy a' pörűcsök leghinkább szől, és az aszfony legh szerelmem kívánobb, a' férfipenig a' velle való közösülésre legh restebb. Gyökereiből habélt ki-veszed s' borban meg-főzöd, és meg-ízod

Szárnyainak nehézségét búzít meg-jobbítja; melyről mongya Xenocrates hogy emiá szokott ki az vizelleten folyni. Ezent ha vizben meg-főzöd a' gyomrot erőssíti, és a' méhnek valamit használ arra' végre hogy férfi legyen a' ki fogantatik; a' mint állatták Glaucias, és Athenásbéli Cheriás; de itt vélekedésbenn bagyom ha a' régiek articsokájok a' miénkel egy-é. Hátra van hogy noha czélomon kívül arra meg-incselek, hogy két élő s' érző állat igen szokta ezt hűbortatni: egér mely seregenként jó ennek gyűke rekedvelségére, ismét a' vakundok; mellyeket látrunk hogy egész articsoka kerret egy éjjel fel-turának. Ezek ellen orvosságot kell keresni a' mi kertitirkaink között. Detérjünk rá a' mi articsokánkra; ennek gyűkerét ha borban meg-főzöd, s' meg-ízod a' mint írja Oribasius sok s' nehézsége vizelletet ki-ád, és szárnyainak rut búzít, s' test mérges szagát, a' mint meg-mondottuk el-veszen. Mely miá a' szerel-

*Gyomor,
aszfony
méhe és
nemzés.*

*Szép meg-
tartásra
való dolgok*

mes

*Vizellet,
szárnya
búzi, Venus
mag folysá-*

mes mag folyásának ellene is jelen való orvofságnak le-
ni. Langius János írja hogy maga meg próbálta. Továb-
bá a' spárgáját az árticsokának vajjal egyben ha meg-főzöd,
az el alutt szerellem játékát mind férfiban aszszonyban fel-
indittya; nyárban a' férfiak erre restek lévén, téiben pedig
az aszszonyok, a' mint Plinius előtt fel-jedzették Helio-
dus, és Aristoteles. Nem csuda azért hogy az aszszonyok
árticsokát annyira szeretik, és nagy munkával körülle for-
golodnak.

Az eperj, és tövissel len szederj orvos hasznai.

V. A G Y.

Az földi eperj gyümölcsét a' Gallusok frefamnak hiják, a'
tövissel len szederjet pedig frambiosenak, mint ha fás
eperjet mondanál, mivel a' szederjtől nem sokat külö-
m-böz ha nem csak ízével és nagy szagosságával az inynek in-
kább restzik melyre nézve mikor valami bort jó szagárul
dicsérünk szoktuk mondani tövissel len szederj izú. Min-
deniknek a' gyümölcse hamar való rothadást érez, azért a'
kik sokat esznek benne hamar hidegtelelésben esnek. Az
eperj levelet pedig ha lévben meg-főzik s' meg-íszod, a'
lép fájoknak hasznos lészen, s'azont véghez viszen ennek
vize, ha mézzel egyben vészed-bé. Ezen levél mind a' fe-
bet, mind a' fakadékot gyökerével egyben gyógyittya, s'az
aszszony folyását, s' vér hast állit, és a' vizelleget indittya,
Ha gyúkerét, vagy fűvét meg-főzöd, máj dagadás ellen jó
orvofság lészen; mellyel edgyütt a' vesét, és bolyagat is
tisztittya. Ezent ha szádban tartod, s' mint egy mosás-
képpen alá s' fel mozgatod, az ényet erősséti, meg-indult
fogat erőssébben tart, és a' fő csepegéseket meg-állittya.
Meg-vett vizével ért gyümölcseinek az aszszonyokak restek

veres

Miért tar-
tyak szor-
galmatossan
az aszszo-
nyok az ár-
tissokát.

Haaz Rezsó Múzeum

Tudor

Szék

Hidegtelel-
lés, seb, fe-
hély, aszszo-
nyi folya-
mat, vérhas,
vizelleget,
máj, vesé,
és bolyag.

veres keléscet, s' lencse formán fel-omlott ortzájokat meg-tisztttyák. Ezentha iszfza az arenás, vagy meg-puffalt ember használatos lészzen, a' mint írja tudos orvos Pena Péter. A' mely bort vehetoi ki az eperjéből le-csepegtetél-fel tűznél, az orcán való fakadéknak, mely lészzen a' más melegségétől kéfz orvolsága, s' az himlőt. szem felhőcské-jét, s' a' főbül való meleg folyamatokat el-vefzi. Sőt so-kan énnékem állatac, mint magoktól próbált dolgot, hogy az orbáncz daganatit el-vefzi; ífmet ha az eperjfüvet borban meg-főzöd gyükerével egyben, és éjomra a' sárga-sárgban betegeskedőknek lévben egy néhány napadod, bi-zonyos sagétségek lészzen. A' kék, és skarlát szénü szeder-jet szokták el-csinálni és gyönyörűségül enni, vagy szom-juság ellen.

Iny. fog. cse-
pegés, veres
kelés, arena,
puffadása
az orcá-
nak himlő,
szem ho-
maly. sár-
gaság, or-
báncz hely.

*A fejér vagy veres tengeri szőlő, és annak orvos
hasznai.*

VI. A G Y.

Gyatori a' tengeri szőlő nem csak várofi, hanem parafzt kertekben is kiváltképpen a' fejér, melynek savanyu-sága kedves, és idejében mind gazdagok, s' szegények asz-talokra vitetik; mellyekből jó izú palacsintákat és töltelé-keket kéfzértenek, savanyu szőlője helyett; melyre nézve a' vifelősz aszfzonyok is igen kívánnyák; a' másit szinteilyen levelű de veres szőlőjü, mely mint egy pomagranát magva, az el-fogyatkozó étel kívánást meg-ujtitya; közönséges-képpen veres tengeri szőlőnek híják, némelleyk azt vélik hogy ez, ugyan azon a' mellyet az Arabusok ribennek hi-nak. Mindenik félének a' gyümölcs a' meleg gyomrot hidegiti, és a' szomjuságot meg-oltya; a' mely mind egye-beket, mind kiváltképpen hidegdelőket győtör. Az oká-

Tengeri
szőlő le-irá-
sa-

Gyomor,
szomjuság,
hidegletés,
okadás, szék
vérhas, vér,
sár, boszám
alfel bé-re-
kedés, ha-
rag.

dált meg-állította, a' gyomrot erősíti, a' sárga sártni való has-
menést meg-állította, a' gyomor rágásit, és innen jövő csip-
desifeket gyógyit. Ezen kívül a' vér sokaságát mértékli, a'
sár kelesőségét nem engedi annyira lenni, az aszfonyok
mód nélkül való tisztulását meg-gátolja; az bé-rekett al-
felúeknek, és vérhasban fekvőknek, ismet az mód nélkül
haragosoknak igen használ. El-csinálni szokták minde-
niket nád mézzel és mézzel úgy hogy esztendeig meg-ma-
radgyon. Tudom hogy némelyek ezeket írják az hegyes
tövis gyümölcserül; mellyet a' mint hogy nem tagadok,
úgy ezeket egygyezni a' mi tengeri szőlőnkkel meg-tapaszt-
alt dolog.

A Z O R V O S K É R T N E K
Ötödik Mezeje; melyben vadnak egynéhány
szagos vagy szagotlan virágok kilencz-
ágyban.

A Rosának orvos hasznai.

L A G Y.

Mivela' rosa virágának, és szagának más virágok felet va-
lo méltóságával meg-memesített, és sok féle színé-
vel gyönyörűséges, és kertnek díze, azért méltó dolog-
nak ítélttem lenni hogy ennek orvos hasznairul több virá-
gok között először írják. Mely dologra utar fog nyitni az
ő részei, mellyekre kevesfen figyelmezték, s' a' régiek ha-
tor jelentettek-ki, az orvos dolgok között nem szinte he-
jában valokat. Két része meg-találtatik levelén, vagy ha-
ny inkább akarod virágán mellyik edgyike ott van az hol
tokjában

*Rosa bb-
118 v. 112.*

tokjában bé-csináldok, és kőrömtormára fejrlik, mely okra nézve az a' része rosa kőrömnec nevezetik, második leveleinek több részzeit tölti-ki. Ezek után vadnak más kettők, mellyek mint egy apro magok a' rosa közepin fargulnak, mint edgy kicsiny hajackal oda kötözve, melynek részei az apro szemcskék, és fonalkák. A'több részvagyon magán a' rosátokján, melynek edgyike tetc-jén, másika fenekén; A' mi e' részek erejeket illeti, a' levelei a' szivet, gyomrot, májat, s' meg-tartó erőterősitik, melegségből lett nyavalyát meg-enyhit, és a' puffatságot el-űzi széllyel. Kőrömetá' rosának főredőben, melegítéssel valo táplálás közben, és crystélyben szokták csinálni a' folyás meg-állítására. Közepin valo sárga virágocská-ji gyökerevel s' apro fonalával egyben, az inyfolyását, s' alszszonyok fejér folyamattyokat csudálatoslan állitya-meg. Tokja mellyet némelleyk fejének-is mondanak, több alfo részével edgyüttá' has menést, és véres ganéj kiadását meg-állitya. Továbbá e' nevezet rosa részein kívül mellyek virágában vadnak, más hármak vadnak gyümölcsében mikor meg-ért: edgyik verefsülő testében, másik magvában, harmadik belé-zároltatott szőriben, vagy pihében mellyek mindnyájan nyilvánásagoslan szoritók, melyokra nézve kéiz orvosáságok a' has menés, alszszonyok ki-tisztuláfra valo ganéjoknak bú volta, ismét az emberi mag-folyása ellen. Ezeket imigy amugy kibezélvén a' rosa orvos hasznaira térek. Ha uj rosa virágbul csináltatot coronát fejedhez alkalmaztatcz annak verőfénytől vagypenig rézszegégtől valo fájdalmit igen e-gészségesen enyhiti. De ha uj jelen nem lézzen. régit-is ásztas-meg vízben melléje tévén keves eczetet, és illendő-képpen élhecz vele, a' mint Galenus írja; a' ki egyszer

Ha rosa részéről való szép hasznos.

Dagadós folyás, iny, fejér ho szám, has menés, vér ki-adás.

Has menés, mag folyás, sejtése.

mind azt-istria hogy a' nyári szem csipásága ellen száraz
 rosa főzelékjével ély, szemöldöködöt azzal egy spongiá-
 ban vévén szüntelen táplálván; Ezen Galenus javallja a'
 szem rühes csipáji ellen, mely szokott lenni a' napról és
 portul, hogy száraz rosát fejér borban meg-törj, és sze-
 med két végeit azzal töröld: csak hogy álm közben olaj-
 jal kennyed szemed, és minden keferű, vagy savanyunak
 étlétűt magad meg-tartoztasd. A' fejér borban három-
 szor meg-főt száraz rosával ha szüntelen mosod fogadat
 nyavalyáját meg-gyógyítja; kiváltképpen ha meleg ok-
 bul származot. Ezent ha vízben meg-fősz vagy ennek a'
 virágata' szája, s' torokdagadási ellen; és ha három nehé-
 zéknyi rosát két sültyukony székivel egyben fejer bor-
 ban uszratz, s' iras ruhás rosa olajban kötz belőlle, alfeled
 hevséges fájdalmat véle meg-enyhited, a' mint hogy a'
 vér-korságot-is. De minek-előtte a' rosának más segítő
 eizközseiről beizellenénk gyönyörűséges dolog lészzen Da-
 mascusi Melvest halgatni, ki ennek erejéről tudossan ily
 formán beszéll, a' rosa első grádicsán vagyon az hidegség-
 nek, a' száraz rosa a' másodikon, mellyek kúlómbózó, s'
 el-válható valóságbul vadnak őszve csinálva: a' vizes ro-
 sa középszerű, a' földes bé-vono természetű, a' levegőégi
 édes és szerzamos, a' túzes gyenge vékony melyben va-
 gyon keferűség, tökéltettség, és külső forma. Az uj
 inkább keferű hogy nem őszve-vono, mely keferűségre
 nézve kivált-képpen nedvessége igen tisztit: ha száraz az
 ő egybe-vono valóságát meg-tartya, de a' fejér inkább
 hogy nem mint a' veres. Ez emésztt, nyit, töröl, meleg
 természetett jobbit, és erőltetvén vagy bé-vonván erősít.
 kivált-képpen penig tokjában valo sárga virága. Mind
 fejérben veresben jobbannak természeti a' melynek igaz
 szine

Csipa, fog,
 fejdaga-
 nat, fejk
 fájdalma,
 vérnek al-
 manezela.

Haaz

Tudos

Széke

A' rosa ter-
 mézeti, és
 minéműt-
 ge Mesues
 Jánosnál.

szine meg-vagyon, s'levele kevés és ki-terjedet. A' fejér keveset, vagy semmit sem tisztít, hanem inkább szorít, el-lonkzó-képpen a' vereffel. A' viz melyben vagy maga ujjonnan meg-áztatott, vagy annak vize a' zöld sárt tisztíttya az érből, a' gyomor és máj bé-rekedését meg nyit-cya; a' sárgaságnak és sáros hidegleléseknek használ; az belső részeket erőssíti, szív dobogást enyhít, a' belső meg-carto erőt jó módon tartya; minden dagadást s' annak fájdalmát el-oltya, álmot hoz, a' nyeldekliót szoríttya, s' torkot erőssíti, a' börtül való fő-fájást gyógyíttya, és a' nátha ellen jó. Továbbá mivel e' gyenge orvosság, s' tisztítáfra nem elégséges erejű, minémű segítségnek nélkül szű-kölködik, úgy mint tej vagy méz sávo nélkül. Mivel egy nehézkenyi rósa viz két vagy három nehézkenyi tej sávo-val, és kevés kalászfzal, talám lavendulát kelinkább érteni a' spica nevezécin melyről nézd-meg mit it a' lavendulá-ban illendő-képpen tisztít. Sovában bé-csinált rósa levél ki-facsarása kevés mézzel egyben minden nehétség nélkül tisztít. A' mézzel el-csinált rósa töről, tisztít, és erőssít nád-mézzel egyben pedig nem annyira töről, de jobban erőssít s' ószve vonson. A' rósa eczet minden dagadást enyhít, nyes, tisztít, és erőssít. Az uj rosának kevés vagy semmi főzés nem kel, mivel a' tűzzel az ő le-törő ereje mindgyárt ki-mégyen; vizétha középserű képpen főzöd vékonyab lesz, és erősebben töről. Eddig ir Melves a' mi fel tett czélunkra, és a' rósa orvos hasznaira vizlázá térek, semmit el nem bagyván, a' mit helyes embereknél fel-találtam, vagy olyanoktól tanultam kik magok tapasztaltak. Ha ki nek pedig itt hasznának láczom, azt hidgye bogylott ezen nemzetemre nézve, kinek kertei, rosával széllyel teli vadnak. Hogy pedig itt valamit el ne hadgyuk

Hasz szorulát, sárgaság, hideg lelés, szív dobogás, álom, nyel-csap, börtül főfájás, nátha.

Csinált rósa eczet, da-gadást.

Az author maga memo-sága. Rósa lipta-tom.

először a rósaliptáriomotírom le, melyet szoktak venni csak a veres rosából, melyet kö morár-törőben meg-törnek, jó nád-mézket két annyit reá töltvén; az után el-telzik úgy hogy a verőfény ne érje, de az edény teli ne légyen, hogy a törőt rosaki ne ússón, és a forrásnak helye légyen. Ezeket igyle-téven megyek orvos hasznaira; Zoroást és az ő szántás vetés-fül való Görög munkáji közből azt írja, hogy szentendőt által szemem nem fog fájni annak, a ki a rósa tokját minnek előtte ki-viragoznak, gyengén meg-illeti s' három darabocskájival szemét meg-törli, s' azokat fáján hadgya. Melyet sokan igaznak mondanak lenni, abban az emberben a ki először el-titkoltatott tokját fáján láttya. Akar mint s' akar hogy elég az hogy a mely harmat a rosában vagyó, ha rízta ezközzel szeded, és szemed végeit vélekened, szemnek csepegését orvosollja. A' borbann meg-főzött száraz rosábul ki-facsartatot tej, főnek, szemnek, inynek és fülnek fájdalmi ellen igen dicsértetik. Használ az also egyenes bélnek, s' a telnek vérkeinek ha tollat reá kened, vagy reá öntöd. A' meg-tört rosát ha reá kö-töd szent Antal tűzét állittya, s' a meleg gyomrot és szívet enyhíti; az has vagy a szízyony méhének folyását-is ha borral illoz állittya. Ezekhez hozzá keladni azt hogy a száraz rosa pora a' száj nyavalyáinak igen használ vagy magánosan csak, avagy mézzel egyben; el-halगतom itt a külön külön forma rosa viz csinálást; mely annál jobb és szagossabb lesz ha forró vízben függesztett edényben, vagy a' régiek szokásoként meleg főrdőn által üveg csapockal leszén, a' mint másut meg-mondgyuk. E' légyen utolsó: a' Rosa mint egyéb virágok ha lágy meleg verőfényen, vagy kemenczében mikor még a' ki-szedet kenyér meleg meg-szárad, szagát és erejét inkább meg-tarttya mint ha árnyé-

konizá;

Ha az Rosa...

Tudom...

Szék...

Csipefű, szem fő, iny fül. alfel. sz. Antal tűze gyomor, szív hárttya has, affzony méhe, száj.

Rosa vizet mint helyen ginnálni.

könnyű volt volna meg, csak hogy sokáig mod-nélkül ne száradgyon; ezért a levelekről, és szagos gyökerekről mely dolgot a több virágokra nézve is edgyézer itt mondok meg. Vadnak hátra a rosának sok titkos csudái melyeket eddig kívántatott dolgokkal, a mi orvoslások titkairól írt könyvünkben valaha ki-adunk.

A szagos virágot, gyökeret, és levelet mint kell meg-száraztatni.

A kerti Liliom és annak orvos hasznai.

II. A G Y.

Haaz Rezzo Mizeum

Mivel a liliomot nemességére nézve mások diknak írja a rosa után Plinius, és annak virágzásának közepén kezdődik, azért a rosa után másodikk legyen, s két derkas virág egymástul el-ne változzék-e? ugyan-is a minta a Görögök írják a rosa virágok virága, a liliom pedig annak tőrfa, amaz hatalmas szagokra nézve. Vigan irok azért ez nemes virágról mely a mi Királyiunknak és Országunknak szerencsés jele; s némellyektől az ő joságai miatt Juno rosájának hivattatik, színére nézve fejez, szagára egyéb virágok felett. Ennek gyökerit ha be-rban meg-áizod, igen fog használni kigyó marás ellen, méhbérrrel egyben pedig az héjában való vért also részeden ki-vizsi, és így a lépnek használni, a szeplőt és orozánna való korpázatot le-vizsi, s a test ránczár ki-vizsi. A Kővérrrel egyben ha meg-főzöd az égett bőrnek igen használni, s az hajat ismét rajta meg-nevelli, és a meg-keményedett méhet lágyirtys. Levelet ha eczetben meg-főzöd, a febre hasznossan teheted, s ezenek vize a méh külső része ki-feszítésére, izzadáfra, és genyetséges fakadék meg-érlelésére igen jó. Ezen hasznái ha kigyó marásra tézed, vagy meg-forralva az égetésekre, meg-sült gyökere rosa olajjal egyben a fakadékot febbel-fyel bé-hálozza; és mézzel egyben ha el-meczet inra kötöd,

Kigyó, ver, lép, szeplő korpázar, égés, asz-szony méhet.

Seb, izzadás, kigyó, égés, fakadék, in, keményült bolmi, sepe, láb, kelés,

vagy

vagy ki-fizamadott részre, igen használ, és a' szeptől- is ki-
viszi. Mellyet véghez viszen meg-főzött levele- is ha fla-
stromot csinál sz belőlle. A' liliom virágból vizet csinál-
nak, mely a' genyetséget meg-érleli, és az aszszony szemé-
rem testét lágyítja, mellyet méznek és siriumnak hittak
a' régick; és a' mely főtt aszszu fűgéből és mézből állott, el-
törlést, és lágyítáfra alkalmas. Gyökérének fejcseké-
jit ha borban meg-töröd, és főzöd hasznos lesz láb keléffe
ellen, de rola harmad napig le ne vegyed. Tököd daga-
dását belénd fűvel, és buza liszettel együtt ezen gyűkér
meg-lágyítja. A' liliom virág vize Mária bányájában lé-
szon úveg csapokonn (a' mint tulajdon könyben meg-ir-
juk) az aszszonyok ránczának ki-vecelére, és fejtér orcsa
csináláfra igen kívántatott. Gyökérét akarmiképpen te-
gyed a' vér korszogot gyógyítja; és ebből csinált kenőcs
kefcsúmondola olajjal és fejtér viaszszal egyben a' ránczot
igen ki-vevli, s' törli és szépieti az aszszonyok orczáját. E-
zent ha vízben meg-főzöd, vagy eleven szénben meg-sű-
töd, édes fa olajjal egyben dagasztod, viztől, vagy tűztől el-
éget embereknek kiváltképpen való segítség Galenus és
Avicenna bizonyosságából. Ha ezetben meg-főzöd, az
ember tökének melcsűl való dagadását meg-gyógyítja,
és ha mézzel egyben töröd, meg-beretvált s' kent fejedet
a' korpátul tiltítja, használ a' fű fakadékok ellen- is. Ha
levelét ezetben meg-főzöd és lépedhez teszed keménysé-
ge ellen igen jó lesz; csak hogy elébb főzelékjében en-
nek valamit igyál. Ezennek nedvességét ha magvával meg-
töröd egyben, s' iszod, a' mérges szurások ellen csudálatos
segítség; virága vize pedig a' méhnek meg-tágulása ellen jó
orvoság. Ismét ha gyűkérét eleven szénben meg-sűtöd, s'
olajban meg-dagasztod, s' az aszszony méhében egy ru-
hánn

Az ember
tökének da-
gadása.

Orcsa szé-
pége.

Alól való
vér men-
tel, orcsa,
ézés, tök,
kerpa, fű-
fakadék,
lép, mérges
marások.

hánn által cserzted, annak hozzáját huzza; és a' méhét lágyitrya, s' azafiszony szemérem testét nyittya: ismét ha magvát fejér borban morsáld, s' iszod, a' meg-holt gyermek belőle ki-viszí hamarsággal. Ujjonnan virágából csinált olaja láfránnyal egybe minden dagadást el-űz. Levelének vagy gyűkerének főzelékjével ha melegéted az afiszony szemérem testét, igen fog használni hozzája meg-indítására, a' melynek a' szülés után mind a' méhben maradt hártyával edgyűrt ki-kellett volna júni; de a' melegítés után a' ruhát azon főzelékben márcsad, és mind a' méhnek izéjéig bé-dugjad, s' kívül továbbra is melegítsed. Utolsó legyen ez, gyűkerét ha fokhagymával öszve főzöd, s' **veres borban meg-töröd, az afiszony szénét** mely a' szülés után el-fajult, széppé tézsi, ha egyben elegyítettt holmikkal kened estve s' reggel árpa vízzel le-töröld, mind addig még réginél szebb szénec meg-jó: Mely dolgot a' parasztoknak kik a' fokhagyma szagot könnyen szenvedik irtam, nem az udvariaknak vagy városiaknak, a' kik pésmával és rosával szagoskodni akarnak akarhol is: kik mindazáltal gyakran nem szagoskodnak hanem búszhitnek, s' nem is mindennek jól szagoskodik az, a' mi mindenkor szagoskodik.

*afiszony
méhe, lá-
lyog, ho-
szám, ma-
gzat, daga-
das, szülés
után mara-
dot hártya,
szülés után
való orvosa
szénelen-
sége.*

A Fejér székfü, és violák orvos hasznai.

III. A G Y.

UGyaltáltam-fel hogy a' rosa, és liliom után nagy bőcsben volta a' régieknél a' viola; melynek minden nemét vagy viola név, vagy székfü szag alatt a' kertekben, s' azok szövénye körül, ismét épületek, s' templomok falain lenni szemünkkel látynk, kiváltképpen a' verhegyös sárga helyet a' Maurusok és patikáriusok keirinek vagy fejér violá-

A violák
bőcsi, és vé
lek való bá-
nás.

A verhe-
nyős sárga
viola leg
főbb.

nak hívják, a' mellyek többi felett leg szagossabbak. Az
ablakokban és forgo kertekben is közönséges mindenfé-
le neme; föld vagy fa edényekben az aszfzonyok, s' cla-
stromban lako barátok szorgalmasan tartják, fejér,
skárlát, kék, sárga, s' pettyegertett szinekkel; és szagoknak
kedvelségekkel, nagy melegsünnét is magokat ajánlván,
De leg nagyobb bőcsben szokott lenni a' verhenyős sárga,
mely többielőtt jó ki, és oly szagos, hogy néha az ember
fejét s' orrát mint egy meg úti. Ez verhenyős sárga viola
romlott falokon magánosan zöldellik, és virágzik, hideg-
ger, jeget, havat, kő előt, és egyéb éltető ég ellenkezését
el-szenved; gyökere néki töves, fas, és a' kő fal darabokhoz
annyira el-ragado hogy nehezen vájha föld onnat ki. Lát-
tam néha hogy Karácsonban szépen virágzott; de ezek a'
viola orvos hasznaihoz nem tartoznak, melynek magya-
rázattára most térek. A' fejér székfű vagy viola száraz vi-
rágát ha meg-főződaz hoszámot ki-hozza, mézzel egy-
ben a' száj fekélyeit gyógyítja; ices ruhával egyben alfe-
led apro sebeit meg-orvosollja, és le-ülés közben a' mint
írja Dioscorides, az aszfzony méhe fel-puffadása ellen igen
használ. Gyűkerét eczettel ha meg-kened a' lép daganat-
tyát le-szállítja, és a' kőszvényecsket is igen segéti. Ha
egy drachmánnyi magvát borban ilszta, vagy mézzel a'
szemérem testében bé-dugják, hoszámot, szülés után ma-
tatt hártját, és holt gyermeket is a' méhből ki-hoz. Cse-
metéje a' mint Galen^o írja el-törő erővel bír; és apro részfel
inkább bir azért ily erővel a' virága, s' virági kőzött a' leg h;
szárazab, hogy nem a' zöldek, ílmét a' minden nedvelség-
től meg-fosztatott ganéja; melyre nézve szemen valo seb
helyet vastagot is meg-gyengit. Ha ki erejének nagy vol-
tát mely van virágában, sok vízzel vagy másképpen el-
cnyisz-

Tudó

Hoszámot,
száj, feké-
ly, asz-
fzony méhe,
legg bafa-
dás, lép,
kőszvény,
hosám,
szülés, és
szülés után
matatt
hártja.

nyífti, jó orvofsága léfzen az hévséges daganat ellen, akár méh daganat akár másféle legyen, kiváltképpen ha sok idő alatt neki keményült; egy iras ruhávala' nehezen el vesző febeket meg-jobbítja. Némelyek az inikban meg-keményült dagadáfok ellen, gyúkerét meg főzik, törik, és arra rá kötik. A' verhenyős sárgának a' magvát fejer borbán ha meg-töröd s' ifzod hideg lelés távollévén a' hószámot hatalmasó hozza-ki, s' ha véle tápláloed a' hideg köfzvény fájdalmát ez enybiti. És ennek virága ha fél pohárnyi léfzen, s' három annyi vízben edgynéhány nap ifzod, azon hó-számát az aszfzonymnak ki-hozza. Itt fel-keledzenem, mivel kerti titkaim között el-halgattam hogy kertész munkával és gyakori plántálással mind a' verhenyős sárga, mind a' skárlát színű viola vagy akarminémű igen nagyá léfzen, s' leveleivel ki-terjedet, úgy hogy az pézma szagu Rosával néha nagyságára nézve el-érkezik.

Az Martiusi Viola és annak orvos hasznai.

IV. A G Y.

A Zok a' violák között, mellyeket Böjtmasiaknak hívunk talám arra valo nézve hogy akkor nyilnak, vadnak nem csak skárlát színűek, hanem fejérek-is egyenlőkép nem kedveslék és szagoslék: néha ez ellen tartya Mathiol András tudos orvos Doctor az ő Dioscoridestre íro jedzés könyvét, a' mi crejét és hatalmát illeti Tarentinus a' Görög szántás vetésben: s' orvos Doctorságban igen jeles ember azé írja, hogy a' skárlát színű viola hidegit, mely okra nézve, a' dagadáfoknak igen használ, a' miot hogy ebből csinált olaj és eczet. A' mely vízben meg-ászcattad, az a' hévség korviz a' kisded gyermekeknek szájokban eredet apro fakadé-

Szem, izza-
do daganat-
nya aszfzony
szerzésná-
nak fakadé-
inak hószám
köfzvény.

A' violát mi-
ért hívják
Martiusi-
nak vagy
bajt - máf-
nak.

Dagadás, fa-
kadékja a'
szájnak gon-
nyeséges se-
bek oldal da-
gadás, mely
bortul valo
fő fájár, né-
hévség kor-
ság.

kokat, és egyéb dagadásiakat meg-gyogyit, ismét: az oldal fel-dagadálnak torokgyíknak, s' mely daganatnak ellenek kéfz orvosság. Ezen virágjo a' bortul valo fű fájás ellen, és fű nehélsége ellen szagolni, vagy korona modon homloka körül csinálni, hozzá adom hogy a' kországosok a' viola szaglásával (talán a' verhenyűsárgát kelérteni) igen meg-ujjulnak, és segítettnek kiváltképpen a' gyermekek: nem csak szaga cselekszi, penig azt, hanem az oly vize-is melyben e' virág először el-ázott. Gyökérét ha Myrbával és Sáfránnyal őszve töröd, dagadott szemet csudálatosképpen segít: és meg-törött levele mézzel és eczettel egybefű fakadékokat gyógyit. Ezent ha meg-főzöd, s' lágy meleg vízzel, az aszfzonyméhét táplárod, annak dagadását meg-gyogyitja. Ires ruhával az alfel hasadásnak is mellyet ragadiának is hinak használ. Magvát meleg borban ha meg-töröd s' a' meleg kőszvényt véle táplárod, meg-szokts enyhíteni: mely után levelét rosa olajban törd meg, uj ruhára kenven csináld reá a' kőszvényre, s' gyakorta ujonnan ujonnan ez cselekedd. Csak nem elhagyám, hogy a' sárt igen ki-tisztitja a' gyomorbul, hogy ha fejer borban belémorfalod s' iszod, valamint szintén a' lo soska, ugy mind azáltal, ha hideg letés véle őszve nem kötteter. Ezent mondgyák hogy véghez viszen zöld levele, vagy eczetes mézben áztasd virágát. Sőt a' sáros nyavalyákat is, vagy mellyek a' vértől erednek, vagy oldalcsont, s' tőd nyavalyáit ezen segiti, s' az kis gyermekeknek hurotokat, és fohászokódásokat enyhiti: Ezen levél maga, vagy árpa béleffel az hév gyomorra szem puffatságára, s' erős has menetelre hasznossan kenettetik. Itt engemet te közönséges jodhoz valo igyekezetem arra vőszon, hogy egy vagy két tükát a' violának, mellyet edgy Olasz orvos

Doktor

szem, főszakadk. méh, fog hasadék, kőszvény.

Tudó

Szék

Sár, vér, tődóborat, fohászkodás, gyomor, szem, s' fájó, s' fók

Doctör énnekem jelentet, de az után megem-is hitelre méltó embernek olvastam, el ne halgassam. Ha ugy-mond az iffju legény vagy akar ki feje csontyár igen meg-útórték, adgy néki mindgyárt meg-tört violát innya, s' ezt egynehány nap cselekedd. Ezen kívül ha kinek lába jól meg-sértődöt, ballábának talpa alá kős borban meg-tört violát: ha pedig ballábasérült-meg job láb alá. Ezt mindeniket könnyű meg-tapasztalni engedem a' titkos dolgok rápláloinak. De hasznos lesz a' viola erejéről Mefve Jánosthallani, kiigy beszét. Az uj viola úgy-mond első rendben való hideg és nedves, a' meg-száratt viola pedig nem annyira. Mivel az ujnak az el-fogyo nedvesség külső színén vagyon, mely sokaságával tisztit, és az hévséget mértékli; a' szárazban pedig mivel az a' nedvesség immár el-ozlott, az el-nyomult hévség változik-meg elsőben: melyből keferü iz jön ki, a' mely magához vonván tisztit. Az uj viola azért hidegit, meleg fájdalmokat, és el-hámito orvosság képpen enyhíti, a' daganatokat el-veszti, a' melyet, és tor alá nyelöterhet enyhíti; a' föld sátr tisztitrya, s' melegségét el-vész. Ezen kívül álmod hoz, a' mely dögönök használ, melegokból való fő fájást enyhít, a' máj dagadását s' bé-rekedésért a' sárgasággal egyben gyógyitrya; a' szomjuságot enyhíti; meleg hideg leléseket jóra fordít; mindazáltal náthát-is táplál; továbbá válsztrani s' le-szakasztrani kela' reggeli violát; melynek erejésem a' nap melegsége, sem az első el-nem ozlatta; hogy ha mézzel csinádod; inkább töröl, kevesebbé hidegit, nád-mézzel pedig ellenkező-képpen. Vízemely lesz sokszori sólével gyengitvén mint a' rosa víz lassan tisztit: s' hasznossan adattatik az oldal dagatteknak has indításra. Ezenképpen csinált eczetrye, az hideg lelést enyhíti. Ed-

Fején való
seb, a' láb
sértés.

Az uj viola
mí valta.

Dagadás,
mely, torok,
sár, álom, fő
fájás, máj,
sárgaság,
nátha, som-
juság hideg
lélés.

dig ir Mefves, kinek befzédivel ezt a' viola orvos historiáját bé-rekesztyük.

A' kerti szekfü és annak orvos hasznai.

V. A G Y.

*A' szekfü hi-
storiája.*

AZ élő szekfüvet a' Gallusok szemnek vagy vilhetnek hi-
nak az ő külső formájára nézve, mely oly kedveliséget
nyert az aszszonyok és barátok között szagának gyönyörű-
sége és izine bócsós volta miatt, hogy mind kertekben,
ablakonként föld edényekben tartásék. Virága oly sza-
gu mint a' bécsi szekfü és valamivel gyönyörűsege sebb a'
körülötte való munkálkodást a' mi kerti ritkaink között
le-irtuk. Nyilván csuda dolog hogy ez ily nemcs és ked-
ves virágrula' régiek semmit nem irtak (noha némeljek
a' régiek coronaslychnifnek gondollyák lenni) mely a' ro-
sával külömb. külömbségére nagyságára nézve vetélke-
hetik; annak sem szinére, sem szagára nézve nem enged-
vén. hanem ha ennyiben hogy megszűnnet a' rosa inkább
szagoskodik, de ezt ha le-szakaszrod-is tetmészeti ízerént
való nyereségét sokáig el-tartya. Ennek erejéről, és or-
vos hasznairól noha a' régi szántás verésről írok, semmit
is nem jedzetek-fel; mindazáltal a' miket Matthiol And-
rás meg-jedzett örömezt elő hozom. Meleg ugy-mond
és száraz hogy légyena' szekfü meg-tudhattyuk mind sza-
gának erőtségéről, mind izinek keserűségéről, kiváltkép-
pen a' skárlát színű szekfü, minden szív fájdalma ellen jo,
elme el-hagyás, és szív dobogás ellen. Ísmét hasznos a'
szédelgés, korság, guttaütés, inak ószve vonodási ellen
ennek főzelékjével élni. Nád-mézzel szinte ugy el-tarta-
tik mint a' rosa, hasznos lévén nem csak e' meg-mondot-

akra

zakra, hanem minden méreg, s' mérges állatok maráfi ellen-is. Szokták bé-adnia a' belben lévő élő állatok el-ölésére, és pestis ellen, erősebben eselekzi mindazáltal ezente palántának a' vize; mivel ha négy nebézéknyit iszol benne a' betegség reád jövetelkor azonnal meg-gyógyit. Ezen virágbul igen fő ezet-is léfzen; a' mellyeket irnak a' kigyó hagymárul, vagy hyacinthusrul ehez nem alkalmaztathatnak. A' mezei székfűrs' annak erejérül, a' Görög és Arabufok iráfi kívül nagyon szép könyve Augustus Császár orvos doctorának Musa Antalnak Marcus Agrippához.

A' Musa Antalnak le-irattazott mezei székfűrs' velyül.

Az ékes szagatlan lán szénü sü es Nadály sü orvos hasznai.

VI. A G Y.

A' Szagatlan lán színü palántának, és virágnak a' mely nemér a' Gallufok Penléának, a' Patikáriusok szent-háromság fűvének hívják, azont virága három féle színé. A' Deákok Phlogiumnak hívják: tudos orvos Pena Peter penig lán színü violának. Tavaszszal mindgyárt a' skarlát színü viola után jő-ki, s' kitsény koszorokra alkalmazatos virágát három fezegetűen hordozza, szine mindennüt kedves, noha szagotlan a' mint fellyeb meg-irtuk. A' virágok között sokáig tart, mivel őszig-is, vagy télig-is a' mi kertekben el-tart, az bol az ég gyengébb, és bőrtül-lőtte való munkálkodás rendes. A' mi orvos hasznait illeti, azont mondhatom felőlle, a' mit a' felsőről, hogy tudni-illik a' Görögök Maurufok, vagy Deákok erül semmit sem irtak. Irok mindazáltal valamit némelleyek tapasztalt dolgokbol, hogy tudni-illik ez palánta igen használ a' seb őszve forrasztására, akár kívül kennyed reá, akár belől

A' lán színü szép le-irása.

Seb, zúdó dagadás.

vegyed.

vagyed bé ismét a' tökélség ellen. Mely végre fél kalé-
nylporát savanyu' borbán hasznoslan' ihatod. Némellyek
azt mondják hogy maga az palántája, a' nehezen lehel-
lőknek és tündő dagattaknak nyilván való segétségekre lé-
szen: sőt a' rühet is gyógyítja, a' egyéb bűrön való vérke-
ket. Hasznos ismét a' gyermekek vérhasok ellen, ha le-
csepegőtett vizét itatod; egészlen pedig ez a' fű vagy rá
kenettedik a' disznok torok gyökere, vagy pedig nékik
ételben szokták bé adni.

Ezeket így le-tévén meggyök a' kerti nadály fűre (mivel
mind mezei, mind réti vagyon) melyről minelőtte or-
vos képpen valamit írnek, arról meg-intek, hogy ennek
virágata' Gallusok gyöngyök hívják, a' mi Borbontai né-
pünk pedig Pasquetának, talám azért hogy bufvét tájban
szokott kezedeni, vagy hogy kedves fok félc színivel, no-
ha az nem szagos, a' szemet táplálja. De ezek az orvos
historiára nem tartoznak, melyről immár írjunk az uj iro
Deakok tapasztalásokból, mivel a' régieknél semmit nem
találtam. Ha azért a' Nadály fűvet magánosan meg-tör-
röd vagy fekete úrómmal, a' gelyvát gyógyítja; diesérté-
tika a' kőszvény ellen is, ismét csipő fűjás, gutta ütés ellen,
melyre nézve némellyek gutta ütés ellen való fűnek is hív-
ják. Ismét fő törés, mely sebek ellen mely végre vizit is
ital gyanánt bé-adhatni. Ha levelét meg-rágod mind szá-
jad, nyelved fakadékit gyógyítja. Magát fűvét foska étel-
lül ha eszed, az hasat lágittya, melyet véghoz vízzen kövög
hus levében is vagy uj vajban. Némellyek ez paláncs
a' kisebbik ivolya fűre viszik.

Haáz Füzös Múzeum

A' Nadály
fű sok nyel-
ven való
nevei.

Székelyvárosi Múzeum

Gelyva,
kőszvény,
csipő esont,
fűjás, gut-
ta ütés, fő
romlás,
mely sebei.

A' kék lilium orvos hasznai.

VII. A G Y.

A' Kék lilium levele mivel mint egy hegyestör forma hegyes, némely Gallia részein glajunak neveztetik, mint ha fegyverecskét mondanál. és kék, s' fok szénéctől mely az égitzivárványhoz hasonló irísnék. Fbben kék színén kívül vagyon fejér, túrga, verhenyős sárga, skáriát szín, a' mi kerti titkaink között ki jelentetett mesterséggel. A' mezőkön néhollandoknak híják, lang színű egynéhány lineái miá a' mint itélem, vagy azért hogy melegét mint a' lang. a' mint uj gyökereiről szűnken vehetjük, a' melyek neki térések, és igen szagossák, melyre nézve sokan ezt tavasz végén vészik-fela' földből, és kerek darabokra metélvén az árnyékon szárastják, s' cérnában ereztetvén tartják. Mások pál-lugban ásztattják meg hogy ki-folyo nedvességét el igya, (mely miá zokra moly állani.) s' az után száraztják, mivel a' szű nem csak szárazzan, hanem földön még földön-is hamar belé-esik. Így reá gondot viselvén el-telzik hogy jó illatu szagával a' ruhákat, és se-lyem házi portékát meg-telje. De ezeket hadgynk az alszszonyoatra, és a' kék lilium orvos hasznaihoz fogjunk. Gyökerének melegítő és vékonyító ereje vagyon, mely jószágával az horut ellen hasznos; mivel a' vastag taknyot, mely nebezen jó-ki, el-olzlattya, melyre nézve a' vérhas ellen igen jó. Eczettel egyben a' lépe fájoknak meg-hidégülteknek, és inak vonottaknak, és a' mag-el-eresztőknek igen használ; ha borban meg-főzöd pedig, s' meg-íszod, a' késő ho. számot ki-hozza, ismét a' ki-hányást vagy véteft könnyit. Az ágyékre, csipőcsontra gyantá-

A' kék lilium
neveinek
okai.

Házi haszna
a' kék liliumnak.

Horus, vé-
has, úpfá-
jás, meg-hi-
degültek in
iszve vonat-
tak, mag el-
bocrátok, ho
szám, ágyék
pirüfentés,

Fő, egyenes
fel lehellés,
száj lehellé-
se, horvut,
álom.

val egyben hasznoslan kenheted, s' porát ha orrodbaön
szivod fő pürüszentő eszköz léfzen. A' fejét tisztittya
könyvet ki-boz és leve az egyenesfel-lehelléseket el-úzi, a'
(száj)nak nehéz lehellését ha czed el-törli, s' holnalod tu-
nyaságát, s' nehéz genyetséget ha véle táplálad jobbittya.
A' mely borbán meg-fórt az, s' horvutot enyhíti, s' álmat
hoz. Porát ha borbán meg-íszod az állandó éretlen ge-
nyetséget, mely a' sziv két telét bántya, és a' melynek ne-
hézit ki-úzi, hogy ha hideg lellés véle edgyben nem bánt.
Ezen cezetel egyben nehéz vér-hast meg-gyogyit. Gyö-
kerébül mézzel egyben csinálhacz oly orvófságot mely
a' gyermek méhből ki-jövetele után maradótt hártját ki-
hozza. A' csipő csont fájdalmakor uj gyűkerének vize
a' kristély közzé hasznoslan öntetik, ha ennek főzelék-
jével táplálad az aszszonyok nehélségeket éppen könnyeb-
bíti, kemény helyeket lágyitván, és ószve vonodot he-
lyeket tágitván. Ezen aszszu gyökere, meg-törve és szí-
rálva a' fekélyt tisztittya, s' apro lyukakat, s' óból hajláso-
kat bé-tólt. Jo a' kőröm méreg ellen-is, ismét a' kelis, és

Ház, vir-
har, szülés
után marad
hártya, csi-
po csont, asz-
szony méb-
fakadók, ó-
ból hajlás.

Kőröm mé-
reg, kelis,
szömölcső,
csont búr,
fog, és faka-
dék.

szömölcső ellen borral egyben. A' meg-tórt csontot ha
mézzel edgyütt reátészted ki-vonnyá, és a' hus nélküi ki-
láczótt, hussal ruházza, ismét az apro kelisfeket, s' bőr vét-
keiket ki-tisztittya, s' fog fájdalmat enyhíti, ha főzelékjével
táplálad, és a' fájdalomnak hidegségtől való oka vagyon.
A' fekély lyukakat szép hussal tölti-bé, s' mézzel edgyben
tisztittya. Mellyet ugy mondgyák hogy vighez viszen
holt ember meg-égetett csontyának-is a' pora, csak hogy
alocffel és mézzel csinállyák ószve, s' a' fekély lyukában
tölcsék, a' miot meg-írta Rhazes. A' kék lilium gyöke-
rét ha porrá töröd, és spica vagy levendula olajban annyí-
ban töltöd hogy a' kénőcs meg-álljon, a' takonytúl agy-
velődet

velődet igen jó szagossan orrodon meg-tisztította, de elsőben egész testedet tisztította. Ezen gyökér vizét ha orrodban szivod, bűdőséget el-űzi, ha eczettel egyben iszod pedig lép fájdalmat enyhíti. Itt ideje van már hogy Mefves Jánost halgassuk. A' két hliom gyökere ugy-mond meleg, és harmadik rendben való száraz, egyízertmind keserű: le-töröl, emészt, főz, enyhít, nyít, fájdalmat eltöröl enyves taknyot, s' ezzel elegyitetett sárt tisztít, ísmét a' savós vizet, mind ezeket pedig gyengén. Ezekkel edgyütt a' lassu melyben, vagy tüdőben marado matériát meg-főzi vékonyította, s' ki-hozza, minden belső részeket tisztítván; a' máj, lép, s' körül való részek bé-záródását el-veszi, és innét jövő nyavalyákat viz korságot, fájdalmat, ki-terjesztődését és az inaknak keménységét s' hasonlókát gyógyít, vagy enyhít. Ísmét minden dagadákat, ha kemények is, és gelyvát el-ozlát; kiváltképpen a' melyek vadnak az inakban, s' izekben való hajlásban, kiváltképpen czékla vagy kúposzta vízzel, vagy borral, mézzel, és szekfű olajjal. Ezen kívül a' régi fő fájást gyógyította kiváltképpen ha ebből csinált flastromot közt reá, s' vizét orrodban sziván. Mivel p'trúzentést indít, mely fok ki-menő taknyot egyéb-aránt alattomban való ercken más felé menni igyekezőket ki-viszén. Félig elforrot mustal-egyben régi vastag nedveségről való horut ellen igen használ, és ebből következő nehéz lehellés ellen igen hasznos. Ezen kívül az aszszony méhét tisztította, és habelé flastrom gyanánt tészed, annak fájdalmát enyhíti, bo-számát ki-hozza. A' csipőcsont ellen clister gyanánt hasznossan adhartni-bé, vagy flastrom gyanánt is reá csinálhatni. Ha azzal az eczettel meg-főzted szádat mosod, fogad fájdalmát enyhíti, s' a' náthát meg-állította,

Fő, or-lázi,
és lép.

Takony, réz,
és savós viz.

Mely, tüdő,
lép, máj, bel-
ső részek vi-
ziorság, fáj-
dalom, gely-
va, dagadás
és fő-fájás

Horutnéhez
lehellés, asz-
szony méhe
fog.

Folyás, alól
való verfo-
lyás, és or-
czá-moskái

ha alája tészed véthas ellen fő orvosság lészen. Ennek nedvesége bab lisztel, és hamuval egyben ha vélcakazoz-
 czátkened azt meg-tisztattya, s' mecskair le-törli. To-
 vábbá hogy a' gyomrot meg-ne sércse, bé-szokták adni
 méh serrel, és kalázfiszal vagy inkább lavendulával egyben,
 vagy savoval mézzel és lentiscus fának melyből foly a' má-
 stix gyanta a' levével; eddég ir Mefves. Aegineta Pál azt
 írja hogy nyolcz pénz vagy négy scrupulus nyomóni tisztit
 mint a' tölgy-gomba, hanem ha régi és lyukas gyökér lé-
 szen. Dioscorides egyfzerben a' mennyit békel adni töb-
 bet mond ennél, középszerű modon kel meg-törni és főz-
 ni; s' azt kelvალაფტანი a' mely fokapro-térdű, sűrű, mint
 egy fejéres veres, nehezen törődik, fő szerzamos viola
 szagu, izire nézve erős, és maro, s' mikor ószve törtetik
 ptrűszentéft csinál. Melyre nézve a' Florentiai, és Nar-
 bonai jobba' miénknél; és joságára nézve második grá-
 dusban vagyott, melyben kék virága; mivel a' sejer, és
 több munkával csinált liliomok mindenre erőtlenebbek.
 Meg-kel szedni, mikor virága kezd hullani, olaj-is tesz pe-
 nig belőle fok dologra igen hasznos, a' mint a' kerti olaj-
 jokrul irando könyvünkben valaha meg-mutattuk ha-
 lán engedti.

Az Bársony virág orvos hasznai.

VIII. A G Y.

*Szépége a'
 bársony vi-
 rágának, er-
 miert híva-
 nik amaran-
 thusnak*

NOha ez amaranthus Plinius jobban hja bársony ka-
 lánznak, hogy nem virágnak, mindazáltal itt a' virá-
 gok között számlállyuk, mivel nézetre semmi ő nála nem
 kedvesebb; mivel a' tyrusiak káláth szineket, lang színű szep-
 ségével meg-gyözi, melyre nézve nem helytelenül híják

a' Gallu-

a' Gallafok Passivel utumnak, mivel a' karmasin színnel
 vételkedik; noha semmi szaga is nincsen s' csudálatos az
 hogy mikor a' több virágok el-fogynak, ezt ha vízben meg-
 áztatod meg-ujjul, és téli köszorukat szépen köt; s' innet
 hívják a' Görögös, amaranthusnak, mivel el nem fonnyad
 Az új orvosok itéletekből hideg és száraz természeti va-
 gyon: melyre nézve ha virágát lévben hőrpöld, a' vér-
 has a' kiket bánt, és az alfel bé-rekefztó nyavalyáiban fek-
 vőket segiti; ismét a' hő-szám bőséget s' alszszony méhe-
 sejét folytatit meg-állitja. Sőt a' vérpököknek is hasz-
 nos kiváltképpen ha mellyekben; vagy tüdejekben vala-
 mely úrekség meg-szakadott, a' mint írja Matthiol András
 az ő Dioscorideste iri notáj közt. Némelylek azt írják
 hogy az hasznak ellensége noha borral egyben az okádást
 és folyásokat meg-állitja. Virágát ha vízben meg-ázt-
 atod, mint edgy bor oly lesz, a' hideg lelőknek kedves
 meg-csalásokra; mely telálmánnyal őket gyakorta meg-
 csaltuk; és segitetiük. E' légyen utolsó a' szűzek és leányok
 kedvéért; hogy a' bárlony virág virágát meleg kemen-
 ezében kenyér ki-vétel után ha meg-szárazod, nagy szí-
 nének szépségével téli köszorukra el-tattharni; hét elz-
 eadeig is; szép és vidám színnel.

*Vérhas, al-
 fel bé-du-
 gödés, és
 semminek
 meg nem
 tartása.*

*Hőszám,
 méh folyás,
 vér pökés,
 okádás, és
 folytatás.*

A napra forgó sünek, orvos hasznai.

IX. A G Y.

A' Solsequiumot, vagy napra forgó süvet, sokan az he-
 liotropiummal, másnapra forgó süvel nem jól elegyi-
 tik öszve; nem azért hogy a' napot ne követse a' mint majd
 meg-mondom, hanem mivel izine éppen ellenkező.
 patikában farga virágnak s' balendulának hívják mivel min-
 den holnap kalendáján vagy első napon virágozni látatik;

*Miért hív-
 ják napra
 A' forgó sünek.*

a' poérák Calthának vagy sárga violának a' Gallusok földjének híják, mint ha Solsequiát mondszál, mivel nap kelet-túl enyészeterig a' napot követi, mint ha ennek reá lehellésével ujjalna-meg. Iancze palántát parasztek orájának és nap mátkájának híják, a' mint a' természet titkai között büvenn le-irtuk, megyek orvos hasznaira. Száraz virágának füstlicba a' méhében az a' szszonyoknak füstölöggeted, a' gyermek után ben maradott hátyát ki-vonfza; ezent ha ujjontában borban meg-áztatod, meg-ízod az hozámot ki-hozza; de fokkal hatbotosabbban véghez viszi ezt ez fűnek vize: mely fog fájásra, ha szádat elsőben csak mi kicsin borral vagy eczettel meg-öblited, jelen valo orvosság. **Ezen dolgot véghez viszen levele, ha nizzodal valamennyire meg-lágyitod, és fájos fogadra teszed, de először tűz mellé tegyed a' levelet; mivel akar mi hideg, a' mint az orvosságnak attya Hippocrates mondgya fognak, inaknak, csontnak, agyvelőnek, és hát gerinczének ellensége. Némelleyek a' napra forgo fű vizit mindenféle szemfájás ellen használni mondgyák, akar meleg okbul, akar hidegből származtak légyen, ismét hogy a' fű fájdalmat el-veszi. Itt csak nem el-hagyám a' természet nagy titkát mellyet én s' barátim fokszor tapasztaltak. Ha a' döngős hideglelés elein két ne-hézéknyi vizét a' napra forgo fűnek meg-ízod s' az után ágyadban jól bé-takartatván magadat veritékezel, ez nyavalyátul meg-fzabadulva kel-fz-fel, mellyet a' mint Sándor Benedeknek köszönünk, ugy te veled örömezt közlünk. Vannak ez palántának több egyéb orvos hasznai, mellyet valaha többekkel edgyütt néked meg-mutatunk. Ez napra forgo fű historiáját szinte végezem vala, a' mikor egy orvos barátom hozzám jöve, ki hogy olvasta ez napra forgo fűnek historiáját, állatja nékem hogy egy barát ki a' negyed-**

Szülés után
maradt
hátya, s'
fogfájás.

Tudod

Székelyország

Szem s' fő
fájás.

Poszt.

Negyednap
bi-hideg.

napi hidegeket orvosollya vala, minek előtte hozzá men-
ne a beteghez, fejt bört ad vala néki inoya melyben napra
forgo fűnek hét magva volt meg-törve: s' ezitalt egyné-
hány nap parancsolta néki hogy megint elől kezdgye. E-
zekhez hozzá adom azt, hogy a' napra forgo fű levelét az
étel lévben-is szokták csinálni, s' melyben mind ize, s'
mind szaga nem szinte kedvetlen. Ismét saláta ételben
szokták az aszszonyok elegyíteni, s' mint virágát-is, a' szív
fájdalmi, sárgaság, és szűz leányok rut szinek, ismét nehéz
leheléseknek meg-orvoslásokra. Levét és gyenge csirájá-
ha tyukmon szikivel egyben csinálod, s' meg-csized, a' fo-
lyó hószámot meg-állittya, és ha igen nehezen megyen,
meg-indittya; a' mint írja igen tudos orvos Pena Peter.

A Z O R V O S K E R T N E K

Hatodik mezeje, melyben vannak egyné-
hány nem enni valo palánták ti-
zenegyágyban.

L A G Y.

Az úróm, és annak orvos baznai.

I T követem a' mindenek uttyát a' természetet, a' ki vala-
mint hogy ez földön a' gyönyörű dolgokkal, szomorua-
kat elegyit, az édesekkel keferük et; ugy én ez kerti dolgok
historiájában, s' kedvesekkel kedvetleneket elegyitek.
Azért a' szagos virágok és palánták után, kedvetlenekhez
fogok, s' kezdem munkáimat az úrómön, mely mind szá-
gára, mind izire nézve kedvetlen. Ennek három nevei-
rül emlékeznek a' régiek; egyikit közön;égelnek neveztek,
mellyet a' Gallusok aluinának hívnak mint ha aloes szagu
keferűe

Az úrórn
három ne-
me, s' azok
nevezeti,

keferút mondanál; Másik Seriphiai vagy tengeti melynek magvával ölik meg az orvos Doktorok a' testben való férgeket, és gelisztákat, a' Gallusok Borbotinának, és férgek haláloknak hívják, az harmadikat némollyek Romainak, mi Santoniások hívjuk, a' mely a' mint hogy a' többjénél kissébb, ugy keferúségre nézve szelédobb; levelei fejérefek, gyöngök és szelések, szagagyönyörúséges, izi-is nem kedveden. Ma mi nállunk itt Galliában fok kertekben vetik és saláta étkek közé birtetik, a' gyomornak és májnak nagy hasznával. De ezeket el-hagyvann mindenikének orvos hasznaira mennyünk által. A' meg-főtt úrórn párája füstölégsével, a' fog és fül fájdalmat el-vezzi: s' ezekben hasznossan boléjak csepegtetheted, ha valami genyetség jó belőlök. Itálban fokok kárhoytartják, mivel a' gyomorra és főre fájdalmat hoz, kiváltképpen a' közőnséges úrórn, noha reájok ragasztatott levelei, ezeknek használni szoktak. A' gyomor nem emészthetőséget el-űzi borfál, rúrával, sóval, és borral, és a' mellyet kék Jiliommal edgyütt tisztititya, kiváltképpen a' Santoniái. Ha első vízben megfőződ, és a' verőfenyven meg-hidegited a' gyomrot és májat igen erősíti, és ha iszod a' vizelletett ki-viszki. A' Sárgaságellen petrefelyemmel egyben igen hasznossan ibatod, ismét árva leány hajával; mézzel-is hathatossan veheted bé, avagy gyapjuban hasznossan tehered az aszszony méhénck szájára az hozám ki-hozásra. A' vizketést meg-gygyitya meleg-főzelékjével ha táplárod, és ha borban iszod, tengeti hajokázástól való okádás ellen használ, főtt ha csak szaglodol-is, vagy gyomrod körül csinárod. Több egyéb hasznait egynehány verssekben le-irta a' fűrűliro Poéta az úrórnul így irvann.

Lépedes ha iszod eczettel segéti,

Gmoh.

Gyomor,
máj, fog,
nyerjeségek
melly.

vizellet,
sárgaság,
hozám,
vizketeg,
és mómör.

Haáz Re...

Tu...

Székel...

Gombának-is mérget ha bé-veszed úzi,
 Halálos bűrdöknek egyf. ersmind mérget,
 Ezzel üzettetnek, s mérges sok marási
 Kékítés ellen is mondyák orvosiágnak,
 Mézzel flastrommal jo a' torok gyiknak,
 Meg-törtve baszál ujjonnan lott sebnek,
 Hidd-el ez gyógyítja sájdalmát-is sünek.
 Ruhában s posztóban ha kötöd s övedzed
 Magad vélic, agyék dagadás hágy téged.
 Ekkör epéjével hogy ha zugo süled,
 Gyógyítja s olajjal flastroma nagy léped,
 Gyomrot ez egyszerűsmind segét kenetivel,
 Nyelvé alatt dagadás ha vagyon jo mézzel
 Gyógyítja fekete sárgulást-is széllyel,
 A szem körül üzbetz, ez orvoslo süvel.

Lép, mérge,
 kik, torok-
 gyik, söt söt,
 sáhadék, á-
 gyék, és sü

Eddig ir'a'poéta ki ezeket az Arabiai orvosokbul csak nem
 szoruj szora irta-le. Csak nem el-hadtam vala azt hogy Haj, álom,
 az úrmónek hamvát ha rosa kenótsben elegyited, az ha- gyomor, ru-
 jat meg feketéti, és szagával álmot hoz az ága ha fejed alá ba ti könnyu.
 teszik; csak hogy azt, a' beteg meg ne érezze. Izi által me-
 gyen a' borbau, mellyet úrmósnak hívunk, melynél so-
 ha jobb nincsen a' gyomor sájdalmi ellen, a' mint az orvos
 borok között meg-mutattuk. Ict el nem kell halgatnunk
 azt, hogy ha az úrmót ruba tarto ládákban széllyel el csiná-
 lod minden el.rágo állatok ellenkezésektül meg-tartya a'
 ruhát. Ismét ha az irni való ténát vizével, vagy akarmi Részegség.
 vizzel melyben úrmót ásztattál, iratod a' bótüket és köny-
 veket az egerek ellen meg-örzi, a' mint Dioscoridesbül
 írja Plinius; kinél némely exemplárookban a' musculus he-
 lyet muscis vagyon, vagy egerek. Igen jo azt mondgya Régen minc
 Aegineta más borok előtt innya az úrmóst, mivel a' részeg- atták bé me
 ség ellen ürmöt,

ség ellen valok közzé számláltatik. A' mi ennek bé-adását illeti, a' régiek a' gyermekeknek úróm vizet adtak bé, mézzel meg-kenvén az edény száját, a' mint e' verfeckel szépen le-irta Lucretius.

Valamint gyermeknek mikor úrmót adnak,

Pohár külső száját mézzel kenni szokták.

Mások ezen úrmót leveleit figében szokták volt adni, keferúségének el-titkolására. Ha savanyu borban rosával őszve főzöd, s' a' gyomrot véle táplálad annak fájdalom-vel-vézi, vagy ha egészlen reá tapáztod-is és ha tengeti muskataly boroskával a' szemre kötöd, annak kolompozo fájdalmát el-vészli. Mellyet véghez viszen az is; ha az úróm főzelékjének párája, meg-nyitott szemeder úri. Galénusz azt írja, hogy a' fül-zengés meg-gyogyul ha úróm főzelékjével táplálad; vagy retek vizer rosa vizeleegyben belé-eresztesz. Ísmét ha ez fűvet meg-töröd,

s' meg-melegited réglán, mellyet borral meg-hintettél, meg-sütöd, az úrést és őszve úródéfeket gyogyittya: ísmét ezennek főzelékje korpával, szekfűvel, sárkeléppel, mályvával, borral és vízzel egyben, olajt-is hozzá adván, rosa liliom, kapor, szekfű olajokkal egyben az őszve úródéfekek s' inaktörötterésének igen használ. Es ha levelét mézben meg-töröd, s' az aszfzony szemérem testére tészed hoz-

számát ki-hozza. Magvát kék liliom gyökérrel ha őszve főzöd, s' íszod, mellyedet tisztittya, s' a' sárgaságot igen jobbittya. De szép dolog léssen hallani Mesves Jánost ki mind ezeket, és fokkal többeket kevés szóval le-irta. Az úrómnak ugy-mond két féle valósága vagy on edgyik meleg, keferúsáletromos, tisztító, és a' colicátul szabadító; másik földi, szorító, és részeket erőssítő, kiváltképpen a' száraz úróm. Mivel penig az ő meleg valósága hamar

valo

Ha az úróm főzelékjével a' szemre kötöd,

Tudod-e, hogy a' fül-zengés meg-gyogyul

Szekfűvel, sárkeléppel, mályvával,

Aszfzony

mébe, és sze

mértem teste

hozám, mely

és sárgaság.

valo mihele bé-vészed e' munkálkodik elsőben, a' szorito
penig az után: mellyel őszvenyomván hogy a' hasat indit-
tya foka nem gondolták. Mivel s'arga sárt, s' gyomor-
ban s' bélben valo vizet, a' májbul, és erekből tisztit, né-
ha vizelfeleten által is. A' raknyot penig vagy ki nem vi-
szi, tellyesféggel vagy csak kevésé; noha phlegma vagy
nedveség úzónek gondolalenni őtet Avenzoár. A' rot-
hatságtul szabadit kíváltképpen ha minden nap egy nehé-
zéknyi iszol, vagy két örcoly borban, vagy vízben, melj-
ben vagy benne főt, vagy belé öntetet, az úrórn penig
vett vízből is. Mézzel vagy borral, és kevés kőmén-
nyel egyben ha meg-melegited, és rá kőród az el-tőrtött
test részeinek igen használ. Hogy ha penig borban vagy
olajban melyben úrórn, és mezei ugorka gyökere főt-meg
egy spongiát mártasz, s' ki facsarván vak izemedre kőród
s' fél része fájásat gyógyítja. A' fül is melyben páralta-
rod az oly bort vagy vizet melyben úrórn főt meg, fájda-
lomtul, zugástul, és siketségtul meg-szabadult. Ezen-
kívül az ezet vagy bor melyben az úrmőt meg-főzöd cit-
rom hejával, szádnak bűdőséget, mely jó az iny, vagy fog
rothadástul, vagy holmiknek a' gyomorban valo rosvat-
ságoktul meg-jobbittya, mellyet végbez viszen a' le-cse-
pegterett úrórn viz-is. Vize barackk magval egyben, fül-
ben vagy egyéb bűrt valo férget ki-hoz, és meg-ól. Deki-
váltképpen ez a' liptarom óli-meg a' gelisztát: Két nehé-
ziknyi úrórn, hévséges gummafa vagy euphorbium har-
mad fél dráchnányi, meg-égetett szarvas szarv fél ne-
hézéknyi, méza' mennyi kívántatik. Az úrórnból, földi
fűtből, magva kivettaszfu szőlőből, myrobalanum mák-
bul, citrombulitelt csinálbasz mely hasznos lészén a' test
fel-omlás és ruh ellen. Mivel penig lassan, vagy gyengén

Sár: víz,
rothadás, tö-
rődés, úrés.

Fél rész
fájdalma,
fűl.

Száj bűdös-
sége, féreg,
test fel-om-
lás, ruh.

Gyomor máj
érel kivánás
sárgaság,
vizi beteg-
ség, és hideg
léte.

tisztít, rosát, savót, földi füstöt, kalászt, meg-tisztítote
aszufzólót nem ok-nélkül elegyithetni, hogy jobban, és
kevessebb ártalommal tisztícsen. Erőssítia a gyomrot, és
máját, érel kivánást indir, bé-zárloását a gyomornak
el-veszi, és ha minyavalya innét jöhet, mint a sárgaságot
és vizi korságot ismét a régi majd rothado félben valo hi-
deg lélek ellen kész orvosság, vizét pedig tavasz közepin
vegged és a verőfényen vagy meleg hamuban úveg edény-
ben valamint szinte az olt aszallyad. Virágát nyár kez-
detin szedik melyet kevésé kel meg-főzni. Ezeket írja
Mefves kinek beszédivel ez úrómról valo irásunkat rekefz-
tyük-bé, melyben hasokat fáradoztunk, az ó közönségé-
re, és fok hasznaira ves.

Az Isten fája és annak orvos hasznai.

Székeludvarhely II. A G Y.

Hím, és nő-
stény Isten
fája

Mivel az Isten fája oly forma keferű mint az úrórn azért
második helyet utánna adunk neki: ezt pedig himre
és nőstény Isten fájára oszlszuk: ezt sokan ciprusnak hívják
melynek levelei fejjerelek, emez nem annyira fejjercs. A'
parisziaiak mindeniket Avronnak, kicsiny ciprusnak, és ru-
ha őrzőnek hívják, mivel ha a ruha tartó házban el-hin-
ted, a ruhát a molytul meg-őrzi. Ha borban meg-ízod
irják a régiek hogy méreg ellen kész orvosság lécsen, és
ha a fagyos emberekre olajjal egyben kened, használ né-
kik, ismét minden mesterség ellen, mellyel az aszfszony s'
féfi közönsülések meg-gátoltatik ezen igen jó. Ha a ház-
ban hinted, és füstölöd a kigyot, és egyéb csuszó mászo
állatokat el-űz. Ennek hamva reték olajjal egyben, s'bol-
dog Aszfszony ágával a későre jövő őszakat ki-hozza, s'le-
velét

Méreg fagy,
őseve mentés
kigyó, sca-
kél, in, és
mely.

veléa' mely vízben meg-főzöd igen jó az inak és mely nyá-
 valójok ellen. Melyre nézve a'nehéz lehellőknek, ho-
 rutofeknek, ágyék és vajagh fájlaloknak kevés borban és
 mézben igen használatos: Ismét a' csipő-csont fájoknak
 és a' kiknek ho-fizámok meg-rekedett. A' hideg lelést-is
 írjak hogy enyhíti ha lágy meleg vízben iszod eleinte:
 vagy ennek olajával hátad girinczét meleg tűzhelyen ke-
 neted. Mások ezen végre virágát, ágainak felső részeca-
 kéjével olajjal egyben addig törlik, meg oly lézzen mint egy
 kenőcs, s' azzal a' talpokat, hárok gerinczít, és kezek fejt
 kenik. Ennek magyával mindennapi szemmel látot do-
 log hogy aza szifonyok a' gelisztát meg-ölik. Hozzasdona
 hogy ezen magot egy drachmánnyi egynéhány levelel,
 ha fajér borban meg-törli, hozzá tévén diot és bofus ar-
 ménust; szitán által törli iszod igen nagy ereje vagyon a'
 mérég és dög-halál ellen; mellyet mind én s' mind mások
 igen szerencsésen meg-tapasztaltak. Magyát ha fejtér bor-
 ban meg-töröd, s' iszod a' kéfedelmes ho-fizámot ki hozza,
 mit akarsz többet.

*Kenyer bét s' birs almát véle elegyítvén,
 s' folyó viz vízében igen jól meg-főzvé.
 Szem nagy kerek ségnek avagy fájdalmanak
 Meg-tapasztalhatod ezt kész orvosiágnak.*

Bőrödhöz ragadott tövislet, vagy egyéb ott lévő fulán-
 kor, vagy akarmit is ha csak reá tészed is, vagy kővértel
 őszvetöröd ki-huz. Ezt ismét akar igrad, akar hasra te-
 gyed, a' gyomorban való gelisztát el-velíti szinte mint az
 üröm: s' úják ismét hogy a' szeretelemre indit ha párna alá
 tészik, mely ha igazé vagy nem inkább akarok kétkedni,
 hogy nem miat a' bizonytalan dolgot mint edgy bizonyost
 valaki eleiben tolni; azért ezt az házaloknak engedem hog'
 meg-probállyák.

*Nehéz lehell
 lök, borut,
 ágyék, asz-
 szonyfemé-
 rem tesle,
 csipő-csont
 fájás, hó-
 sham, hideg
 gelisza mé-
 reg, pestis.*

*Szem gelisz-
 ta és Vénus*

III. A G Y.

A' ruta ter-
mészete, és
jósága.

S Emmi kert ninosen vagy városban vagy mezőben,
melyben a' szagos és mindenkor zölaellő ruta ne le-
gyen. Melyről Plinius és Palládus azt írják hogy a' lopott
ruta leg jobban jő-ki, és a' figefa árnyéka alatt örömet
nyugszik. Melyre nézve Teophrastus leg jobb rutának
mondotta azt a' mellyet figefa hékban csinálván temetz-el.
Mely dologt Plutarchus is meg-ismért így írván az ő ven-
dégfégi között. A' mely ruta fige fa alatt, vagy fige fában nő
kedveslebb, és izeselebb. Ettől nem meztse ment Diosco-
rides az hol azt a' rutát igen dicséri az ételben, mely figefá-
hoz közel nő, s' minden egyéb fele rutát az ételből el-tilt.
innét van emez Pliniustul dicsértetett egygyesége a' fige-
fával a' rutának, és ennek a' bűrőkkel nagy ellenkezése; il-
lyen okból, hogy a' kiruát széd, bűrők vízzel elsőben ke-
zét mossa hogy ártalmas fekélyekkel a' miá ne bánassanak.
Mellyet hogy a' mezei tutáru lirt légyen a' szemmel látott
dolog meg-mutatnya. De ezek nem tartoznak a' ruta or-
vos hasznaihoz, mellyek mivel igen derekassak, azért szé-
lelten ki-fajtegetem. Florentinus a' görög szántás vetél-
rül igen szorgalmas magyarázoja azt írja, hogy a' bé-re-
kedett fülett a' rutának bélivel, a' fő fájdalmat gyenge cse-
metéjével meg-gyogyithatni: ismét ba belőlle jött nedves-
séggel fő mézzel és aszfnony rajével, ki férfiat szült, vagy
szoptat egyben a' szemet kened, homályoságátul meg-
szabadittya; mellyet véghez vitzen tulajdon csak nedves-
sége-is, ha véle szemed szegéletit, nem csak embernek ha-
nem a' baromnak-is meg-illeted; mellyet a' Salornai Scho-
la el nem halgatott, így szolván. *Ruta igen nemis szemed rále-
les.* Es a' fűrül iro Poëta.

Ha az
A' rutának
a' figével
való nagy
egygyesége.

Széke

Fül, fő és
szem

*Új rutát ha eszelsetét szemettisztít,
Kömény vízzel ki-tett mizet s kakas epét
Őszve s bátorsággal velle kente szemét,
Probálta fájdalom nem bántya ez részét.*

Ezen nedvességet habborral egyben iszol, a' kigyó ma-
rálnak ellene áll. Sőt a' rutát figével egyben ha félig el-főzöd
a' vízi betegnek hasznoslan bé-adhatod: ezen főzelik töb-
bire pedig fog használni, a' melly, oldal, és ágyék fájdalmi
ellen: ismét az horut, tüdő, máj, vese, betegsége ellen; és
a' vízszá törő hideg telések ellen-is. Ezent habborral isop-
pal, s' ániissal őszve fősz, a' vérhas ellen, és hozám ki-hozá-
fára ha vagy iszod vagy a' részedet velle tápiáloed igen hasz-
nál, s' ha orrodan részed folyó véredet meg állítja, és ha
gyakorta szagolod az orr lyikánál való bűdös kelevénye-
ket gyógyította, s' ha véle mosod a' fognak igen használ.

Magvát többire minden orvosok igen használni mond-
gyák a' kőszvény, méhben rutul formáltatott test, méh-
nek nedvességi ellen. Bizonyos dolog ez hogy a' Basilis-
cus kigyó az ember, és egyéb élő állatok után lefekedik,
és a' vereményt csupa csak meg-tapasztásával mérgezésé ré-
szi, és nincsen semmi élő állat a' menyéten kívül melly ő
ellené harczolna; a' mely rutát éven, mint jelen való or-
vosággal meg-erősítetvén, lyuka kívül találván a' basilis-
cusi meg-fogja, s' meg-rontya. Mellyet meg-ölvén ha
mindgyárt máshová nem szalad, ismét: ruta évéllé magá-
rul gondot nem visel, félelmesnek tartja hogy a' körül va-
lo levegő ég vesztéségétől meg ne fuladgyon. Nem ok nél-
kül cselekednek azért azok, a' kik a' parázst házak, barom-
istállók, s' pásztorok kunnyozi körül sok rutát vetnek szé-
lyel mivel jelen való erejével a' mérgegek ellene áll, és a'
menyéte árnyéka terjed annyira semmi mérges állat

*Kigyó, mé-
reg, korrag,
vízi beteg-
ség, melly,
oldal, ágyék
borut, mag,
tüdő, vese,
hideglelés.*

*Vérhas, ho-
szám, vér,
orr szakadék
fog.*

*Basiliscus és
menyit.*

*a' rutát a'
kigyó gyűlö-
li a' mint
hogy egyéb
mérget ál-
latozik*

nem közelget, a' mint írja a' kőbősfáru Plinius. Hogy ha
 kibé-viszi a' natragulyát belénd füvet, görög fejért, fekete
 mák nedveségét, és egyéb efféléket mellyek modnálál
 valo hidegségekkel halálos el-ajulást hoznak; ruta nedves-
 séggel, vagy ennek borban valo főzelékjével ujjonnan
 meg-élt. De el nem kell félejni hogy hévséges és for-
 ro melegségével a' testnek árt, ha igen bőven veszed bé,
 vagy sokáig szaglod. Melyre nézve dög halálos időben
 gyakran tapasztaltam meg azt hogy a' kik orrokhoz gyak-
 ran vitték a' rutát, ajakokon, orrokons' ezekhez közel valo
 részeken fakadékok csettrenek; a' mint a' mi dőghalál ellen
 valo orvosságokrul írott könyvünkben e' minap meg-jed-
 zettük. Mivel ha kívül testedhez értted fakadékat indit.
 Melyre nézve a' dögös dagadásokra, s' egyéb terjedő puf-
 fáságokra hasznoslan tcherik: ugyan-is a' mérget genyet-
 séget ki-szítja, és a' mérges lehelléseket párákat vizsgálva men-
 ni nem engedi. Mely végre törd-meg a' rutát, és keferű ko-
 válszal, díszno kővérrel, fokhagymával s' figével egyben
 főzd-meg, hozzá tévén rémsót oltatlan meszer, szappant
 fann termő fényes pókot mely mérges szarvas bogár-is s'
 kevés rejéket, hatalmas flastrom lézen bellő, mellyet idő-
 koránt ha a' beteges részre kőrsz a' dőghalálos daganato-
 kat mindgyárt ki-fakasztys; mely dolgot szemmel látott
 dologbúl meg-probálhatz, és hogy tudtad valaha őrülni
 fogsz rajta; de mivel illyet számtalaant hoztunk elő a' mi
 dőghalálrul írott könyvünkben, ezekrül többet nem szol-
 ván, megyek egyéb hasznaira. A' ruta nedveséget ha
 pomagránát héjban meg-melegired, s' fűtedben ereszted
 annak fájdalmat meg-enybiti, es engését gyógyittys, és fér-
 gét meg-öli. Levelét ha rágod szádnak fokhagyma, vagy
 vereshagyma miat valo bűdőséget el-űzi, de az után szá-
 dar

Rutával
 dögös idő-
 ben okosan
 ély.

Dögös da-
 gadás-

Fő flastrom
 a' pestifer
 fakadékok
 ellen.

Rúl, száznak
 bűdősége.

dat eczettel mosd-meg. Ezen levelet ha meg-fősz, kén-
kővel, s' kevés eczettel őszve törőd, s' a' csecsre flastrom,
gyanánt kötőd, ugy hogy a' csecs bimboja kilégycn, min-
den téjnek meg-alvását, vagy csecs daganatot akadályoz-
tat. Irja Galenus hogy a' ruta minden gonosz-fakadékok-
nak akar rothadókakar emésztők legyenek ellenek áll: De
hagyenge a' test kell csinálni, főzni, és őszvetörni kenyér-
rel vagy árpa lisztel. A' kemény testre inkább javallya
hogy mezei rutát kösünk hogy nem kertit. Magvát ha
borban meg-főzöd s' ifzod a' csuklás ellen, mely van a' ra-
kony miá, kész orvosság lészzen; és a' kike' miá félnek a' meg-
fuladástui, ezen tutával magokat szabadittya. Levelét
a' rutának ha meg-töröd, és flastrom gyanánt a' futofo mi-
rigyre kötőd azoknak keménységeket lágyittya. Ezen
rutát ha meg-szárasztasz, s' meg-törsz, meg annyi oliba-
nummal, s' borban vagy ménta vízben ifzod az mod-
nélkül valo okádást meg-állittya. Ha egynéhány uj leve-
leit meg-eszed, s' fellyül reá fő bort ifzol a' menyét mará-
sát nem külömben gyógyittya, mint a' majom vagy macska
marást a' babragása, és mindgyárt meg-mart helyre valo
kötése. Ha penig a' mint szólnak az orvosok pessariumot
vagy uj formánn valo csinált el-téperet gyapjut vagy szőrt
felymet is csinálsz a' ruta nedvességébül az aszfzony ho-
számát hatalmason fogjaki-hozni. Ilinét ha levelét meg-
töröd, s' liliom olajban tyuk vagy lud kövérivel egyben fő-
zöd, s' melegen fellyül, vagy alol az aszfzony méhére fla-
strom gyanánt kötöd, a' méhnek bé-szorulása, vagy meg-
fojtodása ellen igen jo orvosság. Melyigen használatos
a' bélnek, és méhnek daganattya ellen-is. Deszár az leve-
le az oda fel meg-mondot kövérekkel és olajjal egyben tör-
rettetvén hathatossabban munkáلودik. Igen emlekezet-

Csuklás, fu-
tofo mirigy
okádás méh-
get marás.

Hoszánn,
aszfzony
méhe közép
bél,

re méltó dolog a' mit Villanovai Arnold ír; tudniillik ha a' rutát fejér borban vagy rósa vízben veted, s' ásztatod, az után meg-melegited párás füstöt, és vizes párát füstölög, melyet ha fellyül tett üveg edényben gyűjtész, igen hasznos léfzen a' szem nyavalyái el-öszláfokra. Igen emlekezetes dolog az, a' mit Avicenuánál olvastam: Ha valaki a' ruta magot és levelét dioval és bolus armenuálal fő fejér borban meg-törí, s' szítán által törvén iszja ejomra, azon napon semmi méregtől ne féljen, sőt dög haláltul. akar minémű kietlen légyen az. Ezen levelet ha borban meg-töröd minden mérges maráfok ellen hasznos, akar dühözt kutya legyen az: csak hogy mézzel és sóval köfűsék a' meg-mart helyre, vagy ezen végre eczettel és szurokkal főzzék öfzve. Némellyek azt is írják hogy a' ki ruta nedvességgel meg-kenetett, vagy a' rutát hordozza, a' mérges állatok ötét meg nem férik. Az is bizonyos hogy ennek étele a' szülést gátolja, s' ezért a' szülni akaró aszszonyok a' rutátul magokat meg-ojják: mivel az aszszony szemérem testét meg-nyitja, és az hozámot ki-inditja. Hozzádom azt hogy mind a' magot mind a' közösülést, akar ételben akar italban el-szárasztja, és öfya; kiváltképpen a' férfiakban, melyre nézve pegamumnak vagy szárazzonak hírták a' görögök, mivel a' szülni való magot az ő száraz erejével, és meleg parájával el-szárasztja; mely miá a' férfiak kiváltképpen magtalanok léfznek. Ez dolog ellenkezőképpen van az aszszonyokban a' mint a' Salernumi Schola is ez hat lábú versében írja.

Rutátul férfi mag fogy, aszszonyé indul.

Az aszszony méhének bé-záródását nyirtja, ha mézzel egyben töröd, és az egész szemérem test körül mind alfelig meg-kened. Mely dolog igen használ az inak fájdalmi ellen-

Szem mé-
veg, pestis,
' mérges
maráfok

Ártalmas
állatok,
menekés
és mag.

Aszszony
szemérem
testé.

ellen-is: olajjal egyben penig hasznos a' gyomorban való élő állatok kiűzésekre. Ha borostyán levéllel egyben főzöd, s' reá kötöd az embert ökire, annak dagadása ellen kéz orvosság lesz; és a' szeplőre mézzel és rémsóval egyben hasznossan vakarhatod. Borfál és salerrommal egyben a' fejér szeplőt ki-tisztítja, és ha egynéhány levelét étel előtt eszed szárazfigével, és régi diobéllal, kevés só hozzá tévén, a' méreg erejét el-vezzi, s' testet az ellen megtalmazza: mellyel edgyütt a' dögös égnek-is ellene áll. Ezt Mithridates találmányának mondgyák, mellyet én s' többek pestises időben szerencsés előmenettel tapasztalunk-meg. De szép dolog lesz a' fűről iro potéát hallani, ki a' rutáru ligy nem helytelenül okoskodik.

Nebéz vö-zellet, köszvény, sók, féreg, szeplő méreg és pestis.

Mithridates három dolog őszu csinálása,

*Borban vagy nyersen-is méreg ellenteljes
Haszna, mellyet próbált gyakran Mithridates,
Ruta husz levelét mellyel só volt keves,
Két nagy öreg dio s' aszszu fige édes,
Ejmon a' hogy fel költ reggel szokott enni
S, ilyen orvossággal jól ellene álmi
Méregnek: utánok mellyel leselkedni
Szokott az Uraknak köz nép dühösködni.*

De erről többet írunk ezután a' diorul szolván, ha az élő fákat befzéllyük. Theopompus olyan forma, s' egyenlő erőtád a' rutának s' a' citrom olajnak a' méreg ellen, azt írván hogy Clearchus Heracliai Király az ő idejében sok embert ölt meg niéreggel, melynek erőszakát hogy szolgálai el-távoztatnák, házokbul ki nem mentenek minckelőtte rutát ettek volna; mely otkalommal megtartották magokat a' méreg hatalmátul. Ezt némellyek a' citrom olajra értik, a' mint az ő helyén fel-jegyezzük. Itt el nem kell azt használni hogy a' zöld ruta és méntsa, Hippocrates

Szell, Venus,
és mag fo-
lyás

és Galeñus itéletibül szelet és szerelme: indit: szárazon
penig vagy főve kiváltképpen magva ezen szerelme és
magnak folyását meg-állittya. Mely noha valamennyire
a' felsőkkel ellenkezik, de ha jól meg-nézed semmiben is
nem. Plato tudományát tartó Lucius Apulejus írja hogy
a' zöld rutát ha olajban meg-főzöd s' uj viaszra enyvezed az
ágyék hajlásban való nyavalyák ellen használatos lézen;
csak hogy reá kössed mint egy viaszszas vászonnal. Ezent
ha arpa bélessel jól egyben főzöd, és reá kötöd, az szem da-
gadást gyengíti. A' izent Antal tűzét eczettel es olajjal
egyben el-vefzi; és ha a' reggelirajta való harmatot egy-
ben szeded egy edényben, és izemedben ereszted, annak
homályát el-vefzi, mellyet véghez viszzen az a' pára is mely
vizben főzvéen balöleki jó. Ha akarod ellen a' mag tö-
led el-foly egyél borban főtt rutát, valami kővérrel vagy
vajjal, vagy uj mondola olajjával. Ha az aszszonyvérfolyá-
sát meg-akarod állítani, a' mint azon Apulejus írja a' rutát
arannyal, ezüsttel, és elephánt teremmel csináld vagy ird
kőrül, s' fel-vévéen talpad alá kösd. Aristoteles és Plinius
írják, hogy mikor a' menyét a' kigyoval, vagy varas béká-
val akar harczolni, az egerek vadászásakor rutát eszik elő-
ször mint jelen való orvosságot. Melyre nézve helyesen
írják a' régiek azt hogy a' ruts az égézet, méreg, és ragado-
betegség ellen jelen való orvosság: s' nem igazán gondolt-
ta Pythagoras azt hogy a' szemnek árt, mivel a' kép metzők
mind a' képirok ezzel hasznossan élnek étel közben. A' ki-
gyot ez csak szagával is el-űzi, melyre nézve soval és fok-
hagymával meg-tapasztaltam hogy a' kigyó marás ellen
kélis orvosság. Azért okossan cselekedsznek a' kik rutával
a' kertek kerületirbe-vetik, hogy az enni való paraszokat a'
mérgecs állatoktól meg-oltalmazzák. Noha nem orvof-
ságra

Haaz

Ágyék haj-
lás, szem
dagadás,
sz. ancal
tüze, szem
homály,
mag, és asz-
szonyok fo-
lyamati.

Thézer, mé-
reg, kigyó,
s' ezeknek
marások.

fügra tartozó ez, mind azáltal utolsó légyen: hogy a' ma-
 dárkárto házban a' macska bé nem mégyen, ha a' csirkéket
 vag' egyéb madarkákat ruta nedveséggel meg-öntöd, vag'
 madár tartó helyet minden felől rutával meg-környéke-
 zed. Mellyet könnyen meg-probálhatz mind azzal a' mit ir
 Democrítus, tudni-illik hogy a' szunyogot el-űzheted ha
 zöldellő ruta ággal vizet hintesz az egész házban szélllyel vag'
 akár mely házat a' mellyet a' szunyog meg-ült, avagy ugy-is
 ha ezen ruta főzelékjével öntődsz akármi helyet. Mel-
 lyet a' balhákra-is vilznek némelylek nem alkalmatlanul, s'
 ezért helyet fen írja a' fűrül iro Poéta.

A' macskát
 mint kell el-
 tiltani a'
 madár tar-
 to helytől.

Balhák,
 szunyogok.

Főte ruta balhákutal helyed oltalmazza.

Melynek erejéről, s' orvos hasznairól ezeket talám bü-
 vekben-is írta, arra nézve hogy minden kertekben igen
 közfinséges, és nagy erejű, s' alattomban való csudákat
 benne fel-csalaloi.

A' csollyán orvos hasznai.

IV. A G Y.

Mivel minden városi vagy mezei kertekben fok-héjában
 való palánták (ha a' kertész nem vigyáz) fel-nőnek, Kertben sok
 mellyek nem csak étekben hanem szemnek kéznek ornak-
 is neheznek, s' kedvetlenek azért azokról-is egy keveset or-
 vosképpen írni akarok; mivel a' testi segítésében erejek va-
 gyon. Azért kezdem a' csollyányon, melynek az tulajdo-
 na hogy minden tövésses fulánk nélkül, oly czipő szőri
 vagyon, hogy kicsiny illetéssel fel-omlást, és apro égetél-
 hez hasonlo fakadékokat nemz; melyre nézve urticának
 az ő égető volta miatt hívják a' deákok. De ez csipés (mel-
 lyet olajjal orvoslunk) nem mindgyárt mutatya-ki ma-
 gát, s' nem-is erős mázlszor annyira mint a' verőfénynek

A' csollyán
 csipő, s' cső-
 pése ellen
 való orvosi-
 ság.

ereje a' mikor iri. Tavasz kezdetin ez palánta nem szinte kedvetlen izú, és szokott étke sok embernek az egész esztendőbeli nyavalyák elűzése ellen. Ennek magvárul írja Nicaander hogy a' bűrőkkel ellenkező, ísmét a' gombával, kénesevel, ptrűszentő fűvel, scorpiokkal s' egyéb kigyokkal. Ennek levelét ha meg-töröd, s' orrodban szivod folyását virednek meg-állitja, kiváltképpen a' gyökere; mellyet véghez viszzen nedvessége-is, ha homlokodat velle töröd; Phaniás híres görög orvos Doctor a' csollyán dicsi-retrül egész könyvet írt: melyben igen hasznosnak mon-gya itelben meg-főzni. A' kutya maráfra kötni sóval egyben igen jó; ha olajban meg-főzöd izzadást indit, csigács-kákkal (talán az Indiaiakat érti melyről beszél Marhiol Dioscoridestre) egyben hasat indit, főtt árpa vízzel pedig mellyet, méh-fűvel és csomórral egyben a' késlőd boszámot ki-viszi, sóval egyben pedig a' terjedő fakadékat meg-tartoztattya. De az maros égetése a' nyelésapot az szájban meg-tartoztattya, ísmét az aszszony le-esésre hajlando méhét, és a' csecsemő gyermekek széki illetésével viszja úzi, és a' négy lábú állatokat szerelmre izgatja, ha velle vakarodókat. Mellyet a' kövér poeta akarom yala mondani Maceraz az száraz: kit fűrűliro poetának neveztem szél-lyel az irásomban el nem hagyott.

Csollyán level azszszonymébt viszszá vonfsa,

S négy lábú állatnak szerelmét indittya.

Némelleyek azt mondgyák hogy a' mély álomban este-
ket fel-serkentette légyen az, ha csallyánnal szárokar, és in-
kább homlokokat meg-ütötték. Dioscorides írja kívül
Galenus egygyer ért hogy a' csollyán levele a' fenét gyo-
gyittya; ísmét aszszony méhe fájdalom nélkül valo daga-
dású: mellyet cacoethenak hívják; ezenkívül parotist,

vagy

X
Kutya ma-
rás, izzadá-
st, melly,
boszám,
fakadéka,
nyelésap,
bélnek le-
szállása.

Mély álom-
ban esett,
fene asz-
szony méhe
fakadéknél-
kül valo da-
gadása.

vagy fül körül való daganatot, rut fakadékot gényetséget, dagadást. s' ficzamlást helyre állit. Levelét ha őszve töröd myrbával, s' rá csinálod, az hozsámot indittya; s' viafzfal a' lépnek igen használ. Halévben iszod, mint egy csiklando, és el-törőd-képpen a' gyomrot bizgattya. Az erdei csollyánt, melyet a' görögök agreának hínak, a' Gallusok griechának ha borban meg-iszod, az orcán lévő poklofságot el-vezti melyet némelyek a' marós csollyánnak is tulajdonitnak; melynek vize a' kéfédelmes vizelletett mozdíttya, az arenát rontya, és az aízfzony dagado szemérem testét apasztya. Némelyek ennek gyökerével a' testben ragadott holmiket ki-vonzzák kevés só mellett tévén: levelével pedig és hájjal a' gelyvétel-ozslattya. Az inakban való betegségekre, és kööszvényre régi olajjal őszve törvén a' csollyánt sokan reákötik, melyre gyökere is szczzettel egyben törve igen használ.

Ficzamlás,
fül mellett
való daga-
da, hozsám
lép és haf-
menés.

Poklofság,
vizellet,
arena, mel-
dekő, gely-
va, kööszvény

*Magva a' colicát mézzel orvosollja,
A régi boratot ha ki gyakran iszod,
Tüdő hidegségét éppen ki-iktattya
Méh serrel dagatt bast, s' az buadozást tartya.*

Ezen magban ha egy scrupulusnyit ezen méh serben bé-
vélzész az vacsora után való okádásokat könnyekké tézi:
és ha félig el-forrott mustbann iszoda a' gyomor daganati
ellen használ; az egyenesen fel-lebélőknek is hasz-
nál mézzel egyben, mivel a' melyet tisztittya; ismét az ol-
dal nyavalyáit orvosollja lenmaggal és ysoppal egyben ha
vélekkened. Olajjal és sóval egyben csinált csollyán ke-
nődcs az erős hideg ellen ha hidegletés léfzen-is igen hasz-
nál, hogy ha hátad girinczit lábod ralpát, s' kezéd fejét vé-
le meg-kened. Ezen jó léfzen az hidegből származott fa-
kadékok ellen. Láttam sok természeti titkok tudoit, a'
kik

Colica, hű-
rut, tüdő,
bas, vizel-
let, okádás,
gyomor,
egyenes fel-
lebelés, ol-
dal.

*Hideglelés
fakodik,
mely hideg-
rüllött.*

*Orv affony
méhe s' sce-
mérem teste
hosszám, fa-
kodik.*

kik hogy az sziv hideglelés melegségét meg-oltanák, hidegtől lett és hidegitenék, az csollyán vizét ezekre kentik, hozzá adván kevés nyárfa kenőcsöt. Némellyek erre a végre csupa csak lévelét meg-törvénn kezek fejekre és vak szemekre kenték, kevés viola, vagy mák olajjal egyben. Csak nem el-hagyám azt hogy ha csollyán mag főzelék-jéből ki-jövő párát orrodban szivod, annak bé-dugodását meg-nyittya. Ezent véghez viszen az Isten fája-is, melyet siettünkben odafel el-felejtettünk volt. A' csollyán levelet. ha meg-töröd és a' szemérem testére az szifzonymnak flastrom gyanánt kötöd, ha a' méhe kifele áfett, vízfsza vízfi. Magvát ha iszoda' méhnek reketségét nyittya, levelének vizé kevés myrtával az hosszámot hatalmasan ki-hozza. Továbbá el nem kell halgatni hogy a' ne, hezen pőkö ember ha a' csollyán magban mely liszté csináltatott egy scrupulusnyit vagy loznak harmad részét lenyél lassan mint egy nyalva, mellyében maradozt heverő nedvességet, könnyen ki-adgya, s' innet nagy segétségre léfzen. A' nem csépő csollyánrul, mely azért meg-holt-nak hivattatik, írják sokann hogy nagy ereje vagyon a' helyva s' carcinoma vagy fene ellen. Írják továbbá az erdei csollyánrul (melynek magva oly mint a' lennek) hogy magva igen használ a' ragado takony meg-metzésére, és le-törlésére, mikor belőlle vélekedel hogy következik az egyenes fel-lehellés, vagy nehéz lehellés. Mivel nem csak el-készéti a' ragado-töltelékert, hanem le-törlésével gyengében vízfi-ki majd miat a' vad láfrány magva. Ez légyen utolsó noha nem igen tartozik az orvos dologhoz; A' csollyán gyökerét ha hushoz téfzed, hamarabb meg-főzi, és a' vízi tők gyűkerét ha borsoval egyben főzöd, a' bor-sót mint ha maga ki-vetné a' fazék, mind ki-veti könnyű

meg

meg-tapasztaállal ezt az dolgot eszedben veheted, mellyet én még nem láttam.

Az uti fű és annak orvos basznai.

V. A G Y.

Következik az uti fű, mindé kertben közönséges fű, melynek dicséretit búséggel le-irta Themison orvos Doktor, a' mint írja Plinius. Ha ki ennek levelét méh serben meg-áztatya vagy meg-töri s' ki-faczarja, s' az harmad-napi hideg rea jövéle előttitzi benne két dragmánnyt, mind könnyebb s' mind kevessebb ideig tartó lesz az hideg rajta. Mellyet véghez viszen, meg áztatott vagy öszve rontott gyökerinek vize is avagy ha gyökerét meleg vassal melegiret vízben meg áztatod. Némellyek három három gyökerét három teli pohár vízben, vagy a' mint van Dioscoridésnél borral, s' meg annyi vízzel atták be inya az harmad napi hideg lelőlőknek, négyet pedig a' negyed napi hideg ellen borral és vízzel egy mértékben. Leveli a' kőszvényt hidegirik, s' basznossák melegségek első kinzásakor. Nedvessége a' száj fokadékit ha vele kened meg gyógyitya, ismet levele is ha rea tészed, vagy gyökerét ha ragod, szintén ha folyo-is vagy nathával egyben vagyon. Bizonyos napokon szokták bé adni az uti fűvet azoknak a' kik az ételt nem erzik, az az nem taplálodnak; melyre nézve sokan biszik hogy ha borban meg főzöd, s' iszod a' száraz betegséget meg gyógyitya. A' korságosokat és fohaszkodokat a' mint hogy sóval egyben a' gelyvár-is valamennyire jobitya. Ezen meg gyógyitya az körülégetet részt tyukmony fejerivel úgy hogy a' seb hely alig lassék meg. Az emlőből vagy fakadék bul folyo vért meg-állitya, és törve az apro fakadékokat ki-érleli.

*Hideglés,
kőszvény,
száj-fakadéki, nem ebetés, száraz betegség.*

Korság, nehéz lehellés gelyva, elégcsit része, vér apro kelés, vérhas, alfel bé, dugódás, szent Antal süve vízi korság

Hafóval és ezzetel meg-főződ a' vér has ba kinn van, vagy colika egétségére szolgál; vagy nedvesége-is liszt kásával vagy riskásával egyben: Cimolia vagy közönséges crétával és görög fejjérel egyben a' sz. Antal tüzét gyógyítja; ha az embert félig el-fogta-is, hogy ba kőrös körül mind-el fogta pedig akkor meg-öli. Száján alfélén, vagy méhén ki menő vért, vagy vér folyást, (ha hideg lelés nem állja) savanyu borban meg-tört magva meg-állit, ismét levelének nedvesége-is ha iszod, avagy a' ki-folyo helyre öntöd. Mellyet hé esőn bé-fusz-is azonra használ. Lednekkal szokták főzni az uti fűvet azonképpen mint a' czéklát a' vízi betegség ellen; és ha a' testhez ragadott ez nyavalya mellyet Leu; colleg marciának vagy fejértakonyoságnak hinak, meg-főzi hasznossan bé adharod, csak hogy szaraz kényeret egyék

xi szizamo-
dott rész
fakadé-
rohadás.

Afzszony
méhe, iny,
fül, csipaf-
ság, szem,
fájás, afz-
szony sze-
mérem zesse
folyamattya
Ang, hályog,
wase, golyva
fakadék
óddi hajlát,
kutyamarás
és Afzszony
méhe.

előben a' beteg s' a' között igya ezt. A' ki fizamottaknak fájdalomir, s' daganatir keves sóthozzátevén el vízi: fakadékok vastag felső varrat el tisztítja, és rohadását a' fakadéknak meg-allítja, s' minden-féle fakadékokat gyógyit, kivalképpen az Afzszonyokat, csecsemőket, vénéket, de ha tűzzel meg-lagyitod job lesz. Mely végre hasznalni fog nedvesége-is ites ruhával egyben mellyet csak magánosan is hasznossan ihatik az afzszony, méhének fojtodásakor, ismét a' fülben ha fáj, belé kell csepegtetni, a' szem pislogása, vágy egyéb fájdalmi ellen-is szem orvosság közé elegyit-hetni. A' vér bocsáto inyet-is jóvéllé mosni; és ba gya-pjubann alájok teszed a' tréfás afzszonyokat fojtodástól meg-szabadítja, s' az méhnek folyását meg-állítja, bár véres legyen-is az. Gyökerét ba meg-efzed vagy meg-rá-god a' fog fájdalmir enyhíti, a' mint hogy az a' viz-is a' melyben meg-főzted, ha véllé mosod: mely az hályog fakadéki, és vécé fájdalmi ellen-is levelével egyben édes borban használ.

használatos. Némellyek azt írják hogy ha gyökerét céná-
 rakótód, s-nyakadban hordozod a'gélyvát-meg gyógyit-
 tya, s' nem engedi nőni. Visza térek az leveleire mellyek
 a' régi fakadékor, ha reá részed gyógyittyák, ismét az őből
 hajlásokat egybe enyvezik, s' kurya marást meg-orvosol-
 nak, és ha gyapjuban az aszszony szemérem testében du-
 god, azt tisztittya. Magvát ha meg-töröd, s' fakadékra, vagy
 scbre kened hamar azt meg-gyogyittya. Es nedveségét
 ha méh ferreliszod két orával a'negyed napi hideg rád jöve-
 tele előtt, azt meg-jobbittya, mellyet ha untalan cselekszel
 végtére ugyan el-megyen rollad; a' mint sokakul hallot-
 tam hogy magok meg-tapasztalták. A' kisebbik uti fű leve-
 le ha fővel meg-töröd, flastrom gyanánt a' daganatra, inak
 fájdalomira a' kőszvény nyomorításakor kötöd, lassan las-
 san el-hágy. Ismét ennek nedveségéből tyukmony fejéré-
 bül, és Arméniai bolusbul csinált flastromot ha homlokod
 ra csinálod, orrodbul folyo vért meg-állit: ezen nedves-
 ségét ha iszod, vagy az aszszony szemérem testében öntöd,
 a' hozám menetetét meg-állittya. Ezen nedveség ha gya-
 pjuban rá tézsed, és kilencz nap alatt ujjetöd meg-orvosol-
 lya, a' szem, vagy orr körűl valo fakadékor, ha nagy út miá
 lábod ki-fakad, törd-meg ezt, és savanyu borban kősd reá.
 Levelének ereje, az hidegítésre, él-törlésre, és szárasztásra,
 csudálatos a' mint Galenus és Dioscorides bizonyittyák: s'
 azért az fakadékok, orbánczokra hasznossan kenheted,
 a' jo azokra a' mellyek igen nedvesek, és a' fok ki-folyo sze-
 mént miá nem könnyen tisztulnak. Itt el nem halgathat-
 rom azt hogy pestis ellen gyakorta derekas hasznait vet-
 tük eszünkben az uti fűnek akarmi képpen adtuk-bé; továb-
 bá magunk bizonyossan tapasztaltuk hogy a' meg-szárat-
 t uti fű porát ha reá hinted a' fakadékra, abban nőtt férgé-

Fakadék,
 seb, negyed
 napi hideg,
 kőszvény,
 vér, és ho-
 szám.

Fakadék,
 szem fájda-
 lab fájdalom,
 orbáncz.

Pestis és fe-
 kélyben va-
 la féreg.

ket meg-öli. Egyéb segédközelít meg-olvashatod s' emlékezetre méltó dolgokról írt könyvünkben.

A Fekete úrórn orvos hasznai.

VI. A G Y.

Többire minden gazdag Afzszonyok kerteiben láttuk hogy a' fekete úrórnót szorgalmasan palantalták, s' tartották, az őlokféle hasznai miatt: melyeket majd meg-mutatunk. Mi nálunk kétféle a' fekete úrórn: edgyike feje úrórn formára kórozik, és nagyobb leveleivel mintegy fekete színű zöld; melyet a' Gallusok armaise-nek hívnak; másik nem tölteték, és folyó vizek mellett terem ismét gabona földekben; melynek levele kisebb és Szent János fűvének-is hívják. Mindenek azt írják Dioscorides és Galeus hogy melegít szárazít és vékonyít, s' ezért igen hasznos az afzszonyok nyavalyái ellen, az ho-szám, affzony (zám, magzat, és magzat után való hártya ki-hozására. Az afzszony szemérem testének szűk voltát tágítja, s' annak daganatit enyhíti, a' követ rontván, és a' vizelletet indítván. A' ho-szám ki-hozására hasznosan kötheted a' szemérem teste ezt melegen, melyre három drachmányi apró levele vagy üstöke is igen jó. A' kisebb fekete úrórn levelét ha jól meg-töröd, s' kecskerű mondola olajban a' hasra csinálod annak fájdalmat meg-enyhíti, s' vízi rósa vízzel egyben az inak fájdalmat gyógyítja. Mindenik nemét penig a' fekete úrórnnek ha kék lilium olajban meg-töröd figével és myrhával egyben az afzszony szemérem teste fájdalmi ellen fű orvosság, s' ha bejé-bocsátod vagy körülötteköröd azt meg-tisztítja. Vízét ha viola olajjal ólívra csinálod, s' a' csecsemő gyermekek hátok girinczét vé-

Kétféle fekete úrórn nevezetűnek oka.

Ház

Tudom

Ho szám, magzat, hártya, affzony méhe, arena és vizellet.

Szár

Gyowor, in. affzony méhe, gelyva, magzat, bősám, magzat, után való hártya, a-xona, webiz vizellet, affzony szemérem teste.

czitvélleneked; azoknak hideg leléstől való melegségeket
gyogyítja. Plinius azt hadgya hogy ezt kővérrel egy-
ben a' gelyvára tegyűk, s' borban meg-törvénigyuk. Gyö-
kere vizét vagy főzelékjét ha ifszza az aszszony, annyira
meg-tisztul hogy a' méhben meg-holt magzatot-is ki-ad-
gya. Levelét ha meg-főzöd, s' árpa lisztel hasa alsó ré-
szére csinálja az aszszony ho-számát és szülés után méhé-
ben maradot hárttyát ki-vonja. és ha gyermekek ágyban
fekvő aszszonynak övedzőjére, s' czombjára meg-főve
melegen reátéized mint egy csuda-képpen a' magzatot ki-
hozza. Ezennek főzelékjét szokták bé-adni édes borban
a' kő ellen, vizellet meg-állása ellen; s' azt is írják hogy a'
kik fekete úrmót hordoznak magokkal sem a' gonosz or-
volságok, sem akarmi vad, sem a' nap néki nem árt, és
ha az uton járo vele bé-övedzi magát fáratságot nem érez.

Itt ez emlékeztet méltó dolgot csak nem el-hagyám hog'
ha ujjaid között meg-töröd a' fekete úrmót és az aszszony
szemérem testében dugod igen fog szolgálni a' méhnek
meg-száraztására és tisztítására, ha igen síkos és nedves lé-
szen. Ezen a' mint meg-mondottuk a' magzatot, s' magzat
után maradot hárttyát ki-hozza, de azonnal onnat el-ve-
gyed mert másképpen a' méhet-is killyeb szállítja. Ha
a' fekete úrmó vizében egynehány tyukony székivel ösz-
ve törsz, hájat kőményt hozzá tévén, s' az aszszony méhé-
re felyül téfzed a' szülés után való fájalmokat meg-enyhi-
ted. Némellyek a' varadicsot vagy tanacetumot a' fekete
úrmó harmadik nemének mondgyák lenni, és azon ere
júnak; mellyet sok fő orvos Doctorok tagadnak kik azt
mondgyák hogy a' tanacetum himparthenium fű vagy
marcurium fű melynek közönséges orvolsági ezek hogy
ő a' gyomorban lévő szelekets' a' gelisztát ki-űz. Elnék pe-

aszszony mé-
he-szállásu-
sán marado
hárttya, szü-
lés fájda-
lom.

Gyomor, ala-
fel, gelisztá-
arena vi-
zellet.

nig sokañ ezzel a'vizellet indítás, és kő rontásra. De a' mint hogy a' varadics job a' férfiaknak ugy a' fekete úröm mellyet mátra fűnek-is hívják, az aszszonyoknak mivel a' mátrix vagy méh fájdalmat orvosollya. A' parisiainak Espargouténak hívják mivel cseppeket spárgál avagy hint, és mivel levelét ha meg-töröd, s' orrodra szádra téized a' fog fájásakor; a' takony cseppeket spárgállya vagy el-hinti széllyel, és vékonyitván a' nyálat ki-viszi.

Haáz Rezső *A Fecske fű orvos hasznai,*

V II. A G Y.

Miért mon-
datik fecske
fűnek,

A Nagyobbik fecske fű mivel leg-inkább arról beszél-
lünk itt sok kertek romladozó kő falokon és sötét he-
lyeken szokott termeni; a' Gallusok ecfirának vagy vilá-
gosítónak hívják, mivel a' sötétes szemet meg-világosítja.
A' fecske fűt vett nevezetett, mivel a' mint írja Theophra-
stus, akkor virágzik zöldellik mikor a' fecske meg-jő, mi-
kor el-mégyen penigakkor szokott hervadni. Mások mint
Aristoteles és Plinius azt tartják hogy e' palántát a' fecskek
találták legyen: mivel az ő fiok mellyek vakon születnek
szemeket ezzel nyitják s' orvosolják: sőt ha félszkekben
szemeket meg-sértették-is ez látásokat helyre állattya, mi-
vel ha ki minap e' világra lett fecskeének a' szemét által úti,
az annya e' fűvel meg-illetvén ismét helyre viszi világát,
mely vélekedésben lenni ír sokakat Dioscorides. De Cor-
nelius Celsus ezeket hazugságnak tartja azt állitván hogy
efféle madarkák szemek világok üdövel lassan lassan jő
viszszá a' honnat ugy-mond ez a' költő: dolog jött hogy an-
nyok ez fűvel hoznak meg-látásokat. Innet vették azt-is
hogy a' fecske vér külső úréstől való szem fájdalmat gyó-
gyit

Székelyi János

320m 270-
szítás.

gyit nem kűfőmben mint a' galamb és vad galamb vér. A' Homálysár-
 fecske fű virágából vizet vehetnis' tiszta edényben jó méz-
 zel meleg hamuban gyéngén szokták meg-főzni, mely a'
 szem homályosága ellen fő orvosság. Gyökerét pedig
 ha árnissal s' fejer borral egyben iszod sárgaság és máj reket-
 ség ellen igen fő orvosság, ismét a' terjedős' régi fakadé-
 kok ellen hasznossan csinálharod a' testre. Mellyet Q. Sc-
 renus így irt-le.

Régi fakadékok hogyba tsüvesleszen.

Fecske fű s méz ennek orvossága leszem.

Itt el nem halgatom azt a' mit sokan nagy titokban tar-
 tanak; tudni illik a' nagyobbik fecske fűvet ha meztelen
 talpad alatt hordozod a' sárgaságot meg-gyogyirtya, ha
 éjjel nappal ott hordozods' azonban változtatod gyakran
 irják hogy ezent ha az aszszony csecsire tészed a' ho-szám
 mod nélkül való bőséget meg-állirtya. Ismét ha gyökerével
 őszve töröd, és nemes székfű olajjal fel-forralod a' gyomor
 nehéz betegségét, és aszszony méhe fájdalmat el-vészli, s'
 egész talpad porát, sebét és fakadékját gyógyirtya. Es
 ha vízével mosod gyakorta a' szőmölcsöt el-fogja száranta-
 ni, a' ki többet akar nézze-meg a' mi emlékezetre való
 dolgokrul írott könyvünket. Ha csecséhez tézsi az asz-
 szony a' mod-nélkül folyo ho-számot állirtya, és a' faka-
 dékot szárantzya, s' hájjal egyben a' néki immár bagyott fa-
 kadéknak használ. Galenus azt írja hogy meleg és törő
 természetű és vize a' látást élesíti, kiváltképpen ha a' szem
 fényen valami vastag nő, mellyet el-kei üzni: Sokan
 mondgyák hogy belől ritkábban kellyen ezt bé-venni, ki-
 vülgyakrabban a' fel-omlás, és gyermekek vizketegségek
 ellen, ismét mi ahhoz tartozo orvoslásokra.

*Csives fa
 dék.*

*Ho fám,
 sem lárd
 fejtty.*

A' Mercuriom fű orvos basznai.

VIII. A G Y.

A' fűsű gjer-
mek vagy le-
ány nemze-
sére tartozo
titok

E' Palánta Gallusul-is csak azon nevéért tartya; s' himre és nőstényre osztatik-el, ennek fejéreb, emennek feketéb a' levele: csudaa' mit mindenik nemérülirnak, tudni-illik hogy az him azt cselekszi hogy az alszöny férfiat szűlyön, a' nőstény pedig hogy leányt, de ez ugy esik, ha mindgyárt hogy fogant' vizét az alszöny meg- iszsa édes borban, s' levelét olajban és sóban meg-főve, vagy nyerszeneczetben meg- iszod. Pliniussal edgyet ért e' dologban Dioscorides, csak hogy a' purgatio után írja hogy e' meg-nevezet vizet kel innya; és levelét meg-törve a' szemérem testre kőrös körül csinálni. A' szemmel látot dolog ez; adta hozzá hogy a' purgatio után másod nappal három nap alatt kel az alszönyoknak bé-adni, s' negyed napon főródés után vélek őszve menni. *Q. Serenus Poëra* és orvos Doctor; a' fogantatásról és szülésről írván többi között egynehány szép verseivel így jáczott.

Q. Serenus
szép versei.

Ha sok idő alatt fiat nem reménlesek,

Mercuriom fűvel kívánságot nemzelek.

Fogantatás,
ho szám, ma
gzae után
marat bár-
tya, siketség,
nehéz vi-
zellel, has
menis.

Hippocrates a' mint írja Plinius mindeniket az alszönyök hasznokra igen dicsírte, s' adta-bémézzel rósa kék liliom, vagy más féle liliom olajjal; a' ho- szám vagy szülés után maradot bártya ki- hozására, és fogonásra, melyet mondott hogy csak itala vagy véle valo melegítéfe- is véghez vitt. Vizét ismét a' fűket fűben bocsátotta, és régi borral reá kente, s' leveleit uj hájjal egyben meg-főzvé, a' nehéz vizellel ellen a' hollyagra csinálta. A' hasnak menésére vagy a' hideg ellen a' mennyickezedben vehet ez egy

meiz.

mezszelni vízben félig szokták előfőzni melynek levét használod, a' sárt és vizet ki-vívti. A' terjedő nyavalyák ellen kéz orvosságának vize eczettel egyben. Mindeniknek a' magvát penig ha az italban elegyited, vagy úrómmal és bagoly borsoval egybe főzöd a' sargaságot meg-gyogyítja: s' levelét vagy belőle jövő nedvességet ha rá kened mindennemű szőmölcsöt el-vívtzen, és a' mellyet tilztit-tya, mindazáltal a' gyomrot meg-férti. Galenus azt írja hogy mindenik purgatio gyanánt, és ganéj meg-szorulás ellen mercuriom fővel élnek. Ha ki penig flastrommal akarja ezentezen fűvel véghez vinni, emészto természettűnek lenni észében veszi. L. Apulejus Plátot követő tudos ember a' mercuriom fűnek magvár edes borbán meg-töri s' az has keménysége ellen adgya-bé, és a' szemnek könnyvezést ellen, fejt borbán kőti a' szemre. Ismét a' fűlben bé-ment víz ellen, a' mercuriom fűnek lágy meleg nedvességet csepegteti.

Sár, víz fű-
kadék, sár-
góság, has,
fűl, és szem.

A' parietaria vagy perje fűnek orvos hasznai.

IX. A G Y.

A' *Paries* vagy kő falrul nevezetik a' *parietaria* vagy *perje* fű, mellyen szokot többire nőni, noha tudni való dolog hogy a' sövényeken, és szőlőkben-is terem. Hel-xinének-is hivattatik az ő lapu forma fejére nézve, mely-ben ragados, hegyecskeji a' ruhákban szoktak ragadni; hiják *prediciumnak*-is avagy fogoly madár szerelmének, mivel ezzel élnek leg-inkább a' fogoly madarak, s' ebben örömezt bevernek; ismét üvegcsének vagy edénycsök mivel az üveg vagy egyéb edény törlésére igen alkalmas A' gelliczék, galombok, és tyukok ha ezzel tápláltatnak ír-ják hogy éstendőr által valo unalmakat le-vetkezik. A'

A' perje, fű
neveinek
okai.

Kőszvény, kőszvényre keske tagygyuval egyben hasznóssan kőshe-
hasadás, és
sz. Antal tüz
ze, kelis, to-
rok, colica,
aréna.
 ted, ismét a' fizikadús, és, kocsifordulásából lött nya-
 valyák ellen. A' szent Antal tüzét gyogyittya, és minden
 dagadást, vagy égetést részt. Ennek nedvesége görög
 fejérre egyben toroks' körül való dagadást el-űz. Ujvaj-
 jaj vagy tyuk kővérivel egyben hasznod, és a' gyomorra
 flastrom gyanánt melegen kötöd, s' azouban változta-
 rod a' colica győtrelmét lassan lassan el-vészí; a' miképpen
 hogy a' követ is, és ebből ki-jövő iszonyu fájdalomokat, ha
 nedveségét fejérborral elegyited őszve, és édes mondo-
 la uj olajjával, s' által szűrven alkalmas időben iszod.

Tudom, hogy a' dagadt ereket rósa vízzel edgyben
 gyogyit. Levelének a' mintirja Dioscorides sűrítő és hi-
 degítő ereje van, azért ha véle kened a' szent Antal tüzét
 a' mint meg-mondottuk meg-gyogyittya, ismét a' hajlás-
 ban való fájdalomokat, és a' terjedő fakadékot. Torok bel-
 ső fájdalma ellen mind magát, mind vizét fel-kenhetni,
 vagy rottyogtathatni, a' mint hogy a' fül daganatos fájdal-
 mit is ha rósa vízzel egyben erőszed-belé el-mulattattya.
 El-törlésére való ereje is vagy on, a' mint az úveg edénye-
 ken eszünkben veszszük, ismét szorit, lágy hideg nedves-
 ségével melyre nézve az izzado hévséges daganatot gyo-
 gyittya, Luc. Apulejus a' kőszvény ellen vízben főzi-meg,
 s' azzal tarrys a' meg-bántodott részeket, s' magát a' fűvét
 hájjal őszvetőrvén flastrom gyanánt köti rá. Továbbá
 bizonyossan azoktul kik szemmel látták hallottam hogy a'
 zöld pörjefükenyérral, lilium olajjal, rósa olajjal őszve
 hasznod, melegen az afziszonyok csalójének dagadást se-
 giti gyogyulásra.

A Malyva és vad malyva orvos hasznai.

X. A G Y

ITe mindenik malyvárul Erdeiről tudni illik, és kerti- A malyva ré-
genten vat-
ni vale volt.
rül búségesen s' orvoshoz illendő-képpen fogok beszé-
ni, mivel mindenikkel való élés oly közönséges, mint
maga a' palánta. Régenten vetették, és véle éltek, s' pa-
réj gyanánt volt, s' egyszer mind a' gyomrot is lágyította,
melyre nézve a' görögök malachének, a' deákok malva-
nak mint ha gyengítőt mondanál nevezték; mellyet szé-
pen mutat meg a' Poéta így szólván.

Has indító malyvát major a' szeszony hozott.

Es a' másik Poéta a' mint a' salátáról beszélvén le-irtam.

Egyél vagy salátát vagy malyvát mert színed,

Ollyan Phoebe mint ha vasság menne táled.

Nyilván csudálatos természet csudája ez hogy e' fűnek
a' levele annál inkább virága a' mint írja Theophrastus fely-
bősüdben a' napot hol légyen ki-jelenti, s' annak mene- Nap után
járó.
telit mint egy ujjal mutatya; melyre nézve a' napra for-
go fűvek közzé méltán számláltatik a' mint a' természet
titkairul irván másutt fel-jegyzettük. A' görög-töldi
munkások között igen bíres Author Damageron azt írja
hogy a' malyva vize a' keményvagy darabossá lett cököt
lágyítja, és a' felsőbűrt csipőtségét meg-jobbítja: ísmét Torok, bőr,
vétsége, ve-
se, hollyag, bé-
reketség, bas-
seb, ki-ficzá-
lás, törés
réje
a' vese fájdalmi s' hollyag nyavalyái ellen fő orvosság. Ha
meg-forralod a' malyvát és bé-veczed a' rekedés ellen kéz-
orvosság léfzen, olajjal egyben penig, és hal hájjal a' gyom-
rot ki-tisztítja. Itt el nem kel halgatni a' mit ír Pena Pé-
ter az ő tövekről írt könyvében. Az orvosok úgy-mond
és tudosabb Velenczei Patikáriusok a' malyva gyökere-

*Dagadásvér
hígyo, fül,
máj korlága,
kő, csipő-
csont fájás.*

nek spro ki-terjedert szőriből vagy muccagojából, a' fűdö-
bűi valo gyenge folyamotok ellen darab falatokat nád-
mézzel egyben főznek, gyakorta ingatván hogy el ne ég-
jen: mivel minden ember nem is készítheti meg az ó ra-
gado nedvessége miatt. A' vad malyva vagy más malyva
levelet fűz-fá ággal ha őszve törz hat almas flastrom léfzen
belőle mely nem engedi hogy a' daganatok ki-nőjenek,
vagy öregbűlyenek; mellyel edgyben a' kifolyó vért is
meg-állittya. Ezent ha veres hagymával, és párhagymá-
val őszve törz, s' a' kígyo marásra kőtíz azt meg-gyogyit-
tya. Vizét ha fűledben csepegteted, annak fájdalmat meg-
állittya, ha mézben iszod a' máj fájdalmat orvosollya. E-
zen kórúágok el-néket meg-ujittya, és ha kő hábor-
gat, vagy csipő csont-fájás jelen valo segítségére léfzen.
Ha valaki erdei malyva vizzel magát meg-keneti s' olajjal,
avagy csak a' malyvát magával hordozza a' darás őret meg-
nem marja; hogy ha ujjonnan marta-meg, ha ugy-is hogy
fulánkja még testében vagy on ezen viz néki segítségére lé-
fzen, vagy csak a' közönséges olaj is magánollan. Meg-
főt levét ha iszod a' buddozás közben jövő nehéz fájdalmat
el-űzi, a' mint hogy a' nehéz szűlést is elő segiti. En-
nek gyökerével ha csak egy torsája van a' fájdalmas fogat
meg-szurni hogy hasznos légyen a' szemmel látott dolog
meg-mutatta: ísmét hogy a' szűlők hamarább meg-szaba-
dulnak ha alájok bintetiz malyva levelet; de mindgyárt a
szűlés után onnat el-vedd hogy a' méh le ne szállyon: mely
végre használni fogvize is ha éjont ra borban iszod. Irják
némellyek hogy az aszfonyok meg-tisztulnak edgy ma-
roknyi levelével, ha olajban és borban iszszák. Ezen a' gely-
vát fül meg-kelest, torok kőtűl valo dagadást ember nyá-
lát melléje tévén meg-gyogyittya minden seb nélkül. Né-

mellyek ennek magvát a' szűlést meg nem tartók karokra kótik; mellyet Xenocrates-is meg-irt (csak hogy legyen egy torsáju malyva) hogy ha szemérem testére hinted a' izereimet igé öregbiti. Noha Thebai Olympiás idetlen szűlővé mondotta hogy téfzi az aszfzonyt a' malyva lud kővéivel egyben, mellyet jobb lett volna el-halgtatni; Dioscorides meg-ehetősebbnek írja lenni a' kertü malyvát, mint sem a' mezeit, de a' gyomornak ártalmasabbnak, mely a' mint hogy torsájára nézve a' gyomornak könnyűnek láczik, úgy az holyaghoz-is alkalmas. Magvát borral vízzel és kevés eczettel ha egyben főzöd igen fog használni a' mérges állatok maráfiellen, vagy italul, vagy a' meg-mart helyre rá tévén, és nyers levéllel ha rósa olajból meg-töröd, a' meg-éget részeknek igen használ, a' mint hogy főzelékje-is. Ezent kenyérral egyben a' febek elő meneteli ellen hasznossan kö:hered, és ha vizét magánossan izzod vagy lilium olajjal az aszfzony szemérem testében öntöd; azt meg-lágyittya; hozzá adom azt hogy a' méhnek keménysége meg-lágyul ha malyva vagy vad malyva főzelékjével táplárod, és annak ajtaját meg-nyittya. Némellyek azt is állittják hogy ha az aszfzony hordozza ennek gyökereit méhében lévő magzat meg-állapodik hogy ha a' méh szájtáteri, mellyet fókán a' perje fűnek-is tulajdonitnak. Mások a' csecés dagadása ellen rósa olajjal szokták ezt egybe törni, s' lágy melegen rá kőrti. Minden mérges vagy fülánkos maráfok ellen a' mint meg-mondottuk erceje nagyon kíváltképpen a' méh, és daráfoké ellen. Ha hügyben meg-rothad fején ki-jövő fakadékokat gyógyit; ísmét szeplőt és mézzel egyben a' kisded gyermekek ajakán való szeplőt Q. Serenus gyökere főzelékjének csuda erőt ad a' korpás fő ellen így írván.

Vénus idt-
len szűlé,
has, helyag,
mérges ma-
rás, körül é-
gerest rész,
seb, asfzony
szemérem
testre, méh
magzat,

Csac, mérge
fakadék bep
lő. Anzal
tűze, fókob,
el égert rész,
vérhar.

Korpás fejet meg-főtt malyva gyöker gyógyis.

Levelét ha rósa olajban meg-töröd, s' meg-főzöd, az égetés-re és sz. Antal tűzére hasznossan csinálhatod: s' magvátha fekereborban iszod a' takonytul és csőmörtül meg-izabadit, s' hasznossan a' vérhas és modnélkül való henyelés kívánás elű bé-adhatod. Ismét a'nehéz lehelőknek, és mélancholikusoknak. Kiknek mindazáltal a' mint hogy a' bolondozoknak, arénásoknak, puffartaknak és előfelé inak kinenyűlőknek sokkal többet használá a' vize, akar reákenyed akar bé-dugjad. Ennek gyökere mely egy torsája a' csecs fájdalomnak segítségül vagyon, ha fekete gyapjuban reá köctöd, és ha téjben hőrpóld, a' horutot meg-gyógyittya. Egész palántának gyökere stula a' vize minden mérges holmik ellen igen jó, ha bé-vévén untalan okádasz. Hippocrates a' mint írja Plinius a' sebesletteknek és kevés vértűknek meg-főzöt gyökere vizét hathatós képpen adra bé-innya, s' a' sebre gyökerét mézzel és gyantával egyben szerencséslen köctötte, ismét a' keményültekre, dagadott hufokra, inokrá, és egyéb vonodott részekre. De ez a' csuda hogy az a' viz meg-sűrűdik, és tejesül; melyben a' malyva gyökerét meg-töröd és a' verőfényen három oráig el-áztatod. Mely hogy sok dolgokra hasznos legyen bizonyos dolog, annál-is pengig hathatossabb mennél ujjabb: tudgyuk is hogy ezt Theophrástus inkább tulajdonittya a' vad malyvának mint sem a' szelidnek.

*Kissebbik sár mag, vagy cataputia és lathyris, ismét
Christus Pálmája vagy nagyobbik cataputia
melhyet csuda fának-is birnak
orvos hasznai.*

XI. A G Y.

Hatra vannak ez kerti orvos fűvek között még két palánták, a' lathyrus vagy kisebbik fár mag és a' ricinus vagy nagyobbik fár mag, mellyeket is szokott rendünk szerént le-írunk. Nyilván ezeket csak el-akartam halgatni a' véle nem jól élésnek sok kára miatt ha egynéhány barátim rá nem unzóllottak volna, Isten úgy szerezzen engem hogy kívánám ez kár tővő palántát minden kertekből kivetni, hogy nem mint tartani; de gondolom hogy ez irással mindeniknek igaz halzva ki fog tetőzni. Mivel azért az Urak is tartják, szokott rendünket erről való befejelgetésben meg-tartjuk. A' Lathyrust vagy kisebbik fár-tököt a' Gallusok Ervargiának hívják mivel a' gyomrot purgálja, s' üressíti, a' parikák Caraputia minornak, mivel kerekded edényben vagy tökből hozza magvát; vagy hog' **magvaival has inditásra okadás mozdításra élnek** véle nem csak a' közönséges emberek, hanem noha bolondul az urak és fűrendek-is. Ezegész csemetének sok teje van, levele mint egy mondola levél, de úgy hogy teteje felé kisebbek legyenek hogy nem mint torlája körül, tetején bordoz három réctű tököt melyben hét vagy nyolcz mag vagy on, hártják ezeknek köztök mindenütt, kerekdedek s' a' vad lencsénél nagyobbak, mellyeket ha héjától meg-fosztasz fejrnek láziks-édes ízűnek. Ebben a' szemben ha hufzat vízben, vagy méh serben meg-íszol vízi betegségedet meg-gyógyítja, a' kik magokat igen akarják tisztítani, ezt bé-vezzik apro hártáival egyben, de mivel a' gyomrot felette bánnyák azért találtatott fel hogy borsó vagy tyuk lében vegyék-bé. Hét vagy nyolcz magvával bé-nyelni való golyó bűcsókákban szabad élni has inditásra, de erejét megkell zaboláznai has erőstítő holmikkal úgy mint fa héjjal, masti-

*Sár mag és
Cbistus pak-
mája, ve-
sedelmes
fűvek*

*Miért hív-
ják lathy-
riusnak*

*A' lathyrus
le-írása.*

*A' lathyrus
igaz haszna*

mastichével, vagy lentiscus fa levéllel, áonissal, kőménnyel
 másképpen a' gyomrot s' bélt meg-háborgattya. Ezent
 őszve rágni szokták száraz figével, aszszu ízölővel, vagy pál-
 ma gyümölcsel de feltyűi reá hűdeg vizet igyálra' vizet, lárt
 s' raknyot vonfza az emberbül; Levele ryuk lévben paraj
 főzelékben vagy egyéb lévbenn-is ezenre használ. Kisseb-
 bik magvaiban szoktak bé-adni hufzar, nagyobbikéban-
 pengig tizenötör, azbé-vévő ember vastagságához képest.
 A' kik bathatoslabban akarjak magokat tisztítani, Ætius
 azt mondgya hogy azok rájják-meg, s' kik keveslebbé,
 egézlen nyelleyék le: kiváltképpen a' gyenge gyomruak, va-
 lamints' valahogy de igen okoslan vegyed-bé. A' nagyob-
 bik sár-tökör vagy ricinusfa fűrdőiro Doctorok major ca-
 taputianak hívják, mivel hogy ennek magvai nagyobb go-
 lyobifokban foglaltatnak-bé. A' Gallusok a' paticariufok-
 kal egyben Chistus pálmájának hívják, mivel leveletenyér
 forma; vettetik a' kertben a' mint sokan mondgyák a' vak-
 undok ellen; s' ki-jó mint egy kis esemete fa melynek leve-
 le majd mint a' szőlőnek, csak hogy feketébb, ága úres's',
 mint egy nádnak, magva belől az ő egyenetlen szőlő fejecs-
 kéjében meslyet a' paticariufok kervának binak; mellyet
 ha héjátul meg-fosztasz éppen mint ha ricinus élő állatot
 néznél, melyre nézve ez nevet adták ennek a' palántának.
 Harmintz magva a' mint Mesyes janoznak teszük mely iga-
 zab is tizenöt magva leg fellyebb, leg alább pengig hét, fel-
 ső héjátul meg-tisztitva, a' lárt és vizet mind alol folyúl vi-
 szi ki. A' vizelletet-is indittya, de itala a' mint szől Di-
 oseorides kedvetlen mely urán következik a' gyomornak
 erőszakkal valo fel-fordulása. Ezent ha meg-töröd s' reá
 kötöd a' varakat és verő-fénytűl származott maculákat ki-
 törli: s' levelét ha árpa bélesléle őszve töröd, a' szem fájdalmat
 s' folyá.

Minemű
 nedvesége-
 ket viszen
 ki a' lathy-
 ris

Haáz Rezo Muzsika

Tudok a' török vagy ricinusfa fűrdőiro

Szék a' gyomrokat

A' ricinus
 szép le-írás-
 sa.

s' folyásit állította, és a' csecsgaganatnyát is. Ha ezekkel egyben rákened a' szent Antal tűzét meggyógyította s' magánoson ha harmadnapig rajta tartod az orczádtisztította. De szép és hasznos dolog lesz hallani Meves Jónást ki a' ricinus vagy nagyobbik sár tókról igen szépen beszélt ilyen képpen. A' nagyobbik sár tók ugyanond a' taknyot, s' néha a' sárt erőszakkal vérszi ki mind alól fellyül, ismét a' savos vizet az egybe kötésekről vonnyá. Magvát megtörve és fűve tyuk lévén szokták beadni, s' hasznos a' kőlyika és kőszvény ellen. Avagy főzd meg savóban, vagy kecske tejet reá fejj, és szúrdáaltál, s' ekképpen hasznos adhatod bé a' vizi betegeknek. Ebből kijövő olaja' takonytúl, és szelektül való kőlyika fájdalomnak igen használ, ismét az inac fájdalmainak. A' nagyobbik sár tók ártalmát meg orvoshatni, azonképpen a' mint a' kisebbikét, s' kell beadni hét magvátúl fogva őrig, a' mint oda fellyebb megirtuk. De immár ideje vagyom, hogy ez palánták orvoshistoriáját elvégezzük, és az háznál való élő fákat gyümölcsökkel egyben ezen rendel előbeszéljük.

Sár, viz. vizellet, himlő, sem csecsg. Antal tűz, és orczá.

Colika kőszvény, csipkés, inac, vizi korad, s' inak.

A Z O R V O S K E R T N E K

Hetedik Mezeje; melyben vannak egy néhány gyümölcsöző fák, tizenhárom ágyban.

Az almafa, és alma orvos hasznái.

L A G Y.

Eddig elménkhez képest a' kert s' házi parajokat, gyökereket és szagos fűveket, gyümölcsökkel egyben leirtuk; hátra vagy on hogy ezen rendel az életre hasznos kerti élő fák-

El-készíti a következendőkül való befűd. élő fákat meg-magyarázzuk, s' kivált-képpen ezeknek gyümölcseit, el-kezdvénn azokonn a' mellyek lágy hajuk s' a' grammaticusoknál közönséges néven almáknak hivatnak. Inét fogunk menni azokra, a' mellyek mikor meg-értének keményes, fás héjuak, s' dió nevezeti alatt értetnek. El-kezdjük azért az almánn melynek élő fája mind paraszt májorokban mind várfi keretekben igen közönséges. Diphilus görög szántó vető és orvos azt írja hogy a' még meg-nem értalma, ártalmas nedveséget nemz a' testben, ismét sárt betegséget, s' a' reizketésnek okait-is elő mozdítja; a' meg-ért alma pedig jobb nedveségű. mivel könnyen ki-csusz a' gyomorbul, kisebb keferúsége miatt. A' savanyu alma

Az almaért nem ért és savanyu. **gonoszabb nedveséget nemz és inkább szorit.** Es hogy lok szoval való dolgot, kevésfél irjak-le az almával mértékletesen s' okoslàn kel-élni az ő izibe és természetéhez képpett. Keferű almával ély a' mikor a' melegség vagy fok nedveség miágyenge léstzen a' gyomrod, savanyuval a' mikor ezek igen el-hatalmaznak: ezet izúvel mikor a' nedveség benned vastag, mely nem igen hideg, mivel a' hideg nedveséget nem savanyu hanem keferű hol-mikkel kellek ki-űzni. A' mely almát tavaszig és nyárig jól el-tartasz a' betegség ellen gyakorta igen hasznos, csak hogy vizes lisztel kend-meg, és keménczében főzd-meg,

Savanyu alma. vagy meleg hamuban kevésé fűsd-meg, vagy forró viz párájánál gyengicsd-meg. Illik pedig len eoni mingyárt étel után, néha kenyérrrel is a' gyomor erőssítésére ha az étel mállja, vagy hogy későre emélt; ismét annak a' kic okádás, has-menés, és vér has bánt; mely végre alkal-

Has gyomor okádás, has menés, és mért. matosllak a' keferű almák, mert ha ugy a' mint meg-mondottuk el-készited későre szoritanak. Noha a' mi orvos historiánkhoz nem tartozik mindazáltal nem hejábá való dolog

dolog léfzen itt PIntárchusbul meg-inteni azt hogy a' há-
 takon hordozo barmoknak oly nehéz az alma hogy mást
 fokkal nehezeb terhet is könnyen szenyvedhesfennek mely
 dolog esik csupa csak nehezen viselheti szagátul a' mint
 Deák Apulejus írja: de ezt is érteni kelazigen szagos birs
 almául, ez ellen kész orvosság lesz ha kenyeret adsz né-
 kik ennick a' mint írja Plinius. E' veszedelmet ugy is el-
 távolíthatod ha elsőben egynéhányat szagoltatsz véle; a-
 karminémúalmát mint tarthas-ol, Jásd-mega'mi kertitit-
 kaink között: azt csak nem elhagyám, hogy az édes és
 szagos alma belső magvait ki-vézed, és olibánnummal
 meg-róltod, fedőt reá tévén hamu alatt minden meg-é-
 getés nélkül meg-főzöd, s'oly embernek adod enni kinek
 meg-dagatt az oldala, csudálatos dolgot fog eszelkedni,
 melyet a' kétséges nyavalyákban edgynéhányszor efzem-
 ben vettem.

*Az oldalsáj-
 lakok segít-
 ségek*

A körtvély-fa s' körtvély orvos basznai.

II. A G Y.

A Mellyeket irtam az almául ha a' körtvélyre szabodá-
 azokat ujjonnan beszélni nem léfzen szükség, mivel
 ezek között is némelleyk keserűek, némelleyk savanyu-
 ak némelleyk eczet izúek, némelleyk édessek, némelleyk
 pedig ezekből elegyedtek. Némelleyeknek semmi derék
 minémiségek sincsen, ha nem vizesek, s' erőtlenek; azért
 acképpen ély a' körtvélytel mint az almával a' mint szépen
 írta Galenus, kivizes édeséget kicsiny keserűséggel egy-
 ben tulajdonit többire minden körtvélyeknek. Melyből
 ki jó hogy nem mind egy természetűek, s' ezért étel után
 használni mondgya a' gyomornak, ha étel előt eszed pe-
 nig a'

*A körtvély
 nemoi.*

*Az ély kört-
 vély étel, k-
 jamra ne-
 bíz.*

Ecc a

nig a'

A kőrtvély
gombával
való cselekszések.

nig a gyomorot szorítja. Nyilván minden téle nyers kőrtvély étel egészségtelen s nehéz az egészségeseknek is, kiváltképpen éjomra: meg-főve fokalt egészségeseb. Né-melleyek részre metelik s kemenczében szárasztják vagy a verő fényen, s télben s hal ételkor gyönyörűséggel ezik nádmezzel egybe. A kőrtvélynek mindenik szorító neme vizszá úzó flastromnak igen jó, ellenkezik az urgombával s egyéb gombával is, mert azt ki-tollja nehétségével, és gyomor erejével. Irják sokan hogy a szülő aszszony házában a szülést nehezétegye a kőrtvély, de ezt a birs almáról hogy kellyen érteni egynehány barátim elhitették velem, kik a természet titkait minden nap keresik.

A Birs alma fa, s birs alma orvos hasznai.

III. A G Y.

Székelyudvarhely

A birs almá
nak nemoi.

A Birs alma külső mivoltát oly könnyen ki nem mondhatni mint az oda fel le-irt alma; és kőrtvélyét, mivel a birs almák némelleyek ránczos képpen fodorok, és színekre nézve mint egy aranyofok, melyre nézve a görögök chrysomelának, Virgilius *auræ* malának vagy aranyos almáknak nevezi: Más birs alma neme fejérb, és jobb szagu: némelleyeket későre érő apro birs almáknak, s többinél majd kedvezlebbeknek tartunk. Vadnak ezen-kivül erdei birs almák kik a tövises, vagy venyikés helyen teremnek. Akar minémű legyen pedig a birs alma, néki apro szórítvagyon, és erős szagával az orrat vidámittya, s az agyvelőt erőssíti. Plutarchus derék dolgok le-iroja azt írja hogy a birs alma szagának jóságával a halálos méreg erejét vizszá-veri, s compittya, hozzá adgya azt hogy a pharicum neví kigyó mérgének hogy oly táiban tertiék melyben

Halálos mé-
reg ellen va-
do orvosias-
gat székely bi-
storiá.

melyben birsalma volt, vagy annak szagos leve semmi ereje nem volt, s' természetit tulajdonságát ulel-fajult, s' ily képpen mind egészségben fel-költtek a szaltul a kiket megakartak véle étetni; mely dolog az után tudódott-ki, a' hika' mérget árulták azoknak tulajdon szájokbu). A' nyers vagy főt birsalma igen jó a' gyenge gyomornak a' mely semmit az ő igaz idejéig nem tarthat, ismét a' vér hasban fekvőknek egyenes fel-lehellőknek, haragosoknak, és gyenyerséges ganéjki-adoknak. A' száj lehelletit igen kedvelsétéizi, melyre nézve Solon a' mint írja Plutarchus az a szfzonyoknak szokta volt parancsolni hogy férjekkel addig ne feküdgyenek, mig elsöben birsalmát nem rágtak. Ha meg-asztatod az ő nedvelsége a' gyomor és has menést segiti. A' mellyeket nyersfen mézben csinálunk-el azok a' vizelletet indittyák, mezökben magok szorito természetit öntik, a' mellyeket pedig mézben főznek a' gyomornak hasznosnak, és kofitoláira gyönyörúségek, deszorito erejeket le-vezetik. Nyersfen ha flastrom gyanánt rá kötöd, hasad folyását állittya, és a' gyomrot ha azokádálta hajlando, vagy a' melegség miáég belöl erőffiri. Simon Sethia az ő könyvében mellyet irr az étkekrül azt írja hogy ha a' birs almát viszed a' szülni akaro a szfzony házában vagy ott tartod a' szülést nem csak akadályoztattya hanem nehezzé-is téfzi, mellyel mindazáltal ha viselősüdejekor gyakran él, elmés magzatot nemz a' mint azon ember fel-jedzette. A' mi a' birs alma szer számozását illeti, leg-jobbán lesz ugy ha a' birsalmát kicsinnyé meg-mezed, s' belsö holmitül meg-tisztitva, nem részekre osztod, hanem igen szagos héja rajta lévén vizben meg-főzöd mindaddig mig el-fzenyved: az után ruháo által töröd, s' jó nád-mézzel ujjonnan meg-főzöd. Mely a' mig

Etel nem tartó bar, vér hat. egyen fel-lehellők, haragosok, gyenyerségek

Vizellet ha akadályoz, szül és szülök.

Birs alma viz.

léfzen ha hozzá térfesz elég lofoska port, igen fő birs alma étked léfzen, mely nem csak hasindításra, s' test tisztításra igen alkalmas léfzen, hanem a' máj, gyomor, s' egyéb belső tagok erőssítésére-is mellyel élni sokkal bátorságosabb, s' egészségessebb, mint amaz ránczos lyoni birs almával: mellyet el kell távoztatni minden egészségekre vigyázoknak az ő veszedelmes dolgok indítására nézve; mellyel néha élete kárával az embert gyötri. Az is igen szép, és sok emberek szemekkel látott dolog a' mi következik: melő részekre a' birs almát, s' belső magvát kemény hárttyával egyben ved-ki, s' üregét lofoska porral töltöd meg, vagy parafzok rockájával, mellyet mezei sáfránynak is hívnak, vagy tölgy gombával, vagy pedig napkeleti lennával avagy egyéb egyedül tisztító orvossággal; azután csináld őszvezecket rész birs almát, s' papirosban kösd bé, s' főzd meg jól, hogy meg-főtt ved-ki, s' meg-nyitván belső orvosságokat ved-ki, s' birs almáját egyed. Ez minden ártalom s' nehétség nélkül tisztító a' gyomrot-is erőssíti, a' mint hogya' májat-is, és az egész testet; s' belőle ki-viszi azt a' nedveséget a' minémű nedveség tisztításra alkalmas léfzen az a' benne való fű. Ha külön természetű orvosságokat rész belé, különböző nedveségeket tisztít ki. De ha a' birs alma nagy léfzen, magva helyeit killyeb meczheted hogy annál inkább az illendő orvosságot belé-tehessed, a' mennyit tudni illik a' tudos orvos néked elődben ír, mindazáltal bátorságosabb kicsiny birsalmával élni, s' ha szükséges léfzen killyebb mecsled belső részit, úgy hogy egészlen meg-ehecsled. Mely dolog meg-léfzen minden unalom nélkül, ha hiszsz azoknak a' kik magok tapasztaltrák, s' ez egészséges titkot énnékem meg-köszönték. Mégyek a' birs almának más használaira,

Lyoni birs
alma viz
veszedelmes

Mint kell a'
birs almát
el-készíteni
hogy hasat
indítsa

Szép meg-
tartásra
méltó dol-
gok

naira, ha a szorító birsalma nedveségét meg-annyi róla
 liptáriummal egybe főzöd: s'azzal meg-dagadott nyel-
 deklódet, torkod két-felét; vagy bűdös szídat kened,
 nagy segítségét fogod ezedben venni. Hozzá adom azt
 hogy az egészlen meg-főt birs alma a vérhas ellen igen jó,
 a' nyers birs alma nedvesége pedig a' esecs fájdalmai ellen
 hasznos, s' fájának virágát ha meg-főzöd, s' a' méhét az
 afzszonynak véle téplálad nem engedi hogy le-szálljon a-
 vagy a' magzatot síkotsá tegye. Ha húsál főzöd a' birs al-
 máts, a' ganéjozást, és le-elendő méhet meg tartya, s' eze-
 nek a' dagadástul oltalmazza, de eddég elég volt szólni
 a' birs almáról.

Nyel csap,
 fáj bűdösíté-
 ge, vér has.

Csés asz-
 szony méhe,
 magzat sík
 és aszszony
 szemtém
 seffe.

Tudományos Könyvtára

A Szilvafa, és szilva orvos hasznai.

IV. A G Y.

Székelyudvarhely

A' Szilvának sok nemei vadnak mi nálunk, és mellyeket
 majd meg íem magyarázhatunk, de mások felett job-
 bak a' duráncazi szilvák, mellyek Damascus Syria városából
 credtenek a' mint írja Galenus, második rendben vagy on
 a' hofszu szilva, mely mint egy tyukmony forma és igen
 kedves ízű a' húsá. Vadnak dioban óltottak is; mellyek
 óltásoknak színét, és nedveségét ki-jelentik, és dioszil-
 vaknak vagy nuciprunáknak hivattnak; de ezek orvos
 hasznaira nem tartoznak. A' szilvát azért kiváltképpenn
 az édeletsét ha méh serben vagy más mézes vízben meg-fő-
 zöd, s' ebédet elő-özör ezed, a' gyomorod lágyítására, és
 indítására igen jó, csak hogy ne mindgyárt egyed utánna
 az ebédet, hanem mint egy fél ora múlva: a' savanyu szabá-
 su szilvátétel után egyed, a' gyomor szája meg-cróflité-
 sére. Fája levelét ha borban meg-főzöd, a' nyeldeklóban

A' szilvák
 különbözőfé

Dio szilva

Az ember
 kafa mint
 lagyul.

torok két felén és inyen folyás bántásokat rotyogtatod, vagy szádat véle mosod legiti. Ezentvéghhez vízen a' meg-ért erdei szilva. Mellyeket ha savanyu borban meg-főz a' menő hafat, s' vér hafat állittya. A' szilva fán nő gyan-
 ta őszve ragaszt, s' ha borban iszod a' követ rontya, és a' csecsemő gyermekek széplőjét ha ezettedgyben véle mosod el-törli a' mint írja Dioscorides. De ideje nagyon hogy Mefves Jánost halgassuk, ki orvos képpen és tudós-
 san a' szilva erejéről így beszél. A' szilva a' gyomrott vál-
 toztatya, de a' fejér veres és sárga szilvának nincsen an-nyi orvos haszna, mint a' feketének; mellyek közzül a' közép-szerűek vagy kevesé édessek, s' keserűek inkább sze-
 reznek változást az édes inkább indit, mindenik azért vál-
 tozást szerez és üressit. A' Damasculi és Armeniai min-
 deniket meg cselekszi de a' nedves inkább munkálodik hogy nem a' száraz, mely a' gyomorban is hamarabb el-
 lenyved. Mindenfelé szilva mos, hidegit, s' a' sárt ki-
 viszi, s' e' két dologra nézve a' sárral tellyes betegségekben hasznos, a' hasnak árt, s' kevesé ráplál. Mivel pedig gyengén indithozzá szokták adni kiváltképpen belé önt-
 téssel mannát amarandust vagy indiai pálmát, mellyet a' görögök savanyusága miatt oryphænicénaak hinak cassiai fistulát vagy Arabiában termő Cassia csüves kóróját, ismét szerfzámozott violát. Meg-főzöt husából a' szilvának li-
 ptárom lézzen, azonokra egélséges a' mellyeket meg-mon-
 dottunk. Továbbá ha a' szilva fát meg-furod két vagy három helyett edgy tenyérenyre, és scammeniumot mely leginkább Aegyptombul és Syriából ide hozott oly tisztító orvos fű hogy purgátiot már alég adgyanak bé-nála nélkül, erezfívén belé sárral bé-csinálod; tisztítóbb szilvát terem. Ezeket írja Mefves János; végezetre ha az aszszu szilvát ke-
 vesé

Haáz

Tudom

Szék

Mint legyen
 ha indit a'
 szilva,

Szép meg-
 tartásra
 műveledeg.

vefésé meg-főződ s' liggalod, s' hideg vízben ereszted igen meg-dagad; ezen meg történik ha minden főzés kívül két nap hideg vízben áztatod, mely dolog az aszszu szőlővel, s' egyéb aszszu gyümölcsökkel is kőz, de ezekről rövid nap többet írunk.

*Szép meg-
tartásra
miltó dol-
gok.*

Az cseresznye fa s' cseresznye orvos hasznai.

V. A G Y.

Minden kerti élő fák felet tekintetűeb s' több nemű gyümölcsöt terem a' cseresznye fa melyre nézve neve-is fok, mellyek magyarázásokban itt nem igen fíradok, meg-érvén azzal ha megtanítom azt hogi a' Gallusoknál azt a' gyümölcsöt hívják cseresznyének, mely közép szerű élő fán terem, s' kerékdéd gyümölcse rövid szárán függ, és zöld levelei között hogy meg-ért vereffül, hufa fok gyenge, és nedves; s' ha eszi a' beteges el-bágyadot szája izit ujittya, s' kívántattya magát minck-előtte meg érnék vifelőz aszszonyokkal. Diphilus Siphinus Hippocrates után nem fok idővel (mivel élt nagy Sándor után való Lisimachus idejében) a' cseresznyéről igyir A' cseresznye jó nedveséget teremt, de keveset táplál hév gyomornak igen nedves, és hideg vízzel használ; de a' veres cseresznye jobb, és a' Milcsiai apro cseresznyék; mivel a' vizelletet úzik, eddig az őszavai, kinek idejét azért akartam elő hozni hogy meg-csáfollyam azok vélekedésért kik pontusi faláról Cerasusrol mongyák hogy nevezetetik, és hogy Lucillus onnan virre volna elsőben Olasz országba mikor meg-győzte Mitridatest. De vizsza térék orvos hasznaiara. Az édes cseresznye a' gyomrot lágyittya, s' indittya, a' száraz és lavanyu pedig szorittya, s' ezen lavanyu cseresznye hidegír és szorít, melyhez képest a' sárga sárt el-

*A' cseres-
nye le-irása.*

*Has, sár,
máj, bér,
szem, borús,
szepiő és
arona.*

ölttya, és a' májat teliségétől tisztította. A' gyantát mely élő fájáról csepeg ha borban meg-íszoda' torok egyenetlenségét gyógyította, a' bőr színét szépíti, szemet világosabbá tesz; régi hurotot gyógyít, eczettel egyben a' csecsemő gyermekeket szepülőjök től szabadította, és a' mel' dolgot soká hasznossan tapasztaltanak meg ferjér borban a' kő ellen igen használ. Csaknem el-hagyám ezt az emlékezetre mel' to dolgot hogy a' tűzzel le-czepegetett nem régen fáról le szedett cseresznyének a' vizét, megé ha a' k' országos ember szájába töltöd a' mikor reá jó a' nyavalya, ez erős betegség erejét meg-akadályoztatta; Hatalmas dolog ez és a' melyet Ferrariai Manard János gyakran meg-probált, kevés van hátra az író orvásoknál úgy mond Plinius gyakor helyé fel találó azt hogy ha ki reggelké egy néhány harmatos cseresznyét magvával egybő meg-eszik, hasa a' nyira könnyebbül, hogy léha féjdmárul meg-szabadul. Némellyek a' verő fényé addig száraztyák míg ránczos lesz. Mások gyengédedé meleg kemenczébő ezent véghez vízik: ily formán jól el-tartják mind egészséges s' mind beteges embereknek nagy hasznokra.

A Szederjfa, és szederj orvos hasznai.

VI. A G Y.

Minden városi élő fák között a' mint írja Plinius leg utól virágozik a' sederj fa, későn binbóznán, és csak nem hideg el-menvén; melyre nézve minden élő fák felet leg bölcsobnek mondatik, noha bolondnak nevezetivel illeték a' görögök. Levelének vagy gyökerének nedveségét igen jó rotyogtatni a' torok gyék és fojtadás ellen, s' leyclét ha eczetben reá kend az éget testre

azt

Csuddlatos
a' k' országos
fokért.

Haáz Kézsz. Múzeum

Tudományok és Művészetek

Alfo has.

Székelyi Gyógyászati Társaság

Cseresznye
el-szárítás

azt gyógyította. Ha ki pedig fél értében való szerben vélsen egy nehézéknyc száraz rólaban megannyit, s' mézzel meg-egyeliri, s' kevelsé meg-főzi, s' ki farsarja: igen jó orvossága leszen, a' torok dagadás, és ajak faldalmi ellen. Héjának nedvesége a' sebet forrasztja. A' mi ez fa gyümöls természetit illeti mellyet fedejnek hivunk, ha meg-érik az hafat indítja, és sikolfitja, de a' gynomorban mingyárt el-rohad; ismét nedvesit és kevelsé bidegit, ha nem habidegen eszed és ha mást egyebet nem eszel rá könnyen meg puffad. Fretlenül pedig a' folyo hafat szorítja; mellyet ha a' verő fényen vagy meleg kemenczében meg-szárasztasz s' porrá törsz, nem csak ételben lesz jó, hanem a' vér has ellen-is, ismér a' terjedő fakadékok ellen. Némelylek a' rothar fogat s' inyet ez porral borban mosásák. Előfajának levelét ha meg-töröd, s' ollajjal egyben rákened az éget részre ginjol, s' fekete szőlő levellel és figével ha eső vizben őszve főzöd az hajat feketéti. Ezent ha vizelctben meg-ásztatz a' búrról a' szbrt levísz. Holdtölténn ha agút le-szakasz tud, akkor a' mikor kezd gyümölcse nőni s' az aszyon karjára kötöd az hozsum sokasága ellen használ, a' mint a' mágusok itilük, és Plinius fel-jedzette: csak, hogy hozzáteszi hogy az a' gyümölcse se a' földet ne érte legyen, se ne érje, és alája veti azt hogy ez nem csak az aszyoni vért á' lítja mely a' méhből jó hanem akar ha babonás febbül, szajbúl, orbúl vagy alól jönjön mely végre írja, sokan hogy ez ágat el-tartják: a' szemmel látod dolog mint legyen ez, meg-fogja bizonyítani. Sokan levelének, és héjának főzelékjével mosván a' fok fájdalemit meg-gyógyították. Itt a' Plinius csudáját mellyetir a' federjűl el-né halgatom, noha a' mi orvasságtúl való czélunkra né tarto zot láttzik. A' szederjtát ugy mond, a' borostyán fát s' folyo

Torok gyök,
el-éget része
nyelv csap,
száj bűdös-
sége, és seb.

Hafments,
vérhas sa-
kadék, fog-
ny, körül
égett része
haj hozsám
és vér,

Szép dolog
ha babonás
nem volna.

Vér, seb, alól
menő vér, és
fog,
jedzetre
mélto cu-
da.

borosztványt ha egymáshoz rörsőlőd könnyen tüzet in-
dit; mely dolgot a' vizsgálók haszná. a' táborban és a' pász-
torok serénysége talál-é nem lévén nekik tűz útrésre min-
denkor jelen a' tűzkö: de a' folyó borosztványnál semmi
nem jobb ita borosztványnál öszvetöröd, s' dörssőlöd. A'
szederj fájáról pedig ezek legyenek elegek.

A' Baraczkfa s' baraczk orvos hasznai

VII. A G Y.

A' Baraczknak minálunk három neme vagyon, első e-
leve érő mely a' tengeri baraczkal mind egy, s' nyár ele-
in szokott teremni. Másik közönséges, és nyár fogyta fe-
lé érik, eléb, vagy későbbre a' föld természetéhez képest: har-
madik duránczai baraczk, mivel bűfa kemény; mely mag-
vához oly erősen ragad hogy el-nem válhatik, mely nem-
bűl valok azok a' mellyek veres csontnak vagy magvuak, és
belső magvokat az hol el-válnak egy mástól ki-mutattyák.
Minémű baraczk fok vagyon nagyobb mint másutt a' mi
Montuciai mezőkben. Ezek között a' mint hogy a' fel-
sők között is vannak fokak mellyek birs alma ként kívül
beidől is igensárgullának. Vannak más kertész munkával
külömb külömb formájú s' izú csináltatott baraczkok, mel-
lyeket itt el-hagyok orvos hasznaira szétvénn. Galenus
ugy teszlik hogy a' baraczknak minden féle nemei kárhoz-
tattya, mint nem jó nedveségű eledelt hirtelen való meg-
veszése miá, mellyet a' közönséges baraczkról értek a' tudos
emberekkel egyben, mely gyümölcsnél csak Plinius ide-
jében is semmi hamarább vesző nem vólt, nem hogy
Galenus idejében nem vólt volna, mert ha le szeder leg-
fellyebb két nap tartott, s. ezért mingyárt el-kellet adni a'
mint ma is sokan meg-csúzik; erre nézve első ételben parat-
csolta

Haaz Rezső Múzeum

A' Baraczk
nemei: ne-
ve eredeti.

Szék
Duránczai
veres és
sárga ba-
raczk.

A' közönsé-
ges baraczk-
nál semmi
hamarább
nem szenyved
el.

esolta Galenus hogy egyűk, kiváltképpen nedves hufuakat mert étel után a' gyomorban aszni szokott, és valamit előt. te ettről mind azt rothadóvá teszi melyek ha elől ki mennek fűkos kijóvésekkel, másoknak utat nyitnac. Az eleve érók és a' nem nedves hufuak ez okokéért mondatnak nem annyira ártalmasoknak, mivel nem oly hamar rothadnac el nem is hamar savanyodnak meg, s' ezért az hasát kedvesen táplálják. A' Gallusok közönségesen azt tartják hogy az az ártalmat mellyet szerzet a' baraczk; magva elronntya nem is ok nélkül, mivel metező, törő, és nyiró ereje van, mely miá a' baraczk ártalmának elleneál. Ártalmát, jó bor is elronntya, akar riá igyad, akar benne áztasd meg a' baraczkon, mellyet egyaránc rymusában igyirt le. Péter mi az baraczk, borral nemes étel. Magvát ha elzed pestises időben igen használ, a' gilisztát őli, has szorulást tágít, mellyet mivel igen keferű és nyelnek kevelsé kedves, főkak nádmézzel vagy közönséges mézzel készitenek-el. Ha ezetzel és olajjal őszverőtöd fő fájdalmában jó főre kenni de kiknek s' mi okoktól való fő fájoknak nem írta meg Plinius, ki leginkább az orvasságot minden határozás nélkül írja le; melyre nézve okosan kel olvasni őter. A' baraczk virág hasát iadit, mind ha elzed, mint ha lébé bortsátod de nem munka nélkül, és gyomor s' máj kára kívül. Mellyet kissébb áralommal véghez viszen' vize ha ez keferű virágát hétszer változtatván áztatod néhaperig nádmézzel főződ. Mivel azon kívül hogy a' gyomort terhétle réteri, a' fergeket is egyzer mind kitollja; mellyeket levele is ha meg-töröd és a' gyermekek ővedzőjőkre kötöd el-fog veszni. Itt el-nem akarom halgatni azt hogy a' vizenyős helyen termet baraczk a' fognak, sziv nec, szem nec s' tūdónek igen árt, száraz helyen ellenkező képpen használ,

*Mint kell el-
venni ár-
talmat a'
baraczkol.*

*Dőghalál
geliszta, bē-
zárlodás és
fő.*

a' mint jól fel-jedzette igazán a' nagy nevet meg-érdemlő
Har alfo vé. Albert. Itt el-nem halgatom azt hogy a' ki egy föld edénjé
szé, és a rest. reli rak baraczk virággal, s' száját bé-csinálván egy-néhány
ben való nap a' föld alatt ásztrattya, vagy ganéjban rothasztja olyan
gelisztak. olajt vehet belőle mellyel ha ere izgásit, vak szemeit, és
 hátagirinczit, meg-keni, a' rothasztó hideg lelés reá jöve-
Hideg lelé- teli előtt azt bizonyosan meg-gyogyithattya, mely dol-
sek gothogy Német orvostúl tanultam igazán meg-vallom.

Haáz Rezső Mészáros
 A' Naszpolya fa s' naszpolya, berekenye fa s'
 berekenye orvos basznai.

VIII. A G Y.

Naszpolya két neve. **K** Et különböző gyümölcset két mezei, vagy inkább vá-
 rasí élő fáknac, itt egy helyen leirjuk, a' naszpolyát tud-
 ni-illik, és berekenyét. A' Naszpolyát a' Gallusok hol
Székegyény Mesliennek, hol Nelliennek nevezik, neme néki kertő ed-
 gyiknek tövislecskéji ritkábbak, s' terem a' csipke bokros
 helyeken, kies barlangokban, és élő fővények között,
 mint egy erdei fa; ennek gyümölcse kicsiny, s' eleinte oly
 savanyu hogy alig ehető, hanem ha s' téli hideg meg-lá-
 gyittya. A' másíknak gyümölcse nagyobb, ugy hogy néha
 azalmával nagyságára nézve el-érkezik, ez minden tövis
 nélkül való, mely régultai véle való bajlodással vadságát a'
 mint hinni kel el-hatta.

A' Berekenyét a' Gallusok Cormiernek vagy Sorbier-
 nek hívják melynek négy féle gyümölcset rajzoltya-le Plini-
 us: mert némellyek gömbelyégek mint azalma, némel-
 lyek puposok mint a' körtvély, némellyek tyukmony
Berekenye két neve. formájuk, a' negyedik neme vérhas ellen való. Mégyek
 mindenkének orvos hasznaira. Az éretlen naszpolyát
 leg-többen tartják, s' véle élnek gyomornak mod-nél-
 kül való

kül való folyása ellen. Némellyek fájának leveleit megszáraztván, a' vérhasban fekvő emberek kristélfyek köz-
 zél szerencséslen elegyítik. Niván emlekezetre és csudá-
 ra méltó dolog hogy noha maga a' nuszpolyagyümölcs
 szorit (az éretlenrűszollok) mindazáltal pora a' vesében
 lévő követ meg-aprofittya; melyet maga bizonyít Ferrá-
 riái orvos Mufa Antal hogy meg-probált legyen. Tudom
 hogy némellyek magvairul ezent igirik mint Brassavalus és
 egyebek, a' kik ezt bizonyos szemmel látott dologbul ta-
 pasztaltak; mely végre mi-is gyakorta szerencséslen ad-
 tunk-béfejér borban edgy kaláonyit, ánis porral egyben.
 De a' mi emlekezetre méltó dolgokrul irékönyvünkben
 ezekrűl többet írunk. A' mi a' berekenyét illeti Galenus
 azt írja hogy azon ereje vagyon a' mi a' nuszpolyának, s' ezt
 itéli hogy ezekkel mértékletesen éllyünk, s' nem annyira
 mint a' figével és szőlővel: mert emezekkel nem szükség
 hogy éllyünk étel gyanánt, hanem csak orvosságképpen
 Dioscorides a' berekenyét meg-mecsvén minek-előtte
 meg-érnek a' verő-fényen száraztya-meg, igaznak láczó
 orvosságul az hasmenés ellen, ha igen mégyen, és sik.
 Ezen haizna lészzen lisztinek vagy porának, hameg-száraz-
 tod, meg-törőd, s' árpa béles képpen vészed-bé, vagy
 ha lészben vagy kásában elegyited, s' cristély közzé bocsá-
 tod. Emlekezetre méltó dolog az hogy ha klt a' dühös
 kutya meg-mart egyfzer, s' barekenye fa alatt fekszik fé-
 lő hogy ifmét azon nyavalyában ne efsék, mivel az el mult
 dühös séget meg-indittya a' mint mondgyák ez élő fa ár-
 nyéka; melyrűl a' mint hogy a' felsőrűl-is elég légyen ez,
 mivel a' mi Gallusink kettekben még nem igen plán-
 tállyák.

*Hasmenés,
 verhas, és
 vesében va-
 lo követek.*

*A' nuszpolya
 és berekenye
 orvosság.*

*Hasmenés
 ellen való or-
 vosság.*

Dühöség.

A citrom

bonnat man

natik.

Kibánt Eu-

ropában leg

előben a

citrommal

E Zekrül a' kertti élő-fákrul valo iráfomban vadnak még hátra edgynéhány nevezetes élő-fák gyümölcsökkel egyben; mellyeka' mi északhoz közeli kertekben ritkák, mindazáltal ezekrül-is örömeztirok, hogy munkánk egyaránt mindeneknek használlyon. Első légyen ezek között a' citromfa; a' mellyet a' miképpen hogy Theophrástus Mediainak s' Perziainak, Plinius Assiriainak hív, ugy ezenek gyümölcsét Mezliai, Perziái, és Assiriainak nevezterik; mivel élő fájával egyben ez országokrul, magok országokban nagyfokan hejében igyekeztek által költöztetni. Plinius idejében még Olasz országban nem volt-is, leg-először-is Neapolisi Palladius. nagy szorgalmatosságával Olasz országban, Médiából általhozta, kit a' szorgalmatos utánna valók követvén, Spanyol Országban, és dél felől valo Galliában-is közönségsé tettek. Theophrástus, sőt Plutárchus idejében-is nem szokták volt ezt enni, a' mint meg-irra Athenæus. A' Parthusi Urak csak magvát szokták volt ennek érelben főzni szagára nézve, mely dolgot némelleyek levelére-is magyaráznak; mellyek szinte oly szagosok, mint almája maga, melyre nézve ruba tartoládákban mindeniké alkalmas, a' mint Homerus, és Nævius meg-irták, erre valo nézve a' rubát citromosnak híván. De mivel ezek nem orvos dolgok, azért a' citrom segítségére által mégyek. Errül mind orvos, mind parasztképpen irtak az Africaiak, Arabusok, Görögök, s' Deákok, kik egy szoval azt írják hogy a' citrom ellensége a' méregnek; mely dolgo: jeles históriával igy próbált-meg Athenæus. Mikor egy Ægyipto: mi Fe-

Tudo

Szék

Lehellés ma

ga kívánta

vása, s' ru-

bák szagos-

sága.

mi Fejedelem két latrot meg-sentenciázott volna hogy álpis kigyoknak velsék őket elejekben az Ægyptomi törvény szerént, szerencsére citromot ettek vale az uton, mellyet egy kufár vetett volt könyörületességből elejekben. Az után hogy büntetés helyére vitték őket, s' az éh vad állatoktól marattatnának semmit nekik nem ártbattott. Ezt a' Præfectus látván igen csudálkozott, s' kezdette a' vitézektől kérdezni ha valami méreg ellen valot ettek volna, felelnek hogy citromot ettek volna az uton mellyet könyörületességből vettettek elejekben, más nap meg-hattra hogy edgyik citromot egyik, s' a' másitkaak ne adgyanak, és ísmét vigyék a' kinzó helyre, mely meg-lé-
vén a' ki ett volt semmit a' másit neki nem ártott, s' másit ugyan azon helyen el-puffadván meg-holt, mely miá az után fel-találtatott hogy a' csitro' kész orvosság a' méreg ellen **addig még el nem főzöd.** Ha ki ez historiát nem hiszi igaz auctorát Cheusi Theopompust olvasla meg, ó belöle meg-tanulhattya azt hogy Heracleusi Clearchus Pontus tyrannusfa méreggel sok embert ölt-meg, s' többet-is ölt volna, ha a' citrom creje eliene nem állot volna. Mely dolgot némellyek a' rutának-is tulajdonitnak, a' mint rola beszélvén ki-jelentettük. Ellenkezik azért a' citrom a' méreggel, kiváltképpen meg-törötte magvát ha fűborbá ifszod Ezent véghez vízí vize-is mivel a' mérget az hason tollya ki, héja peniga' száj bűdöfséget el-mullattattya. Mely dolog végett a' Virgilius bizonyságotelő hozni, talám nem lélzen héjában valo dolog.

Szépistoria
 mel' próbál-
 ja hogy ci-
 trom méreg
 a' herja,

A' Citrom
 cüda creje.

Méreg.

Magva és b-
 zé a' citrom-
 nak,

Media a' szomorú vizét s' késő izit.

Hozta az almának; melynél jobbat semmit,

Nem találász vén Aszony ha ember pohárit,

Méreggel töllösötte, s' meg-itattya mérget.

Ggg

Azután

Azután olája veté.

*Medus szagos száját táplálja és lelkét.**Ezzel, s' gyógyít vénnek nehéz lehellését.**Mint kell a'
citrommal
élni.*

Ha a' citromot nyersen eszed nem könnyen emésztheted, sőt vastag nedvességet is nemz s' ezért mézzel vagy nádmézzel inkább javallyák az orvosok hogy egyed; mivel a' gyomrot így erősíti; s' melegíti. Mellyet eszében nem vévén vagy véle nem gondolván ez mi torkához szokot időnkben való emberek nyersen az ételben nem színte okosan szokták enni a' citromot. Akarmint s' akar hogy tudgyuk azt hogy igen hasznos a' feketesár ellen. Nedvessége a' sárga sárt vízfizsakergeti, és a' pestis ragadofságát el-tilrya; melyre nézve az uj orvos Doctörök a' pestises hideg lelet ellene citrombul tsinált Scrájiummal szerencséslen élnek. Magvát akár igyad, akár testre csináld a' Scorpio marás ellen igen halznál. Ha egészlen a' máj t valamelyben meg-főzöd, s' nedvességét ki-facsarván iszod igen gyönyörűséges lesz a' léhelleded. Ha ezent bár egészlen is róla vízben és nádmézben addig főzöd míg elroshadván csak leve lézzen, s' reggel ebben a' vízben iszol egy vagy két kanálnnyit azon nap ne félya' méregiű; ez dolgot dög halálos időben mind én magam mind barátim igen szerencséslen tapasztaltuk meg; de mivel a' citrom keves Parisban az ő helyében uczánként szokták kiáltani a' lemonyat nem is nagy vétségűl.

*Melancholia
sárga sár,
S' pestis, mér-
ges marás,
léhellés**Pestis, mér-
veg ellen va-
la orvoság.**A' narancs, és lemonia, s' mindenik gyümölsének
orvas hasznai.*

X: A G Y.

*A' narancsot
és citromat*

AZ két fa gyümölsével őszve a' mi északi földünket semmiképpen el-nem szennyvedhetik; noha gyengébb helye;

helyeken házakat - is rendeltünk néki, és sok munkánkat tőle nem szánnjuk, de mennyünk a' dologra, és két almát csinállyunk bé ha terzik egy ládában. A' narancsot Aurantiumnak hívják arany színére nézve melyhez képest aranyosnak - is hívja Virgilius, mely beszédet mások a' birs almárral értenek. A' mi a' lemoniát illeti három féle az; mellyet Jovinius Pontanus ékes versével akárok ki-jelenteni ki az ő nap keleti kertében így ír.

Némely igen kicsiny alma és keserű.

Más nagyobb almájú s' bővebb nedveségű.

Harmadik mint tyukmogyoly, s' citrom formájú.

De szájnak nem mert kedvetlen szaga olyjó.

Tezeket így látván megyek orvos hasznaira mindenikének. A' narancs három féle édes, savanyu, vagy édes és savanyu, egyszerűmind. Az édes minden részeire nézve melegit, a' többi hidegit, mennél savanyúbb annal inkább melyre nézve az hideg lefűzőknek szomjuság enyhítésére jól bő-adható a' savanyus narancsot. Mindenikének az héja hevítő, mely dolgot efzedben vehet ha megkősztolod mert keserű és savanyu; erre nézve ha gyertya világra nyomod ki-belsőle a' nedveséget hamar langol, s' a' borta természet szerént való izihez hasonlová télszi, ha megszűnet ficskándoztatodis beléje. A' lemonia mind a' narancsnál, mind a' citromnál savanyub s' ehhez képpést hidegitőb és szárazzab. Ebből csinálni szokták a' sárhévsége ellen hasznos purgátot ismét a' dögös hideg-lelés ellen. De azt el nem kel halgatni, hogy ha a' lemoniát tűzhez télszed, s' lassan lassan nijonnan főzöd, úgy hogy vékony viz formává legyen a' leányok száját mocskoktól fogja tisztítani, és fejrécé csinállyva nyakokat szép csepjével. Ha meleg főredőben mellyet Mária főredőjének hínak üveg csüveken

az észak nem isméri.

Narancs és citrom vome hideglelés, és szomjuság

szép és jezzzégre más dolgok.

Sár, bővség és dögös bővdeglés.

vezésük vizét a' lemoniának: mely azon kívül hogy az asz-
szonyok igen kívánnyák, az orczaszépitésre, és rán-
czoktul meg-mentésre, a' himlő fakadék helyek és egyéb
testi mocskai ellen igen használ; bár orbáncztul legyen-is
az. Ezért ha purgatioval elegyted a' néhez hideg lelés-
bűl szabadit, mellyet én gyakorta tapasztaltam. A' Le-
ányok s' aszszonyok kedvéért kik igen csinosgattyák ma-
gokat, nem restellek itt egy királynéhoz is illendő csalárd-
ságot leírni. A' nagy lemonyát meg-szokták úgy mecz-
ni felső részén, hogy belső bélemint edgy dio belt ki-ve-
hes, s' üregét nád mézzel vagy csukor candiával egy ne-
hány narancs levéllel meg-töltik, s' maga hejával bé-fedik,
ezt meleg hamuban téstik, és hogy ki-buzog őszve ele-
gyedik, mind a' benne való s' úgy ki-vezik. Ennek hasz-
na az hogy ha selyem ruhát belé mátrafz, s' orczádon
gyengén keresztűl hordozod Jupiterre méltónak fogod
azt látni. Itt el-végezem vala ha alkalmas időben eszem-
ben nem jutott volna az, hogy ha kétszer vagy háromszor
főtt lemonia vizben egész gyöngyöket meg-mos, s' a' ve-
rőfényre ki-tészfz, őt vagy hat nap alatt úgy meg-olvasz-
tod, hogy mint ha méz volna, ebből a' materiából formál-
hacz akarmit akarsz és kevés idő alatt meg-gazdagulhacz
Hieronimus Cardanus írja kinék felette köszönheted eze-
ket ha igazak. Más is olvastam tudos orvos Doctornál
Lævinus Lemniusnál, hogy tudni-illik a' lemoniának oly
savanyu, s' oly kirágo vize van hogy ha bizonyos font
nyomo aranyat belé-tészfz, kevés ora alatt kevesebb
nyomonak lenni véstéd eszedben: de ezeket örömeit el-
hadgyuk mivel a' mi orvos kertünkre nem tartoznak,
ezektől alkalmatosság adatván búven írunk ez után ha l-
stennek tetzenifog.

A'szszonyok
arcza s' s' s' s'
tájak seplő,
himlő erős
hideg lelés,
orbáncz.

Haaz kéz a' Múzeum

Tudományok Kézikönyvtára

Székesfehérvár

Szép mag-
zart áfra
mélto dol-
gok

A' Pomagránát fa, és pomagránát orvos hasznai.

XI. A G Y.

A' Pomagránát-is azok között való a' mellyeket fogjunk kezünkben, izét érezzük, de fájat nem tudgyuk, né mellyek granátumnak híják az ő gránum avagy magva fokaságamiatt: mások Gránata Spanyol városra mondgyák hogy annak híják, mivel ott fokasággal terem: de a' vélekedő Gramaticuloknak hagyván ezeket mennyünk orvos hasznaira. Az édes pomagránát felől aze írja Plinius hogy a' gyomornak nem jó legyen, mivel puffadást nemz, és a' fognak s' inynekárt, a' mely pedig izret nézve ehez inkább közelit (mellyet borosnak-is hívunk,) a' hasat bé szoríttya, és gyomornak ha kevéset vészelz bé benne, igen használ. Ezzeragadgyák né mellyek hogy hideg leelő embernek bé-keltyenadni, mivel sem nedveségére, sem magvára nézve nem hasznos; melyre nézve az okádoknak, és sárt szájakon hányóknak nem jó. Ezeket írja Plinius kivél nem edgyez Dioscorides azt írván hogy minden pomagránát, jó nedveségű, és a' gyomornak hasznos, de nem igen tápláló. Az édes pomagránát a' mint hogy a' gyomornak hasznosabb, ugy abban kevéssé nemzi a' meleger, és puffadást-is indit; melyre nézve hideg-leelőknak nem jó. A' savanyu pomagránat szorit, és hév gyomrot segiti, s' a' vizelketet indittya; de a' száját, és inyet meg-sérti. Héját (mellyet Malicoriumnak híják, mivel a' bőrt igen el-készíti, vagy hogy bé-fedi az almát mint egy búr) ha galleffel edgyben ezetben meg-főzöd a' foga fogat írják hogy meg-erősíti. Es ha egész pomagránátot ujfazékban fedőreá tévén egy kemenczében meg-

A' Pomagránátot, melyre bíják gránátumnak.

Ezer pomagránát.

Has és gyomrot.

Vizelketet fog has vértben.

súcz, s' az után meg-törsz, s' borban iszod hasadat meg-állittya; s' a'vérhas. Mellyet véghez viszen az-is ha egészlen a'pomagránátot meg-főzöd, és iszod, vagy cri-télyben bé-vélzed; virágát ha iszsa az alszszony hoszá-mát tartoztattya, mely a'fűj fakadékit-is gyógyittya. Is-mét a'nyeldeklót, annak két felit, vérpókést, has menést szemérem test fakadékit, vagy egyéb fakadékokat-is gyogyit. Törve a'lisztü többire haláltul mentette-meg mind a'vérhasban fekvőket. A'favanyu pomagránát magvát ha meg-izáraztod, porrá töröd, és étekben hinted, vagy benne főzöd, a' menő hast, okádásra kész gyomrot meg-állittya, és egészségesen ibattyák a'vérpókók, Hasznal ismét a'vér hasban fekvők te úlésekre, tisztátalan s' poshatt folyására az alszszony méhének, mellyet fejér hoszámnak-is hívunk. Dioscorides azt írja, hogy a'ki a'pomagránátnak három igen kicsiny virágát meg-efzi, azon esztendőben sem mi szeme pislogását nem érzi. Szoktak csinálni pomagránátbul orvos bort, melynek a' mi borok titkairul írt könyvünkbul a' mestersége ez. A' meg-ért pomagránát magot meg-nyomtattyák s' vizécki-facsarják a' bor arra készitett vászonon által török, mind addég mig sepreje le-léz: el-réretik s' tisztán tartatik, olajt reá öntvén hogy el ne veszzen vagy meg-ecze tesedgyék, más módgyait másut lsten erőt adván meg-murattyuk. E'légyen utolso ha azt előszűz meg-mondgyuk hogy a' pomagránát héja, a' valatszélt a' változtattya a' mint meg-jedzette Hieronymus Cardánus, ki módgyát el-halgatta, mellyet mi másutt le irunk. Demivelezek kovácshoz nem orvos kertészhez tartozók, azért az átsokártságot gyakorollyanak. Altal mégyek a' figére csak hogy edgy kiválcképpen valo titok jura eszembem. Ha az édes pomagránát-

Hosszú s' fűj
fakadéki.
nyelap vér
has vérhas,
és okádás.

Tudó
Csipesség
szony semé-
sem teste
folyása

Pomagránát bor.

Mint változik a' vas,
aszil.

magránátot héjával, ha kűis ő bélivel őszve töröd, és ízitan által töröd, s' vizéhez hatod részinyi mézet hozzá télsesz, s' addég főzöd míg sűnű lézen: ajak s' torok dagadás ellen fő orvosságod lézen, ha oly volna-is hogy majd meg-fojtana. Ísmét az orfakadéki, száj bűdőségi, s' egyéb lok puffatságok ellen igen jó orvosság lézen.

Száj dagadás, torok, száj bűdősége, és orv sebese.

A Fige fá, és fige orvos hasznai.

Haáz Rezső Múzeum XII. A G Y

Hogy ez a régieknél-is emlekezetben lett légyen megprobállya amaz emlekezet reméltő szava s' bölcs elmé-
 Tje Cato-nak; mert mikor igen gyűlölné Carthagót, s' után-
 na valók meg-maradásoktul szorgalmatoskodnék, s' kiál-
 taná hogy Carthagót el-törölni, egy nap hozott a' vá-
 ros házához figét ujjonnan érte Carthagóbul valót; mel-
 lyet azt írja Plinius az atyáknak meg-mutatván: kérdem
 ugy-mond mikor véteret-le, ez a' fige a' fájáról; midőn
 mindenek tudnák hogy uj volna meg-felelt: ugy de har-
 mad nappal ez elött szakasztarott-le Carthagóban, ily kö-
 zel vagyon az ellenség falunktól, s' mindgyárt az harmadik
 Punicum bellum vagy Carthago ellen való hadhoz
 fogtak: mely had Carthagót el-törölte, s' második ez-
 rendőben Cato-is el-veszett. Miképpen egy fige Cartha-
 gót mely szász hufz esztendőök alatt az elsőség felett Ro-
 mával hadakozott, el-vesztésre juttatta ez igen csudálatos
 dolog. De ez orvos hasznaira nem tartozik, mellyekhez
 fogok most, ha arra előszőr meg-íntelek; hogy mind
 az uj, s' mind a' száraz fige régenten kenyér helyet volt, s'
 ez étellel az egymással ütközők erejeket táplálték, minek-
 slötte Pythagoras őket a' hufra szoktatta. Bé-lőzva saje
 gyanánt-

*Cato szer-
galmatosá-
ga Cartha-
go el-törölés
ben.*

*A fige ke-
nyérjének
volt régen-
ten.*

szárak fige.

gyanánt-is ették valaha a' mint Plinius írja. Leg-jobbak azok a' figék a' mellyeket a' verő-fény igen ért; s' magánosan ért-meg. A' fok tejű, s' vizűfige noha száznak kedveseb; mindazáltal a' gyomornak nehezebb, melyre nézve hamaráble-mégyen és a' hasat a' benne való rusnyaság kiadására kényszeríti, valamint szinte az ujj dio. Sceptius Demeter azt írja hogy a' Deák a' figétől magát meg, oja, indittatván Alexandriái Egefnax példájátul, ki igen jó Tlagrédia jádczövő lett volt, azért hogy rizen nyolcz ezten-dő alatt figét nem ett volt. Ha isoppal egyben főzöd, a' testet tisztítja, régi horutot el-törő, s' tündő régi nyavalyáját gyógyítja. Rutával egyben a' colica s' vér has el-

A' fige s' fo-
val ellenke-
zik.

len igen használ akár szűzben vagyed főzelékjét, akár cris-tély gyanánt adgyák bé. A' testben való keménységet el-üzi, ha meg-törőd s' rá kötöd, vagy magánosan vagy li-liom olajban; mely modon a' fül körül való betegség miá-tamadot dagadást, s' apro daganatokat meg-lágyít. Ha borban ürömmel, s' lisztel egybe dagasztod s' meg-főzöd, a' vizi betegeket hasznosan kenheted véte, és ha vialszal egyben meg-sütöd, téiben a' hideg miá meg-hasadozott kezednek s' lábodnak fő orvossága. Hozzá adom azt is hogy lisztel, görög széna ujj lisztivel vagy bak-tzarvuc-czettel öszve a' köfzvényre hatalmas jó has rá kened, ismét fogfájás ellen ha ujj vizét gyapjura, vagy pamutra csepeg-teted, s' a' fogra tészed. Mely viz a' himlő helyet-is ha a' testet körül kened véte el-vizsi, kiváltképpen a' mellyek ollyak mint ha egy hangya csipne. Más himlő helyeket el-törő a' fige levelével ha törőd s' levelét osztán el-teme-ted; a' figét ha borban meg-főzöd, meg-töröd al-feledre kötöd, annak dagadást, s' hasadást gyógyítja. Es ha dioval, borral, keferú mondolával egyben éjomsra eszed; a' máj

Haáz Pál Múzeum

Horut tündő,
colica, ver-
has kemény-
ségek, korpá-
zat vizi be-
sárgás köfz-
vény, fog, és
scömölcs.

Alfel, máj,
rekeség,
hirtelen hi-
dóg.

a májreketséget meg-olgya, és a gyomorot erőssíti. Fubolus orvos Doctor déli ételben nem javallja a figét azt bizonyítván, hogy a miábetegségben csnék az emberék mivel bírtelek hideg lelés szokta követni, mellyel egyben a sárga sárnak okádása. Melyre nézve mikor nyári időben látott volna egy hideg-lelésben fekvő embert Aristophanes, eleve el-mondotta hogy figétett; mely dolgot az ujfigérül értek; mely izzadást-is és viszketeget-is indit, s erre nézve őszszel nem egészes. A fige hamubul szappant csinálhatni, ága csemetéjét meg-égetvén mely annál jobb mennél többzör elő s megelő égeted. Ez a mint írja Dioscorides a fekélyeknek mellyekre félő hogy a fene neelsék igen használ, ismét az igen el-terjedett fekélynek terjedése ellen, spongiában ved pedig e hamvas vizer, s gyakran ted a fekélyre. Igen hasznossan kenheted ezzel a mélyöböl bajás formán valo sebeket, mivel forraszt, hussal tölt, szorit, és töröl, s a ki-nyilt sebet egybe vonszá, nem külömben mint a véres sebre valo flastrom. Ismét a gyomorban meg-alutt vért el-ozslattya, ha egy drachmányit olajban bé-vészesz benne. De szép dolog lesz hallani a Galenus szavait ki a fige természetirül így beszél. Noha a fige keveslebb rosz nedvességet terem mint egyéb nem csak futo: hanem ősz gyümölcsök keveslértáplálnak, a figének nem az a dolga: huss mindazáltal nem tömöttet, nem-is erőssitetnemz, mint a kenyér, és diszno hus, hanem mint edgy puffattat, s gombás formát mint a bab-is. Továbbá el-töröl ereje vagyon, melyre nézve az árénások ezzel valo élés után sok fővenyt hánnak ki. Az aszszu figének sok használ vagyon, de ha sokakat eszel benne meg-bánt, mert vért nem szinte szépet terem, ezért tetűnek sokasága-is szokta követni. Figé-

*Az új fige
és fél nem je.*

*Fige szappan
afene, és ö-
ből hajlások
ellen.*

Alutt vér.

*Az inémá
hust nemz
a fige.*

*Arena, mé-
reg, és pestis*

Szép meg-
sarráfa
miltó dol-
gok.

búl rutábul s' diobul léfzen Mithridatesnek amaz híres or-
vosfága, a' méreg és pestis ellen, melyrűl szállottunk az
rutábul való irásunk között. Itt el nem halgatom azt hogy
ha ókor hus közbiben elegyitefz fige apro torsákat, azt há-
mar meg-főzi, fádna nagy meg-kiméllésével, a' mint
írja Plinius; mellyet sokan az Ægyptomi vad figének tulaj-
donitnak, ezt a' mint írja Columella ha meg-főződ, s' ma-
dárna s' tyukna eledelűladod, a' figét vélck meg-utál-
tatod, mellyet másképpen igen szeretnek. Irja ezen ki-
vűl híres szánto vető görög Africánus hogy ha a' tejet rűz-
nél meg-melegited, s' fige sa ágával kevergeted mingyáre
meg-alszik. Mely ugy-is meg-lesz ha azt a' nedveségéc
tejbén töltöd, mely nedveség kiszokot jóni a' fige héj-
ból, ha kicsinyé meg-sebesited-is: ezent véghez viszi a'
vetni való fige teje. Csak nem el-felejtém azt hogy ha a'
figét meg-égeted a' dagadást, és apro fel-omlást viafzszal

Haáz

Tudor

Dagadást, ap-
ro fel-omlás
scorpio ma-
rán.

Szeke

Bika feceli-
ése.

egyben gyógyittya; íméc ha figetejet scorpiotul meg-
mart helyre rátéted, igen használatos léfzen. Itt szinte
el-végezem vala mikor két természet csudája jutott eszem-
ben, noha az orvos hasznokhoz nem igen tartoznak; el-
sőez hogy akarminémű vad bikát meg-szelidit, ha fájá-
hoz kötöd; mellyet-is Ægyptomi vad figére vitt Plinius
azt nyaka körül kőség. Második ez hogy madarak és vá-
go bramok húsa igen meg-gyengűl; ha fige fán fűg; ennek
az ő vendégségi között okát adta Plutárchus. Midőn az
Aristion étele közben ugy-mond a' szakács Herculesnek
aldoztatott ujkakast gyengit és morsáloedottat adot vol-
na; Aristion a' fige fát ez hirtelen való lágyulásának okul
vetette, azt állitván hogy a' meg őletetet madarak akar-
mi kemények legyenek, ily lágyak léfznek ha fige fán fűg-
genek. Nem-is ok-nélkül, mivel a' fige fábul el-cmész-
tő szag

Az hus mi-
képpen mind
hamut mind
kőnyen
gyengűl.

előszagjő ki, mellyel a' hus mint egy el-főződik, és gyengül. Ezent véghezviheted hogy mint edgy el-menő félben hozzáadgyam, ha buzában temeted el. De a' figé-
 rül ennyit mondani elég légyen: de ismét ő én feledékeny *A' kenyér nagy ereje, erőnek len- kasságakor.*
 ember el-felejttem azt a' mit Plutarchus el nem felejtet, az lovaknak és szamároknek eztek vész ha figét hátokon hor-
 doznak; de nagyobbcsuda ez mellyel mind embert mind oktalan állatot segíthetni; a' csak nem elholt barmoknak és erjekben el-fogyatkozott embereknek ha kenyeret té-
 tselzelejekben meg-ujjalnak mindgyárt, mert ha csak ki-
 csinyt efsznek is benne meg-javulnak, s' előbbeni uttyokat jól el-követik.

Tudományos Könyvtára

Az Olaj fa, és olaj orvos hasznai.

XIII. A G Y.

Szekelyudvarhely

AZ Olaj fát a' Gallusok olivernek hívják, mely kevesen tud-
 gyák hogy régenten lovas sereget coronázott, s' kif- *Az olaj fát gen békefeg le szállója.*
 sebgyőzedelemkor a' győzőket meg-dicsőítette. Ennek ágát mikor hordozták békeség volt, melyre nézve bé-
 keség hozónak hívják a' poéták; de a' mi északi földünk nem oly boldog hogy ezzel élhessen listennek meg-fogha-
 tatlan tanácsából, ki nem engedet mindennek mindent, hanem a' mit jonak és hasznosnak látott lenni. Mindaz-
 által ezért munkámat nem szánom, hanem valamit vagy másoktól hallottam vagy magam tapasztaltam orvos hasz-
 naiban elő hozom. Ha az olaj levelét meg-rágod s' a' fa-
 kadékra kötöd, nagy segítségére leszen. Ennek főzelék- *Fekély, vér- folyás, seb- b-ly szem, szem köny- ugi.*
 je mézzel egyben akár bé-vegyed akár flastrom gyanánt kössed a' vér folyást állitrya; a' fakadékon való apro bürö-
 ket ki-vilázi, s' a' seb helyet el-törli. Ennek nedvessége a' ugi.

szem körül való apro fakadékokat, és le-csüggedő szemfényt, szem folást igen segiti. Vízét pedig szokták venni leveleit meg-törvén, s'fejér bort első vízzel rá töltvén; melyet hogy ha tartzik darab béles formára a' verő fényen meg-alszalhac, és alkalmas haszonra el-tehecz. Ha az afzizony méhében dugod egy gyapjuban, az igen folyo ho számot állittya, és igen használ a' szent Antal tűze s' terjedő fakadékok ellen, ismét a' fülnek-is jo akar genyerséges akar fakadékos. Meg-gyujtott uj fájabul ki-jövő nedveség a' szépiő, korpás fő vizketeg rú és folyo fakadék ellen igen használ. Gyökere héját hagyengén le-faragod. s' rósa mézzel gyakran kostolod, ha vért pöksz vagy kék taknyo thorutal fokát veszi ki meg-gyogyt: ezennek hama hájjal egyben a' dagadásokat el-olzlattya és a' mély őből hajlásokat gyogittya. Ezek legyenek a' fájáról írva Plinius, Dioscorides és Galenusbul, immár mégyek gyómolcsére. A' sarga és ujlajgyúmolcs a' hasnak hasznos, de a' gyomornak nehez, a' fekete és meg ért könnyen elrohad s' a' hasnak ártalmas. Ha ujjontában gyúmolcs gyanánt eszed minek-előtte meg-szerzfámozzák fok használásúl, lélszen; mivel az arénás hudozást segiti el-tőredczett vagy logo fognak használ; az fa olaj magvával és sós vízzel egyben ha mosod fogadat, inyeder és logo fogadat erősliti. Bélt az olajgyúmolcsnek hájjal, és lisztelegyben a' darabos kőrömrre jól kenheted. A' mi a' fa olajtilleti melynél bőcsősebb nedveség a' bor után nincsé arrul ezeket tartsd meg én túlem. Minden paraszt munkások s' orvos Doktoroknál Carthago-bélieknél, Arabusoknál, Görögök-nél Deákoknál e' közönséges, hogy az ujfa olaj a' test erőnek meg-hozására, s' meg-tartására ha kívül véle kened igen használ; mely dolgot Romulus Pollio példájából meg-

Hofámszent
Antal tűze
fakadék, fül

Tüdo

Széke

Arena, fog,
ny, kőröm,

Az új olaj
fa ágai.

Szép histo-
ria.

meg-tanulhatunk; mivel már száz esztendőnél na-
 gyob údós lévén a' mint írja Plinius kérlette vendége lé-
 vén Augustus; Császár miképpen tartotta-meg azt az elmé-
 je s' teste vidámságát: felelt reá belől méh serrel, kívül
 olajjal. Mely dolgot Democritustól meg-tanulhatott a'
 mint Diophanes paraszti munkáji között meg-írja. Mert *Az olaj ha
 degenben ju-*
 midőn tőle kérdették volna miképpen élhesse az ember
 egészsége meg-bánrodása nélkül sok údókig, ha külső része-
 der ugyan-ond olajjal belső részedet mézzel táplálsz. Jo-
 azért a' fa olaja' test és erő meg-tartására ismét hideg ellen.
 Mely dolgot mikor tudna a' nemes, és kihez hozzá fogha-
 rító nem volt Annibal a' Romaiaknak ijesztője régen-
 ten, mikor által menne az Olasz országi havafo-
 kon vitézinek testeket, az havas hideg ellen olajjal kenet-
 te-meg; mellyet tudott volt hogy a' hidegűl az embert
 meg-oltalmazza, és a' testet mindenre alkalmatosabbá
 teszi. Az új fa olaj meg-iva kemény hasat lágyít, s' a' mér-
 get meg-gyengíti, s' ki-okádtartja. Haruta vizzel me-
 geniszod a' vérhasf mindgyárt el-állítja; és a' közép bél
 fájdalomi ellen jo. Az orczát meg-tisztítja, és ha az ökö-
 nek orrában töltöd mindaddég meg-pirúszóg, annak da-
 gadását enyhíti. Az olajtób hasznait hogy hosszas ne lé-
 gyek el-hagyom ennek főprölékjére írtván, mellyel a'
 parasztiok régen sokat éltek. Az olajseprőlék nem egyéb
 hanem mikor az olajt ki-töröd az olajfából, a' mi akkor
 fenékre megyen; mellyet mindenek felett csudálatos ere-
 jűnek mondott lenni M. Cato; mellyek közzül itt edgyne-
 hányat le-írok, kiváltképpen az ember, s' oktan álla-
 tok hasznaira nézendőket. A' mely ökö az ételt utállyá, *Microda az
 olaj seprőlék
 kiknek has-
 nál.*
 ha abrakát oly seprőléckel meg-hinted; kívánni fogja azt,
 s' jo egészségű lesz. Ha ezennel a' négy lábú állatokat,
 Hh 3 és meg-

meg-nyirt jubokat, oly vízzel edgyben melyben lupinus keferú bab forrot, meg-kened, ugy hogy két vagy három nap izzadgyon, s'az után sós vízzel meg-mosod, sem szór-nélkül valo nem léfzen, sem az eb fülében ragado légy nem fogja bántani: e' paraszt dolgok mellyeket másut jobban meg-sejtegettünk, tovább nem mennek, Három dolog van hátra inkább cselédes házhoz tartozo hogy nem orvosághoz. Első az hogy ha a'ládat melyben ruhát téfznek ha alol olaj seprőléckel meg-kened, s' mármeg-száratt, a' moly nem fogja bántani. Másodszor, a' mely házi portékát, széket vagy asztalt s' egyéb e' félét olaj seprőléckel meg-törölsz izfzanyu szép szint fog-mutatol, harmadszor a' mely fát ezen olaj seprőlékben meg-áztat, minden füstli unalma nélkül meg-ég. Ezek az olajfárul és olajtól elegek legyenek, hogy a' dio és erős hejü gyümölcsöknek helyt adgyunk.

A Z O R V O S K E R T N E K
nyolczadik mezeje, melyben vadnad egynehány fás hejü gyümölcsök öt ágyban.

A Dio fa, és dio orvos hasznai.

I. A G Y.

A' Juglansot vagy diot régi Grammaticusok annyit tenni mondották mint ha Jupiter glansát vagy makját mondanál, mely nével az első világ teremtfé után nem sokkal írják hogy így nevezték volna; mivel midőn az emberek mind máckal éltek volna, meg-ralálván az utána' dio fát s' meg-kostolván, gyömulését hogy oly joizú mingyárt Jupiter munkájának nevezték. Az utolsó grammaticusok

a' juglans
nevezeti.

dicusok a' nocéálásátul vagy ártalmátul *nuxnak* mondták mivel levele nehéz szaga mind az agy velőig fel-hat, és árnyéka nehéz szaga miatt. árt azoknak a' kik alatta bevernek. A' cseresznye után semmi élő-fa több gyümölcsöt nem hoz ennél, s' könnyebben: mely dolgot panaszolkodvánigy hoz elő maga a' dio-fa Ovidiusnál.

Meg-vetett mezőkön magamtul én termek,

S' csak nem kősz ut-része helynek mellyen élek.

A Gallusok Nojrock hívják, melynek árnyéka elég noverca vagy mostoha mert valamit ér azt mind meg-mérgeleti, és ferti, s' erre nézve a' kertekben és mezőben mint a' dió más élő fát, külső részén az helynek szokták ültetni a' mint azon Ovidiusnál magátul így tétlen bizonytságot.

A' dio könnyűjövise.

Mivel mondgyák rolam veteménynek ártok.

Helynek külső részén egyedül maradok.

S De el-hagyván élő fáját ha **ceczik** mennyünk gyümölcsö-re, melynek két hja vagyon, egyik füves, másik fás, két része néki őszve ragasztatott, s' gyenge hjal belől fel-ruházta-tott, a' menyi képpen a' magzat annyában szokot lenni a, mint elmésen írja Plinius. Mely okra néve lakodalmokra szenteltetett volt régenten, s' a' királyok Perfiából által hozták, s' ezért kitalyinak és Perfiainak-is nevezték. Tarentu-si Heráclides kérdeni szokta volt ha étel elő jó é a' dio vagy étel után; nyilván ha utólszor adod bé-kiváltképpen a' száraz diot szomjuságot indit, és ki-terjesztvén a' gyomrot nehétségével szelet könnyen indit és az ételt meg-vesztegeti; mivel olajos volta miatt mint egy ki-ufzásra való ereje vagyon, mely a' gyomorban való főzének nem igen enged; innét van a' nyereség a' gyomorban, és üdő előt való has menés. Di-philus Siphilius azt mondotta hogy fő fájást nemz, s' a' több éték között ki-turja magát kívül egyet ért Diocles; és

A' dio le irá-sa, és mérs-szentteték a' lakodal-mokra.

Elől vagy utol keő a' diot enni.

A' dio nehéz emésző

hozzá

mellyet a'ki bé-vezzen azon napon méregtől ne féljen, Pli. *Méreg ellen*
 niussal egygyet ért. Q. Serenus régij Poets, és orvos verse, *valo orvaf-*
 melyet igen tudossán mint egyebeket is így irt le. *ság.*

Derék orvossága nagy Mithridatesfű.

Melyet Pompejussal mikoron győzetnek.

Kéncse s' sok szépsége közöst fel-lestének.

Köz orvosság, s' melyet mások isak utvestek.

Husz ruta levelesfővel egy kevéssel.

Ismét két dioval, s' három kis figével.

Eősz ve trinalt szépen s' hogynap fel-jóts ezzel.

Elt magát s' meg-otta ne bállyon méreggel.

Ezen orvosság igen fő a' pistifés időben, a' mint hogy én-
 nékem bizonyágim fok becsületes emberék, a' kik én inté-
 tésim után ezzel nagy halálos mirigyos időben meg-marat-
 tak. Itt el-nem hagyom azt hogy a' zöld diot Szent Iván ha- *Pestis ellen*
 va végén minek előtte belső héja igen meg-erősödik, ha nád *valo orvofe*
 mézzel, vagy egyéb mézzel el-csin álod, s' tartod oly mo- *ság.*
 don mint olztán meg-mongyuk a' gyomornak és szájnak igen
 kedves étéle lészén. Sőt ebből vizet - is erefztenek sokra
 hasznost kiváltkeppen a' harmad napi hideg el-űzésre, Gar-
 gilius Martialis az ő kerti dolgai közöst, melyeket a' Virgi-
 liusra commentizáló Servius ő néki tulajdonit állattya hogy
 maga meg-probáltra légyen azt hogy a' dio csetendő után is *Dios Mész a*
 zölden marad ha hájátul le verkezve mézben csinálod el, s' *sorok haszná*
 hozzá adgya hogy az a' dio oly hasznos lészén, hogy abbólcsi. *ta.*
 náltital azinak és torok fájdalmat meg-gyogyittya. De itt el
 nem halgatom a' dionak jó modon való el-csinálását, mel-
 lyet egy nap így vigy véghez. A' gyenge dio heját minek e-
 lőtte fászá lenne késsel hámofzd meg mind fejéreb also héjáig,
 s' mingyárt tiszta vízben vedd hogy meg- ne feketüllyön, s,
 mind addig főzd míg meg-lágyul, fa héját s' szekeűvet nyo-
 mogás

mogás belé, az után jól meg főzsd nád mézben forrald meg; három vagy négy rendbéli forralás után had ugy mega' nád mézet el-íza. És mivel a' nád méz ki ujjul a' miá a' nedvesség miá mellyet bé-vótt vólt ezen nád mézet ujjonnan főzz meg kétfzer vagy háromszor-is. Ezeket Pena Péter az Anglusok tudos orvos Doktorok. A' mi hátra van két dolgot nékem biteles barátim izentek meg, mellyet mind magok tapasztaltak mind mások könyvekben találtak, de tetőled-is olvasó el-nem titkolk. Egyik az, hogy ha a' jó régi diot jól meg-töröd, és egy néhány oraig a' dűhös kutyátul meg-mart helyen rajta tartod, s' az után onnat el-vévén éh tyuk eleiben veted, s' meg-efzi, s' meg-nem hal jele lész hogy a' kutya nem volt dűhös, ha meg-hal peng, nyilván dűhös kutya vólt, s' azért harmad nap alatt hirtelen való gyógyításéhoz kell fogni. Másik ez hogy az száraz dio az ütés miá efet seb helyet szépen el-törli, ha tűzőn kevésé égeted vagy tűzes vassal ugy meg nyomod hogy olajj ercizízen. Mikor ezeket írom leveleimre forgatván szerencsére, akadém a' Mithridates orvasságúra melyrűl oda felemlékeztem, de a' mellyet Rafes Arabiai Orvos Doctor meg-jobbitott, és Al Mansor Saracenusok királysághoz küldött, melynek igaz leírása ez Héjátul meg-tisztított el avulo diot végy lótt s' ruta levelet hat annyit mindeniket ezcetben vagy borbán áztatott figét a' menyit elég, törd őzve, s' légyen méreg ellen való orvosság; vagy benne annyit bé egyfzer a' menyit egy mogyorot tenne, s' igyál kevés fejér bort reá. Mind méreg, pestis ellen ki nem mondhatom minéműfő orvasság ez.

A' Mondola fa, s' mondola orvos hasznai.

II A G Y.

A' mondola fa most mindenkéül közönséges, melynek oly

Hűdűhös kutyátul meg-mart embert jelei.

Tudod

Kik fene,

Székelyudvarhely

Mithridates méreg ellen való orvossága.

oly természeti van hogy ő vénségére termékenyeb, s' magánossan nem annyira termő mint hamással együtt volna. Ennek mandolájának két fele vagy on, belső vékony héjacsakája, s' külső fája, melyen a prolyukacsok vannak; ezen belől béle, némelynek édes és kedves, némelynek penig keserű de részegség ellen igen jó a' mint írja Plutarchus; kinek szavai ezek. Drususnál Tiberius Császárfiainál volt egy orvos ki ivasbul mindennek ki-tette ezt az urán ezekben vették hogy minek előtte innék őt vagy hat mondotát meg-ett, hogy a' részegség annyira el-neérje, s' mikor a' veleivok nem engedték volna néki hogy mondotát egyék, csak hamar ki-dőlt. Plutarchussal együtt ért Achenzus, és keserűségét a' mondotának vetőkül, a' mely meg-szárazt és a' nedvességét el-emésztí s' az ereket bétegni nem engedi; mellyeknek el-szelédítéséről mondják hogy eők a' részegség, meleg folyamatokkal, és fűtős párákkal meg-telvén a' fő. Ennek nyilván való oka lehet ez, mert a' roka ha keserűt eszik a' mint azon Plutarchus írja nyilván meg-hal, ha közérül mingyárt vizet nem nyalhat; belső nedvességét a' keserűség ki-szíván; mely dolgot mind Plinius, mind Dioscorides-is meg-irt. Athenas béli Mnesitheus az ő ételerül irt könyvében azt badgya hogy semmi féle diot a' mely tűzben nem volt meg-együnk az új mondotán kívül, hanem némelleyeket meg-sűsűnk némelleyeket meg-főzzünk hogy a' tűz annak kövérsegit el-emésze. A' tüdő, és vese betegségit ha vizben bé veszed gyógyittya, és ha terpentinas gyantával egyben nyallják az arenasok nekik nagy orvasságok, a' mint hogy ha a' tengeri muszatal borban őszve törőd a' nehéz vizellel ellen-is. Ennek fájáru csepegő gyanta sűrit és veres folyások ellen hasznos; ismét a' felső bőr apro daga-

A' mondotát leírása.

Keserű mődola jó részegség ellen.

A' keserű mondotát rokanak baládot.

Tüdő vese arena.

natit ha eczettel rá kötöd el viszi; A' keferü gondolát ha héjátul meg-hámzod meg-töröd, s' rubában kötöd s' a' bizony szemérem testében dugod a' méhet rothatt nedveségektül oltalmazza, s' meg-tisztítja. Ha borban meg-töröd, s' fejed véle mosod az korpázattyát ki tisztítja; Ha egézfien kevelsé meg-égeted és savanyu eczetben meg-áztatod, s' az után öszve rontod s' fejed véle kened az haj el-menésit, vagy meg-gyengülésit a' mint Galenus írja meg-orvasollya. Ha eczetben töltöd, meg-töröd, s' belés formára csinálod, s' az árnyékön meg-szárazod, az himlöhely el-törlésére igen fog használni, a' mint az orczánvalo apro seb helyek ellen-is. Mellyet véghez viszelz úgy ha valamikor kellezik eczetben meg-áztatod, rá kened az orcsára, és a' mikor meg-szárad szappannal le törlöd. Ezen hasznos léfzen az fel olmlás és dagadás orcza ellen-is; mellyekbül mint egy elől járo okokból következik az orbáncz. Mindenik gondolábul olaj lesz, melynek hasznait jobbnak gondoltam lenni hogy el-hadgyam, hogy nem mint keves szóval irjam le.

A Fenyő fa, és fenyű dio orvos hasznai.

III. A G V.

A' Mint hogy a' fenyő diot a' mint Galenus bizonyittya a' Górógók conulónak, Strobilusoknak vagy fenyő gubáknak hirták, úgy bélie Hippocrates coccálusnak nevezi. a' honnan vagy az alticocálus nevezeti, a' mint az árticosok árul beszélvén fel-jedzettük. Ezeknek a' dioknak mellyek élő-fájokon a' föld felet nagy fen alá függenek kicsiny bélek vagy on belől mellyeknek mint egy rétes, vas színű kűtső héjok vagy on, mellyektül ha meg nem tisztítják

Asztany méhe, kerpá haj el-mesés.

Haáz

Tímle hely, orczán való apro fel-olmlás, dagadás orcza.

A fenyő dio leírása.

tyák el nem áthatnak. Mindazáltal némelyek azt állat-
tyák hogy erős bejával edgyben ha ujföld edényben
föld közzérakod megál. Ez élő fának a' dioval ellenke-
ző természetűen, mivel valamitalája vetfz mind an-
nak használ. Bélinoba nebéz emészti; a' testet mind-
azáltal jól táplálja, csak hogy vastag nedvességet teremt.
A' szomjúságot elűzi, a' gyomor keferűségét s' rágásit
enyhíti, az erőtleniséget erősíti, a' veséck és holyagnak
használ. Mindazáltal a' torkot láttatik egyenetleníteni,
és az horutot indítani, noha a' lárt kiűzi, vízben s' aszfu
szőlő borában ha ifzod vagy meg-főzöd balánum vagy
mákos vagy kenőcsös diovizben. A' gyomor mod-nél-
kül való rágása ellen elegics hozzá ugorka magot, s' kővér
poresin vizét, ismét a' vese és holyag fakadéki ellen, mivel
a' vizelleter indítja, és a' keferűséget tömpítja. Rothat-
ság miá a' gyomorban őszve ment nedvességét elűzi, és
ha mikor ujjonnan fájáru l c-szeded aszfu muskataly sző-
lő borban meg-töröd, a' dagadás és régi horut ellen meg-
főzbered, mely főzeléket minden nap igyál. Erre nézve
írják hogy a' fenyő erdő, mellyet szurokjáért és gyantájá-
ért meg-hejalnaka' dagattaknak igen használ, ismét a' kik
régibetegségek után erejeket vizsgálá nem vehetik, ugy
hogy ez a' levegő ég többet tégyen mintakarmitéjital,
vagy Egyptomban való hajokázás. De a' fenyőről ez elég
légyen mivel a' mi északi kertekben ritkáb.

*Szomjúság,
has, erős, vese
holyag, sa-
rok-sár, ho-
rus, vizeltes*

*Szép meg-
zartáfra
mélto dol-
gok.*

Az Mogyoro fa, és mogyoro orvos hasznai.

IV. A G Y.

A' mogyoro fa, s' mogyoro most minden kertekben e-
légközönséges, ennek elsőben gyenge tokja van, az

*A' mogyoro
le-irása ér-
jó vedelme.*

utánfás' de gyenge héju, mely alatt kicsiny hártva va-
gyon melykerekded béliit környül véfzi, s' a' mely közé-
pin meg más kicsiny szokott lenni: A' Gallusok hegycin,
kiváltképpen ha berkesek annyi a' mogyoro fa, hogy azt
egész sákokkal horgyák a' parasztok a' városokban; Az
hoszfzu formájú mogyoro jobb, és izeseb, kiváltképpen
a' belső veres héju, s' könnyen romlo, mivel tovább tartó.
Ezt a' Deákok fok neven hívják avellánának Abilla Campa-
nia városérul a' mint akarják a' grammszifák a' hol kezdett
búvólni, Ponticának mivel Pontusbul jött Görögország-
ban a' mint írja Plinius: hívják ismét Heracleoticának,
Prænestinának Leptocáriának a' görögök: a' Gallusok pe-
nig oucellának, Coryelofnak és avellánának. A' mi or-
vos hasznait illeti Galenus azt állartya hogy több földi, s'
hideg valósága vagon mint a' diónak, ismét hogy táplá-
lob mivel tömötteb, de nem annyira kővér. Philotimus
az ételérül irt könyvében, azt írja hogy fő fájdalom-
mat indit, de nem annyira mint a' dio, ismét hogy az étel-
ben fellyül labbog s' ufz, ha tűznél volt penig nem annyi-
rártalmas, mivel sülve ártalmas kővéri el-vétetődik. A-
zért ha mod-nélkül élfz véte fő fájást indit, és a' gyomor-
nak árt, a' melyet fel-puffaszt; az hajmenő fejet hajjal bú-
viti, ha hájjal, vagy medve fagygyuval egybe kened reája:
ismét sülve a' csepegés ellen használ. Ha méh serben meg-
töröd, s' ifzod régi horutor enyhit, s' ha kevés borsal sü-
töd-meg, s' az után meg-töröd, s' azon méhserben ifzod
a' le-csepegéseket meg-főzi a' mint írja Dioscorides. Má-
sok azt irják hogy a' fzfzu szőlővel igyuk s' irják némellyek,
hogy a' macska szem-fényeket a' cseplemő gyermekeknek
meg fekeriti a' mogyoro hejának hamva. ha olajban feje
első részére hinted; ismét kővérit, és igen vastagit. Di-

Hoszfzu és
kerekded
mogyoro.

A' mogyoro
fok neve.

Tudod

Érteje.

Székely nyelvvel

Hajjal me-
nés, le csepe-
gés, barus,
szemfény és
kővérség.

Szép és jusz-
zásva más
dolgozok.

oclés híres görögízántó vető azt írja hogy a' mogyoro
 snayira nem nem táplál mint a' mondola, és az étel felett
 a' mint meg-mondottuk szokott járni mellyet ha mod-
 nélkül eszel fejed fáj tőle; a' zóld mindazáltal nem annyi-
 ra árt mint a' régi. De itt el nem halgatom a' mit a' pe-
 rasztok vettek ezekben, ha mogyoro veszfzövel meg ú-
 róda' kigyot, el-lankad, s' az után ki hal. Hozzá adgya
 Plutarchus, a' Scorpio abban a' házban nem mégyen az
 hol mogyoro fa lúgg széllyel.

Haaz Rezső Múzeum

A' Gesztenye fa, és gesztenye orvos basznai.

V. A G Y.

Tudományos Könyvtára

NOha a' gesztenyét inkább tartják hegyinek, és mezei-
 nek, mint várasznak, vagy kerítnek, s' láczik inkább
 számlátolni hogy kellyen az alma gyümölcsök hogy nem
 a' fások közé, mindazáltal keveslet rola-is irok mivel tél-
 ben mind gazdag szegény ember asztalára egyaránt viszik;
 és az autorok dionak híják, noha jobban bihatnák mak-
 nak mint némely görögök diosbálusznak, vagy Jupiter
 makjának noha ez a' szó a' diora inkább vitetherik a' mint
 oda-fel meg-jedzettem a' diorul szolván. De ezek gram-
 matisták dolgai; minálunk két féle gesztenye vagyon tá-
 plálók mellyek tömöttebbek, s' nagyobbak s' maróknak
 hivattatnak, mivel a' gesztenyék között mint edgy máres
 vagy himek, mellyek a' mint írja Galenus az Afzszonyok-
 nak jobbak. A' más féls gesztenye kisebb, s' oly mint egy
 nőstény gesztenye, és emezeknél aláb való; emez urak,
 ez szegény emberek asztalára való; emezt hamuban sü-
 tika' gazdagok, ezt vízben főzik a' szegények éhség ellen;

*Miért írják
 az autorok
 az hegyi, s'
 nem házi
 gesztenyét.*

*A' gesztenye
 némelyek
 nél juglans'*

*Két féle gesz-
 tenye.*

*Miért kell
 meg mezei.
 ni minek e-
 lőtte meg-
 sütnéd.*

melyre

melyre nézve kőösleges és főzni valónak nevezi Plinius.
De mind a' kertőt hasítani akarod meg-metéld, hogy a'
tűz miá meg-indult ereje ki-jőjjön, másképpen nagycsat-
rogással ki-ugrik; de ezek szakácshoz való dolgok inkább
hogy nem mint orvoshoz; mégyc azért segítő észak-özöcire.

Alfel, gyom-
mar, vér,
kutyamaras
eres, venni
sz hozsám.

A' gesztenye a' mint Dioscorides írja mind a' has, mind az
alfo bél menéft meg-állitja, s' kiváltképpen a' hasas' kül-
ső héja között való szörös fedele. A' ízaráz gesztenye a'

Vér folyás ellen jó s' hasóval s' mézzel meg-töröd, a' dü-
hös kutya marásra hasznoslán rákórheted, Arpa béleffel,
s' eczettel a' csecs keménységét el-úzi, az ujjonnan főt
s' meg-borsoltatott gesztenyepénig az el-ájult szerelmet

fel-inditja széles nedvességével. Mindazáltal ha búven
eszed fő fájást indic, puffaszt, és szorir, s' nehezen emész-
tődik, kiváltképpen a' gyenge gyomorban. A' mely gesz-
tenyét ha mialatt **sűz nem** annyira ártalmas, kiváltké-
pen hasóval, nád-mézzel, ániáll, fa béjal egyben eszed.

Mint ebeted
a' gesztenye
ártalom nél-
kül.

Némellyek ezzel élnek borban meg-asztatva, s' lisztel meg-
gyurva aszszony méhében dugni való orvosság gyanánt

a' hozsám meg-állitására. Nyilván noha Galenus azt ír-
ja hogy a' gesztenye eigen táplál ételben mindazáltal nem
igen hasznos; mert akar meg-főzted akar meg-sűssted ár-
talmat hoz; annál inkább penig ha nyersen eszed. Tudom
jol hogy az hegyi emberek hol gabona nincsen hogy egész-
teletszaka csak gesztenyével élnek előszfőzfűstön ezt meg-
aszaltják, s' hejátul meg-tisztítják, az után liszté török ke-
nyerekben szakasztják, s' főzik, vagy tejjel, s' lével kása
formán főzik. Mely őket jól táplálja, s' nekik nem árt
sokszori gyakoriások, és a' melyben laknak, egészséges
egck miatt.

A' Gesztenye
vali oly be-
lyes való
állítás hogy en-
géb gabona
nincs.

A Borostyán fa s' borostyán guba orvos hasznai

VI. A G Y.

A Borostyán fagyózedelmekre tulajdonképpen rendel- A' borostyán
 tetett és Császárok, s' fő papok ajtajok őrzője a' mint s' fő papok-
 Plinius. s' ő palotájokat ékesgeti, melyre nézve panaszol- nak, és Csá-
 kodharnék én reám ha ez palánták, s' élő fák orvos hasz- ároknak aj
 nairul irt könyvemből kitudnám, mivel a' mi Gallusok is to nyitások-
 mind igen szeretik, mind igen gondgyát viselik. Erre Miért irtok
 azért pennánkat fordítottuk, és bővebb szóval beszéllünk erról bőven
 róla, mint egyéb élő-fákrul, mind méltóságára nézve, s' a' több-
 mind pedig mivel oda fel róla nem szollottunk. A' Boro- verkezzen-
 styán fa szagos fa, gyenge heju, mindenkor zöldellő, szá- dokul.
 ra vagy csolokja hosszú, mely kővér nedvességgel tel- A' borostyán
 lyes. **C. o. m. o. p. e. n. i. g. o. r. a. j. s. k. e. v. é. s. i. v. i. r. á. g. a. k. i. e. s. i. n. y. é. s. m. o. h. a. s.** s' le-írása
 majd miot egy olaj fa virága, sötét színű fejr mellyen
 függ-le a' gubája, mely elsőben is zöld, az után hogy
 meg-ért fekete, vastag béllel belőltellyes. Hideg föld-
 det utál, mivel meleg természetű, meg-terem mind
 magrul mind csemetérül; mely éga könnyű s' igen szép s'
 jo pálczának melyhez tartozkodgyék a' vén ember. Jö-
 vendő mondó fának tartatik, melyre nézve a' világos és
 tűzes Apollonak szenteltetett, a' mint Propbyrius meg-
 írja az áldozatokrul és mágiáruul vagy őrdöngősögről irt
 munkájában. Es ezért a' tűzet nyilván valo képpen nem
 fzenyvedi a' mint írja Plinius, és a' tűzes menykőveknek
 a' miot ez után meg mondgyuk nyilván ellenek ál: mi- A' borostyán
 vel rész-szerént Isteni is; mivel a' Jupiter kabalében szok- s' menyké
 ták volt le-tenni a' templomokban, valamikor ujgyőze de- meg nem
 jem örömmöt hozott. Azért e' békesség szerző élő-fa, min- űtő.

A borostyán
 Apolló sája
 Ovidiusnál.

denkor győzedelemnek hírmondoja volt; ezért a' virézek fegyverit fő papok házáat s' had viselőik s' Császárok bor-
 tyait régenten ékesgette. Mellyet amaz elmés poeta mind jól tudott mind el nem halgatott, mikor személye költés formájára Apollot így hozza bé-szollani az borostyán-nyáru.

*En élő fám lészesz tisztellek én téged,
 Tezzel cytherával környül vészlek s' veled.
 Vidám had viselőik hogy nagy győzedelmed.
 Eneklek, s' templombán pompád ki-jelented,
 Szoros aitol őrzéjz, és kűszöböt híven.
 Meg-örzöd a' cserfát czifra ház közepén;
 S mivel nem beretválti ifjú hajfjemen,
 Te is mindenkor virág légy tettemen.*

Haáz Rezes Mizald

Tudomán

A borostyán
 csuda ter-
 mése.

Ezen élő-fáru mondgyák hogy jó természetű, melyre nézve az őrdögnek is ellensége, mivel az hol borostyán vagy az őrdög onnat el-mégyen a' mint Uicai Cassius, Dienes Mago földi munkáinak magyar-írójánál fel-találtam. Hozzá adgya ezen kívül hogy sem az őrdög, sem a' szent betegség vagy korság azt a' helyet nem illeti a' hol borostyán fa vagyon; sőt meny-űtő kű-is nem bántya; mely az áérben vajol-lekeltűl, és hatalmaságoktul lsten engedelmébül ered. Ezen élő fáru írják hogy egéssége szeret melyre nézve ennek leveleit aszszu figével edgyben szokta volta a' Romai köz-nép, magistrátúisának adni minden cztendő első napján; mint jó szerencsének hírmondóját a' mint írja Plinius. Régenten mikor borostyán ágakat a' fegyveres ellenségek között ki-terjesztettek, ez volt nyugodalomnak jele. Ez minden élő-fák között csak egyedül, mellyet Romában Jupiter az égből küldött, hogy a' Császárok s' had viselő Vrak véle coronáztatná-

A borostyán
 és szakra
 való szép
 historia.

nac. Mi-

nak. Mivel mikor Livia Drusillat, ki annak utánna férjhez menéséhez képest Augustának bivatratott, a' Császárt elvette, történet szerént úlvéna' kertben egy szép fájér tyukot egy fas-keselyű minden meg-marczongás nélkül kebelében ejtett, és midőn minden félelem kívül csudálná más csuda történet belőle, tartot orrában borostyánfa ágát mely borostyán gubával meg rakva volt. A' jóvendő mondokat e' dolog felől meg-kérdették; kik azt hárták hogy e' madarat meg-tarcsák következő magzatyaival, a' borostyánt pedig elveszik, s' joi meg-oltalmazák. Ezaz után annyira nőtt, s' terjedett nohagyókerem nem volt, hogy kevésidő alatt egész erdő lett belőle, melyből való borostyánt viadalkor a' Császár kezében tartott, coronát pedig fejében ugyan azonbul. Mellyet az után egyéb Császárok-is cselekedtek s' meg-tartották. Esette pedig oly dalog hogy Romában több borostyán erdők zöldellenének, melyre nézve azokat borostyán erdőknek hitták; és szokásban költ a' mint írja Plinius, azokat az ágokat el-veksék a' mellyeket a' Császárok kezekben tartottak, s' meg-tapasztaltak, hogy mindenik Császár holtakor róleplántáltator fa ki-aszot, és Néro utolsó esztendejében, az egész erdő mind az tyukokkal edyben megholt a' mint írja Svetonius a' Galba életében. Hogy a' borostyánfa ltkennél kedves csak arrul-is észben vehető; mert ha el-veded s' házadban tartod, ne fély hogy menyűtő-kő házadat üllé. Mely meny-kő sem urasággal, sem méltosággal nem gondolván leg-inkább templomok magas tornyaic úti-meg, kevély palotákat el-ront és nagy embereket el-ront, az egy borostyán fát nem bántya, talám jóvendő veszedelem jelcül tartya; mikor még a' bántat-is melyben vagyon borostyánfa nem szokta bántani.

Honnat Romában annyi sok borostyán.

Mikor áti-meg a' meny-kő a' borostyánt.

Libériay Császár meny-kőül félt ember.

Es erre nézve Tiberius Császár ki a' meny-körtül igen félt, hogy az ég dörgött borostyánnal koronázta magát, a' por-
tárak modgyára kik vak szemeket zöldellő borostyánnal
koronázzák. Apollonak ugy-mond Virgilius.

Van mindenkor nálam bére borostyán fa.

S' szépen verejsebbő hēja mint viola.

Régen nem szokás volt közönséges képpen való élés
nemek között a' borostyán-fát és olaj-fát meg-fertelmesté-
ni, a' mint hogy Istenekkel való meg-békéllések ezekről
oltárt meg nem gyújtották. Továbbá az hollok, a' cha-
melazont meg-ölvén, s' borostyán fa virágot esznek, s'
mérgeket azzal óltják-el: ugyan ezennel a' szarkák, vad
galambok, sergélyek, és egyéb madarak esztendőként
való unalmakat szokták ki-tisztítani. Hozzá adom azt
hogy a' borostyán zöldellő ága oly erejű, hogy ha hold
földcken el-rakod, a' ragya a' veteményt nem fogja bánta-
ni, hanem e' fának leveleiben által mégyen Plinius és több
régí szánto vetők értelmek szerént. Azt-is el nem bal-
gathatom hogy a' borostyán fa, magánossan, tűzetin-
dithar. Mivel ha a' meg-szárat borostyán fát fával sokat
dörgölöd, kénkövet reátöltvén, vagy egyéb száraz hamar
meg-égető holmit mindgyárt ki jó belőle a' tűz: mely
dolgot másképpen ír meg Plinius, mint Matthiolus. Ha
borostyánnal ugy-mond döröölöd a' folyo borostyánt,
vagy ezzel emésztt tűz jó ki belőle, azért a' fa fával dörööl-
tetik, s' dörööléssel véizen tüzet. A' kinek e' hafnos dol-
got ráborban találták, nem lévén mindenkor tűz-kövek
tűz-űtésre. Némellyek ezen dolgot tulajdonitják a'
szederj fának, s' egyéb minden fának. Csak nem el ha-
gyám azt hogy Pontusban Heraclea mellett volt egy boro-
styán fa, mely a' mint mondgya a' Bebricial Király teme-
tése

Haáz P. Esz. Múzeum

T. Borostyán

ága jó vágta
úján.

Széke

A' borostyán-
nak tűz ho-
gya a' fa van

téfe felett volt, e' borostyánt bolondnak hívják vala; mivelha valami részét hajóban vitted, szitkozodások lettek mind addég mig el-vetik vala. A' borostyán levele hasz- *A' borostyán.*
 nos a' száraz figetartásra, a' mint írja Crescentius Péter ne- *mal és mikor*
 mes szánto verő; ezen borostyánt mondgya hogy jól el- *élnék a' fá-*
 gyithetisz gelatinához hogy szagot verjen, ha hideg lelés *kácsok*
 nélkül legyen. Némellyek körülötté birsalmából csinál víz- is hintenek, de ezeket a' szakácsokra bizzuk, hogy orvosok lévén, orvos dolgokhoz fogjunk. Mégyek azért a' borostyán, s' borostyán guba orvos hasznaira, vévén értemer a' Görög, Deák és Arabiai orvosok találmányokbul. A' borostyán fagyókér heja a' mint írja Gale- *Aréna, máj.*
 nus a' köverróntya, és a' májnak használ, ha három pénz *geliszta és*
 nyomonyító borbán iszol. A' borostyán leg-gyengébb *fül-*
 cymajitha lo minthával és sóval öszve törőd, s' lágy me-
 leg vízben iszol, hasadat *indítja,* s' a' teknyot és gelisz-
 tát hamar ki-veci. Ezent ha spikinárdal edgyben borbán
 fel-forralisz, a' fül nehétségét, és zugását meg-gyogyítja, *szűszony mē-*
 ha melegen meg-főtt parajat a' fülben töltöd. A' boro- *he, bolyag,*
 styán mely dolgácelébb kelvala le-irnom melegítő lágyi- *hoftam, mē-*
 to mind levelére, bejára s' mind gubájára nézve, s' ezért *rez, és puffa-*
 ennek főzeklékje igen használ az aszszony szemérem te- *dások*
 stének, és a' hulyag nyavalyáinak zöld levelét ha meg-tör-
 ród a' darások, és méhek marási ellen jólészen, ilmeté
 kigyó mérge ellen. Az aszszonyok ho. számánák is használ
 ha olajjal meg-főzik és a' dagadást kenyérrel, vagy árpa bé-
 lessel szállítja. Ha három leg-gyengébb levelet, három
 nap rágodujvajban, horurtul szabadit. Csemetécské-
 jít ha árpa bélelssel egyben törőd szem dagadást, rosa olaj-
 jal és rutával tóki golyója, kék liliom olajjal főfájdalmít
 gyógyítja. Ezent ha mézzel öszve törsz az iszanyu fo-

*Hovus sem,
sák, fő, fo-
háfródások
okádás és
arena.*

*- Nyelctap, és
bél.*

háfródások ellen használ, de hasznod okádtat; noha
gyökere hejárul mondgyák hogy a' követrontya, mind
azáltal a' viselőők magokat tőle meg ojják, mivel a' mag-
zator meg-öli. A' nyeldekklő le-csésekor levelét s' gubáját
harmadrészényi vízben meg-kezel főzni, s' melegen ro-
tyogtatni, also gyomor s' bél fájdalmi ellen is ezenigen jo
lészen. Ha a' borostyán levelét meg-töröd és gyakorta
szagolod, pestis rád terjedését el-tiltja, annál inkább ha
meg-égeted. Némelyek azt írják hogy a' magzat hamar
való kiadására igen használ a' borostyán gyökér, ha an-
nyit vízben iszol benne mennyit egy acetábulum vagy egy
mérték téfzen: de erre job az új borostyán mint a' szára.
Igen gyenge levelét ha borban meg-töröd; s' rá kenéd az
test fel omlását éjjelen el törli: a' borostyán guba inkább
melegit mint sem a' borostyán level. Mézzel vagy aszszu
szőlő borral, vagy szájban el-olvado orvossággal és méh
setrel az el-puffadoknak használ. Azon képpen a'
melybül való folyásnak mind a' taknyot mind el-főzi, s'
mind a' melybül ki-vízi. A' le-cset nyeldekklő csapot he-
lyére állítja, ha egy nyomonyi kőményel, isoppal, és
hevséges gummi mézzel csinálisz, és főtetőre melegen
kötöd. Ezent buza korpával gyalog fenyő maggal, és
fokhagymával ha gyakran meg-hántesz és szemérem testre
kötisz, a' meg-állor vizelletet ki-hozza. Fű fájáskor ke-
veslebbet olajban meg-törni, melegíteni, és főre kötni
igen jo borban scorpio marás ellen szokták innya. Ha meg-
töröd s' aszszony méhére csinálod, vagy ha hideg-lelés tá-
vol vagy on fő borban iszod a' ho-számot vonsz. Testnek
veres fel-omlását ha olajjal edgyben véle kenéd ki-törli,
ismét a' fő ki-jövő fakadékit, s' korpázattját. Ezennek
nedveségebőr vizketegét, s' a' terves betegséget gyö-
gyítja,

*Vizellet, fű-
fájás, ho-
sám, fel-
omlás seplő.*

Haáz Részeg Múzeum

Tudományok és Művészetek

Székesfehérvár, 2017

gyíttya. Hét borostyán gubát ha az aszszony szüléséhes közel lévőn minek-előtte lefekünnék meg-élik, szülésé könnyűlészen és szerencsés. Borban scorpio ellen szok-tákinnya, s' régihorutot, és egyenes fel-lehellést gyogyit. Ezen gyengéb levelű borostyán guba borral egyben a' kigyoknak, scorpiooknak, és pókoknak ellensége, s' hasznossan kenheted a' lépre, és májra olajjal és ezettel egyben, ismét nézzela' fene ellen. Az új borostyán nedvességét fül fájdalmi ellen a' fülben csepegtetik régi borral és rola olajjal, s' annak zugását meg-allítja. A' fáratságok és vakaródások ellen ezennek nedvességével kenetni faltetromot hozzá tévén igen jó. Minden mérges állat fül a' laurus olajjal meg-kenetted rem-borral, mely hasznos az inak fájdalmi el-üzésekre, és oldal fájdalmi, s' hideg okbul valo hideg-lelések ellen-is, ismét ha pomagránát héj-ban meg-lágy-melégited a' fül-nehezsége ellen. Igycsináld pedig ezt az olajt. Sok meg-ért borostyán gubát meleg vizben főzz-meg, s' mikor sokáig forrot, fellyül levegő olajt gyengédeden ki-hozó tollackal alkalmas edényben töltsd által, s' jövendő haszonra tartsd-meg. Pliniusbul és Columellábul e' légyen leg utolsó a' tyuk takonynak orvossága ál az éhségben, fekvésének pedig a' füstben ha borostyánbul vagy boldoga' szszony ágábul lézzen. Ezeket így meg-irván a' földi fenyőre, s' annak gyümölcsire által mégyek.

Vizketeg
s' ves beteg
ség, szülők

Hurot, és
egyenes fel
lehellés.

Lép, máj, fe
ne fül és
vizketeg
ln, hideg le-
lés fül.

Laurus olaj
az in fájdal
mi ellen
oldal fájás
hideg lelés
fül.

Tyuk takony

A' Földi fenyű fa, és földi fenyű orvos basznai.

VII. A G Y.

A' földi fenyűről melyet a' Gallusok Genervának a' Deákok Juniperusnak hinak most annál örömebb szollok

A' földi fe-
nyű orvok
kertekben.

szőlők mivel az ő ágai, és tökei a' fő emberek kertekben
 való Jugsokat igen szépen tartják; ismét mivel fáját Pá-
 risban égsz bajokon horgyák; és rakásonként hordozván
 utzánként kiáltják a' tereh hordozó parasztok mind
 tüzre, s' mind szagra nézve minéműképpen megérdem-
 li hogy meg vegyék. Mert ha meg égetet fűsti nem szin-
 te kedvetlen, mely az ő gyönyörűséges szagával a' dőgha-
 lál ragado voltát kiűzi, de hozzá tartozokra és hasznaira
 megyek által. A' földi fenyőnek két neme vagy on egyik
 alá való melynek ágai a' föld felé alá hajolnak, s' a' melynek
 levelci helyett vannak a' tövissek majd mint egy rosmarin
 formák, de szorosabbak; gubájá elsőben zöld, az után ha
 meg-érik fekete, s' ha vagy egy néhány el-észik közöttök
 megújzó helyében. A' másik fellyeb nő, czolunkja ma-
 gas, héja romlando, s' kevelsége nyilatkozo, fája verhenyes
 sárga, és szagos, a' szélseb, s' apro töviscskékel telyes
 gubája oly forma mint a' méhszának: mindeniknek ékte-
 len termeti, szuro töviscsék levele mindenkor zöldellő,
 de virága nincsen. Hegyet völgyet, s' köves helyet sze-
 ret mindenik; s' ezért réc helyen vagy mezőn terem, vagy
 ha terem-is igen alá való leszen; apro nyulak helyeken
 nyilván igen jó, s' kedves, mivel ennek gubáját örömet e-
 szik; melyre nézve mikor aszatra fel-viszik földi fenyő
 szagok mongyák hogy volna. Továbbá noha s' földi fe-
 nyő több élő fákkal egyben tavaszal virágozik, mindazáltal
 minden élő fáknak utánnok gyümölcsözök; mivel ujjab
 gyümölcse néki őszel függ s' ujj gyümölcse a' mint mon-
 dottuk a' régit ott éri, és így két esztendőre is el-viszti, ujjab
 ujjab gubája teremvénn. Mellyek két esztendő ig-is fáján
 beverjenek, és ha ott hadgyák el-asznak; és ránczosodgya-
 nak; ez okért le szokták őket szedni és egy darabig tartani

Haáz
 Földi fenyő
 két neme.

Tudom

Szék

Mert földi
 fenyők az
 úszók.

ezután meg-jelenteni való hasznokra nézve. A' fenyű fa akar föld alatt, akár föld felet való épületekreigen alkalmatos, és sok száz éztendeig úgy el tart hogy meg-nem rothad. Mely dolgot Plinius emlékezetre méltó históriájából néked meg-mutatunk. Spaniol országban úgy mond Saguntusban mongyák hogy légyen Ephesusi Diana temploma; mellyet Zetyntus vit oda építőjivel egyben két száz éztendővel Troja veszedelme előtt a' mint írja Bocchus hogy ez a város alatt van. Melynek az Isten tiszteletitől indittatván kedvezet Annibal úgy hogy a' földi fenyű dézskák még is meg-vannak. Erre való nézve nyilván nem csudálhatni azt a' mint a' Chymicusok mondanak hogy a' meg-gyujtot földi fenyűszin, ha maga hamvával bé-takartatik egész éztendő által meg-tartya a' tűzet; de fájárulez eléglégyen most gyantájára megyek. Mongyák sokan hogy ez a' fenyű nyárban vizet izzadki, mely az hőség miá gyontává lézen. Ez elsőben fehér szénű, ha vénhedik verhenyős sárga, végtére éppen veres. A' legjavá igen fényes és ha eleven szénben veted mint a' tőmjén szinte oly jó szagot űd; Ezzel élnek a' pénnával író déákok, a' papiros meg-simitására; ha az képirni való szint ezzel egybő csinálod úgy fogs'oly erőllé hogy semmi képpen le nem törölheted, melyre ha ennek morfa-lekját reá csinálod igen szép tündöklő lézen. El nem hagyom azt hogy az igaz fenyű szűrokbul, és len mag olajbul lézen olvado szűrok; melynek nagy haszna van a' kép meg-szépítésében, és valnak tündöklő tetetésében. Hasznos ísmét a' körül éget résznek, és kiváltképpen való jó szaga van a' vér korság fájdalma ellen; De ezt orvos hasznaira kell való tartani; melyről minnek előtte írának, szükségessé nék itéllem lenni, hogy mint egy mulóvan meg-incsem

a' földi fenyű sok éztendeig ép-pen marad.

A' földi fenyű a' szög éztendő alatt tűzet tart.

Földi fenyű vize.

Szép-meg-tartásrá méltó dolgok a' fenyű szűroktől fenyű gyantárol

az orvosság tanuló ifjakat (hogy egészséges dologgyanánt mérget béneadgyanak) hogy az hol az Arabok sandarokát mondanak hogy egyelhesünk, ott gyalog fenyő gyantát ércsenek; az holpenig a görög sandarachat neveznek, amaz áfott verés gummit, mely a' sárga arany festékhez hasonlot kel érteni. Mivel a' mint mondgyák Dioscorides és Galénus idejében ez a' gyanta még nem volt szokásban egyéb név alatt hanem csak succinumnak vagy gyantának nevezetett, melyhez mind természeti erejére nézve igen közelit; most orvos hasznaira mennyünk által. A' földi fenyő hamvából és fejt borbulszappan letz, melyben ha négy néhezéknyit bé-vélzész erőssen fogja a' vizel-
 letet indítani, mely orvossággal vizi betegek is gyógyul-
 tak meg, eynchány napalatt, semmi egyéb orvossággal nem élvén. Ezen szappan a' rúhet orvofollya, és a' fel-
 omlást el-vilzi, ha a' beteg vele mosla magát. Fenyő fá-
 bul bányát is készítenek mely csudálatos erejű a' kőszvény ellen, készírete ilyen. Aprora el-daraboltatott fenyő fa-
 porban végytizenkét fontot, főzd meg vízben nagy edényben, mind addég még harmad része el-emésztődik, azután e' főzeléket mind a' le-fűrészeltetett fenyővel töltsd egy kádban melyben a' beteg övedzőig ülljön, és ott nyavalyás tagjait, testét előszűz meg-tisztítván gyengén melegitse, s' táplállyas. Láttuk ezt mondgya Mathiol Cseh országban hogy némely kőszvényesek és szüntelen gyórródók, s' ágyban heverőkez bányával egy-néhányszor élvén, úgy meg-egészesedtek hogy az után alkalmasabbak voltak minden dologra mintsem valaha. Ismét a' fenyőbút olaj léfzen alacsepegtetve a' mint a' Chymicusok szólnak, két ellenkező földi edényen által, s' üveg csapokon is egyaránt; mely melcgen a' retce-
 netes

*Vizellet, vi-
 zis kország,
 földi fenyő-
 olaj és kősz-
 vny.*

*Kőszvény-
 ségnek való
 banya.*

*Földi fenyő
 olaj vasfor-
 as segnak.*

netes fog fájdalmat csudálatos-képpen el-hagyattya, ha hideg okbul vagy on- De a' fenyő diokbul focakalt jobb olajléfzen, és jofzagu. Levelének nedvességét mind jol kenheted, mind ihatod vipera marás ellen, hégjának hamma a' bél poklot el-törli, és mind levelét, mind fáját ha meg-égered a' kigyot el-úzi. Már diojárul szollan om kel: ennek dioja hasznos gyomoroidal s' melly fájdalmi ellen, akar bé-vegyed, akar főzelékjével ezeket a' részeket tápláld; Ezen fenyő dioban borostyán dioban hetethet ha vészsz hozzá adván közönséges fa hégját egy drachmánnyt, s' a' gerlicze gyomrában meg-törve tólród, s' meg-sütöd tyuk kővérivel csepegeted, s' az után adod bé a' rövid időn szűlő a' szfzonyi állatnak másod másod napon ételül esteleken könnyen s' minden nehéz munka nélkül a' mint mongyák fog szűlni: nyilván gyönyörűséges orvolság és könnyű. Ezen diot ha fekete borban iszoda' hasát, s' gyomor daga-dasit meg-állittra, és a' szfzony méhe meg-rekedése ellen hasznos. Ha nád-mézzel csnálod meg, vagy fő borban főzöd a' ágadást, vérhasit, s' ezektől jövő lankatságokat el-úzi, a' horutot meg-smészti, és a' vizelletet indittya. Meg-törve fejer borban szokták főzni rosával, cyprus golyobifokkal, s' myrthus levéllel egyben a' fog gyötrel-miellen. Nyilván ha ki ennek meleg főzelékjével kevés vizet hozzá tévén száját mosza, vagy ettül meg-vizezet ruhát tart fájos fogán, csuda és mindgyarást valo segítség fog meg-érezni. A' csipő csont fájónak négy fenyő diot hasznossan adhacz-bé. Hozzá adom azt hogy mind levelének, mind diojának főzelékje ha iszod az ho-fzámot hatalmasul hozza-ki. De a' diorulezek elegek le-gyenek, hogy a' gyantájának helyet adgyunk, melynek hasznagyakor. A' fenyő gyanta az orron mod-nélkül

Gyomor,
melly, oldal,
és szűlés.

Gyomor a' szf-
zony méhe,
horut, vér-
has vizellet.

Hamar or-
vosi, ga &
gyomornak-

Cyipő csont;
szűlésből

Vér, okádás,
hasmenés, in
fájdalma fo
csepegés, ver
alómenése

jóvó vér: állítja, ha tyukmonyfejjével öszve tőzöd, s' vak szemedre és homlokodra kened; a' sár okádásra hajlott gyomrot tartoztatya, ha lisztet bőrpögegni való tyukmonyban nyegeged; mely alól ki-menő vér folyást is meg-szorit. A' hideg nedvességűl való inak fájdalmi gyógyítja. Fűből való alá csepegéseket fűstivel megszorit, és a' vérhaft ha kened magad véle meg gyógyítja, s' vér ki adását akadályoztatya hozzá illendő holmivel egyben. Ha tőmény daráját vagy langját tyukmonyfejjével öszve csinálod melegén a' gyomorra kened az okádást meg-szünteti, a' menő haft is reá ha kened meg-állítja. Közűadván rola s' myrtus olajt, széked hafadást bé zárja, és hidegűl való kezéd vagy lábod bőre egymástul el-válásának ha véle kened segítségűl lészen. Ha fűstőlöd magad véle a' náthá el-veszi, s' meg-oltalmazza hogy birtelen alá ne esék. A' gyomorban vagy bélben lévő raknyot hatalmasan ki-viszi, és az agyvelőből alá hirtelenkedő nedvességet meg-tartya. Fűstir ha szádban tartod fog fájdalmi enybiti ha a' fájásra jutt, poshat seblyukakat pora ha belé töltöd meg-szárazit, és a' folyo hószámot állítja. Főnehetségét fűstivel enyhit, somma szerént azon creje van a' fenyő szuroknak a' mely a' gyantának, melegítő szárazto, s' kevéssé keserű mellyet itt utól mondok-meg.

A' Fás, fűves bodza vagy földi bodza s' mindeniknek orvos hasznai.

VIII. A G Y.

A' Bodza kit a' Deákok Sambucusnak, vagy a' mint Q. Serenusnak tetzik Gabucusnak a' görögök aktének, Galusok huseunak hinak két féle, edgyik a' kertek, és szőlők sövényia

Fog, hasadás
bűsám, ne-
bizség.

Haáz Bezoár Múzeum

Tudományok

Székelyország

fővényia közönségesen terem, s' belől béles melynek két neme a nagy ústóke függ, s' ústókéru! feje! virága pedig oly kedves bodzának szagu, hogy azzal szerzámozzák a' mi népeink a' fő eczeret. Magot hoz gyengit s' melyből lassu nedvelség csepeg s' véres színnel kezeti szokott festeni. Az ő materiája igen erős, melyre nézve pajis csinálásra a' mint írja Plinius igen alkalmas; mert ha meg-útik-is (a' mint ugyan ő fige a' bodza fa pajis csinálásra.) fáról, hars-fáról, fűz-fáról, nyir-fáról, és mindenik nyár-fáról bizonyítja) mindgyárt őszve vonodik, s' ezért a' vasat nehezebben bocsátja által, vagy ha által bocsátja-is meg-tartja. A' másik neme a' bodzának mezei földi bodza. inkább mint sem ketti a' Görögök Chamæctenek hívják, mivel kurcánála földben, mint ha kurca bodzát mondanál, Deakul ebulus Gallusul hiebli inkább fű mint sem fa, tor-sája négy szegletű, s' aproinackal mint egy rovátkozott, s' levelei csomójitáján ki-szélesednek, mellyek majd olyak mint a' mondota levél külső végen kívül. Nebéz szagával e' palánta csömört indit, levelére magvára s' legyez-őjére nézve majd mind a' bodzafa, de szagára nézve más. Sőt poshat és vizes helyeken terem; Ezeket itta rövideden mindenik bodza ká só mivoltául, hátra van hogy azon képpen elmémhez képest orvos hasznairul írjak.

Mind a' faji mind a' földi bodzábul csepegő viz a' vízi beteget viz korságofokat igen segiti: ha ebben két ne-béziknyit, emebben pedig négy nehéziknyit őszve egye-litvén harmincz nap alatt szüntelen iszol. Ezen faji bod-za gyenge levele, a' mely első zöldellésekor ki-jő, meg an-nyi uti fűgyökterrel s' ó disznó hájal ha őszve törőd a' kősz-vént jelen valo orvasságokkal meg-csendesitik. Leve-
lének vize agyvelő meg-rekedésit s' kiváltképpen agy ve-
főfájás.

Vízi beteg-
ség okádás.
orra vére
folyás afony
méhe, kösz-
vény kigyó,

lő körül való hártványt ha belé öntöd csendesíti. Ezeknek
a'mint hogy a' földi bodza főzelékje-is az ujjonnan égetre-
tek dagadást meg-hidegíti, és a' kutya harapást árpa bé-
lessel gyógyítja, ha lágy leveleit reá tézed. A' fáji bod-
za virágvizét ha bomlokodra, és fejed hátullyára kened
a' fő fájdalmat enyhíti, ha meleg okbul témadott. Gyen-
ge levele csemétéjét olajal és sóval szokták enni a' takony
és sár ki-vivésére. Apro gyümölcssei az hajat festik. Min-
denik bodzának levelének magvának, vagy a' gyökérének
régiborban való főzelékjében ha két poháryit tiszol, alfo
bélbül a' vizet ki-tolfya; de a' gyomornak igen ártalmas
hanem ha erőssítő eszközökkel mind kívül belől meg-lé-
szen erőssítve Gyökere-héjából ki-jövő nedvesség az oká-
dást igen indítja, és a' bőralatt való víztől tisztít; ezent
véghez vízzen gyökérének le csepegtetett vize. Ha bod-
za fa levelét meg-égeted, s' porrá töröd, orrodbul folyo
vért állít; két poháryi borban meg-főzött gyökere a' ví-
zi betegéket gyógyítja, levelének főzelékji pedig a' mé-
hét lágyítja. Borban megintt a' levele a' kigyó mará-
nak ellene áll; és ha kicsén száraeskáját kecské faggyúval
meg kened igen használ köszvény ellen. De mindenre
hasznosabb a' kisebbik bodza. Mindenike gyümölcse-
nek nedvessége, ha reá szállott apro seprőlékuil meg-tisz-
tul; jó mézzel meg-főzöd addig míg a' hig orvasságot szok-
tak, fülnek fájdalmat el-vezzi melegen. A' mely gombák
törődke felé találhatnak a' bodza fán, (némelyek Judás fü-
lének-is hívják,) ha azokat rosá vízben meg-áztatod fő-
fűjást és torok dagadást meg gyógyít. Itt el-nem kell bal-
gatnom azt hogy a' bodza fa kenőcs mindeneknél jobb a'
körülégetet helyre: melyet így csinálnak. A' zöld bod-
za fa héjában a' mely felső héja alatt van mindigart, végy egy

Haáz

Tudor

Széke

Judas füle,
fülszájás to-
rok dagadás

fontos vágya'menyi tesszik a' következőknek mérseklélek-
 re reá vigyázván bodza virág vizben sokszor megmosott
 olajban két fontnyit egy darabig forjassak együtt, azután
 hogy szitán által töröd, tégy új szagos viaszat, s' bod-
 za fa csemere nedvességit mindeniket négy nehézéknyit,
 ismét forrald mindaddig míg nedvessége el-főződik; Ak-
 kor ved ki a' tűzül, és villával keverd, hogy jól el-egye-
 ledgyék; tégy hozzá két nehézéknyi olvasztot fenyő gyan-
 tát, két tynkmony fájérít, s' kalannal sokáig forgasd,
 azokat el-egyelivén: tölcs tisztá edényben és jóvendő
 hasznodra tartsd meg.

A' földi bodza kicsény törőkitűj vajban, vagy olajban
 és főbá' ha meg főződ hasádet sikosítja; és ha csak magá-
 noston meg-főződ s' vizét széllal hinted a' házban a' balhá-
 kat mególi és a' legyeket el-úzi. Gyökerének nedvessége
 az igen menő hasit meg-tartoztatja, és a' torok gyíkot
 gyógyítja ha melegen rákened, és nedvességiben márt-
 tot ruhával körtől kötöd. Magvát ha sokszori mosás által
 fekete nedvességétől meg-tisztítod kaloncza fünek főzelék-
 jével igen használa' kőszvényeseknek csipő csont fajoknak
 és franczúfoknak. Mivel levető erejével a' fájdalmat i-
 gē enyhíti; mivel arra folyo nedvességet rész szerént viázza
 vonzom rész szerént ki úz. Gyökeré' ha borban meg-fő-
 zód s' eszed a' vizi betegséget gyógyítja, és a' méhnek lé-
 bellő helyét, s, egyéb nyávalyáit el-vízi. Némellyek a'
 földi bodza gyökeréből vizet vesznek, melyet a' verő-
 fényen sokat tartanak, s' kerek orvasságokra el-csinállyák
 jóvendő hasznára. Ezt ha cristályben bé adod mind a'
 bél mind a' csipő csont hidegokbul, és szélű való fáj-
 dalmat el-vízi. Sőt hasznossan tőheted az Aszszony helyé-
 re is ha száma ki hozására, kiváltképpen ha gyspjuban
 vévén

Bodza ke-
 nős: a' tűz
 égés ellen

Ház balhá-
 ly, bel lé
 szellés.

Kőszvény
 csipő csont
 fájat, gran-
 csa.

Bél, és csipő
 csont fájat
 hőssám rest
 rof állás

vévén a' méhében dugod. Földi bodza főzelékjével hasznosán füstölgetbered régi hideg leelőket, kiknek testek állása a' mia meg-romlott csak hogy a' gyomrot és májat a' hoz tartozó erőssítő holmickel meg-kelkerik erőssíteni.

Eddégigen rövideden a' mint lehetet, de nem oly helyesen a' mint akartuk a' kert holmik orvos hasznait s' azok erejét, a' mint a' dolog kívánta világosan és rendszeren előbben adtuk tanítani akarván inkább mint czifrázni. Erre nézve leg-inkább hogy a' szegény várafi vagy falusi embereket, mely dologra vitzen a' keresztényi szeretet ha csak rész szerént is e' közönséges orvoslással segitenők. Kik nem mindenkor kaphatnak orvos Doktorokat, vagy patikariustoktól csináltatott drága orvosságokat. Továbbá hogy az orvoslás tanulókna valami utat nyitnék az ilyen segítő kertre, hogy hazájoknak, attyoknak, és barátoknak szolgálhatának véle, s' ezta' kertet ékessíthessék ki a' ő erejéhez képest. Ha erre rá veszik magokat aze fogják cselekedni, hogy a' régi orvoslás módgya, mely minden családság és vélekedés kívül való, kívánatos nap fényre jűjön, utánnunk következőknek igen nagy hasznokra.

V E G E.

461
A' KERTI GYÜMÖLCSÖKNEK, PARAJOKNAK, gyökereknek, szőlőknek, hufoknak, és leveknek mellyek a' testet gyengén tisztittyák: és fok betegségeket minden ártalom s' csömör nélkül gyógyittsanak meg-szerzésének mesterséges módgyai.

MIZALD ANTAL

Monfuciai Orvos Doctor által.

Az Igaz olvasó barátomhoz.

Gondolkodom gyakran olvasó barátom, mitül van az hogy ha valaha most az orvosok, kiváltképpen a' mellyeket fokbul állók, nak hívunk annyira utálásban mentek, hogy csak nevéet halván-is valami még fen nem forgott orvoságnak, mindgyárt úgy boszongodnak fokan, hogy láttassék hideg halál ház Ianni rajtok. Azért-é hogy annyi fok felélélett az orvos tudomány, (mely a' mint Pliniu sirja maga egyedül mindeneknek parancsol) hogy csak gyenge betegségre-is fűvek, gyökerek, magvok, virágok, s' egyéb helmi rettenetes izűek külömb külömbféle fokaságát rakásra gyűjtsük, és a' patikáriusoktól külömböző formákban elegyiteni törnö, és meg nem csömörlel szütle addégbé-venni kellyen? holott ezen orvos Doctorsága' mint bizonyította Seneca régenten csak egy néhány fűbül állott, mely annyi orvosok zavar abajdoczává lett, hogy csak tekintetire, vagy szagáranézve is el-ökádgya ember magát. Innet tudni illik irjasokat látott hallott orvos Papiasi Gvainer Antal, látta hogy a'

Sabaudiai Hercege orvota mikor a patikából egész láda orvosságot vinnie; csak szagátul-is annyira tisztultak, mint habé-vettrék volna a' fok orvosságot. De nem kevesebb emlékezetre, mint csudálkozásra méltó dolog a' mit Musa Antal híres Olasz Doctor ezen dologra ír magáról, annyáról, s' hugáról ilyen képpen. Nékem szokásom volt hogy midőn a' sár tőköt forgatnám, s' anyám s' hugom előtt meg-meczeném, én csak tapasztalásával, emezek szagával annyira tisztultunk, hogy egy sem volt közöttünk a' kinek tiszta hafa nem ment volna. Melyre nézve nem csuda az ha a' patika szerzőjének szaga, mellyek között együgyű orvosságot erőszakos zavarosok, és majd mérgek vadnak, tapasztalásokkal, szaglásokkal, kostolásokkal, sőt csak ruha való gondolkozással is némellyeknek ártalmas hatások menését indították. Mely dologban mi történt én velem egyszer ki mondani. Meg-hagytam egy papnak, hogy vegyen bé patika orvosságot melytúl igen iszonyodik vala, mindazáltal akori betegsége úgy kívánnya vala: Mikor pedig orvos ezédulámat egész reggel gondolkodva hordozta volna, semmiről nem gondolkodván hanem attul az orvosságtul hogy hogy szabadullyon meg, estve a' nyavalya kényszerítvén, hogy a' patikáriushoz menni igyekeznék imé gyomrának oly nagy terhétől menekedett-meg, hogy más nap őrómmel hozta légyen hozzám a' ezédulámat, mondván hogy annak hordozása bétizeri tisztulására szolgált neki azon az éjjen; és jól vagyons' azt kőszöni, hallod olvasó barátom mit mivel az orvosságrul való gondolkodás, nem hogy maga a' patika orvosság ne cselekednék sokat. Mást-is mondok mellyet magam láttam; egy tudos ember valamikor sétál vala a' patikárius háza mellett mégyen vala által, melyben valami tisztító orvosságot elegyitenek vala; ennek szagátul alig mehetett haza, annyira ment az hafa mintha magát az orvosságot vette volna bé. Ismerek mást-is nem alá való nemzetből valót; ki egy patikárius házában csak keveslet mulatván annyira érzette hafa mené-

sa ménéséc, hogy mindgyárt ki-kelletett onnat jüni, valami genetséges orvofság szaga miatt; melyül természet szerént irtozik vala: e' természet majd mindeneckel közönségesen tartván. Melyek büt eszedben veheted jo olvasom; hogy a' patika szerfzámotfokan ugy utállják, hogy inkább meghalnak, mint ezektül egyfzer kinzattassanak, azoda fel meg-irt okokranézve. Mely dolgot mikor eszedben vennék, követvén a' régiek nyomdokát, s' a' gyengéb gyomorua'knak akarván szolgálni, s' mind szemnek, szaglásnak, s' iznek-is kedvezni, ez meg-probáltatott emberek tetzésébül valo munkámat közönséges jora kiadni nem nehezteltem, mely hogy szerentsés és boldoglégyen kívánom iftatúl.

Summája s' kiválképpen valo részei azoknak a' mik vadnak, e' mi kerü holmik ugy meg-orvoslásáru' irt könyvünkben hogy a' testet gyengén tisztítsák.

Sz Elöl járobefszed melyben a' tudos, és okos orvos Doktor tisztirúl beszélvén az Author fel-tett czéllyávalegyben.

Az orvofságra illendő kerti holmiknek meg-szerzésérül, válogatásáru' és elkészítésérül, s' azoknak nevekrül.

Az élő fák orvoslásáru' hogy azok a' testet gyengén tisztítsák; az hol az élő-fák meg-választásokrul-is.

Hat odátartozó modokrul, szépekrül, és könnyüekrül.

Más arra valo mesterségekrül.

Más élő fák orvoslásá a' test tisztításon kívül egyéb végre.

Az élő fák gyümölcsinek szagot, izet, és szímet szépet adhatni.

Két igen csudálatos élő fáru'.

Az orvos gyümölcsök sedésékérül és tartásokrul.

Miként a' nyári vagy őszá immár le-szakasztatott gyümölcsök tisztítóok legyenek.

Miként egyéb kerti holmik az élő-fáktul tisztító erőt és sok fele izet, s' szagot vegyenek.

A szőlőnek fok fele orvoslásáért hogy a testet gyengéttisztítsa.
 Más szőlők orvoslási álm hozáfra, méreg ellen s egyébek ellen.
 A négy lábú, és szárnyas állatoknak hujok hogy hogy lehetnek orvoslók,
 úgy hogy a testet gyengéttisztítsák.

Bornak el-készítése mely a testet fok képpen tisztítsa és fok
 betegség ellen használlyon:

Előljáró beszéd a régiek fok képpen csinált borokról; fok dologra
 nézve.

Orvos bornak egynehány formán való el-készítése mind szűretkor, mind
 egyébkor.

Ezen bor csinálás közönségesebb módgya.

Egynehány meg-tartani méltó dolgok mind az oda felmeg-vondott dolgok-
 ra nézve mind a következőkre.

Orvos boroknak egynehány kiváltképpen való készítése
 Florentinus görög parafzt munkájibul.

Rosából ámbul, s kaporból el-készített bor.

Koponyakbul, csomborból, köményből el-készített bor.

Borsfán diobul, petreselyemből s balhafüüből el-készített bor.

Rutából, Bakszarvasfüüből Jfopbul és petreselyemből el-készített bor.

Gránböl, és Thymus méh füüből el-készített bor.

M. Cátobul.

Has inditásra csinált bor.

Vizellet inditásra csinált bor.

Csipo csontfájlálás ellen csinált bor.

A vérhás máj, és geliszt a ellen csinált bor.

Gyomor nehéz emésztése, és nehéz vizellet ellen csinált bor.

Dioscoridesbül.

Rosás bor.

úrmós bor.

Jfopas bor.

Sebfüves bor.

Méhfüves bor.

Kapornyakos, és kocordós bor. Sályás és peczercze süves bor.
 Méh-süves, kapros, köményes, és petreselymes bor.
 Pomagranátos bor.

Villanovai Arnoldbulés egyebekből.

Ciudálatos bor melancholicusoknak, Szívet erősítő bor,
 Damascus szőlő bor, Birs alma bor.

Rosmarinos bor.

Bé-szorult has indító, és melancholicusokat gyógyító bor.

Szemnek való bor, Inulás vagy örvénygyökeres bor.

Sályas, Xfópos, köményes, macska tövissel és Anis bor.

Rojas bor. Papmogyas bor. Szekfüves bor.

Füves bor. Földi bodzás bor.

A viselősköben a magzatot megtartoztató bor. és a magtalanokat a
 szülésre előkészítő.

Gvajaci bor, s annak igaz előkészítése.

Kő nevezése ellen való bor.

Orcza arushnyasági ellen való bor.

A szél, horut, nébélz lehellés ellen való bor.

Vizes bor a gyenge szomjuzó emberék megjádzottatásokra.

Orczát pirofító, s szép színt hozó bor.

Más bor mely az orcza ránczait ki-viszi, és a kezes fejiríti.

Szem látást meg-újító s meg-tartó bor.

Sena fübül csináltfü bor, Meszes János, és Mathiol. András leírása
 szerint.

V E G E.

MIZALD

MIZALD ANTAL

Monluciai Orvos szép és mesterséges módgya a' gyúmölcsök, parajok, gyökerek, szőlők borok, s' egyebek, meg-szerzésében, mellyek a' testet gyengén és minden ártalom-nélkül tisztítják.

Maz hires orvos Doctor Villanovai Arnold az ő beregségek gyógyításához való közönséges régulákrul irtkönyvében ezt mondgya; hogy az okos és kegyes orvosnak azon kell lenni elsőben, hogy orvos-ságos holmivel, nem csupa orvofsággal

gyógyirtya a' betegséget. Azért a' vigyázo, s' bölcös orvos elméje s' igyekezeti leg inkább arra vagyon hogy a' tisztító

orvofság mellyet bé-á d i z e, szaga, s' a' mennyire lehet szizá orvos de ne kedves és gyönyörűséges légyen; hogy a' ki bé-vé szí minden ijedés kivűl nézze, utátlás nélkül szagolgya csömör nélkül kostolgya, és a' gyomor egész testel egyben örömet bé-vegye. Nem-is ok-nélkül mert valamint hogy a' bűdössek nem tezenek, s' a' gyomrot szorongattyák ugy a' szagofok s' gyönyörűségesek meg-vidámittyák az embert, és erőssítik. Jo szaga cselekszi azt ugyan-is hogy nemesak gyönyörűségesebb légyen az orvofság, hanem hogy jo szagával a' főben való mozditó lélek, és széllyel való vét meg-ujjullyon, ugyan-is ez okra nézve akar beregségek legyünk, akar egéségessek s' a' chéz szagtul el-futunk. A' tisztító orvofság azért a' mennyire lehet gyönyörűséges légyen, hogy a' gyomor kedvesen bé-vévén hamar az ő végére el-kiszithesse, és a' kedvetlenség miá csömört, szelet és tajtékozást megszűntessen; e' a' chés dolgot ha egyszer el

helles

Haáz

Tudor

S' széllyel

zá orvos de
szí orvos de
szí orvos de

Mi tezik a'
gyomornak
e' mi nem,

keller követni, nyilván leg-inkább most kel; a' mikor a' gyomor nem annyira uráló, mint a' száj magát gyengéltető. Mivel csak hályván is a' patika orvofságot, mint egy hobért, annál inkább kószolván kerülik izzadnak, és sárgulnak tőle. Mellyet mikor eszemben vennék hasznos dolognak ítéltem lenni, ha elmém gyengesége szerént könnyű és rendes modot adok elő, mely után járván ez után maga kertvében hogy tovább ne kellesék menni akar ki párájokat, gyümölcsöket, ízölőket és hogy meg-mongyam egy szoval minden féle tápláló étkeket tisztítóvá egészségesen tégyen. Mely mind kedves mind egészséges meg-csalással, sem eleve el nem látot sem nem vártjo volt. **Érte emberhez ki mutatja.** Mivel akar egyed, akar főzélékjártig yad, vagy más-képpen vegyed-bé, a' testet lassan, minden unalom kivüli a' fok hejában valo ganéjtul üressiti, hogy a' kibé-vette, azt mondhattya hogy ő néki semmit is bé nem attak, egyebet hanem a' mihez szokott, s' nála minden napi volt; nézésére, szaglására, kószolására gyomors' egész test kívánságára nézve-is hatalmasnak lázott. Bizonyos dolog hogy e' mesteriségnek ez előtt két ezer esztendővel-is szerző okaivoltanak a' Pœnus, és Görög földi munkások, s' orvosok kiktől mint egykéz által vette ez nemes találmányt, és szorgalmatoslia gyakorlotta M. Cato; Dioscorides helyben hatra, Plinius le-írta, Melves János éctette, Palladius el nem hatra, Columella rutta, Villánovai Arnold igen meg-többítette, és az uxorvosok szorgalmatos tapasztalások meg-erősítette, és igen öregbítette. Boldogok az orvosok úgy mondgya a' hatalmas Philosphus, és orvos Doctor Villánovai Arnold, kiknek természet titkainak tudományát adta Isten, és az ő titkaie meg-jelentette. Meg-becsüld az illyeket azt mondgya

Mi időnké-
li naha-
gyakok.

Az author
szélya.

Névek azok
nak kik a'
kerti bol-
mik orvos-
fokrulir-
eake

*Szép senten-
ria de mel-
lyet ma ke-
vessen ves-
nekességben*

mivel őket az Isten választotta, és a' természetnek majd társlivá tette. De jaj mely fokon hivattattak az orvoslási-ra, de kevesen választatnak ugymond. Ezeket így le-tévéen hátra van hogy a' dologra mennyünk és kinek kinek kön-nyű rendel meg-mutassuk, egészséges és kedvesen tisztító orvosságokat cz után miképpen szerezzén magának, s' ha-zátnak, azért a' szorul a' dologra mégyek.

*Az Orvoslásra való bolmiknek meg-választása
és el-kezdése.*

I. R E S Z.

Haáz Rézső Múzeum
Tudományos Könyvtára

Mindenek előtt ha lehet egy hiv és tudos orvos Doctor-ral barátságot vész, és ő szemei előtt valamely patiká-riusnál vagy orvos sívekkel gazdag embernél (ha máskép-pen nem lehet) következő has tisztító együgyű orvosságok-
kat keresd fel; hogy fok képpen tisztító materiákat eszed-
ben végy. De az orvosságok ujjaik és a' menyire lehet nedveséggel tellyesek, s' mások felett válogatottak le-
gyenek, nem el-szívóttak, fonnyadók, rothattak, nehéz szaguak, fonnyattak s' ezért erejektül meg-fosztattak, mellyek a' te fel-tett szélodat el-nem érik! Ha iflyet nem találz chez közel valót keress, és ha véle élz tisztítsd meg; mosd meg, és ha szükséges lesz imigy amugy verd meg, s' egy nap vagy egy néhány oráig a' mint meg fog-juk mutatni vízben, vagy más alkalmas nedveségben ászrad, hogy régi természetire visszaterjen; és el-futo errejét vizsgálja nyercje, s' munkád hijában való nélegyen, ez móddal nyuly hozzá. De minek előtte el-kezdgyük ez szép dolog lesz és hasznos érteni az orvosságok erejét, mel-lyekkel

*Ez végre
hasznos or-
vosságok el-
választása.*

lyekkel a' kertiveteményeket kell orvosolni, s' tisztítová a' kerzi or-
 tenni. Elkezgyük azért azokon az orvosságokon mel-
 lyekkel M. Cato, s' ő előtte a' Pœnus, és Görög földi mut-
 kások, s' orvosok olvastuk hogy ételeknek. Innét utat nyi-
 tunk az új orvosok találmányira, kiváltképpen a' kiker tu-
 dunk hogy ezekkel bővölköztek. A' Pírúszentő gyökér
 mellyek Zázspának, s' fejrühunyornak-is. s' Deákok
 helloborusnak hinak kiváltképpen a' fekete mellyel a' régi-
 ekigen éltenek, minden féle sárt, és taknyot tisztít. A'
 sártók a' taknyot, sárt, és taknyos nedvességet az inakbul
 ki tisztít. Syriában termő scammonea, s' annak nedves-
 sége, ismét az el-készítetett scammonea, a' fekete, és sár-
 ga sárt a' vérből, s' mellyre való részkekről ki-tisztíttya. A'
 tejes fű vagy tithymalus, mely eb tej-is a' taknyot, vizet,
 és fekete sárt: A' mezei vagy izamár ugorka, kinck ned-
 vességét el-ateriumnak hívják a' taknyot, s' inas részkekről a'
 vizes nedvességet. A' Turbith vörös fű, melynek más
 neve alypia, levele pedig mint egy lap oczka a' taknyot,
 a' lathyris vagy nagyobbik Cataputia ismét csuda fa na-
 gyobbik sártók, a' vizet és taknyot, a' mint hogy a' Chri-
 stus pálmája-is. A' Thymelæa mellyet a' Persák mezreon-
 nak hinak s' melynek gyümölcse ha meg-szárad majd mint
 egy bors mellyekre nézve hegyi borsnak-is hívják a' sárt,
 taknyot és vizet. Ezeket olvasom a' régiek tisztító, s' or-
 vos élő fájok, és szőő forma csemerék között. Mellyeket
 ha előmben vét valaki hogy igen erőssek, és nem báror-
 ságosok; annak meg felelek hogy ennek erejét meg-zabo-
 lázhatni ellenkező erejű holtmikkel, a' mellyekkel kelle-
 tik egyelteni. Hozzá adom azt hogy az ő erejek elro-
 mol valamenyire, sok változásokkal mellyet szenny vednek.
 Az nagyob természet titkáinak vizsgálója, ez meg-írt talál

Ellenvetések
 re való fele-
 let.

mányrul azt ígérlik hogy az élőkák, szőlővefűszók, gyökerek, palánták orvólká léznek, az együgyű tisztító patika szerzőimoktul, mellyek most szokásban vannak, és nem igen erősek. Minéműek a' Szent János kenyere a' thimon fű vagy balsam fű a' cartamus vagy cnicus ismét vadsáfrány a' Sena az Hermodactylus vadsáfrány levela vagy penigerdei szivárvány, a' tölgygomba, a' losóska, a' thamarindus, vagy Indiai pálma melynek görög leve oxyphænica, vagy keserűiz. Myrobalan mák neme és egyébek a' mintez után megmondjuk. Ez fundamentomot így megvetvén az orvoslás csinálásához fogok, és így intézem az élőkák orvoslóvátetelit

Ha az Erősebb Állat

Tudományos Könyvtára

Miképpen legyenek orvólkák némely élőkák gyümölcsei úgy hogy a' testet minden nehezéssel nélkül

Székeljudvarhelyi tisztítsák.

II. R E S Z.

Micodafis
fákát válassz
ez vége.

HA magadnak tisztító erejű gyümölcsöt akarsz szerezni, vagy akár egyéb erejű is, a' mint megírjuk, válassz fok közzül akarmi élőkát a' mely fogtezeni, de nem es gyümölcs közt mely új, nem magas, két vagy három elzrendős, szabados szélen volt? vidám földben, emberek s' barmok hozzá nem férhettek. Ezt tavasz kezdetin a' mikor minden fa bimbozik vagy kevelsé elebb, a' mint az esztendő fogja hozni, kevelsé gyökere felett a' so részin hasítsd meg, de héjával gyengén bannyál, s' azt megne sércsed. A' hasítékban verj fa vagy csontéket mint egy fél tenyéri mélyő, ahoz képest a' mint van az élőkának nagysága, s' nyisd meg: az hol megnyitod bétit vájdi ki

haléscsa

ha léfzen; Hogy ha hafitást el nem szenyved, kevelsé a' föld felett furd-meg alá felé, és illendő czközze belínek valami részre, vagy leg-kellő közepin a' mi lesz valamit abban vü-ki. Melvcs János elégnek mondgya ha az élő-fát két vagy három helyen egy tenyérni mélyen furd, minden béli ki-vétele nélkül a' mint majd meg-mondgyuk; ha furást nem szenyved más urac kelkövetni a' mint ez után meg-mondgyuk. Hogy ez hafitékor igen szorgalmatos-
lán meg-tisztítod, az oda fellyeb meg-nezezet patika szer-
 zámok közzül valamellyikkel, vagy fekete meg-tört pírú-
 szentő gyökérrel, vagy scammoniával, vagy lártók vízzel,
 vagy egyéb tisztító holmivel a' te czéledhoz képest kevel-
 sé meg-törvén, vagy meg-áztatván, ugy meg-tólesed
 hogy amaz példa belzédre meg-emlekezzél ne felettébb.
 Mert ott semmit sem meg nem kel nyomni, sem felettébb
Szűriteni, hogy az élő-fa réplátarafa meg ne bántodgyék,
 a' béles apro csúvein az orvosság ereje a' tápláló nedvelséggel
 edgyüt fel-meheffen, és a' gyümölcs-teremtésben szol-
 gálhaslon. Hogy ezt jól véghez vitted, el-vévén aziket a'
 hafadás két felel való részreit ugy őszve csináld hogy sem-
 mi nyílás ne látsék rajta, környül csinálván a' Cáo flastro-
 má-t is, mely agyagbul, vagy crétábul és fővenybül ál,
 kihez big rehen ganéjt elegyit. Némellyek Columellával
 egyben elégnek tartják jól meg-dagasztott pelyvás sárral
 békenni s' a' meczés felső részére fa mohát, hántot, vi-
 jaszt vagy szurkot, melynek gyenge héja van rácsinálni,
 hogy az első belé ne césék, vagy bidegtül, zuzmaráztul, ho-
 ruttul, kő-elsőtül, vagy másképpen az élő fa ne bántassék.
 Ucollyára penig mind ezeket veszfűvel vagy valami kötél-
 lel szorgalmatoslan meg-kötni kel, hogy el ne hullyanak

*Elő-mondgya
az élő-fát,
orvosokká
való cselekek*

*Meg-tarta,
ni való dol-
gek.*

*Megragdale
élő fa fla-
stoma.*

szép paraszt vagy barom el ne szakaszsa. Ezen szorgalmatosság szük-
 séges a' lyuknak bé-csinálásához; csak hogy az ő kis ajtajá-
 ban, meg annyi gőmbelyég iket úgy verj, hogy külső
 lyukát éppen bé-fogja. Ez helyeslen véghez vivén az élő
 fát had magának, hogy gyümölcsöt az idő engedelméből
 táplálly; mely olyan orvoserejű fog lenni mint a' belé-
 tasztott orvofságok. Melyre nézve igazán mondhat-
 tyák hogy fia atyát követi. Elő való Arabiai Orvos Mes-
 ves János arrul tanítván mint csinállyunk has tisztító szil-
 vát így ír. A szilva fa tökrét két vagy három helyen egy te-
 nyérnire gyengén furd-meg, és scammoniomot belé-
 resztvén lárral tapasd-bé. Bé adhatni vagy nedveségés,
 vagy főzelékjér nád-mézzel egy nehézknyit, ott nem jól
 irrák úgy gondolom edgy fontor. Továbbá igen rá kel-
 vigyázni hogy a' hernyó vagy egyéb élő-fa pusztító bogár
 a' meg-orvosoltatott élő-fat ne bántsa. Mellyet igaznak
 lenni szokan meg-probálták úgy hogy még leveleiben-is az
 orvofság haszna által mennyen. Melyre nézve tudgyuk
 hogy ez fok dolgokra hasznos, és így meg-orvosoltatott
 gyümölcs ritkán férgesedik meg.

*Hat módgya az élő-fa meg-orvoslásának úgy gyengén
 tisztítsa a' testet.*

III R. E SZ.

Elő-fa orvos-
 lásának má-
 sodik mód-
 gya.

Middőnazigy meg-orvosoltatott élő-fa szemet kezd
 nyitni, s' leveleit terjeszteni mindgyárt edgy szűző
 módgyára megkelmezeni, mind gyűkeriig. Mely a'
 mikor meg-teszik, s' jól meg-tisztították, abban alá s' fel
 egynéhán kórés, vagy marok oda fel meg-irt rend szerént
 csinály, s' véle edgyütttemesdel, jo ganéjal ganéjozote
 földet

földetrcátöltvén. Ha száraz idő lesz reggeleken, s estvéken az élő fát öntözd-meg, s így had magának gyümölcsözésének údejig ez a régiek orvosláfoknak módgya. A' kik nagyobb elméjük, és a' természet titkait inkább vizsgálják izenték nekem hogy e' következő után igen szerencséslen ezen dolgot véghez vitték. Martius vége tájban, egy nemes élő-fa, szép ágát kettévágják, és a'lo való felét föld edénybe, mely nedves tisztító holmikkal tellyes úgy belé ölttyák, és minden felől be-zárják, hogy semmi belőle ki ne essék s' a'csor fellyül reá földet hintenek, s' úgy hadgyák őszig, vagy más gyümölcsöző idejig, mely el telvé ezen munkát ha szükséges leszett tavasz kezdetkor meg-ujjtyák. Nem különb nyereség ez, mint a' mellyel szorgalmatos átfok élnek, midőn magoknak oly fákat akarnak szerezni, mellyek különb-külömb szitú, és képű legyenek. Haki az orvosláfok vagy orvos palánták helyett, szagos valamit, vagy szagos vizet, vagy akarmit e' meg-mondatott mód-szerént el-temet, nem csak gyümölcsében levele-is olyan szagulészen. E' dolgot hogy meg-probálta legyen ezér őt száz hatvan három éltendőben álkította énnékem jó barátom Bellon Péter ki fok könyvek irásával és Europa s' Africa el-járásával híres ember csak nem sok idővel az előtt a' Párisi hóstárban egy tolvaj meg-ölt, mikor menne a' király kertében melynek gondviselője volt. Ezen dolgot könnyebben véghez vihett, ha az orvoslafi való fa minek-előtte tájrékoznék vagy nedveséget kezdene bocsátani gyökerét körül áfod úgy hogy magát meg ne sércsed; s' oly vizet lassan lassan csepegtet sz belé, melyben a' re-czelodra hasznos holmikek áfztattál meg, s' ezent egy néhány nap meg-ujtód alkalmatos időben, vagy csak minden hétben azt cselekszed

Harmadik
módgya.

Szép dolgok.

Bellon Péter
szalmas
meg ölette.
éje.

Negyedik
módgya az
élő fa or-
voslásának.

mindaddég még virágát el-veti, s'gyümölcsének valami részét ki-mutatrya. Ha északifél fu, és fagy léfzen etrül igen ojjad, gyökeréhez polyvát hintvén s'fellyül kővér ganéjt töltvén, de úgy hogy az élő-fát a'ganéj ne érje, s'rot-hasztó erejével azt el-neveszesse. Ez munkátul meg me-nekedel, ha aackor fogsz orvoslásához, mikor már a' hi-deg el-ment. Mikorigen hév nyáriidő léfzen, ezen for-ma vizet, de vizefcsbbet töltcs reája; e' mod igen hamar valo, és könnyű. Mivel tisztító palántát akar hol-is ka-phatni, s' azt egy nap fok vízben ásztatni-is meg-lehet, s' az utána' meg-nevezett formán véle-is élni. E' modot Villanovai Arnold leg jobnak mondgya, Mivel a'dolog roszaság igen változik, a' mikor egy természeti erejét el-hagyván mást véfzen; melyre nézve minden ártalom ki-vűlvalo purgatio lesz belőle. Ha ki kertében erre illendő élő-fa nincsen, akkor minagy élő-fával ezen végreigy élhet. Válaszfazaki egyigen szép ágát, mellyet kicsiny furuval béliig, s' edgykicsinnyébellyeb furjon meg, elegendő lyukat hagyván rajta az ágnak mivoltához képest: az után ezt a'lyukat orvosságocskal ugya'mint meg-mondottuk töltse-meg, s' bé-csinálván kóctozze-meg, s' az után hadgya a' természetnek hogy végét véle el-éressse, s'gyümölcsö orvosságos légyen azon az egy ágon, s' többin penig sem-mi olyan nem léfzen. E' mód oly bizonyos és meg-pro-bált dolog, hogy láttam magam egy almafát, mellyet tú-lem tanut terény kertész oly orvoslívá tett volt hogy négy ága, négy féle, külömb-küliömb természetű, s' orvos ere-jű gyümölcsöt hozott. Mely dolgot sem órással nem tsele-kedett, sem más el-fordító mesterséggel hanem csak ezzel mellyet itki-jelentettem. Ez-is csudálatos volt abbá az élő-fában, hogy sem levelét sem gyümölcsét a' hernyó nena-bán-

Az orvosság

hasznos

haszn

Ha az orvosság

Tudomány

476. old.

Székelyország

Szép mester

ség.

bántotta, holot a' többit mind edgy cseppig el-rontotta
 vala, Mégyek élő fák orvoslására hogy a' lok között vá-
 laszsd a' mi fogtézni. Némelyek az orvoslásra való *Élő fa orvos*
 élő fát alkalmas időben általplántállyák, de úgy hogy *léfnek ható-*
 annak rendeztetett verembé fok válogatott orvos fűveket *dik medgya*
 ganéj gyanánt alája vetnek, ismét gyökere körül is tész-
 nek, s' az után temetik-el. Ha igen hév nyár léfzen; önt-
 özd oly vízzel, melyben az alatta való orvos fűveket meg-
 álsztatad.

Haaz Rezső Múzeum

Más igen könnyű módok és utak.

Tudomány és Könyvtára

Némelyek Dioscorides tanácsán járván Phthorium *Heredik*
 vagy méhben való magzat élő borbán fok purgátiora *mód.*
 hanos fűver, az orvosolni való élő fa tőkésjéhez vernek
 el, vagy minden felől elpalántálnak; s' oly mélyen hogy
 halehet az élő fa gyökerét érje, mely hogy ki ne aszízon gyá-
 korta öntözik, s' azon vadnak hogy az öntözéssel a' plán-
 ták purgáló vagy tisztító etejek az élő fa gyökerével
 öszve egyeledgycnek; mely nedveségét ágai fel-szíván a'
 gyümölcs formálásra is fel vonnyanak lassan lassan; de úgy
 plántáld az ilyen fűveket hogy az élő fa tőkét minden fe-
 lől körül vegye; mivel ezeknek ki menő nedveségektől
 úgy mégyen valami az élő fában. Mely dolog nem szin-
 te helytelen, mivel lárttyuk azt hogy az élő fa gyümölcs
 bizonyos plánták szagait, és izit néha viseli, a' mely vagy
 alatta, vagy nem meiszfe van tőle. Így némely almák *Szép még*
 káposzta szagnak ennek közel volta miatt, s' hogy ennek *arráfra*
 nappali s' éjeli folyo nedveségét szijja. Így némely bor *méltó dolog*
 több;

többvizellet indito, noha azon helyen termet mással, mely dolgot a' közel valo vizellet indito fűvekre verhetünk. Sokan az orvosolni valo fűt meg furván ugy a' mint oda fel meg-irták el-kéziret purgatioval töltötték meg, minémű szerencsén én még nem hallottam. Tudom hogy némelyek választott élő fáról, gyümölcsel telyes ágát lemezettek, s föld edényben vagy ganejos földel telyes fa kádban mélyen el-ázták, s' hozzátettek mindenféle purgatiora hasznos fűveket; s' nyárban hasonlo fűveket a' mely vizben meg-áztatták, s' azzal öntötték reggel s' este igen bőven; ezt mind addig cselektették, míg a' gyümölcs jól meg-ért. Ez módot igaznak lenni énnékem bizonyoson erősítette egy Colestinus rendin valo barát, és hogy egyéb palántákkal ő nem élte légyen hanem a' melyekkel Klastromok kertében fel találtattak: tudniillik Lathyrissal, vagy csuda fával, Ricimussal, vagy Tithymallussal, vagy ebrejvel hadi violával Mályvával és hasonlók-
kal. Mellyet jó ceterakkal oly cseneresznyét, szitvát, s' barackot késziret, hogy gyengén tisztította az embert, négyyszer ötször-is minden unadalom nélkül; ahhoz képest a' menyit ért. Hozzáadta hogy igen nagy kedveséget nyert ezzel sok gazdag s' fő embereknél, a' kiknek adott volt benne, mely dolgot itt fel akartam jegyezni. Uol-
so az légyen a' minr én magam egyszer s' kétszer-is tapasztaltam. Vannak némely cicioró, s' bamar el-vező gyümölcsök, mellyet fa vagy föld edényben szokunk tartani, nötetni és érlelni. Hogy az élő fa virágit el bányta, s' meg a' képtelen gyümölcsöt formálni akarja purgalo orvos ságokata' mely vizben meg áztattam fel tett célomra alkalmatosnak láttam azzal sóc kijövő nedveségekkel is az ujjonnan nővd gyümölcsöt öntöttem bizonyos orákon,
meg

Nyolczadik
mod,

Haaz Páriso Muzéum

Hilczdik
mod.

Székelyország

Christus párt
masfájával.

Tizedik mod

meg érvén kevés gyümölcsel, de nemessel és szorgalmatossáncveltél. Ha igézfáraz údó volt s' láttam hogy szomju hozik, azon nedveséggel illendő idejében tápláltam, s' ujjítottam, a' földet is közönséges vízzel öntöztem és igen eh értem fel-tett ezéomat. Ezek elegek legyenek az élő fa elkészítésére, hogy gyümölcse gyengén tiszticson, most más orvoslás nemire lépünk által,

Az élő fák külön-külön való végre mesterséges orvoslások.

V. R E S Z.

Tudományos Könyvtára

HA élő fadtul egyéb orvos segítségét vársz a' meg irat-
 takon kívül, mellyek csak hasindításra valok, fel tett
 szélodhoz képest valamit akarsz: meg-mondot rend sze-
 rént mindent belé palántálhatsz. Azért ha pestis, és
 mérég ellen való gyümölcsöt akarsz szerezni, rendezlen
 élhetsz a' joterjékkal, vagy mithridatiummal, s' egyéb
 mérég ellen való orvosságokkal, mellyeketa' mi dög ha-
 lálrul irt könyvünkben fel találsz. Ha álom hozó gyümöl-
 csöt akarsz szerzeni, álom hozó palántákat, s' gyökereket
 hasonlo képpen szerezz, s' azon rendel élő fádhoz al-
 kalmasztasd. De minek előtte ezt el-vegezném, meg-je-
 lentem azt a' mit Langius János a' gyümölcs lopok ellen
 írt. A' fántermő fényes poknak sohol nem találtam
 job hasznát úgy mond, mint ha annak porát az fán fűg-
 gő szép almára, szilvára, figére barackra, s' egyéb gyü-
 mölcsökben csinálod, és meczésit a' gyümölcsnek valami
 héjal bé csinálod hogy eszre ne vehetsék. Mert ha ezt le-
 szakasztayaa' lopo, s' megkóstollya, vizellelinek rette-

*Pestis és mé-
reg ellen va-
ló gyümölcs.*

*El alote
gyümölcs.*

neres fájdalomja fogja őket követni, és lopások hasznát a nagy kén vizsgálja fogja adni nekik; de job ezekről halgatni mint sem szólnani. Egyéb szép dolgokat ez mielőlt megirt munkánkbul az tudos olvaló maga-is észében vehet; mivel a' mint modgyák, az értelmes embernek kevés szó-is elég.

A gyümölcsöt akarminémű színűvé, ízűvé és szagúvá tehetni.

Haáz Rézső Mestere

VI. R E S Z.

A Miket eddig irunk az élő fák orvoslásirul azonokat izekre, színekre, és szagokra-is reá vihetni, csak keress a' te végedhez alkalmas dolgot, Innet tudni-illik minden óltás mestersége nélkül szerezhesz oly gyümölcsöt mely ha igen meg-ért is, savanyu vagy keserű, némely édes, mézes, nád-mézes, fa héjas vagy egyéb színű és szagú, akarkedves akarkedvetlen légyen az, és hogy rövid szóval meg-mondgyam a' minéműt a' tudos mester ember szerez. Mely hogy nem csak füllel valo hallásra nézve, hanem kostolására, és szagára nézve-is igaz légyen nem csak egyszer tapasztaltam, s' kimlertem meg. Sőt a' mit alighinnél el, verbenyős sárga szederjet, veres kőrtvélyt kék álmát, mind kívül belől hogy fajokrul függettek, nagy csudálkozással állattuk néha fogtuk, meczettük, s' kostoltuk, de ize nem volt kedves, mellyet a' fok szín el-fogott volt, s' erre nézve szemnek valo volt inkább hogy nem mint szájonak. Csudállya ezt az a' ki nem tud s' nem ért sokat e' világon hogy csudál tartsanak, a' mellyeket az emberi elmés szorgalmatosság orvoslás mesterséges el-vál-

nek izügyü-
mblor.

Kerti Philo-
sophia.

toztatásával napra hozott. Melyre nézve jól írta a Poéta.

Munka s tapasztalás sok új dolgot hozott.

Okát mivel sokan nem tudják, csak csudálni szokták Csuda elméjek a' mester embereknak természet ellen ilyen dolgok hogy hogy lehessenek; ez dolognak mind azok bana' mellyeket mondottunk mind mondani fogunk, az óltásban, és virágok sok színében áll. Melynek segítségével, s'orvosságok és színek mesterségével lészengyakorlat hogy egy élő-fa sok nemű, sok ízű, színű és szagú gyümölcsöt hoz, almát, diót, szőlőt, viragot és egyebeket noha csak egy törül tápiáltatik; mely dolgot két csudálkozásra méltó példával világosítok meg noha czélomon kívül valót.

Két csudálkozásra méltó élő-fa.

VII. R E SZ.

A Maz természet mások felcse tudos vizsgálója Plinius egy nevezetes élő fáról így ír. Láttunk óltott élő fát Tullius Minius emda élő-faja. ai Tibur mellett, minden féle gyümölcsrel rakva, négy ágándio, máson fenyő guba, harmadikon szőlő, fige kőrvély, pomagránát és egyéb gyümölcsök, de élte nem tartott sok időnkig. Eddég az ő beszédi. Sokkal csudálatosabb az élő-fa a' melyről emlekezik Babilista Porra Babilista porra élő-faja, mellyekről oda fel is írtunk. János Neapolisi fia az ő természeti Magiátul írt könyvében. Tudok ugy-mond egy élő fát, mellyet kert ékasságának hittak; mind vastagságra, mind magasságára nézve kedves volt; három réz ágakra volt osztva, edgyik ágán két szőlő volt minden nedvelség nélkül valokülömbkülő mb színű, s'orvosoltatott: edgyike álom hozó, máfika hasindító volt. Második ágán baraczk volt, baraczkal, és mondola baraczkal nagy mézszec egymástul rakva de fás béli nem volt: ha volt-is valamellyeknek magva

olyédes volt mint mondola, és néha ember néha egyéb élő állat színű volt, s' külömb-külobb rúcczal tellyes. Harmadikán volt mag-nélkül való cseresnyeédes, és savanyu, ismét narancs. Héja virágga, s' rosával tellyes volt Gyümölcsse közönséges gyümölcsnél nagyobb volt, ismét édeslebb és szagossabb. Tavasszal virágzik vala, és szokott idejénél tovább táplállya vala gyümölcsét; mivel élő-fájának fok ideig meg-maradott, és szüntelen való kövérsége egész életendőt által volt. Mert mint edgy rendelkövetkeznek vala érni a' gyümölcsét, ágait havalmi terhel hajtottad, mindigart alá hajlott. Utolszor mind az ég mind a' föld annyira enged vala néki, hogy éns annál szebb élő fákat **nem lártam.** Eddig **irő** kiből e' ritka élő fa leírását ide akartam tenni hogy meg-tudgyad mennyit használ, a' mesterség, és az óltás mennyire segíti a' kertet ismét az élő-fa meg-orvoslásának fő voltát, mellyel a' munkás és értelmes ember akarattján jár. De el-hagyván az óltást melyrül e' minap egész könyvet írtunk, fel-tett czélomra meg-térek, melytül azért akartunk kevéssé el-hajlani hogy meg-mutassuk az élő fák orvoslásának mestersége, és az óltás minéműcsudálatos dolgokat meg-indítja ha tudos és munkás kézre kerül.

Az orvosgyümölcs-fzedéséről, el-tartásáról, s' egyéb itt meg-tartani méltó dolgokról.

VIII. R E SZ.

Meg-jegyzés
ve méltó in-
tés.

Minek előtte ennek meg-mutatásához fognék ez mesterség tanulóit meg-intem arra, hogy eddig le-írt orvoslások, kevéssé munkát, öntözést és körülöttek való szorgalmatoságot kívánnak ha kicsinyek, és lágyacskák: gyümölcsök, mint ha nagyobbak, és keményeb-

bck

beklélsznek. Első neműek a' cseresznye, szeder, szilva, *A' gyümölcs*
 baraczk, tengeri baraczk, olaj és szőlő fák; második ne- *szedések és*
 műek, azalma, kórtvély, birsalmis, mondola, dió és ha- *el-revészek*
 fonló élő-fák; melyek a' mint hogy az óda fel meg-nevez- *ideje, mod-*
 tettek-is orvoserejéket meg-érések előtt kinem mutat- *gja*
 tyák. Ha meg-érnek pedig hold újságon tiszta időben
 gyengén és minden meg-sértés nélkül kelte-szedni, és al-
 kalmatos helyen a' mint a' mikerti titkaink között meg-ir-
 ták el-rakni. Ha el nem tartharni, mivel az údó dél felől
 való szeles és erős, úgy hogy el-rothadásátul fély, vagy
 hogy elsőben, és zápor elsőben szedted, és ezért ki-adni *Mint kel*
 való nedvességgel, mely a' rothadálnak anyja, tellyes min- *meg-száraz-*
 den képedelem nélkül ~~meg kemenczében~~ (ha a' verő *tani.*
 fényen nem lehet) vagy rostélyokon a' tűz-helyen egész-
 len a' gyümölcsöt ha kicsiny és gyengélészen; vagy két fé-
 lé, s' négy felémecze, s' belső holmiétül meg-tiszttva, s'
 meg-hamozva ha őregeb, és keményeb léfzen lassan lassan *Vile és ide'*
 szárazd meg, s' gyengén lúsd. Ezt így véghez vivén je s' megnyit *je s' megnyit*
 mindgyárt tiszta edényt belől pepirossal vony-bé s' ragd ge.
 óda így fokáig el-fog állani. Ha a' bé-vett szokás szerént
 akarod liptáriumul el-rakni, úgy is jól cselekszel. Haszna
 léfzen vagy csak magánosan enni-is, levét-is meg-főve,
 mint bőjteléskor szoktuk meg-főzni a' szilvát. Vélc ély *Szép meg-*
 reggel, vagy kevelsé ebéd előtt, néltásvás tájban. Men- *tartani való'*
 nyit egyél az ál a' te rested állásátul, időtül, erőségedtül s' *dolgok.*
 indítátra könnyűségedtül, vagy nehélségedtül, és az or-
 vofság erős hirtelen való vagy gyenge természetitül, mely
 végre tudos orvosokat-is meg-kel kérdezned. Csak ne
 el-hagyám azt hogy a' meg-orvosoltatott gyümölcsnek
 mind belső fás bélit, mind magvát őszve szed, és szorgal-
 matosán el-tarod az ő orvos erejéért; mely benne igen

nagy, nem csak a' geliszta, és egyéb gyomorban való élő állatok ellen, hanem hasindítáira-is és egyéb sok dolgokra mellyeket itt el-halगतok inkább hogy nem mint kevés szovalirjak-meg. Több dolgok között e' nékik szokások hogy ha el plántárod, vagy veted, a' rola nővő élő fa orvolságos fa léfzen; mely dolognak esemetéjében, vagy ágaiban helye nincsen; ha el-óitod-is, sőt még az orvos élő fában-is ha egy helyről másbóvá által plántárod. Mivel hogy annya rejének és földének emlőjétől meg fosztatván régi nedvességét el-felejtí, s' természetit el-hadgya s' orvos hasznát más természet követi. Azért ha akarod hogy orvos erejét vizsgálá vegye orvos eledellel a' miképpen meg mondottam kellett tartanod, s' ujjitanod. Ennek nem csak az által plántáltat takban vagy on helye, hanem azokban-is a' mellyek sem eget, sem földet nem változtatnak; azért szűsége léfzen hogy minden esztendőben ujjab vagy egyűgyű, vagy sok helyből álló orvos-sággal tartanod, a' mint Florentinus görög paraszt munkájibul le-írta Neapolisi Palladius, és többire minnyájan a' régiek.

Az orvos-ság nélkül való gyümölcs, akar nyári, akar őszi mint legyen orvos gyümölcs, úgy hogy a' testet gyengén tisztítsa.

IX. R E S Z.

I Tcel nem halगतom azt a' mit sokan igen kívántak s' kerdet m' lehet az? miképpen hamar könnyen, s' akar mikor, akar ki az el-téretet gyümölcsöt, akar nyári legyen az, akar őszi úgy el-esinállyá, hogy minden eszmőr nélkül, lassan a' gyomrot tisztítsa, s' a' testet rusnyaságoktól szabadítsa. Ha szenyvedő füllel meg-halगतz, kevés szoval meg-

Az által plántáláfról való bagymányok.

Meg gondaláfra mérő dolgok.

Szék

Sokakat kívántaroz dolgot.

val meg-tanítlak. Mindenek előtt valami hiteles patikárius-tól szerez magadnak mind egyűgyű, mind sok holmi-ból álló tisztító szerzsámokat a' mellyek tudni-illik nem nagy erővel tisztítók, mint a' lo loska tölgy gomba, széna fű, szent János kenyere, Thymonfis epithymus, cartamus mag vagy vadsáfrány mag myrobala Tbamarind ezekről nézd ide fellyeb és ezekhez hasonlók. Minek-után-na edgyet vagy kettőt a' té célodra alkalmazottakat ezek közzül el-választasz a' Doctör tanácsából, a' leg jobb és e-gész részeket imigy amigy ha kivantatik törd meg, s' egy-néhány ora alatt egy kevés fa héjal, s' ánis maggal tölcsd-belé, s' ázrasd meg savoban, eczettel és mézzel való ital-ban, fött árpavizben, vagy valami gyöngé nedvességben a' mint néked fog tetfzeni testednek ezten dőnek, és időnek mi volta szerént. Az után valami e' léssen szűrd meg s' gyengén törd által, és meglehamuban illendő é-dényben ted; s' ott egy-néhány oráig nedvességben for-rald, meg-szurván gyakor helyen a' szilvát, barackkor, kórtvélyt, figét, birs-almát, vagy cserefsznye: azok kö-zzül a' mi kezednél teszakar mellyik jó lesz csak hogy verő-fényt szenyvedett légyen vagy ugy a' szalódor-meg a' mint oda-fel meg-irtam. Minek utánna eleget volt e' nedves-ségben, s' immár puffattaknak láczanak, akkor orvolsá-gos éreled léssen, mely minden nehétség nélkül a' basat tisztíttya. Ezen dolgot szerencséslen meg-fogsz tapasztalni a' damascusi szőlőben, gyomrod és májad nagy hasz-nával, de előszőr le-szedvén magvát. Hogy ha ez az orvolság valamennyire kedvetlen ízű léssen vagy keserű, jó nád-mézzel, vagy édes gyökér porával, vagy fa héjal könnyen azt el-ronthatod: ismét el-készitetett ánisfál, vagy coriánárommal, vagy egyéb édes mesterséggel.

Első mód.

Kedvetlen
iz jobbitása.

Azért

Második
mód.

Azért valamennyire először kostold-meg, vagy a többivel edgyütt egyed, vagy mielőtt be-veszed csak mingyárt alá nyeljed, hogy ellenkezőket ellenkezőkkel gyógyíts. Vagyon egy egészséges és hamar való módgya tűz-helyen a' birs-almának vagy akarmi őreggyümölcs meg-főzésének, úgy hogy a' testet tisztítsa minden unalom nélkül, sőt tisztivám erőssen, mellyet a' ki akar tudni az hetedik mezejének harmadik ágját nézze meg ott megtaláltya, de erről többet is írunk a' birs-alma borban, és mézes vízben Langius János a' Hejdelbergai Palatinusok tudos orvosok egy Cyrlerhez írt levelében az orvosoltatott gyümölcsökről így ír. Végy vizet vagy bort melyben scammonia tithymalus héját, vagy turbitot ezokról nézd oda fels' hasonló erős purgatiót meg-áztattál; ebben szárazszilvát, aszszufigét, aszszuzölőt ásztas mindaddég mig meg-dagad, ez minden unaloms' erőltetés nélkül tisztít, mivel ezekben az orvóságnak csak ereje s' nem valósága vagyon eddég ír ő. Ismérak oly embereket kik e' megnevezett gyümölcsöket semmiképpen meg nem ásztatták vala, hanem az orvostulelejekben irattatott tisztító orvóságok között, gyengén meg-rórvén ha szükség lesz vala, s' ritka ruhában kötven mint a' szilvát vizes borban főzték, s' hozzáadván sok fejeárnád-mézet, gyenge inyeknek érelúladták; vagy csak levét iratták, és a' véle meg-főtt húst szitán által vertéks' tiszta edényben jövendőbéli hasznokra el-tették: azon ökörről a' mint szokták mondani bűrt vonván, s' egy méssel két kö-falt fejeirtvén.

Harmadik
mód.

Ismértem másokat kik e' megnevezett gyümölcsöket ily meg-mondott módszerint sokáig ásztatván kemenczében gyengén meg-száraztották, s' kétszer háromszor ismét meg-ásztatván, és meg-száraztván valami edényben el-tették

Negyedik
mód.

el-tették, s' valamikor szükség volt rá, hasznozták for-
ditották, téiben kevés borban hozzá adván busát-is, és
keves nád-mézzel meg-hintvén. De hogy igazán meg-
mondgyam valamely tudos orvos tanácsa kívül czrne
próbáld, a' mint hogy a' több oda fel meg-irt dolgokat-is
mivel ő a' te természetedhez illendő orvosságokat fog vá-
lasztani, s' illendő nehétségben mesterségeffen. Sőt ez en
rendel ujjab ujjab mesterségeket talál, mivel nem min-
den lehet minnyójunktul.

Haaz Rezsó Múzeum

*Miképpen tisztító erejű, és sokizú, s' szagu legyen a' salá-
ta, mezei kővéz porcsin ökör nyelv, s' egyéb parajok,
fűfű, az ugorka, tök, dinnye, retek, articsóka eperj,
tengeri szőlő, szederj, és ezekhez hasonlótánták.*

Székelyudvarhely X. A G Y.

HA parajok, gyökerek, s' plánták orvoslásfokra okkal
s' móddal vésteszokat a' mellyeket az élő fák orvof-
lásról irtunk ujjab beszédre nem lesz szükség: de mivel a'
plánták nem állanak oly erős gyökereken, s' magok sem
oly erősek és leg inkább magról vagy plántáról nőnek, a-
zon kívül keveseb életűek azért ezekről itt külfön irni fo-
gunk. Ha azért meg-nevezet plánták magvát vagy e-
gyebeket-is három vagy négy nap el-vecések előtt tisztító
orvosságok levében áztatod, s' így veted jó földben vala-
mí rájta nő orvos erejű lészén. Ezent véghez viheted má-
képpen-is ha ezent áztató orvos vizzel a' nővő plántát
esepesgetvenem modnélkül el részegitvén illendő órákon
öntözöd: mivel így könnyen tisztító erjek fog lenni.
Ha melegség alfo rézeit bántya, néha néha bőven s' ideje

*Alajd min-
den kertí va-
tené nyek
orvoslásf.*

Első s' másod
dik mod.

Harmadik
mod.

Negyedik
mod

korán a' mint az élő fákrul beszélvén ki-jelentettük, meg
ujjithatód. Némellyek a' plánta ifjantában gyökerét
gyengén körül álsák üstökéig, de úgy hogy a' plántát
meg-ne sércsék, és akkor fel tett czélokhoz illendő
orvosságokat kevelsék meg-törvén gyökere körül hinte-
nek a' mint az élő fák orvaszlási között ki-jelentettük s' az-
után földel ismét be-csinályák, s' úgy nőni s' orvosoltatni
hadgyák; mely dolgot sokan szerencséslen meg-tapasztol-
tak a' mint magam tudom. Némellyek elégnék tartják
ha midőn a' plántát által plántályuk, annak vermiben
választott orvosságokat töltenek ezután vizenyős ganéjo-
zott földet reá tesznek s' úgy engedik a' földnek és verő-
fénynék; egyéb módokat az élő fák orvaszlási között fel-
lálhatsz. Innét nézd meg azokat a' miket az orvos vizek
plánták gyökerekehez való töltefekekrul irtam; mert azoknak
izekre és szagokra is (zinekrul kételkedem) reá vitet-
tettenek, Aristoxenus Cyrenaeus példája szerént ki a' mint
irja Plinius hazája böltseségtől el-menvén és az herék
gyönyörűségekre adván magát, kértében termet salátákat
estve méb serrel öntöz vala, mind addig míg eleget itatá-
nak, hogy más nap mutatná magát hogy ő néki a' föld
zöld pogácsát adott; heréhez illendő dolog, s' nem Phi-
losophushoz. De a' plánták orvaszlásban eleget forgo-
lódiam azért kezemet veszem tolok, ha arra először meg-
intelek, hogy a' természet szerént tisztító plánták mint a'
viola marria, és mályva, vagy tejferek s' edesfok valame-
nyire azok is tisztítók mint a' saláta, vagy salettromos ned-
velségű, s' ezért tisztító mint a' káposzta, és czékla, vagy
gyenge kivivő nedvelségű mint köves nedves porcsin:
ezeknek úgy mondom s' ezekhez hasonló plántáknak
nagy gond vitelés, és orvosság nem kel hogy tisztítók le-
gyenek

Szép dolog.

gyenek mivel a természet szerént benne vagyon, s keves változás kel hozzájuk hogy orvosok legyenek. A dinnyérül, ngorkárul s hasonló gyömolcsókrül ezent mondhattuk, mivel tisztítóvizes, és sük nedvelése vagyon,

A Szőlő veszfűt sok képpen orvoslová tenni hogy a szőlő s abbul való bor a testet gyengén tisztítsa

minden nehezség nélkül.

XI. R E S Z.

Midőn a szőlőt nyitják a mennyi bort elégnek gondolj lenni ez végre annyit nyírsd ki, jegyez meg, s annak gyökerét kőrös körül tisztítsd meg, s gyomláld meg ezután fehér hunyor vagy zászpa gyökerét törj őszve, s ted a szőlő veszfű körül erre régi ganéjt, s régi hamvat, harmad részénnyi földel tégy reá. Az szőlő gyökérhöz rakj földet, s ez a szőlőt külön szedesd; Ha sokáig akarod tartani has inditásra, más borral őgyvelécsd; ebbül pedig egy pohárrát végy, s vízzel őgyvelitvén meg látod hogy minden veszedelem kívül hasadat fogja indítani. Másképpen mikor nyitják a szőlőt valamellyi ket jegyezd meg, s három kötés fekete hunyort rakj gyökere körül, s földet hincs reá. Szüretkor ezt külön tarcsad, s tőb ital közzé egyvelécsd, s hasadat más nap minden veszedelem nélkül tisztítsa; ezeket szorol szorairja. M. Cato az ő paraszt munkáji közöt. Az Africaiak és görök földi munkások kik Catonal régiebbek így csolekefszok. mely venyiké őszve foglalnak, also részén meg hasitják három vagy négy ujnyiras bélit kivévén, az együgyű oda

A szőlő orvoslásának végimodjai

Első mod.

Második mod.

A Harmadik mod.

felmeg-irt tisztító orvosságot őszve törvén, béli helyében
 tészik, vagy a' mi job sokkal őszve csinált orvosság dara-
 bokát: azután az hasitékot hogy valami ki ne folyon il-
 lendő flastrommal őszve ragasztyák, s' a' venyikét úgy
 plántályák-el, Ezeket írja Florentius görög földi mun-
 kás és orvos, ő utánna ismét Palladius-is. Az új földi
 munkások azon igyekeznek hogy a' ki nyitott szőlő veszi-
 szók gyökerit meg-tisztítsák, s' valami has tisztító orvosság
 nedvelségeit vagy valami egy nemű orvossága a' melyben
 ásztatott öntözzék egynehány nap s' azt jól be vegye ki-
 váltképpen a' mikor ágáruj bimbo fűg. Ezt el-vegez-
 vén gyökerére ismét földet kapálnak, s' attul meg-ójják
 magokat hogy akkor az hideg élszaki szél ne fujjon, s' az or-
 vosságot ércjéet semmivé tegye: erről a' törvén a' óvó szőlők
 tisztítani fogják, szinte mint belőlők ki fajtolodott bor,
 a' mint azon Florentinus feljedzette az ő paraszti munkái-
 nak első és második könyveiben. Ez mod nyilván igen
 konyú, és hamar való a' mint bizonyítja Villanovai Ar-
 nold az élő fákrul beszélvén ki-mondot okokra nézve.
 Innét ugyan-is találtatott fel oly szőlő melynek minde-
 nik szemgyeégén indította a' hasat, s' a' dolog mint egy tsu-
 dáult tartatott, a' kik veres bort szeretnek olyant orvosol-
 nak a' kik fejért fejért, mivel mindennek az ő akaratra va-
 gyon, s' nem szoktunk egy kívánsággal élni. Más ilyen
 szőlő, s' bot elkészítése-is vagyon mellyet te töled el-nem
 titkoloék. A' nemes szőlő veszfőzörül vélasz magadnak vi-
 nyikérés egy tisztító orvossággal csaknem reli edényben
 fokáig ásztatattván el-tészik a' földben: azután jó földet
 egyvelitenek közzé, s' mind addig öntözik ilyen orvos-
 vízzel, míg a' szőlő ki nyilatkozik. Hogy ez meg-lett
 más szőlők-ként a' földben-el temetik s' arra vigyáznak
 hogy

Negyedik
 mod.

Haáz

Tudom

Székely

Háradik mod,

Mag-kele-
 gyezni, s' el-
 távoztatni.

hogy szépe bánván véle meg ne fércsék, s'ki ne esék valami formán. A' mi ágakinnét fognak terjedni, azok nedvet-ségek erejekhez képest orvoslok léznek, a' mint hogy belőlök ki-jövő viz-is.

*Más szép és mesterséges szőlők s' borok készítéseik
alvás hozásira és méreg ellen.*

XII. R E S Z.

Haáz Rezső Múzeum

NOha a' miket fogunk Irni könnyen ki tezhettének az *Alom hozá*
oda fel meg mondott dolgokbul, mind azáltal rövid *bor.*
szoval azokrul is irók, s'ja tisztító orvosságok vagy azok-
nak vizek vagy főzelékjek helyett, álom hozó orvosságot
vizre csinálisz és a' binyittatott szőlő tövihez idejében va-
lo öntözéssel ki töltöd, és álom hozó plánták közt ezen
gyökerekkel egyben el-temeted, vagy körülötte plántá-
lod a' mint akarja Dioscorides; mind a' szőlő mind annak
bora álom hozó létzen. Ezen meg lézzen ha a' szőlő fa tö-
vét a' mint az élő fákrul beszélvén meg mondottuk meg fu-
rod, s' ez orvosságokat belécsinálod, sebével pedig a'
megmondott mod-szerént bánols' azt be csinálod, s' bé
kötöd; s' Istennek s' természetnek engeded. Ha tejé-*Méreg ellen*
ket mithridatumor, ha szükséges léz bélit ki-vévé, vagy *valo bor.*
egyéb méreg ellen való orvosságot, vagy annak azalékját a'
tőre öntesz és idejében öntözöd méreg ellen való szőlőd
lézzen, sőt azalat semmi mérges állat-is maradni nem mér
Sőt azt-is mondgyák hogy ennek a' bornak eczete, és
azfizu szőlője pestis, méreg s' mérges állatok marása el-
len igen fő orvosság. Mely ha jelen nem lézzen használni *bor csuda e-*
sog levele-is ha meg-törve az mérges állatul meg bara-*reje.*

pott részre kötöd; ha mind ezeket nem kaphatod, venyikéjének hamva is ezent cselekszi: mivel minden terjék hivulus akarmi szölv veszfödkutya marás ellen használ csak hogy dühös kutya ne lötlégyen. Ezt írják hogy ne gondollya valaki magátul költöt dolognak lenni a' Parnus Görög szánto vetök ezaránt való irasokat kik nem akarták hogy maradékok ezt ne tudnák. Továbbá azt is itel nem halgatom hogy ha az ily venyike veszföt vagy által plántálad vagy másban oltod maga orvoslásinak erejét alig nyeri vizsáa' mint az élő fáru oda fellyeb megmondottam; azért ujjonnan, és szüntelen kei belé vagy rá tölteni, s' azzal ujjitania' mint írja Napolisi Palladius nem alá való mezörültanito Doctor.

Átyukok, kappanok fogoly madarak, galambok, fűczának pipék, ludak, geliczék, pacsirták, büros madarak és hasonló repeső állatok, ismét kecskék, búránvok, nyulak, malaczkok és hasonló négy lábú állatok miképpen legyenek oly orvoslók, hogy a' testet gyengén tisztítsák.

XIII. R E S Z.

Egy dolog orvosa más kő lömbözés közhíratik.

AZ oda fel megmondott dolgokbul könnyen ki hozhatni, hogy mind okoság, érzékenység szemmel látott dolog, vagy tudos emberek sententiája szerént való dolog volna azok vélekedések, a' kik bizonyos nemnek az ő formájátul adattatott erőnek néha néha más némű dolgockal való közölherését ragadgyák; mely dolgot az parajok, gyökere, izlők-fák sok féle változtatásokban, megcsinálásokban immár megmutattam elmém mi volt szerént. Erre nézve tudoi illik Galenus nem hejában bizonyította sok helyeken hogy a' mely kecske scammoné-
át ty-

át, tithymallust, vagy tengeri káposztát ett annak a' teje tisztítóvá léfzen. Mellyet Hippocrátes nem csak a' kecskéről, hanem az aszifzonyokról is bizonyít, s' azt iteli hogy nem kicsiny dolog van alattamicsoda étellel vagy az aszifzony, vagy egyéb élő állat ét, ha tejével egészségesen akar élni, akar egészséges akar hideg lelős légy, vagy a' csecs szopók ételére is. Mivel ezért az élő állatok a' mi étellel élnek azon erejük, hufok is valamennyire, mivel a' tehenek s' egyéb a' mi sőt nyaltak, tejekben annak izét megílmérheted a' Poctaként, sőt vajokban, sajtokban is, mivel a' hurok madár fenyő mag szagu a' mellyel igen szokot élni, miért nem lennetisztító természetű az a' mely madár vagy élő állat tisztító holmickel él. De kérdem mi modon éri-elezt? hogy a' régi orvosokat és Philosophusokat kik erről irtak el-hadgyam, az ujjakközzül az egy Eraftus Thamást hozom elő, kir halgatni ne neheztely. Meg-tanított néha ugy-mondedgy az én tanitoim közzül engem, hogy hogy tegyen orvosokká a' tyukok hufokat, és szerencsésen esfertily módon. Főzd-meg a' tisztító süvet mint a' pirúszentő gyökeret, scammoniumot, tithymálus és egyéb hasonlokot buzával vagy árpával. Ezt szárazd meg, s' havéleél fokáig a' tyuk s' egyéb repeső állathufa mind kedves léfzen, mind szépen tisztít. Ezt írja ő, mellyet nem csak a' tyukra, kappanra, fogoly madárra, fácánra, s' egyéb effélékre rsá vihetni, hanem a' négy lábú állatokra is kecskékre, bányára, nyuleas' egyéb effélékre meg-orvosolván a' mint mondám házi abrakokat, mert a' mezeiekről itt nem szollunk. De szükség hogy ezen végre bővebben és világosabban szollani halljuk Eraftust; a' pirúszentő gyökeret ugy-mond a' mely vízben főzöd meg az orvoslo vizléfzen, melyben meg-ásztatott kenyéret

vagy

A tejről.

A hurok madár fenyő mag szagu.

Apró élő állatok hufok mint legyenek orvosok.

*Erastus az ő
tisztító hol-
mik magya-
rázásában.
Más mód és
forma.*

vagy buzát ha eszik egynéhány napa'tyuk, s' vérévés s'te-
stvé léssen, s' ugy őlöd főződ s' eszed minden kétség ki-
vül pírúszentő gyűkérből vett tisztító ereje léssen annyí
valóságaváltozása után. Ez ha így van kicsoda oly bo-
lond hogy e' husban pírúszentő gyökere valóságoslan ke-
ressen; ezt azért kel venni, mindaz oda-fel valockal egy-
ben, erejéről, mellyek a' dolog tulajdonságiban állanak.
Tudom hogy az urak efféle állatoknak béteket ki-vévén, s'
tollánus' pibétől meg-tisztítván, vagy bűnököt le-vonván
tisztító orvosságokkal belől meg-töltik mint lo loskával,
tölgy gombával, sennalevéllel, çartamus vagy vad fá-
rány maggal, Szent János kenyerevel, epythimummal
vagy thymon füvel s' hasonlókkal, egynemével, s' kettő-
vel, néha többel-is hozzáadván fahéjat, ánismagot, kő-
meny magot, és a' fájdalmas rész gyógyítására valo ma-
gokat: ezeket az élő állat gyomrában mind bé-varják, s'
tűznél meg-sűtik, hogy ez orvosságok párájával el-telvéen
a'tyuk tisztító s' orvosságos légyen. Mások ez orvossá-
gokkal így meg-töltvéen a'tyukot kővér lévben főzik-meg
s'a' levél egésségsen élnek, s' testeiket nehezítő holmik-
től gyengén tisztítják. De ezekről eleget írtunk immár
hogy egyebeknek-is helyt adgyunk. Ezek azért legyenek
azért az élő-fák, gyümölcsök, parajok, gyökök, szőlő-
fák, szőlők s' hufok meg-orvoslásokul elegek, mellyeket
ha kedveseknek lenni látni fogok, több magamnál el-rej-
tetett dolgokat-is a' segítségedre a' szeret árnyékul vilá-
gosságra hozunk,

MIZALD ANTAL MONLUCIAI ORVOS DOCTOR

Borok el-készítésérül mellyek külömbb-külobb
féle nyavalyák ellen segitsenek irt könyve, a'
régi és uj lajstromával egyben.

B izonyos dolog ez hogy a' régi orvosok nagy szorgal-
matossággal fel-kerefték test és lélek sokféle nyavalyái
ellen miképpen csinállyanak mesterséges borokat;
minémű volt Arcadiasi Heracleánál a' Teophrástusi, mely
az embereket meg-bolonditja vala, a' Thasiusoknál az
Athenazi mely álomban ejt vala, és abbul serkent vala;
Arcadiasi bora Pliniusnak, mely az aszfzont magzat szü-
lővé tette, a' férfiakat penig dühöttecké; ismét a' Troez-
niai mellyera' ki ivot soha nem szült, és a' Lyciai mely az
hasat mindgyárt indította. Innetvan tudni-illik M. Cá-
tónál amaz sokféle bor el-készítése, sok haszonra nézve:
ismét Dioscoride snél, és ezek előtt a' Pœnus és Görög földi
muakások, s' orvosok között s' mint az ő helyén ez után
meg-mutatnyuk. Ezek mesterségeket csak nem minden
nyavalyára hamar, bátorsággal, gyönyörűséggel, is-
mét (hogy magamébul valamit hozzá tégyek) kevésfel
segítőknék lenni mikor olvasták volna az utánnok valo or-
vosok, innér indittattak talám, s' mentek arra, hogy va-
lami tisztító holmitet borban meg-ásztassanak, s' egyné-
hány oráig bennetarsák, orvos erejét hogy bé-vegye.
Mellyet Ur Isten minémű jó kedvel, örömmel és egész test
akarattyaival szokták innya, kérlek mennyi erejét a' testben
ki nem mutatja? micsoda kedveséget nem hoz az or-
vosságnak mellyel elegyedik? micsoda erejét az agyvelő-

*A' régiek sok
féle borok
sok dolgra.*

*a' bor zeften
vato ereje.*

nekgyomornak, májnak, szívnek és bélnek nem vastagittya, természeti velünk közönséges voltával; mely hozzánk szokott, és hogy ugy szoltyak csak nem velünk lett e' világra. Erre nézve parancsollya Galenus hogy a' Campaniai édes bort Mithridáriummal, és terjéekkel elegyítsük, hogy keferűségét az orvosságnak előcsa, és a' gyomornak mely a' keferűt utállja kedveséget szerezzen. Jól találták azért ki az orvosok a' csinált borokat, melyek orvos erejeket szépen és hamar vékony természetekkel edgyütt a' tettel közölnék, és azt fok nyavalyáktul szabaditanák, minden ártalom nélkül unalom és csömör nélkül. Ennek fok féle el-készítését elődben adni nem néhezzelem, hogy válasszad a' fok között azt a' mi retszik.

*Orvoslo boroknak mesterséges el-készítések, mind szü-
venkor, mind egyebkor.*

Székelyudvarhely.

I. R E S Z.

*Orvos borok
készítésnek
első mod-
374*

Szüretkor jo és ép fejr szóló mustyát ted-el, s' minek' előtte meg-forrana, hordoban, kádban, palatízkban vagy egyéb edényben mindengaz nélkül tölcsed, de ugy hogy elsőben el-választot s' meg-tisztított orvosságidat az edényben tette légyen: akar fű légyen az, akar gyökér virág, mag, gyümölcs, fű szerzám, vagy egyéb orvoslo szerzám a' melynek természetit akarod hogy a' must bé-szivja. A' must pedig légyen majd tizen-két annyi mint ezek az orvos eszközök, nagyobb vagy kisebb izihez, s' szagához képest. E' hogy meg-lett oldalán csinály egy lyukat, bor hordod száját csináld-bé, hogy az alól fel-siető seprűk szabadossan mehesselek; a' mi orvos volta s' forráfamiat fel-szőkik, az után le-tolodgyék. Hogy forráfa meg-ízúnt a' hor-

a' hordot töltsd meg, és hogy ki ne folyon erőssen csinál-
 bé, s' alkalmas helyre jöendő haszonra tedd-el, mely
 két holnap mulva jó lesz. Látod mennyi munkával kel-
 ezt véghez vinni, és mint egy a' természettel el végeztetni.
 Mert a' must természeti melegsége s' erős buzgása által
 belé vertetett s' el-zavarodott holmiknek alá s' feljárása s'
 egymásban úródélel lesz: melynél fellyeb való helyen
 lévén a' bor maga erejétül az orvosságot meg-fosztani, s'
 bé színi, s' maga valóságává változtatni minden képpen
 igyekezik, s' az után ugyan el-iséri. Melyokra nézve or-
 voslová lesz, és hatharo erejű, és szorgalmatoság után ő
 belé bocsáttatott holmiknek erejeket az egész test részeire
 egy szem pillantásban el-osztja, minden természet ne-
 hétségi unalma és csödmőre kívül: a' mint magunk láttuk
 és tapasztaltuk. Es a' bor el-készítésének első mestersé-
 ge, mely igen könnyű, és enélőttem rész szerént hely-
 telen, mert felő hogy az mustban való orvosságok, idő
 vártatva, s' az hely természetitül, és el-ozlása meg-gá-
 toltatván meg-vezszen, mellyel edgyütt a' bor-is úgy hogy
 csak mig-is neálhaszon meg, hanem ki mint szelzövélé-
 gyen, s' el-özettedgyék, azért job volna ha mikor meg
 forjok ki-esapolni, és más hordoban töltetni, s' e' meg irt
 orvosságokat belőle ki-hagyni. Hanem ha inkább akar-
 nál más mustot reá töltetni, és ecképpen csinált bort az el-
 sőnél, noha gyengéb, a' szegény beregnek el-ozrogatni.
 Vagyon másfokattul tartatott mód-is; mellyet így csiná-
 nsk; kinek kinek czélljához képest válfaztatott mareriák
 elégséges jó mustban, adég főzetnek rúznél, s' félig el-
 égett holt szénnél rejtékja mind ki-jövény, valamig harmad
 része el-főződik, avagy maga a' must benne való holmik
 szagát, és ízét bé-szija. E' hogy meg-lett egész étszaka az

*Szép dolog
 a' követke-
 zendőkre is
 tartozza.*

edényt bé-fedve benne valoval tartják, reggel más nap káson által izúrik, és így más kevésbb must közzé töltik fellyál lélegzőt hagyván az e' minap meg-irt módszerént hogy el-fortot jól ez a' must az utánillendő helyen mindennapi hasznodra taresad. De e' mod-is noha nem alá valovetek nélkül ninesen, a' beléveret holmikock mod-nélkül valo el-forrása miatt ugyhogy semmi proportios vagy egyenlőséget benne nem tarthatsz. Mivel fokdol-gok mod-nélkül valo főzést kívánnak, mások nem, mely-re hanem vigyáz az orvosok ereje fűltben mégyen; azért job az orvosok mustban addég áztatni, még izivel, sza-gával azt mutatya, mely ha meg-lesz csak gyengén for-ralni kel.

Más közönségeseb ezen borok el-készítése.

II. R E SZ.

Más bor el-készítési is vadnak, mellyeket rövid szóval néked le írok, uj vagy fél száraz imigy amugy meg-fört orvos holmikot valamirika rubában csinálnak el, s' a' mustban vetik, ha könnyű lészen követ-is vetvén reá, a' mint az yfopos borban mondgya Dioscorides. Hogy a' legeráztatodott mely dolgot izérül és szagárul vészesz eszedben, gyengén meg-főzik, s' a' sákot ki-vévén, és ki-facsarván, az orvos bor: más kevésbb bor közzé elegyit-tik, s' kevésbé mozgattják, s' magában meg-hadgyák for-ralni reá vigyázván. Mások jo borban akarmiszinű lé-gyen az, akaratyok szerént választatott orvos materiá-kat meg-tisztítva belé téfznek, s' egynehány ora alatt áz-tatnak főznek s' tájékoztatnak, s' minden ki-facsarás nél-ül a' bort tiszta edényben rakják, s' bé-csinállyák; ez kö-zönséges utat nyitván jobnak tartanám mindenűt az or-vos hol

Első mod.

Második mod.

vosholmiketsákban kötni, hogy minden bor.béli kar nél- *Harmadik*
kül ki-huzhatnák, mellyet cselekszük mindenütt Diosco- *modi*
rides.

A' kik mélyebben vizsgálják a' dolgok titkait azily kép- *Negyedik*
pen el-készítetett orvos holmiker tizenkét annyi szőlővel *mod.*
őszve elegyítik és szűrés formán nyomják mint más bort
csak úgy hadgyák megforrani; még tisztalévén, e' hol-
miktúl meg-ismérszik. Az után más edényben esapol-
lyák s' hogy el-forrot úgy tartják; de cirúl a' grajácum bor
el-készítéséről irván többet szollunk. A' mi a' töb mate-
riát illeti azokra bort töltenek, fel-forrallyák, és cseléd
szükségére el-tézik, e' modor én igen szeretem mivel az
orvosság el-készül el-forrt, s' egyéb okokra nézve is mel-
lyeket el-halगतok. Némellyek nagy hevségkor úveg e-
dényben a' verő-fényen csinállyák; ez-is nem rosz és hej-
ban valo mesteriség.

*Egynéhány meg-tartani valo dolgok mind a' felsőben
mind a' következőkben.*

III. R E S Z.

I Tr hátra vadnak egynéhány dolgok Dioscoridesbül s' e- *Első.*
gyebekbül valok; mellyeket nyolcz rézre osztok-el. El-
sőben a' csinált bort telitölcsed, másképpen hamar meg-
eezetefedik. Másodszor az orvos bor mint az orvosság
is az egészségesnek nem jó, hanem ha valami tudos orvos *Második.*
elciben valo irásábula a' betegség el-kerülésére. Harmad-
szor a' hideg lelők igen okossan éllyenek véle, sőt Diosco-
ridesakarattya szerént ne-is éllyenek; mivel a' bor a' hi-
deghez úgy van mint tűz tűzhöz. Negyedszer a' csinált
bor az elegyítés természetit magához vonnyá; azért kik
a' természetit dolgokat tudgyák, az orvos bor erejét kön-
nyen

Harmadik,
Negyedik,
ötödik,

nyen ezekben vehetik; a'mint a' sebfüves borral irván, írja Dioscorides. Ötödször e' borokat midőn iszszák gyakran félő hogy meg neeheztedgyék, ha idején reá gondot nem viselnek, azért jó sőtalan olajt kel reá tölteni, a'mely meg-tartja. Hatodszor az orvos bornak mint egyéb félének isárt vagy használ edénye, s' edényének fája, így a' tamsricus edényben csinált bor a' lépnek használnál, kőrös fa edény a' méregnek, és pestisnek és egyebek.

Hetedik,

Hetedik,

Nyolczadik,

Hetedszer a' mustbul csinált orvos bort nem jó innya negyven napok vagy két holnap előtt meg-forrása után Nyolczadszor minden munka s' forralás nélkül orvos bort csinálhatsz, csak az orvosságokat egy ruhában erezd belé a' borban, körekevé a' mely alá vonnya, vagy ha magát csak az orvosságot alá bocsátod is: melyet mind addég kóstoly míg a' belé vetett holmik szagát és ízét rajta tapasztalod. Mely hogy meg-lesz vedd-ki az orvosságot, és jól csináld-bé az edényt. Itt hozzá adni nem lesz hejában való dolog hogy a' fő erős orvosságot sok bor közzé kelegyíteni, ha kevés-is, az ő erős volta miatt. És ha igen erős és kedvetlen léfzen, jó izú szagu holmickel tegicsed. De a' bor orvoslásrul ez elég most kiváltképpen való borok el-készítésekre megyek által.

Orvos Borok egynéhány kiváltképpen való formájuk s' erejek Florentinus görög munkájibul.

Rosából, kaporból, s' ánissból csinált bor.

Három csinált bor ereje

BOrban mustban vagy egyébben vész pallagi rosának csupa virágát, vagy egyéb félét-is ánissal és mézzel egyben, ismét kevés sáfránnyal: ezeket kösd őszve, hasznos léfzen a' gyomor, és oldal fájás ellen. Ismét kóls kapormagot

magot egy ruhában, s'erezd a' borban álom hozó, vizellet indító, és étel meg-főző léssen. Ismét ánis magot vés a' borban a' mint mondám, nehéz vizellet, és belső nyavalyák ellenigen használ.

Kapotnyakbul, csomborbul és kőményből csinált bor.

Első a' vizelletet indítja, a' viz betegséget és kórsgót is: máj fájokat erőssít, csipő fájást, és harmad napi hideg lelőket meg-ujjit, s' a' hideg lelés keménységét olzattya. A' másik kígyó és egyéb mérges állatok ellen használ. A' harmadik, az étel nem kívánt el-mulattattya, a' gyomrot erőssíti, és vizelletet indit.

Borostyán diobul, Petreselyemből, és balba fűből csinált bor.

Az első a' horut, mely fájdalmi, vérhas és nehéz vizellet ellen való, a' véneknék hasznos, ismét fül fájdalmi ellen, kígyóknak csuszó állatoknak ellensége, és a' mely a' szízyony méhe meg-fojtodásra hajlando azt segiti. A' második a' gyomrot erőssíti, annak szelét el-űzi, étel kívántást szerez, vizelletet indit, és álom hoz. A' harmadik a' gyomornak használ, gutta ütőtteket, félelmefeket, vér hasban fekvőket, s' arénálókat segit, és a' pestis nyavalyák ellen is igen használ.

Rutabul, bak-szarv fűből, Tjopbul, és mób fűből csinált bor.

Az első mérge, s' mérges orvosságok szelék s' csuszó állatok ellen segítő: második a' májnak kívántképpen ba meg-töröd. Harmadik a' mellyet tisztítja, a' gyomor emész-tést segiti, és szűket indítja. A' negyedik vizellet inditásra, étel kívántatásra, inak és sziv hájoja fájdalmokra hasznos. De a' méh fű magot meg-törve erezd a' borban.

*űrmös és thymos méh fűves bor.*Korfo 80.
font.

Az űrmös kiváltképpen ha Pontusi nyolcz drachmánnyi törj-meg, s ritkaruhában köls; s tölesed az edényben casia fa héjal, és jo mustot öncs reálélegzőt rajta hagyván hogy meg-forjon, az után tölesd-meg, és tarcsd-ugy. Haszna léssen a' sziv hártya, s' máj fájdalomi ellen, ismét a' gyomor nyerféséges s' egyéb nyavalyi ellen. A' bélben való férgeket is ki-űzi. Thymus méh-fűből bort így csinály: Athy must virágzásakor szed-meg és meg szárasztván törd meg, az után a' hordoban négy ejtelnyit töles reá egy mértéknyit vagy harmincz iczét, 40 napig had ugy. Ez a' bor az aszfzony tejét szaporittya, s' betegségét gyógyittya. Ezeket írja Florentinus a' görög földi munkások s' orvosok között nevezetes ember.

Orvos borok kiváltképpen való el-készítések M.
Cátobul,

Has indito bor.

A' Borban vagy mustban fekete hunyort a' mennyit őt ujjal fel-vehecz vés egy korfoban, hogy eleget forrot meg egy maroknyi bort töles reá, s' ezt a' bort tarcsd-meg has inditásra. Ebből egy pohárnyit vízzel elegyítve igyál vacsora előtt, minden veszedelem nélkül a' hasát fogja indítani. Avagy azt cseleked hogy edgy pohárnyit ebből több ital közzé töles a' hasadat indittya, s' más nap minden veszedelem nélkül fogja tisztítani.

*Vízlelet indito bor.*Congiuntur
ték 10 font.

Fenyőt törj őszve egy mosár törőben és két kondérban egy mérték bort tiszta edényben forraly fel; ha meg-hidegúl tölesed egy palaczkban, reggel éjnomra igyál egy pohárnyit benne.

Clipé

Csipő csont fájoknak való bor.

Fél lábnyira vastag fenyőt aprón metély, s' aprics és egy kondérnyi őborral forraly fel: hogy meg-hidegült palackban tölcs, s' ély ofztánvéle, egyszer edgypoháryit igyál reggel éjomra.

A' vérbas moly és gelisztá ellen való bor.

Végy harmincz savanyu pomagránátot törd őszve Hemina ma.
csináld edgy edényben, hat kondér fekete savanyu bort Sely souuc.
tölcs reá az edényt csináld bé, s' harminczad napra nyisd
meg s' ély véle, éjomra, egy mészelyt meg-ihacz benne.

*Gyomor nehez emésztése, vizellet és okadás ellen
való bor.*

A' pomagránátot mikor virágzik szedd-meg, három Háromicze
iczés egy korsóban tölcs, melyhez negyven nyolez mész- quadrant al
szelynyi régi bort tölcs, s' kőmény tisztá magot meg-törve annyi mint
egy iczennyit; az edént csináld-bé és harmincz napok a' korsó.
után nyisd-meg, s' ély véle. Ha azéteit meg-akarode-
mészteni, és vizelleni: igyál ebben a' mennyit kívánsz
minden félclem kivül. Ezen bor a' molyt és gelisztát is Mészely tri-
tisztittya ha igy csinálod-meg. Vacsorát engedgy az em- obolus fél
bernek enni, más nap edgy drachmánnyi tőményt törj- drachma.
meg, ismét meg-főt mézben egy drachmánnyt végy, s'
e' meg-nevezet borból edgy mészelyt adgy bé éjomra
gyermeknek penig idejéhez képest harmad része, és bor-
ban mészelynyit. Ezeket írja M. Cáo kinek mértéke ke-
veksé búvebb ha a' mi időker és testünket nézed.

Orvosborok kiváltképpen való egynehány formá-
jok és segítségék Dioscoridesbúl.

Rosás bor.

Rrr

Meg:

Nyolcz
mezelyni a
font mind
187.

MEg-tört rosában egy fontnyit köls egy ruhában, s' nyolcz mezelyni mustban mericsd-el, s' három holnap múlva hogy meg-tisztult tölesed más edényben. A' hideg ellen jó, ismét gyomor főzésének s' fájdalomnak, ha étel után iszod. Jó ismét a' nedves székek és vérhas ellen.

ü
Ürmös bor.

Alina libra
font.

Dioscoridesnél sok képpen való csinálása van ennek a' bornak mellyek között ezt mind könnyeb el-készítésének módját választattuk. Egy font nyomo ürmöt törd meg, és ritka ruhában kötve egy kádban két holnapig álltasd. Ez a' bor a' gyomornak használó a' vizelletet indítja, késő gyomor főzésre elő mozdít, a' máj fájoknak sárgaságban fekvőknek, és vesevétkeinek orvossága. Az étel nem kívánását el-űzi, s' annak használ a' kinek gyomra nehétséget szerez. Jó ismét a' szív hártya így a' ki feszülésének, puffadásnak gömbölyeg, moly, és hofzszarú nehéz ki jövése ellen.

Kad, mitria
187. font.

Iszapos Bor.

Egy mértéknyi Iszop levelét törj meg, s' ritka kövel tellyes (hogy nehétségével le nyomattassék) ruháiban egy korsó mustban vesd. Borát negyven nap után hogy kitisztult csapold ki jó lézen mely tudó fájdalmi, régi hurrot, és fohaszkodások ellen. A' vizelletet mozdítja, vérhas és hideg lelés szörnyűködtetés ellen hasznos, és A' hofzámot vonzza.

A' korsó
vagy ampho
rat nézd
meg oda fel.

Seb fűves bor.

Maggal

Maggal tellyes füvet egy fontnyi ágaival két kondér ^{A, kendern.} borban ásztasd meg, s' hét holnap mulva csapold ki; ^{úlnézd meg oda fel} fok belsövéteket gyógyít, mint maga a' fű. Es hogy mind ki-modgyam, a' csinált bor a' mivel csinálta annak erejét vonfsza magához. Azét a' ki-termézetit tudgya könnyen azzal csinált bor erejét-is tudgya. Mind azárral ^{Közönleges parancsolat} az hideg lelök a' bortul magokat meg-ojják; léfzen a' seb- fűből ezet-is azon dolgokra hasznos.

Haáz R *Tbymis mēb fűves bor.*

Jo a' nehéz emésztés utálás, vérhas, inak, és sziv hártya fájdalmi, réli hidegek, mérges állatok ellen, s' a' mellyek maráft hideg követi vagy rothatság, ezenre jo az a' fekete gyopár fűvel csinált bor.

Székel *Kopotnyakos, és kocorodos bor.*

Az első vizellet indító, s' a' viz betegeknek sárgaságban fekővőknek, máj fájoknak csipő csontfájoknak jo. Az utolsó a' mely sziv hártya, és a' szízyon szemérem teste fájdalmi elít való. Az ho számát indíttya, röhögéseket k-j-úz, és kes lelő vizelletet indit. Jo az hurot ellen-is; ismét a' romlot vagy hafadotrészkeknek.

Sábyás és peczercze fűves bor.

Az első jovefe, holyag, és oldalfájdalmi ellen, ismét vérpökés hurot, romlot vagy hafadotrészkek, s' holzfán meg-fojtodása ellen. Az utolsó mély betegségi, s' egyéb nyavalyák ellen a' mellyeket a' peczercze fű gyógyít.

Mēb fűves, kapros, kóményes és petrefelymes bor.

Mindenket egy-aránt csinállyák, s' egy erejük; Vegyed a' meh fűj jól meg-ért s' róftalt magvát négy nehezit, s' rickarubában kösd őszve s' mustban crezd; ez étel kívánást indit gyomor fájokat, s' nehez vizellőket feget, és könnyű nedvességet nemz.

Pomagránátos bor.

Sok mesterségek között mellyekből ez a' bor áll ite egy néhányat mellyek Dioscoridének, és az ujjabaknak te-
 czenek itle irok. A' pomagranat magból nedvességet vesztnek ki, ha az magva nem fás, s' harmad részig elfőzödik, s' úgy rétezik el. Ez jó a' belső folyás, hasmenéssel őszve köttetett hideg letés ellen, az hasat szorittya, és néki használatos. Mások a' pomagránát magvát megtisztítván mingyárt ki törik, s' vizét üveg edényekben te-
 fizik el, s' addig buzogni hadgyák, míg el forr, és seprője alá esik. Azután más edényben töltik meg tisztítva seprőjéről s' olaj töltének reá hogy idő múlva szelze ki-
 mennyen, vagy meg ne ezettedgyék. Némellyek magvát meg-
 tisztítván meg annyi savanyu fekete szőlő borban egy hétig meg nyomják és mágánosan meg-forrallyák míg a' bor tiszta lesz. Azután szitán által tör-
 véa bordokban tartják, mivel igyleg job az izi. Más könnyeb modgyát fel-találad a' mi orvos kertünkben he-
 tedik mezőnek tizen egyedik ágyában az hol a' pomagránát erejéről beszélünk, mellyeket meg-tapasztalhoz a' pomagránátos borban-is, mivel a' csinált bor a' miből csinálod annak erejét vonza magához, a' mint Dioscoridesből a' seb fűves borral beszélgetvén meg-mondottuk kitűltőb orvos borokat-is várhadz.

Haáz

Tudó

Széke

Pomagra-
 nat bor ci-
 nálás fok
 modgya.

Orvosbornak egynéhány kiváltképpen való modgyai Villanovai Arnoldtul és egyebektül vitettek.

Csudálatos bor mely a' melancholicusoknak basznal.

A' meláncholicusok, kik a' májés erek apro edényeiben őszve gyűlt el égett sárral a' mint írja Arnold tellyefek; természet szerént haragosok, s' a' meg-irt mod szerént csinállyanak bort magoknak melyben légyen ókór nyelv, melissa mellyet hívnak apastrumnak elragonak - is méhfűnek neve az olaszok Moldvai méhfűnek - is hívják, a' mint hogy némely Deákok mellisophus ellen görög szóval is ezent jelentik, szarvas nyelvű fű, thymon fű, fejér és fekete mely másképpen myrabalanum, glans ungvéntaria vagy kenőcs makk, béhen, cserfás szent Jánoskenyere, szena level, veres meg-tisztított rosa, mezei ókór nyelv, és vad ókór nyelv, mind ezek penig meg-tisztítva, s' a' menyit lesz a' bor ahhoz képepest. Ennek haszna egészséges lefzon tavaszszal, és téiben kivált képen penig őszszel a' mikor igen hathatos a' melancholia. Ha fokáig akarod el-tartani csak egészséged meg tartására, és nem e' betegség ellen a' szénát vedd ki-belső, és a' fejér s' fekete behenbút mindenekbültégy helyessén egy nehéziknyit. Ez a' bor a' meláncholicusok szomorúságát elveszi, vidámmá tészén, és nedveségek meg-gyűlekezését nem engedi. Jo az melegokbul való negyed napi hidegen - is és a' vért a' szemetektül meg tisztította, s' test állását helyre vitzi. Ezt a' bort mással meg-egyelitheted és szokot mod szerént ihatod ha valamennyire erős lészén.

*Melancho-
liát tisztító
bor.*

Szívnek basználó bor.

R r r 3

Léfszen

Lészen mezei ökör nyelvűl melyűl csak itt szollánk, és egyéb nyavalyai ellen. A' mezei-vefzet vért ki-tisztítja, rühetbélpokloságot el-töröl, a' vékony nedvességet ujítja, s' vidámit-is. Az meg éget melancholicus nedvességeket vizelleten ki-viszi, s' az agyvelőta' vastag, zavaros és beregséges melancholia füsttitűl meg-tisztítja. Kikhez hozzá adom ugymond Villanovai Arnold azt-is, hogy az eszteleneket, s' dühötteket ujítja, s' okosságra hozza. Lelkem ísméreti bizonyosságom ugymond, hogy láttam hogy egy minden kiesényharagból esztelen lévén ki mondani, s' nem mondani való dolgot szollo, s' dolfoslo **Az szőnyagra hogy** meg kellett kötözni ez által meg-fzabadult. Volt ő néki nagy hasznára ez a' bor melyet egy idegen ember jelentert volt meg néki alalmifnáját kívánván a' mint írja azon Villanovai Arnold, ki-azt-is mondgya hogy a' mezei ökör nyelv nedvességi vagy a' vad ökör nyelve, meg-tisztítva, borban felső részek nyáláji ellen hasznos, ha minden nap ifzod, s' nem-is szűkség édesíteni, mert magán ossan édes, és kedves.

Tengeri muskataly bor.

Az igen nedves muskataly szőlő belső magvától meg-tisztítván, s' meg-törvén edénybén el-töltik, melyre mustot-is szoktak tölteni, s' a' meg-mondott mod szerént el-vegezni. Jó vénsűknek beregsűknek, taknyosűknek, melancholicusűknek, s' gyenge Afzszonyoknak. A' melyet enyhíti, a' májját és gyomrát-erősíti, a' vért tisztítja, a' rohadásnak ellene áll, csömört el-vezzen, és a' testet kövéríti. A' nehéz léhellést és hurotot orvafollya. más természet szerént való holmikkal egyben a' főzést segíti.

lég fá-

lép fájást, és has menést nyhit, hirtelen el-állott erőt vizsgálá
 vélsen, a nedvvelségeket emészti, és a vízi betegetet segít,
 kevészova, a ki e borral él-taknyos betegség őtet nem
 bántya. *Birs alma bor.*

A' birs alma bor így lesz: a' birs almát magvából
 tisztítsd-ki, s' metéld darabokra mint egy répát a' mint ír-
 ja Dioscorides, és tizenkét fontnyit hatvanice mustban
 harmincz nap ásztas, s' az után ted-el: eza' bor szorít,
 erőssít, ujjit. Melyre nézve a' sziv fájoknak, gyomor máj
 fájoknak, vérhas aréna s' nehéz lehellet ellen igen használ.
 A' ki ásztatás után a' birs almát ha ki akarja venni, s' meg-
 főzni, s' ruhán által törni ná-d-mézet hozzá adván jó birs
 alma líptárioma s' eselédgyének hasznos lézen. A' birs
 alma vizét is igen dicserik, mellyet hej dromelinek hinak,
 de ezt nem jól mondgyák egynek a' méh serrel. Ezt így
 csinálni. *Tavaizi nyersöt végy* tiszta edényben, tar-
 csad fokáig az árnyékon még meg-állapodik, s' ebben
 addég ásztasda' részenként metélt birs almát, míg a' viz
 vifajz színűvé lett. Ezt a' vizet aratás tájba osztán soknapok
 alatt a' veső fényen tarcsad, vagy gyengétűznél főzd-meg,
 míg taje kja ki-megyé, az után hordóban tsinálván bé-zár-
 vajo helyen tartod, hét kőnap múlva bor gyanánt ély vé-
 lé tesznek minden nyavalyái ellen, a' mellyek meg-gyen-
 gitettek, mint mikora' test el-vajuszik, gyengül, veritéke-
 zik, a' többi. Minden tág belső részeket meg-ujjit csomórr,
 s' okádást el-mulattat, lassu étel kiváonást meg-indít és a' győ-
 tot erőssíti, has menést gyógyít, meleg májat jobbit, vérpö-
 kőknek segítségül lesz, emészttét segít és az agyvelőben fel-
 szökő nedvvelségeket gőszöket le-tíyomja. Etel előt szo-
 rito ereje vagyoni, bélt erőssít, s' el-fordult indulat tyát
 jora fordítja. Véle élés minden idejé, s' országi embe-
 reknek

Méh ser esi-
 náds.

a' méh ser
 ereje.

*Meg-tartás-
ra való de-
log.*

reknek jó s' mint írja Avicenna, vigalságot ad, szomjuságot enyhít, orcza színét meg-hozza, gyenge vesét erőfeszít, részegségnek, s' abbul való fő fájásnak ellene áll, és mindenyogyuló embernek igen hasznos. De többi-
közöret csudálatos dolga hogy pestis és méreg ellen mint egy lőtentüladatot ajándék, mellyet sokszor magam is tapasztaltam. Továbbá a' ki mindgyárt akar szerezni birs almabort, azt meg-cselekedheti de ennél erőtlenebb lesz. Meg-sűtni, s' hámozni kell a' birsalmát, s' melegben a' borban éresztetni, és egynéhány óráig így álltatni, azt a' bort osztán meg-szűrni vagy a' birs almát meg-tisztítva jó fejtér tiszta borban egy vagy két nap hadgyad álltatódni, s' az után jó tűznél főz-d meg s' meg-szűr-vén hasznodra ted-el. Ha a' meg-maradt birs almát el-akarod csinálni jó birs alma liptáriom lesz belőle; melyhez tégy hozzá nád-mézet, s' porrá tört lo foskát vagy egyéb együgyű tisztító

*Más birs al-
ma bor ci-
nálás mod-
ja.*

valami orvosságot, s' ezeket elegicsd öszve; s' ujjonnan főz-d meg hatalmas birs alma liptérom léfzeo, hasindítástra igen alkalmas; s' penig mind bizonyosab, mind egészségeslebb a' scammoniumos birs almánál, mellyet Lyonbul szoktak hordani, a' mint a' mi orvoskerünkben fel-jedzettük; a' hol birs almas' egyéb hasznait is eszedben veheted, azért oda küldelek, ott meg-találod a' mit akarsz tanulni.

*Más birs al-
ma bor ci-
nálás mod-
ja.*

Szekelyi

*A birs alma
bor mint lé-
gyen hasin-
dító.*

Rosmarinosbor.

A' rosmarinos bor nem új s' nem-is minálunk találta-rott a' melyről Villanovai Arnold így ír, egy nemeslen em-ber beszédét hozván elő. Mikor volnék ugy-mond Ba-byloniában, sok keréssel nyertem-meg egy régi Arabiai orvos Doctortula' rosmárin hasznait, mellyeket egy Sido mester nagy titokban tart vala: többi között bornak el-készíté-

*Rosmarinos
bor találása*

készítélét hozza vala elő, melyet csak ugy csinál vala, mint másut-is szokták csinálni. Ennek csudálatos haszna vagyon minden hideg betegségekre, kivált képpen ha az lézzen főben, avagy inakban. E' lankadott étel kívánást fel-indítja, a' szívet szagával ki-terjeszti, az erőtüjttya, az agyvelőt erősíti, rág és folyó részeket, ismét reszketőket erősít, mind ha iszod, mind ha véle melegited. Havéle meg-mosod orzadat igen szép, és ráncz nélkül való lézzen. Harkod vagy vak szemeden való ereket azzal mosd, ereket mindgyart a' szívet és agyvelővel közlik, s'erre nézve s'a'pestifés és ragado betegséget elől vézsi, a' tüvcb részeket a' méreg ellen erősítvén. Ismét vagyon nagy haszna s'erejs, hogy a' testet iszanyu tüzes keléstül, rúbiül és kelisécskéktül, s' egyéb hasonloktul szabadicsa. Kimenő fok hejában való taknyos holmit el-űz és a' belső rothadást jobbittya. A' taknyotmetéli, a' melancholiástüzi, a' vértüszcittya, a' bé-szorulást nyittya, a' vastagságot vékonyittya, és rothadás ellen a' testet tartya. Valamikor szádat ezzel mosod kedyes és szagos lesz lehellered, fogadat tisztittya, inyedet erősíti, és annak vétkét éppen meg-gyogyittya, Ki-növő fekélyeket száraszt, és a' rothat hideg ellen használ. Ha ki régi betegsége után pirítottkenyeret ebben a' borban mártottat, s' nád-mézcst éjomra eszik, étel kívánása meg-jó, s' gyomrának-is foghasználni. A' száraz betegeket, régi meg-rögzött hidegben fekvőket, gutta ütötteket, álom mélységében este- ket, korságofokat, szív-fájokat, negyed napi hideg clő- ket, alfelek bé-reketteket, tūdő fájokat, köszvényeseket, csömörletteket, és kik valami folyást szenyvednek igen segiti, akarigyák, s' akarkivül véle fájdalmas helyeket tápállják; melyet ugy mondgyák hogy véghez viszen a'

*A' rosmari-
nos bor cin-
da erejs.*

*Régi beteg-
ségűl gyom-
gyulók.*

*A' rosmari-
nos bor a' ter-
jék vitéje.*

benne meg-áztatot vagy virágával főzöt-is. Deminden ereji közzül, mellyek néki hatalmasok ezaz hogy terjék ereje van, mérges ételek és italok ellen, s' egyéb mérges állatok ellen. A' mi legutolsó lesz igen segít a' hofzámok rekert afzszonyokat, és az ő méhek betegségét, és néha méhekben eselekzi hogy fogadgyanak, noha sok údók alatt kétség volt felőlök. Ezeket rész szerént Villanovaibul, rész szerént másokbul igaz hit szerént akartuk veied közleni.

Haszforulás nyito, és melancolicusokat gyógyito bor.

Lészen apro karang gyökréből, és levelébül, fekete gyopár, endivia, s' úrórn felső magvaibul vagy levelébül. Mellyeket hogy sok időki borbán éztattál, s' meg-főztél eléggé szitán által törj, s' bort töltvén reá, ismét főzd és ismét szitán által törvén a' többihez töls, s' illendő edényben tartas, ha keserű lesz úgy ály ellene a' mint az orvos gyümölcsökrül szólván meg-mondottuk. Jo ez ilyen bor a' máj, lép, s' belső tagok zárlodások s' innetkövetkező nyavalyák ellen, minémű a' sárgaság s' hasonlo nyavalyák. Ha egy néhézéknyi, vagy tiz drachmánni thymon füvet; cserfás szent János kenyerét őszvetörve meg-áztatcz fél ejtelní crós fejer borbán, s' kevelés forralod, s' által törőd szitán s' ifzod a' meláncholia ellen igen használ. ha egy néhánynap ifzod; búven csinálhatod ha akarod, s' el-tarthatod.

Euphrasias bora szem fájdalmi ellen.

Az euphrásiát töls mustban, s' a' mint meg-mondottam úgy csináld a' borát, ez a' vén emberek szemét ifjuvá téfzi. Mivel a' mely akadályok mi a' szem el-vész, vagy gyengül akar mi idős emberrül azokat el-hárítja. Elmécek egy

Haáz Országos Múzeum

Minden bé-
szorláfra va-
la bor.

Székegyháza

A' melanc-
olicusnak va-
la bor.

Látás bé-
borgato hol-
mik el-vése
je.

rek egy embert úgy mond Arnold ki sok ideig semmit nem látott, s' észteendő alatt ezzel szemé világa meg-jött. Mivel az euphrásziának oly jó tulajdonsági vadnak, hogy a vérkes szemnek jelen való orvossága légyen, úgy hogy ha ennek porát ryukmony fejezével edgyben bé.vélszed, esuda dolgot a' látás helyre állatásában véghez vigyen. Ezen lesz ha feje borban adgyák-bé melyben edgynéhány kómény magot meg-ásztattál. Mely dolognak úgy-mond Arnold sok meg-élő emberek bizonyági, kik holott az előt ocular nélkül nem olvashattak, az után a' nélkül ap- ro betűket is el-olvastak, ha pedig kómény vízzel elegyít- sed, erejét annál inkább öregbited.

örvény gyökere bor. tára

A' mely borban harmadnapig ászattál örvény gyöke- ret, az a' szemet világosítani, dög-halállal ellenkezni fog, *Észen ör- vány gyökér* az hozámot és vizelleter, indittya, dagadás, vérhas, ki- *gyökerezet* gyo marás, horut, s' mely nyavalyái ellen mind jó. *szivet.*

Sályás bor.

Akar miképpen csinály bort a' sályából akar borban főzd meg, akar egysákban benne fűgve tarcsad, nagy ereje van az iny, és logo fog fájdalmi ellen, az inaks' inas részek be- tegsége ellen is, ismét gutta útés őszve vonodás, göres reszkerés, és hasonlok ellen. Mivel az inakat igen erősti- ti, ujittya és táplállya, mind ha iszod, mind ha melegen vélekivül táplálad, gyenge vakarás után; nincs is úgy- mond Arnold e' segedelemnél jelen való, s' bizonyosab, jó a' kország ellen is, mely a' gyomor vagy ászszony méhe vétségétől, cőb részek egyetértések által léfzen; a' többi- re nézd-meg a' mirirtunk orvoskertünkben, mivel azon erejek van a' sályás boroknak mely a' sályáknak a' mint ez előt Dioscoridesből fel-jedzettük.

Sályá inak fájdalmira jó.

Ysopos bor.

Vén emberek borok.

E bor édes gyökérrel vagy nád-mézzel egyben tulajdon képpen vén emberek boroknak mondatik; mivel emésztő, mecző, vékonyító, tórló, nyitó, hozzá vonó, s' vizellet indító, nedves horutellen nagy haszna van, ismét a kország ellen kiváltképpen ha gyermeket tör. A gyomor és a szifony méhe nedveségét száraztja, mind ha iszod; mind ha rá kötöd. A tudót el-teléstől szorulástul szabadítja, minden helyet takonytul tisztít, vízi beteget segít, és a nedveség mi el-terjedet részeket, meleg táplálásával szorít, és ujjit.

Haaz

Köményes bor.

Köményes bor hasznai.

E bort csinálják kömény magból, és szem homály ellen igen jó; ismét gyomorban való szelek vérhas, vízi betegség, test rut állása ellen kiváltképpen ha gyermekek mely dolgot is Arnold hogy maga meg-probált. Ismét méreg ellen. Rosz mivolta ellen étkeknek; horut, és tudó nyavalyái ellen. A tejet és nemző magot többíti, a csömörrel vízi, oldal fájdalmat colicát enyhít, belől való szeleket el-ozlat, emésztést segít, szorulást nyit, lép máj és gyomor nehézségét enyhíti. Ha gyökereből csinálod ezta bort az áránásokat gyógyítja, vizelletet segít, holyagnak használ, és a hofzámot hozza.

Szék

Macska törvisses bor.

Foganást segítő bor.

Ugy kel ezt csinálni mint egyéb bort-is mind gyökereből, mind plántájából; nehéz vizelletet nád-mézzel egyben mindgyárt indít, és a meg szüntaszifonyokat szülésre indítja, sőt a férfikat is magvokat öregbitvén. A hofzámot és vizelletet ki-vízi, vér-hast és dagadást el-űz, jó ismét máj nyavalyái méreg, pestis és egyebek ellen.

Anifos bor.

A' belső szorulásokát nyitva, szelet ofzlat, keserű bő-
főgést meg-ólt, az emésztést meg-vijjirtya, s' colikát ront.
De mindenek felet használ az afzonyoknak kiknek ha jo
nád-mézzel egynéhány nap búven iszszák tejeket szapo- *Arena ellen
valo bor.*
ritya. Szelektül valovefe fájást, és arénát gyógyit, ki-
váltképpen ha kiaz előtt dianist vagy két szeres anist és di-
atragacanthest és tövissel kóró, más nyelveken-is így hi-
vatik mint ha kaczer tövissel mondanál vett-bé, mivel
mindgyárt mind a' fővenytül mind a' fájdalomtul szaba-
dit, vizellel egyben.

Tudományos *Rosás bor.* nyvtára

Egyedül e' mondhatik nyárinak lenni, mivel nyárban *Nyári bor.*
jo a' testnek. léssen veres meg-szeder meg szaratt rosából
mellyet a' mint meg-mondottuk mustban kel csinálni.
Ezent sokkal hamarab el-készithetni csak hogy gyengébb
léssen ha egy korso bor közzé annyi rosa vizet öntesz a'
mennyit kostolás és szaglás után jonak állitsz. E' belső
melegethidegit, a' szivet és belső részeket erőssiti, test
lankado erejét, s' tagok tágas voltát erőssiti, a' mi el-ofz-
lorazt öszve szedi, el-futoveritékét meg-állit, rothadá-
nak elleneál, pestises aer és hideg lelés ellen fő orvosság. *A' rosás bor
csuda ereje.*
A' sárral tellyes, és meleg természetnek igen egészséges, és
használ a' lép fájás, vér has, gyenge gyomorban valo holmi
meg-tartása, okadás, csömör, erőnek hirtelen el-szakadá-
sa ellen, kiváltképpen ha első vagy aczélos vizet töltesz rá.
Ha véle szádat gyakran mosod nem csak gyenge fogadats'
inyedet ha foly erőssiti, hanem lehelletedet-is kedvelsé-
teszi. Ha orezadat ezzel s' lemonia vizzel mosod, csudá-
latos széppé téssen. Ha egy cseppet szemedben eresztesz
fényét

fényét meg-jobbitya, mivel a' mennyiben borle-tőről holmit, a' mennyiben rósa erőffit.

Papmonyával valo bor.

Mindgyárt va
lo el-készíté-
se a' papmo-
nyas bornak.

E' bor léfzen a' papmonya belső magvaibul, midőn szű-
rettájban meg-lárgul, s' meg-teczik arrul hogy meg-ért,
ugy csináld mint akar mellyiket az oda fel meg-mondot-
tak közzül. Ha mindgyárt kellene csinálnod így csele-
kedgyél. Meg-nevezet magvaiban edgynéhányat fejer
borban törj-meg, s' áfzrafs-meg, forraly fel, és szirán törj
által, hozzá adván nád-mézet, és ha szűkféges léfzen ha
csak kevés fa béjat is. Hasznos igen a' nehéz vizellet el-
len, mivel akarmi nehéz légyen az mindgyárt ki-fogja hoz-
ni; egyszermind a' vesérül annyira arénát hoz-ki, hogy
majd szemekkel külömbséget tehes a' kő és viz közdöt. Ez-
ért lok arénáfokat vélevalo élés gyógyított meg, mint egy
istenrül jött jelen-valo orvolság, kiknek én magam javal-
lottam volt. De elejekben itiam volt hogy hold njságon
s' kevelsé utánna vegyék-bé, meg-tisztitván elsőben a' te-
stet ujlo foskás cassiával, ha régilefz a' nyavalya mint a' vé-
nekben továbbra-is hozza-ki. De jutt e' szemben Villano-
vai Arnold erre a' dologra tartozo historiája. Volt én
időmben egy Cardinál kinek négy nap alatt annyira meg-
álltot volta' vizelleti, hogy immár egész alsó hasa puffad-
na. Semmi orvolság nem használván, hanem egy borbély
szerencsére, mint nagy munkára egy isten, papmonyával
valo bort adott néki, mely után annyira jött a' vizelleti,
hogy egy nagy edényt teli töltött, mely után az orvos más
képpen tudatlan lévén hamar gazdaggá let.

Szekfüves bor.

A' szekfüvet sáokban, vagy rickaruhában kösd, és must-
ban

ban meried, vagy fel-kösd. Ez bor jó lesz régi nehéz le-
 hellel, rothadott régi horut, erő hirtelen el-fogyása, s ^{vén emberek}
 korságellen. Az emésztést segiti, hideg gyomrot ujjit, ^{bor.}
 s' kedveslehelletet szerez. De mivel a' testet igen melegi-
 ti, nád-mézet, vagy édes gyökeret kel hozzá elegyíteni,
 vagy rósa vizet.

Közönséges perje fűből való bor.

Uti porcsingyökérből szokták csinálni, melyet első ^{Arénások}
 ben meg-mosnak. Ez a' gelistát őli, vesét arénától, ho- ^{bor.}
 lyagot nehéz vizellestül, májat meg-szorulástul szabadit,
 isméra' bél közepin való hártya nyavalyáját mely léfzen a'
 fok nyerseségtül, A' kőszvényt enyhiti taknyos nedves-
 séget ki-szívána' vizelleren, mivel a' vizellel indito holmik
 kögöt számláltatik ez is. Ha e' bort el akarod készíteni
 himporcsinbul melyet a' patikában. corrigiolának vagy
 kis-saru korónak hivat, ismét veréb nyelvnek, léfzen or-
 vofságod melyet én gyakorta probáltam vesés vizellel
 minden nyavalyáji ellen, kiváltképpen kő, aréna, nehéz
 vizellest s' inner való colika ellen.

Földi bodzás viz.

Ez a' bor a' hasat indítja, s' léfzen a' bodza magvából, ^{Földi bodzás}
 melyet szűrekor ha kevesé mustban meg-nyomíz, for- ^{bor.}
 tajékozik az után hogy meg-nyomtad sűrőkafon sűrűd
 által; s' hogy meg-tisztul tarsad-meg jóvendő hasznodra.
 Másképpen mustal egyben tűznél forrald fel, meg har-
 mad része el-fogy s' tajtékját ki-vévén egy éjjel tarsad az
 égalatt s' másnap meg-tisztul. Némellyek magva helyett
 gyökerével élnek oly formán a' mint meg-mondám. A'
 taknyot és sárt voníza, vizi betegséget enyhít, az aszfzony
 méhének uttyait nyírtya, mind belső s' külső fakadékok el-
 len,

Franczsa el-
len valo bor,

len, kiváltképpen a' csipő csont fájak, kőszvényesek, s' franczások etül segittetnek. Mivel le-verő erejével azoknak tájdalmit enyhíti, a' folyásra készítetett materiát idestova szaggatván, és ki-vévén. De a' gyomornak valamennyireárt, s' ezért szagos holmikkal kelvujjítani, és erőssíteni, azokat borban töltvén.

A' viselős Afzszonyokban a' magzatott meg-tartó, s' magtalanokat szülésre el-készítő bor.

Haaz
Főbor el-ké-
szítése.

A' Szeleketki-vivő, a' viselős afzszonyokat hogy idét-
lent ne szüllyenek segítő, s' a' magzatot sértés nélkül el-tartó bortig csináld. Végy mén fű magot, száraz mén-
tbát, ánis magot mindeniket három drachmánnyt, ma-
stixot, fekete fűvet réti formát, vörös rosát, mindeniket egy
egy drachmánnyt, fa heját, kapornya gyökér héjat, ca-
storeumot eleven gyömbért, illyricumi kék liliumot
mindeniket egy scrupulusnyit, jo fejer nád-mézet egy
fontnyit. Ezekből csinály bort, a' mint szokták csinál-
ni a' fű szerzszámos bort, mellyet Hippocrates borának hi-
nak. Ely véle reggels' estve de kevéssé. Ez az afzszony
méhe több részekkel valo őszve eresztésér, és magát a' mé-
het ujjittya, s' annak tereh viselését segíti. Továbbá mé-
hek szeles volta miatt nedvesség, hideg, síkosság miatt, mely
a' magot nem tarthatrya magtalanokat, a' mag meg tarra-
ra, és szülésre el-készíti. Eddigirtunk leg-nagyob részre
Villanovai Arnoldbul, kit szollásunk modgya szerént,
hogy szebben szollyon de ákul cselekedtük, hogy nem
mint az ő ideje hozta vol t; de az orvoslást tudossan vég-
hez vitte, elégedvén a' dologgal, s' el-hívén hogy azzal
szokták orvosolni, nem szóval: Egyéb orvos borokat e'
meg-irt modok szerint mindenkor el-készithec, mellyek
oly erejük lesznek a' minemű erejük a' belé boosátot orvos-
ságok,

Quia.

Gvajacumos bor, annak igaz-elkészítése, bé-adása, a' Sena városi
fránczurnak igaz meg-gyógyításának modgyával
Matbiol Andrásbul.

Meg-kel magadot onod némely hazudozoktul, kik ho-
tort az orvos tudományhoz semmit nem tudnak, midőn Sok embe-
rek több bet-
lenységk,
a' Gvajacum fát vagy annak héját borban meg-főzik, porcs-
füvet, földi tököt, fenyűsári tököt, vagy turpetomot,
és ezek őrdögöket őszve egyelitenek hogy az emberi meg-
őlyék. Mivel semmitnem nézvén az ember mivoltára,
betegségére, idősére, ~~nemére,~~ minden nap ilyen főze-
léket egy pohárnyit mindeneknek bé-adnak. Mely miá
talám szerencsére néha egy emebert meggyógyitnak, ti-
zet őlnök meg-helyette, mint hohérok. De hogy ki
ki ezek között el-kerüllye szúségessnek léczik ez bor el-ké-
szítésnek, és vele valo éléssnek modgyát ki-jelenteni. Ved
azért az igen fő Gvajacum fát, reszelővel reszeldle, vé-
kony porrá tévé, vagy furuval aprozd-el négy fontig;
ezennek héját két fontig, áldott carduus mely egy pápa
füvel bogácsor más fél fontig, árva leány hajával lép k il-
febbítő asplen füvek, mindenik ökör nyelv virágában
egy egy fontnyit, szagos calliában hat drachmányit
félnehézik anis magor, nádmézet pedig öt fontnyit: Ezt
mind töltsed tiszta bor hordoban, tölcs reá tiszta forro
bort másfél száz fontnyomonnit; az hordot jól csináld
bé, s' harmad napig ásztasd ugy-harmad nap után ru-
hán szúrd által, s' a' mi által szúrodott taresd meg más e-
dényben az ily beteg ember hasznára. Ha ezt iszja
mind ebéden mind vacsorán, másodsor meg főzött gvá-
jacum helyében; nem reggel s' nem estvé serapium vagy
purgatio gyanánt a' mint sokan nem jól szoktak cseleked-

Ttt

ni. Ezen

Más forma ni. Ezen bort sokkal jobban, s' többet- is szűretket es-
 el készítése nálhac hozzá tévé a' fűját héját. és egyéb meg-mondot
 holmiket az új szőlőhöz s' ezeket mustá csomolozván, s'
 addig magának hagyván míg a' bor meg-forrott, s' tiszra
 léfzen, mindazáltal mind ezeket meg-kell többíteni, a' szőlő-
 sokaságához képest. Ez bort ezen az itálon kivől két-
 fzet kelinnya reggel s' este, három vagy négy orával
 étel előtt a' betegeknek szoktam bé adni vízben meg-főzöt
 fájában hat nehéziknyit az orvosok közönséges modgyok
 szerént, hozzá tévé, két nehéziknyi így el-kézítettett
 bort. Végy árva leány haját, vagy fűzes farkast cz sü-
 melupus salictarius perje földi fűstöt, lép killebbitő asplen
 fűvet, széna fűvet, három maroknyit, vér állato nagyob-
 bik centaorium fűvet, édes gyökert, fejtér szabásu filian-
 la fűvet, mindenik ökör nyelvet négy négy nehéziknyit,
 anis magot, fekete coriandromot, vetnivalo és széllal
 termő ökör nyelv virágot, minden féle santalumot, cas-
 sia fa héját, mindeniket öt öt drachmannyit. Ezt hu-
 szon négy font nyomónni vízben főzd meg, míg hat-
 mad része el fő, s' törd által. Végy osztán igen jó széna
 fűben két fontnyit, vedd egyszeros száju föld edényben
 s' az által szűrt forró főzelékertedd felűlréá, s' a' föld e-
 dény száját dugold bé lud tollal tellyes párnával, s' a' tűz-
 nél elsőben meg-melegítvén a' föld edényt takard bé, és
 tartsad meleg helyen éjjel nappal. Más nap kezddel fa-
 esard a' széna fűvet osztán vízben mosván szítánszűrd által
 kihez adgy has igen jól inditorosa mosalékját hat fontnyit
 nádmézet nyolcz fontnyit; és ezek forjanak mind addig
 míg harmadrészek el-fogy. Mely meg lévőntégy hoz-
 zá válásztott s' aprora meczettetet lo fuskát egy nehézik-
 nyit, és így ismét forrald mind addig míg kenőcs formá-
 meg

Haáz

Tudor

Székely

Székely-
 és al készi-
 tése.

megállapodik. Az után egy ruhában tórd által, s' úveg edényben tedd-el. De ha a' beteg sok rakonnyal tellyslészen egy nehéziknyi turpétumot ezekhez hozzá adhatni. Hátravan élésének modgya: mély ez. Mind ebédén vacsorán három nehéziknyit kényeret egyék az-is jól meg sült semlye czipo legyen; meg annyi galambfi, fogoly madar, csaszár madar, buros madar, s' e'féle madarnak busátsútve inkább mint sem főve; sőt aszszu szőlőt-is keveset. Ez eleiben irt borban penig annyi igyék a' menyi az étete. Ha tisztán magánollán meg nem ihattya, adgyanak hozzá egy nehéziknyi gvajacummal hirtelen fel-forrot vizet. Ez orvoslásnak alkalmasabb ideje a' tavasz, **Martiusban Aprilisben, és Majusban.** Ha ez időben nem lehet légyen Septemberben őszszel. Mivel a' mint nyári melegidőkben az orvosság ha másképpen hozszu ideig tartó is nehezen ál meg, ugy télben-is az ifzanyu hideg miatt Azonban a' betegnek meg engethetni, hogy mind ártalomtul valo félelem nélkül néha a' közel valo kertekben csak hogy szép idő légyen, lassán sétállyon, mivel e'féle kertek szépségével az elme igen segittetik. Ez orvoslás modgyát-is némellyeknek inkább némellyeknek kevessebbé kel meg-tartani, az betegség vagy egétség modgya szerént. Igazért a' gvajacum bort ha bé adod nem csak akarmi franczusnak ellene ál, hanem régi inak fájdalminak is fő, gyomor, máj, lép betegségek-is ha takony miatt valok. Ismét köszvénynek-is csak hogy régi ne lett légyen. Továbbá itt azt is meg kel tartani hogy én a' gvajacumos bort csak azoknak adom bé a' kikben soka' takony, vagy legalába a' sárrannál nem több. Mivel a' sárral tellyéseknek ez fának második vagy harmadik főzelékjét bor gyanát itéllem mindenkor hogy étel közben kel bé adni a' mint má-

Kinek hasznos a' gvajacumos bor

fok-is közönségeffen cselekedznek; Eddig ir tudos és szorgalmas Doctor Benai Mathiol András az ő Dioscorideireirt notaji közöött.

Egynéhány orvos borok el-hagyatott modgyok.

A' kö meg-termett el-távoztato bor.

Az őt levelű fűnek mind gyökerit, mind levelit vegyed itmér a' perje fű gyökerét, kóménys petrefelyem gyökerele egyben mindenikbül egy maroknyit, mellyet ha árnyékon meg-száraztasz, szűretkor ujedényben csinály fejér mustot tölts reá a' menyit eléglélisen az orvofságokhoz képest. A' bort meg-hagyván forrani, egy néhány nappal az után más edényben töltsed, orvos holmijét és seprőjét el-hagyván, mellyek természeteket márel változtarták; s' ugy tarcsad az arénatul tarto emberek számára; s' igyék minden nyolczadik nap vagy kétszer egy hétben három vagy négy néhéziknyit reggelidjéhez és természetühez képest.

Mocskokat orczáru el-tórló bor.

A' kigyotrang gyökerét tórd meg s' fejér borban főszd mind addig mig harmad része el főződik, az után tórd meg, s' azzal a' borral orczádat mossad mind addig mig meg-tisztul; mely keves idő alatt meg lesz ha szüntelen reggel, s' estve ezt cselekszed.

Szelek, burot, kedves, és nebéz lébellet ellen való bor.

Ezt könnyen meg-szerezheted ha szűretkor mustal egyben meg forralod az anist, kóményt, édes gyökeret, mely utol fokokbul kétannyit régy belé. Ezen bort meg csinálhad szükség idejében borban meg-főzván ez emlitet egyet mást csak hogy fő bor legyen.

Vizes bor a' betegek meg csalásokra.

Légyen

Légyen egy edényed teli jó vizzel melynek izáját ujjodat rá tévén addig dugjad bé, míg szagos veres borral teli edényben bocsátod, hogy fenekre ment, ujjodat ved el és ott hadgyad sokáig magának. Mikor ki akarod venni, ugya'mint eléb ujjodat ted a' szájára, s' okofan vond ki, meglátod benne azután a' bor színt, izivelegyen, mely a' tudatlan beteget maga javára megcsallya.

Orcza pirofsító bor az asz-jomrok dif-fességeért.

Veres borban brasiliomot remsóval addig forraly míg hatod része marad meg, vagy ha szükséges kicsénnyé keveslebbé, ebt é márcs gyapjat, s' azzal gyengén kend med-orczádat, a' szertódnék fogsz teezni.

Más orcza ránczait ki-viró, s' kezet fejerítő bor.

Azt véghez vízli az a' bor melyben tyukmóny fejerít addig kevertél míg hig és folyóvá lenni láttatod, de mindé másod nap meg ujjcsad. Ezzel ha mosod a' bűrt, azt meg törli, s' gyengévé teszi, a' vért külső részre ki hozza, ránczot és minden rutságot ki-töröl.

Látást meg-ujjító, s' meg-tartó bor.

Keres magadnak seb fűlevet és gyökeret, szekfűvet, eufraziát, fets, ke fűvet, ruta, és édés laput egy egy maroknyit, anis és kömény magot két két nehéziknyit: kevelsé tórd meg, s' jól kösd öszve, s' jó bor mustban ved, mikor for; s' had ott míg meg for, s' kevelsé tovább. Az után ezen bort tölts más tiszta edényben s' rarcad meg ugy. Mikor vélc akar sz élni minden harmadik nap cseleked azt ejomra élvén véle három vagy négy nehéziknyia' mit tennesidőhöz és tested állásához képest, halván a' végre valamely tudos orvos tanácsát-is, hogy el-né téveledgyen utad.

Szena fűből készített hatalmas fő bor Mefves Iános, és Mátthiol Andráséért.

Mustos fejer borban ugymod Mefves egyelit vala egy némely fokszena fűvet, s' három holnap után adgya vala innya, s' így tisztic-

tya vala az agyvelőt- érző eszközöket, s' örömot nevel vala. Némelyek széna fű főzelékjével, szilvával, és spicával vagy levendulával egyben szereneséssen tisztították az embert de kevés főzést szenyved. Beadni szoktak benne egy nehézinyir leg fellyeb. Gyén, gén tisztittya a' melancholiat és az égettsárt az agyvelőrül, érző eszközökrül, tüdőrül, szivirül, májru, léprül. Azért ez részek ily okru való beregsegeknek segítségekre vagyon, mint a' melancholicus hideg lelésnek; örömot nemz, a' külső ok nélkül szomorito nedveséget el vivén. A' testet széppé teszi s' belső részek bé-zároltatásit nyitja. **Megyek amaz hatalmas főszéna fűből készitett Matrhioi András borára, Vegyszéna levelet hat drachmannyit, gyömbeért, vagy megtört fa héjat egy drachmannyit, ökör nyelv virágát két drachmannyit, egyvelicséd öszve, és úveg, vagy ón szoros edényben tölcsed, tölcs reá forro vizez, vagy kecske savot tiz nehézinyit az edény száját ugy be csinald hogy semmi lélegzője ne legyen. Azután lad tallal teli s' tűznél meg- melegitet párnában, takard bé s' had egyládában egy éjjel. Mivel így melegben lévén a' bor a' széna fű erejét magához vonnya. Nem csak mindenik sárt ki vonnya ez a' mint Mesvesbül meg-mondottuk, hanem a' taknyot-is a' mint mondgya. Actuarius és a' szemmel látot dolog próbáltya hanem a' vizez, s' vizes székre való holmit-is. Tisztittya az agyvelőt, szivet májjat, lépet, tüdőt és minden érzékenységeket s' minden betegségekre ezeknek hasznos; az ifjuságot hozszabbittya a' vénséget késlelteri, s' elmét vidámit. A' szivet erőssiti kiváltképpen ha hozzá hajlando orvasságokkal, ugy mint violával, rosával, mind a' két ökör nyelvel s' egyéb hasonlokkal egyelited. Ismét a' bolondság ellen a' mint írja Serapio igen használ, ismét inak el-menyülésének, tetves betegségnak, fő fájásnak, rühnek, fakadékoknak, s' korságnak. Egy szoval minden régi és melancholicus betegségek ellen használ. Ennek levelét ha meg főzöd székfűvel egyben az agyvelőt erőssiti, és az inakat, ismét szemfényt, rül hallást felettéb segít. De el-nem kel hal-**

gadni hogy Manard sententiaja szerént a' franczu ellen sokat használ a' rothat holmiket taknyot, tisztítva, másképpen hogy nem Averrocs írta. De a' szena fű erejéről irván errüleleget mondottunk melyet nézzen meg a' kitöbbet tudni akarfelőle.

Neminémű meg tartani való dolgok, az oda fel meg emlitet orvos borokra, s' azoknak elkészítéset tartozok.

A' mely bort orvoságra akariz fordítani fejtér vagy sarga s' jo bor legyen, jól meg ért, s' nem rothat szőlője, mellyekből bizonyos proporrior vagy illendőséget tartván, az orvos holmit mericsed tisztá jo fából csinált edényben: hanem ha inkább akarod a' régiek szerént üveg, vagy jól meg égetet föld edényben ezt véghez vinni. Melyben természet szerént való forrással a' természet véghez viszi azt a' mit mesterséggel kitercsél, és így a' természet és mesterség egymást segítik. Mivel a' mustban teregyet mások, mikor természet szerént való forrás miatt egy mással veszekednek, s' a' must erősebb ereje amazokat meg győzi magok erejeket el veszik, s' a' mustnak adgyák azzal egy gyélesznek. Mely bort mennél nemesebb lesz annál hatarossab, és egész restet eljárób leszén; melyre nézve a' test természeti meg ujulván inkább ellene áll ez dolgoknak s' nyavalyáknak a' mellyek ötet nyomorgattyák. Hozzá adom azt hogy a' mikor az orvos matériák a' mustban fortanak, erejek nem megyen ki, nem ég-el, s' nem erőlendedik-el, vagy füst szaguvá leszén a' mint szoktak lenni mikor tűz nél for mint a' közönséges patikáriusok szoktak cselekedni. Bé-vefz a' zér a' bor azoknak a' holmiknek erejeket a' mellyekkel elegyedik s' azokat hamar a' testben el o'fzlartya szokan; a' kik vagy szokásbul vagy természetek szerént gyönyörúségesen ifszák, mind félelem a' rettegés nélkül, a' mint e' van a' tisztító orvasság bé-vételkor nehéz izi, s' kedvetlen színe miatt: mellyek ez orvos boroktól távolv vannak avagy ha véle van is a' szaga kiváltképpen és izi könnyen és hamar eleit vehetni, nád mézzel közönséges mézzel; édes gyékérrel malofa szőlőlővel, szagos porokkal, és hasonlogyomorgak kedves egyet-

eggyetmással. De mind ezekben el-nem kel halgatni, hogy e'borok hirtelen és alattomban való rest meneteln elözlásokkal, csak egy-
 uton tisztula' rest, és a' belső részek. a' bor utat nyitván azontul, a' rest
 nagy könnyedségével, és segítésének hamar időn valóságával. Mi-
 vel na meg nyitodik az ut, a' lelkecskék szellel járhatnak egész test-
 ben a' természeti meleggél egyben, a' melyben ál egyedül az ember
 élere. Mivel ha a' természeti hévséget elnyomod, oly gyengé's léz-
 nek a' lelkecskék hogy tisztaker véghöz nem vihetik, és eméltetvén
 a' tisztát a' tisztát: alantul el nem választhatják. Innét vannak a' nyer-
 teségek, rothadások, s' innét a' betegségek; De ezek mivel nem ide
 tartoznak a' mi czélunkra azért egy szóval sem adok többet hozzá.

Sok képpen orvosoltatott, s' ember testét gyengé'tisztító orvosboroknak
 Tudományos Könyvtára

V E G E.

MIZALD ANTAL MONLUCIAI ORVOS DOCTOR

által Déákul íratott: magyara penig fodéttatott Nadányi
 János által s' el-végeztetett 5. Maji. 1666. Mikor
 az előtnégy holnappal fogott volna hozzá és sok
 egyéb dolgoktul is idestova vonattatnék, kiért
 Istennek legyen áldott.

Szent neve.

Haáz Rezső Múzeum

Tudományos Könyvtára

Székelyudvarhely

Haáz Rezső Múzeum

Tudományos Könyvtára

Székelyudvarhely

Haaz Rezső Múzeum

Tudományos Könyvtára

Székelyudvarhely

